

1834
FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

MINERVA.

Nemzeti Folyó-Írás.

HAZODIK ÉV.

1830.

ELSŐ KÖTET,

JANUARIUSZ, FEBRUARIUSZ, MARTZIUSZ.

A' Felséges Kir. Magyar Helytartó-Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

**ELLINGER ISTVÁN' CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ'
ÉS ÁROS' BETŰIVEL 'S KÖLTSÉGEIN.**

301841

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

F O G L A L Á T.

Fogaraszöldi Gróf Nádasdy Ferencz, Cs. Kir. Fő-Hadivezer'
Élet-rajza.

Első Füzet. — Januariusz.

	<i>Lap.</i>
1. Értekezés a' pénz' természetiről. (<i>Némethy Pál.</i>)	17
2. Utazás az Ebédloból a' Hálósobába. (<i>Fogarasy János.</i>)	52
3. Ragasztékos Utóljáróink' helyes leírása. (<i>N. P.</i>)	65
4. Könyvismertetés. (<i>Közli Kazinczy Ferencz.</i>)	- 69
5. Epigrammák. (<i>Honvári.</i>)	- 80

Második Füzet. — Februariusz.

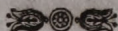
6. Attila' két nagy csatája. Feszler után. (<i>Némethy Pál.</i>)	81
7. A' Szerелеmről. (<i>Fogarasy János.</i>)	- 92
8. Válogatott darabok az Ánglus Szemléloból. (<i>Egy Társaság által.</i>)	- 113
9. Torquato Tasso. Egy Felvonás, — egy Jelenés Göthéből. (<i>Szalay László.</i>)	- 130
10. Különös Idő-mérés. — Elmésséggel többet nyerhetni mint kéréssel. — Különös példája a' láng-észnek, Düval Bécsben. — Sokrát és Kritiás. — A' hajótörés. — A' rabszolga és az arany-nyíl. (<i>Horváth János.</i>)	- 139
11. Bacó' Értekezései külömbféle tárgyakról. (<i>Sup. K. J.</i>)	145
12. N. V. Fajsi Ányos Ignátz, a' jeles Hazafi. (<i>B. M.</i>)	154
13. Sappho. (<i>Csemniczei Csemniczky Sándor.</i>)	- 156
14. A' Lant' érdeme. (<i>Némethy Pál.</i>)	- 158
15. Epigrammák. (<i>Árvay Gergely.</i>)	- 160

	Lap.
16. A' Játék, erkölcsi és orvosi tekintetben. (Dr. Ba- logh Pál.)	161
17. Válogatott Darabok az Ánglus Szemléből. Időnk- re és Hazánkra alkalmaztatva. (Egy Társaság által.)	174
18. Zwingli szíve. — A' legelső piros rózsza. (Edvi Illés Pál.)	184
19. Lékavár. Eredeti hazai Román. (N. A. Kiss Sámuel.)	186
20. Titus' szűnyoga. (Edvi Illés Pál.)	202
21. A' meghólt Unoka. Vigjáték I. Felvonásban. (Rej- tényi László.)	203
22. A' különböző tárgyakra fordított figyelem elfáraszt 's megújít. (Némethy Pál.)	225
23. Ki a' pallérozott ember? (Staut Jó'sef.)	233
24. Epigrammak. (Árvay Gergely.)	235
Jelentés, egy Bécsben kiadandó ilyen című könyvről: „Wiens Tage der Gefahr und die Retter aus der Noth,” melyből való jövedelme a' vízáradás által nyomorúságra jutottaknak felsegellésökre for- dítottatik	236
Tudósítás, a' Méh („Die Biene”) nevezett alatt Pes- ten kiadandó Német Folyó-írásról. (Weber Jó'sef.)	—

FOGARASFÖLDI
GRÓF
NÁDASDY FERENCZ,

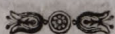
Mária Theré'sia idejebéli Cs. Kir. Hadi-Vezér.

Főbb helyet érdemelnek kétség kívül ama derék Bajnokok a' történetek' leírásában, kik megvetvén a' halált 's azon ezer veszedelmeket, mellyek azt a' harczmezőn megelőzik, részt vettek azon háborúban, mellyet az Austriai Háznak Császári és Királyi Széke ellen Európának nagyobb része indított akkor, midőn az elfelejthetetlen Mária Theré'sia, ropant Birodalomnak 's számos Országoknak egy-egyetlen egy nagy reményű leány-örököse, megdicsőített Atyjának elhunýása után felséges székére kívánt felülni. Ezen halhatatlan Vitézeknek egyike volt Gróf Nádasdy Ferencz, Fogaras földének örökös Ura. A' Házának hathatós védelmezésére, egy boldogabb csillagzat alatt született 1708-ban Szeptember' 30-kán, 's dicső tetteivel nem csak utólérté Öseit, hanem

meg-is haladta. — Ő volt az, ki a' vitéz magyar fegyvert dicsővé 's rettentővé tette ismét, Nemzetét olly fénybe helyeztette, hogy irigy szemmel nézhette méltán egész Európa.

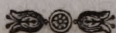
Már azon háborúban-is, melly VI-dik Károly' halála után tört-ki, jeleit adta herkulesi bátorságának 's vitézségének; már ezek voltak előpostáji ama' fényes győzedelmeknek, melyeket az Austriai-Ház' védelmezésére annak székénél lerakott. A' Sahai ütközet után 1742. Május 25-kén, midőn az Austriai-sereg Herczeg Lotharingi Károly' vezérlése alatt Moldvába nyomulna, 's a' Lobkoviczi haditesttel való egyesülés végre hajtatna; Gróf Nádasdy akkor Hadi-Főstrázsamester 600 huszárokkal Pisekre küldetett előre, a' tartalék ellenséges sereget elfogta, 's számtalan butyort kerített kezére. Lovagjai ez alkalmatossággal annyi ezüstet, aranyat zsaroltak, hogy egy órát egy forinton adtak-el. Nádasdy Pisek városát felkérte, 's mivel a' Francziák azt felelték, hogy semmi Huszároknak magokat meg nem adják, katonáit lovairól leszállította, a' város mellett lévő salupokra ültette, az ellenséget kőhídjáról elűzte, 's Baranyai, Ybs, 's Herczeg Eszterházy Generálok' segítsége által a' városba

nyomúlt, egy igen megrakott magazinumot elfoglalt, 's a városban lévő 500 őrkatonákat hadifoglyokká tette.

Hasonlóképen vétetett-meg Cseh-ország' fővárosa-is a Francziáktól, 's 1743-ban fő gond vala, a Bajorok' 's Francziák' egyesülését hátráltatni 's gátolni. E' végre mindjárt tavasz' elejével seregeink' jó része Reichersbergre 's Vilshofra küldetett. — Ama' nevezetes, Franczia-felekezetű Lacroix, a' ki Pfarkirchet 400 emberrel szállotta volt-meg, Nádasdytól 's Bärenklautól megtámadtatott, megverettetett, 's hátramaradt népével elfogattatott. — Május' 9-kén Nádasdy, Minucci Bajor Generális' megtámadtatására rendeltetett, a' ki közel Braunauhoz jól besánczolt táborban állott 8000 emberrel. E' parancsolatot olly derekasan hajtotta végre, hogy szinte 4000 ember maradt az ellenségből a' csatamezőn, e' mellett Minucci maga, Gabrieli 's Preysing Generálisok elfogattattak, a' sereg' minden butyora kezeire került; 's kik épen maradtak, elszórattattak.

Szinte négy esztendőök folytak-el, hogy Franczia-ország dicsőn uralkodó Királynénkkal 's Frigyesével háborút folytatott, a' nélkül, hogy azt nyilván üzente volna. Ez 1744-

ben történt Aprilis' végével. A' Francziák négy tetemes sereget állítottak. Lajos maga vezette Alsó-Németországban seregét, 's itten több városokat hódoltatott-meg, 's előbb mint az Angolok 's Hollandiabéliek megjelenhettek; hanem e' szerencsés előmenetele közben megjelent Károly Lotharingiai Herczeg az Austriai-seregekkel a' Francia határoknál, 's csak Rajna vize választotta-el az ellenséges földtől, — és itt vala az, hol Nádasdy hadi érdemeinek enyészhetetlen dicsőségét nyerte-el; mivel e' Magyar-hős vala az első, ki a' Rajnán általkelt, és a' többi seregnek az útát Franciaországba megmutatta. E' fő általmenetel Schrecknél történt. Minekutánna tudniillik Nádasdy az Eszterházy' 's Forgács' Ez'redjét magához vette, hidat állíttatott e' folyón, 's azon a' sereget Julius' 2-kán olly szerencsésen vezette által; hogy egy embert se vesztett-el. Ámbár az ellenség a' folyónak túlsó partját három dragonyos Ez'reddel lepte-meg; megtámadtatta őket Pannoni Vitézeivel, 's szerencsésen elűzte. Ezen általmenetel, kezdete volt az új győzedelemnek; az Austriai-katonaság Alzatziába nyomúlt, 's Nádasdy folyton folytatta merész 's bajnoki lépéseit; Julius' 5-kén meghó-

dította Lauterburgot, 's nem sokára azután Korona-Fejérvárt vette-meg. Alzátziai-Zabern mellett ismét megtámadta az ellenséget, igen véres ütközzettel illette, a' várost várával együtt bevette, 's az egész seregnek felnyitotta az utat, hogy a' Francziákat Straszburgon túl-is úzhesse. Nádasdy' vitézi bátorsága által a' Pfalzburgi kősziklás völgytorkolatoknál a' Lotharingiából Alzátziába nyomakodó ellenséget fenntartóztatta, Savernet bevette, Arsurt, a' ki nagy erővel nyomúlt előre, megverte, 's hátrálásra kinszerítette. — E' szerint, már ez időpontban Nádasdy, vitézsége 's rettenthetetlen bátorságának híre egész Európában zengett, 's midőn utóbb a' 2-dik Burkus-háborúban, derék Magyar seregeit vezérlette, Daunon kívül az ő haditalentomától várta kiki a' háború' szerencsés kimenetelét.

1746-ban a' háború' lángja az Olasz-országi Státusokat borította-el, Nádasdy részt vett az itt lévő hadi munkában-is; 's győzedelmes vitéznek kelle Olasz-országnak őt ismerni, a' kit Német-'s Franciaország mint győzhetetlent tisztelt már. A' megnevezett esztendőnek Martzius' 17-dik napján Adda folyónál tökéletes győzedelmet vett a' Spanyolokon, melly győ-

zedelemnek az a' következése volt, hogy Mayland az ellenségtől elvétellett. Nem sokára aztán, midőn Placzenchnél ama' véres csata történt, Nádasdy e' városhoz nyomúlt, 's két napi meg-szállás után megvette, jeles zsákmányt tett, 's 7000 emberből álló őrizetét fogságra ejtette. Szeptember' 5-kén pedig Genuát vetette Királynéjának hatalma alá.

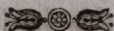
Ezután a' békesség' örömeit kóstolta egy ideig Magyar-ország' szeretett Királynéja, de nem sokára a' nyugalom' édes órájiban harsogott ismét a' hadtárogató, 's Therésia' szerencsés birodalmát felzavarta. Fridrik a' Burkus Király, három külömbféle helyeken rontott be Sléziába 1757-ben, 's a' dicső Királyné' Vezérei mindenfelől siettek az ő óltalmára.

Nádasdy, valahol csata volt, megjelent, de a' Koczemiczi ütközetben vívta-ki nevét a' feledékenység' porából, 's méltóvá tette a' halhatatlanság' koszorújára. Súlyos vala a' harc, mellyet az Austriaiak a' már gyakran győzedelmesen előnyomuló Burkusokkal viseltek, a' kik szerencséjeken, 's Királyok' mély belátásain építették reménységöket. Az Austriaiak több ízben kinszerítették ugyan az ellenséget arra, hogy nekiek engedjen, de ez új erővel

rohant mindenkor rendjeinkre, 's nem hagyta kezeiből a' győzedelmet kicsikarni; a' szerencse már a' Burkusok' részökre látszott hajlani, midőn Nádasdy egyszerre ott termett, hol az ellenség épen nem remélette a' tartaléksereggel mellyet vezérlett, magát a' sereg' bal szárnyához csatolván, hallatlan mérészséggel az ellenségbe vágott. Ijjedés 's rendetlenség foglalta-el az ellenséges tábort, többé nem álhatott ellen; az Austriaiak ellenben használták a' szerencsés szempillantást, a' Burkusok közzé nyomultak, ezeket szaladásba ejtették, 's megvala a' dicsőséges győzedelem Nádasdy' merész 's idején nyújtott segedelme által nyerve. A' Koczemiczi diadalom által megvolt, úgy szólván, Fridriknek mieinknél nagyobb ereje-is törve. Nyerte volna-meg e' csatát; egész Német-ország-nak Ura lehetett azonnal. Minekelőtte még a' háború elkezdődnék, political mesterkedése 's ravaszsága által látszott már több Német-orzági városokon uralkodni; legalább voltak több olyanok, mellyek neki nem könnyen mertek ellenállani. E' csata által tehát a' Burkus-névnek parancsoló nagysága egyszerre eldöntetett.

Nádasdy utóbb-is úzte a' minden készület-hez kapkodó ellenséget, 's nem engedett neki

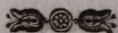

semmi időt magát összeszedni; e' szerint még nagyobb lett az ellenség' vesztesége, több emberei 's hadijelei elfogattattak. Minekutána Prága-is felszabadított az ostrom alól, Nádasdy mint hív árnyék követte minden felé a' Burkus Királyt, meggyőzött seregét vitéz Magyarjaival szünet nélkül háborgatta, 's olly közel volt mindenkor hozzája, hogy ez se más felé nem mert bátorságosan elillantani, se magát veszedelem nélkül hátra nem vonhatta.

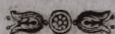
Nem meszsze Görlicztől Lausitzban, hol a' Bavariai Herczeg, 's Winterfeld (Burkus Vezérek) egy jól megerősített dombon tábort vertek; Nádasdy derék katonái által őket megtámadtatta. Villámsebességgel nyomultak a' Magyarok elő, se a' veszedelemtől, se a' keménynyakú ellenféltől nem irtózván, az ellenséges sántzokat Szeptember' 7-kén megtámadták 's véres csatával illették, mellyben Winterfeld Generál a' csatamezőn maradt, más két Generálok pedig elfogattattak. — Most már, midőn Winterfeld nem vala többé, jó alkalmatosság adta magát elő a' Bavariai Herczeg' seregét megtámadni; 's valóban Nádasdy vagy ezt kívánta minden halasztás nélkül a' hirtelen vett győzedelem után megtámadni, vagy pedig a' védelem 's ka-

tonáság nélkül lévő Sléziába nyomúlni 's Breszlaut meglepni ; de a' sok mars 's vagdalkozás által meglankadt Magyarság kémélést 's megnyugvást kívánt. Ide járútlak más okok-is, melyek a' dolgot hátráltatták , 's a' Herczegnek alkalmatosságot adtak , magát Sléziába vonni , 's Nádasdy előtt Breszlauba beérni. Nádasdy nyomban követte őt , körülvette az erős Schveidniczi várat , 's bár minden hadikészületekkel 's élelemmel bővelkedett ; Magyar Achilleszünk olly vitézül vívta még-is , hogy magát , alig állhatvánki tizenhat napi ostromot , megkellett adnia November' 12-kén 1757-ben. 6000 ember tette-le 4 Generálokkal fegyverét ; 48 zászló , 164 ágyú , igen sok puskapor , golyók , 's egyéb hadiszerek kerültek Nádasdy' kezeire. Innét Breszlau felé ment győzedelmes seregével , mellynél az ellenséget az ő sánczolt táborából kiűzte , nagy részét Kleist , 's Schönaich Generáljaival felkonczolta , két nap múlva pedig a' Herczeg Marschal Bevernt fogva kapván , egy nap múlva a' várost meghódította.

Nádasdy' híre elterjedett a' legtávulabb tartományokon , több Nemzetek' előkelő emberei keresték barátságát , 's jól eltalált festett képe olly kincs vala ; melly után vágyakodva kapko-

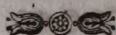

dott minden. — Mária Theré'sia se felejtette-el annak érdemeit megismerni, a' ki olly nemes hozzáragaszkodással buzgódott minden veszedelemmel szembeszállani, hogy az ő királyi székét bátorságba 's nyugalomba helyheztesse. A' katonai Cs. Kir. Theré'sia-Rendnek nagy Keresztje, a' Komárom- 's Székesfejérvár' Várme-gyék' Főispánysága, a' valóságos titkos belső Tanácsosság, 's királyi Kamarásság' méltósága, 's a' General-Hadimarschali rang voltak azon megkülömböztetésnek nyilván való bizonyosságai; mellyekkel e' dicső Királyné a' vitéz Nádasdy iránt viseltetett. — 1756-ban pedig a' Dalmatziai Horváth-országi 's Slavoniai Bánságra emelte, hol ő, noha a' villongó háború' theatromától távol volna, az Uralkodó-Ház iránt való hűségét 's szeretetét el nem múlatta megbizonyítani. Távollévén-is, sokat segített Nádasdy az ellenség' megrontásán, midőn nem csak számos sereget küldött esztendőnként a' gondjára bízott tartományokból a' harcz' mezejére, hanem arra-is fordította igyekezetét: hogy e' sereget gyakorlattan, felkészülve, 's a' csata' elfogadására mindenkor készen küldje az ellenség' eleibe; úgy, hogy ezen időszakaszban a' Horváth-országi Ez'redek, alkalmas voltokra, 's vitézségökre

nézve, minden egyéb Ez'redeket meghaladtak, 's a' lealázott Burkusoknál vitézségöknek hosszú visszaemlékét hagyták.

E' nevezetes Magyar hős, érdemekkel telyes, 's egyedül a' Haza' javának szentelt életét 1783-ban, késő öregségében végzette-el. Nádasdy férjfiúi erős nagy lélekkel bírt, melly mindenkor nagy dolgokkal foglalatoskodott. Egészen hadivezérnek teremvén, nem csak az ellenség, hanem önnön magán-is tudott győzedelmeskedni, mivel a' legfárasztóbb katonai munkákat puhaság nélkül állotta-ki, a' katonai állapotnak sanyarúságai, mellyekben a' közlegényekkel gyakran önként osztozott, nem verhették-le. Ha valami plánumot kelle végrehajtania, semmi nyugodalmat nem engedett addig magának; míg azt nem tellyesítette. Nádasdy keveset beszélt, de annál többet végezett. Minden elkezdődött történeteket helyesen 's éleselműleg tudta megítélni, 's minden kétes ügynek kimenetelét mély belátással meghatározni. Ő merész volt, karja szerencsés 's vitéz; feltételei korán értek, hanem épen olly korán hajtottak-is végre. — Erre nézve e' hazai jeles Bájnoknak cselekedetei nem csak azért érdemlik-meg a' dicsőíttetést, mivel azok nagyok, 's jobbára szerencsés következé-

sűek voltak; hanem a' különös csudálkozást azért érdemlik-meg, mivel azokat kevés magyar seregeivel hajtotta végre, mindazonáltal önnön igyekezete, 's bölts magaviselete által annyira kipallérozta; hogy merészségökkel minden ellenséges haditestet meghaladtak, 's a' Burkus-Veteránusokkal mérkőzhettek. Ő az ő Magyar 's Horvát katonáiba annyi bátorságot tudott lehellenni, bizodalmokat annyira megtudta nyerni; hogy sokkal nagyobb számú ellenség' elnyomására vezéreltettek, Spartai hidegvérűséggel támadták azt meg, ha csak Nádasdy vezérkedett, mivel erősen hitték: hogy ezen Hadivezérnek, a' mi legnehezebb, az se lehetetlen. — Ezen őt kedvelő seregei által nyerte-meg bámúlásra méltó győzedelmeit; általa, 's ő általok lett a' Nádasdy- 's Magyar-Huszárok nevezet az ellenség' füleiben rettentő szózat!

Nádasdy' példájából láthatjuk azon igazságot: hogy egy nagy Genie, úgy szólván; az emberek' akaratját magának alája veti, 's hogy a' világ' tiszteletére senkinek nagyobb jussa nincs; mint — azon Férjfiaknak: kik nagy virtusokkal bírnak.

Értekezés a' Pénz' természetiről.

Alig van közönségesebb, használhatóbb 's szükségesebb portékánk a' pénznél. Megfordul az minden ember kezén, ha csak valamennyire művelt a' Hazája; láthatunk azt mind a' roppant oszlopokon büszkélkedő palotákban, mind a' föld felett csak alig felemelkedő kusornyókban; ostromolja ez mind bíborban öltözött Nagyjaink', mind majd nem mezítelen Szegényjeink' szíveiket. 'S pénzel járják a' vásárt, mint köz-mondásunk tartja, — sőt ugyan e' szerént: mennyei üdvözséget is szerezhetünk magunknak pénzen, — azt akarván vele értetnünk, hogy pénzünkkel legnagyobb 's elkerülhetetlenebb szükségünket is megorvosolhassuk 's elháríthassuk. A' pénz — minden, a' mit kívánnom kell, hogy éhségemet csillapítsam, hogy testemet a' hidegtől oltalmazzam, hogy mezítelenségemet elfedezzem. Pénz nélkül köztetek, a' természet' minden kincsei mellett, csak koldús vagyok, 's ezen veszedelmes érczet szükségesebbé tettetek életemnél, — így szól a' híres Ekhartshausen.

De mind ezen közönségessége, használhatósága 's szükségessége mellett setét éj környékezi többnyire pénzünket, 's durva homály fedezi szemeink elől. — Úgy vagyon! alig lesz-

nek homályosabb fogásaink valamelly dologról, mint a' pénzről. Még műveltebb férfiak-is előítéletekkel halmozzák a' felől indított beszélgetést, vagy némán hallgatják. — Valóban nem újjomból szopom. —

Azomban más tekintetből-is figyelmet érdemel a' pénz. Készítményeink 's előállítmányaink' természetöket, előhozásokat, szekeztetésöket, mivóltokat, becsek nevelését vagy csökkenését ösmérnünk nem tsak illendő, hanem szükséges és hasznos-is. Miként ítélnék különbben azokat meg? miként szerezhelnék csalódás nélkül be? miként adhamók azokat veszteség nélkül el 's cserélhelnék másokkal fel? A' pénz ellenben olly készítmény, mellynek tökéletesebb 's pontosabb megosztálgatása 's feltagolása, minden egyéb készítményeink' természetöket felvilágosítja. Elég legyen értekezésem tárgya fontosságáról; — most már a' dologhoz. —

1. *A' Pénz eredete.*

Minden embernek szükség természeti alkalmaztatása 's szerkeztetése szerént foglalatoskodnia. Tselekedtető elméje (intellectus practicus) szakadatlan munkára ösztönözi őt, és soha sem henyélteti, mint lényt (substantia.) Mert elménk akkor-is, mikor munkától óvná 's pihenésnek adná magát, cselekvő lesz 's foglalatoskodástól szűnésünkben mutatja foganatos munkálkodását. — Ezen mindenkor foglalatosságunk 's munkálkodásunk kihat testünk által az érzéki világra, — és szüli ez úton a' különbféle előállítványokat vagy készítményeket, mellyek mind nagyobb vagy

kisebb beccsel bírnak, a' mint használhatóságok nagyobb vagy kisebb, és fellyebb vagy alábbvalóan felelnek-meg az emberek szükségeknek. — De más részről életünk' feltarthatása, kellemetesítése 's könnyítése-is munkát kíván. Mert semmiért semmit sem adnak, a' munkátlanság elviselhetetlen unalmat, kerülhetetlen zűrzavart szűl testi szerkeztetésünkben, eltemet elevenen. El kellene valóba éhségünkbe vesznünk, unatkozásunkban halnunk, el kellene minden kényelem (commoditas) nélkül lennünk 's az élet legborzasztóbb terheire hagyatnunk, ha mit se állítanánk elő.

Midőn pedig minden munkának, előállításnak 's készítésnek az a' változhatatlan természete, hogy annál hamarább, könnyebben 's tökéletesebben vitessen véghez, mennél többször visszonoztatik; — igen könnyű megfejtenuk, miért korlátozza minden ember magát az előállítás' bizonyos nemére? miért választ bizonyos élet 's munka nemet ki-ki magának? 's miért nem terjed inkább minden szükséges készítésekre ki? — Így vólt ez ugyan hajdan, de a' tökéletesedő műveltség mást parancsol, a' munka felosztását szűli 's ez által nemesíti készítményeit. È' szerént a' földmivelő csak szánt, vet, arat 's csépel; — a' Szűcs bőr; — a' Szabó posztó-nemű köntösöket készít; — a' Pék kenyereünkről gondoskodik; — a' Csizmadia sarunkról; — az Asztalos kényelmünket elégíti-ki; — a' Hangász füleinket; — a' Képiró szemeinket gyönyörködteti; — a' Költő érzetinket; — a' Szónok elménket; 's a' t.

Felesleg készít tehát minden a' tőle választott munka nemében, 's e' mellett ki nem

elégítheti egy-is tulajdon készítményjei által minden szükségeit; hanem ezeknek legnagyobb részét, más nélkülök szűkölködő embereknek szolgáltatathatván, alkalmat nyer fogyatkozásainak kipótolásokra 's elégítésekre. — Így a' Földművelő felesleg termesztett búzájáért köntöst, kenyeret, sarut, 's a' t. szerezhethet magának; — a' Szabó köntöseért búzát, bort, kenyeret; — valamint a' többi Mesterek 's Művészek-is mind kielégíthetik szükségeiket készítményjeiknek másokkal való felcserélésök által. Inhol a' csere származása! —

De ezen közvetetlen csere kimondhatatlan nehézségekkel 's terhekkel köttetik össze. Hogyan határozhatjuk-meg a' felcserélendő készítmények' költsönös becsöket? hol keressük-fel azon személyt, kinek szüksége van készítményünkre, 's tőlünk óhajtott magáét fel akar-ná cserélni miénkkel? Nekem, mint Szűcsnek, ki kenyeret akarnék éhező Háznépemnek szerezni, olly Péket kellene előbb fürkésznem, kinek szüksége van bundámra; — mint Költőnek, ki ruha nélkül szűkölködöm, olly Szabót keresnem, ki Verseimért szívesen ide adná készítményét; — 's ekkor-is mi lesz sinórmértéke cserémnek? Ha Pékemnek elkerülhető szüksége van bundámra, nem téríti-meg bizonyosan költségemet 's fáradságom jutalmát; verseimre nézve pedig alig lesz megkívántató érzete egy Szabónak. — 'S ezen csere még inkább nehezedik a' munka' ügyesebb felosztásával, tehát a' mesterségi 's művészési művelődéssel, melly azt kívánja szorosán, hogy a' készítmények' egyes részei 's nemesítései külön tagoktól vitessenek véghez. Így, én a' tő drótját húzom, más metszegeti, harmadik sí-

mitja, negyedik élesíti, ötödik lyukasztgatja, hatodik papirosokba rakja; — én készítem a' kés nyelét, más kalapácsolja vasát, harmadik reszeli, negyedik feni. Hol keressünk már mi olly személyt, ki ezen készületlen tárgyakat becserélje, még pedig, — jól megjegyezzük, — a' nekünk elkerülhetetlenül szükséges dolgokért? 's min alapítsuk cserénket?

Ezenkívül kisebb dolgokat sem lehet egy könnyen ez úton szerezni, a' marhát 's más egyéb jószágot fel nem darabolhatván kár nélkül mindenkor; — így, Diomedesz fegyvere kilencz ökör árú volt, hogyan szerezhethné-meg felét, vagy a' felejóságú fegyvert, kinek ennyire 's ilyenre volna szüksége? Hát a' marha ide 's tova hajtogatása, vagy más akármilyen jószág ide 's tova vitetése mennyi terhekkel van összekötve? mennyi veszedelmeknek kitétetve míg cseretársat találhatunk? —

Mind ezen igen nagy 's tőlünk mindenkor rébzett nyűgodalom 's bódogság megalapítások tekintetébe igen fontos terhek 's nehézségek kiküszöböltetésekre szükséges valami közbenjáró portékának — a' pénznek elvont értelembe — meghatározása 's bevétele, — mellyhez minden gondolható tárgyak árát *) lehes-

*) Futólag említhetem itten az érték (valor) 's ár (pretium) különbségét. Az érték valami általányos, (absolutus) 's a' tárgyba foglaltatik magába, mellynek nagyobb vagy kisebb használatosságától függ, úgy, hogy mennél inkább kielégíti valami szükségünket, annál értékesebb legyen az: a' tárgyak ára ellenben viszszányos, (relativus) az emberek véleményektől, körülményektől, alkutól határozódik, 's gyakran értékét is meghaladja a' tárgynak, 's így az ár nem egyéb, mint a' dolog értékének pénzre határozása.

sen szabnunk, — mellyen minden szükséges dolgokat szerezhethünk, még legbecstelenebbeket-is, — mellyet könnyen vitethetünk 's tethetjük akarhova által.

2. *Ezen közbenjáró portéka külömbfélesége 's neve.*

Közbenjáró 's mindennek becsét határozó portékánk, vagy: mellyen mindenféle készítményeket szerezhethünk, miféleségét a' közvélemény, szokás, kényelem (commoditas) 's kereskedésbe való használhatóság állapítja meg, nem a' Kormány parancsa.

A' régi Rómaiaknál, 's úgy tetszik majd minden hajdani Nemzeteknél, a' marha volt a' csere eszköze, mértéke, vagy mindent beszerző portéka, — innen eredt ezen közbenjáró jószág' latán neve — pecunia. — Vitéz Eldődeinknél hasonlóan a' marha használtott annak, mert még Szent István Koronásunk alatt-is marhára büntetik a' vétkeket. — Terra-Novában a' hal' bizonyos neme, Szerceseny-országban a' vas, Abyssziniában a' só, másutt a' bőr, csiga, kagyló; Skotzia bizonyos falujában, — Szmith bizonyossága szerint, — a' szög használtatik ezen arányra ma-is.

Legközönségesebb azomban 's már legrégebb időkbe használt közbenjáró portéka az érczből készült pénz. Az ércz, földünk' minden részeiben, legalább valamennyire művelt részeiben használtatik annak, 's már Ábrahám, ebből csinált bizonyos pénz nemén vette-meg Sára temetőjét. Az Indusok, Fenicziaiak, Egyiptomiak, Persák, Görögök 's Rómaiak művelték azután 's terjesztgették szélesebben

kereskedésök által ezen megbecsülhetetlen találmanyt. 'S Á'siából kijött Nagy Atyáink-is jókor megesmerkedtek győzedelmes fegyvereik segedelmével, a' Görög 's Római, akkor időben majd nem közönségesen használt ércz közbenjáró portékákkal 's különösen a' Görög penza nevűektől, mellyek a' dénárnak tized részét tették, elnevezték azokat — Pénznek. De csak hamar magok-is követték e' részben szomszédjaik', példáikat, 's a' földgyomrából előásott érczekből jókor, már Sz. István, de kivált I-ső Béla Királyunk alatt verettek mindennek árát határozó portékákat, mellyeket, mint csak most mondám, Pénznek kereszteltek 's neveztek - el.

3. Azon portékának megválasztása, mellyet pénznek használhatunk.

A' pénzt eddig elvonottan (abstracte) fontolgattuk, 's külömféleségét, a' mint valóban van földünkön, úgy adtuk-elő; következik mostan azon portékának vagy minek megválasztása, mellyet Pénznek használhatnánk. Ez pedig nyomba szemünkbe tűnik, mihelyt a' közbenjáró portéka' szükséges minéműségeit előszámláltuk.

A' közbenjáró vagy pénzbeli portékának:

1. Értéke 's becse csökkenése nélkül eloszthatónak kell lennie, úgy hogy a' készítményeknek mind legnagyobb mind legkisebb árát meghatározhassa 's kielégíthesse. E' szerént a' marha, gyöngy, gyémánt 's több e'félék nem használtathatnak annak, mert felrésztetésökkel majd becsöket veszti, majd

ekkor-is értékesebbek, mint sem a' lególcsóbb portékákat beszerezhetnők általok.

2. Nem lehet igen nagy területű ára viszszonyába, (in relatione pretii) mert így áltétetése hasonlóan alkalmatlan, mint a' cserénél. Így az Abysszinusok só, és Spártaiak vas pénzek nem állapotunkhoz valók, midőn egyetlen egy bunda árát-is szekeren szükség volna czipelnünk.

3. Mennyisége hirtelen ne változzon, még pedig se ne kevesedjen, se ne nevedjen, mivel becse így majd hamar felhághatna, majd leszállhatna, melly ezer zavarnak oka a' vételben 's adásban, és károsítja a' bírtokosokat. A' hal 's szög tehát nem használtathatnak nálunk e' nézőpontból, midőn hamar sokszoroztathatna számok.

4. Pénznek határozott portékáknak sok helyyeken 's minden ember előtt szükség tulajdon beccsel bírnia, külömben viszont cserére szorúlunk, 's orvosolni kívánt bibénk gyógyulatlan marad. Vallyon mi készítményeket szerezhetnénk némelly Indus-népektől pénznek használt csigákon kebelünkben?

5. Pénzünknek legkisebb részekre kell osztathatnia 's ismét összetétethetnie a' nélkül, hogy becsibe csökkenést szenvedne, 's minémiségének az egész világon egyenlőnek lennie. Mert a' bírtokos külömben bizonyosan károsodik, ez által szegényedik 's elidegeníttetik a' további készítményektől.

6. Végre elég keménynek szükség lennie, hogy a' dör'sülésnek ellentálljon 's megjegyztethessen. Mivel ellenkező esetben becséből veszít, 's alkalmatlan az adásban vevésben.

Mind ezen előszámlált szükséges minéműségek az érczekben találtnak fel egyedül, még pedig leginkább az aranyban 's ezüstben. A' többi érczeknek e' nézőpontból való fontolgatásait kinek-kinek magányos szorgalmára hagyván, a' megnevezettek igazán eloszthatók értékök' csökkenése nélkül; — nem nagy területűek becsökhöz képest; — nem nevedhetnek szerfelett hirtelen; — mindenütt és mindennél tulajdon becsel bírnak; — elosztathatnak 's öszszetétethetnek kár nélkül; — egyenlő minéműségűek mindenütt; — keménységök által végre ellentállanak a' döröslésnek 's megjegyztethetnek. A' tiszta ezüst 's arany ugyan puhább, ez utolsó tekintetbe, hogy sem kívántatna, 's majd meg nem félel várakozásunknak. De a' mindenható emberi elme könnyen segít a' mostoha természetén. Öszszevegyíti ezen nemes érczeket a' nemtelenek bizonyos mennyiségével 's elég megkívántatott keménységet költsönöz azoknak.

Ez a' nemes érczhez vegyített nemtelenek bizonyos mennyisége neveztetik Csatolatnak (ligának), melly azomban a' pénz értékének becsülésében nem-is tekintetik; mivel a' nemes ércztől való elválasztása több költségbe kerülne, mint ér az elválasztott nemtelen ércz.

A' külömbféle nemzeteknél külömbféle a' csatolat-is; — sőt ugyan azon Országban sem egyenlő az soha. Szükséges tehát kérdeznünk 's kitapogatnunk, mennyi arany vagy ezüst, mennyi réz vagy más bányászna legyen öszszevegyítve? Ennek meghatározására a' márka vagy félfont az ezüstben 16 latra; — az aranyban 24 karatra, a' karat pedig

tizenkét gránra oszlik-el. Így, ha az Ország ezüstpénze 12. latosnak vagy a' közéletben próbásnak mondatik, egész márkába 12 lat ezüstöt 's 4 lat rezet értünk; ha arannya 23 karatosnak 's 6 gránosnak tartatik, ennyi arany 6 grán nemtelenebb bányásznával lessz öszszetéve egy márkában.

4. *A pénzbeli portéka becsének nevelkedése 's mivólta.*

Pénzbéli vagy minden készítménynek árát határozó 's kielégítő portékánk tehát az Ércz. Legyen szabad már most Értekezésem' folytatába ebből készült közbenjáró portékánkat Pénznek neveznem; a' dolgot a' mint van (in concreto) tekintenem, 's arra figyelmetessé tennem Olvasóimat, hogy, a' mint mondám, nem a' Kormány parancsa tette az érczet pénzé, hanem mivel mindenektől óhajtott becsel bír, 's az adás és vevés legalkalmasabb korcsolyája (vehiculum), fellyebb említettem minéműségei miatt, azért választatott közönségesen azzá. —

Azomban a' nyers ércznek igen csekély, vagy épen semmi sem az értéke, mivel utak csinálásánál, házak rakásánál 's más apróbb igen jeletlen használatoknál egyébbre alig fordíthatatik. — A' körülte elkövetett fáradozás, különösen az olvasztás által lesz használhatóbbá 's ekkor nyeri először tulajdon becsét.

Használhatóságát 's becsét újra neveli azon tulajdonsága, hogy az adás 's vevés korcsolyájának, tehát Pénznek választatott, még pedig annyival, a' mennyivel alábbszállana, ha más portékát fordítanánk helyébe pénzre.

Az ércz becse 's használhatósága nevekedik az által-is, hogy megbélyegeztetik 's jegyeztetik, de erről a legközelebbi szám alatt akarván beszélni, hallgatással mellőzöm mostan el.

Végre az-is hágatja pénznek választott érczünknek becsét, hogy egy része házi eszközöknek dolgoztatik-fel, 's ékességekre fordítottatik. Mert ezek által ritkább leszsz az, 's annyival drágább. És viszont, aranyból, ezüstből készült ékességeink 's házi eszközeink igen drága áruak, mivel anyagjok (materiájok) nagyobb része pénzé veretik, úgy hogy alig szerezhetik-bé azokat a' gazdagabbak, a' kereskedő Nemzet pedig csak mérsékelve élhet vele.

De ezen nemes érczek becse-is változható. Így, ha Á'sia lemondana tellyesen az ezüst-pénzel való élésről, leszállana ennek értéke 's arra egész földünk kerektségén. Mert kevesebben óhajtanák, minthogy használhatósága csökkenne, így ezüstünk' eddig Á'siába használhatott része felesleggé lenne, pénzünk megtöbbletülne 's mind ezen okoknál fogva becs-telenedne 's olcsódna. — Sőt ma-is kevesebbet ér az ezüst Európában, mint Á'siában. Mivel itt műveletlenül hevernek a' bányák, a' kereskedés roppantabb, tehát több pénzt kíván; e' mellett a' Keleti fényűzés sok ezüstöt 's aranyat elemészt, ez által a' pénzt kevesíti 's drágítja. Ámérikában ellenben még kevesebbet ér mint nálunk, mert hasonlíthatatlan gazdag bányákkal bír, — kereskedése majd nem egész a' mi korunkig, mint gyarmaté csekély, mert káros és veszedelmes volt, — a' fényűzést csak nevérol ösmeri, tehát

nem vesztegeti erre 's nem drágítja ezüstjét. — Déli Amerika Nagy-Szabadítóját, a' vitéz Bolivárt nem rég egy sunda, minden házibútorok nélkül szűkölködő szobában találta köpönyegén ülve a' hozzá ment Angol-Tiszt, ki hasonlóan bőrzsákra kénytelenített több gazdag Országok hatalmas Kormányozójánál telepedni. Mit várhatunk alattyalóitól a' hiúság tekintetében?

Közönségesen mennél ritkább 's többektől óhajtatik valami, annál becsesebb 's drágább az. Napszámosokat akarnának p. o. sokan fogadni, azok pedig, talám az idő mostohasága miatt, csekélyebb számmal gyülekeztek fel piacunkra: drágán fizetik meg bizonyosan a' napszámot; ellenben, ha a' munkások felesleg, napszámot fogadók szembetűnetlen számúak, leszáll kétségkívül jóval amazoknak napi bérek. — Épen így van minden egyéb Jóságok 's pénzünk tekintetében is a' dolog.

Ha nem egyenlő is azomban minden környülállások közt a' pénz értéke; bír mindazonáltal az, valamint minden más használható dolgok, valódi (realis) értékkel, mind a' különözöttekre (privatusokra), mind az Országra nézve, — 's nem pusztá képe az értéknek. De erről alább bővebben, — halljuk még előbb Garniét, minekelőtte más tárgyra mennénk által. Garnie állításunk ellen így okoskodik: A' pénz a' cserélésnek, vagy az adásnak 's vevésnek korcsolyája. Tehát csak a' különözöttekre, nem pedig az egész Országra nézve bír értékkel. — Hanem a' mi a' különözötteknek érték; az lesz bizonynyal az Orzágnak is. Hiszen ez csak különözöttekből öszszeszerkeztetett Egész; 's a' mi fejez

vagy fekete a' különözöttre, fejer vagy fekete lesz az tagadhatatlanul a' nem más személyekből álló Országra nézve-is.

5. *A' pénz verésének 's készítésének haszna és költsége.*

Már fellyebb látók, hogy az érczeknek használhatóságok 's becsök nem tsak az által nevekedik, mivel pénznek fordíttatnak; hanem veretésök 's készítésök költségeik által is, mellyeknek a' pénz becséhez kell adatniok, midőn jegyeztetésök, felosztatások, különös részekre daraboltatások 's becshatározások előmozdítsák használhatóságokat a' kereskedésben. Késedelmes volna valóban, és sok tsalódásokra szolgáltatna alkalmat a' veretlen érczdaraboknak használlások az adásban 's vevésben. Az Adónak elébb nyomoznia kellene jószágáért nyert érce' minéműségét 's mennyiségét, gyakran hijába tékozolnia a' felette drága időt ez által, 's többnyire még-is megcsalattatnia; — a' tudatlan pedig nem ritkán szörnyen károsodhatna az illy nemű fizetés mellett. De külömben-is nagyobb értékű a' vertpénz a' veretlennél, mert az ama körül tett fáradozásoknak 's munkáknak lehetetlen nem nevelnie az ércz becsét. — Vallyon nem többet ér-e az arany fülönfüggő azon darab aranyból mellyből készítettett? többet valóban, — miért? — mert használhatóbb, mert a' Mester idejét, ügyességét, szenét, részelőjét 's más műszereit fordította reá, munkáltatta vele, 's fogyasztotta benne.

A' pénzverést magoknak tartották-fel kizárólag a' Kormányok, mind azért, hogy

hasznát húzzanak belőle; mind, hogy egyenlők legyenek a' vertpénzek, — bár e' részben gyakran a' szükség ideje úgy kívánván híjjanyosságot vagy kárt szenvedni láttzassanak - is az Országok, midőn kisebb mennyiségűeket 's rosszszabb minéműségűeket kapjanak kezeikbe, mint sem megvagynak határozva; — mind végre, hogy kezéskedjenek belső értékek mellett. Mivel a' Kormány kezéskedése mindenütt és mindég bátorságosabb a' különözöttekénél, és épen ez által-is alattavalóinak korábbi kárát a' pénznek valódi értéke helyre állítása által pótolhatja.

Anglia Kormányja ingyen vereti a' pénzt, tehát veretése költségeit nyilván ajándékozza Polgárjainak; — melly költségek azomban Adó által térítettnek vissza az Országlószéknek. Az előbb mondottakból mindazonáltal világos, hogy ezen bánás-szer mellett Anglia elveszti külföldön pénzveretése' költségeit, midőn pedig bőven vitetik-ki vertpénze, azért: hogy más Kormányok a' veretés költségeit-is hozzátóldják pénzek értékéhez. Mert ez okból Angliában olcsóbb a' pénz, mint külszágokban, 's haszonnal vitethetik-ki, melly környűlállás győzhetetlen ösztöne a' kivitelnek; — külföldről pedig kész pénz soha sem vitetik Angliába, mert kárral esne-meg bevitele; hanem csak veretlen, ottan verendő érczdarabokat visznek magokkal, mellyeknek egyenlő értékek vagyon a' vertpénzel földrészünk' ezen szigetjén.

Előbb mondtam, hogy kizárólag veret pénzt a' Kormány, 's épen ezért nagyobb nyereséget húzhat belőle. Mivel kéntelen az Ország egyedül kezéből várnia az olly igen

szükséges vertpénzt. Vallyon nem vagyunk-e kitétetve a' Mészáros' vagy ahárminő Mesterek' kényeinek jószágaik' árába, ha egyebektől nem szerezhetjük azokat bé? — Azomban egy cseppet sem ártalmas az Országnak ez a' kizárt pénzveretés, 's a' belőle húzandó haszon 's nyereség szoros korlátok között tartatik a' vertpénz mennyiségétől 's szükségétől. Így p. o. ha olly szükséges és óhajtott a' vertpénz, hogy 90. márka verettért 100. márka veretlen érczet kaphatni, 10. márkát nyerhet százon az Ország; ellenben, ha szükségtelegebb, úgy hogy 95. márka verettért vehetni csak 100. márka veretlent, nem szedhet 5. márkánál nagyobb nyereséget soha. Mert különben, ha több nyereség után ásítogna, 's ez utolsó esetben-is 10. márkát akarna nyerni; egy sem viszi veretlen érczét a' Kórmányhoz, hanem megtartja kincstárában. Lehetetlen tehát mindég, hogy sok pénzt veressen valamelly Ország, 's e' mellett sokat nyerjen.

Az előbbeniekből következik továbbá, hogy az Ország soha sem határozhatja-meg törvényne által a' veretés költségét, vagy inkább nyereségét, valamint a' pénzlábat*) sem, vagy mennyivel érjen többet egy márka vertpénz, ugyan illyen nehézségű veretlen ércznél. Ha nagyra hágatja költségét 's nyereségét, nem kap nyers érczet polgárjaitól; ha vertpénzének értékét sokkal nagyobbra teszi a' veretlenénél, ez esetben sem. A' vert 's veretlen ércz mennyiségének viszszonnyától; — szük-

*) A' vertt és veretlen pénz viszszonnyának meghatározása Pénzlábnak (Münz-fuss) neveztetik.

ségességének, tehát ez vagy amaz ércz óhajtásának lépcsőjétől függ e' részben minden. A' sokaktól kívánt ritka vertpénz valóba drágán fizettetik - meg.

Úgy, de sok vertpénz olvasztatik - el, 's vitetik más Országokba ki? Ebből kára van az Orzágnak mindég; — az első esetben megsemmisíttetik munkája; — a' másodikban idegennek dolgozott. — Igen, ha nem töldja értékéhez a' veretés költségeit. Mert ha nem ingyen készítette azt, soha sem szenvedhet e' részben veszteséget, 's hidegvérrel nézheti mind a' kettőt. Ha megolvasztatik, az okoz magának kárt, ki megolvasztotta; — ha kivíttetik, akkor a' külföld vagy egészen megfizeti a' veretés költségeit, vagy legalább valamennyire, — melly utolsó esetben a' kivívó veszít 's elrezzentetik további kivitelétől. De hogy tsak valamennyire fizesse azt vissza, nem gondolható, ha hibátlan a' veretése, ha akadályoztatik benne a' csalás, és kivált ha eredeti. E' tekintetből kerestetnek 's óhajtának egész földünkön a' Hollandus-aranyak és Spanyol-piaszterek; veretésök' költsége mindenkor megtéríttetik, szükségek és óhajtások, valamint veretésök nyeresége-is szembetűnőleg nevededik. Hollandia ez okból megengedi aranyai kivitelét, bár Spanyol-ország — szokott alapjai szerint — tiltsa. — Megjegyzést érdemel 's nem helytelen lapon hozódhatik-fel az-is, hogy a' szomszéd Tizedekben felszabadúlt Déli-Ámerika legközelebb Spanyol Anya-országának Piasztereit Dollárokká változtatván, — nem viseltettek Khina lakosai ezekhez olly bizodalommal, mint amazokhoz elébb, 's jóval kevesebb portékát adtak

tak ugyan olly mennyiségű Dollárokért, jól lehet csak amazok fordítottak ezekké 's csupán jegyeik változtattak - el, nem pedig minémúségeik.

A' Kormány, mint adós, nem tagadhatja soha meg Hitelezőitől fizetendő pénze veretésének költségeit. Ha p. o. 200,000 mérő gabonát vesz az Ország, mindég értetődik azon feltétel, hogy vert 's nem veretlen pénzen adatott és vétetett, — különben a' mennyivel többet ér akkori pénzláb szerint a' vertpénz a' veretlennél, annyit veszítene az áros.

Azt sem parancsolhatja végre a' Kormány, hogy a' különöztek' kereskedésükben a' pénz nagyobb értékűnek tekintessen jegyeztetése szerint, valódi belső értékénél, — vagy, hogy az egy latot nyomó vertpénz, veretése költségével két latot érjen, 's annyi portéka adattasson egy latért, mennyi elébb kettőért adatott.

6. *A' pénz értékének változása.*

Külömböző Országokban különbözik a' pénz értéke-is, a' mint jobb vagy rosszabb minéműségű és nagyobb vagy kisebb mennyiségű az ugyan azon jeggyel jelelt pénz. Minémúsége az aranyhoz vagy ezüsthöz vegyített nemtelenebb ércznek mennyiségétől függ. E' szerint Szász-ország ezüstpénze jobb, és az idegének előtt becsesebb a' miénknél, ez ismét jobb 's becsesebb a' Poroszokénál; — mennyisége-is változtatja a' különbööző Országok' pénzeiknek értékét. Ugyan e' tekintetből nem a' pénz jegyét nézik idegen Országok kereskedésükben, hanem minéműségét 's mennyiségét, és ezek-

hez szabják az érette küldendő portékákat. — Nem is kényszerítheti soha a' Kormány Szomszédjait, hogy bélyege szerint számolják pénze' értékét, sőt tulajdon alattvalóit sem, hogy neves (nominalis) pénzt vegyenek-el valódi; p. o. egy lat ezüstöt három latos-pénz helyébe. Sőt a' pénznek fordítandó ércz nemét-is csak úgy határozhatja-meg, ha olyat választ, melly alkalmas a' különözöttek' kereskedésökben. Így, Numa határozhatta pénzét rézből, midőn előtte-is ezt használták a' Rómaiak, 's csekély értékű portékákkal bírtak 's kereskedtek alattvalói.

A' Kormány ugyan azon nemű pénzének különböző időkben különböző értéket tulajdonít. Megparancsolja, hogy egy latot nyomó pénze, négy latosnak tekintessen. A' kereskedésben e' szerint felhág a' portékák ára 's többet nem adnak ezen neves pénzen, mint adtak elébb a' valódin. Tsupán az adósok nyerne ez által; mert kényszerítheti a' Kormány különözött Hitelezőit, hogy illy felhágatott, de nem valódi értékű pénzel engedjék cselekvő adósságaikat (activa debita) kifizettetniek; — sőt alattvalóinak-is megengedi adósságaiknak illy pénzel való lefizetéseket.

7. *A' pénz se képe, se mértéke a' dolgok becsének.*

Némellyek azt állítják, hogy a' pénz csak képe a' dolgok becsének. Megengednének mi ezt, ha semmi tulajdon becse 's értéke sem lenne pénzünknek, 's mindegynek tekintetne akár ólomból, akár ezüsből veretnének a' talérok 's húszasok. De minden adásban, vevés-

ben a' pénznek tulajdon valódi értéke vétetik tekintetbe. Midőn aranyon veszek bizonyos mennyiségű posztót, szorgosan megfontolja a' Kereskedő, vallyon megfelel-e az arany értéke eladott portékája értékének, s' vagyon-e köztök egyarányúság? Ha az arany körül-metszés vagy dör'sölés által értékében csökken, kevesebbet vehetünk rajta, mint külömben. Bankó-czéduláink az érettek adandó pénzt ábrázolják igen-is; de pénzeink nem a' rajtok veendő portékák értékét, hanem ezekkel mindig egyenlő értékűek az adásban, vevésben; — azomban nem közönségesen, mint a' világszerite híres Hume állította, hogy t. i. egy Ország, sőt egész Világ pénzenek tellyes értéke megfelelne a' minden portékák értékének, úgy, hogy, ha mind e' világon találtató pénz' értéke egyenlő kettőhöz: minden most lévő portékák értékének -is olyannak kell lennie. Az által tettszik ezen véleméuy igaznak, hogy a' pénz mennyisége nagyobbodván, alábbszáll; 's kisebbedvén fellyebbhágg viszszonezati értéke. De így van ez minden egyéb portékák tekintetében: ha p. o. bőven termett bor, leszáll; ha pedig szűken, — felhág annak értéke 's becse a' többi portékákhoz képest. Mondhatnók tehát szinte úgy, hogy a' bor' tellyes értéke, megfelel minden más portékák értékének 's egyenlő egészen ezzel. A' pénz ezenkívül csak igen csekély része nemzeti gazdaságunknak 's javainknak. — Nem képe ezek szerint pénzünk portékáinknak, hanem valódi tulajdon értékkel bír 's csupán korcsolyája, segédje kereskedésünknek 's cserénknek, — mint illyennek pedig nem szükség egyenlőnek lennie, és soha sem-is egyenlő

portékáinkal. Külömben megfelelne a' hajó értéke-is a' rajta vitt portékák értékének, a' mi még csak nem-is gondolható.

Montesquieu ellenben kereskedésünk mértékének nevezi pénzünket. Ennek azomban változatlanoknak 's minden környülmények közt, minden helyeken, minden időkben egyenlő értékűnek kellene lennie, mert a' mi változik, a' mi habzik, a' mi mindenfelé hajlong, nem mondathatik portékáink mértékének soha. De épen ilyen nemes érczeink 's pénzeink értéke; — különbözik az a' különböző időkben 's helyeken szünetlen, és épen ezért nem használtathatik mértéknek. Korunkban Ámerika nem becsüli annyira ezüstjét, mint Európa; — ez nem annyira, mint Ásia fellyebbi jegyzeteim szerint; — sőt az egyes Országok közt-is nagy e' részben a' különbség, mint szüntelen tapasztaljuk. Ámerika feltalálása előtt pedig sokkal nagyobb értékűek voltak az érczek, mint utánna; 's gazdag bányák feltalálásokkal még inkább megolcsúlhatnak.

A' búzát használhatnók leginkább portékák mértékének, midőn más dolgokkal összehasonlítva minden időben egyenlő, vagy csak igen igen keveset változott értékűnek találjuk azt. Mert természetese szüntelen egyarányúságban van a' föld népességével 's amannak művelődése 's terjedése szükségesképen öregbíti ezt, és viszont a' népességnek gyarapodása, művelteti 's terjeszteti a' búzát. Hasznos tehát a' pénznek különböző időkben volt értékét összehasonlítanunk a' mindig legváltozatlanabb búza értékével 's becsével, hogy láthassuk ezen összehasonlításból nemes érczeink értéköknek nevedekesöket 's alábbszál-

lásokat, hogy láthassuk pénzünk felettébb változhatását, 's kitessen ebből hogy minden portékáink értékök' 's becsök' mértékét semmiképen sem teheti.

Ezen összehasonlításból kitetszik, hogy ugyan azon mennyiségű búzáért ma négyszer annyi ezüstöt kell adnunk, mint 1520-ik esztendő előtt. De miért nem tízszer annyit? midőn tízszerre nevededett ezüstünk Amerika felfedeztetése által. — Azért, — mert az ezüst hatszorta szükségesebb lett ez alatt; — nagy része edényeknek, házi eszközöknek fordítottván 's az igen megnőtt kereskedésben használtatván.

Nem igaz tehát ezen sorok szerint ama híres Montesquieunek következendő állítása: Semminek sem kell olly változatlanak 's alapodottnak lennie, mint annak, melly minden portékák mértéke, az-az: pénzünknek. Mert nem olyannak tapasztaljuk ezt. Nem mértéke tehát a' pénz minden értékeknek, hanem csupán a' portékák árának, sőt ennek sem, mert igen változó, nem állapíttathatik meg értéke, nem tétethetik változhatatlanabbá soha.

Épen illy alaptalan a' tudós Szmith állítása-is, ki a' munkát tartja minden portékák mértékének, e' szerint okoskodván: — az előállító, a' munkás mindenkor egyenlően becsüli fáradságait, — nagyobb munkájának nagyobb, kisebb fáradságának kisebb, tehát mindenkor ugyan azon értéket tulajdonít. De abból, hogy egyenlő értékű valamelly dolog mindég a' munkásra nézve, nem következik, hogy ugyan egyenlő legyen megjutalmaztatásának értéke-is. Hol sokak a' munkások 's

kevesek a' bérlők, csekély lesz igen munkájok értéke; nagy pedig az ellenkező esetben. Így Éjszaki-Amerikában két forint a' napzám kényelmes étellel 's itallal együtt; Francia-Országban két forint, harmincz krajczár volt a' villongások' kezdetén. Közönségesen nagy az olyan országokban, hol a' szorgalom sebes lépésekkel tökéletesedik; — középszerű, mellyeknek szorgalmok megállapodott; — 's csekély, mellyek szorgalmokban alábbszállanak. Változik tehát a' munka értéke, a' környülményektől függ, következésképen nem lehet portékáink mértéke.

Külömböző időkben 's helyeken változván minden gondolható portékák' értéke, nem lehet semmi határozott 's bizonyos mértékét azoknak találnunk. Azomban, a' mi időnk 's régibb kor, valamint ugyan azon hely 's kor portékáinak értékét még-is kitapogathatjuk 's tudhatjuk viszszonnyokban. Amazt ugyan, ha korunkat az elmúltakkal hasonlítjuk-össze, bizonyosan tudván bizonyos portékáknak előbbeni 's mostani értékét. Ezt pedig, ha valamelly portékát felveszünk mértéknek, 's ehez szabjuk a' többieket. Ezen második szer csak történeti (historische) jegyzeteket kíván meghatározására, — különben semmi nehézségekkel sem köttetik-össze. Így kérdezem p. o. mennyi bort, búzát, szövetet, szántóföldet, rétet, mezőt 's a' t. adtak Róma építtetésekor, vagy ez, amaz Polgármester alatt egy ökörért, — előveszem jegyzeteim 's készen mindjárt munkám. — De nem illy könnyen sül ám szándékom, ha korunk, 's a' közép, vagy ne talám a' Római- 's Görög-kor portékáinak értékét akarom kifürkészni köl-

tsönös viszszonnyában, — vagy mennyivel különbözzön portékáink értéke, az ugyan azon portékák hajdani' értékétől? —

Ezen kérdésünk megfejtésére bizonyos portékával kellene bírunk, mellynek értéke szüntelen változatlan marad 's e' szerént mértéknek használtathatna. Legillyenebb kétség kívül 's leginkább érdemelne a' búza e' részben figyelmet. A' búza ugyan-is legközönségesebben, már az első emberektől használt termék, 's legelső szükségét pótolván-ki szüntelen, még pedig többnyire minden embereknél egyenlően, a' népességgel csúda egyarányúságban vagyon mindég, úgy, hogy búzáink mennyiségének csökkenésével, népességünknek-is ritkúlnia kell, és viszont népességünk' kisebbedésével, amannak-is kevesebbednie kell múlhatatlanúl. A' termesztett búza 's népesség' ezen egyarányúsága bizonyos, változatlan, meghatározott, közép értékét szűli amannak, mert soha sem termesztetik felesleg, és egyenlően óhajtatik mindég, így szüksége nem változik 's minden embertől használtatik. Azomban közönségesen szükség vennünk ezen középserű értéket, mert a' rideg, terméketlen esztendőktől okozott nagyobb ára búzáknak csak kivételt szenved, 's mindenkor hirtelen elrepülő 's bizonyosan elenyésző csapás. — Ehez szabhatjuk tehát legbátrabban korunk' 's eldődeink' minden portékáit, ha változott értékeket ki akarjuk tatogatni.

Az adóknak, vevőknek azomban nints soha ezen különbségök' ösméretére szükségök, sőt a' portékák' tellyes értékét sem igen elkerülhetetlen tudniok. Megelégedhetnek ők azon

kor 's helyly portékáinak visszszonyos értékével 's ennek ösméretével, a' mellyben 's a' mellyen az adás és vevés történik, továbbá azon tudattal: hol, mikor, mit 's mi szerént kelljen adniok vagy venniok?

Úgy de minden dolgok, kivált a' pénz értékének illy habozása 's játéka mellett, igen bizonytalanok lesznek minden kötelezések, (obligatziók) kivált mellyeknek feltételei továbbacska terjednek; egyik fél nyer, másik bizonyosan veszít 's károsodik, még pedig, a' mennyivel hágott vagy szállott az eggyezésben kötött dolog' értéke — pénzbeli eggyezéseink megcsálnak bennünket. — Hasztalan panaszkodok! az egyszer határozott feltételeket, török szakad be - kell töltenünk, bár tárgyainak értéke változott. Mert soha sem állapíthatjuk meg ezt, 's az érték változás szerént nem mérsekelhetjük a' kötött feltételeket. — De itt-is, mint legtöbb esetekben, magunk okozzuk szerencsétlenségünket 's gondolatlanságunknak tulajdoníthatjuk veszteségünket. Vegyük kötéseinkbe 's eggyezéseinkbe a' búzáat sinórmértékű, mellynek értéke, csak most felhozott állításaimmal eggyezőleg nem olly változható, mint pénzünké, vagy más portékánké, 's nem veszünk erszényünkéből; mert ugyan olly értékű 's idomú (proportionata) jószágot kapunk vissza, a' minőt adtunk. Vagy a' dolgok értékének nevedekedésével fizetessen több az adott summánál idomosan (proportionate) nekünk, melly azomban visszásnak, jogtalanak, (injustum) erkőlcstelennek tetszene; — vagy az adott pénz' mennyisége 's minémúsége köttessen-le; hány lat? mennyi mértékű? (vallyon 12. vagy 13 latos-é az ezüst), mind

ezek foglaltassanak az egyezésbe, jóllehet e' részben sem állandó pénznek verettetni szokott érczünk becse 's értéke.

Épen e' tekintetből nem elég a' felvett nem-es ércz' mennyiségét tudnunk időnkbeli 's a' régikori pénzek értéköknek kitapogatására 's meghatározására: szükség azon változásokat-is ösmélnünk 's azokra ügyelnünk, mellyek nem-es érczeink becsökben 's értékökben történtek századoktól óta. Így csupán Amerika felfedeztetése négyről egyre szállította az ezüstöt s' háromról egyre az aranyat. Minő befolyást várhatunk e' részben Orosz szomszédinktól az Ural hegyeiből? nem határozhatom ugyan-meg, de jövendőlhetem. —

8. *Több érczek visszszonyos értékét nem lehet meghatározunk.*

Több Kormányok igyekeztek bizonyos mennyiségű aranynak 's ezüstnek ugyan azon értékre való hozatalán, az-az: hogy bizonyos mennyiségű arany érjen öt forintot 's ugyan olly mennyiségű ezüst-is tegyen öt forintot. Azomban süker nélkül, mert valamint az arany 's ezüst értéke meg nem állapíttathatik; épen így nem állapíttathatik-meg azoknak visszszonyos értékök, vagy hogy mennyiben használtasson az ezüst arany érczünkhöz képest. Ha p. o. több ezüst fordíttatik ékességekre, házi eszközökre, több 's inkább óhajtatik a' kereskedésbe, nevededik annak értéke 's becse mindjárt az aranyé felett; ha ellenben több arany, akkor az ezüsthöz képest ennek értéke hág fellyebb.

A' csak most mondottakból következik, hogy semmi a' közönséges életben változható

értékű portékák' becsét sem határozhatjuk-meg, hanem a' kereskedésben való élés, a' mint ennek vagy amannak használatját eleibe-teszi a' másíknak, a' mint ezt vagy amaszt inkább óhajtja 's használhatja az emberek' haszonvágya.

Innen az érczeknek szüntelen változó visz-szonyos értéke nem függ azoknak bányákból való viszsszonyos kiásásoktól; vagy, nem an-nyival becsesebb az arany ezüst érczünknel, mennyivel ritkább, mennyivel kevesebb ásatik 's olvasztatik elő. Humbold bizonyysága sze-rént ugyan-is negyvenötször több ezüst ásatik-ki Amerika 's Európa bányáiból, mint arany; tehát ennek 45-ször kellene becsesebbnek len-nie amannál, a' mi azomban nem történik. — Mert Mekszikóban úgy van az arany az ezüst-höz, — — — mint $15 \frac{3}{5}$ az 1-hez.

Franczia-országban mint $15 \frac{1}{2}$ az 1-hez.

Khinában — mint 12 v. 13 az 1-hez.

Japoniában — mint 8 v. 9 az 1-hez.

Az ezüst mindenektől jobban óhajtatik, in-kább használtatik, ékességekre, házi eszközök-re bővebben fordítottatik, szóval nagyobb min-denféle használata az aranyénál; — innen ér-téke nevededik e' felett, kivált Ásiában, hol a' fényűzés 's pipere tellyes divatjában vagy on a' megnevezett érczből.

De nem csak nem határozhatjuk-meg az arany 's ezüst viszsszonyos értékét játszi válto-zása miatt; hanem, ha lehetne, sem kellene azt tennünk. Mert azon határozása mellett-is különbözö lesz a' különbözö időkben 's hel-lyeken érczünk viszsszonyos értéke, 's ha p. o. az ezüst értéke felhág, egy sem fizeti adóssá-gát ezüstel, hanem mind az óltsóbb arannyal

Hitelezője nagy kárára. Ez által ugyan-is annyit veszít tőkéjéből, mennyivel fellyebbhágott az ezüst határozott értékénél. —

A' rézpénz értékének az aranyéhoz vagy ezüstéhez szabása és állapítása nem von illy szomorú következtetéseket maga után, midőn a' törvény sohol sem hagyja helyben, hogy az aranyban vagy ezüstben felvett adósság rézpénzbe fizettethessen-le. — A' rézpénz jövőn legközelebb szóba, méltassuk ezt rövideden figyelmünkre, 's lássuk

9. *A' réz - 's billonpénz eredetét, természetét.*

Az arany és ezüst becse 's értéke nagyobb, mint sem belőle vert pénzen minden legkiseb értékű dolgokat szerezhetnénk. Nem lenne legalább alkalmas, kényelmes olly apró darabokra osztatása, minőt a' bectelenebb dolgok kívánnak kiegyengettetésőkre, bévételökre, vagy minőt a' nagyobb summák kívánnak kiegészítettetésőkre. E' fogyatkozás kipótolására vétetett folyamath a' réz 's billonpénz, melly utolsó $\frac{1}{4}$ ezüstöt 's $\frac{3}{4}$ rezet foglal magába. Mind a' kettő egyedül neves, nem valódi értékkel bírhat, 's nem szükség, hogy arany vagy ezüst töredékét foglalja magába. Mind a' kettő valóságos képe jó pénzünknek, vagy hitel levele, (Credit-Zettel) mellynek jó pénzben kellene kifizetődnie. Nagyobb érték tulajdoníttatik ugyan-is illy nemű érczeinknek, mint a' millyennel bírnak, 's csak mint a' nemes érczek' képviselői, kivált a' kisebb értékű dolgok beszerezhetéseben vétetnek-el, — azon remény alatt: hogy

ha akarják Birtokossai, aranyra vagy ezüstre váltatnak - fel a' Kormánytól.

Ílly természetűek lévén a' réz 's billon-pénzek, nem kellene velek adósságainknak fizettetnie. Mert arany 's ezüst, — tehát tellyes értékű pénzt költsönözött Hitelezőink megcsalódnak ez által; — értéketleneket, becs-teleneket, mintegy újra adósságlevelet kap-ván előbbeni nemes érczeik helyébe.

Ugyan e' nézőpontból vigyázzon az Or-szág, ne hogy illy nemű pénze szerfelett meg-szaporodjon, 's arany, ezüstpénzével egyará-nyúságba jőjjön. Ez esetben rézpénzének hi-tel-levelének kifizetésére lesz csupán elegendő pénze, — hát magát 's tisztjeit honnan tar-tsa? hát alattvalóit 's Országát miből óltalmaz-za? Nem krajczárokat kíván pedig ez egy-sem. — Hitel-levelét e' szerént ki nem fizet-heti, megbukik, alattvalóit kéntelen megcsal-ni, a' pénzhamissításra szorúl, sőt már ugyan az által meghamisította pénzét, 's ennek minden előszámlált iszonyú következéseit von-ja Országára. —

Ha t. i. kelletinél több 's szükségét meg-haladó rézpénz forog az emberek' kezén, nem lesz mindjárt olyan használatú Tulajdonossá-nak, mint az ezüstpénz, mert az ezt képző réz meghaladja annak mennyiségét, nem fizet-tethetik jó pénzben ki elveszti hitelét, meg akar minden szabadúlni tőle, ez erányból hol-mi apróbb értékű dolgokat veszen rajta ösz-sze, ezeknek ára azonnal felhág; vagy kára-val menekszik - meg tőle, vagy ezüstbe fize-tett nagyobb summákhoz toldja rézpénzének nagyobb mennyiségét. Az Ország ezt, épen mint a' hamisított pénzel való élést, helylybe-

hagyja tulajdon kárának elhárítására. A' birtokos veszít általa, mert csak becstelen 's kevesebb jószágot szerezhethet illy pénzen; a' Hitelező hasonlóan, mert tellyes értékű költsön adott pénze helyébe nem valódi értékűt kap vissza; nyer ellenben az adós, mert a' Hitelezőitől felvett jó pénzt rosszal fizetheti az Ország engedelmeivel; csökken a' szorgalom, mert sohol sem jutalmaztatik értékes pénzel; megszűnik a' kereskedés, mert az igaz becsű ércz ládákra záratik, a' kerengéstől megvonatik, a' külsországi adók 's vevők elmaradnak, félvén becstelen pénzben való fizettetésöktől; a' portékák ára felhág 's bizonytalanodik; — sőt még az idegen Országok folyamjában, (cursus) vagy rossz 's jó pénzek' viszszonnyában is kitettség 's hathatós benyomást teszen ez a' rézpénzel való élés engedelme. Ha ugyan-is, Londonban rézpénzel fizetődhetik egy része cserelevelemnek (Litera cambialis) az Ország' hirdetménye szerint, kevesebbe vétetik az mindjárt Berlinben vagy Bécsben el, midőn kevesebb valódi értéket kaphatok érte beváltásával Londonban, mint visel hátán.

Más részről azomban világos, hogy a' rossz pénznek ezen megengedett használata nem olly káros, és jó pénzünk értékét nem annyira veszedelmeztető, mint a' pénzhamisítása, midőn a' réznek magába-is vagyon bizonyos, bár jegyével megnem mérkőzhető értéke, melly tekintetbe vétethetik használatjánál, e' mellett pedig a' mértéket meghaladó csatolat, (liga) nemtelen ércz, egészen elveszíti becsét, szemügyre sem méltatható mennyisége miatt 's csak név szerint vagyon annyi temérdeksége, a' mennyijűnek neveztetik.

Legjobban cselekszik a' Kormány, ha népeinek adott, de igen nagyra szaporodása által szükségtelemmé lett rézpénzt beváltja nyilvános táraiha ezüstért 's aranyért, ne hogy az meghaladván szükségét, elveszítse vólt hitelét. Valóban, illy rézpénzt beváltó nyilvános tárok alapításával bizonyos lehet a' Kormány, hogy a' rézpénz belső értéke veszedelem nélkül szállhat alább, 's a' legközelebb említett káros következtések nélkül változhatik. Mert nagyobb, sokkal nagyobb mennyiségben fogja használni ekkor azt a' kereskedés, midőn a' nyilvános tárok felelnek tulajdonított értéke mellett; — és becsét úgy tekinteni, mintha valóban ezüst vagy arany-pénz darabját foglalná magában, midőn akár mikor felváltódik ilyenre. Szóval, épen olly szerkeztetése lenne rézpénzünknek e' szerént, mint Bankó-Czéduláinknak van, mellyek csupán iszszonyúra szaporodásokkal vesztetik el hitelöket 's becsöket, de akkor sem szállíthatják alább a' pénz értékét. — Egyedül azon majd nem kikerülhetetlen rossz következhetne az illyen rézpénzből, mellynek bélyeges értéke jóval felyűlmúlná valódi értékét, hogy sokakat ösztönözne 's tévesztene veretésére. Mellynek akadályoztatására legnagyobb mesterséggel 's művészi lélekkel szükség annak készíttetnie.

10. A' vertpénz minősége.

Minőnek kell lennie a' vertpénznek? ezen kérdés vétetődhetik legközelebb szemügyre. Legczélarányosabb 's alkalmasabb lenne az, ha olly érczdarabokból állana, mellyeknek

neve mennyiségöket 's minéműségöket meghatározná. Nem kellene tehát mondatnia garasnak, forintnak vagy aranynak, hanem, hány latú vagy gránú, minő jóságú 's mennyi csatolatú, vagy nemtelenebb érczel vegyített aranyat 's ezüstöt foglaljon magába a' vertpénz. Bélyege jelelje-ki mind minéműségét, mind mennyiségét, 's neve-is e' szerint állapítódjon-meg. Hallatlan haszna lenne az illy pénz veretésének, — kivált hamisítása, bővebben megmondottam; veszedelmei 's káros következtetései egészen elenyésztetnének általa. Mert nem játszódhatnának semmiképen sem ki a' Hitelezők neves értékű, hamisított, tehát képzelt pénzel, midőn költsön adott mennyiségűt 's minéműségűt kényszerítetnének Adóssaik visszafizetni, 's nem dühödhethnének a' zavar szélveszei kereskedésünkön 's szorgalmunkon illy esetben, midőn ekkor is igaz szerkeztetését mutatná-fel pénzünk' bélyege, 's köntöse alá nem takarná, nem rejténé megrontott portékáját. —

Ne engedje azomban soha a' Kormány, hogy alattvalói meghatározott minéműségű 's mennyiségű ugyan, de veretlen érczdarabokkal fizessék adósságaikat; mert a' mint feljebb látánk, többet ér mindég a' vertpénz, vagy inkább a' vert ércz a' nyersnél. E' szerint Hitelezőik elvesztenék a' veretés költségeit, mellyek értékesebbítik szüntelen, még pedig szembetűnőleg, pénzünket.

Hogy pedig mostan mondottam minőségű, bélyegű 's nevű lehessen a' pénz, Kormányunkat illeti ennek veretése. Melly mindazonáltal soha sem essen-meg ingyen, hanem bizonyos nyereséggel mindenkor. Ezen nye-

reség a' veretésre hozott érczdarabok nagyobb vagy kisebb bővségétől függ. Az elsőbb esetben nagy a' vertpénz szüksége 's vágya, innen nagyobb nyereség vétethetik veretésétől: — a' másodikban ellenkezőképen lesz állapota 's csekély nyereséggel veretethetik, különben, ha ekkor-is nagy nyereséget óhajt, vagy semmi érczet sem hoznak Pénzverőműhelyébe, vagy igen keveset; — 's már épen ez által jóval alább csökken lehető haszna. Egészen a' környülállásoktól függ e' részben a' Kormány' 's vertpénzének sűrűbb vagy ritkább keresése, forróbb vagy hidegebb óhajtmánya, nagyobb vagy kisebb szüksége után határozza töle, veendő nyereségét. Mennél keresettebb, óhajtottabb 's szükségesebb lesz, annál nagyobb a' becse, az értéke-is, tehát annál nagyobb haszonnal készíttethetik.

Még többet nyerhetne jóval az Ország, ha tölem javasolt, kényelmű, közönségesen használható, arannya 's ezüstje igaz mennyiségének 's minéműségének béllyegét viselő pénzt veretne műhelyébe. Az illy szerkezetű pénz ugyan-is nem csupán Alattvalóitól, hanem az idegenektől, sőt az egész földkereségétől óhajtatna. Mert közhasznú lenne a' kereskedésben, béllyege kezeskedne jósága mellett, tétovázás nélkül vétetne-el örömmel mindentől, sőt olcsóbban adnák érette a' portékákat-is, midőn használhatóbbsága miatt nagyobb értékkel bírna. — A' köz óhajtmány által sok illy pénz kívántatna; — roppant mennyiségbe kínáltatnának az illy drága pénzt verető Kormánynak a' veretlen érczek; 's ilyen környülállások közt jóval felhágathatná veretésök' nyereségét. Szóval, minden, a' mi
a'

a' dolgok használhatóságokat neveli, neveli azoknak értékét, becsét-is. Mert épen használhatóságokban áll értékök, ki nem látja pedig, hogy használhatóbb sokkal ezen most leírt minőségű pénz, annál, melly eddig kezünkön forog? 's hogy már az által nevedne becse, tehát veretésének nyeresége; ha mindjárt a' több felhozott okokat levonnánk-is. — Ezen akaratlan kicsapongásomért engedelmet kérvén, térjünk vissza újjont pénzünkhöz, 's legközelebb minőségét fontolgatván, lássuk most

11. *Annak legalkalmasabb alakját (forma.)*

A' mi temérdekségét (massa) illeti, külömböző nagyságúnak szükség a' pénznek e' részben lennie, hogy mind nagyobb, mind kisebb értékű dolgok árát kiegyengethesse, meghatározhassa 's kielégíthesse. Apróbb nemű pénz mindazonáltal ne veretessen nagyobb mennyiségbe, mint ezt kereskedésünk elkerülhetetlenül kívánja. — Külömben a' gyakori dör'sölés által sokat füstbe vetünk nemesebb érczeinkből, mellyet eltávoztathatnánk, ha nagyobb temérdekségű, tehát értékű pénzekkel bíránk kitetszőbb summáink' lefizetésökben. De már a' sok idővesztés, összzetevési 's átküldési teher-is temérdekebb (massivae) pénzeket kívánnak. Sokkal kevesebb dör'sölés, idővesztés, fáradság 's munka mellett olvashatok-le ezer forintot tallérban, mint tízesben, vagy épen garasban. Hát ezenkívül, mellyiket rakhatom könnyebben össze, 's mellyiket küldhetem több mértfőldre nagyobb bátorsággal? —

Az így temérdekelt pénznek ezután szükség területet költsönöz a' Művész. Ez-is olyan legyen, melly csekély dör'sölésnek tessen-ki. E' nézőpontból a' több helyeket használt négyszegű pénzek igen alkalmatlanok voltak, elhallgatván többi czéleránytalanságokat. — Legterületlenebbek tehát a' dör'sölésnek legkevesebbé kitétettek az egészen gömbölyű és az egyenlő hosszúságú 's vastagságú kerek pénzek. — Alkalmatlanok lévén azonban ezek kereskedésünkben; más, területesebb ugyan, de használhatóbb alakhoz kényszerítettünk folyamodni. Ez a' hajdan is, de kivált korunkban közönségesen használt lapályos-henger alak (plani-cylindrica forma.) A' két megnevezett, de használhatatlan alakok után ez legkisebb területű, a dör'sölést leginkább akadályoztató, e' mellett mind a' fizetésben, mind öszszetevésben mind áttételben legalkalmasabban 's kényelmesebben használtatható. Ne veretessenek mindazonáltal igen vékonyra, mert ez által területe, és így dör'sölhetése nevedkedne, 's használtatása némelly terhebb környűlállással sokkal köttetne - özsze.

Végre béliyege, olvasható betűkkel jelezze ki a' pénz mennyiségét 's minéműségét. Hasznait ennek fellyebb láttuk. — Ne legyenek azonban igen kidüljedtek a' betűk, mind a' nagyobb dör'sölhetés akadályoztatására, mind a' leolvasás, öszszerakás 's más helyre küldés alkalmatlanságainak kikerülésére nézve. A' hasznosnak szolgáljon e' tekintetben a' szék mindenkor, kivévén, ha valamelly nevezetes nap', történet', vagy személy' emlékére veretnek.

12. *A' pénz dör'söléséből származott kárt
ki szenvedje?*

Ez vétethetik még utólján kérdőre. A' vert 's kerengő pénz ugyan-is, mint más akármilyen dolog, megemésztődik lassanként használata által. Elkerülhetetlenül fogy, romlik az dör'söltetése miatt. Minthogy pedig dör'söltetése, tehát fogyása, romlása, értékének kisebbedése igen észrevehetetlenül történjen-meg, úgy, hogy pusztá lehetetlenség legyen annak pontos meghatározása, mennyi veszett-el belőle a' különös egyes személyek használata által; a' közönség, vagy az azt képző Kormány köteleztetik az innen származott kár elviselésére 's nem más. Külömben tsak az érezné 's szenvedné ezen kárt, ki utóljára kapná az illy dör'sölt pénzt kezébe, lakolna tehát egyedül mind azokért, kik vele éltek előbb, a' mi hallatlan igazságtalanságra mutat. De ha rossz úton, haszonkeresésből, gonoszszágból, p. o. környűlmetszés által rontatott-meg a' vertpénz, ne vegye-el akkor a' Kormány ezt tellyes értékében; lakoljon érte az, ki gondatlanul tellyes érték szerint fogadná-el az illy pénzt.

Végjegyzetül szolgáljon azon észrevétel, hogy a' pénznek, vagy adásunk vevésünk kikerülhetetlen szüksége, pénze teszi 's használja még az érték nélkül szükölködő dolgokat is, más értékkel bírók, minők nemes érczeink, átallyányos szükiben. Sőt Rikardó tellyesen bemutatta, hogy az épen minden érték 's becs nélkül lévő dolgok-is használtathatnak, még pedig kereskedésünk veszedelmeztesén kívül, pénznek, — ha tsak Bankinté-

zetekkel bírnunk, mellyekben ezen értéketlen neves pénzért akármikor kaphatunk nemes, valódi becsű érczdarabokat. — Itt nyílik a' pénzt képző 's ábrázoló jegyek' tágas mezeje fel, melly azomban széles kiterjedettsége miatt különös figyelmet 's rostálgatást érdemelvén, hallgatással mellőztetik itt - el. —

NÉMETHY PÁL.

2.

Útazás, az Ebédlőből a' Hálósobába.

Három lépésnyi út, mondják sokan, ezt szem behunyva-is megtehetted volna! De kérem ne olly hirtelen az ítélettel. — Köz hibájok az embereknek a' hirtelen ítélet, pedig sokszor a' legcsekélyebbnek tettsző környűlmény fontos következésű történetnek leve szűlő oka, 's hidjétek-el édes Olvasónéim, hogy életem Históriájának legemlékezetesebb szakaszát, azon útazás halhatatlanítja, mellyet az Ebédlőből a' Hálósobába tevék.

Ha Yorik' lelke volna az enyim-is, úgy a' legérzékenyebb útazásnak, melly valaha véghez vivődhetett quintessentiáját várhatnátok tőlem. Ah! de szerencsétlenségemre esső időben fogék munkámhoz, 's ilyenkor ki lehetne képes valami mulattatót írni. Szél zúg Házam körül; ablakomat sűrűn csapkodják az esső cseppek, 's ha kitekintek, nézetem kopár hegyeken akad-meg, mellyeknek bér-

czein gyász-ködök szédelgenek. Az illy komor jelenetek, 's a' vastag vízes levegő nyomása, a' legkicsapongóbb szeszös lelket-is bús melancholiába süllyesztheti.

Épen a' mint a' Kalendáriomba veres tentával híven feljegyzém, Augusztus 5-ike vala, 's szeredán. Semmi rosszszat nem gyanítva, korábban költem-fel mint szoktam. Álmomra nem emlékezem tisztán, tehát az Úrra bízom; kegyes Olvasó Uram, találja-ki, mit álmodtam? Első kilépésem kis kertembe vala, a' kelő nap' arany sugárai akkor kezdenek felsütni, felhőtlen vólt a' látkör, 's a' reggeli harmatcsepp briliántot játsza a' virágok' kelyhén. Isteni reggel! kiálték, be gyönyörű vagy, első idvezletem, mellyet a' fecskék' hálás ficserlései közzé vegyíték, néked légyen szentelve. Csaknem Poétai andalgásra hevültem, midőn egy a' kert allyjában egyedül álló violának látása magamhoz téríte. Szegény virág! egyedül hervadsz-el, illatos kebledet híjában nyitád-ki, bal'samát senki nem fogja érzeni, míg büszke társaid egymás ölébe símúlva megelekedve virítanak virágtáblámban. Köny fakadt szememben, elgondolám sorsát, 's az enyímet-is, ah! sajnosan érzem be kínos egyedül lenni! gyorsan egy pár violát ülteték a' magánosan szomorgó mellé, 's kajladt levelei újra éledni látszának. Erős feltét kele keblemben, hogy lemondok a' rideg nőtlenségről, 's megházasodom. De hol, 's kit vegyek-el? ezek meg annyi incognita quantitasok valának előtttem, mellyet a' világ' minden Algebristái bajosan találhatnának-ki. —

Elég hozzá, parancsolám, fogjanak, 's magam csínosításához, körmeim' metélléséhez

kezdék. Az Istenért Tens Uram! kiáltá az öreg gazdaszszonyom, nem jó r-res napokon körmöt vágni. Úgyé? — A' kocsisom egész Ügyvédlői fogásból kezdé mutogatni, hogy a' hám-istráng 's a' tartó elszakadt, 's megigazításával egy nap telik. Andor bírám szokott phlegmával emlité, hogy most dolog ideje van, nyakunkon az aratás, nints ideje a' szer-te kószálásnak. Tudja Tens Uram! minden-nek ideje van, ideje a' vetésnek, ideje az aratásnak, ideje az evésnek, ideje az ivásnak, ideje a' lefekvésnek, ideje a' felkelésnek, ideje a' honulásnak, és épen most tellyességgel nincs ideje az utazásnak. — Bravo! argumentum a priori, csak a' kár, hogy kevés győző okok taláztatnak benne reám nézve. Az idő-nek igaz, hogy befolyása van e' hóldalatti világban az emberek' minden tetteire, erről a' bírámmal tartott dialogizálás után-is elmélkedtem, 's hosszas vi'sgálódásaim resultatuma egy filosofiai értekezés leve az időről, mellyet midőn a' Hálószobából való visszaterésemet fogom leírni, három Caputokban adándok-elő a' gondolkozni szerető olvasónak, addig — béketűrést!

Nagy-Sándor midőn Indiába utazott, sok csuda jeleneteket látott, sok veszéllyel küzdött, sok alkalmatlanságokat szenvedett; 's ha honn ulyőn Olimpia Aszszonnyal Macedóniában, annyit látni 's tapasztalni soha a' hazai havasokon nem lett volna szerencséje. A' beszélő fákat, az égből aláhulló szövétneket, a' nézésével gyilkoló Basiliskust, a' mézítelen járó Gymnosophistákat, csak Indiának mesés tartományjaiban találhatta-fel. Dicső dolog hát az utazás. Még Szándoki Sógor-is,

azt szokta mondani: hogy experientia nélkül vak az ember. Igaz, rajta sokat-is segített az útazás, midőn az Insurrectio alkalmatosságával forma ruhában, egy barna kantzán, egész parádéval tevé-meg a' Haza' határ széléig a' híres grand tourt, 's minekutánna egy telet T. Mező-városban elveszteglének győzedelmi retirárával, mint hajdan Xenophon tért haza bajtársaival. És Humboldt-is Niebuhr és a' halhatatlan emlékü Don Quizotte, 's Sancho Panza de la Mancha 's a' t. nem az útazás által vívák-é-ki neveiket a' feledés' homályaiból? Útaznom kell hát nékem-is 's azzal punctum.

Már kiporlotta vólt a' portól pókháló lep-te kocsimat Pista, 's a' tíz évekkel ez előtt patkót vesztett délczeg tatosokat kezdé kivezetni; midőn szomszédim Csernyei és Komlódi Urak, egy aratási közös-ebédre invitálának. Sors! te halandók' despotája miért dúlod-fel reményem' arany álmait? Mikor képzetem ideál világokban kerengett kincs, gazdagság 's egy szép Nő rémlettek túl a' kék hegyeken előmbe, akkor tűnni kell a' bájos scénáknak, 's csak az ebédre hívó gyermek áll előttem lesve válaszomat. Megtörlém homlokomat, melyen a' megdöbbenés' hideg veréjtéke izzadott-ki, 's hirtelen felelek: elmegyek. Pista füty közt vezeté-vissza a' tatosokat, 's Andor bírám most az egyszer villám sebességgel mene dolgára.

Tsudálatos, hogy egy embernek mozdulatja, sok másoknak vagy bút, vagy örömet okoz. Mint lehet az? kérdi Ipszilándy Uram. Bizony édes kedves I. Uram, nyílt szívüleg szólván, én meg-nem tudom azt az Úrnak magyarázni. Ennye szette vette, kiált haragra lobbanva,

Zörgő Úr ő Nsga, hogy mér író tollat venni kezébe, ha a' jó lelkiesméretű olvasót fel-nem tudja világosítani. — Pardonne moi Monsieur! nem gyanítám előre, hogy az Úr által leszek szerentsés olvastatni, külömben előkészületeket tettem volna a' tudományok' minden ágai-ból, hogy az Úr' kérdéseire, a' leglehetőbb pontossággal megfelelni képes lehessenek.

Kesztyűt ránték, pálczárt ragadék, 's egész hideg vérrel ballagdogállék-ki Cs. Úr arató-jába. Cs. Úr szokása szerint kaczagva fogadott, beszélgetésünk egyről 's másról folyt, 's hogy Aszszonyságodnak Tanácsosné Aszszonnyom', unalmat ne okozzak, ellene állok, bár milly' nagy resignatióban kerüljön-is, azon kísértésnek, melly ezt velem leíratni akarja. Tudom azt, hogy az aszszonyoknak velek született fő-gyengeségök a' kíváncsiság. De hitelen kéztől értettem Aszszonyságodnak neme gyengeségein, és hibáin való felemelkedését. Szívemelő érzés hatott át, az Aszszonyságod' magos érdemeinek előszámlálására: mennyi órákat szentelt szép-lelke tehetségeinek kifejlődésére, csak az-is bizonyosság, hogy Aszszonyságod fél egész napot tölt-el öltöző asztalkájánál, 's még-is míg ebédre csengetnek, alig tudja ezer színű pántlikákkal bokrozott főköötőjét, ámbrás illatokat gőzölgő fejére illeszteni.

Szép az írói pálya! virág ösvényeken halad előre a' Geniusztól ihletett lelkű író. Magas ideákon felleng képze. Gondolatai olly tárgyakra bukkannak, mellyeket előbb sejteni nem-is mert. Ró'sa alakban tűn-fel phantáziájában egy mágusi varázskép, 's ha hideg reflexióval mered reá, szét-foszlik a' báj tűnemény, 's egyszerre mint én az aratóban leli magát.

És itt új jelenés! három szekér, kettő szarvatlan, egy szarvas lovaktól húzatva, tarka barka aszszonyi, 's gyermeki gruppokkal megrakva egyszerre csak ott terem, leszállnak, ni egy két leány, mind a' kettő bizony Isten valóságos Angyal! a' mi több falumbéliek, 's én, a' kába, vak voltam eddig látni kellemeiket. Úgy vagyunk mi emberek, a' szemünk előtt fekvő tárgyakat szeretjük csak fél szemmel tekinteni! 's hányszor nem siklik-el nézetünk, egy szép bámúlatra méltó alakon, csak azért, hogy minden nap megpillantjuk, de restek vagyunk mélyebben vi'sgálat alá venni. Hányszor nem tömjénez a' tapasztalatlan városra tévedt falusi ifjú, egy kenőcs által magosított Szépségnek az alatt, míg ott-honn egy ró'sa artzú hölgy virít a' grátziák' egész teljében, kit ő a' szegény csalatott, nézésére-is alig méltóztatott. —

Minő ide 's tova való kapdosással, minő sietéssel, még-is kevés előhaladással, mint sürgött, forgott, mint teprenkedett mindenik, az valóságos impozans látomány vala. Egyik ládát nyitott, 's szedte-ki az általa hozott készítményeket belőlle; más abroszt, kést, kanalat keresett-elő; a' harmadik egybedugta kezét 's csillagokat vi'sgált, csak hogy most épen délkor lévén, a' máskép elég tiszta égbolton, egyet-is találni nem lehetne szerencséje; a' negyedik sopánkodott, hogy miért van néki több esze mint más gyalog sétálónak, 's esküdt, ha tudja ennyi baj és nyughatatlanságban kerültét a' mezei ebédnek, szívesebben maradt volna otthon; nehányan, köztők a' genialis Cs. Úr, czövekeket vertek-fel, 's egy asztalt helyheztetének rájuk; egy

negyed rész tuczet gyermek a' fenékig kiapadt víz árkon keresztül úszván, túl magossan nőtt fűbe nyargalódzott. Szegény Yorik! ha te ezt lássad, 's Hogarth' ecsetjével miniatűrben lefesthessed, egy szép epizódával többet iktathattál volna érzékeny utazásodban. O quantum in rebus inane!

Miért nevet olly stomachaliter a' Kisaszszony? óh kérem tsendesedjék! már magamon kívül vagyok attól tartva, ne hogy a' szerfelett való rezegés által, piczin szép szácskája, majd megnagyúlva félre-vonúljon, 's gyenge tüdőjének finom szövedékei elszakadozzanak, nem tettszet talám olvasni, hogy ha jól emlékezem egy Berlini Dáma, a' sáfrány megszaglása által okozott nevetésben holt-meg. Méltóztassék bár Ráji Historia plantarum-át megolvasni, ott igen fontos argumentumokat lelénd, a' nagy nevetés káros voltának megmutatására, óh kérem, kérem, nekem felettebb szívemem fekszik a' Kisaszszony' drága élete!

Elkészült végre az asztal, két parallelába állított szekér között 's egy ernyő terült-el felette. Illy hajlékban ebédeltek hajdani Nomád eleink, kiktől haj

*a' Magyar a' mostani,
be el-tudott fajzani!*

Ebédünk igazán derekabb volt a' Chinai Császár' mezei ebédjénél. Barátság, nyájas beszélgetés, víg tréfák fűszerzék éttkünket, 's az enyimet különösen a' szemközt ülő 'lyánka' szelíd pillantásai-is. Felejtém az étket, egészen az Isteni szemekbe sülyyedtem, mellyekben meg annyi Ámor ült 's ismeretlen hév gerjedelmeket lövelt szívembe. Szép Nelli,

ha te lehetnél élettársam! e' vágy lengett ajkamon, 's kicsibe múlt, hogy ki-nem szalasztám.

Egy interessant discursus kezdődék, miért nints a' szép nemnek bajszsza? Hoszszas vitatás után az én véleményemre hajlott a' társaság, ki-is megmutatám, Porta Baptista Magia naturalissából, mellyet tanuló koromban át forgattam vala, hogy ennek oka a' hidegség; mivel a' szőr rendszerént a' test' melegebb részein szokott kinőni. Hidegek az aszszony' ajkai, monda egy, de forrók csókjai. Bár én-is kostolhatnám, gondolám lyánkámra pillantva! A' beszélgetés mélyebb lett Cs. és K. Urak néhány humorral tellyes félreszökéseket vegyítének közben, de mind ezeket Olvasóim eránt való tisztelettel bátorkodom elhallgatni.

Ez yólna hát a' híres kikiáltott ebéd! kiálta S. Úrfi asztaltól felugrottában. Meg ne haragudjék Uraságod Igazházi Uram, pirúltan vallom-meg, hogy bizony nem felugrott, mert ezt a' háta megett való szekér-kerék, 's az oldalánál ülő P. Kisaszszony miatt, nem teheté, hanem minekutánna a' kívül felől ülők felkeltek, ő-is osztán lassan kikölt, 's a' t.

Jól tudtam, édes Nádhegyi Uram! jól tudtam, mihellyt láttam, hogy szemüvegét tudós órára felteszi, 's ezen élettöredékemet olvasni kezdi, meg-fogja tőlem kérdeni, ki vagyok? Engedelméből, én nem a' tudósok hanem a' velem egy szőrű bőré bohók számá-
ra írtam. Mindazonáltal, minthogy talám többen-is találkozhatnak, kik hasonló kérdéssel ostromolnak, mulhatatlanúl kötelességemnek ismértem, tovább ki létemről való tűnődését függőben nem tartani. Ismérkedjünk-meg hát egymással. Én születtem Anno — — Mind-

szent havának 12-ik napján, a' rák jegy alatt. Tudja az Úr, hogy a' Czizió, nem kedvezőleg jövendő, az Octoberben született gyermekről, hanem légyen kegyes elhinni Authori parolámra, hogy bennem az ott kitett hibák közül, egy sem találtatik, 's erről, ha egymást közelebből megismérni szerencsések leszünk, öntapasztalása-is meg fogja győzni. Nevem Trándátfalvi Gáspár de eadem szolgálatjára.

Míg a' költsönös léha ceremóniák, a' noble társaságok törvénye szerént véghez mentek, addig én a' szép Nellinek kézzszorításom által igyekezém bizonyítgatni hódolásomat; de fájdalom nem visszáznozá. Nyelvem lekötve álla, 's nem tudhatá kirebegni azt, mit iránta szívem érze. Akartam valamit mondani, de elhalt ajkaimon a' szó. Ah ekkor érzém leghathatósban; milly' nagy szüksége lenne Literaturánknak egy szerelmi beszélgetést tanító könyvre: für die elegante Welt!

Tölt az idő, a' nap már hanyatlani kezdett. Gyors vágatással jött a' szekér, melly Nellit elvijendő vala. A' többi szekerek-is megfordulának. Jel adaték, 's minden a' szekerekbe szálla. Mintha egy tündér illette volna meg báj-sceptrumával asztalunkat úgy eltünt, 's helyén csak a' pusztá pázsint marada. Látám felülni imádoztamat, 's villám sebessen elvitetni, utánna nyúlontak karjaim, ah hasztalan! még csak vissza se tekintett. Félek, nagyon félek, édes Olvasóim, hogy ma a' hálószobába meg nem érkezem. — Leíratatlan volt csábulásom, közelgeték az ájúláshoz. Menedéket keresék a' verselésben, a' Mú'sa intett, 's szerelmem' kínjai következő versekbe olvadának:

Tudod a' zöld gyepet te!
Száradt árok mellette,
'S arany kalász fedezte
Föld széleit övedzte;

Ott hév nyarunk melegén
Tikkadva dültem le én,
És izzadástól ázott
Fejem reád lehajlott,
Te nyájasan törülted,
Ah enyh terült körülted!

Tudod, ha szomj epeztett
Korsód' vize feresztett —
Jó ízű étkeiddel
Szájam, szemem telék-el;
'S édesen alélt az iny
Kalácsaid' fűszerén.

Szemed' báj pillogása,
Mint gyöngyeid' csillogása,
Szelíden lövelt felém.

Ah szent öröm szált belém!

Tudod, midőn felülél
Szekérbe 's elrepülél,
Milly szem lesüllyedéssel
Vivtam a' csüggedéssel!
Szívem szakadt belőlem,
Hogy eltűnél előlem;
Azólta mind' óhajtok
Ah 's hasztalan sohajtok!

Ha köd borúl napomra
'S bús fátyol homlokomra,
Az esti hóld világon
Köny leng a' Myrtusz ágon,
'S Kerted' homályi közzül
Egy jaj feléd kilendül;

Tudjad, szívem így remeg:
Óh Szépem emlegess - meg!

Idvez légy lelkemtől Isteni Poësis, te égből szált keserv-enyhítő! Ha kisírhatjuk egy fennyen rívó Elégiában bánatunkat, könnyen túrjuk vesztésünket. Bizonyság erre önn magam, e' verseim pathoszszaal való eldeclamálása után úgy megkönnyült szívem; hogy Cs. Úr' jó ízű kaczagásait, hasonló hangos hahotával viszsazonozhattam.

Itt igen illő helye volna egy kiugró jegyzetet tenni, a' búról, a' szerelemről, azoknak külömbféle főbb-és al-nemeiről; gyógyíthatásokat eszközlő orvosi szerekről, nyakba-vetők-ről (amulétumokról,) 's több illyekről; de úgy két hónapig se érkezhethém-meg a' hálószo-bába, hová pedig szív szakadva vágyok. Az utazás sok alkalmatlanságokkal van egybe kötve, sok helytt mászhatatlan meredek szírtok nyúlnak ég felé, másutt sűrűn egybe nőtt tövissek szúrdalnak. Ha mindég virág terítné pályánkat könnyű volna a' haladás. Hahj! de sokszor zuhan vad mormogással előnkbe a' hegypatak, 's elzárja kis ösvényeinket, 's mi kik eddig gond nélkül füty közt haladánk, most főre kulcsoltt kezekkel átkozzuk a' végzetet.

Egy féle utazás sints annyi bajnak kitéve mint a' szerelmeseké. Nékik a' legszebb ró'sák alól-is kígyók sziszegnek elékbe. Tapasztalni szerencsétlensége vala ezt Szándoki Sógornak, kinek-is mostoha nénémhez tett szerelmi utazását, azon szenvedett sok csudálatos, és nagyon szívreható, bájos, még-is valóságos, viszontagságokkal tellyes történetit, szándékozom a' közelebbi Pesti vásárra egy metszett kuprummal, több illuminált plá-

nokkal in Fólio fényre bocsátni. Ezen nagy fokú munkámban, sok interessáns czikkelyeket iktatándok, mellyek által mind a' mestersegek, mind a' tudományok, mind pedig a' kereskedés, sok új és soha nem ismért ideákkal gazdagíttatnak. Mennyit fog még vele nyerni a' honni Literatura? mennyi dísz ömlénd belőle a' nyelvre, a' kritika nagy megelégedésére? mint vonúlnak a' kontár firklók éjji huhongó baglyokként, dicső sűgárai elől szennyes odvaikba.

Szemtelen! szemtelen! szemtelen író! nem pirúl illy nagy dícséretet bigyesztetni, még talám a' hóldban vagy hol lévő irkafirkájára? így hallok sok lúdmérgű Recensenst gágogni ellenem. Édes kedves Rec. Uraim, olly cynismussal csak nem bírok, hogy mint a' bűdös-banka önn fészketemet csúnyítsam-le, 's hogy munkámat dícsérjem arra önn becsérzésem kisztet. Hitessék-el tudós minájú fejekkel Uraságtok, hogy én magamnak leg megkérelhetetlenebb Kritikussa vagyok. Bizonyítják ezt azon sok számtalan szüleménnyeim, mellyek még születésök előtt, a' bús semmiségbe visszabukni kényszerítettek, mivel bírói székem' megvesztegethetetlen ítéletét ki-nem álhatták; melly a' hajdon virágzott Spárta' törvényei szerént ezt kiáltja: *Félre az idétlen gyermekkel.*

Távol valék hát képzetemben a' magamnak választott jegyestől. Most érzém legsajnosabban sorsomat. Egyedül hordozni a' ház' gondjait igen nehéz vállamnak. Nem, nem, ez így tovább nem lehet! Mi nem lehet tovább? kérdi Cs. Úr, — hogy ifjúlegénykedjem. Bravo! nohát leányt kell kérnünk. Azt, felelém, még pedig N. Kisaszszonyt. — Hellyes, helyyes! most, vagy mindjárt? — Most, most, és most!

Házasság, hadverés közbenjárók nélkül meg-nem eshetik. A' legtanúltabb Generál-is elébb Spionok által kikémleli az ellenség fektét, erejét, 's úgy intézi-el azután a' harcz plánját. Csak vaktában néki rugtatni a' veszélynek, káros vakmerőség, melly egy viszszapótolthatatlan bánomba végződik. A' tőrből ereje megfeszítésével kiszabadulni akaró Oroszlán keményebben magára húrkolá a' háló bogjait. Mások segédje által többet kivihetünk, mint önn fejeskedésünkkel. De vigyázz, olly ember segédjét fogadd-el, kinek bízatsz hű szívében. A' csélcsap' csapodár' beszédére épült remény ledűl, mint a' kártya vár, és hiába pityeregsz a' gyermekkel, mert magától újra nem épül.

Megnyílt a' titkos ajtó, 's egy tündér Szála tárá-ki előttem kebelét, tömve vólt az, innepi köntösben öltözött személlyekkel. Béléptemkor, hangos Isten hozta hangzott bájosan fülembe. S. Úrfi vezeté előmbe a' szép hósztín patyolat lepte Nellit. Enyim vagy hát; kiálték, örökre!

Lakadalmi mécsek lángoltak a' csillogó lusteren. Ró'sasztín kedvben úszott az egész társaság. Most lassú majesztással lépdelt előmbe az Isten' szolgája. Jobbom a' Nelliét szorítá 's a' valás' szent rendtartása pecsétlé kötésünk. Örök hűség esküje hangzott ajkainkról, 's az áldás kívánat buzgón ömledezett minden szívből felénk.

Enyim vagy hát kiáltám még egyszer öröm részegülten, 's olly hévvel nyújtám karjaimat imádott hölgyem' ölelésére, hogy keményen belé sújtván, az ágyam előtt álló szék' karjába — Junó helyett felhőt ölelék!

Fogarasy János.

3.

**Ragasztékos Utóljáróink' helyyes
Leírások.**

Drága Nyelvünk vetkezgeti lassanként már-is dicso kecsekkel 's kellemekkel diszeskedő Tavaszszát, melly annyi kétségek, vesztét 's tellyes elkorcsosodását rettegő zajok 's tollviharok közt lebegtette legközelebbi Tizedekben műveltebb Hazánkfiait; — és rendkívül sebes evedzőkkel, vitorlával repül előbbeni hajótöréssel fenyegető hányattatásainak nyugodalmat ígérő kikötőjéhez. — De így, és nem másként kellett ennek történnie. Ki békét óhajt, az fegyvert köszörüljön; ki csemetéje gyümölcsét akarja látni, az fáradozzon, kétségeskedjen előbb körülé 's hartzoljon mellette: a' tavasz, nyár, ősz és tél: zivatarjaival. —

Így fáradoztak, kétségeskedtek 's hartzoltak tudósabb Hazánkfiai-is Nyelvünk körül, (kiknek érdemes neveik mélyebben be-vagynak minden Magyar-nak hálát rebeső szívébe oltva, mint sem felhozásokat szükségesnek tartanám) 's izzadozásaik Nyelvészmenyünket (Nyelvtudományunkat) azon határozott pontra emelték, mellyen a' több igazán művelt Nemzetekéi állanak; — úgy, hogy megalapíttatván annak Főtörvényei minden kétségeket kiküszöbölhetünk már most Nyelvünkből, a' szavak származtatásokat, ösztetételeket 's egyéb változásokat; nem különben a' mindég nagyobb műveltségre jutás által származott új fogatok' kitételekre elkerülhetetlenül

szükséges szókoholásokat dönthetetlen talpigazságokra építhetjük valahára, 's kivált Hellyesírásunkat, — melly a' Nyelvek tökéletességében olly régtől büszkélkedő Németeknél ma-is szélveszek közt haboz, — (kivált a' h, ie, sz, és y betűk használásokban) olly változhatatlan törvényekre hozhatjuk a' Szónyomozás segedelmével, hogy rövid időre majd semmi különbség sem lesz e' részben Tudósaink között.

Vajha! elérném erre nézve féltételem Ragasztékos Utóljáróink tekintetében, — mellyeknek, valamint minden egyéb szavaink Hellyesírásokra jegyezzük elébb-fel a' következő alaptörvényeket:

1. A' Szakaszt és Széphangzást fel-nem vehetjük Hellyesírásunk alapjául; hanem

2. Mindent a' Szónyomozás parantsaihoz kell e' részben szabnunk, mellyek azt kívánják:

a) Hogy a' szóváltoztatásnál a' Gyökér szüntelen eredeti valóságában maradjon;

b) Hogy a' változtatást eszközlő 's megalapított végzetek pusztán járúljanak a' Gyökérhez — megkívántató Magokbanhangzóikkal.

Ezen két alaptörvényekhez járúlhat jegyzésképen az-is, hogy Mássalhangzóink' szükségtelen összehalmaztatásokat szorgosan kerüljük, mivel keleten született Nyelvünk természete ezeknek esküdt ellensége.

Ezek szerint már most megvetvén az eddig, még híresebb Íróinknál-is bevett szokást és széphangzást, tárgyúl felvett ragasztékos Utóljáróink Hellyesírásokba hagyjuk Gyökérutóljáróinkat eredeti valóságokban, 's toldjuk Ragasztékunknak a' Beszéd egyéb részeiben-is megalapított végzeteit pusztán hozzája, és így minden további habozást levetkévén győződünk-meg újra néhány szavainknak Nyelvünk felséges természetére 's egyszerűségére vitetett Hellyesírásokról. — Az eddig mondottakat azomban

szóban forgó szavainkra alkalmaztatván: elhalgatjuk a' kétségen kívül lévőket, millyenek p. o. értem és érettem, velem, rám és reám, nekem 's a' t. 's csak az ide tartozható és perben lévő Utóljáróinkat vesszük szemügyre. Tehát

1. A' *ben* Utóljárónk ragasztékjával bennem, benned, benne vagy benem, bened, bene lesz, a' mint gyökerét két vagy csak egy *n*-nel írjuk; — amúgy t. i. ha magábanhangzó; emígy, ha mássalhangzó betűn kezdődő szó előtt áll. De minihogy a' kétféleség 's Nyelvünk természetével ellenkező Mássalhangzók szerfelett való szaporítása elkerülésére az elsőbb esetben-is élhetünk és élünk egy *n*-el, bizvást írhatjuk ragasztékjával-is így: benem, bened, bene, 's a' t.

2. A' *be* ragasztékossa belém, beléd, beléje; a' hajdan szokásban vólt *bele* Utóljárónktól, mellyet az 1192 és 1210. esztendőök közt íratott Halotti Beszédünk tartott-fel következő szavaiban: és vetéve vót ez munkás világ*bele*; — vezesse vót paradizum nyugolmabele; — és adjon neki mönyi országbele útát; — de használunk-is öszszetett szavainkban, mint beleveszett, belefúladt 's a' t.

3. A' *ből* Utóljárónk ragasztékjával: belőlem, belőled 's a' t. mivel amaz hajdan *belől* vólt, mint kitetszik a' második Halotti Beszédből, melly a' többek közt ezt mondja: kit Űr ez napon ez hamos világ tömnöczebelől mente. Innen ezt belőlem, valamint

4. Ezen ragasztékos Utóljáróinkat-is: *rólam*, *nálam* 's *tőlem* hibás kettőztetett *l*-el írunk, mivel gyökérutóljáróink szüntelen csak eggyel íratnak, melyekhez a' Ragasztéknak pusztán kell járúlnia,

5. A' *hoz* Ragasztékossa hozám, hozád, hozzája 's a' t. a' hajdan szokásban vólt *hoza* Utóljárónktól eredett, mint az *a* vonása bizonyítja.

6. *Alol, elöl, eránt, felöl, felül, közül, megül, mellől, nélkül, után*, szavainkhoz pusztán járúljon a' megkívántató ragaszték, tehát a' végbetűk soha sem kettőztessenek-meg.

7. *Elébe és felébe* öszszetett Utóljáróink öszszetéseiknek első tagjokhoz veszik a' ragasztékot, így kell tehát lenniük: *elémbe, elédbe, eléjébe* vagy *elejébe*, öszszehúzva *elibe*; *elénkbe, elétekbe, eléjébe*, vagy *elejébe*, öszszehúzva *elikbe*; — *felémbe, felédbe, feléjébe* vagy *felejébe*, öszszehúzva *felibe*; *felénkbe, felélekbe, feléjébe* vagy *felejébe*, öszszehúzva *felikbe*. — Többen akarnák ugyan ezen két szavainkat ragasztékjaikkal rendes törvényekre húzni 's így használtatni: *elémem, elémed*; — *felémem, felémed*, — de meg-nem öröködhetik törekedések, mert ez esetben a' kivételt semmiképen sem szenvedhető törvény szerint, — hogy t. i. a' rövid *a* és *e* betűkre végződő szavaink legkissebb nevedekedésekkel vonást kapjanak, mint *eke, ekét, ekék, ekém, ekéd, ekéje*; — ezen kivételt nem szenvedhető törvény szerint mondám: *elébém, elébéd, elébéje*; *felébénk, felébétek, felébéjük* — íratódhatna egyedül, melly a' törvényes szokással ellenkezik 's valódi nyelvrútitással ütközik egybe.

8. *Körül* Utóljárónk ragasztékossa *körülem, körüled, körüle*, és nem *körülöttem, körülötted*, mivel *körül* és nem *körülött* a' gyökere; épen illy kaptára van *megülem, megüled, megüle* 's a' t. ragasztékosunk-is ütve.

9. *Közé* szavunk ragasztékja: *közém, közéd, közéje*, valamint *közülem, közüled*, 's a' t. sokaktól kettős *z*-vel íratik, de a' mint gyökere mutatja elég hibásan.

Kettős Utóljáróinknál mindég csak a' már szóban volt szavaink véén-fel ragasztékjainkat, bátran elmellőzhetjük azon végjegyzéssel, hogy, ha ki más,

talám igazabb alapját 's szerét elmélkedné-ki, — legalább a' tölem felvett ragasztékos Utóljáróinkat érdeklő Hellyesírásunkat, mennél hamarábbi közléseket Nyelvünk javának 's tökéletesedésének tekintse. Mert csak a' többektől megfontolt 's több oldalokról tekintett és fürkészett dolog tűntetheti elő ez igazat 's az egyes ember szüntelen ki-van tételve az egyoldalúságnak, valódi művelődésünk legártalmasabb 's győződelmesebb ellenségének. Ugyan e' nézőpontból lehetetlen többi beszéd részeinkhez-is nem fognom, tellyesen meg-lévén a' felől győződve, hogy ha mi természetlent 's képtelent hozok-fel értekezéseimben, Ellentársaim egész Hazánk 's isteni Nyelvünk hasznára megjobbítándják.

Némethy Pál.

4.

KÖNYVISMERTETÉS.

Ode latine sur Carlsbad, composée vers la fin du quinzième siècle par le Baron Bohuslas Hassenstein de Lobkovitz, avec une traduction polyglotte, une notice bibliographique sur ce poëte, des observations sur l'ode et sur l'antiquité de ces thermes, par le chevalier Jean de Carro, docteur en médecine des facultés d'Edimbourg, de Vi-

enne et de Prague, et praticien à Carlsbad pendant la saison des eaux. Prague, de l'imprimerie de Schönfeld. 1829. 66 lapra. — Lobkovitz Bohoszlónak lithographolt arczképével, és a' Hassensteini vár' romjaival, és a' hegy' aljában épült ferdőházakkal.

Doctor de Carro Úr Lobkovitznak (szül. 1462. 's megholt 1510. Novemb. 12.) itt megnevezett versezetét több nyelvekre fordítatá-le, 's itt együtt adja. A' Nyelv' és Mesterség' barátjainak kedves dolgot teszünk, a' mint ugyan hiszszük, ha azt a' Minerva' Olvasóji-val közöljük; látni fogják, azon egy munkát adván, minden Író 's minden Nyelv mint festi a' maga külömségeit.

Latín nyelven : (lap I.)

Fons Heliconiadum merito celebranda cohorti,
 Unde tibi latices calidi, venaeve meantis
 Sulphuris, aut vivae, dictu mirabile, calcis?
 Per terras Siculumne ignis qui provocat Aetnam
 Id facit? an Stygii forsán vicinia Ditis
 Has tepefecit aquas? Bajarum littora cedant,
 Atque Antenoreum prospectans unda Timavum,
 Et quae coeruleo consurgit proxima Rheno,
 Nobilitata tuo, sanctissime Carole regum,
 Interitu. Quantas emittit in aera bullas!
 Aspice quam varie lapides et marmora pingit,
 Per quaecunque fluit. Vix ipsa coloribus Iris
 Collucet totidem. Felix per secula mana,
 Fons sacer, humano generique salutifer esto!

Redde seni validas vires, pavidæque puellæ
 Formosam confer faciem, morbisque medere
 Omnibus, et patrias accedat laetior oras,
 Quisquis in hac lymphæ fragiles immerserit artus.

Francziáúl: (lap II.)

*F*ontaine consacrée aux hymnes du poëte,
 Quel est donc le foyer de ta chaleur secrète?
 D'où vient ton lit brulant et de soufre et de chaux?
 La flamme dont l'Etna n'embrase plus les nues,
 S'ouvre-t-elle vers toi des routes inconnues,
 Ou, voisine du Styx, fait-il bouillir tes eaux?

Qu'elles sont loin de toi ces fontaines vantées
 Dont Baïa voit jaillir les ondes sulfurées,
 Ces sources que jadis visitoit Antenor
 Et celles que voudroit t'opposer l'Allemagne,
 Près du Rhin azuré, qu'autrefois Charlemagne,
 Le plus pieux des rois, illustra par sa mort.

Quelle cause, agitant tes cavités brulantes,
 Fait bondir ces milliers de bulles pétillantes,
 Que ta surface voit se résoudre en vapeurs?
 Partout où vont roulant tes vagues fugitives,
 Par quel charme peins-tu des teintes les plus vives,
 Ces marbres dont Iris environoit les couleurs?

Ah! puisse l'avenir, pour le bien de la terre,
 Conserver de tes flots le trésor salubre!
 Qu'à la vierge palie ils rendent la beauté,
 Au débile vieillard sa force renaissante,
 Et que de tes baigneurs la troupe languissante
 Emporte, en te quittant, la joie et la santé.

Alexandre Dumas
 de Paris.

Második Franciaia fordítás: (lap III.)

*Source, digne des chants qu'inspirent les neufs soeurs,
D'où viennent de tes eaux les bouillantes ardeurs,
Et ces veines de soufre, et ce dépôt calcaire,
Que laisse sur ses bords ton onde salubre?
Jaillis-tu de l'Etna par de secrets canaux?
Puises-tu la chaleur aux gouffres infernaux?*

*Qu'on cesse de vanter, Baña, ton air suave,
Les thermes d'Abano, l'ornement du Timave,
Et la source fameuse, où les peuples du Rhin
Virent de Charlemagne et la gloire et la fin.*

*En bouillons écumans ta gerbe se déploie,
Au travers de rochers elle s'ouvre une voie;
Incrusté par tes eaux le marbre à l'oeil surpris
Offre les jeux changeans des nuances d'Iris.*

*Source heureuse et sacrée. . . Ah, coule d'âge en âge,
Rends à l'homme souffrant la force et le courage
Du vieillard qui s'éteint restaure la vigueur,
De la vierge pudique anime la langueur!
Soulage au moins les maux qui semblent incurables,
Que l'infirme, en plongeant dans tes eaux secourables,
De son corps épuisé retrempe les ressorts,
Et chérisse, au ritour, l'image de tes bords.*

*J. Chodowiecki,
pasteur de l'église française
à Potsdam.*

Németül: (lap IV.)

*Quelle, vom Sängerkhor der Musen würdig zu seern,
Tief aus verborgenem Schacht, vom Lager feurigen Schwefels,*

Wo der brennende Kalk aufbrausend zischt, erglühst du?
 Kommt dir vom Feuerstrom, der Ätna's Flammen entzündet,
 Unterirdisch die Glut? Erglühst du nachbarlich rauschend
 Um den Flammenpfuhl der finsternen Mächte des Orcus?
 Baias Gestaden nicht entströmt ein edlerer Heilquell,
 Nicht des Timavus Gebiet; dir weichen die heilenden Bäder
 Nahe am bläulichen Rhein, als Todesstätte des heiligen
 Königs Karl geweiht. Wie üppig die Perlen dir schäumen,
 Wie das gespülte Gestein mit Iris Schmelzen du färbest!
 Spende durch heilenden Strom den leidenden Menschen Gesundheit
 Manches Jahrhundert noch! Des Greises gealterte Sehne
 Stähle zu neuer Kraft; laß rosig von neuem erblühen
 Schüchterner Jungfrau'n Reiz, und banne jegliche Krankheit,
 Daß zum heimischen Heerd stets kehre mit fröhlichem Muthe,
 Wer in die heilende Fluth die erkrankten Glieder getaucht.

Bittersberg.

Második Német fordítás: (lap V.)

Quelle, des Preisgesangs werth vom Schwesternchore am Pindus,
 Sage, wo schöpfst du die brodelnde Fluth? Sind's Ufern von
 Schwefel,

Streichend im Flöz, o Wunder! sind's Lager zischenden Kalkes?
 Siedet das Feuer dich, das im Sikulerlande den Ätna
 Thürmet hinan? Wie, hat die Nähe des stygischen Pluto
 Diese Wasser durchglüht? Weicht Quellen am Strande von Baja,
 Du, die nach dem Timavus schaut, nach Antenors Rastort,
 Und die sich dort die Nachbarin hebt den bläulichen Rheinstroms
 Weithin berühmt, weil Karl ja hier, der Könige frommster,
 Ruhet im Grab. — Wie sprühet der Gischt hochauf in die Lüfte!
 Siehe, wie bunt bemahlet der Quell gleich Marmor die Steine,
 Wenn er darüber nur fließt! Nicht Iris schillert in also
 Herrlichem Farbenspiel. — Fluß hin im Schwunge der Zeiten,
 Heiliger Born, ein heilender Hort dem Menschengeschlechte!

Greifen erfrische von Neuem die Kraft, der schüchternen Jungfrau
Röthe die liebliche Wang' auf's Neu, und jegliches Siechthum
Heile, daß froher kehrt zu den theuren Fluren der Heimat,
Wer je in diese Welle getaucht die entkräfteten Glieder.

Wenzel Aloys Swoboda,

*k. k. Humanitäts Professor
am kleinseitner Gymnasio
zu Prag.*

Csehül: (lap VI.)

Wridle weleslawné, Helikoniadek zpewu hodné,
Odkud twé prameny wrancj, nebo wyskakugici,
Až k podiwu, spolu sřry a wapna živeho tu žily?
Zdazli ohen, w Sikulú fraginach, genž Ůtnu popauzi,
Děz to delá? ci snad sausedstwo wladare Drka
Twé wody ohřiwá? Ustuptez wy brehy Bajáke,
I wrchowište hrdé Antenoraškého Zimawa;
Ty spolu, genž wynikás neybližáj Ůhenu sinému
Ůslawené Karola neyřlawnegsiho ze Králu,
Zahinutjm. Gakoweto wypanstj do wzdychu prandy!
Hled, gať rozmanity barwen tady kámen a marmor,
Kamkoliw odplywá. Blaho po weky přeysti se, wridlo
Poswatné, a budiz rodu lidřkemu zdrownosné.
Starcowi řilu wracug cerřtwau, dewcatku bledému
Zwáre milošpanilé ucarug; ano weřkero léciž
Neduziwe; weřelegři wrat se do otciny lúna
Kdožkoli pohranži do tokú twych audy chorobné.

Karol Winarický.

Magyarúl: (lap VII.)

Forrás, mellynek ezer lant zengi ditséretit, honnan
 Jónak hő vizeid, 's a' mész' és kén' ere benned?
 A' te tüzed, 's melly a' Sicília' térein Aetnát
 Lángoltatja, rokon? vagy hevítnek Avernusi szikrák?
 Bájának hátrálj orvos vize, 's te, ki Timávus'
 Szomszédjában eredsz, és te, ki ditsőited a' helyt,
 Hol Károly lakozott 's elholt, Germánia' fénye.
 Oh mint lökdösi fel buborékait! oh mi ezínekkel
 Festi-be mentében a' márványt és valamit lél.
 A' menny boltozatán eleven színeivel az Íris'
 Íve nem ég inkább. Folyj, boldog, századokon túl
 Szent kútfo, folyj, és hozz idvet az emberi nemnek!
 Adj az öregnek erőt ismét, add vissza pirossát
 Hervadozó lánykák' orcájának, 's úzd-el az élet'
 Kinjait, hogy minden, ki vizedben megfüröd, innét
 Épen térjen-el, és vigan láthassa hazáját.

Kazinczy Ferencz.

 Második Magyar fordítás: (lap VIII.)

Forrás, a' Helikon' seregétől hirre veendő,
 Honnan rejtekeid, 's ereidnek hev folyamatja?
 És, csuda mondani-is, kénköd' élő mesze honnan?
 A' melly tűz Aetnát felidézi Szicília' földén,
 Az hat-e itt? avagy Plútó' szomszédja hevité
 A' vizeket vallyon? Bájának partjai, hátrább,
 Hátrább, Antenoros Timát néző folyam, és melly
 Rajna körül nemesebb lettél Károly' fejedelmi
 Vesztivel! Im melly nagy tajtékot hány fel az égbe!
 Márványt 's más köveket mint fest sokféle színűkké!

*Ennyi vegyülettel maga Iris aligha ragyoghat.
 Folyj-le szerentsésen, 's boldog, sok századon által,
 Szent forrás! Javulást terjessz-el az emberi nemre;
 Adj az öregnek erőt, 's a' félénkes hajadonnak
 Kellemes arcot hozz, 's gyógyíts bár melly nyavalyákat,
 Hogy haza-partjaihoz vígabban jusson-el újra
 A' ki töredlékeny tetemét e' vízbe meríti.*

Szemere Pál.

Ángolyúl: (lap IX.)

Fountain! whose fame poets will long time sing
 All hail! say whence thy steaming torrents spring,
 When, bursting thro' the sulphury vein they boll,
 As heated by the fire where Cyclops toll
 In Etna's forge? or rize they from below,
 Where Pluto's furnaces still hotter glow?
 Baiae must yield, und where Antenor led
 His crew, Timavus's rocks must hide their head;
 The waters too which, near the Rhine's blue wave,
 Shed warmest tears on mighty Charles's grave.
 As struggling from the earth the bubbling spring
 Mounts up in the air! What colours does it fling
 Along the pebbly hed, and morble shore
 Where'er it strays! E'en Iris could no more.
 Then, sacred fountain, happy be thy flow
 For ages, soothing every human woe!
 Strengthen the old, and should the virgin seek
 Thy aid, paint roses on her lily cheek;
 Cure all who come, restore them to proclaim,
 With grateful health, the wonders of thy fame.

Wilmut.

Görögül: (lap X.)

Eis Καρόλου Δέρμας.

ὦ κρήνη Ἑλικωνιαδων πολὺ γ' ἄξια ὕμνου,
 Τοῦτο ποθεῖν σοι ῥεῦμα πυροῦν, ἡ θείου ἰοντος
 Αἰδὲ φλέβες, τιτανου τ' ἀσβέστου, θαυμ' ὀνομάζειν;
 Ἡ τοσα γῆς ὑπο πῦρ Σικελὴν προκαλούμενον Ἀιτνὴν
 Τεύχει; ἢ τόδ' ὕδωρ καὶ ἀναξ' που ἦνε Στυγὸς περ
 Πληθίος ὦν; μάλ' αὖ σοι Βαϊῶν εἰζειν ἂν ἀκτὴ,
 Ἡδ' Ἀιτηνόρεον το βροτοῖσι πρὸ γε κῦμα Τιμάουον,
 Ἡδὲ τὰ κυανέῳ πρὸς Ῥήνῳ ἀνίσταται ἐγγύς.
 Κάρολε σοῦ κλυτὰν ἔκ ποτμῶν βεβαβτοτατ' αὐδρῶν
 Κοιρανικῶν. Πῶς πομφόλυγας πρὸς ἡέρα βαλλει.
 Ὡς καὶ, ἴδοῦ, λιθαδὰς καὶ μαρμαρα ποικίλε παυτα,
 Ὡς περ ἐπιρρεῖ. οὐ γ' Ἴρις τοιήδε φαυανθῇ,
 Δαιδαλλουδα νεφρὸς. Γενεῶν δια δ' ἐντυχες αἰεὶ,
 ὦ κρήνη θεῖη, φορέεις ὕγεινὰ βροτοῖσιν
 Καὶ τε γεροντι μένος κρατερον, κουρη τ' ἀποδοῖης
 Ἀἰδοιῇ καλοῦ εἶδος, ἄκος νοσέουσιν τ' ἀναριθμοῖς.
 Χαιρων εἶδε λῆν' τις ἱκαίτ' ἐς πατριδὰ γαῖαν,
 Κυματι τῷδ' ἀπολουδάμενος περὶ πῆματα γυνῶν.

Jules Beyer,
de Dresde.

Lap XI. áll eggy 'Sidó fordítás Juda Jeit-
 teles, és lap XII. eggy másik, M. I. Landau
 nevekkel jegyezve, mellyeket elhagyok.

Olaszúl : (lap XIII.)

O fonte, degno degli eterni canti
 Dell' Eliconio coro ! Da cui avesti
 Il calore dell' onde, e quelle vene
 Dello scorrevol zolfo, e della viva
 Calce che di stupor l' alma confonde ?
 Nella Sicula terra il foco forse,
 Che l' Etna irrita, n' e cagione nascosta ?
 O la magione del vicino Dite
 Scalda quest acque ? A te cedan di Baia
 I rinomati lidi, e ceda l' onde.
 D' Abano, onor delle Antenoree spiagge ;
 Cedan le terme sì famose al mondo
 Della citade che al ceruleo Reno
 Prossima sorge, u riposa in pace
 La spoglia tua mortale, o magno Carlo
 O de regi il miglior ! Ve quante iunalza
 Bolle nell' aer ! Ve come i sassi e i marmi
 Variopinge, emulando l'ride bella !
 Scorri felice in ogni etade, o sacro
 Fonte, al genere uman tanto salubre !
 Il perduto vigore al vecchio rendi,
 Della donzella timida alle guance
 Rendi la rosa di beltade, e á tutti
 I morbi rei poni rimedio ; e quindi
 Più lieto torni al patrio suol chiunque
 Le membre inferme entro quest' onda immerse !

Nicolo Barbieri

*Professore nel I. R. Ginnasio
di Pavia.*

És még itt a' levél, mellyel Doctor de
 Carro Úr, Szemerének a' kisded könyvnek egy
 nyomtatványát megküldötte :

Monsieur !

Je m'empresse de vous envoyer ci-joint mon Commentaire sur l'ode de Lobkowitz, en vous remerciant sincèrement de votre version que le petit nombre de connoisseurs de la langue hongroise que nous avons ici, trouvent excellente et digne de l'original. Nous voyons peu de hongrais à Carlsbad, mais je suis bien flatté de leur offrir deux bonnes versions.

J'espère compléter celles qui me manquent dans le courant de cette saison, Carlsbad étant une polyglotte vivante et ambulante, et la réunion annuelle de beaucoup de savans de divers pays.

Mon opusculé paroît aussi en allemand mais j'ai pensé que vous liriez plus volontiers l'original.

Agreez Monsieur, l'assurance de ma considération très-distinguée. Carlsbad 28 Mai 1829.

Le Chev. Jean de Carro

M. D.

5.

Epigrammák.

LIDI.

Gyöngé *Lidit* vaj milly sullyos terh nyomja, sokáig
Nem lesz ő azt képes hordani. — *Titka* vagyon.

NELLI.

Nelli csudát térszen szemivel; mert a' mi tüzet szép
Balszeme gyújt, a' jobb, melly vak előltja legott.

ÖLYVI.

Ölyvivel egy tudós sem mer versengeni; minthogy
Szembe ha száll vele, ő száll neki üstökibe.

VIDOR.

Tépi *Vidor* hajait, hogy rajta kaczagnak; az esztlen
Véli kopasz ha leend, fogja siratni világ.

A' KEGYEK.

A' Kegyek-is hölgyek, 's bár isteni származatúak,
Mint ezek óhajtják, őket imádja kiki.
A' ki az ellen vét, lázítja fejére haragjok',
'S jaj neki, e' három lyánka ha ellene kél!

EGY LYÁNKÁHOZ.

Gond bú epossze bohót, bölcs azt mind szélnék ereszt;
Engemet illy bölcsé, lyánka, ölelve te téssz.

CRITICA.

Lángba van a' tarló. Hagyján! Ha elég szemet, és gaz,
Tisztábban kél, 's fog benne tenyészni vetés.
Tisztúl így ész, 's ízlet Criticának faklyatűzétől,
És mind a' kettő szebb virúlatra fakad.

Honvári.

6.

Attila két nagy csatája.

(Feszler után.)

Marczianusz Keleti-Császár' kevélysége, hadra készítette Attilát. Épen akkor küldötte gyűrűjét, ajánlotta kezét 's a' nyugoti Birodalom' felét hasonlíthatatlan Vitézünknek a' derék 's kecses Honória, Valentinian Nyugoti Császár' testvérje, — azon feltétel alatt, ha megmentené személyét Konstantzinápolyi apáczaságából, hova kegyetlen testvérje 's kegyetlenebb anyja távoztatták számkivetésbe. Az ígéret kitudódott 's visszavitetvén a' szűz Olaszországba, setét tömlöczre hurczoltatott. Attila kéri Honoria 's Öröksége kiadatását: mind a' kettő megtagadtatik tőle. — A' Vandalok Királya Geiszerik pedig elvágott orrokkal 's fülekkel küldte feleségét, 's a' Nyugoti-Góthok Királyjának leányát Áfrikából Honnyába. — Étziusz Római Vezér a' Vandaloknak kiírtásokra készül ez alkalmat használni a' Góthusokkal egyesülve; de Geiszerik barátját Attilát szóllítja 's kéri-meg feltartóztatásokra. — Klodeband végre néhány Frank hadak' (familia) Királya hasonlóan Attilához folyamodik nyughatatlan testvérje Klodion, 's ennek frigyesse Étziusz ellen. — Napkeleti ellenségeit ez okokból megveti most a' Vitéz, Nyugoton kemé-

nyebb ellentállást, bővebb nyereséget, ditsóbb koszorút reménylén. Geiszeriket a' Vandalok' derék Királyát nagyra becsülte Attila, 's ezért vezeti Szávához gyűlt seregeit először-is barátja segedelmére a' Gothusok elien. Hét-száz ezer emberével kelt által a' Rajnán. Rettegte Gallia, rettegte Étziusz e' roppant népet. A' Római Vezér Theodorikkal Nyugoti Gothok Királyjával igyekezett fegyveressét egyesíteni. Sokára sűl-el szándéka 's ekkor lehetséges egyiksemséget (neutralitást) akar tartani, a' Gothusok 's Hunnusok költsönös elgyengüléseket reménylén ezen borongós háború által.

Attila útjában minden apróbb Nemzete-
ket meghódoltatott 's csapatjaihoz csatolt. Így érkezett Aurelianiumhoz, mellynek óltalmát Szangibán Alánusok' Királya válalta a' már akkor nyúlshívű Rómaiaktól magára. Theodorik-is megindul idősebb fiaival Thoriszmundal 's Theoderikkel Aurelianium védelmére, veszedelmes következéseket jövendőlén ezen város megvételeből tulajdon Országára. Erős őrizetet küld bele 's nyomosan akadályoztatja dühös ostromát. Attila most seregének egy részét a' büszke falak alatt hagyván, másikkal általkél a' Ligerisen. Theoderik válogatott Vitézzit a' Ligeris folyó és Gebenna hegy közt terülő Mauricziai síkságon állította-meg. Számosabb vólt a' Hunnusok' tábora, de Theoderik az övéivel Birodalma határán állott, készen fegyverkezett, megette a' Hunnokat, mint hajdani ellenségeiket még most-is kérelhetetlenül gyűlölő Gothus nép, készen — még pedig a' hadimesterségben jóval gyakoroltabban Attila Hunnusainál 's Frigyesseinél. Ezenkívül Attila idegen Országban keresett bo-

rostyánt, rettegnie kellett Frigyeseit, retteg-
nie a' sarczolt Gallusokat, rettegnie körülvé-
tetését. Egy elvesztett csata tenkre teszi ha-
talmas Országát, tenkre győzni tanúlt népét;
mert az erőszak szerzette Frigyessei elpártol-
nak, a' szabadságát nehezen felejtő Gallia meg-
tagadja eleségét tőle.

Mind ez fellelkesítette Attilát, meggyúj-
totta képtelen vitézségét. Egy homályosb iszo-
nyú éj után, mellybe Harczolóit éjjeli tüze-
léseik mellett bejárta, elrendelte 's bizodalom-
ra tüzelte; — egy iszonyú éj után fúvatott
lelkesítő jelt a' véres harczra. Mint omlik az
üvöltő szélvész a' nagy tenger' habjain, 's za-
varja maga előtt annak zajgó hullámaait; úgy
rohannak szikrázó szemekkel 's erősen dobo-
gó szívekkel a' Hunnok és Nyugoti-Gothok a'
kétes viadalra. A' reggel homályaiba halál le-
beg; halál, — melly áldozatjait kiszemelte,
nyilait már repíti 's dönti soronként mind két
részről a' vitézség fiait. Csend lesz néhány
pillantatokig a' csatamezőn, de az nem egyéb
egymást felváltogató szélfúvatok' borzasztó hal-
gatásainál, mellyek a' szélvész dühödő ijedel-
meit nagyobbítják. Tüzesebb lesz a' harcz'
dühe, Attila Vitézei a' Nyugoti-Gothok' sűrű
csoportiba hatnak; a' harczkürtök' borzasztó
rivadásai, a' Királyok' 's Vezérek' tüzelő sza-
vai, az Éneklők' lelkesítő dallai megújítgat-
ják az öldöklő viadalt. Izzadnak a' Gothok,
százanként hullatják ellenségeiket, de ezerek
boszszúlják-meg elesett társaik' halálokat. Ter-
hesedik a' Hunnok boszszúállása; a' Dácia-
ban megöletteknek lelkeik látszanak onokáik-
nak életökért 's becsületökért harczolni. —
Erősen áll a' Gothus, rettenthetetlenül viasko-

dik a' Szyttyák mindent pusztító 's felülhaladó vitézségekkel — míg — ezen borzasztó nap felséges áldozatja Attila Frigyesének súlyos karja alatt el-nem esik; — míg — Theoderik kétszázezer elesettjei közt vérében nem fetreng, 's a' drágán megvett győzödelem tiszteletét a' Hunnok Fejedelmének át nem engedi. Az alatt, — míg a' megveretett, de nem meggyőzetett Nyugoti-Góthok szeretett Királyjok' testét sírba eresztették 's Ormánál véres tetteket és boszszuállásokat esküdtek, mellyek az Örökök' Országában megörvendeztessék elesett Fejeknek dicsőült lelkét; — az alatt visszatér Attila Aureliánumhoz, feltöreti kapuit 's szép rendel vezeti fegyveresseit a' városba, mellynek ő megkegyelmezett és mellyet kemény parancsaival megőrzött Katonáinak dühöktől.

A' Góthok' szerencsétlensége egyesítette vele Étziuszt. Ennek tanácsára elhagyta Thorismund a' csatamezőt, visszament Toloszába, elfoglalta Királyi székét, boszszuállást esküdven ellenségei ellen, Attyának, Theoderiknek szerencsétlen haláláért. Egész népe fegyverre repül, egész Gallia, egész Hispánia siet lobogó zászlói alá. Thorismund 's Étziusz már egyesültek; Attila elérvén szándékát barátja Geiszerik boszszulójának, Theoderiknek megbuktatásába 's kiírtásába, Galliából elkészült; látta e' mellett a' veszedelmeket-is, mellyek fejére borognak mindenfelől. Békés gondolatokkal, de védelmezhetőképen hagyta-el Aureliánumot; útjában frigyes, nem ellenség szerint viselte magát.

A' hazájok felé tért Hunnokat Rémi megett érte utól Étziusz' és Thorismund' egyesült serege. A' Katalauniai térségen kellett Vi-

tézünknek táborba szállania, vagy világszer-
te híres nevét épen olly útálatos, mint bi-
zonytalan szaladás gyalázatjával megmotskol-
nia. Eddig szerencsésen elkerült minden csa-
tát, de itt igen közel jutott már hozzája az
ellenség. Kéntelenítettett illy környűlállások
közt merni, sőt visszszamenetelésnek szerencsé-
je-is egészen egy megnyert csatától függött. —
Az ellenségnek fordul tehát, vele szemközt
táborozik Étziusz. A' két sereg' ereje igen
egyenlő volt. Egyenlő vitézségű, a' halál 's
veszedelem' útján már gyakran forgott Vezé-
rek parancsoltak mind két részről; — itt Ar-
darik, Valamir derék testvéreivel, Oresztesz
Edekon fiával Odoaczerrel; amott Thorisz-
mund, Merove, Szangiban; kik mindnyájan
sokszor megbizonyították már példátlan ret-
tenthetetlenségöket, a' becsület 's szabadság
mellett lebegő halál képét pedig, mint vala-
mi meghitt barát' alakját jótévőleg 's kiírtha-
tatlanúl rekesztették szíveikbe. Itt Attila,
amott Étziusz állott elől, mind a' kettő Ve-
zércsillaga 's tellyes bizodalma övéinek, mind
a' kettő lelkesítettve erejétől, rendeltetésétől,
becsétől. Amaz mérész, bátor 's elszánt: ez
vitéz 's vígyázó; amaz férjűkora tellyes vi-
rágjába még mindég hirtelen, tűrhetetlen 's
elhatározott; ez élete bekeletjébe már megszo-
kott a' környűlállásokra várni, történeteket
készíteni, 's arányához lassú lépésekkel köze-
ledni. Mind ketten gyakorlottak a' legbor-
zasztóbb 's szövevényesebb zavarodásokból
hasznót húzni. Mind ketten egyenlők éles
elmével, szorgalomba 's szemességbe. Attila a'
szerentsének kívánt parancsolni, Étziusz azt
részére készült tsalogatni. Így állottak ezen

Század' két legnagyobb erejű Férjfiak egymás ellen a' legvéresebb 's nyakasabb viadalra készen.

A' csatamező' kitárt térsége lassanként domborodott halommá, mellynél a' csendesen susogó Matróna folydogált. Itt adták Merove Vitézei véres előjátékát a' következő nap borzasztó viadalának. Történetből buktak este felé a' Gepidákra, kardra kerül a' dolog, olly iszonyúan dühösködik a' két fél egymás ellen, hogy már több ezerek fetrengtek mind két részről vérekbe paizsaik 's láncsaik töredékjein, a' mint a' Királyok egész erejekkel elősietnek 's a' keseredett öldöklőket elválasztják egymástól.

Szürkületkor gyülekeztek Attila sátorába a' Királyok, Herczegek 's Vezérek. Tellyes várakozással hallgatták a' Jóslo' jövőndöléseit, mellyeket, a' nép megnyújtatására húzott tanácsba a' Király több Vitézeinek jelenlétökben. A' Rómaiaknak 's Hunnoknak szerentsétlenséget, a' legfőbb Vezérnek halált jelentettek a' feláldozott állatok' belső részei; Attila meg-hittebb az Istennek végzéseivel, mint Papjaik: önnjavára magyarázta a' jövőndöléseket. Étziusz, így szóllott ő, elesik; a' Hunnuszok elvesztik utolsó ellenségeköt, ki megerőltetésökre méltó vólt; ez egyedül azon szerentsétlenség, melly Szittyá Vitézeinek előttök álhat.

Nap feljöttével rendelte a' harczot-el Attila ellenségeinek szemek láttokra, a' Keleti Góthokat Éjszaki frigyesséivel jobb szárnyra állította Valamir vezérlése alatt; kinek mestere Étziusz maga kívánt lenni Keletrómai katonáival; többi segédnépeit 's frigyeseit balra rendelte Ardarik' parancsába Thorismund és

Gothusai ellen. Homlokon állott Attila, körülé a többi Királyok 's adózó Herczegek várták új vitézi tettekre vezető jejelgetéseit. Szemközt csillogtak Merove és Szángibán, ki nek hűségéről mind eddig kétségeskedett a Nyugot Vezére.

Mozdúlatlan állott mind a két sereg egész kilencz óráig. Csak most ösmerte-meg Étziusz fontosságát azon dombnak, mellyről a Hunnok roppant táborát 's ennek egész helyezetét átnézhetette, kikémlelhette. Megtámadás helyébe tehát, mellyet Attila már régtől tűrhetetlenül óhajtott, — a halmokra húzódott Thorismundal. Mindjárt első mozdulása elárulta szándékát. Attila nyomba néhány válogatott csapatokat nyomít előbb a domb megvételeire; de Étziusz megelőzi amannak elkészt küldötteit. Véres csata után, nagy veszteséggel, az elhibázott arány kínzó érzetével térnek most ezek vissza Királyok' soraihoz. A' visszanyomattak' csüggedező kedvetlensége az egész seregen csak hamar elragadhatott; a' hosszabb késedelem pedig időt engedhetett volna az ellenségnek alkalmas helyeztetésébe való körúlsánczolására; ezt nem kellett a' Hunnok Uralkodójoknak bevárnia. Magához gyűjti tehát egy pillanat alatt népének legmérészebbjeit 's félénkebbjeit, hogy férjfiasszávaival amazokba nagyobb álhatatosságot, ezekbe nagyobb bizodalmat öntsön.

„Nem először állunk ma, — így szóllott ő, — a' vitéz halál 's győzödelem közt találkozó kétes úton; — ott — hol inas karjaink erejének kéntelenítették hódolni a' legvitézebb Nemzetek, — ott tanúltuk magunkat ösmerni: számláljátok - meg sokaságát győzödel-

meiteknek; mérjétek-meg becsét tetteiteknek, mellyek által Királyokat tettetek adózóitokká, 's félvilágot hódoltattatok alattvalóitokká. — Veletek született hívattatástokra való minden késztetésem aránytalan szőszaporítása, annyszor megmutatott vitézségteknek büntetésre méltó becstelenítése lenne. — Egy pillanatot a' dombokra! rettegés, kétségeskedés hajtotta ellenségeiteket oda; a' hely történhető alkalmas vóltában, nem karjok erejében 's szívek elszánásában keresik ők szabadulásokat és bátorságokat. Rajta, vitézek! a' Római fegyverek gyengesége, az egész sereg semmisége, melly onnan felül akarja truczolni megtámadásainkat, ösmeretes, igen ösmeretes előttek. A' Római vitézek nem élnek többé; elfajúlt Onokáik a' csatamező első porától-is lenyomattatnak. Épségök', megmaradások' reményjét az Alánok, 's Nyugoti-Góthok vitézségökön alapítják; — oda, testvérim! ott várakozik még reánk egy fényes győzödelem. A' Római testek inainak Hunn-kardoktól szükség elmetszetniek, hogy elfajúlt tagjaik ne mozdulhassanak többé. Utánam Vitézek! csak azért tett minket a' kedvező szerencse olly hatalmas népek' Uraivá 's Parancsolóivá, hogy a' mai csata örömeire készítsen-fel bennünket. Kinek közülünk megengedtetik hólnap az előttünk sugarzó győzödelmen nyert öröm' érzete, azt egy nyíl sem sebesítheti ma meg; kinek az Istenek halált rendeltek, el-nem kerülheti az veszedelmét munkátlansága ölén, a' szekérvárban sem. Rajta! itt van a' felséges pillanat! nyílam hegye jeleli-ki néktek azon arányt, mellyen dühötök' pohara kiömölgön 's vitézségtek fellobbanjon. Kinek szívében most

nyugodalom után való rébzés, sohajtozás emelődik, míg maga Attila harczol; az megért már az útalatos halálra, méltó a' megvetésre, a' feledékre.“

Attila megkopogatja ekkor rettentő pajsát, riad a' tábori kürt, hangoztatják vitézségre tüzelő énekeiket a' Dallosok. Megsarkantyúzza vidám csődörét a' Király; utánna rohan haláltlehellő népe, a' szélesen kitárt mező reszket a' tajtékzó lovak villám sebességű előugratások alatt. Nyilak zápora jelenti az Alánoknak's Nyugoti-Góthoknak a' halál kérelhetetlen béreltjeinek megérkezésöket. Zabolázhatatlan tűzzel ugratnak ezek a' dombon felfelé. Étziusz az első, ki bátorságba vezeti a' térségre katonáit. Mint a' példátlan elfajultság's kimerülés tanúit, nem mint részeseit vezette ő ezeket a' csatapiaczra. Thorismund ellenben rezzenthetetlen áll a' dombon harczolóival a' Hunnok előrenyomulásoknak ellent; — erővel hat ő csoportjaikba, kezdődik az iszonyú mészárlás, elkeseredés's kétségbeesés zárják-el a' megszaladás' minden útait, a' győzedelem minden lehetségeit. Már ezer Góthus-sisakok csillognak a' harczolók' lábainál, már ezer Hunnus-kaponyák hevernek vérbe porba, már ezer némúlt holttestek fedezik a' halmot's még egyetlen egy lábnyi területű föld sem foglaltatott-el, a' bizodalomnak még egyetlen egy sугárja sem enyészett, a' a' lelkesedésnek még egyetlen egy szikrája sem aludott ki. Az alatt, míg Attila derék segédjeivel ellenséges csoportok közepettén Nyugotnak állapotját igyekezné elválasztani; — az alatt egyesülnek Valamir és Ardarik, hogy a' szijas Vitézeket, kiket a' Római sze-

rencse akart a' kétséges dolognak segítségére 's csavarítására szolgáltatni, — egybeolvadt erővel körülvegyék 's bezárják. Thoriszmund látja a' közelgető veszedelmet, sietve vonúl harczoló népeivel a' dombról lefelé. Csatarendbe várja üldözőit Étziusz oldalánál. Mint az ömlő felhőszakadástól megindított sziklatöredékek, úgy hemperegnek ezek utánna. — A' dühödő megtámadás 's tüzes ellentállás megújíttatnak. Minden eleső Hunnus, minden elhúnyó Gothus vadabb, emésztőbb tüzet gyújt az Övéibe; a' becsületért 's szabadságért vérzés; ezen sokat határozó csatában mind két részről reménylett győzelem óhajtmánya, elfojtja az életért való szorgoskodás leggyengébb lobbanásait a' Harczolók' szíveikben. Oroszlány dühhel folytattatik egész estvig a' borzasztó csata. Egy sem mozdúl helyéről, mellyet a' tornyosodott testeken foglalt magának; foglyokat itt csak a' halál csinál. A' megölettek' véreiktől 's testeiktől megáradva nem fér partjai közt a' Matróna; szomorúan búsong már a' búcsúzó nap' utolsó sugára pirosuló hullámain. — Lehetetlen Hunnusainak kiegészíteniek a' Nyugotigothok' mészárlásait; lehetetlen ezeknek azon nyílásokat betölteniek, mellyeket a' Hunnus fegyver csorbított soraikon. A' köd és éjszaka szükségessé tették mind a' két seregnek a' visszamenetelt. Háromszáz ezeren hevernek lelketlenül a' csatapiaczon két részről, mind mellyén van sebessítve; nehezen lehet elhatározunk, vallyon az özszeomlott Hunnus, vagy a' vérében fetrengő Gothus harczolt-e vitézből. A' Nyugot' Vezére igazgatta ugyan a' csatát; de egy Római sem érdemlette meg a' vitéz halált.

Győzhetetlen váltak-el egymástól a két seregek, csak jobb rendel mint Thoriszmund 's Étziusz, tért szekérvárába Attila. A' Nyugotigothok' Királya néhány csoportjaival el tévedett siető visszszavonulásában; — a' mező esmeretlensége Hunn táborba vezeti őt. Új harcz dühödik. Thoriszmund fején megsebesíttetik, csupán derék Vitézeinek kimondhatatlan vitézsége által ragadtatik-el a' bizonyos fogság' veszedelmeiből. Étziusz, hív frigyessének segedelmére sietett, az ellenség közepébe kerül. Szerencséjére hamar észrevette tévedését, ösmeretlen ért a' Gothok táborába, hol paizshordozóitól őriztetvén álmatlan éjjelt töltött-el, — tellyes lévén a' következő nap' történeteinek bús várakozásaival.

Attila új csatára készült egész éjjel, 's más nap fúvatta kürtjeit, 's csörtette fegyvereit; de felszóllíttatás nélkül semmit sem akar kezdeni.

Étziusz rettegte a' második csatát, melyben vagy Attila vagy Thoriszmund győzne. Az első esetben Galliát elvesztette volna Róma; a' másodikban veszedelmes ellenséget táplált kebelében 's Thoriszmund' új hatalmát félhette a' Nyugoti Birodalom. Örömmel megtelve ment azért Attila sátorába a' csata után következett nap estvéjén, 's kijelentette, hogy Thoriszmund' Testvérje, az ifjú Theoderik jeles segedelemmel közelget 's még azon estve csatolódik Báttya táborával a' Hunnok romlására. Attila kiösmérte nyomba a' hazugot, de nem akarta világosságra hozatni csalárdságát. Tettetett köszönettel fogadta-el a' békés viszszaamenetel tanácsát, 's ez által, még Aurélianum mellett felfogott szándékának elő-

mozdítójává tette Étziuszt, gyermek kora tisztelt Nevelőjét.

Ugyan azon éjjel csalta - meg Étziusz a Nyugoti-Góthok' Királyát-is ama hírrel, hogy Attilának segédseregei útban volnának 's Testvérje Theoderik Királyságára vágyódna; — és arra bírta, hogy nap feljöttevel mindjárt készülne 's délbe már egész seregével Tholosza felé sietet Thoriszmund.

Attila még néhány napokat mulatott táborában, azután szándékát Geiszeriknek a Góthok hadától való megmentésében 's Klodeband Királyságának megerősítésében elérvén, Pannóniának indult 's Olasz-Ország romlására készül.

Némethy Pál.

7.

A' Szerelemről.

Mi az, a' mit szerelemnek nevezünk? indulat, vagy szenvedelem? ismeretes eléggé vagy még igen-is ismételten? Nincs semmi a' világon, mit annyira ajakokon pengessenek az emberek, mint a' szerelmet. Minden a' szerelemről csácsog, senki sem ismeri; minden érzi, 's nincs ki helyyesen felvilágítsa; mert a' szerelem nem minden szívben van egyaránt; 's ugyan azon szív nem tud ma olly

hévvel szeretni, mint tegnap. Próbáljuk-meg, 's futólag elmélkedjünk a' szerelemről.

Temperamentum, karakter, hivatal, rang, mesterség, megannyi különbséget szűlnék a' szerelemben. Egy lassú 's hidegvérű nem szerethet úgy, mint egy nyugtalan 's tüzes; a' nyíltszívű, mint az alattomos és titkolódzó; az Úr mint a' paraszt; a' kereskedő mint a' mesterember; a' ravasz mint az ártatlan. Ugyan azon ember különböző időkorában nem mindég egyformán szeret. Az ifjú esztendőben a' szív lángolóbb, az érzések hevesebbek, az ideák elevenebbek, mint az értkorban; 's a' ki ifjúságában a' legkicsapongóbb szerető vólt, majd midőn sűrű redőket von az idő homlokára, midőn behavazzák fejét a' gyorsan elszálló esztendők, midőn behamvad a' szív, ha szúrja-is pókháló lepte szemeit egy szép termet, kéntelen megvallani, hogy szunnyadó érzéseit semmi fel-nem csiklandhatja, 's visszashajtván múlt jó napjait, így kiált-fel: Fuimus Troës.

Négy okból szoktak szerelmesek lenni. Vagy csak a' szépséget szeretik, vagy csak a' személyt, vagy mind a' kettőt vagy egyiket sem. Syphon p. o. nem igen kényes a' szerelemben, sőt igen-is felettébb tudja magát alkalmaztatni. Mit gondol Aszszonyságod, millyen tetszik néki? egy fiatal? egy világi? egy angyal? egy víg kedvű? egy karcsú? egy kövér? egy elmés? egy komoly? egy szőke? egy barna? egy nagy? egy kicsiny? egy leányasszony? egy kisaszszony? — Nem. Éj hát millyen? Egy Özvegy 's rút, de — gazdag.

Dámon feltette magában, hogy Themirát szeretni fogja, 's szerelmét az által vágyik

kinyilatkoztatni, hogy Themirának édességekkel, apró napi történetekkel kedveskedik. Themira szép egy olly tulajdon, melly a' szemet legérdeklőbbben gyönyörködteti, egy kiségség finnyás-is, mivel csupán szépet akar szeretni. Dámon egy nap sem mulatja-el nála délután négy órakor pontban megjelenni. Themira már háromkor nyugtalanúl várja, 's minden minutában kinéz ablakán, 's képzeljétek Uram, Dámon azért szereti Themirát, mert szép, 's Themira-is őt, mert ő-is szép.

Lisander szeret Kallisztébe szépséget, ifjúságot, szép lelket, víg kedvet; ha Kalliszté elveszti az elsőt, hiszitek-e, hogy Lisander a' két végsőért épen olly forrón fogja szeretni?

Válér többé nem szereti inkább Isaurát, mint más Szépeket; 's ha bár képzetei most is szüntelen ott bolyongnak, hol Isaura jár, kél, ül; ha szája örömet hintené csókjait lépteire: még-is magahitt makacs szíve kész elhíttetni ön magával, hogy őt többé nem szereti, nem-is szeretheti. Mi ennek oka? vágyik tudni a' Kisaszszony? Válér nem akar remény nélkül szeretni.

Az első indulat melly minden Ifjú szívében kicsirázik, a' szerelem. Pallász hasztalan fedezi Aegiszszével a' fiatal keblet, azon is áttör Érosz nyila. A' hideg rigoristák sanyarú parancsai csak kevés ideig uralkodhatnak a' sarjadozó érzéseken; 's az iskolai törvények nem bírnak olly hathatósággal, hogy az ifjú hév gerjedelmeit bilincsre fűzhessék. A' tartózkodás lassanként bátorsággá, a' bátorság zabolátlansággá válik.

Hylás bévégzé Akadémiai pályáját, 's úgy repkedett egyik Nympha' öléből a' másikéba,

mint a' pillangó virágról virágra. Öt év alatt több volt ezer szeretőjénél 's többször ezernél esküdt örök hűséget. De szíve olyan volt, mint a' száraz tapló, minden szem' szikráitól lángra gyúlt. Most Laisznak tevé hódolását, 's már azon fántázirozott, mimódon ismerkedjék-meg Danaéval. Most barna arcztettség, majd a' kék szemet imádá. Szóval egész élete nem egyéb volt, hanem minden szerelmes bohóságoknak, álhatatlan gyönyörködéseknek, gondatlan kicsapongásoknak egybesummázatja. 'S mi lett vége? Hylás most fejét, majd kezét fájlalta, ma nem nézheté a' napvilágot elgyengült szemeivel, 's hólnap nem tudá járni tántorgó lábain. Szegény Hylás! néki a' természet igen lágy szívet adott, melly minden Szép' láttára viaszként olvadt, de az ész szűk marokkal szórá magvait fejébe, 's az-is kopár sziklára esék; — és Hylás — szerelmeinek gyászos áldozatja lön. Akarnád elkerülni a' Hylás balsorsát? egy igen próbált praeservatívát ajánlok, 's ez: ne tedd azt mit ő tevé. Gördítsd-el lábad elől a' követ, mellybe más megbotlott, 's nem fogsz orrodra bukni. Hasztalan kecsegteted magad' azzal, hogy ha leesel, megint felkelsz, mert úgy zuhanhatsz alá, hogy nyakad törik. Kerüld a' hálót 's nem fogsz benne megfogatni.

A' tüzes Ifjú' szíve csupa érzés, csupa láng. Szerencsés, ki ezt a' lángot úgy tudja mérsékelni, hogy ne gyújtson, ne égessen, hanem jöltévőleg melegítsen, mint a' nap. A' szerelem észrevétetlen lopózik a' szívbe-bé, 's ennek érzelmeit tisztábbakká, lángjait nemesbbekké teszi. Nem ismert vágy, valamelly

titkos szükségnek eleven érzése, csirázik-ki a' fiatal kebelben. Kíván 's nem tudja, mit? Megpillant ekkor egy lyánykát, 's szokatlan hév futja-el érzékeit. 'S ha egy illy bódog látás' édes pillantatában rokon szívre találhat, mellynek dobbanásai olly szentek, olly tiszták, mint az övé; akkor nyájas alakban repkedi körül mind a' kettőt a' mennyszülte szerelem. Lesüljedt szemekkel közelítnék egymáshoz, szótlán álnak, míg Amor adja ajkakra a' szót, 's akkor egymás keblén lelik mind azt, a' mit a' világ édest adhat. 'S az illy szerelemről osztán elmondhatni a' közpél-da szóval: „Az első szerelem el-nem hül.”

Némelly ifjú hidegebb vérű, 's jég keble nem képes érzeni a' szerelem hatalmát. Van olyan-is, ki makacson szeretni nem akar, 's szántszándékkal igyekszik elfojtani azt a' szent szikrát, melly a' legkisebb féregbe-is csudát tesz. De nem marad soká büntetetlen; Amor rettenetes bosszút áll a' vakmerőn, 's olly leány iránt gerjeszt lángolást benne, ki osztán makacs lesz elfogadni szerelmét. Filémon már hatvan tavaszt látott, még-is sebzetlen szívvel tört át a' Szépek' seregén. Már kőszívűnek hitte minden midőn a' maszkos bálban a' most virítani kezdő Elvirát meglátja. Fülíg szerelmes lesz belé, viszont szerelemért esdekel, hasztalan; Elvira nem akarja a' gyönyörű tavaszt a' sanyarú téllal párosítani.

Megesik az-is, hogy az évek' teldegelésével a' szív-is változik. Kit előbb elragadtatásig szeretett, megunja; 's kinek közellétét nem szenvedhette, kitől egy belső ántipáthiai gyűlölséggel iszonyodott; majd annak adja magát, annak él, annak hal. Angelika hús,

harmincz évnvi korában csak amúgy válogatott a' szeretőkből, most egyiknek adott egy biztató szót, majd a' másnak sűgött valamit; most egyiknek dűlt ölébe, majd a' másnak osztá csókjait; vóltak ollyak-is, kiket maga körül nem szenvedhetett, az illyek elől orfintorgatva fordítá-el árczát, vagy más szobába illanta vizítjek elől. Az idő tólt, Angelika úgy hánt szeretőivel, mint köntőseivel, fel's levette őket, vagy-is a' köntösök elszakadtak, 's a' régi szeretők mentek újak jöttek. Mi leve belőle? Angelika negyvenedik születeése innepén annak adá kezét, kit a' harminztötödiken pofon csapott vele.

A' szerelmeskedésben felettébb elmerűlt Ifjak valamelly pestises gőztől szédűlnék-el, 's a' természet semmit-is olly rettenetesen meg-nem boszszúl, mint a' szerelemmel való visszaélést. Nem kell itt azomban egybetéveszteni a' tiszta szerelmi gyönyört, a' buja kívánság' kielégítése' szomjával. Egy olly forrás ez, mellynek csepjeit ki egyszer kóstolja, azután szűnetlen szomjuhozza. A' világ' módi tónja az ebben való buborékolást culturának, kifinomított erköltsnek tartja ugyan, de nem jobban lehetne-e nevezni kificzamodott erkölcsnek? nem ez öli-el azon gyenge csirákat, mellyek a' virtusz' számára sarjadoznak? Hamar kipárolog az édes részegség' má-mora, 's az eltévedt Ifjú riadva szökik-fel csalatásából. De nincs ekkor vezér csillag, melly előtte fényljék a' szédítő örömök' ösvényén. Az egyszeri kielégítés kívánsággá, a' gyökert vert vágy hajlandósággá, a' megrögzött hajlandóság' szenvedelemmé 's ez második természetté válik. Így buknak-el sok magokat

nagy reményekkel kecsegtető Ifjak a' pálya kezdetén, vagy sokszor, a' mi sajnosabb, közel a' célhoz. Azt mondja a' mese, hogy egy nagy város' kapujánál szembetalálkozott a' bujaság az oda igyekező halállal: „Ne töltsd itt az időt hasztalan, mond néki, én már megitatám lakosaival a' mérget.”

Lorenzo egygyetlen fia egy derék apának, közel vala, hogy hívatalt nyerjen. Minden úgy esmerte őt, mint fedtelen karakterű Ifjút. De nem vala igaz, a' mit a' világ hitt. Lorenzo jól tudta azon paradicsomnak vélt kertcskéket, hol kaczer Nymphák nyájaskodtak a' ledér Ifjakkal, jól azon félrerejtett titkos zugokat, hol ólcsón árúlták a' szerelmet, 's ezeket el-sem-is mulatá naponként szorgalmatosan meglátogatni. Egyszer a' mi Lorenzonk sápadt, sovány lesz, majd mozgó csontvázzá vékonyúl, és undok fekélyekkel megrakva kínosan hagyja itt a' világ' örömeit. Reszkess Ifjú! mikor tévelyegsz a' szerelemben, akkor ön sírodat áso; Lorenzo' sírján nőtt bogáncsok halld, szomorún susogják feléd: „Nem mind arany, a' mi fénylik.”

A' szerelemnek első mozdúlatai rendszerént tüzesek; rakétaként égnek szemei a' szerelmesnek, ha Imádottját megpillantja. Hozzá közel juthatni legfőbb vágya, azért mindenkép' utat módott keres a' vele való megismerkedésre. Bételik óhajtása, naponként kétszer-is elmegy hozzá, bizonyítgatni, milly hévvel szereti, mint nem élhet nélküle, mint lebeg kedves képe szüntelen körül. Majd lassanként kezd hűledezni az első szerelmi gyulladás; 's ő-is ritkábban teszi udvarlásait, 's egy hónapban alig jelenik-meg annál, kiért,

eleinte csak nem az örvöngésig epedett. Az első szerelmi ismerkedés leginkább szerelmes levélkékkal szokott megesni; itt hát egy igen illő helye van egynek beiktatására. Ezt Lucziliusztól kaptam, kinek szívét egy nyitott ablakra vetett hirtelen pillantás rablá-el. Valóban annyi szépségekkel-is bír ezen levél, hogy én valahányszor olvasám, mindannyiszor elbájoltaték általa, 's ezt minden ifjú Uracskáknak irandó szerelmes leveleik' mustrájául merem ajánlani. Imhol szórúl szóra:

„Távol tőled érted epedő szívem nem lelhet egyébbe enyhülést, csak abba, hogy érzéseit e' néma betűkre bízza. Vajha ezen néhány sorok olly szerentségek lehetnének, hogy közelebbi ismeretségedbe juttatnának. Szemérem, bátortalanság, félelem mind eddig zárva tarták számat, mellyet csak egy lassú köszönetre bátorkodám előtted felnyitni. De így nem lehet tovább. — Szeretlek, híven szeretlek, 's ha te-is úgy szeretnél, ki lenne nálam boldogabb? De tán egy más szerencsésebb szeretőt boldogítasz, míg érted lángolva hervadok, tán másnak karjai közt gúnyoló kacajjal mosolygod gyötrelmeimet? ah ennek csupa meggondolása epe méreggel itat! Ah az első meglátás' édes pillantatában miként vert szívem feléd, le-nem írhatom. Szemeidből nyilak lövődtek mejjembe 's gyógyíthatatlan sebet okoztak. Vége van azólta nyúgalmamnak, örömömnem; minden pusztá körültem; a' felkelő vagy lenyugvó nap nékem csak hitvány látomány; a' teli hóld látja könyjeimet, mellyeket miattad hullatok. Mindenüvé csak te kísérsz engem, imádott Angyal! bájj-

képed lebeg előttem ha ülök, járok, fekszem — álmom elrepült 's ha olykor megérkezik-is, rémítő tüneményekkel gyötör, mivel téged mindég más ölében tüntet előmbe. Ha egy illy nyugtalan éjjelen átvánszorogva felkelek, legelső reggeli gondolatom te vagy. Ha kiindulok szobámból szépséged mágnesi erővel vonz házad felé, 's észre sem vészem, midőn ablakod alatt vagyok, mellyen te kihajolva barátságos főhajtással fogadod köszönetemet, és a' midőn az aláz szolgálója leleng szép ajkaidról, az értett kedves hang bájos ingerrel hatja-át minden ízeimet. Magamon kívül, szívem' újult vérzéseivel tántorgok vissza tőled, ki olly közel még-is távol vagy hozzám.

Óh miért kelle téged meglátnom? most nyugodt, most csendes vólnék, könnyen telnének napjaim, midőn most kínzó kétkedés életem. De mit? Éretted nékem kedves még a' fájdalom-is, kínjaim' sohajtásaim' keservei édesek. — Ma énekelni hallalak, ezüst hangod bájoson hangzott felém ablakod üvegjein át, 's lelkemet egy soha nem érzett gyönyörrel itatá; ah! be édes lehet azon ajaknak csókja, melly illy mennyei zengzettel szelíden varázsol. Bizony a' fülmile nem csattogja olly gyönyörű hangzatokban szerelme' édes kínjait, mint te midőn lassú hajlékony dalokban olvadozsz. Vajha valaha rólam emlékezne éneked! óh akkor az alkonyi szél susogná fülembé báj-hangjaid, 's szívem sohajtásá válva repülne öledbe!

Imádlak téged kit nem nevezhetlek! Ah mikor csillapodnak-le e' keserves hánykódások? mikor húlnak örömömbé könyjeim, mellyeket most szemeimből az érted epedés.

sajtól-ki? mikor szoríthatnak ez árva karok? mikor fogom elfeledni kebleden minden eddigi szenvedéseimet? Te szívem legfelségesb bálványja, te nyújthatsz vigasztalást nékem; egy szó szép szádból, egy sorocska írás gyenge újjaidból, melly előtted való megjelenésemet parancsolándja, bátorságot ad csüggedsemnek, hogy téged házádban személyesen tisztelhesselek. Szánakozz legalább rajtam, ha nem szerethetsz, egy angyali testben lehetetlen angyali léleknek nem lakozni. Ne vedd meg rabodat, ki egy hív szívet ajánl néked egészen áldozatul, fogadd-el lángoló szerelmemet, legalább nyújts reményt, hogy nem fogsz érzéketlen lenni az iránt, ki érted ég, érted él!"

Megjegyzék a' természet vizsgálók, hogy nincs a' nap alatt két egymáshoz tökéletesen hasonlító tárgy. De talán nincs semmiben nagyobb különbség; mint az emberek' érzéseiben. Vegyünk-fel például egy szerelme'st 's egy nem szerelme'st, lessük-meg őket nappali foglalatosságaikban, az ebédlő asztalnál, 's estve lefekvésök után, 's mi tűnik előnkbe? Két olly egymástól különböző valóság, mint-ha egyik az Alpesek' hideg csúcsain, a' másik Afrika' perselő homok pusztáin született volna. Lullusz' vére didereg mint a' halé, Pamphilusz' keblében hevesb láng lobog a' viperáénál; az úgy veszi a' világot, a' mint van; ennek minden tárgy, minden táj ró'saszínben tűn-fel. Lullusz napnyugta után mindjárt a' vacsoráról 's a' lefekvésről gondolkodik; Pamphilusz az alkony' csendjében édes elragadtatással halgatja a' kis madár' bájdalát, minden hang szívébe nyilallik, 's szerelmi sohajtato-

kat kólt-fel benne; ő a' ró'sát úgy nézi, mint lyánykájának virító arczeit, a' violát, mint annak szép kék szemeit; néki a' zefir' lengése kedvese' hangjait susogja, 's az estcsillag akként ragyog, mint annak derült homloka. Pamphilus nékem jó barátom, sokszor vagyok kéntelen hallgatni szerelmes búsongásait. Ha Cydippéje más Ifjúval enyelg, akkor sír, eped, panaszkodik, 's ad gondot nekem a' vígasztalásra. Ha pedig feléje nyájason kacsint, egy kecsegtető szót súg, vagy egy lágy kéz szorítással viszszafojtja forró eskeit; akkor örömében magán kívül van, az egész világot szívéhez ölelné, hogy érezze, milly bódog ő! Tegnap a' kis mopszomat majd megfojtá csókjaival, mivel a' Cydippe' lilája-is olyan. Mellyik tetszik a' kettő közül inkább, édes Olvasóim! hiszitek-e, hogy a' jégkeblű Lullusz bódogabb az érzelgős Pamphilusnál?

Gyakorta egy lyánykát nem azért szeretünk, hogy tetszik nekünk; hanem azért, mivel őt mások-is szeretik. Épen olly bódogoknak véljük magunkat, hozzá símulhatunk, mint vetélkedőtársaink. Ön szerelmünk ingert kap, 's mindent elkövetünk, hogy azokat felülmúlhassuk, 's abban valamelly győzdelmi pompát képzelünk, ha lyánykánk bennünket mások felett megkülömböztet. Egy biztosabb szó, egy kétes mosoly magunkon kívül repítnek. Szerelmeseknek hiszszük magunkat, 's valóban csak ön magunkat szeretjük, midőn azon szívbe, kiért többen lánognak, mások' kirekesztésével vágyunk besímulni. Itt a' képe a' mostani kor' szerelmének. Nevet a' Kisaszszony, de pillantson csak vissza múlt napjaira, 's látni fogja,

hogy mind ezt tapasztalni szerencséje vala. Nem vólt-é sokszor körül kerítve számtalan Imádóitól, kik közül mindenik igyekszik a' más felett bizonyíttatni, milly szép, milly gyönyörű a' Kisaszszony? Nem szorítá-é má ez, tegnap amaz hó kezét? 's még-is nem maga mondá-é: a' férjfiak nem tudják mit érzének? Egy jel, hogy ezeket a' nyájasságokat a' Kisaszszony-is léha csélesapságoknak tartja. Nem czélom azomban állítani, hogy olly esetek ne lennének, mikor rokon érzésekben olvadoznak szíveink. De mellyik szerelem egész tiszta, egész biztos? nem vélik-é sokan, hogy mesterkélt lágymelegséggel, ravasz tettetéssel szerelmök' tárgyát szorosban magokhoz csatolhatják? Az emberi szív örömet csal, 's még örömetebb hódol a' csalatásnak. Úgy megy mostani érzelgős századunkban; csalóka játékkal altatjuk-el a' Szépnemet, hogy annál könnyebben győzhessünk, 's ez nem bizonyosága-e hiúságunknak? Mikor legforróbban szeretünk, akkor csaljuk leginkább szívünket, mellynek mulékony gerjedelmei szétpattannak, mint a' szappan-buborék. Így válik mindennapivá azon tárgy, kire tegnap szerelemtől részegült tekintettel meredénk. Az újság ingerli örömeinket, 's ha avúl, az únalom csömört vegyít közéjük. Valóban nagyon elhabart tett az tőlünk, hogy a' külszínről olly hevesen ítélünk, 's minden szoros vi'sgálat vagy előrevígyázat nélkül érzéseinket sokszor érdemtelenné szenteljük. De soha ne kelljen-é hinnünk egy bódogító csalatás' édes bájjának? ah! úgy igen keveset számlálhatnánk az élet örömeiből, mellyek után azért kapkodunk olly serényen, mivel ritkák.

Az igaz szerelemről, melyet igen helyesen a' valóságos világból a' Románok-Országába számúztak, ma senki sem tud. Most az aszszony kérés, a' férjfiú parancs által uralodik, az első mikor akar, az utolsó mikor lehet. Most éppen olly keveset tűnődik az aszszony férje rosz kedvén, mint a' pik-dáma a' maga királyának haragos tekintetén. Itt-is a' példák leginkább világosítanak, 's ha bár a' következő nem éppen illő helyen álland ezen elmélkedésben, még-is minthogy eszembe jutott el-kell beszélnem. Lehetnek olvasóim közül olyanok, kiknek nagyon ínyekre esend ezen történet, 's belőle sok, nagy hasznú következtetéseket vonándnak magokra. Ez a' P—i Consistorium' aktaiból van véve. Thália' kedveltjei, mohon vadászszátok szüntelen az új víg játéki tárgyakat; imhol van!

Lámor végre, minekutánna hat évig valamelly hivatal után hasztalan sohajtozott volna, egy Decretum által Udvari Concipistának kinevezteték. Ezt ő csak Linának köszönheti, ki az Előülölőnénel szobaleány. Lámor kétségbeesve szerelmét, kezét ajánlá néki, 's a' Lina hathatós kérésének a' Miniszter ellent nem állhata.

Már Lina a' lakadalmi ágy' készítésével foglalatoskodik; de Lámor legkisebbet sem akar arról tudni. Mindennap elmegy a' Cancelláriára, 's kötelességét végbeviszi úgy, mint azt egy fedhetetlen tisztviselőtől várni lehet. Hat hét múlva a' menyaszszony tűrhetetlen lesz, megtudja, hogy mátkája kézalatt derék Parthik után tudakozódik. Most erősködve kívánja, hogy szavának álljon; de Lámor ki-

fogásokat tesz, — röviden olly formát kezd gyanítani, hogy jóltévőnéjét meg-akarja csalni. A' Szép panaszt tesz ellene a' Consistoriumnál, — nincs semmi bizonyosabb, mint az, hogy Lámor veszteni fog.

Míg ő gondolkozva egy menedék eszközön a' Consistorium' palotájához közelget, meglát egy szolgálót gyermekkel a' karján. Ez hat tallérért rávéteti magát, Lámor magával viszi a' Consistorium eleibe: Én szívesen, mond a' tanácsosokhoz, tellyesítném Linának tett ígéreteket, mivel halálból szeretem; de látjátok Uraim mi az akadály. Itt egy leány, kinek erősb jussai vagynak. — — — Igen-is, mond a' kitanúlt szerelem leány, ezen gyermek tőle való, 's ő midőn engem elcsábíta, megígéré, hogy feleségül vészen, külömben azt nem tettem volna.

Lina elájúl, a' Consistorium tűnődésben jön. Minekutánna, így hangzik az ítélet, a' dolog más szempontból néződhetik, Lina elutasíttatik, 's a' más személy Lámorral szembesíttetik, hogy jussait bebizonyítsa. — Úgy hát azt kívánom, hogy minket tüstént copuláljanak, ne hogy én-is úgy járjak, mint Lina, 's talán egy harmadik-is vegyüljön a' játékba, mond a' szolgáló. Lámor elsárgul; illy meszsze nem tanulta vólt meg a' rollét. Ezt a' személyt ma látta legelőbb, 's egy vólt az a' legalyasabb piaczi olcsó portékák közül. Megcsaltam magamat, kiálta, látom a' felboszszantott ég' büntetését. Kegyelem, Uraim! engedjék-meg kötelességemhez visszatérnem; im kezemet nyújtom Linának. Leborúla az Ítélszék előtt 's felfedezé a' kikoholt csalárd-ságot. Könyörüljön a' Kisaszszony! rimánko-

dik egybekúcsolt kezezekkel Linának, egyszer jöltévője vala éltemnek, légyen most másodszor, ragadjon vissza az örvénytől, mellynek szélén tántorgok.

Hasztalan mászkált Lámor mint egy fereg Lina' lábainál. Távozzék, mond a' büszke Szép, én lemondok az Úr eránt való jussaimról, utálok az olly csalárdot.

A' Consistorium csudálja hérósi elszántságát egy leánynak, 's hogy őt követhesse, meghatározza Lámornak a' szolgálóval stante Sessione való copuláltatását. Egy a' tanácsosok közül felkél — a' viaszgyertyák szüntelen égnek — 's elmondja: quod Deus conjunxit. — Nem kell a' Törvényszékkel tréfálni, mond az Elölülő. —

A' szerelem' anyja a' restség. Fojtsd-meg az anyját, ha nem akarod gyümölcsét éresre hozni. Olly valódi 's hasznos foglalatosságokat adj hát lelkednek, mellyek szünetlen munkásságban tartsák. A' lélek tűz, 's a' tűzre ha fát nem tesz kialszik. Ha nem olly foglalatosságot adsz néki, melly a' virtuszra irányzódik, ollyakat keresend, mellyek a' vétkekre csábítják. Olvass olly munkákat, mellyek a' jót széppel, a' hasznost gyönyörködtetővel párosítják, 's észrevétetlen a' virtusz' szeretetét lehellik beléd. Mind azon könyveket, mellyek nem ezen célra segítenek, ved meszsze tőled, mint contrabandális portékát, mint altató mérget, melly édes ínyednek; de majd létemésztő pestissé válik gyomrodban. A' buja Románok sokkal több erköltsöt tudnak megvesztegetni, mint sem annak századrésztét-is a' jó könyvek viszszaapótolhatnak. Távol légyen azomban, hogy a' Román olvasás

ellen kikeljek. Elősegítik ezek az ízlést, kifejtik a' szép' érzetét, 's midőn a' legnagyobb emberi tökélyek' ideáljait állítják az olvasó elibe, egy lelkes vágyat költnek-fel benne, azokhoz hasonló lehetni. De millyen Románok tenni képesek ezt? a' virtusz' 's klaszszikai ízlés' szellemében írottak! —

Még néhány hathatós orvosszereket a' szerelem betegeinek. — Válassz okos és erkölcsös barátokat. Midőn egy szerény ifjú egy kicsapongóval társalkodik, vagy a' jó a' rosszszat virtuszossá teszi, 's ez ritkán, vagy a' rossz a' jót-is elcsábítja, 's ez rendszerént szokott megtörténni.

Légy ügyelettel ön szerencsédre. A' szerencse szabad, tiszta szívet kíván, 's mihelyt észreveszi, hogy másnak tömjénezünk, hátat fordít felénk. Egyszerre szeretni 's előmentünket-is munkálódni nem lehet, egyik mindég akadálya a' másiknak, 's ha egy akármilly jól megalapított szerencsét a' szerelem összedönteni képes, mit tehet abból melly csak alig kezdett épülni?

Keress foglalatosságot, melly szünetlen munkásságban tartson, 's gondjaidat a' szerelemről más tárgyra vonja. A' mese midőn Diánát vadászat' Istennéjének 's szűznek, Hypolitust vadásznak, 's a' Phédra' vétkes gerjedelmeire érzéketlennek festi, csak azt jelenti, hogy a' lélek két szenvedelemnek egyszerre rabja nem lehet, mivel az erősb mindég elnyomja a' gyengébbet. A' hely' tárgy' változtatása múlhatatlan revolutiót szülnek a' szívben. A' Cabinétfeli ember, az Udvarnok, a' játékos, a' vadász ritkán szoktak szerelmesei lenni. Az elválás, a' távollét, az utazás

mind csálhatatlan gyógyító szerek. Hogy távozzam, hogy váljak-el, hogy vegyek végbűcsút attól, kit szeretek, kit imádok? kérd némelly. Szoktasd magad kevésről többre, a ritkán látásról a' soha nem látásra; ha nyolc napig elkerülheted kedvesed' tekintetét, el tizen öt napig-is egy kis erőlködéssel, 's tizenöt nap múlva egy hólnapig megkettőztetvén erődet, 's még sem halsz-meg. 'S ha egy hónapig megállottad, hogy szeretődöt ne lásd bizony egy kis szív keményítéssel kivihedd, hogy soha szeme' eleibe ne kerülj.

Válér a' had' kiütésekor átkot kiálta Mársz és Bellona ellen. Olly fájdalommal vált-el Lucingától, mint test a' lélektől. Mennyi könnyek! mennyi bús sohajtások! mennyi költsönös eskek egy szeghetetlen örök hűségről ömlöttek ajkaikról! Minden nap készült lovára ülni 's vég Isten hozzádat mondani néki; de még elfeledé ezt 's amazt, 's valóban mind a' legnevezetesbet. Végre elindult, — meglett a' béke 's Válér vizatért honjába, de nem tudakolá Lucindát 's ha valaki említé, megkérde: ki az? —

Néahagyd magad soha elvakítatni kedvező véleményeidtől, mellyek Imádottad' hibáit híven béleplezik. Száz fénylő erkölts nem tud egyetlen hibát eltakarni. Egy kis ügyetlenség, egy bagatella, egy gondatlan szó sokkal inkább elijeszthetnek, mint sem ezer csillogó tulajdonok vissza édesíthetnének. — A' szerelem egy igen kényes gyermek, őt könnyen nevelheted, mert eledele remény, sohajtás, chimérák; erősb 's keményebb eledelek előlik. Legkegyetlenebb mostohája néki a' makacs Szép, ki meszsze üzi magától, de nem

marad büntetetlen, mert az értetlen gyermek majd durvának, vadnak fogja csacsogni a világot előtt.

A' cokettéria, 'hűségtelenség, rossz hír, nem ijeszthetnek-el a' szerelemtől, nem azért, hogy nincsenek meggyőző próbáink, hanem nem elegendők egy aszszonyi hírre hamis fényt vetni. Az igazság eltűnik, ha szentségtelen kezekkel téped-le fátyolát; 's a' család Szép arra fecskendi a' mocskot, ki azt benne keresni méréslé.

Még egy nagy szerelmi tévelygésről kell szólnunk, melyet a' fősvénység okoz. Az aszszony nem szerethet hasztalan, 's úgy sem, hogy okát ne tudja. A' férjfinak vagy szépnak, vagy eszesnek, vagy gazdagnak kell lennie, hogy az aszszonyi szívet megbájolhassa. A' szép természet sok aszszornynak tetszik, az elme többnek, a' gazdagság mindeniknek. Előbb a' hasznos a' kellemetesnél, mi haszna a' zöld borágnak, ha gerézdek nem függenek rajta? Lisander minden tetszhető tulajdonokkal bír, ifjú, magas szép természetű, elmés, de szegény; csak megcsalt remény, hasztalan vágy leljend az ő osztályrésze a' szerelem országában, a' leglágyabb szívű hölgy-is ellent álland néki. Ergást' egész külsője undorító, termete arcza csömört okoz, de pénze van 's a' legmakacsabb virtusz-is néki engedni fog. Pénz az a' varázs fátyol, melly a' Vénusz' bájövével felér. Ész, érdem, ügyesség hasztalan zörgetnek a' Szépek' ajtaján, örökre zárva lesz előttök, 's csak arany kulcs képes azt feltárni. A' ki szeretni 's viszont szerettetni akar, mondjon végbúcsút a' szegénységnek, öltön csillogó ruhát magára, zsebjeit pengő

körmöczikkel tömje teli, 's így ha szólni nem tud-is második Don Juan lejénd belőlle.

Ha az aszszonyokban a' szerelmeskedés szenvedelemmé lesz, ez által ők több keserű pohárt kénytelenek kiüríteni, mint a' férjfiak. Pedig a' becsület nállok hívebben áll őrt. Vagy nak olly aszszonyok, kik természeti tisztaságok, 's makacs erkölcsaik miatt hozzájárulhatatlanok. Az illyent egybehasonlíthatni egy olly várral, mellyet a' természet 's a' mesterség átronthatatlan töltésekkel, legerősb bástyákkal vett körül; erőszakos rohanással ezt megvenni lehetetlen, vagy árulás szükség megvívására, vagy egy hosszas a' taktika' leg-szorosb regulái szerint való ostrom, erre pedig kevés férjfinak van béketűrése.

Elég van olly aszszony-is, kinek mesterkelt virtusz tulajdona, vagy más szókkal, ki érzékeny a' becsületre a' nélkül, hogy a' szerelemre érzéketlen lenne. Az illyen hasonló egy olly városhoz, mellynek derék garnizona van, de lakosai nyakasok, pártütésre hajlandók, 's minden pillantatban rettegni lehet a' revolutio' fergetegétől. Igaz hogy egy kis előrevigyázat által a' becsület ezen engedetleneket zabolán tarthatja, de ki lesz kezes, hogy a' becsület által regulázott érzékek magokat megvesztegettetni nem engedendik.

Képzeljük a' szerelmet és becsületet úgy, mint két egymással szemben álló, egyenlő erejű haditábort, mellyek ha özszeütköznek 's ugyan azon egy tűz, egy vitézség lelkesíti mind a' két félt, a' becsület győz; de egy hosszas polgári-hadban a' szerelem néha néha nyerhet egy egy aprólékos győzedelmet, mert ő a' szerencsétlen ütközetekben vesztett.

erejét mindég új truppokkal tudja pótolni; a' becsület pedig ha egyszer futásnak ered, soha meg nem tér. A' becsület egy sziklával körülvett kikötő nélkül való sziget, mellyből a' ki kijön, soha vissza nem mehet.

Némelly aszszonyoknál a' becsület nem egyéb, mint ön hírök' szerelme; vagy is interesteszéjek, büszkeségek kívánja, hogy féltsék becsületöket. Climéné tudja, hogy becsületje' hírétől függ szerencséje, azért okos tettetni szerelmeskedéseit. A' becsület és interesteszé úgy véve őket, mint a' szüzesség örjeit, egyet jelentő szavak; 's a' becsület interesteszé nélkül könnyen szakítható fék.

Van a' szerelemben egy fatalis crisis, 's kevés aszszony lehet attól ment; az, az: ő vagy szeretője hűségtelenségének, vagy annak bosszújának kitől függ, áldozatja. Bajos az aszszony virtuszának állapotja; ha szép, mennyi ostromokat, mennyi csábításokat kell néki kiállni; hálót terítnek ki ellene Imádói, csalogató a' mézes búzaszem 's a' gyenge galamb megfogattatik. Ha rút 's nem sok szeretőkre tarthat számot, elég különös izlésű férjfiak vagynak, kik az ördögnek is tömjéneznak. Ha férjnél van 's használhatja szabadságát, úgy síkos a' pálya, 's könnyű az elbukás rajta. Ha fiatal leány, 's nincs tapasztalása, egy pillantat is megigézheti. Ha gazdag, akkor egy dú's keblű ró'sa 's sok leder lepkék fogják körül dongani. Ha szegény, könnyen szakítható virág.

Igaz mondják némellyek, megvesztegeti az erkölcsöket a' buja szerelem, mocskot vét a' karakterre, 's gyógyíthatatlan sebeket ejt; de egy okos tiszta szerelem, egy szelíd indú-

lat nincs annyi veszélynek kitéve, sőt men-nyet derít reánk. — Mellyik lehet az az okos szerelem? nem az-é mellynek törvénnyel 's erkölccsel egygyező célja van? ha az, mi törvényesebb cél a' házasságnál? mellyet mind a' polgári mind a' vallási társaság sanctionált. — De — fájdalom! most a' házasság sokaknak csak álarcz, mellyel kicsapongásaikat fedezik, — pedig midőn Procopiusz szerint, Justinianusz egy Theodorát, egy komédiásnét, egy tánczosnét vesz feleségül, nem helyesebben cselekszik-é, mint ha egy Tibériusszal Caprea' szigetébe vonná magát?

Már szeressen, kinek tetszik; ne vegye ezeket úgy mint rendszabásokat, mint törvényeket. Itt csak néhány futó jegyzeteket akaránk adni a' szerelemmel való visszaélésről 's az azt követő rosszsakról, mellyeket azok kéntelenek kóstolni, kik gondatlanul szürcsölik a' gyönyörűség kelyhét. Ha néhol egy egy vonások, mint töredezett tűkördarabok, valakinek képét elibe tüntetnék, ne nehezteljen azért az íróra, sőt inkább igyekezzék arczát olly színben tartani, hogy ne irtózzék-el önn maga-is vonásaitól. —

Fogarasy János.

8.

Válogatott Darabok az Ánglus Szemléből.
Időnkre 's Hazánkra alkalmaz-
tatra egy Társaság által.

(Folytatás.)

XV.

A' leányok' neveléséről.

Motus doceri gaudet Iónicos
Matura virgo, et fingitur artubus
Jam nunc, et incestos amores
De tenero meditatur ungui.

Hor. Ode VI. Lib. III. v. 21.

Felnőtt leánykánk kezd az Jónai
Tánczhoz 's örömmel, mellyre tanítatik
Nagy szorgalommal, 's így forognak
Gyenge korában eszén szerelmek.

Virág.

Kedves Úr!

Bátorkodok az Úrtól tanácsot kérni egy falusi
Kisaszszony' számára, ki közléről rokonom, 's nem
régiben küldetett hozzám, hogy nevelést adjak né-
ki. A' személy igen szép; de alig lehet képzelni
melly igen bárdolatlan teremtés. Úgy jött kezeim
közé, mint a' természet adta, félig készülve 's min-
den kimíveltetés nélkül. Midőn őt látom, gyak-
ran eszembe jut az a' szép vad leány, kiről az Úr
eggyik levelében emlékezett. Kérem az Urat lé-
gyen segítségül, hogy által láttathassam vele melly

kellemei vagynak a' beszéllésnek 's milyen néma ékesszóllással bírnak a' szép mozdulatok; mert még most mind a' kettő egészen esmeretlen előtte. Gondolatjait 's érzéseit még most tsupán nyelvével tudja kifejezni, 's csak azért szóll, hogy vélekedését kijelenthesse. Szemeinek még most csak a' látásra veszi hasznokat, 's a' pillantatok' és tekintetek' beszédében egészen járatlan. Úgy hiszem, hogy az Úr e' részben több segítséggel lehetne mint akárki. Már két hónap oltá tanítom őt sohajtozni mikor baja nints; és mosolyogni, mikor kedvetlen; de megkell vallanom szégyenemre, hogy kevésre 's tsak nem semmire sem mentem még vele. Még most sem igen tud szebben menni mint mikor két esztendő volt. Ha nem mondom-is tudja az Úr, hogy a' menésen azt a' regulák szerént való 's még is könnyüded mozgást értem, melly személyünknek olyan ellene állhatatlan kellemet ad, mintha muzsika szerént mozognánk. De ezen híjánosságot nem tulajdoníthatom néki vétekül; mert úgy tapasztalom, hogy nintsenek fülei, 's a' menésen nem egyebet ért, mint egy helyből más helybe való mozgást. Hogy könnyen elpirúl azt könnyen megbotsátanám néki, csak az elpirulás közben magát illendőképen tudná alkalmaztatni, szép ábrázatját az által szembejűnőképen el-ne csúfitaná.

Sokaktól hallottam, hogy az Úr látta a' világot, 's a' finom nevelésről okosan tud ítélni, azért óhajtanék az Úrtól nevendékem' számára egy kis oktatást nyerni. Ha az Úr kívánságomat tellyesíti, utóbb ezen szép falusi leánynak kiházásítása eránt is fogok az Úrral tanátskozni; mert nem titkolom el az Úr előtt, hogy szerentséje csak személyétől és neveltetésétől függ. Vagyok az Úrnak

alázatos szolgálója

CELIMENE.

Kedves Úr!

Minthogy Celimene reám bízta levelének becsinálását 's az Úrhoz küldését; bátorodom az abban megírt esetre az Urat figyelmetessé tenni; mert Celimene és én a' dologról különbözőképen vélekedünk. Én kipalléroztatlan ember vagyok, attól félek hogy ez a' fiatal leány a' megvesztegetődés' és megromlás' útján van. Kérem azért az Urat, adja értésünkre mit tart arról a' szép dologról, a' mit finom nevelésnek hívnak; mert attól tartok, hogy egészen más az, mint a' jó nevelés.

Az Úrnak

alázatos szolgája

N. N.

A' gyermek nevelésben igen közös hiba az nálunk, hogy leányainknál csak a' test' formálásáról gondoskodunk 's a' lélekét elmúlatjuk; fiainknál pedig olly igen törekedünk a' lelket ékesíteni, hogy a' miatt a' testről elfelejtkezünk. Innét van az, hogy egy fiatal leányka az egész város' legfényesebb társaságaiban-is ditsértetik és csudáltatik, midőn idősebb testvérbátya még azon szobába-is alig mér béli lépni mellyben társaság van. Ezen helytelen szokás okozza azt-is, hogy sok férjfiak már életök' felét eltöltik, minekelőtte a' világban megesmertetnének, a' fejer személyek pedig már életök virágjában kimennek a' módiból, 's megszűnnek figyelem' tárgyai lenni. A' férjfi gyermekekről más alkalommal fogok szólni, 's most csak a' leányokat veszem célba; annál hajlandóbb vagyok ezt tselekedni, mint-hogy sok leveleket kaptam, mellyekben az a' panaszz foglaltatik, hogy Olvasónéim utolsó darabjai-

mat nem értették, 's azért azt hiszik, hogy velek keveset gondolok.

A' leány alig vétetik-el dajkájától azonnal még minekelőtte az életbéli legmindennapibb dolgokat is esmerné a' tántzmester kezeire biztattatik; 's testének tsúfos erőltetéssel való alkalmaztatására tanittatik, 's fejét merőn feltartani, mejjét kidüllyeszteni 's egész testével mozogni kényszerítettik, 's azzal fenyegettetik, hogy soha sem kap férjet, ha állása, járása 's mozgása helytelen lesz. Ez igen csudálatos képzelést támaszt a' leányban arról, mi történik közöttte és azon férj között, kiről minduntalan beszéllnek, 's kinek számára neveltetik. E' szerént minden igyekezetét személye' ékesítésére fordítja, mint a' mitől a' szerént a' mit minden nap hall életének mind jó mind bal sorsa függ; természet szerént azt gondolja, hogy csak elegendő termetű legyen, már elég esze is lesz ahoz, a' mi végre ő képzelődése szerént rendeltetve van. Személyének kellemesé tévése főgondjok a' szüléknek; minden költségek, minden fáradságok arra fordítatik; 's a' szülék ezen közös esztelenségének köszönhetjük azt, hogy a' kaczer fejérszemélyeknek száma a' mi időnkben olly igen nagy.

Ennek meggondolása bajossá teszi nékem a' választást, mit kelljen tanátsolnom azon Kisaszszony' nevelésére nézve, kiről a' fellyebb írt levélben szó van. De valóban minden esetre egy közép út kell tartani. A' test' alkalmaztatásáról nem jó volna a' leányoknál elfelejtkezni; de lelkök' kimívelésére még sokkal inkább kell tekinteni. A' mint ezen kettős tekintetben a' figyelem erányoztatik, a' szerént fogja vagy a' lélek a' test' kívánságait követni, vagy a' test a' lélek' nemes tulajdonságait kifejezni.

Kleomira olly szépen tánczol, hogy szebben alig lehetne; de szemeiben lelke' ártatlanságát úgy kitündökölteti, hogy a' nézőktől szerettetik csudáltatik-is, a' nélkül, hogy legkissebb vétkes kívánságot vagy szilaj reményt-is gerjesztene. Az igaz mester-ség itt abban áll, hogy mind a' test mind a' lélek egyszer'smind műveltesék-ki, 's ha lehet megtanul-ják nevendékeink testöket a' gondolatok' útmutatá-sa, nem pedig gondolatjaikat a' test' tartása szerint alkalmaztatni.

XVI.

A' tántzról.

Saltare elegantius quam necesse est, probae.

Sall. Bell. Catil. §. 25.

Sempronia sokkal jobban tudott tántzolni, mint egy jámbor erkölcsű Aszszonyhoz illik.

Lucziánusz egyik beszélgetésében egy bölcset hoz-bé, ki barátját azért feddi, hogy az a' tánczot szerette, 's a' Bálókba járt. A' másik védelmezé kedves mulatságát, 's azt állítja hogy azt minden időben javalták a' legnagyobb emberek-is, hogy Homer Meriont nagy tánczosnak nevezi, 's azt mondja felőle, hogy ábrázolja kellemes vonásaival 's testé-nek nagy hajlékonyságával, mellyet a' táncz által nyert, mindeneket fellyül haladott, mind a' Görög, mind a' Trójai táborban.

Ezekhez még hozzá teszi, hogy Pyrrhusz nagyobb hírt nyert a' maga nevét viselő táncznak fel-

találásával, mint minden egyéb tetteivel; hogy a' Lacedemoniak, kik a' Görögök között legvitézesebbek valának ezen idő töltésre hazájok fiait nagyon serkentették, 's Hormus nevű tánczokat egész Ázsiában híressé tették; hogy még akkor-is állottak fenn némelly Thessaliai emlékek, mellyek legjobb tánczosaik' tiszteletére emeltettek; csudálja tehát hogyan ellenkezhetik bölt barátja két általa olly igen tisztelt férjfiaknak, Homernak és Hesiódnak vélekedéseikkel, kik közül az utolsó a' vitézséget és a' tánczolást egymás mellé tévén azt mondja: hogy az Istenek némellyeknek vitézséget, másoknak tánczolásbéli ügyességet adtak.

Végre eszébe juttatja, hogy Szokrates (ki Apolló ítélete szerint a' legböltsebb ember vala) nem csak másokon csudálta ezen testi gyakorlást, hanem maga-is megtanulta még pedig öreg korában.

A' komoly böltselkedő ezen és egyéb nagy emberek tekintete által egészen megtérítetett, 's kérte barátját, hogy vigye-el őt magával a' legelső Bálba.

Én szeretek magamnak a' nagy emberek' példáiban oltalmat keresni; 's reménylem eléggé megmutattam itt, hogy nem sértem-meg értekezéseim mélsóságát, ha a' következő levelet ide iktatom.

Kedves Úr!

Én már alkalmas korbéli ember vagyok 's szorgalmam által annyi értéket szerzettem, hogy gyermekeimnek jó nevelést adhatok, ámbár magam egészen parasztosan neveltetem-fel. Az idősebbik leányom, ki most 16 esztendő, egynehány hónapokig tánczolni tanult. Ez és az anyja reá vettek tegnap este, hogy velek együtt a' Bálba mentem. Megvallom, hogy nekem ki még soha előbb Bált nem láttam, eleinten a' csendes tánczok igen tetszettek,

's tsudáltam, melly igen a' muzsika hangja szerint történtek minden mozdulások. De nem sokára nagy bámúlással láttam, melly szertelen szabadsággal rángatták a' legények a' leányokat, 's ezek viszont amazokat. A' leányomról nem-is álmodtam volna azt a' szemérmertlenséget, mellyet itten benne tapasztaltam. A' szilajság 's pajkosság mind a' két nembéli fiatalok között hová tovább nevededett a' tántzolásban; 's utóbb egymásba ölelkezvén, egygyütt sebesen forogtak 's a' levegőben ugráltak, úgy hogy a' leányom tzipőjénél sokkal fellyebb láthattam, mint az illendőség' sérelme nélkül megmondhatnám. Ezen megbosszszonkodván, megragadám őt karjánál fogva, midőn épen egygyet ugrani akart, 's magammal haza vezetém.

Még nem ment-el egészen az észem, hogy azt, a' mi fajtalanságra vezet, kedvelhessem. Meghiszem, hogy a' tántz eleintén a' végre rendelt ártatlan időtöltés volt, hogy a' két nembéli fiatalság között szép egygyetértés eszközöltessék, 's ilyen értelemben nem vagyok ellensége; de az olyan bolondságokat, melyeket itt láttam, soha sem fogom jóvá hagyni. Szeretném megérteni, mit mond az Úr a' dologhoz. Vagyok

az Úrnak

igaz szolgálja.

Nem tagadhatom, attól tartok, hogy levelezőmnek igen elegendő oka volt, leánya magaviseletével meg nem elégedni. Mindazáltal még sem kárhoztathatom általjában a' tántzolást, sőt azt hiszem, hogy annyi gyakorlás nem csak hasznos, hanem szükséges is benne, a' mennyi a' testnek illendő tartást, alkalmaztatást és mozgást szerezhet.

Midőn valakit legelőször látunk-meg, olyan képzetet formálunk magunknak róla, mellyet utóbb

igen nehezen felelgetünk-el: ezen okból kinek kinek azt kell óhajtani, hogy ne legyen külső maga alkalmaztatásában semmi helytelen és illetlen, és hogy mindenütt szép móddal tudja magát mutatni a társaságokban.

Ide járúl az-is, hogy a' külső maga alkalmaztatás regulájának megtanulása kényszerítés nélkül való könnyűséget ad a' társalkodásban. Az efféle dolgokra pedig a' tántzmester szokott tanítani; jóllehet az-is szükségesnek tartom megjegyezni: hogy az, a' ki ahhoz, a' mit tántzmesterétől e' részben tanul, a' magából semmit sem ad, inkább cifrázó bohóvá lesz, mint jó nevelésűvé.

XVII.

A' henyélésről.

Libertas, quae sera tamen respexit inertem.

Virg. Eccl. I.

A' Szabadság noha későn, de még-is reám tekintett.

Kedves Úr!

Minthyogy az időnek elvesztése legkipótolthatatlabb kár, azon panaszok, melyek ezen levelemben foglaltatnak, nem szükölködnek mentség nélkül. A' henyélés és dologtalanság' állapotjából valahára kiszabadulván, de az abba visszaeséstől most-is félvén, az Úrhoz folyamodom; mert az a' kedvetlen érzés, mellyel lefolyt életemre visszanezék, a' jövőre nézve orvosságot kereset velem.

A' hívalkodás olly közös nyavalya, hogy az arról való értekezést sokakra nézve hasznosnak tartom. Alig van egy ember, kinek reá egy kis hajlandósága nem volna; 's velem egygyütt több ezren-is vagnak, kik azon bizonytalanság miatt, hogy két dolog között, mellyikhez fogjanak előbb, több időt töltenek-el, mint a' mennyi mind a' kettőnek véghezvitelére elégséges volna. Erre úgy látszik, az ad nékik okot, hogy nints bizonyos szükséges foglalatosságok, melly lelköket az álomból fel-ébresztené és mozgásba hozná. Ha kevesebb ürességem volna, több dologra reá érnék; mert akkor időmet rendesen felosztanám, egy részét a' foglalatosságokra, más részét a' mulatságokra; de most a' hanyélés egész életemet elborítja, 's nem talállok bizonyos megyéket, mellyek szerént kellene dolgaimat intéznem. Ha időnk a' foglalatosságok által valamennyire elvan foglalva, akkor ollyan folyóvízhez hasonlít, melly feltöltött partok közé szorittatván, bizonyos folyást tart; ellenben ha tsatornába nints véve, nints bizonyos folyása, hanem posványos tóvá válik, mellynek sem illendő mozgása, sem haszna nintsen.

Minden heves indulatot meglehet gyengíteni, és vagy a' harag dühét vagy a' boszszuállás' kívánását jó foganattal lehet ellene állítani. De a' hanyélés ollyan patak, melly lassan és csaknem észrevétlenül árad, és minden jó tulajdonok' fundamentomát kimossa. Valamelly elevenebb természetű vétek jóval tűrhetőbb Tyrannus, mint a' léleknek ezen rozsdája, melly az életnek minden tselekedeteit megfogja és emészti. Csaknem kevesebb veszedelem tengeri szélvészben elveszni, mint e' miatt örökös tsendeségben vesztegelni; 's nem használ semmit, ha valakiben ezer jó tulajdonoknak magvai vagnak-is, ha azoknak kimutatására ereje nintsen. A' halál minden embereket egyenlökké tesz; a' hanyélés a' halálnak

igaz rajzolatja, 's a' léleknek valóságos álma; az sem hágy sem a' legostobább emberek, sem a' legjelesebb talentomuak között semmi különbséget-is észrevenni. A' nevezetes és ditséretes dolgokra való tehetőség, ha elrejtve hever, szintén úgy haszontalan a' birtokosnak, mint egy határ arany annak, a' ki hasznát nem veheti.

Holnap lessz az alkalmatos idő, akkor mindent jobban elrendelek! a' holnapi nap eljő 's elmúlik; és én minduntalan az árnyékkal elégedem-meg, a' valóságot elmúlatván. Nem jut eszembe, hogy csak a' jelen idő az enyim; a' jövőendő még nem született, 's a' múlt idő megholt, és valamint a' Szülék csak gyermekeikben, úgy az-is csak azon tselekedetekben élhet, mellyeket véghez vitt.

Életünk' idejét nem az esztendőök, hanem a' szerént kell számlálnunk, a' mint azt használjuk, valamint egy fekvő jószágnak betség nem a' szántóföldek' kiterjedése, hanem azoknak esztendei jövedelme teszi. Mi nyomorúlt és gondatlan teremtmények! azon eggyetlen egy esetben, mellyben a' fösvényiség ditséretes dolog volna, legtékozlóbbak szoktunk lenni. Semmin sem aggódunk olly igen mint azon, hogyan vesztegessük-el észrevétetlenül és haszontalanul az időt. A' filléreket és krajtzárokat nagy gondal öszszezsugorgatjuk, 's azt, a' mi minden jószágnál betségesebb, gondatlanul 's megvetve kiszórjuk. Mái világban semmit sem szokás úgy távoztatni 's elmúlatni, mint az idő minden részeinek híven használását; szorgalmas embereknek szintén úgy nem szeretünk hívattatni, mint ha valaki bennünket dolgos szamaraknak nevezné. De a' minden időbéli legböltsebb emberek e' részben egészen másképp gondolkoztak. Ki állíthatná azt, hogy Sokrates vagy Demosthenes valamit vesztettek szép hírökből azért, mert fáradhatatlanul törekedtek talentomaikat tökéle-

tesíteni 's természeti híjanosságait orvosolni. Kiki tudja, melly munkával és szorgalommal tett Cicero szert ékesszóllására. Seneca Luciliushoz írt levelében azt mondja magáról, hogy egy napot sem töltött-el a' nélkül, hogy valamit ne írt vagy ne olvasott, vagy valamelly jó Íróból valamit ki ne vont volna; 's emlékezem, hogy Plinius egyik levelében, mellyhen ideje' használásának külömbféle módjairól szóll, több időtöltések között a' következőt-is említi: néha úgymond vadászok, de Jegyzőkönyvem akkor-is elviszem velem, hogy míg tselédeim a' hálókát és töröket kirakják, valami hasznost és tudományom' gyarapítására szolgálót tehessek, 's hogyha vadat nem kapok-is, legalább gondolatimból vihessek haza, 's ne teljék-el az egész nap valami nyereség nélkül.

Ebből láthatja az Úr, melly sok példákat és okokat fel-hordok magamnak, hogy szabadságomat megnyerhessem. De attól tartván, hogy a' közönséges okoskodásnak reám nézve nem lesz elég sikere, az Urat kérem, ne sajnálja gondolatait ezen tárgyról közre botsítani, különösen azért-is, mint-hogy azok nem tsak nekem, hanem sokaknak használhatnak. Mert míg az emberek a' henyélést ditséretes dolognak tartják, addig megjobbulásokat reményleni nem lehet; 's munka és szorgalom nélkül pedig semmi jeles tulajdont sem lehet megszerezni és bírni.

XVIII.

A' szüléknek és gyermekeknek egymás eránt való kötelességeikről.

Gratulor, quod cum, quem necesse erat diligere qualiscunque esset, talem habeamus, ut libenter quoque diligamus.

Frebon. apud Cicer.

„Örvendek, hogy az a' személy, kit akármilyen volna-is, tartoznám szeretni, olyan ember, kit örömet szerethetek.”

Kedves Úr!

Én egy olly jó indulatú fiúnak szerencsés Atyja vagyok, kiben nem csak életemet, hanem életem módját-is megújúltni látom. Felette igen hasznos volna az emberi társaságra nézve, ha az Úr gyakran írna olly értekezéseket, mellyek az efféle rokonságokat szívesebbé tenni segítenék, 's a' természet' köteleit jó akarat, segedelem, tisztelet, kedvezés és engedelmesség által jobban össze-szorítanák. Én ezt egy különös mód szerént kívánnám, 's nem hiszem, hogy valaki, a' ki egy jó színjátékot írni nem tud, alkalmas volna egy illyen munkára; mert abban szükségképen az emberi természet külömbféle titkos ösztöneinek 's hajlandóságának kell előfordúltni, mellyeket a' mindennapi emberek' szemei nem vesznek észre.

Hálát adok az égnek, hogy jó Szüléimet szántszándékkal sohasem bántottam-meg valamelly nagy vétékkel; de ha néha magánosan vagyok, 's gyermekségemtől fogva lefolyt életemre visszaemlékezek, még-is látok sok hibákat, mellyeket tudtom nélkül elkövettem, 's csak azután esmertem-meg va-

lóságokban , mikor egyszer magam-is Atyává lettem. Az előtt képzelnem sem tudtam azon szívbeli örömet, mellyet egy Atya érez , midőn gyermeke valamely ditséretes dolgot tselekszik, sem azon indulatot, mellyel gyakran retteg , hogy gyermeke valami lealacsonyító dolgot talál tenni. Nem mondhatom-meg, melly bánatot érzék az édes Anyám ellen elkövetett sok gondatlanságaim miatt, midőn a' napokban feleségem az ablakon kinézése közben olly fejér lett mint a' fal, minthogy egyik kis fiúnkat a' jégén elesni látta. Ezen kevés emlékeztetések-is láttatják az Úrral, hogy számtalan hibák vannak , mellyeket az elkövetéskor a' gyermekek nem-is sejdítenek, 's nyomos meggondolás után utóbb, midőn magok-is Atyákká lettek, annál nagyobb fájdalommal megbánnak, minthogy azok, kik általok megbántattak, már nintsenek életben. Hány ezer dolgok nem jutnak most eszembe, mellyeknek az Atyám igen örült volna, 's mellyeket én csak azért múltattam-el , mivel azt gondoltam, hogy intései az öregség akaratosságából származtak, holott most tökéletesen általlátom, hogy a' józan okosság' tanácsai voltak. Most már nem mehetek hozzá szobájába, 's nem örvendeztethetem-meg őt olly dolgok' elbeszéléssel, mellyeket csak azért szeretett hallgatni, minthogy engem' illettek 's én általam beszéltettek-el. Jó Atyám 's Anyám már régen a' koporsóba nyúgosznak, kik gyakran egygyütt ülve rólunk gyermekeikről 's bóldogságunk' előmozdításáról tanátskoztak, míg mi talám a' háznak valamely félre való részében a' két öreget kineveltük.

A' dolog' valósága az , hogy az ember, ha az élet ezen fontos kötelességeire nézve csupán a' természetet követné , noha azoknak véghezvitelére ez-is hathatósan ösztönöz, sokakban hibázna. Az öregség általjában véve, olly kedvetlen dolog az ember előtt, a' férjfiúi meglett kor' közelítése pedig olly kedves,

hogy az Atyának az uralkodásról lemondás nehéz munkának, a' fiúnak pedig a' heves indulatoknak közepette az engedelmesség és tisztelet esztelenségnek látszik lenni. Kevesen vagynak, kik jó móddal tudnának megöregedni, 's még kevesebben, kik eléggé tsendes vérrel jönnének a' világra; úgy hogy, sem az olly Atya, ki csak kívánságainak enged, sem az olly fiú, ki mindent tsak a' maga feje szerént tesz, soha egymás eránt úgy nem alkalmaztatják magokat, mint alkalmaztatni tartoznának. De ha az okosság a' természeti ösztönöknek azonnal ellenek áll, mihelyt azok a' másik fél javának munkálását gátolni akarják, akkor az emberi élet' ezen szent köteleire nézve az egymás eránt való költsönös szolgálatok váltják-fél egymást. Az Atya minden előforduló alkalmakkal áldást és boldogságot terjeszt fiára, a' fiú pedig tőle kitelhetőképen arra törekedik, hogy egy olly Atyjának méltó magzatja lehessen.

Illyen módon él Camillus az ő első szülött fiával. Camillus ollyan tsendes öregségre jutott, melyben a' heves indulatok nem háborognak, hanem az okosság uralkodik. Halála' napját szelíd megnyugovással várja, 's fia az Atyai örökség' általvétele' esetét egy bizonyos aggodalommal gondolja, félvén, hogy talám nem tudja azt illendően birni és megtartani, mint az Atyja tudta. Azonkívül az Atyja semmit sem kételkedik, hogy barátjainak gyermekei jó barátot, jobbágyai jó Földes-Úrat, 's minden esmerősei jó szomszédot 's kellemes társalkodót fognak fiában találni. Azt hiszi, hogy őt a' fia' magaviselete sokszor fogja az élőknek eszékbe juttatni, de egyszer'smind halálán való bánatjokat-is mind annyiszor enyhíteni. Ezen Földes-Úr és a' fia egygeránt tiszteletben vagynak az egész vidéken 's példájok olly hasznos körül-belől lakó embertársaikra nézve,

mintegy Királyi Udvar' jó erköltsei a' Nemzetre nézve szoktak lenni.

Én és a' fiam nem vagyunk olly szerentsések, hogy tselekedeteinkkel és szándékainkkal olly sokakra hathatnánk, mint ezen nagy birtokú Urak; de még-is elmerem mondani, hogy az a' dítseret és javallás, mellyet fiam magaviselete által nyert, már sok öreg emberekben örömet gerjesztett. Más emberek' gyermekei-is követik példáját, 's nékem az a' kimondhatatlan gyönyörűségem van, hogy szomszédim, midőn fiammal egygyütt előttök el-megyek, gyermekeiknek mutatnak bennünket, 's dítseret' hangjával ezt mondják: *ezek azok.*

Az Úr nem fordíthatja idejét jobbra, mintha az efféle boldog egybenkötetések' költsönös örömeit mennél elevenebben lefesti. Azt kellene gondolnunk, hogy az illyen egybekötetésnek szentül fenntartására semmi sem kívántatik más, csak az, hogy kiki saját szívét megvi'ssgálja. Ha t. i. minden Atya eszébe juttatná gyermek- és fiatal korabeli gondolatjait és hajlandóságait, 's ha minden fiú meggondolná, mit kívánt az Atyjától, míg még maga szabad ember nem volt; már ez az eggyetlenegy vi'sgálat is elégséges volna annak eszközlésére, hogy az Atyák és fiak egymás eránt kemények és zabolátlanok ne legyenek. Mert ha egyszer közöttök az Atyai illendő hatalom és a' fiúi illendő engedelmesség megrontatnak és semmivé tétetnek; sokkal gonoszabb kegyetlenség és pártütés lép helyekbe, mint a' millyent egész Országok' felfordulása okozhat.

Ezen írásomat két levélnek idezárásával fejezem bé, mellyeknek eggyikét egy Anya írta nem régen fiához, a' másikat pedig ez amához. A' levelek így következnek:

Edes Ferim !

Ha mulatságaid, mellyek mint fájdalommal értem, a' városban egészen elfoglálnak, minden idődet el-nem veszik, ne tagadj-meg Anyádtól annyi szempillantatot, a' mennyit ezen levélnek meggondolással való olvasása kíván. Azt mondtad a' minapában Latátzinak, hogy egy öreg Aszszony, ki falun lakik, az én holtig való fizetésemnek felével-is beérhetné, és hogy elment az Atyád' észé, midőn nagy károssal nekem özvegyi tartásúl esztendőnként négy ezer forintot hagyott. Azt sem vártam volna betsület érzésedtől, hogy Latátzit, ki édes Atyádnak sok esztendőig hűséges szolgája volt, azért a' mit ezen beszédedre néked felelt, olly kíméletlenül megszedhatnád.

Elsőben tehát azt kell tudtadra adnom Feri, hogy özvegyi tartásom' pontos kifizetését egyáltalán fogva megkívánom; mert testvér-húgaidra kell azt forditanom azon vétkes részrehajlásom' jóvá-tevése végett, mellyel Atyádat arra bírtam, hogy reád olly sokat költjön a' mennyit költött. Igaz úgy látszik, hogy fizetésemnek feléből-is élélhetnék; jóval kevesebből-is éléltem Feri, midőn téged karjaimon egy helyről más helyre hordoztalak, és sem enni, sem ruházkodni, sem valamit mást tenni nem jutott eszembe, minthogy beteges létedre veled annyit vesződtem, 's érted annyi könnyeket hullattam. Gondos dajkálkodásom által a' haláltól megmenekedtél, de jaj csak a' végre, hogy ifjúságod' erejét tisztátalan személyekkel tékozold-el, 's Anyádnak irigyeljed és sokaljad azt, a' mit tőle el-nem vehetsz. A' te két testvér-húgaid a' szobát őrzik és sírnak, búmat látván, mellyet előttök hasztalan rejtegetek. De ha tovább-is olly esztelen nyalka legény' módjára élsz a' Városban, 's mind magad eránt, mind hozzád

tartozóid eránt az illendőség' törvényeit tovább-is el-
felejtet; özvegyi tartásomért való adósságod' fejében
jószágodat haladék nélkül elfoglalom, 's a' nélkül,
hogy érted többé egy könnyet-is ejtsek, téged' vég-
képen elfelejtlek, minthogy te mind édes Anyádat,
mind édes Atyád' intéseit elfelejtetted. Oh Feri! a'
végre éltem e eddig, hogy magamat ne nevezhessem

szerető Anyádnak

N. N.

Kedves drága Aszszony Anyám!

Holnap haza megyek, 's adósságomat térden
állva megfizetem. Alázatosan könyörgök Aszszony
Anyámnak, ne írjon többé olyan hangon. De ma-
gamnak-is gondom lesz reá, hogy többé ne kelljen
így írni, mert ettől fogva mindenkor és szünet nél-
kül leszek

kedves drága Aszszony-Anyámnak

szófogadó fia.

U. I. A' hűgaimnak új kalapokat viszek velem.
Még egyszer alázatosan könyörgök, felejtse-e el Asz-
szony-Anyám mindent.

9.

TORQUATO TASSO.

*Egy Felvonás. — Egy Jelenés.**(Götheből.)*

Tónihoz.

*E' hangok a' szív' húrjain rezegnek
 Leány feléd, kegyeld alakjait!
 Ismérd őket, gyengéd szellemednek
 Rokonji ömlesztik sugárjait.
 Nem a' bőszenek kór álmai szülnének
 Illy lényeket üzven játékait:
 Ők a' romok' éjéből fenn maradnak,
 Örökre fénylendők nekünk — mert vannak.*

*Tünő élet leve a' föld fijának,
 'S mi gyakran bős álmodba szenderül,
 És költést im az Istenek adának
 A' dúló szellemnek enykitetül,
 Mennyei ragyogtában hint ez zajának
 Hullámiba ró'sát fűzeribül:
 'S mint a' lecsendesült folyam' tükrében
 Vadonjiból szép álmival kilebben.*

HERCZEGNÉ. — LEONORE.

HERCZEGNÉ.

*Mosolyogva nézesz rám Eleonore,
 És 'nézed tennmagad' 's mosolygasz ismét.
 Mi okból? azt barátnéddal tudassd,
 Elméltni látszol, örvendezni - is.*

LEONORE.

Igen Herczegném, örvendezve látom
 Kettőnket itt, felékesítve illy
 Vidékileg. Pásztornékként vidámak
 Vagyunk, 's foglalva mint a' boldogok.
 Koszorúkat fűzünk, virággal ez
 Kezemben inkább inkább feldagad,
 Magasb elméjű te, nagyobb szívű
 Gyöngéd karcsú borostyánt válogatsz.

HERCZEGNÉ.

Az ágak, mellyeket elméletek
 Között szövék, méltó fejet lelének,
 Virgilnek én hálálva felteszem.

(Virgil' szobrát koszorúzza.)

LEONORE.

Tellyes vidám koszorúmat nyomom
 Lajos mesternek így fenn homlokára.
 Kinek tréfái nem virúlnak-el,
 Az új tavaszból bírja részit ő.

(Ariosto' szobrát koszorúzza.)

HERCZEGNÉ.

Kedveskedék bátyám, hogy minket e'
 Napokban már vidékire vive.
 Sajátaink álmodhatjuk magunk'
 Órákig a' költők' arany korába.
 Kedvellem Belrigvardot, ifjúságom'
 Több víg napit tölték-el itt, 's ez új
 Vir és e' nap teremtik vissza az
 Elmúlt idő' érzelmeit nekem.

LEONORE.

Igen bennünket környez új világ.
 Ezen örökké zöld fák' árnya már

Örvendetes. Már enyhít újlag
 A' forrás' csörgzete, inogva reng
 Korány-szellőben az ifjúi ág,
 Ágyaiból néznek a' virág sorok
 Gyermek-szemeikkel nyájasan reánk,
 A' citromok' 's nyarancsok' téli házát
 Fedi-le a' kertész már biztosan,
 A' kék menyég felettünk nyúgadoz,
 'S a' látkörön olvadnak a' havak
 A' messze bérczeken halk gőzbe fel.

HERCZEGNÉ.

Üdvezleném vidáman a' tavaszt,
 Barátnémtól ha meg nem fosztana.

LEONORE.

E' nyájas órákban ne emlegesd
 Herczegném elválásom' perczeit.

HERCZEGNÉ.

Ama nagyobb városban a' miket
 Elhagyni fogsz, kettőzve felleled.

LEONORE.

A' tiszt hív engem, hív a' szerelem
 Férjemhez a' rég már nélkülezőhez.
 Fiját hozom neki, ez év alatt
 Az illy hamar nőttet, hamar csinúltat,
 'S atya-örömeiben osztozom.
 Fiorenzo nagy és felséges, ám
 Minden felhalmozott kincsei' becse
 Ferrára' gyémántjaival fel nem ér.
 Várra ama' várost a' nép tevé,
 Ferrára naggyá lett fejedelmivel.

HERCZEGNÉ.

Inkább jó emberekkel a' kiket
 Eset hozza szerencse öszvefűze.

LEONORE.

Mit gyűjte könnyen ismét szórja-szét
A' sors. Nemeseket vonz a' nemes,
'S mikép ti úgy le tudja tartani.
Bátyád körül 's körüléd öszvecsatlák
Magok' reátok érdeemes kedek,
'S ti nagy atyáitokhoz méltók levétek.
Itt gyúla-fel vidámon a' tudás'
'S szabad gondolkodás' világa, még
Midőn a' dúrvaság' nehéz borúja
Körülte a' világot elfedé.
Esztei Herkulesz és Hippolit
Nekem gyermeknek már füleimbe fenn-
Hangzottanak. Rómmal 's Fiorenzóval
Dicsérte Ferrarát atyám, utána
Vágyék gyakorta 's im most itt vagyok.
Itt ápolák az itt vendég Petrarchát,
És Ariost példányit itt lelé,
Itáliának nincsen nagy neve,
Kit vendégének e' ház nem hiva.
'S a' Geniuszt ápolni hasznos, ő
Vendég-ajándékot ha nyújtasz neki
Szebbet hagyánd helyébe majd neked.
A' hely, hol egy jó ember álla, szent,
Száz év' multával-is hangzik neve
És tette vissza ónokájának.

HERCZEGNÉ.

Ha mint te ők élénken érzenek
Mi gyakran irigylém tetőled ezt.

LEONORE.

Mit mint kevés más tisztán 's csendesen
Élvedsz. Nekem mindjárt fel felfeszül
A' telyes szív, mit érzek; mondani:
Midőn te jobban mélyen érzed — 's hallgatsz.

A' percz' tünetje téged nem vakít,
Nem veszteget-meg elménczség, híjába
Símúl csalfán hozzád hízelkedés;
Érzéked áll 's erős, ízed helyes,
Ítéleted való, a' nagyba' nagy
Részvéted 's ezt magadként ismered.

HERCZEGNÉ.

Határtalan hízeltetésnek a'
Barátság' leplegét ne költsönözzd.

LEONORE

Igaz csak a' barátság, ő együl
Ismerheti becsed' telyes körét
'S bár a' szerencse és az alkalom
Csinosodás' osztályát nyújtsa-is,
Sajátod megmarad 's elvégre téged'
Korod' minden nagy asszonyainál
Felebb becsül nénéddel a' világ.

HERCZEGNÉ.

Reám kevéssé hathat ez Lenóre
Ha milly csekély legyek meggondolom,
'S a' mik vagyunk másoknak tartozunk,
Az ó világ' 's az előidő' javainak
Ismérete anyám' örökje csak,
De tudományra 's tiszta értelemre
Hozzá egyik leánya sem rokon,
'S ha mérkőznék-meg egyike vele
Illethetné e' jog Lucretziát.
Es hidd nekem, én rangnak 's birtokomnak
Nem néztem azt soha még, mit nekem
A' természet, mit a' szerencse nyújta.
Örülök elmés férfiak ha szólnak
Hogy véleményöket megérthetem,

Legyen ítélet bár egy férfiről
Az ó világból 's tettei' becséről,
Legyen beszéd tudományról, tovább
Terjesztve melly tapasztalások által
Használ az embernek nagyítva őt,
Bár merre fordul a' nemes beszéd
Vigan kísérem mert kísérhetem.
Örvendve hallom a' tudós tusát, ha
Erők körül, miktől a' férfi-mell
Olly nyájasan 's olly rettentőleg ing,
A' szónok-ajk kellemmel játszadoz
Örvendve; ha ditsőség' 's messze bírtok'
Fejedelmi vágya hév alagy leszen
Az elmélőnek, és finom okosság
Bólts férfitől gyengédeden kifejtve
Cselek helyett bennünket megtanít.

LEONORE.

'S ezen komoly multságunk után
Fülünk 's bel-értelmünk olly nyájasan
Kinyugszik a' költőnek rímein
Ki a' legkedvesebb érzelmeket
Ömleszti nyájas hangokkal belénk.
Tágas biralmokon leng-el magas
Lelked, nekem a' költészet-sziget
Borostyán-berkivel legkedvesebb.

HERCZEGNÉ.

E' szép szigetben úgy mondák nekem
Szokott egyébb fáknál tenyészni a'
Myrtusz vigabban, és bár nem csekély
A' múza-szám, közöttök ritka lel
Játék-barátnéjára, tán szívesben
Akadnánk össze a' költővel, a'
Ki bennünket kerülni 's futni látszik
'S keresni ollyast mit nem ismerünk,

Végtére tán maga sem ismere.
 Nem volna rendes, jó perczben ha lelne
 Bennünket és hamar gyönyör-hevűlve
 Ismerne-el kincseinek, mellyeket
 Régóta messze téreken keres.

LEONORE.

Tréfádat el kell tünnöm, sért ugyan
 De nem sért mélyen, minden férfiút
 Becsülök és mindennek érdemét
 'S Tasso iránt egyúl igaz vagyok,
 Tekintete e' földön nem mulat
 A' természetnek összhangján figyel,
 Mit a' történet nyújt az 's élet ad,
 Azt keble kész örömmel felveszi,
 A' messze elszórtat gyűjti kede
 'S az élelnt érzelme élteti,
 A' közt nekünk gyakran nemesgeti,
 És a' becsült előtte semmi lesz.
 Ezen saját varázskörben lebeg
 Ő a' csodálatos, kelnünk vele
 'S részt venni rajta vonz bennünk', felénk
 Látszik közelgni és távol marad.
 Látszik tekintni ránk, 's helyünkbe tán
 A' bámulónak lelkek tetszenek.

HERCZEGNÉ.

Te a' költőt gyengéden rajzolás,
 Ki édes álmok' országába leng,
 De a' való-is látszik vonzani
 Őtet hatalmasan, 's letartani.
 A' szép dalok, miket fáinkon itt
 'S amott függesztve fellelünk mikép
 Arany almákként új Hesperiát
 Illattal képzenek, való szerelme'
 Nyájas gyümölcsinek nem ismered?

LEONORE.

E' szép lapoknak én-is örvendek.
Szét-ágazón dicsőít szelleme
Egyetlen képet minden rímiben,
Most fényes glóriában emeli
A' csillag-éghez és tisztelve hajlong
Előtte mint angyal felhők felett,
Csendes virányokon leng majd utána,
'S minden virágot koszorúba fűz.
Ha távozik a' tisztelt szenteli
Az ösvényen szép lába halk nyomát,
Csalitba rejtve mint a' fűlmile,
Szerелеm beteg kebléből tölti a'
Léget 's berket panassza' bájszava.
Kecses fájdalom és boldog busongta
Minden fület vonz 's minden szíveket.

HERCZEGNÉ.

'S tárgyat ha elnevezi akkoron
Leonorét osztoz nevűl neki.

LEONORE.

Neved szintűgy neked mint nékem az;
És más ha vólna nehezemre esnék.
Örülök, hogy hozzád érzelmeit
E' kettős értelembbe rejtheti,
'S elégelem ha nyájas hangjival
E' név eszébe juttat engem-is.
Olly szererelemről itt szó nem lehet
Melly tárgyait kivívni lángadoz,
'S kizárva bírni és féltékenyen
Tekintetét egyébnek tiltani.
Midőn ama bóldog szemléltiben
Becsedben elmerűl, már akkoron

Örvendjen ő könnyebb valómon-is,
 Ő nem szeret minket — bocsássd-meg ezt!
 Minden szférákból gyűjti mit szeret
 Alá egy névre mellyet hordozunk.
 Érzelmet osztja-fel velünk, szeretni
 Látszunk| mi, őt, és benne csak szeretjük
 A' legmagasbat| mit szerethetünk.

HERCZEGNÉ.

E' tudományba' mélyen elmerülél
 Eleonore, mondasz dolgokat
 Mellyek csak a' fület érdeklik, és
 Lelkembe sem térhetnek még nekem.

LEONORE.

Plátó' tanítványnéja te! nem érti
 Mit egy ujoncz csevegni bátorúl.
 Nagyon tévednem kellene, egészen
 Azt jól tudom, még-is nem tévedek.
 E' nyájas iskolában a' szerelm
 Kényes gyermeknek nem mutatkozik,
 Az ifjú, ki Psychével öszvekel
 'S az istenek' tanácsiban szavat
 'S széket bír, itt 's amott egy mellből a'
 Másikba féktelen nem zajgadoz,
 Szépséghez és alakhoz' nem fűzi
 Azonnal; édes tév, nem büntetik
 Gyors mámorát boszszú és únalom.

HERCZEGNÉ.

Bátyám jön itt, ne áruljuk, vigyázz,
 Beszédünk ismét merre fordúla.
 Tréfájit türni kellene, mikép
 Ruházatunk gúnyát tapasztalá.

Szalay László.

10.

Különös Idő-mérés.

A' szokásba jött külömbféle Idő-mérés' nemei, vagy az emberek' különösségei közé méltán szám-lálhatni ama' IX-dik Században, mint Fejedelem, mint bajnok, és előlmozdítója a' Tudományoknak, mindenkép halhatatlanná lett Angoly Király, ama' nagy Alfred' idő-mérését. Ez, mint Hume Anglia Históriájában beszéli, minden napot három egyenlő métsek által, mellyeket lámpásra rakott, három egyenlő részekre osztott-fel. Egy részét fordította az álmra, testi tápláltatásra és sétálásra, más részét a' Státusi foglalatosságokra, harmad részét a' tanulásra és az Isteni. tiszteletre. Virgil versét: *Phoebea lustrabat lampade terras*, kettős értelemben el lehet hát Alfredről mondani, ki palotájában, soha el-nem aluvó métseket, világot tartott, és birodalmában a' Cultura' világát el-terjesztette.

Elmésséggel többet nyerhetni, mint kéréssel.

Az Ánglusok, míg még az övék volt, északi Amerikába szokták a' gonosztévő foglyokat küldeni, mint most Botanybayba. Az északi Amerikánusok panaszt tettek e' gonosztévő nem kért vendégekre, minthogy minden gonoszságot bévittek ártatlan gyarmataikba (coloniáikba). De senki fel se vette panaszait, és a' gonosztévők' transportja fenn maradt.

Franklin azért egy visszatérő transport-hajón az Angoly Ministernek Valpólnak egy láda tsergős-kígyót küldött egy tsinos levéllel, mellybe a' Ministernek ezen mérges állatokat, mint a' küldött gonosztévőkért való költsönös ajándékát ajánlotta azon kéréssel, hogy ezen kígyókat, mellyek északi Amerikára nézve, épen azok, a' mik a' tolvajok és gyilkosok Angliára nézve, tenyésztetné, hogy az Anglusok épen azt a' hasznat vennék belőlök, a' mit az északi Amerikánusok a' küldött gonosztévőkből. — Valpol megilletődött, és a' gonosztévők' transportja megsztint.

Midőn Anna Angoly Királyné a' trónusra lépett, a' több udvarlók között megjelent Normanby Gróf is. Udvarlását olly válogatott szókkal tette, hogy a' Királyné tsudálná, de tsudálkozását nem akará kimutatni. Legyezőjével játszván azért, ezt mondá: „Ma igen meleg van.” „Nem lehet máskép”, Felséges Királyné! monda a' Gróf; mert miólta a' Világ áll, soha a' nap olly dicsőn nem süttött Anglia felett, mint ma.” A' lett a' következő, hogy a' Királyné a' Gróft Buckinghami Herczeggé tette.

Különös példája a' láng-észnek Dűvál Bécsben.

Ritkán lesz valamibe naggyá, a' ki sokfélébe kap. Csak a' lelki erő' tellyessége, bizonyos czélra igazítva teszi az embert derékké, néha a' maga nemébe eggyetlen-eggyé. Többször megesett már, hogy a' kik utóbb valamelly tudományba, vagy mesterségbe nevezetésekké lettek, gyermekkorokban ostobáknak tartattak. De még többször mások, gyenge korokba kimutatták már nagyra természéget. A' Szülők és Tanítók sokat tehetnek tagadhatatlan, a' nevendék' hajlandósága' kifejlődésén; de ritkán történik az meg, hogy az emberrel vele született indulat minden táplálás nélkül, szinte ellene álhatatlanul

tudománnyá váljon 's tökéletességre lépjen. Így Angelo minden idegen út-mutatás nélkül tanuló a' rajzolás' mesterségét. Így lett Dűvál-is nagygyá. Dűvál, egy szegény paraszt fija Champagneből, mint gyermek Lotharingiába ment. Itt egy faluba juhokat őrzött, négy órányira Náncyhoz. Természeti hajlandóságánál fogva csigákat, hernyókat és efféle állatokat szedett össze, 's ezeket vizsgálta figyelmetesen. A' faluban minden embertől kérdezősködött. Egykor egy paraszt gyermeknél Ezóp meséit rézmetszésekkel meglátta, ez igen felingerlette tanulni való kívánságát, de nem tudott még olvasni; más gyermekek tudtak ugyan, de nem volt mindég kedvök a' képeket megmagyarázni; feltette azért magába, nem nyugszik, míg olvasni meg nem tanul; erre való nézve mindent elkövetett, hogy pénze lehessen; pénzt adott a' paraszt gyermekeknek, hogy őt tanítanák, és így célját elérte. Nem sokára azután egy Kalendárium jutott kezébe, ebbe a' 12 állat kört lerajzolva látta; ezt kereste már most az égen, és azt hitte, meg-is találta. Így tévelygett számtalanszor, de sokat tanult még-is, a' mit sok más nyilvánosságos tanítás mellett se tudhatott. Egykor Nán-cyba egy rézmetsző bóltja előtt ment-el, itt látott egy Mappát, ezt megvette, és erről gondolkodott most sokat; e' végett a' magánosságot szerette, és ez a' paraszt gyermekektől elvonta. Egy fél órányira Lünevilléhez az ottan egygy erdőben lakozó Remetékhez ment, ezeknek lett szolgájok és tehénpásztorjok. Kereset tudtak ugyan ezek a' Remeték, de volt még-is több könyvek, és külömbféle emberek megfordultak náluk; ezektől kért az ifjú Dűvál sokba útmutatást, minden pénzét, a' mit szerezhett, könyvre és mappára fordította, nyúlakat, rókákat és egyéb vadakat fogott, ezekből árulta a' pénzt. Jelen kellett néki lenni a' Remeték' imádságán, több ízbe elmaradt

nem tudták mit gondoljanak gondatlan buzgólkodásáról. Ímé egykor nyomorúlt kunyhójában találják, ott üll bodzafa csőí, mogyorósból fontt sphérái és hármasszögletei közt, mellyeket papirosra rajzolt. A' jámbor Remeték már már bűvölőnek gondolták, minden ékesszóllását elől kellett vennie, hogy esz-közeit 's rajzolatit szét ne szaggatnák. — Egykor némelly mappákon a' nagy Urak' czimereit, kétfejű sasokat, sólyomokat, két farkú oroszlányokat és más ilyen csuda állatokat meglátta, ez birta őt a' Heraldika megtanulására. Illy foglalatosságai közt találta egykor tehenei mellett a' vadászaton egy fa alatt a' Lotharingiai Herczeg, az utóbbi Ferencz Császár. Különösnek tetszett néki és követőinek a' köz pástor ifjú, lelóggó hosszú barna hajaival, vászon köntösében a' sok mappa körül. A' Fejedelem' több kérdésére bámúlásra méltó feleleteket adván, elakará magával vinni; de Dűvál könyvekből esmérven az udvari életet, nem fogadta-el, hanem azt mondá, megelégednék ő, csak könyvei lennének és valaki tanítaná. A' Herczeg tehát a' Jesuiták' iskolájába adá, azután hogy kitanúlt, egész Franciaországba útaztatá. Ekkor Academiai Professorrá és Bibliothecariussá tevé. Itt taníttá az Ó és Új Históriát, föld leírást, a' régiséget és a' pénzek' ismertetét. Így lett Florentzbe Herczegi Bibliothecariussá, utóbb pedig Bécsben a' Pénz-Cabinét' felvígyázójává 1747-ben. Ez időtől fogva nagy hírrel névvel élt Bécsben, és a' legtanultabb férfiak voltak barátai. Meghólt 1775-be 81 esztendőskorában. Isteni félelme pedig feljül haladá tudományosságát. Nem szégyenlette paraszti eredetét, sőt több ízben elbeszélé azt. Sokszor meglátogatta a' Lünevilli Remetéket. Több nevezetes scenáit lerajzoltatá ifjúságának, és szüntelen való alázatos emlékezetül tanuló szobájába függeszté.

Sokrates és Kritiás.

Sokrates, Sophroniskus' bölts fija, egykor tanítványi körében az Istennek mindenekre kiterjedő gondviseléséről szóllott, hogy az Isten mindeneket lát, mindent hall, mindenütt jelen van, mindenre gondot visel; és hogy ezt az ember mindég jobban érzi és esméri, mennél jobban tiszteli az Istent. E' mellett a' bölts Tanító szívének megilletődésében, Homér énekéből egy hasonlatosságot vön, 's az Isteni gondviselést az édes Anyjával hasonlítá össze, ki édesdeden aluvó gyermekéről csendesen 's észrevehetetlenül elhajtja a' legyeket. Tanítványi között volt pedig Kritiás-is, az áruló, ki őt halálra ítélte; ez nevette a' hasonlatosságot, mert nemtelennek 's közönségesnek tartotta, azért nevette és csúfolta szívében. Sokrates észrevévén ezt, hozzája fordult: érzed-e édes Kritiásom úgymond, melly igen atyafiságos minden nemes 's emberi dolog az Istenivel? erre Kritiás felháborodott szívvel ment-el tőle, Sokrates pedig folytatta tanítását. — Mikor azután Sokrates Kritiás gonoszsága által halálra ítéltetett, és a' mérget kellett volna nékie venni, megemlékeze a' tyrannus a' böltsnek hasonlításáról; hozzája ment és csúfolódva így szóllott: hát Sokrates, el-hajtják-e most-is az Istenek a' legyeket rólad? Sokrates elmosolyodva, az Isten úgymond, édes Kritiásom, most jól véghez vitt napszámom 's nappalom után édes álomra vezet, hogy kellene a' legyektől félnem?

A' hajó-törés.

A' tenger' felzúdult habjai közt süllyedni kezd egy hajó, a' próbáltabb evezők 's úszók szabadulni sietnek; hol van Don Alonso? kiáltják, (így hívták a' hajóbéli Papot.) Menjetek, utazzatok szerentsé-

sen kedves barátim, így felel a' hajó orráról; az én kötelességem most kezdődik, a' tiétek elvégződött. Erre lesiet a' hajó szobáiba a' haldoklókat vigasztalni, hallja bűneiket, gyónásokat, megmenti őket a' kétségbe-eséstől, nyúgosztalja és elsüllyed velek. — Ki volt nagyobb? Cátó-é, ki haragjában sebeit felszaggatja, vagy e' Pap, ki kötelességéhez való hűségében a' tengerbe süllyed.

A' rabszolga, és az arany-nyíl.

A' Nilus partján egy pálma-fa alá vonta magát egykor egy rabszolga, mélyen gondolkodva. Bárcsak annyi aranyom volna, így tűnődik magában siránkozva, a' mennyin szabadságomat meg-vásárolhatnám. De híjjába való reménység! én már arra vagyok teremtvé, hogy hordozzam a' rab-lántzot a' sírig. — Midőn így panaszolkodik, egy arany nyíl repül vállába, melly egy kitsinyt megsértette. A' nagy Szultán lőtte, azt vélvén hogy őzet löne, de a' melly előle elszaladt. A' rabszolga, mikor vállából az arany-nyilat ki-rántja, óh átkozott értz! nem eleget szenvedék-é úgy-is, még te voltál hátra, hogy szenvedésemet nevelnéd. Így, a' mit a' jó Isten néki küldött, a' mivel szabadságát megvásárolhatta, 's kivánságát bétellyesíthette volna; felbosszonkodva, haragosan a' Nilusba hajítja. — A' szerencse után sóhajtoznak az emberek. El-jön, senki se ismer reá, el-fut, 's most esmerik-meg az eltűnt tündér-aszszonyt.

HORVÁTH JÁNOS.

11.

Bacó' Értekezései külömbféle tárgyakról.

(Folytatás.)

A' késedelmezésről.

A' jó szerencse vásárhoz hasonlít, mellyben a' portékák' ára némellykor alább száll, ha egy kevéssé várakozhatunk; de némellykor viszont úgy van vele a' dolog mint ama Sibylla könyvárulásával vólt, ki eleinten több könyvekkel kínálta a' Királyt, azután azoknak egy részét elégette, 's még-is a' kevesebbekért-is annyi pénzt kívánt, mint előbb a' többekért. Mert az esmeretes deák vers szerint az alkalom a' fejének hátúlsó és kopasz részét fordítja felénk, ha az üstökével hijában kínálta bennünket; vagy eleinten a' füles edénynek füles felét, azután pedig annak hasát mutatja, hol nehezebb megfogni. Sehol sem bizonyítunk nagyobb okosságot, mintsem ha valamelly dologhoz jókor tudunk fogni, midőn a' környülmények legjobban kedveznek. Nem minden veszedelmek csekélyek, mellyek csekélyeknek látszanak, 's többször lepnek-meg azok bennünket alattomban, mint a' hányszor erőszakosan megtámadnak. Sokszor tanácsosabb fele útra eleikbe menni, mint közelgetéseket nyomozni és lesni. Mert a' ki sokat viraszt, néha az-is aluszik.

Ellenben ha a' veszedelmeket igen nagyoknak képzeljük, vagy ha igen korán eleiket a karván venni őket siettetjük, akkor az ellenkező félen hibázunk. Ha eljött-e a' szembe szállásnak alkalmas ideje vagy nem, azt kell a' mint említém gondosan megvizsgálnunk, ' kiszámlálnunk. Felette igen hasznos minden nagy dolgok elkezdéséhez Argusnak száz szemét, 's véghez vitelökhöz Briarcusnak százezeit költsönöznünk, az-az eleinten minden jól meggondolnunk 's azután mindent gyorsan tennünk. A' szándéknak titokban tartása 's a' szándék véghezvitelében való gyorsaság; ez a' kettő az az Orkus sisakja, melly a' Politikust láthatatlanná teszi. Mert mikor egyszer a' végrehajtásra került a' dolog, akkor minden eltitkolásnál többet ér a' gyorsaság melly a' kilőtt golyóbis' módjára olly sebességgel siet hogy a' szem sem érheti-utól.

A' ravaszságról.

A' Ravaszságon egy bizonyos ferde és hami okoságot értünk, 's valóban a' ravasz és okos ember között nagy különbség van, nem csak a' szív' jóságára hanem az elmebeli talentumokra nézve-is. Vagynak ollyan emberek kik a' kártyákat igen mesterségesen tudják kezelni, a' nélkül hogy ügyes játszók volnának. Vagynak ismét ollyanok, kik igen alkalmatosok a' feleskedők, 's pártoskodók vezérlésére különben pedig silány eszűek. Viszont egészen más az emberek természetét és erkölcsét megismerni, 's más a' polgári dolgok' folytatása.

hoz érteni. Nem kevesen találtnak, kik igen tudják magokat az embereknél beszínleni 's a' környülményekhez szabni, 's mind a' mellett-is a' foglalatosságokra alkalmatlanok. Illyenek azok, kik inkább az emberekkel való társalkodást, mint a' könyvekből való tanúlast örvendik. Az efféle emberek nem annyira a' tanátskozásra mint a' véghez vitetésre használhatók, 's arra-is csak az olly esetekben, mellyek előttök már gyakrabban előfordultak. Ha szokatlan és új emberekkel van dolgok, akkor elhagyja őket mesterségök; reájok nem lehet alkalmaztatni ezt az eszest az esztelentől megkülömböztetni tanító regulát: *az esmeretlenek eránt való maga viseletéből esmerheted-meg mind az eszest, mind az esztelent.* Minthogy pedig az illyen ravaszok a' kurta kalmárokhoz hasonlítanak, nem lesz haszontalan az ő bóltjokat gondosan megvizsgálni 's portékáikkal megesmerkedni.

A' ravaszságok közé számláltathatik az, ha valaki annak a' kivel beszél arczyvonásait élesen megnézi 's felfogja; a' mit a' Jesuiták Regulájokká-is tettek. Mert sokan vagynak kivált a' csinosultabbak között, kik szívök' belsejét igen el-tudják rejteni, 's azt még-is sokszor elárúlják. De a' ravaszok közben közben illendő szerénységgel le-is szokták sütni szemeiket.

Egy másik ravaszság abban áll, ha valaki, midőn valamelly czélt hamar és könnyen elakar érni, azt a' személyt kivel dolga van, valamelly a' dologhoz nem tartozó tárgyal foglalatostkodtatja, hogy ellenvetésekről ne gondolkodhassék.

Hasonlóképen ravaszság az-is, ha valamely dolog akkor hozattatik elől, mikor az az ember, kivel azt elakarjuk végezni más foglalatosságokra siet, 's hogy minél előbb azokhoz juthasson környülményes vi'sgálódásba nem kíván bocsátkozni.

Ha valakinek az a' célja van, hogy valamely dolgot, mellyet egy másik helyesen és ügyesen adna elő, meggátoljon, ravaszán tselekszik, ha úgy tettetli magát mintha ő-is ugyan azon dolgot akarná előmozdítani, 's azért ő maga terjeszti azt elől, de olyan móddal, melly annak szerencsés fogamatját akadályoztatja.

Ravaszság néha az-is, ha ki beszédét hirtelen félben szakasztja, mintha hibáját sejdítené, 's magát visszatartóztatni akarná; mert a' másikon, kivel beszél, nagyobb kíváncsiságot gerjeszt; a' dologba mélyebben behatni.

Minthogy az, a' mit kérdezés által csatlunk, 's mintegy tsikarunk-ki, mélyebben hat a' szívre, mint a' mit keresés nélkül tudunk-meg, azért a' ravaszok, hogy mások kíváncsiságát ingereljék, néha szokatlan ábrázatot mutatnak, hogy nekik alkalmat adjanak azt kérdezni, miért változott úgy meg ábrázatjuk. Így tselekedett Nehemiás, ki ezt mondja magáról: nem voltam pedig a' Király előtt ez előtt olyan szomorú.

A' kedvetlen és szomorú dolgokról tanácsosnak tartják a' ravaszok az első tudósítást másra 's egy olyanra bízni, kinek szavai kevesebb fontossággal bírnak 's utóbb magok részéről a' tudósításnak nagyobb nyomatékot adni, mintha történetből jönének közbe 's történetből kérdeztetnének-meg azon dolognak, mellyet a' másik beszélt, valósága eránt.

A' ravaszok az olyan dolgoknál mellyeket magok nevekben nem örömetst akarnak mondani, a' hír mögött szoktak elrejtezni ilyenféle szóllásokkal élven; azt beszélük az emberek, az a' hír van.

Esmertem egy embert, ki leveleiben a' legfontosabbat mindenkor az utóírásba tette, mintha azt csaknem elfelejtette volna.

Esmertem egy másikat, ki ha valakihez azért ment, hogy vele valamelly dolog eránt beszélljen, azt a' miről tulajdonképen beszéllni akart, mindég elmellőzte, elbúcsúzott 's azután ismét visszament, 's még ekkor beszéllt tulajdonkép való tárgyáról, mintha azt csaknem egészen elfelejtette volna.

Mások úgy intéznek-el mindent, hogy akkor, midőn az a' kit megakarnak ejteni őket meglátogatja, úgy lássék és úgy tessenek a' dolog, mintha hirtelenül lepettetnének-meg. Szántszándékkal tehát valamelly köyvnek olvasásánál, vagy valamelly más szokatlan tselekedetnél találta'tják magokat, hogy kérdettesek tőlök az a' dolog, a' mit tulajdonképen magok kiakarnak beszéllni.

Vétkes ravaszság az, ha valaki olyan szókat ejt, mellyeket a' másikkal felkapadni és mondatni kíván, hogy azokkal néki vermet ásson; valamint az-is, ha valaki azon szókat, mellyeket maga mondott a' másokra fogja, mintha az mondotta volna azokat.

Az a' fortély-is szokásban van, hogy némelleyek oldalaslag lövik-el másokra nyilaikat, midőn p. o. ilyen formán mentegetik magokat: én nem teszem azt a' mit Tigellinus tett, ki Burrhust kigúnyolta azért, hogy semmi egyéb jutalmat nem kívánt, hanem csak a'

Császár bődögságát. Némellyeknek annyi apró históriátskáik és Anekdotaik vagynak készen, hogy mindent azokba tudnak öltöztetni a' mit mondani akarnak. Ez által magokat bátorságba helyheztetik, minthogy semmit sem vitatnak világos szókkal, 's egyszer'smind azt is véghez viszik hogy a' dolog a' gyönyörköd-tetés útján terjed-el az emberek között.

Az nem tilalmas ravaszság, ha valaki azt a' feleletet, mellyet hallani szeretne a' kérdés szavaiban észre veteti. Így a' másik nem marad bizonytalanságban, mit kelljen mondania.

Sokszor csudáljuk, melly soká várakoznak némellyek annak a' mit mondani vagy tenni akarnak jó móddal és jó alkalommal való mondhatására és tehetésére, valamint azon-is, melly csavargó úton mennek 's melly sokféle eszközökkel élnek czéljuk' elérésére. Mind ez igaz, hogy nagy béketűrést kíván, de nagy hasznót-is hajt.

Egy váratlan és mérész kérdés néha meglepi és felfödözi az áll-orczás embert. Így járt az, a' ki elcserélt névvel sétálgatott Londonban Pál templomában. Egy utánna menő reákiáltott igaz nevéen. Amaz azonnal megfordult, mihelyt nevét hallotta.

De a' ravaszságnak számtalan apró fortélyai vagynak, mellyeket jó volna mind egygyül egygy feljegyezni, minthogy semmi sem ártalmasabb mint az, hogy a' ravaszság rendszerént okosságnak tartatik.

Egyébbéránt bizonyos az, hogy sokan a' polgári foglalatosságok' külső formáit és mintegy színét esmerik, kik azoknak velejét nem értik; valamint vagynak olyan házak, mellyekben a' grádicsok és tornácok alkalmas

csínosok de a' szobák nem. Az illyenek a' tanácskozásokban, 's midőn valamit végezni kell, tudnak rendszerint bizonyos kikerülő utakat javasolni, de a' fundamentomos vi'sgáláshoz nem értenek. Mind a' mellett-is sokszor ebben egy bizonyos dicsőséget keresnek, 's olly jeles elméknek akarnak tartatni, kiknek több talentumok volna a' dolgok' elvégzésére mint az a' felett való vitálkodásra. Vagynak ollyan emberek, kik több becset tesznek a' fortélyokra és ravaszságokra, mellyekkel másokat megszedíthetnek, mint az igaz józan észre. De Salamon azt mondja „az eszesnek bölcsessége vagyon az ő utának megtudásában; a' bolondoknak pedig bolondságok az álnokságra. Péld. 14: 8.”

A' tsak magának való okosságról.

A' hangya ollyan állatotska, melly a' maga hasznához igen ért, de a' kertnek árt. Hasonlóképen az ollyan emberek-is, kik magokat felettébb szeretik, ártanak az országnak. Tégy tehát illendő osztályt a' magad és az ország eránt való szeretet között, 's úgy hajolj magadhoz, hogy másokhoz kivált Fejedelmedhez és Hazádhoz igazságtalan ne légy. A' saját haszon keresés igen nemtelen középpontja az ember tselekedeteinek, 's egészen földi természetet árúl-el, mert csak a' föld vonódik a' középpontja felé, minden egyéb égi testek egy másik égi testnek, mellynek használnak, középpontja felé mozognak. A' Fejedelmeknek még előbb meglehet botsátani, ha tselekedé-

teikben a' magok hasznára czéloznak, mint-hogy az ő károk vagy hasznok nem csupán saját személyöket illeti, hanem az Országra nézve-is kár vagy haszon. De a' Fejedelem szolgainak 's a' Haza polgárjainak ez megbocsáthatatlan véték. Az ilyen emberek az 'Ország' közös dolgait csak magános céljaikhoz képest tekintik és intézik-el, 's ezek természet szerint sokszor ellenkeznek a' Fejedelemnek és az Országnak céljaival. A' Királyok és Országok olyan tisztviselőket választanak tehát, kik ezen rút vétectől mentesek, ha azt akarják, hogy az ő dolgaik mellyékeseknek ne tartassanak. Még veszedelmesebbé lesz ezen állapot az által, hogy miatta a' dolgoknak egymás között való egyerányúsága-is elenyészik. Már az-is elég rossz, ha a' szolgának haszna az uráénál fellyebb betsültetik, de még sokkal rosszabb az, ha a' szolga' csekély haszna az ura' nagy hasznának eleibe tétetik. 'S még-is gyakorta cselekszik ezt a' hűségtelen tisztviselő, p. o. a' Kincstárnokok, Követek, Hadvézerek és az Országnak egyéb rossz lelkiesméretű szolgálai, kik a' font' egyik serpenyőjébe saját nemtelen céljaikat teszik nyomatékul, mikor a' másikat fontos dolgokban a' Fejedelem' haszna akarja lenyomni. Azon feljül a' haszon, mellyet az ilyen tisztviselők keresnek, rend szerint saját középszerű szerencséjéhez, a' kár pedig, mellyen a' hasznot vásárolják, az urok' fényes szerencséjéhez van mérsékelve. Mert az ilyen csak magoknak való teremtések készek a' szomszédjok' házáat csak azon csekély haszonért-is meggyújtani, hogy a' tűznél magoknak tojást süthessenek. Mind a' mellet-is az ilyen gondolkozású tiszt-

viselők gyakran igen nagy kegyelemben vannak a' nagyoknál, minthogy midőn saját hasznokat keresik, egyszer'smind ezeknek gyönyörűségét-is előmozdítják. És hogy ezen kettős czélt elérhessék, készek az urok' bódogságát feláldozni.

A' csak magának való okosság minden ágazatjával együtt igen veszedelmes dolog; hasonló a' patkányok' bőltsességéhez, mellyek a' beomlani készülő házból kitakarodnak; a' róka' bőltsességéhez, melly a' borzot azon házból, mellyet ez magának 's nem amannak készített kikergeti, 's a' krokodill bőltsességéhez, melly könnyeket hullat midőn valakit el akar nyelni. De az még különös megjegyzést érdemel, hogy az efféle emberek, kik mint Cicero Pompéjusról mondja: egyedül magokat szeretik a' nélkül, hogy a' szeretésben vételkedőjek vólna; gyakorta szerentsétlenek, 's minekutánna egész életökben magok' számára áldoztak, életök' végén az álhatatlan szerentsének lesznek áldozatjává, kinek szárnyait az ő szép bőltsességek által elnyirni vélték.

Sup. KIS JÁNOS.

12.

A' jeles Hazafi.

A' ki élteben nem csak Familiájának, hanem Nemzetünknek-is hasznára 's díszére volt, annak halálát köz vesztéségnek kell tartani, 's méltó érzékeny sajnálkodással követni. — Ez volt Tekintetes N. V. Faiszi Ányos Ignátz Úr, több T. N. Vármegyék' nagy érdemű Tábla-bírája, kit a' senkinek nem kegyelmező halál f. e. Mind-Szent Hava 20-án munkás életének 68-ik esztendejében az élők' sorából kitörölvén, leginkább Tettes Nemes Veszprém Vármegyét újra nagy szomorúság, 's hamarjában nem-is pótolható vesztéség érte. A' megboldogúlnak kitetsző elmebéli tehetségei, hathatós ékesen szóllása, 's kivált a' Hazai Törvényekben bő és mély tudománya, még-is a' Haza eránt sokszor bebizonyított tántoríthatatlan buzgósága nem csak a' Megyében, hanem az egész Országban esmeretesek voltak, 's eránta olly bizodalmat gerjesztettek, hogy az ő külömben-is vendég-szerető háza, nem csak szegény árva, özvegy, el-nyomattatott, hanem fő Uri jó tanátsot kérőktől-is ritkán volt üres, kiknek minden ön haszon tekintet nélkül olly kész volt szolgálni, hogy nem egyszer szorgos házi foglalatosságait-is félretévén, ezen szövényes ügyeinek kitanulására 's eligazítására

még éjjeleket-is örömmel fordított. De különösen tündöklött ő mint tanult 's tudós ember, a' miről nyomtatásban megjelent, 's kéziratokban hátrahagyott következő Munkái (az igen számos apróbbaknak említését elmellőzvé) senkit kételkedni nem engednek. Ugyanis 1-ör: a' Veszprémi Egyházi értekezésekben olvasható, 's sokak előtt igen esméretes tudós fejtegetései, az ő találós termékeny nagy eszének, 's olvasottságának maradandó tanúi lesznek. 2-or: Minthogy az egész Veszprémi Bakonyságban alig van helység, mellyet az Istenben boldogult mint Úr-széki Elölülő nem regulázott volna, hogy tapasztalásainak a' maradék-is hasznát vehesse, az Urbariomot systematice kidolgozta, a' közre botsájtástól azonban több nyomos okok vissza tartóztatták. 3-or: Még utolsó nyavalyás esztendeiben sem szűnt-meg fáradozni, hanem az utolsó Országgyűlése Írásainak és Jegyzőkönyveinek mutató tábláját illy felírás alatt: „Index Diarii Comitialis Annorum 1825, 26 — 27 et provocatorum ibidem actorum Alphabetico-Chronologicus, in quo quaevis concatenatae materiarum species, sub generico suo objecto indagantis obtutui sistuntur” vas tűrődelemmel elkészítette, 's pedig jóval-is elébb, hogy sem a' Matkovits Úr Ő Nagysága által kidolgozott megjelent. Továbbá 4-er: fáradhatatlan iparkodásának emlékoszlopa az ezen Czim alatt írt megbecsülhetetlen munka-is: „Summarius Conspectus omnis resultati, quod Tractatus Diaetales Annorum 1825, 26 — 27 consecuti sunt. Végre 5-ör: igen tudományos készüllettel fogott e' folyó év' kezdetén azon alapoknak 's indító okoknak vizsgálásához, mellyekén épült a' legújabb jobbágyi

telkeken lakó Nemesekeket illető Törvény-czikely, ezt mindazáltal némelly szükséges okleveleknek késősen lett hozzáérkezése, 's a' közben jött halál miatt be-nem fejezhette. Menyi azonban belőle kész, az a' Szerzőnek mind a' Törvényhozás' történeteiben, mind pedig a' Diplomaticában való jártasságát eléggé bizonyítja. A' magyar nyelv eránt-is igen kitűnők a' boldogúlnak érdemei; mert hogy most a' N. Esztergári lakosok majd együl egyig magyarul-is beszélnek, egyedül az ő célreható munkálkodásának kell köszönni. Illy jeles volt az Urban példásan elhúnytnak pálya-futása, 's azok előtt, kik a' nagy talentumokat, velős tudományt, igaz hazafiúi szeretetet, és a' közjó eránt való határtalan buzgóságát becsülni tudják, mindenkor dicső lesz emlékezete. — Örök áldás a' nagy férjfiúnak hamvaira!

B. M.

13.

Sappho,

a' lantos Dalszerzők között 9-ik, a' Mú'sák között pedig 10-ik híres Görög Dalszerzőné, a' hajdani Hellas' Lesbos szigetében, Mytylene Városában K. sz. előtt mintegy 560-ik évben, Scamandronymus nemzőjének, 's Cleide szülőjének köszöné létét.

Elmebéli tehetségére való nézve, a' versszerzésben, 's annak szívreható 's bájoló tehetségében a' milly' dicséretes, szerelmének telhetetlenségében szint olly gyalázatos hírt 's nevet hagyott maga után; mindazonáltal még-is mind a' mellett, hogy élte' korányában bújá szerelmének indulatival nem birt, korosabb idejében, ú. m. 25-ik, más Írók szerint 35-ik évében, magánál jóval-is ifjabb Phaon nevű ékes 's deli test állású ifjú eránt szerelme annyira felgyuladt, hogy azontúl általán fogva minden férjfit, még Alcaeust, az akkori legnevezetesebb Lantdalost-is, ki érette élni 's halni kész volt, megvetvén, e' háládatlan eránt pályafutása' végéig állhatatos szeretettel viseltetett, a' ki mi hamar reáúnván, őt megveté 's hajóra ülven, cserbe hagyván Siciliába illantott; de e' szerelmes Dalosné indulatinak dühével nem birván, szinte hajóra üle, 's gyalázatosan megszökött, hívtelen mátkája' hajójának evező vitorláját irányba vévén, darab ideig, mint az árnyék a' testet nyomozva követte, 's végre fáradsága jutalmát immár többé nem reménylven, kétségbe esett, 's a' Leucadiai kősziklás hegyek' szirtes meredek fokáról, Kr. sz. előtt 602-ik évben 42. esztendőskorában, hogy tűrhetetlen szívbéli gyötrelmeitől végképen megmenekedhessen, magát a' tengerbe vetette. *)

Kár hogy daljai közzül kettőnél 's néhány töredék daraboknál több reánk nem hárámlott, mellyek közzül, e' következő egyik töredék darabja:

*) Fabrit. Bibliotheca graeca. Vol. II. pag. 137. 142.

Sappho Phaonhoz.

Hasonló bóldog az örök Istenekhez;
 Ki veled által-ellenben ülvén,
 Ajakidnak bájló hangjait magába
 Szívja, 's áh! e' nyájas mosolygása
 a' szerelemnek.

'S ezt látván: dobog a' szívem kebelemben,
 Felakad szózatom ajakim köz'tt;
 Nyelvem leragad, 's némúlok szerelmemben,
 Testemet általfutja hirtelen
 egy tűzi özön.

Szemeim sem látnak már, 's füleim zúgnak;
 Hideg verejték üt-ki testemet;
 Tagjaim reszketnek, 's mint a' letarlott fű
 Hervadok, lélekzetem enyészik;
 's ímé meghalok.

*Csemiczei CSEMICZKY SÁNDOR,
 Cs. kir. Lovas-kapitány.*

14.

A' Lant' érdeme.

Bóldogabb nincs e' világon
 Senki sem mint én vagyok!
 Ró'sám terem minden ágon,
 Bár nevem nem-is ragyog.
 Nem tusázik a' bajokkal,
 Gyöngy magányba tölt napom,
 'S új meg új zsivaj zajokkal
 Nem-is rémlik hólnapom, —
 Nem, — mivel Lantom körül,
 Szebb Egem mindég derül.

Nem, — sőt újabb kellemekkel
Szórja rám reményeit
Minden óra, melly többekkel
Érezteti kényeit;
Nem — sőt újabb boldogságok
Patakoznak körültem
Minden perczel, mennyországok
Nyíllanak-fel előttem.
Mert szeléd Lantom körül
Szebb Egem mindég derül!

Csak ma-is mint mosolyogta
A' szerencse Lantomat?
Míg hangozta egy Leánycsa
Ünnepének dallomat; —
Gerjedelmem gerjedelmet
Lobbantott szűz szívébe,
És viszonzlángú kegyelmet
Nyert ez Angyal keblébe; —
Így szeléd Lantom körül
Szebb Egem mindég derül!

Nyert — és olly igen hatották
Verseim szebb érzetét,
Olly igen Mennyekebe vonták
Győződelmes képzetét,
Hogy selyem fürtjeit adná
Bérül 's emlínyül nekem;
Illy derék jutalmát kapná
Csak sanyargó énekem.
Így kegyelt Lantom körül
Szebb Egem mindég derül!

Ah! de még ez mind csekélység,
Mind kevés, — haj kedvesebb!
Végjutalma énekemnek —
Jóval-is tündéresebb!
Mert ezekre egymást érték
Néki gyúladt karjaink;

'S karjaink közt egymást lepték
 Felocsódott csókjaink.
 Nem csuda lantom körül
 Szebb Egem ha felderül!

Félre hát kalóz vígságok!
 Megútállak bennetek;
 Nem teremnek boldogságok —
 Nem teremnek köztetek; —
 'S néked hódolok szüntelen
 Éltető Lant! egyedül, —
 Mert ajándékok végetlen
 'S hervadatlanul üdül; —
 Így tudom Lantom körül
 Szebb Egem majd kiderül!!

Némethy Pál.

15.

Epigrammák.

Szépen fest, 's jó verseket ad-ki Etelka: de van, ki
 Ezt-is, amazt-is igen kétli, ha' ön míve-e?
 Versét, nem mondom, ki csinálja: de festeni jól tud; —
 Mert arczát, láttam, festeni szokta maga.

Tompafi a' Doctor-kalapért majd megvesz. „Akárhogy”
 Megveszem” így dördül; (pénze van, abba bízik.)
 Jó Kalapos! mértéked alúl füleit ki ne haggyad;
 Legfőkép' ezeket fedni kívánja vele.

Itt ott munkádban jót-is lelhetni: de arrúl
 Azt regelik, másé, nem pedig ön magadé.
 Nézze akárki minek: de szemem magadéra talál csak
 Benne; — előbbi díszét úgy lefaragta kezéd.

Árday Gergely.

16.

A' Játék, erkölcsi és orvosi tekintetben.

Et quando uberior vitiorum copia? Quando
 Major avaritiae patuit sinus? Alea quando
 Hos animos? Neque enim oculis comitantibus
 Ad casum tabulae, posita sed luditur arca.

Juven. I. v. 87.

Midőn valaki, valamelly szokássá vált, 's uralkodó szenyvedelem ellen kél ki, 's annak káros következéseit hív ecsettel kívánja festeni, előre szoros esmeretséget kell néki kötnie azon gondolattal, hogy bár melly igazság, bár melly erő és ékesenszóllás legyenek-is szolgálatjában, szavai nagy részint siker nélkül fognak elhangozni, a' szokás hatalmas kötelékjei közt raboskodók' füleiben. Mindennapi példa, hogy a' leg lélekrázkódtatóbb, 's legszívrehatóbb feddő és tanító beszédeknek-is, egy rövid ideig való megrettenés és magábaszállás, 's a' gyengébb nemnél egy könnyzápor legközelebbvaló munkálatjok, 's már más nap, a' megrezsentett szenyvedelmek 's szokások, a' felébresztett érzelem sujtóveszszejét lerázva, csalárd, ingerlő képeikkel tévedeznek a' lélek' tükörében. Alig van egy szenyvedelem; melly ellen a' legrégibb idők óta több panaszok vóltak, melly ellen a' vallás-tanítók 's Filozófok hathatósbb intéseket intéztek vólna, mint a' játék' szeretete; és még-is sem ezek, sem a'

törvényadónak büntető rendeletjei, nem voltak képesek ennek kiírtására. Egyedül a' valásbeli megtiltás felelt-meg ennek a' célnak a' Mahomet' követőinél. Mi mások megelegedhetünk azzal, ha egynéhány könnyebb bilintsekben lévőeknek figyelmöket felébreszthetjük.

Sokan azt tartják, hogy a' játék feltalálói a' Lidusok voltak, de már sokkal ezek előtt a' Görögök, a' Trójai ostrom alatt, ennek unalmait 's fáradtságait, külömbkülömbféle játékokkal enyhítették. A' Lacedemonbeliek egészen számkivetették Respublikájokból a' játékot. Beszélük, hogy midőn ők egy polgárjokat Chilont, a' Korinthusbeliekhez küldötték bizonyos szövetségkötés végett, ez annyira megbosszankodott, midőn ott a' tanátsbelieket, vén és ifjú katonákat 's aszszonyokat, játékba merülve találta, hogy azonnal visszatért, azt mondván: hogy Lacedemon ditsősége, melly épen akkor Bizantium fundálása által új fényre derült, homályba dülne egy ilyen játékos néppel való szövetség által. A' Római törvények megengedték ugyan a' katonának, az unaloműzés végett a' játékot, 's másoknak-is a' katonákon kívül innepnapokon; de a' pénzre való játszást keményen tiltották, noha ezen törvények a' játék dühének kiöltására alig tettek valamit, a' mint Juvenalis' panaszából kitetszik. Egyébaránt a' régiek, rendszerént kockával éltek játékjaikban. A' Napkeletieknél, 's nevezetesen a' Persáknál és Chinaiaknál, a' legrégibb idők óta, ama nemes játékok, az ostábla és különösen a' sakk voltak, 's vagynak most-is divatban, mellyekkel hihetőkép a' keresztes háborúk' alkalmával az Európaiak-is megesmerkedtek. A' kár-

tyajátékot-is hihetőkép a' Napkeletiek 's nevezetesen némellyeknek vélekedésök szerint a' Czigányok találták-fel, kiktől azt az Arabok 's Saracenusok és később az Európaiak eltanúlták. Európába legrégibb nyomait az Olaszoknál találni, de a' kártyanyomtatás 1350 és 1360 közt a' Németek által találtatott-fel, kik általjában ezen játékot tökéletesítették, 's kiktől annak esmerete ragadónyavalyaként azonnal egész Európába elterjedt. A' Németek eleitől fogva nagy szeretői voltak a' játéknak, 's már a' régi Germanusok annyira gyönyörködtek a' hazardjátékokban, hogy *Tacitus* szerint, minekutánna mindenöket eljátszották volna, ön magokat tették-fel utóljára, 's így szerencsétlenné elveszteni, novissimo jactu — hogy a' Tacitus szavaival éljek — ön személyeket 's szabadságokat. Azonban sok századok óta, alig van egy Nemzet mellynél a' játék' szeretete nem uralkodna. Csak ritka ember van, a' ki a' játékot szívből útálná. Senkinek sem jut eszébe a' játék által szerencsétlenné lettek, minden embert a' nyeresnek kedves reménye biztat, 's más részről az elmének könnyű foglalatoskodása mulattat. A' fentebb kör egyedül a' játékban keresi multságát, 's nem győz azzal betelni. Hányszor látjuk a' legokosabb embereket-is örömet játszani, kik a' játéknak minden kedvetlen következtetéseinek mintegy elsimúlván, 's annak lélek és testrontó tulajdonságairól elfelejtkezvén, azt csupa ártatlan multság gyanánt tekintik! Nem lehet egy el nem fogott 's ezen tekintetben szabadlelkű embernek nem bámúlni, midőn a' műveltség' magas fokán álló férfiak, 's a' természet minden becses adományai-

val ékeskedő aszszonyságok, kik ezerféle kellemetes és nemes mulatkozásokban tölthetnék idejüket, estvénként öszzegyűlnek, 's egy két szóváltás után, a' játszóasztal mellé ülven, lelkök' nemesbb gyakorlásairól mintegy készakarva lemondanak, 's életöket unalmas egyformaságba süllyeszti.

A' játék' szeretete olly csábító, hogy a' ki egyszer abba belémerült, csaknem elleneálthatatlanul vitetik annak követésére. Ellenben valamint más egyéb szenvedelmekre, úgy erre-is el lehet mondani, hogy a' ki annak ingereit nem ismeri, könnyen ellene állhat annak. Ignoti nulla cupido. Természetes volt ama Töröknek mondása, ki midőn két keresztyént látott volna pénzre játszani, így szólta: Micsoda bolondság, kivenni 'sebéből a' pénzt, 's koczkára tenni, hogy mellyiké legyen kettőjük közül! — Különös, hogy a' játszóknak nagy része, sokkal jobban szereti ama játékokat, hol nem az észnek felsőségétől, hanem egészen a' vak szerencsétől függ minden. Ezen különösségnek forrását sokan a' fösvenységben, 's a' hirtelen pénzhezjutásnak reményében keresik. *Montesquieu* nevezetesen ezen gondolatokat közli arról: „A' játék nekünk közönségesen tetszik — így szól — mivel felingerli fösvenységünket, az-az többnek bírásához való reményünket. Hízelkedik hiúságunknak, azon ideál által, hogy nekünk a' szerencse elsőséget ad kedvezéseiben, 's hogy mások a' mi szerencsénkre figyelemmel vannak. Kielégíti újságkívánásunkat, egy nézőjátékot nyújtván. Végre a' meglepésnek külömbkülömbféle gyönyörjeit adja nekünk. A' hazardjátékok bennünket különösen interesz-

szálnak, mivel szünetnélkül új, hirtelenvaló, és váratlan történeteket terjesztenek előnkbe. Tetszenek a' társaságbeli játékok-is, mivel azokban előre nem látott történetek követik egymást, mellyek a' vak szerencsével összekötött ügyességnek szüleményjei."

Legelső figyelmet érdemlő környűlmény a' játéknál a' drága és kipótolhatatlan idő vesztese. Számtalanok az olly üres lelkűek, 's here módra élő kövezet-tapodók, kik nem tudnak idejökkel mit csinálni, kik alig várják az estvét, mellyben a' játszótársaság' körébe 's pipafüst fellegekbe mártva elfelejthessék az üres nappalnak unalmait. A' ki ezek lelkének más arányt kívánna adni, 's megfoghatóvá tenni velök, hogy ennél vagynak véghetetlenül nemesbb gyönyörűségek-is, mellyek egyedül éreztethetik az emberrel az életnek becsét, az nagyon hiú reményt táplálna keblében. A' nevelésnek, szokásnak, 's szenyvedelmeknek lerázhatatlan bilincseik ellentállanak itt, minden jó igyekezetnek.

Legkevésbbé megbotsátható az, midőn az ifjúság ezen kétséges következésű mulatkozásba merül. Ez által eltartóztatatik a' jobb dolgoktól, a' drága idő, mellyet testök 's lelkök' tökéletesítésére fordíthatnának, hasztalan pazérlódik-el, az elme a' nemesbb gyakorlatoktól elvonódik; a' lélek csak a' pénz nyeresén függ, a' szív a' haszonnak reménye, és a' vesztésnek félelme közt haboz. A' játék végre gyermeki szokássá válik, 's gyakran siralmas szenyvedelemmé a' nyereség' csalátke által; korhelység, minden más kötelességekről való elfelejtkezés, rossz társaságba vegyülés egymást követik, 's így minden vétkek-

nek tágas kapu nyittatik. Mennyivel czélerányosabb, életidejéhez illőbb 's ártatlanabb multságokban töltheti idejét az ifjú, kinél a' test' és lélek' virgonczsága, olly sokféle módot nyújt ezen szerencsés életidőnek okos használására! Nincsen nevetségesebb mint mikor az ifjú, az öregek' körébe, egész gravitással ül a' játszóasztal mellett, 's a' körülte lévő ifjúi multságokat nem tartja magához méltóknak.

Ha a' kártyajáték szokása és szenyvedelemmé válik, akkor annak az ember lelkére 's erköltsi karakterére rendszerént nagy befolyása van. Azon szüntelenvaló hányattatás a' remény és félelem között, kivált az érzékeny idejűeknél szembetűnő változásokat hoz elő. Harag, irigység, boszszankodás, gyűlölség, öröm, félelem, egymást felváltva háborgatják a' lelket. Mily sokszor látni a' legszelelőbb temperamentumú embereket-is, a' kártyajáték alatt, ezen szenyvedelmektől hányattatni! Hányszor ád ez alkalmat, az eleinte legtisztább lelkeknél-is a' csalárdságra 's más erköltsi vétkekre! mily irtóztató következeseket szül az később ennek rabjainál! A' nyeres' reménye, a' játéknak folytatására ingerli az embert, a' szokás megbénnítja a' léleknek jobb tehetségeit; az öneszmélés, 's önmagánvalóuralkodás meggyengülnek, a' lélek figyelmének fő tárgya a' játék lesz, az éjjeli nyugalom megtagadtatik a' testtől, 's a' szenyvedelmektől erőszakosan hányattatott lélek elfárad, az idegek örökös ingerlődésben vannak, az élőműves test functiói megháborodnak, a' nyughatatlan lélek idegen minden más multságok eránt. Ide járúl azon rossz szoká-

sok a' játszóknak, hogy rendszerént szeszes italokkal támogatják háborgó lelkeiket, melly nem mulatja-el a' maga módja szerént ártalmas munkálatjait a' testben kimutatni. Innen azon sokféle nem csak lelki, hanem testi betegségek-is, mellyekkel a' játszók gyakran küszködni szoktak, 's mellyek az ő életeket megkeserítik. Ezen lelki és testi elromlások, azon számtalan szerencsétlenségeknek okai, mellyek a' játékot követni szokták. Hány familiát, mellyet okos elődjeinek fáradhatatlan szorgalmok, 's gondos takarékosságok fényre hozott, virtusaik tiszteletre 's nagyságra emelt, borítá hirtelen homályba 's gyakran gyalázatba, egy későbbi játéknak eredett tag! Hány reménnyel telyes ifjaknak rontá-el a' játék örökre pályáját! hányaknak rontotta-el karakterét! mennyinek szívét mérgesíté-meg, 's fejtődzteté ki abba a' legalatsonyabb szenyvedelmeket 's vétkeket! Hányakat vezetett kétségbe esésre 's öngyilkosságra! Nemde nem telyesek-e igazsággal Mad. *Deshoulières*nek azon szép versei, mellyekkel a' játékot festi:

Les plaisirs sont amers sitôt qu'on en abuse :

Il est bon de jouer un peu ;

Mais il faut seulement que le jeu nous amuse.

Un joueur d'un commun aveu

N'a rien d'humain que l'apparence,

Et d'ailleurs il n'est pas si facile qu'on pense,

D'être fort honnête-homme, et de jouer gros jeu.

Le désir de gagner qui nuit et jour occupe,

Est un dange-reux aiguillon ;

Souvent quoique l'esprit, quoique le coeur soit bon,

On commence par être dupe,

On finit par être fripon..

Mind ezek kijelelt grádusba illenek a' hazardjátékokra, mellyek a' lelket mintegy sarkából kiforgatják, 's a' legerőszakosbb szennyvedelmeket ébresztik-fel. A' ki a' hazardjátékokba gyönyörködik, annak erkölcsi karakteréről rendszerint kételkedni lehet.

A' játékba merülteket senki olly elevenen nem rajzolta, mint *Lichtwer* a' Németeknek elmés mesélőjük: „Egy ember — így szól — ki magát a' világban jól körül nézte, hazatére végre útjából. Csoportostól futának barátjai, 's köszönték barátjokat. Így szokott e' mindig lenni. Csak ezt lehetet mindenfelől hallani: Örülünk egész lelkünkben, hogy itt látunk téged, és most, beszélj! Mit nem beszélt ő mindent! Halljátok-e így szóla egykor, tudjátok mennyire laknak a' mi városunktól a' Hurónok. Ő tőlök tizenegyszáz mértföldnyire, különös emberek laknak, sokszor késő éjjig ülnek egy helyen vesztég egygyütt, 's nem gondolkoznak sem Istenről sem pokolról. Nem terítenek itt asztalt, senki sem nedvesíti száját meg. Mennykövek villoghatnának körülöttök; két sereg küzdhetne mellettök; 's ha szinte már recsegve beomlással fenyegetne is az Ég, ők békével ülnének vesztég, mert siketek ők 's némák; de még-is ottan ottan egy félig töredezett hang hallatszik szájokból, melly nem függ öszve, 's keveset jelenthet, noha szemök rajta sokszor felfordúl. Sokszor láttak engem bámúlva mellettök állani, mert ha illyes dolog történik, gyakran oda szoktak menni, hogy lássák ott ülni az embereket. Hidjétek rokonim! hogy soha sem mennek-ki elmémbe, azon irtózatoss kézhányások, mellyeket ezeknél láttam. Kétségbenesés, dü-

hösség, e' mellett gonosz öröm 's szorongattatás változgattak képeiken. Esküszöm néktek, nekem úgy tetszett, hogy dühökben a' furiákhoz, komolyságokban a' pokolbírákhoz, szorongásokban a' gonosztévőkhez hasonlítottak. De mi céljok van nékik? tudakozák itt a' barátok. Talán a' község' bóldogságáról gondolkodnak? Ó nem! Nohát a' bölcsek' követet keresik? Hibáztok! Talám a' kör négy szögét akarják megtalálni? Nem! Úgy hát régi bűneiken bánkódnak? Mind ez nem! Megtébolyodtak hát, ha nem hallanak, nem beszélnek, nem érzenek és nem látnak, hát mit csinálnak? Játszanak." —

Ha a' játék a' mérték' és okosság' határai közt marad, ha annak egyedülvaló célja az elszóródás és ártatlan mulatkozás, akkor nem lehet azt átaljába kárhoztatni; sőt a' mély gondolkozásokkal 's komoly foglalatosságokban élőknel a' kártya, ostábla és sakk sokszor hasznos mulatságok, a' honnan *Kant* a' tudósoknak és Filozófoknak ajánlja a' kártyajátékot. Azonba mennyivel nemesbb, czélerányosbb, hasznosbb mulatságok vagynak ezekre nézve-is a' kártyajátéknál! Micsoda mulatság ér fel a' természet virító keblébe való mulatkozásnál? Egy virágos kert, egy zöld mező, egy erdővel fedett hegy, egy árnyékos völgy, egy szép kilátás, mennyi tárgyak a' lélek' kellemetes foglalatatoskodására! 's ha a' tél ezeket eltemeti, egy vídám lelkes társaság, egy jó könyv, többféle ártatlan játékok, nevezetesen a' biliárd, 's mindenek felett a' muzsika, nem többet érnek-e minden kártyás mulatságnál?

A' játék természet-törvényi tekintetben nem foglal magába semi igazságtalanságot, mert minden a' ki játszik szabadon, önelhatározásból teszi azt, 's minden azt teheti a' magáéval a' mi tetszik; e' mellett mindegyik a' játzók közül egyforma veszedelemnek teszi - ki pénzét, 's egyik résznek sincs a' másik felett, különösen a' hazardjátékokban elsősege, mindazáltal a' Fejedelem, kinek alattvalóinak jólléttök szíven fekszik 's romlásra jutások közömbös nem lehet, méltó jusson tehet e' részben rendeléseket, 's szoros határokat szabhat, hogy meddig terjedhet a' játéknak szabadsága; annyival inkább hogy igen sokszor a' szerencse kergető csalárdoknak és gazlelkűeknek játékszínjeik az ilyen játzóhelyek, hová a' vigyázatlanok 's tapasztalatlanok vesztőkre lépnek-be, 's szétzúzott lelket és sokszor kétségbenesést hoznak - ki.

Ez előtt három esztendővel, egy értekezést olvasott fel ezen tárgyról *Gase* Úr, az Orvosi-tudományok Kir. Akademiájában Párisban, melly az Archives générales de Médecine nevű jeles francia folyóíráásban közöltetett. Ez a' borzasztó hajlandóság, vagy-is szenyvedelem — így szól a' többek között — nem olly meszsze esik, a' gondolkozó orvos studiumának határain kívül, mint az ember első pillantatra gondolná. Mind az a' mi az emberi lélekben, az egymásba ütköző szenyvedelmek' vészét ébreszti-fel, szükségesképen, az élőműves functiókban-is! hasonló felháborodásokat okoz, 's erős rendetlenségekre, veszedelmes bajokra, 's gyakran elveszésre vezet. *Gase* Úr azon vélekedésben van, hogy a' játékra való hajlandóság' forrása, az emberi

szív két leguralkodóbb szenyvedelmeiben van, 's ezek az *önszeretet* és az *önhaszonkeresés*. Innen magyarázza ő, minden népeknél, akár vad, akár civilizált legyen az, a' játék' uralkodó szokását, valamint azt-is hogy mind eddig sem a' vallástanító, sem a' filozóf, sem a' törvényadó igyekezete nem vólt elégséges ezen rosznak megakadályoztatására. Ezen két forrásokból legjobban ki lehet azt-is magyarázni, hogy a' kártyajátzók, mintegy kilépnek rendszerintvaló, mindennapi valójokból, a' szenyvedelmek többnyire a' legokosabb, mérséklettebb, 's erkölcsibb embernél-is ébredeznek. Az Egoismus, ha szinte egyébként hallgat-is, itt szembetűnőkép feltűnik. Innen közönséges tapasztalás, hogy alig lehet az embert egyébűtt úgy kiesmerni, mint a' kártyajátéknál. Sokszor azonban a' becsületérzés-is, — melly a' magábabízói ügyességnek, a' vak sorsal való küzdése által ébresztetik-fel — oka ezen lelki változásnak, mert honnan lehetne külföldben megfogni, hogy sokszor a' csupa mulatkozás végett kezdett kártyajátékokban-is kifakadásokat 's felindulásokat szemlélünk? — A' játéknak az állati oeconomiára való munkálatját rajzolván, úgy terjeszti elő Gase Úr a' játszót, mint a' ki az örjögös örömmek, a' kétségbeesésnek és dühösségnek váltogatva prédája. Nem csuda ha azon erős megrázódások, mellyeket ezen paroxysmusok alatt az agyvelőnek 's idegrendszernek ki kell állniok, gyakran az értelmi tehetséget-is feldőlják, 's ez által, — mint az valósággal meg-is történik, — gyenge, tompaelmējűsége, órúltságre és tulajdonképen dühösködő eszeveszetságre vezetnek. Ezen állapotoknak kezdő perio-

dusaikba történnek a' sok öngyilkosságok. A' szennyvedelmeknek ezen erős viaskodásaiknál gyakran a' vérkerengés' rendszere-is szennyved, 's verőérdaganatok, (Aneurismák) és más szív-bajok, gyakran a' játszóasztaloknál kezdődnek. De egy része sem szennyved az élömi-vestestnek olly közbevetetlenül, 's olly kétség kívül, mint az emésztés' organjai, részszerént azon lelki rossz önértés által, melly egyszer's-mind az appetitust elrontja, 's az emésztést félben szakasztja, — részszerént az ingerlő italoknál fogva, mellyekkel a' játszó rendszerént élni szokott, hogy kedvét feltartsa, vagy eszméletjét elkábítsa.

A' Gase Úr értekezéséhez Dr. *James Johnson*, az Angliába annyira felhágott speculatio dühére és a' Papios-szédelgésre való tekintetben, következendő jegyzést köti: „Ezeket a' meglett dolgokat, az orvosi szemlélődő régén jőltudta, de nem olly közönségesen tudták azt az Orvosok, 's a' Publikum közönségesen véve, csak kevésbé, mennyire hasonlít a' speculatio' messzeterjedt systemája Angliában, a' testalkatra való káros munkálatjánál fogva a' játékhoz. Nem régiben láttunk egy nagy egyenességű, és mértékletességű, 's becsületre méltó embert, ki nekünk következendő esetet beszélte-el, 's kívánta hallani, mikép magyarázzuk mi azt. Egy nap midőn a' bennföldi bankérosokról, 's a' külföldi nyughatatlanságokról való hírek, a' nyilvános fundusokban olly rendkívülvaló ingadozásokat okoztak, hogy az ő egész értéke minden pillanatban koczkan állott a' kereskedőházban, olly nagy ideges felingerlettségben vőlt, hogy kéntelen vőlt kimenni, 's magát borral nyug-

tatni-meg, noha az asztalnál csak egy vagy két pohárhoz vólt szokva. Bámúlására a' bornak semmi munkálatját nem érzette, 's egyik pohárt a' másik után ürítette-ki, míg az egész palaczkot ki nem itta. Ezen szokatlan mennyiségnek asztal előtt, legkisebb részegítő munkálatja sem vólt reá nézve. Azonban felingerlettsége lecsilapodott, 's visszament a' kereskedőházba, hol dolgait nagy lelki nyugalommal végezé. Azon pillantatban a' bornak rendszeréntvaló munkálatjai közül egy sem jött elő, de több napokkal azután a' vólt a' következés, hogy nagy emésztetlenség lepé-meg, mellynek az előtt nem vólt alávetve. Ezen nevezetes eset, úgy vélem, megmutatja, hogy noha az indulat, a' bor, 's más ingerlőszerek' felvidító munkálatját, azon pillantatban maszkirozza, vagy-is elnyomja, és így az embert ráviszi, 's valósággal olly állapotba helyheztetí, hogy többet vegyen magához, mint a' rendszeréntvaló környűlményekben; ellenben azoknak utóbbi munkálatjaik a' testalkatra nézvé ártalmasabbak, mintha rendszeréntvaló felingerlésöket, a' gyomorba való felvételök első pillantatjában végbevitték volna. Illy móddal dúlatik-fel Angliában ezeknek idegrendszerök 's emésztő organjaik, a' nélkül, hogy az áldozatok tudnák önmagok, micsoda úton veszik magokba a' mérget." — (Medico-Chirurgical Journal. London, April. 1828. p. 338.)

A' betegek diaetetikájában a' játék fontos helyet foglal-el. A' czélerányos, és ártatlan játékok, 's a' betegnek elszóródását tárgyazó mulatkozások, igen szükségesek. Ellenben azon játék' nemei, mellyek az indú-

latokat felébresztik, átaljában megnem engedhetők. Az új orvosi iskola, a' Homoeopathia, a' kártyajátékot nem engedi-meg betegeinek, bizonyos dolog lévén, hogy a' lélek nyugalma elmúlhatatlanul szükséges arra, hogy az orvosszereknek kívánt munkálatjuk legyen. Nincsen megbocsáthatatlanabb, mint mikor a' ferdős és érczvizes helyeken, a' gyógyulás végett oda gyűlt emberek, a' kártya és hazard-játékokban keresik mulatságokat, melly által nem csak gyógyulásokat tetemesen hátráltatják, hanem a' lélek és testrontó időtöltések által betegségeket jóval megnehezítik, 's gyógyíthatatlanabbakká teszik.

A. Balogh Pál.

17.

Válogatott Darabok az Ánglus Szemlélőből. Időnkre 's Hazánkra alkalmaztatva egy Társaság által.

(Folytatás.)

XIX.

A' Pedántoknak külömbféle nemeiről.

— — — — Id arbitror

Adprime in vita esse utile; ne quid nimis.

Ter. Andr.

Egy barátom igen sokat tart maga felől abból a' tekintetből, hogy magát igen járatosnak hiszi a' tőle

úgy nevezett ember ismételten, melly neki ifjúságában igen sok apró szerentsétlenségeket okozott. Ő legalább mind azon szerencsétlenségeket, mellyek a' fejérszemélyek' társaságában, 's egyéb férfiakkal való vereségeiben rajta történtek, nevelésének nevezetes részei közé számlálja; 's elhitei magával, hogy ő nem volna ilyen ember, ha csak ifjúságában az ablakokat be nem hajgálta, az éjjeli öröket meg nem verte, a' becsületes embereknek nyúgodalmát éjféli kóborlásaival nem háborította, 's a' tisztátalan aszszonyszemélyek' házait nem ostromolta volna. Az ilyen történetekben való részesülést nevezzi ő az emberismélet' tanulásának, 's a' városnak ilyen ismételten a' világ ismételtené. Nyilván megvallja, hogy életének fele idejében reggelenként rettenetes főfájásokat szenvedett, mivel éjszakákon az embereknek ismételten igen nagy szorgalommal tanulta, 's azzal vigasztalja most magát azon fájdalomában, mellyek most-is időről időre kinozzák, hogy ezek nélkül nem ismerkedett volna meg a' mai időnek szerelembéli szokásaival. Ezt tartja ő egy nemes emberhez méltó tudósságnak, 's a' tudományoknak minden más nemeit olyanoknak engedi által, kik a' könyvekben elmerülve magokat tanult embereknek és Philozophusoknak nevezik.

Ezen okból ő csak kevert társaságokban jeleskedik, mellyekben felette vigyáz arra, hogy a' maga köréből ki ne lépjen, 's hogy valóságos tudatlansága csak szinletnek láttassék. Mind a' mellett a' mi társaságunk gyakorta találja hibákban 's olyankor nem kíméljük őt; 's ha ő minket a' városnak ismeretével boszont, mi-is meg tudjuk magunkat bosszulni olyan ismereteinkkel, mellyeket könyvekből szereztünk.

A' múlt héten két vagy három leveleket mutatott, mellyeket ifjúságában egy kaczer aszszonynak

írt. Az azokban előforduló tréfák olyan emberre nézve, ki a városnál egyebet nem ismér, eléggé el voltak találva, hanem szerencsétlenségre némelly szavak nem voltak a helyesírás törvényei szerént írva. Ezen ő először jót nevetett, de minekutána mindenikünk, különösen törvénytudó barátunk, el-lene igen kikelt, néminémű felhevüléssel azt mon-dá, hogy ő néki soha sem tetszett a helyesírásban a Pedantismus, és ő olyan helyesírást követ, mint a nemes emberek, nem, mint a tudósok. Végre egy régi állításban keresett menedéket, 's annyira kikelt a pedantoknak kicsinylelkűsége, kevélysége 's tudatlansága ellen, hogy haza menetelem után nem tartóztathattam-meg magamat az itt következő gon-dolatoknak, mellyek akkor eszembe jutottak, ösz-szeírásától.

Az olyan ember, ki csak könyvek között ne-veltetett-fel, 's más dologról nem tud beszélni, nem kellemetes a társalkodásban, és ő az, kit pedántnak nevezünk. De úgy látszik, hogy ezen nevezetet szélesebb kiterjedésben kellene venni, és mind azok-ra adni, kik mindennapi foglalatosságaikon 's életök módján kívül semmihez sem értenek, 's semmiről másról nem tudnak helyesen beszélni.

Hol találhatunk nagyobb pedántot az olyan em-bernél, ki csak a várost ismeri? Vegyük-el tőle a színjátékokat, a híres szépségeknek lajstromát, 's némelly módi nyavalyáknak, mellyeken általment, elbeszélését: azonnal kéntelen elnémúlni. Hány ef-féle nemes urak vagynak, kiknek ismérte csak az udvar határai közé vagy on szorítva? Elszámlálják ők a legnagyobb kedvességben állóknak neveit, is-métlik némelly jeles személyeknek elmés mondá-sait, susognak valamelly új fortélyos cselekedetről, melly még nincsen tudva a közönség előtt; vagy ha észrevételeiknek határai a közönségesnél mesz-

szebb terjednek, talán hírt tudnak mondani, egy módiban lévő kártyajátéknak történeteiről, fordulásairól 's folyamatjairól. De ha ennyire mentek, már akkor minden tudományokat kimerítették; beszédjek a' további mulattatásra száraz 's alkalmatlan. Ki nem látja által, hogy ezek igazán pedántok? És még-is ezek tartanak magok felől olyan sokat, 's örülnek szerencséjeken, hogy szabadok az oskolák pedantismusától.

Mit mondjunk a' katonai pedántokról, kik szüntelen úgy beszélnek, mintha a' táborban vólnának, kik egyik esztendő' végétől a' másikig mindég városokat ostromolnak, erőseket építenek 's ütközeteket tartanak, kiknek minden beszédjek a' puskapor' szagát érezteti. Vegyük-el tőlök ágyúikat, azonnal semmit sem tudnak szólni. Lehet még itt említeni a' törvénytudói pedántokat-is, kik minduntalan eseteket formálnak, előszámlálják a' panaszosokat, kik a' Királyi Táblánál folytatják pöreiket, 's az élet' legközönségesebb környülállásairól vetélkednek, és semmiről, még valamelly helynek a' másiktól való távolságáról, 's a' legközönségesebb kérdésről sem győződnek-meg erős megbizonyítás és okoknak előhordása nélkül. Az ország' dolgaiban elmerülő pedántok az újabb újságlevelekben 's a' politicában buvárkodnak. Ha a' Spanyol vagy Portugallus Királynak nevét emlited; igen helyesen beszélgetnek, de ha őket az újságleveleken túl viszed, nem találják-fel többé magokat. Egy szóval csupa udvari ember, csupa katona, csupa tudós lenni, izetlenség, pedántság, és nevetséges tulajdonság.

Mind ezen pedántok között, kiket előszámláltam, legszenvedbetőbb a' könyvbéli pedánt. Ez legalább gyakorlott észszel, és képzetek által megtölt fővel bír, csak hogy ezen képzetek zavartak; úgy, hogy a' véle társalkodó gyakorta-tőle tudásra méltó

dolgok felől felvilágosítást nyerhet, 's azokat hasznára fordíthatja, ha bár azok az elébbi birtokosnak kevés hasznót szereztek-is. A' tudósok között legnevezetesebb pedántok azok, kiknek a' természet-től kevés józan ész jutott, és kik halom-könyveket olvastak-össze minden ízlés és külömbség nélkül.

Ha egy felől a' tudomány, szintűgy mint az útazás és minden egyéb eszköz, mellyet ismereteink' nagyobbítására fordítunk, az értelem' tökéletesedését előmozdítja is; bizonyos más részről, hogy az esztelent ezerszer szenvedhetetlenebbé teszi, mint-hogy ízetlenségének tárgyat szolgáltat, 's alkalmatosságot ad néki képtelenségekkel bővelkedni.

A' Criticus és Grammaticus pedántok sokkal inkább dicsérik magokat 's társaikat, mint a' valódi tudósok, kik hasznos és fundamentomos tudomány után törekednek. Midőn azon ditséreteket olvassuk, mellyeket ők némelly régi költő kiadójának, vagy egyik társoknak, ki több kéziratokat összehasonlított, osztogatnak; könnyen elhihetnénk, hogy a' ditsért személy a' tudós világnak egyetlen ékessége 's századjának csudája, holott talán nagy fáradságai csak egy görög szócskának megigazításáig, vagy egyes kerekmondás' igazi értelmének kitalálásáig 's meghatározásáig terjednek. Ők valójában kéntelenek tömjéneiket egymásra pazérlani, hogy tekinteteket fenntarthassák, és nem lehet csudálni, ha a' nagy tudomány, melly nem képes egy úttal bölcsé és szerénnyé-is tenni, hiúságra és kevélységre vezet.

XX.

A' kíváncsi tudakozódókról és tsatsogókról.

Percontatorem fugito, nam garrulus idem est.

Horat.

Találhatni olyan embereket, kik a' nyelvnek minden eszközeivel bírnak, kik mind azt, a' mi nékik mondatik, könnyen megfogják, és kik az illendőséget a' közönséges életnek minden környülállásaiban megtudják tartani, de 'mind e' mellett magoktól olly keveset gondolkodnak, hogy magok' mulatására idegen segítség nélkül szükölködnek. Ide tartoznak az olyanok, kik minden dolgokról örömet tudakozódnak. Jóllehet ezek az előttök esméretes dolgokról szint olly okosan ítélnék, mint akárki más, mindazáltal tulajdon erejekkel semmi dolgot fel nem találhatnak, 's azért szüntelen kéntelenítettnek másoktól kérdezősködni. Így ők ámbár alkalmasok volnának a' legcsinosabb társaságokban megjelenni; még-is gyakorta szemlélhetjük, mikép' hallgatják egész figyelemmel egy lócsászár' beszédét, ki előszámlálja lovainak nyavalyáját, azoknak minden változásait, minémű italokat adott-be nékik, minémű hasznokat tapasztalta ezeknek, miképen javultak-meg lovai az orvosság után, és más ilyen hijábanvalóságokat; 's egyéberánt ezekben olly nagy gyönyörűségeket találják, mintha nékik a' legfontosabb igazságokat hirdetné. Ezen gyengeség neveltségessé teszi ugyan az embert, de szerencsétlenné nem; mert az ilyenek közönségesen egy másikhoz szövetkeznek, ki érttek látszik születve lenni, értem a' fetsegőt. Ezen két természetűek között egy titkos hajlandóság vagyon egymás eránt, melly a' költsönös fogyat-

kozásokat kipótolja, és olyan természetes, mint az, melly a' két Nem között vagyon. A' napokban egy közönséges helyen valék, hol ilyen tudakozódót találtam, ki nem tudta örömét mérsékelni egy fecsegőnek érkezésén. Ezen fecsegni szerető melléje ült, megdörgölte homlokát, karjára támaszkodott, keserűre vonta ábrázatját, 's végre elkezdett beszélni: „Ma semmi újság nincsen; nem tudom, hogyan vagyok: de az éjjel igen rosszúl aludtam. Aligha náthát nem kapok, mellynek vékony lábbelijim lesznek okai; már az egész héten hurutom vólt. De nem-is lehet máskép; mert szokásom télen nyáron fejemet hideg vízzel mosni, a' mi a' levegőnek ezen az úton történhető ártalmas befolyását megakadályoztatja; tehát szükségképen lábaimban kell nyavalyámnak okát keresnem. Mindazáltal nem sokat törődöm vele: a' mint támadt, úgy el-is múlik. Legtöbb betegségeink szerfelett való elkényeztetésből veszik eredetöket, és ábrázatunk természet szerint szint olly kevésbé állhatná-ki a' hideget, mint testünknek egyéb részei. Azon Indus, kitől egy Európai azt kérdezte: miképen járhat egészen mezíten? helyesen felelte azt: hogy ő egészen ábrázat.”

Úgy vettem-észre, hogy ezen beszéd szint olly kellemes vólt a' tudakozódó előtt, mintha a' legfontosabb tárgyról folyt volna. De minekutána a' fecsegőt a' szobának egy másik szegletébe hívták: azonnal elbeszélte a' tudakozódó a' mellete lévőnek, hogy azon úr, ki éppen most hagyta ott őket, fejét minden reggel hideg vízzel mossa, és csaknem szóráról szórá ismételte mind azt, a' mit tőle hallott. Megkell vallani, hogy a' tudakozódók a' társaságuk töltéserei, magok' számára semmit sem tartanak-meg, hanem mindent általeresztenek magokon, a' mit bevesznek; ezek azon csatornák, melyek által minden jó, és minden rossz, a' mit a' városban mondanak,

szélyelterjed. Azok, kik benne megbotránkoznak 's azt állítják, hogy az illyéneknek magok viselete által sok kárt szenvednek, könnyen megorvosolhatják sérelmeiket, mihelyt akarják; mert ezek nem rossz szívű emberek, és ha rajtok segíteni akarunk, ugyan azon dolgot, melyet elébb állítottak, tulajdon vallástételök által meglehet velök czáfoltatni. Ha valamelly dologról bővebb tudósítást adhatnak, az előttök a' legkellemesebb szerencse, mivel szert tehetnek; és soha sem beszélnek valami dologról másképp, hanem mindig ezen szavakkal: „az a' hír van a' városban” vagy „bizonyos kútfőből tudom;” úgy hogy annak, a' mit ők bizonyos kútfőből állítanak tudni, mindenkor ellene lehet mondani, mint-hogy a' város a' dolgot körülállásosabban megtudhatta, vagy ez az újabb hír még bizonyosabb kútfőből meríttethetett.

Ezen hajlandóságot senkinél sem találtam olly nevetségesnek, mint egy atyánál, a' ki nagy gondal tudakozódott arról, miképen tölti fija üres óráját, 's ámbár hallotta, hogy haszontalan dolgokkal foglalatoskodik, mindazáltal igen örült azon, hogy nagyreménységű fija az ő nyomdokait olly híven követi. De még mulatságosabb látni, midőn két illyen tulajdonságú emberek egymásközött ollyan titkosan beszélgetnek, hogy senki őket meg ne hallhassa, bár a' dolog semmi titkot nem foglal magában. Minap egy csinos ruházatú ifjú ember jött a' kávéházba, 's mindjárt elkezdett két illyen úr annak nemzetségéről susogni. Én csak némelly részeit halhattam beszélgetéseikuek. „Az az ő nénje vólt,” szólla az egyik, „igenis, felele a' másik, de az anyjáról.” Utóbb monda az első: „az ő atyja közönségesen barnább parókát viselt.” Felelet: „Nem sokkal barnábbat; hanem ennek az úrnak magassabb sarkai vagynak a' csizmáján.”

Veszedelemes, az én ítéletem szerént, az ilyen emberekre valami titkot bízni, mivel az ő újságkívánások agyvelejöknek ürességéből származik; és ugyan ezen újságkívánás által ismét mindent közölnek másokkal. Hanem ha társaságokat nem kerülhetjük-is el, nem szükség velek valami fontos dolgokról beszélni, mert ők minden tsekélységgel megelégesznek, 's nem kívánják azt a' mit hallanak, vizsgálat alá venni. Elolvassák ők az ilyen kitételeket, mellyek némelly újabb újságleveleknek végén állanak: „Ez még nagyobb megbizonyosodást kíván; ez sok politicai okoskodásoknak szolgál tárgyúl; az idő az a' nagy mester mindent fel fog fedezni,” 's azokat nem tekintik csupa pótolék-állításoknak.

Gyakorta látjuk, hogy az ilyen tulajdonságú emberek telhetetlen kívánsággal vitettetnek azoknak, a' mik történnek, megismérésére, a' nélkül hogy ismereteiket valami másra használnák, mint mulatságokra. Az ilyen elmék tréfára és vigságra láttatnak rendeltetve lenni, hanem ők nem egyebek érzéketlen 's egyszerű szemlélőknél, mint én vagyok. Ezen újságkívánás, melly távol van minden rossz szívűségtől 's önhaszon kereséstől, olyan külömbféle környüállásokról tud hirt adni, mellyek gyönyörködtetnek bennünket, ha a' társaságokban előhozattatnak. Ha az ember azon külömbféle ravaszságokat, vélekedéseket, gyönyörködéseket és haszonkeresést, mellyek a' világot a' legelső rangú úrtól fogva a' legcsekélyebb szolgáláig igazgatják, megismerhetné; nem volna-e a' leggyönyörűbb multság láthatni, hogy az emberek gondolataikra 's tselekedeteikre nézve sokkal inkább külömböznek egymástól, mint hálósüvegeikre 's hosszú parókájikra nézve? Akármint legyen a' dolog, itt közlök egy levelet, mellyet egyik levelezőm írt ezen tárgyban hozzám.

Szemlélő Uram!

Plutarchus a' Római Cajus Gracchusról azt írja, hogy gyakorta indulatba jöven olly hangosan és hevesen beszéllet, hogy lélekzete elfogyván beszédét abban hagyni kénytelenítettett. Ezen hibájának orvoslására egy elmés Licinius nevű szolgát tartott, ki őt egy sippal vagy egy más éneklés' elősegítésére alkalmas muzsikai szerszámmal mindenütt kíséerte, 's mihelyt látta, hogy ura hevességbe kezd jönni, azonnal egy szelid megindító darabot játszott, a' mire Gracchus azonnal alább hagyott 's lecsendesedett.

Valahányszor ezen történetre emlékeztem, mind annyiszor csudáltam, hogy ezen muzsikai eszköznek használatát elműlasztották; annyival-is inkább, mivel Liciniusnak ezen jó szolgálatja az ő emlékezetét illy sok századokig fenntartotta; 's az én vélekedésem szerént ez a' környülmény maga-is felbátoríthatott volna valakit arra, hogy azt, ha nem a' köz-jónak, legalább tulajdon hírének és hasznának tekintetéből ismét szokásba hozza. Itt talán azt lehetne ellenvetésül felhozni, hogy a' mi hangos fecsegőink annyira gyönyörködnek szózatjokban, hogy nem jó szívvel vennék, midőn azt egygyik szolgájok félbe szakasztani mérészelné. Megengedem; de nincs-e vallyon mindenik halgatójoknak jussok tulajdon védelmezésökre egy szelid melódiát játszani. Egy szóval, minthogy egy Licinius sem áll-elő, 's a' fecsegőknek lármájok mindúntalan nevelkedik; én határoztam-el magamban a' legutólsó időmet hazámnak hasznára fordítani. 'S valóban egy elmés művésznek segedelme által már-is csaknem végrehajtottam szándékomat, 's rövid idő alatt a' közönségnek annyi darabokat szerezhettek ezen szerszámból; valamenyt kíván, hogy azokat akár a' kávéházakba vites-

se, akár magával hordozhassa. De mivel tudom, hogy sok olyan urak vagynak, kik ezen muzsikai szerszám által megsértethetnének, ezeknek, a' mennyire tehetségemben áll, kiméllésökre, rövid levelekben fogok tudósítást adni, melyekre csak ezen szavakat fogom írni: *Vegyetek egy Liciniust.*

Utóljára azon kéresemmel alkalmatlankodom, fogadja-e az Úr azon sipocskáknak egyikét, melyeket az Úr' könyvárosától ezennel küldök. Ez annyival több hasznára fog az Úrnak lenni, mivel az Úr szeret hallgatni, 's a' fecsegők lármájának leginkább ki van tétetve.

Majd elfeledtem megírni, hogy már találtam fel egy nótát, melyet azon a' sípon el lehet játszani, 's melyet *csendesítőnek* nevezek. Ennek akkor lehet hasznát venni, midőn unalmas beszédeket, esküvéseket, káromlásokat 's hasonló dolgokat kényszerítetünk hallani. Maradok 's a't.

18.

Zwingli' szíve.

Zürchben, az új-évre szolgált és az Ifjúság' számára intézett ajándékkul, egy rézre írott Képjöttki, 4-ed rétből és hét lapnyi magyarázattal; melly ama korabeli jeles Hit-tudóst Bazileában, Myconiust ábrázolja, ki kertjének korlátjánál állva, valamelly barátjának kezéből vett zacskót a' Rajnába dob. Vólt ez Zwingli' szíve. Az ő holt-teste a' csata-mezőn négy részre vagdaltatott és megégettetett: egyedül szíve találtatott-meg néhány nap múlva 'a' hamuban, azon épenn. Myconius attól tartván, ne-

hogy véle babonát űzzenek még valaha, fogá a' szívét — melly érette egykor olly melegen vert, — s a' Rajnába veté. Élő szellemének, nem pedig a' holt betűnek örököse akara ő lenni.

E' cselekmény, igaz, hogy dícséretre méltó. Myconius' elővigyázása-is helyben hagyható; de a' megtörténhető visszaélés, az emberiségnek azon bizonyos kötelessége alól, mellyel Szerelmeseink' holt-testeik eránt tartozunk, még sem oldozhat-fel. Vallyon Olvasóink olly barátokat, mint Myconius, magoknak kívánnak-e; vallyon ilyeneket valaha szívök' depozitáriusaikká tennének-e: beküldő ugyan nem tudja; de tud annyit, hogy Zwingli' szívét ő ugyan el nem hajította; hanem, — a' jövőendőben megeshető bűnökkel nem gondolván, — azt, mint drágalátos maradványt egy Urnába eltette, és neki illy felírást adott volna: „*Cor flammis, superstes et irae.*“

A' legelső piros rózsa.

Éva, az emberi Nem' első Anyja, éjszakánként egy rózsa-bokor alatt aluvék. (Akkor még minden rózsa fejéren virágzék, és tövise sem vala.) De az ő első bűne után következett éjszakán Éva legelőször fekvék alvás nélkül, szinte közel virradtaig. Egy kis rövid és nyugtalan álm után felébrede; és ímé! arczáinak ifjusági pirhologja a' rózsa' leveleibe szívódott által. Most már ez a' virág viseli a' szemérmesség' színét; Éva ellenben halavány lón és kebele tövisektől öszszesértett.

19.

L É K A V Á R.

Eredeti hazai Román.

Nem lehet a' szemnek 's szívnek olvasztóbb, dicsőbb látvány, mint mikor egy régi várat abban a' pillantásban nézeget az érezni tudó földi vándor, mellyben a' felséges nap lemerülni készülvén a' láthatár' tengerébe, végső sugárait csak az előkor' mohosult művén, a' vár' töredező falain mutatja még. Illy varázsjeleket az, midőn egünkről a' nap lehajolván, Lékavár' hajdan erős falaira töri-vissza gyenge sugárait. Ekkor itt a' nézőnek egész valója csupa érzetté válva, csak gondolatiban él ő; szólna de nem tud; képzelete visszabámulja magának az előkor' annyi bús történeteit, mellyeket majd minden egy vár kén-telen volt érezni, mint Lékavár-is. Végre kesergve sóhajt-fel:

Isten adja: szép honunkban

Várainknak romjai,

Mellyeket búsán mutatnak

Szírteink' hegyormai, —

Keljenek-fel hamvaikból

Díszesíteni a' hazát,

És ragyogva felderíteni

Tűnt reménye' csillagát!

Sok egyéb régi várak' sorsával Lékavár-is lefizeté az idő' viszontagságinak az elkerülhetlen adót,

az elpusztulás' örök adóját; régi fényje oda van a' régi időkkel, mellyeknek hazájok a' semmiség. Ezen várnak ura hajdan Gróf Lékavári volt, kit nagy lélek, szelid indulat bélyegze, még amá' hőskorban is, mikor az ízlés durvább, az érzés vadabb volt. Nevezetes próbákön ment ő által, 's nemes indulatja mindég úgy küzde, hogy tiszta szíve 's állhatatos lelke, azon korban mindeneket felülhaladott, mindeneket bámúlásra gerjesztett. Volt egy szeretetre méltó leánya 's egy bajnok lelkű fija-is. Ennek hollétét senki sem tudta; mert minekutánna egy csatában jelen volt, többé senki sem hallá hírét. Leánya pedig az akkori hőskör-környülményihez képest, zaj nélkül való magányban nőtt-fel, mert atyjának várát némelly dúló csapatok több ízben ostromlák ugyan, de minden siker nélkül. Társalkodásának kicsiny volt köre; még-is a' finom érzést és nemes indulatot tette magának tulajdonává, 's a' szüléi szorgalom *Ida'* (ez volt neve) nevelésében a' legédesebb gyümölcsöket hozá. Nem a' nagy birtok egyedül, hanem a' lyányi tökély-is okozta tehát azt, hogy *Ida'* szerelmét olly igen sok ifjak óhajtották. De nagyobb részént elhibázták imádóji a' szerencsének azon útját, mellyen a' derék lyány' hajlandóságát meglehetett volna nyerni. Eggyik azzal kívánta *Idát* kecsegtetni, hogy ő nagy bajnok lévén, majd a' szüntelen csatázó népet úgy a' maga részére fogja hódítani, hogy őt Fővezérre teendik, 's végre koronát-is fog nyerhetni. A' másik azzal dicsekedett a' tiszta szívű lyány előtt, hogy ő már sok várakat dúla-fel 's juttata birtokába; temérdek vér folyt azokban, 's többnyire az ő karja által. Egy harmadik azt mondá *Idának*: Ha a' Gróf Kisasszony szívét 's kezét nekem adja, csak parancsoljon velem, minden embert kitaszítok e' világból buzogányommal, valakiket gyűlöl a' Gróf Kisasszony, és valakik megbántották, vagy ezután megfognák sérteni. Ezt

pedig részrehajlás nélkül teljesítem, ha barátimat, testvéreimet, rokonimat, sőt szüleimet fogná-is érni a' sors.

E' beszédekre a' szép lelkű *Ida* remege, borzada. Az elsőnek ezt a' feleletet adta: Tessék az Úrnak elhinni azt, hogy én sokkal jobban megtanulám, mi teheti az embert ez életben igazán boldoggá, mint hogy ezt csak koronában kívánnám 's tudnám fellelni. Az Úr' feje tele van ábrándozó göggel és nagyravágyással, 's az ilyen indulatú — ha ezer koronát nyerne, sem lenne soha tökéletesen boldog. — A' másodiknak ezt mondá: Miként gondolhatja az Úr azt, hogy én a' másoktól vérontással elidegenített 's elrablott várakban gyönyörködném? csupa kegyetlenség az, midőn valaki jó kedvéből dül, öl és pusztít földi hiú vagyonért; ilyen emberben nincs szánakozás, nincs érzés, 's a' kiből ez nincs, abban legkisebb szikrája sincs semmi jónak-is. — A' harmadik ifjúnak pedig ezt válaszolá *Ida*: Rettenetesen megcsalja képzelete az Urat, ha azt véli, hogy én valakit gyűlölnék; 's ha volna-is, a' ki magát velem meggyűlöltené, mint megbántómat sem akarnám őt életétől megfosztatni. Én egyébiránt a' rossz emberben-is csak a' rosszszaságot gyűlölöm, nem magát az embert. A' rossz lelkűekre nézve legnagyobb büntetés az élet, mert emberek között élnek, még sem látnak és bírnak egy jó barátot-is, kivéven olyanokat, kik magokhoz hasonló gonosz lelkűek; nyugtalanok, megleégedetlenek ők, 's ez nagyobb kín, mint a' halál. Azzal-is legyadabb indulatot, legalacsonyabb lelket árúl-el az Úr, hogy kész volna testvérit, barátit, rokonit sőt szülőit-is meggyilkolni; megvallom, én illy beszédektől irtózom, még inkább magától a' cselekedettől. Ott próbáljon az Úr illy elsőséggel szívet nyerni, hol afféléket örömetst halanak.

Ezek így lévén, *Ida* megmaradt édes atyja mellett; 's az a' gondolat, hogy szíve csak a' ne-
mesben tud gyönyörködni, megnyugodottá 's boldog-
gá tévé virágkorát. A' kik *Ida*' szerelme után esen-
gének, elmaradtak ugyan, de hogy annak szívére 's
kezére közülök egyik sem vala méltó, bizonyos ta-
núja lett az, hogy az érdemlett kósárnyerés miatt
mind a' hárman bosszút esküvének *Ida* ellen, melly
dühös ármányt titkon forralának magok között.

Azalatt a' jeles Gróf Kisasszonyt más két jó
nevelésű ifjak-is gyakran meglátogatták. A' ritka kel-
lemmel ragyogó lánykát mindegyik annyira imádta,
a' mennyire csak egy lyányalakban létező földi Isten-
nét imádni szabad. Ezernyi hódolatok' jelentésével
kivánták előtte bebizonyítani azt, hogy őt egykik
úgy mint a' másik, olly eggyetlen tárgy gyanánt te-
kinti, mellyhez földi boldogságok csatolva van. De
a' józan gondolkozású 's előre látó lyányka, a' két
egyeránt szeretetre méltó ifjak közzül való választást
még most nem-is akarta 's nehezen-is tudta volna ma-
gában elhatározni. Minthogy az ifjak *Idánál* igen
gyakran ösztetälalkoztak, egymást ezek-is jól megis-
mervén, — a' helyett, hogy szerelemféltők lettek
volna, — a' titkos összeézés őket különös jó bará-
tokká tévé; 's ezt az a' körülállás-is eléggé való-
sította, hogy mint versenytársak, utóbb sem adának
egymásnak soha legkisebb okot-is az irigység' gyanu-
jára. Egyiknek *Vasvári*, másiknak *Benkő* volt neve,
's a' hon' védelmében osztozni már mind a' kettőnek
vala szerencséje.

A' bosszszűtlehelő három ifjak: *Kereszti*, *Bodó*,
Vender, úgy elkészíték a' bosszszuállás' útját, hogy
már csak az elkezdés vala hátra. Midőn utólszor
együtt tanácskoznának, elkezdé *Bodó*: Legyen tehát
barátim, minden úgy, mint magunkban elvégezőnk.
Igaz, hogy szerencsétől kell várnunk; de itt a' sze-

rencse-is csak önbátorságunktól és áldozattételünktől fog függeni. Keménynek látszik ugyan a' feltörendő dió, de még-is mi az a' vad tigrisfogaknak? Erőnk fog nekünk diadalmat, erőnk — várat, erőnk — lyányt és kincseket adni. Nekem a' győzödelem és *Ida'* kezemre-jutása elég jutalom leend. — Haha! — kiálta *Vender*; — én inkább a' kincseket vagy a' várat kívánom tulajdonommá tenni. — Nem-is tudom — így szólla *Kereszti*, mit kap *Bodó* azon az érzékeny és puha természetű lyányon; nem csatázó férjfiúnak való az olyan nő; láthatád, minő halvány színt adott gyöngéd artzúlatának, a' vár' falainak örök árnyat tartó ürege; 's mit-is ér bár angyalt szeretni, 's tőle nem szerettetni? — Barátim! felele *Bodó*; — keblünkben gonosz célrávagyás rejtőzik ugyan, 's *Ida'* ellen boszszút esküvénk; valljuk-meg azonban még-is az igazat: hogy az ő bájaival e' föld' kerekén talám tíz lyány sem szerencsés birni. Láttátok e az ő habkebelére 's vállaira művésztelenül omló szőke selyem hajfűrtjeit? Láttátok e valaha szemekben annyi kecsét, annyi méltóságot, mint az ő kék szemeiben? Láttátok e valaha olly bájalkatú kis ajkakát, mint az övéji? Hidjétek társim, ha ezek az én artzomon egy tüzes csókot pattantnának-el, boldog lennék, ha bár a' csókcsattanás' utolsó perczenete után engem legott egy villám' halálos csattanása érne-is. Hát az ő kezeit 's ujjait láttátok e jól? Én láttam, égve láttam, hogy midőn azok a' Lánton fel 's alá szökdelének, ujjait 's kezecskéjét a' sima fejér elefánt csonttól megválasztani nem lehet. Hát az ő páratlan szívét 's nyájos indulatját esmeritek e? — Valóban, még azt sem tudtam, — így szólla *Kereszti*; — hogy illy szerelmes ábrándképekkel van agyvelőd tele; neked is olly érzékeny lyányszíved van, mint *Idának*. — Nem tudjátok ti még — monda *Bodó*; — milly érzettel van az igaz szerelem egybekapcsolva. Nem-is

ér a' szerelem semmit, lágy érzelem' híjával. Tiltja szenvedelmem azt rejtenem 's tagadnom, hogy őt tiszta szívből kegyelem, inkább nyilván-is be fogom ezt bizonyítani. Felmászik a' vár' bástyáján, 's ha százszor letaszítanak onnét, szerelmi tüzem százszor erőt fog nekem adni a' vizonti felmenetelre, 's ha még sem boldogúlok czélomban, legalább fenn a' bástyán folyjon-ki vérem; mert boldogabb leszek által-is, ha *Ida'* szép alkatú lábai olly helyet nyomnak, midőn sétál, mellyet értte lángoló vérem áztata 's pirosíta-meg. — Az illy beszédnek most hely nincs — úgymond *Vender*; — hanem tegyünk az eránt bizonyos rendelést, hogy fegyveresink álljanak készen, 's holnap után előbb körülvegyük a' várt, mint a' nap az ő első sugárait fogja odalövelleni. — Jól mondod, jól, — felele *Bodó*; — nyugtalan a' szívem-is dolgunk' bizonytalan kimenetele miatt. Holnap után ostromolni fogunk. Ha minden vagyonomat 's kincseimet pártosinkra költöm, még sem hagyom a' csatát siker nélkül abban. Ha *Idát* meg-nem nyerem, úgy sem lesz vagyonomra szükségem; ha pedig ő bírásomba jut, nem fog a' sors rajtam olly csapást tehetni, melly engem boldogságom' köréből ki tudna tolni. — Nekünk csak a' vár és a' kincsek kellene; — így szólla *Vender* és *Kereszti*.

Minden dolgot úgy intéztek már most a' három boszszuállók, hogy fegyvereseik, kiket részökre hódítottak, a' rendelt napon pontosan előállának, eltelve a' harczolás' dühével, minthogy őket *Bodó* a' nyereendő gazdag zsákmány' reményével felgyúlasztotta. A' mintegy háromszáz emberből álló vívócsapat minden parancsot, minden rendelést *Bodótól* vett, ki legjobbnak vélte pártosait úgy kórmányozni, hogy a' várat egyszerre körülfofnák. Még csak halványon kezdett a' hajnal pirúlni, minden a' legnépőbb csendben volt, csupán a' vár alatt körülfekvő kis erdőben

hallatá zengzetét, a' nője' fészketől távozni nem szerető hangos csalogány. Lármátlanul közelítének ekkor a' dúlni vágyó vitézek a' várhoz, úgy, hogy már mindnyájan elszéledve vonultak a' várhegyet koszorú formán kerítő sűrű kis erdőben. Lassú zörej vala most az egész erdőcskében; a' vár felé elszórtan nyomuló vitézek okozák ezt a' fiatal nyíres lombjai közt, hol a' még pihenő madarak édes nyugalomból felrémlének, 's a' már zengő csalogány szeszélyes dala megzavartatván félbeszakadott; de a' várban még csend uralkodék. Egészen a' várhegy alá jutának már a' fegyveresek, hol egy vitéz, a' még homályos hajnalon véletlenül egy elavult kútba botolva lerohant. Ijedtében sikoltván ez; *Bodó* legott tudakozódék a' lárma' holléte felől, de megnyugtató választ senki sem adhata. Menének tehát a' történt lárma felé, 's épen maga *Bodó* ért legelőbb ama' helyre, hol a' kútba esett katona' jajgatásait meghallotta, nézegete maga körül, 's azalatt észrevevé a' nagy füvel benőtt partú régi kútát. — Ki vagy? — így szólla *Bodó* lassudan; — szólj! mi csoda teremtés vagy? — Vitézed és szolgád Uram! — felele a' kút' zsellére; — most pedig koldusod. Belérohantam ebbe a' kútba, pedig olly mély, hogy hirtelen szabadulásomra reményem sincs; egy lábam és kezem ki-is törött, vajha több víz volna benne, hogy beléfúlván, kinomat halálom félbeszakasztaná! — Csak maradj békével — úgymond *Bodó*; — 's ne tégy lármát, mert köveket hányatok reád; ellenben ha türsz, kiszabadítlak, mihelyt a' várat feldúljuk. — Ekkor *Bodó* előbbre méne, gondolva magában, hogy ama' szegény vitéz hamar elvevé a' boszszúlni vágyás' keserű jutalmát. Szerencsétlen előjelnek tartotta ő ezt, de nem tudá csüggedni. Búsongott a' kútba rohant legény-is, elképzelvén magában, hogy ha csak a' vár' bevétele után lehet ki-

szabadúlnia, bizonyosabb az ő ott veszte, mint nem; pedig — oh! kedves az élet, kedves még a' szenvedés és nyomorúság mellett-is!

Bodó jelt ada már most, hogy a' várat vívnák, igen nagy jutalmat ígervén azoknak, kik oda felmáznak. Zörej nélkül tettek sokan próbát, de haszontalanúl, míg azonban a' várőr az ostromot észrevevé, 's a' felől az egész őrizet tudósítván, Gróf *Lékavári* elkezdte a' nyilazást. A' várhegy' oldalán feltolakodni vágyó vívókra üvöltve hullott a' nyilzápor, az ott meglövöttek' vérével pirosra lett azon a' rezgő epheu festve, 's a' kemény fal még sikamlóbbá lett a' vér miatt a' felmászókra nézve. A' Gróf az ablakból nézegeté az erőszakos, de várához képest gyáva vívókat, 's látta, hogy azok közt három vitéz álarczosan forgatja magát, serkentve az ostromlókat, t. i. *Bodó*, *Vender* és *Kereszti*; de a' kiket ő meg nem ismerhete. Folyt a' csatazaj szinte délestig, de csak azzal a' következéssel, hogy az ostromlók' dühös csapatja fogyni kezdé. Kivánta volna tudni a' Gróf, kik legyenek a' dúló-csapat' vezérei, 's mi volna céljuk, de azt senkitől sem tudhatám meg; azonban azt akarák vele elhíttetni, hogy az ifjú Gróf érkezett volna-meg, 's atyját erőszakkal igyekeznék a' várból elűzni, hogy azt maga függetlenül bírassa. — Nem hihetem! — úgymond ekkor a' Gróf; — azt ugyan soha nem hihetem! Minekutánna tökéletesen tudom, hogy a' jó nevelés teszi a' gyermeket jó erkölcsű, szüléjit becsülő, 's halandó társait szerető emberré, fiának úgy elvadulnia nem leheté. Nints az atyai példánál ihletőbb, foganatosabb; 's hogy én őt a' nemes erkölcsre 's józan gondolkozásra kicsiny kora óta mindég oktatta buzdítván, neki tükör-is voltam egyszer'smind azokban; ez vígasztal engem most-is, midőn fiam tőlem távol, vagy talám elhamvadva van, ez a' gondolat nem en-

gedi fiam felől feltennem ama' durva tettet, melyet most hallék. Nem! fiam én ellenem karját felemelni nem fogja, 's reám dúló csapatot nem hoz; az én atyai munkálkodásom illy szomorú gyümölcsöket nem fog teremni. Szerencsés sors jutott önéki osztályrészü, hogy szívét az Istenség érezni tudóvá, szépre, jóra 's nagyra törekedővé alkotá, ezzel ő boldog, ha tengereken túl szakadott-is, boldog, ha tetetemeit valahol idegen hantok fedik-is, mivel a' jó ember mindenütt áldottá teszi a' kört, mellyben él, 's a' földet, mellyben nyugszik; a' rossz pedig mindenütt átkozottá.

Míg azonban a' várat ostromolták volna, hírül ment ez a' dolog *Vasvári*nak és *Benkő*nek-is, kik magok közt egygetértve hirtelen magok mellé gyűjtének egy kis fegyveres csapatot, 's ezt Lékavár felé vezették. Azt-is meghallák ők, hogy az ostromlók három vezérei álarczosan teszik katonájik közt rendeléseiket. Javallá tehát errenézve *Benkő*, hogy ő és *Vasvári*-is álarczot tegyen, de a' mellyre barátjának így felele *Vasvári*: Ne, édes barátom! mi álarczosan ne menjünk, mi az igaz ügy' felforgatóji ellen fogunk fegyvert, 's a' tisztaelkűnek álarcz nem kell. Mi akárkinek szemébe nézünk, 's nekünk hasonlóan akárki szemünkbe nézhet. Egy jó ember' lakhelyét ok nélkül feldúlni, kirabolni, 's leányát elragadni, — borzasztó czél, rémitő gonoszság. Igaz, hogy a' Gróf nem igen féltheti várát, de míg a' vívók el nem távoznak onnét, nyugalma még-is zavarthatik; pedig tudod, én a' jó ember' nyugalmát olly boldogságnak tartom, mellynek háborgatóját kész volnék a' büntetés' legirtózatosabb nemével meglakoltatni. Menjünk barátom, menjünk; az emberi tartozás és *Ida* eránt lángoló tiszteletünk hív minket csatára. Boldog, ezerszer boldog lenne akkor az ember e' világban, ha az illy ügy mindég önkényes pártfo-

gókra lelne! de fájdalom! nem úgy tapasztaljuk ezt; mert balesetinken mutatnak embertársaink olly indulatot, minőt jó szerencsénkben kellene mutatniok. Most menjünk! menjünk legázolni ama' gonosz czélúakat! lásd barátom, ők *Idát* nem tudván megérdemelni, dúlással igyekeznek őt elrabolni. Oh vajha tudnám, hogy van a' magyar ifjak közt, ki *Ida'* szívére méltóbb volna mint én, hüvelyében hagynám kardomat, nyilamat elvetném, mejjemet kitárnám, úgy rohannék az ellenség' legvadabb érzetű bajnokai közzé, 's annak kegyelmét nem kérném, nem fogadnám-el, hogy éltemet e' világból törölnék-ki! Menjünk barátom sietve. Hidd-el, soha nem érte talám szívem olly örömet, mint e' pillanatban, 's úgy vélem azért, mivel ártatlanok' védelmére, szabadítására megyünk.

Ekkor megindult *Benkő* és *Vasvári* a' védcsapattal együtt. Elérvén Lékavárhoz, megtámadák az ostromlókat, ezek közül sokat földre terítvén. Az állhatatosság', 's ennek következtében a' bizonyos diadal' ösztönével, annyira felbuzdíták most a' két nemes ifjak vitézeit, hogy az ellenfél a' csatahelyen tovább-is megmaradni képtelen vala. *Benkő* elfogta *Keresztit*, *Vasvári* hamar azután *Bodót*, *Vender* pedig a' földön elterülve haldoklott, 's több már nem kelle. A' dúlók közzül több mások-is fogva lettek, a' többiek pedig futással kívánták éltöket és szabadságokat megmenteni.

Felizene most *Vasvári* és *Benkő* a' várba, hogy a' dulókat elfogván, elosztatván és megölvén, a' fogottakat a' Gróf' kezére kívánják adni. Lenem írható örömmel vette a' Gróf ezt a' hirt, 's azt izenéviszsza, hogy a' nemesszívü két ifjak az egész védcsoporttal együtt mennének-fel a' várba. Most a' Gróf különös bajnokinnepi alkalomra készült győzödelem-kaput állíttatott a' bástyára, melly alatt beméne

Vasvári és *Benkő*, 's nyomaikban a' többi vitézek a' pártos foglyokkal együtt. A' védcsapat' két hős vezetőji bemutaták a' pártos felek' bosszúálló lelkű vezéreit, *Bodót* és *Keresztit*, a' mikor *Benkő* így szólt a' Grófhhoz: Íme Uram! itt vannak, kik váradat fel akarák dúlni; hatalmadban állnak ők most, és úgy tehetsz velök, mint tetszik; akár e' várnak örök szikla tömlőztére kárhoztatod őket, akár mindjárti halálra, most ők a' te foglyaid. — Erre Gróf *Lékavári Vasvárit* és *Benkőt* megcsókolván, így válaszola nekik: Nagylelkűségeteket édes barátim tiszta szivből köszönöm; hanem én e' gyáva bosszúállókön nemes hatalmat kívánok gyakorolni. A' mennyiben engem megbántottak, megbocsátok nekik; így e' most elkövetett gonoszságért, mellyel úgy sem érték el céljokat, talám elszégyenlik magokat, és máskor illy alávaló tette nem fognak vetemedni. — Kár ilyeneknek a' kegyelem, édes Gróf! — így szólla *Vasvári*; — 's tudom, nem-is érdemököért hagyod ezt tapasztalniok, hanem azért, hogy a' szerencsétlent, ha maga tette-is magát azzá, lehet és kell szánni. De mivel ezen alacsony lelkűek a' Gróf Kisasszonyt akarák elrabolni, öneki-is hatalma legyen rajtok. (*Idához fordulva*), örömmel adom édes Gróf Kisasszony e' foglyokat kezére, kik e' várat édes nyugalmaiban megzavarván, ebből a' Gróf Kisasszonyt elrabolni akarták; méltóztassék e' gonoszokra ítéletet hozni, 's parancsa legott teljesíteni fog. — Érdemetlen vagyok, így szóllt *Ida*, — valóban érdemetlen vagyok arra, hogy az urak ezen áldozatot részént miattam-is tenni méltóztattak. Vajha mindég úgy történnék az, hogy a' gonoszlelkű legott jutalmát venné tilalmas tettének! Azonban, én e' vad szándékú urakat sokkal kisebbeknek tartom, mint hogy őket megbosszulni kívánnám, jóllehet most kezemen volnának. Tanuljanak ők e' példán, hogy többszer illy durva tett-

re ne hevüljenek. Uraságtokat pedig szíves indúlattal kérem, ha ezúttal e' foglyokat elbocsátani terhökre nem lenne; majd így talám még jó emberek fognak belőlök válni. — Adná Isten! — úgymond *Vasvári*; igaz ugyan, hogy legalább *Keresztit* és *Bodót*, miut lázzasztókat szabadon bocsátani nem méltó, de érezzék a' Gróf Kisasszony' nagy kegyelmét, 's tanulják-meg ebből, millyen a' nemes lélek.

Elereszték ekkor a' foglyokat, 's bosszús pironkodással ment mindenike haza. *Kereszti* és *Bodó* inkább szégyenlék a' kegyelmet, mint hogy annak örülni tudtak volna, 's azt mondták: miért nem vették-el inkább életünket, mint beennünket így gyaláztak-meg, azok adván nekünk kegyelmet, kiknek mi, ha erőnk engedé, adni nem akartunk.

Bodó új bosszúra gyúladván, *Keresztit* viszont reábirta, hogy a' várat még erősebb ostrommal támadná-meg; de nagyon kezdének hanyatlani reményökben, midőn gonosz czéljokra melléjük állani már most senki nem akarván, nem tudtak dúlóse-reget összeállítani. Végre *Bodó* dühös haraggal eltelve azt hirtel, hogy a' kik az ő részére állani 's fegyverrel Lékavárra ütni fognak, irást ad nekik arról, hogy minden ő vagyonait eloszthatják magok között. Elfutván ez a' hír, *Bodónak* legott kétszáz személyből álló fegyveres csoportja lett. Megtámadák tehát újrolag a' várat, 's fegyvereseit *Bodó* lelkesíteni vágyván, így szólla: Szép számmal vagyunk Vitézeim! csak hangyaboly lesz nekünk a' vár. Csak egyszer néhányan mehetnének-fel a' sziklabástyán, 's juthatnánk a' kerítésen belől, azonnal bizonyos lenne győzödelmünk. Rajta Vitézek! rajta! fényes jutalom lesz érdemdija, ki a' várba titkosan feljut. — Elkezdék az ostromot, 's a' próbát szinte hat óráig folytaták szakadatlanúl. Ez a' hír-is tudtára ment *Vasvárinak* és *Benkönek*, kik haladék nélkül össze-

hívák embereiket, 's úti-jokat sietve folytaták Lékavár felé, hova hamar eljutván, öszszezsaptak a' vívókkal. Észrevevé ezt a' Gróf-is, 's midőn várából a' csatázókra kinézett, azonnal szemébe tűnt a' vitézül küszdő *Vasvári*, ki sudár termetű lévén, úgy kilátszott a' többiek közzül, mint a' pyramis-topoly az angol-kertek' fáji közzül. A' Grófot elragadván ekkor a' háladás' legforróbb érzete, kinyittatá most a' várkaput, 's őrizetéből néhány vitézeket választva maga-is kirohant a' dülő-csapatra. Mihelyt a' Grófot észrevevé *Vasvári*, még tüzeesebben folytatá küszdését; azonközben áltnyilazák őt, félholtan esék-le lováról, 's azután hamar kiröpült végső lehellete. Látván ezt vitézei, a' szép lélek' holt sátorát biztos helyre vivék. — Így múlt-ki *Vasvári* élte' virító korányában, mint olly ifjú, ki a' szeretett *Idáért* tévé-ki magát nemes áldozatnak. Ama nyilak, melyeket szívére *Ida'* szemei pattantának, okozták azt, hogy dühös dülók' nyilai miatt esett-el akkor, midőn a' lángoló szerelem' indulatja másodszor hívta őt *Idáért* csatára.

Fájdalmas indulattal néze *Benkő* az ő elhúnyt hív harátjára, 's e' szomorú csapás új boszszút önte beléje az ostromlók ellen. Omolva hullának egymásra az ostromlók, de *Bodó* 's *Kereszti* nem lankadva vívták még-is a' várat, míg azonban őket a' védkatonák földreterítvén, mind a' ketten halva feküdtek Lékavár alatt. A' viszonti győzödelmet a' várablakból nézte *Ida*, 's *Vasvárinak* és *Benkőnek*, mint nemesszívű védőjinek most egy-egy koszorút fűze, gondolván, hogy őket az atyja bizonyosan felfogná hívni a' várba. Szétoszolván a' még életben maradt dülók, *Vasvári* testét közszomorúság' érzetével kísérte Gróf *Lékavári* és *Benkő* a' várba. Megpillantván a' felmenő vitézeket *Ida*, szaladott a' koszorúkért, hogy egyiket *Vasvárinak*, a' másikat *Ben-*

kőnek ajándékozna szíves hálája' jeléül. A' várörizet nem tudván semmit-is a' szomorú történet felől, vig örömjajt indított, midőn a' győző bajnokok a' várba felmentek, 's e' zajra soha nem kóstolt örömrizet hatotta-meg *Ida'* szívét. Feljutván azonban a' hősek a' várba, szörnyű változást szenvedett *Ida'* érzete, a' holtan felvitetett *Vasvári'* megpillantásakor; némán állott a' meghidegült bajnok előtt, bánatjában olly nagyon elmerülve, hogy létét alig tudá; kezeit az ég felé kulcsolá, mellyekben még most-is a' koszorúkat tartotta. — Megcsala reményed, édes leányom — úgymond ekkor a' Gróf; — megcsala reményed! Nincs *Vasvárin*k többé! — Nincs! — rebegé zokogva *Benkő*; — fekete fátyolra leve szükségünk a' reményszinű koszorú helyett. — Oh kedves Atyám! — így szólt *Ida*; — most látjuk, minő kár volt ama' dúlók' vezéreit elbocsátanunk, midőn hatalmunkban voltak! Így most e' csapás nem történt volna. — Helyesen mondod, édes leányom, — felelé a' Gróf; — helyesen mondod; de már késő bánkódunk azon, hogy erántok könnyörülők valánk. Így van az! igen sokszor megcsalatik a' jólelkű ember midőn valakivel jót tesz. A' helyett, hogy tanúságot venne magának a' rosszlelkű, ha jótévője találkozik, inkább épen a' könnyörülő kezű maga lesz annak áldozatjává. — Bizonyos, hogy az igen gyakran úgy történik, — monda *Benkő*; — 's ennek szomorú következése, az én szeretett barátom' halála.

Pompás temetése lön három nap múlva a' kedvelt *Vasvárinak*, kinek holt testét a' Gróf az ő várbeli sírboltjába téteté. Nagy volt a' bánat mindenkénél, kik az elhunyt ifjat mint bajnokot; mint jóerkölcsű, kellemes magaviseletű embert ismerték.

Lenyugovék már most *Ida'* egeről-is az örömdérület' tisztán ragyogó napja, 's az a' gondolat, hogy ama' jeles ifjú miatta tévé-ki magát veszélynek

's miatta múlt-ki, szíve' nyugalmát örökre elrabolá. Szívepesztő sohajtásokban 's a' múlt örömráknak a' képzelet által való visszatüntetésökben haladának virágéveinek borongó pillantatai.

Benkőnek volt reménye, hogy *Ida'* szívét 's kezét meg fogná nyerni, tudván azonban, hogy az a' seb, melly *Vasvári* halála miatt *Idát* érte, még nagyon új, tehát illőnek tartá szándéka' kijelentését utóbbra hagyni. Meglátogatá ugyan *Idát* több ízben is, ki őhöz zá nyíltszívű hajlandóságot mutatott, a' mennyire bánatos indulatja engedé, hanem az ifjú még nem nyilatkoztatá-ki szíve' titkos szándékát.

Így folyt-el majd egy egész év, akkor eltökélé magában *Benkő*, hogy célját *Idának* és a' Grófnak kijelenti. Ez megtörténvén, maga a' Gróf nyilván megvallá az ifjú eránt való szíves hajlandóságát, hozzátévén azt, hogy leánya' szándékát még nem tudná. Megkérdezvén az atyja *Idát*-is, ez így válaszolá: Meggyőzheti magát *Benkő* úr tökéletesen a' felől, hogy ha férjhez menni valaha szándékom volna, bizonyosan egyedül ő lenne, kinek kosarat adni nem tudnék; de minthogy az előttünk tudvalévő tavali bús történet' gyászsemléke most és holtomig is marczangolja szívemet, a' férjhezmenésről azolta végképen lemondottam. — Erre így szólt a' Gróf: Magadon függ az, édes leányom; úgy tehetsz, a' mint tetszik. Azt az egyet azonban mint édes atyád megvallom, hogy noha elfelejthetetlen *Vasváriunk'* érettünk hamvadó porait illő tisztelnünk, még is oda adhatod szívedet 's kezedet annak, kit becsülni 's szeretni tudsz. Hallottad, édes leányom, ama' közmondást: élőnek élő, holtuak holt a' barátja. Bár miként tiszteljük sírbaszállt kedveseinket, csakugyan igaz, hogy élő földi halandónak mindég kedvesebb a' magához hasonló földi valóság, mint az elüzion' legszebb angyalai. — Nem tehetek róla, — viszonz-

zá *Ida*; — mások akárminthet gondolkozzanak, én, a' már érintett okból férjhez menni soha nem fogok. Miért nem mutathatnánk hívséget poraihoz-is annak, ki magát életében tiszteletre 's szeretetre méltóvá tudta előttünk tenni? — Valóban igazad van ebben, édes leányom, — felelé az atyja; — nem-is foglak téged soha kényszeríteni; hajólj bízvást ahoz, a' mit jó szíved javall. Házassági lépésre valakit erőltetni annyi, mint öngyilkosságra biztatni azt, a' ki még örömet kíván élni. — Ha úgy van, hogy a' Gróf Kisasszony hív tud maradni koporsóban hamvadó szívhez-is, úgymond *Benkő*; — annyival inkább hív lehetek én a' Gróf Kisasszonyhoz, mint olly földi angyalhoz, kinek nemes tulajdonait mindég nagyobb mértékben lehet tapasztalnom 's kell csudálnom.

Meg is tartotta szavát *Benkő*-is, *Ida*-is, mindenik magányos állapotban töltvén életét, csendes nyugalomban. *Benkő* megelégedett azzal, hogy *Idával* néha szerencséje vala mulatni. Gróf *Lékavárinak* utóbb az a' nem várt öröme-is lett, hogy fija szerencsésen hazajutott, kiszabadulván az ellenség' kezeiből, hol ő mint hadifogoly volt. *Idát* annyira hervasztá titkos epedése *Vasvári*' eleste miatt, hogy fiatal viruló színe kellemes arczairól örökre búcsút vévén, más szerencséesebb karzatú lány' arczaira költözék. Ollyan lett ő, mint a' megsértett gyökerű rózsza, melly már bimbójában-is halvány és hervatag, míg sebje lassanként úgy lelankasztja, hogy minden díszeitől megfosztva, pusztá kóró lészen. Maga még annyival-is jobban nevelé szíve' gyászos keservét, hogy *Vasvári*' koporsóját — midőn az atyja vagy a' testvér bátyja észre nem vevé, — gyakran meglátogatá, 's így a' mindenkor mozgásban lévő bánat' érzete illy alkalommal szívében a' legfőbb pontra emelkedvén, ott leve halála is. Egykor nem találják őt sehol-is, míg azouban szorgalmas keresés

után fellelik a' sírbóltnban, megfásultan a' kedves bajnok' hamvedrére borúlva. Az atyja egyébberánt-is hanyatló korában lévén, a' szomorú történet az ő gyengült testalkatját erősen megzavarta, 's nem sokára ő-is kimúlt. Az ifjú Gróf vett ugyan hölgyet, hanem magzatokkal nem áldá-meg őket az ég; 's ez volt ama' legnagyobb csapás, melly tőlök a' földi öröm' egyik legszebb virágát megtagadá; mivel más részről tökéletes nyugalom és megelégedés koronázta életöket. Így múlt-ki ezek' elhúnytával a' *Lékavári* nemzetség. A' pusztulás útján lévő mostani Lékavár-is szent lehet azonban most-is azok előtt, kik az olly lyányszívet, mint *Idáé* vala, méltóképen tudják becsülni.

N. A. KISS SÁMUEL.

20.

Titus' szunyogja.

Jeruzsálemnek Titus Császár által lett elpusztulása után, ezen Fejedelem' agyvelőjébe egy réz-fülánkos szúnyog furakozott, 's attól fogva azt szünet nélkül kinozta. Történetből egykor valamelly kovás-műhely előtt elmenvén, a' szúnyog a' kalapáts-ütésekre megrezzent és szurdalását azon pillantatban félben-hagyta. A' Császár, ellenségének ezen viszont-ellenségén megörülve, palotája' közeletében szünet nélkül való kalapáts-zörgést csináltatott; de a' szúnyog csak hamar ahoz-is hozzászokott, és szurdalásait folytatta. Innét eredt a' Zsidóknak az a' közmondása: „*a' szunyog megszokja a' kalapáts-ütést.*” Melly noha mesén épül; ennek költésére pedig bosszú-vágy szolgált alapul; mindazáltal külömbféle tanuságos magyarázatra alkalmat ad.

E. I. P.

21.

A' MEGHOLT UNOKA.

Vígjáték 1. felvonásban.

*Kotzebue után.**Személyek:*

Ortál, Hajóskapitány.

Móritz, Unokája.

Zsiga, Móritz' inassa.

Faládi asszony, Vendégfogadósne.

Egy Őrtiszt, poroszlókkal.

(A' játékhely egy kórtsma.)

Első jelenet.

(Tágas szoba két ajtóval. Asztal íróeszközzel. Móricz szobája jobbról; a' kimenetel balról.)

Móricz. (belőlről csenget és kiált) Zsiga! Zsiga! (fellép) Hol marad a' semmire kellő? — Zsiga!

Zsiga. (kívülről) Itt vagyok.

Móricz. Hol vannak füleid?

Zsiga. Füleim? Faládiné asszonyomnál voltak. Mert ha az a' gyöngyadta Vendégfogadósne egyszer locsogásnak ered, az ember úgy van, mintha a' Kőhalmi vízrohanásnál volna. Egy fertály alatt egész város' krónikáját előmbe zuhogta. A' doctor örökséget kapott; a' polgármester feleségétől elválk; a' hűgának férjhez kell menni nyakrafőre. Oh csak engem az úr huszonnégy óráig itt hagyjon, én se' hagyom többé szendergeni a' magam nagy elméjét. Hamisságra 's cselekvésre

születtem én; de az úrnál, uram, az embernek ritkán van alkalmja a' maga nagy tehetségét használni. Az úrnál az ember öszszerozsdásodik.

Móricz. Hallgass. Menj, rendelj lovakat.

Zsiga. Micsoda? Hát az úr el akar utazni?

Móricz. Mindjárt ebéd után.

Zsiga. Hiszen holnapig akart maradni.

Móricz. Most pedig menni akarcok. Úgy rémlik elöttem — csak egy nagy városban fogok nyúgtot találni.

Zsiga. Valóban az ember azt gondolná, tudja Isten micsoda nagy vétek furdallja lelkiismeretét. Pedig mitől félhet utóljára-is? nagyattyával öszszejönni?

Móricz. Ki előtt magamat mélyen elvesztettem.

Zsiga. Eh, az még nem olly nagy baj.

Móricz. Nem neki köszönhetek-e mindent? Nyolcz esztendő's árva voltam 's ő engem felnevelt, és szerezett, mint tulajdon fiját. Rég óta kívánczozott nyugalm után; de hogy nekem kincset gyűjthessen elállott szándékától a' veszedelmes tengeri szolgálatról lemondani. Tizenkét esztendeig áldozta-fel értem Indiában nyúgalmát 's egészségét, leveleinek mindenike atyai szeretettel telyes, 's új meg új bizonyága jótékony szívének — és én hálául szíves gondjaiért — én megházasodom az ő jóvá hagyása nélkül.

Zsiga. De azt kívánni sok-is ám, hogy egy szerelmes Indiából várjon választ. 'S vallyon az úrnak nője nem ifjú, nem szép, nem szerelemre méltó-e? Ön-maga se tudott volna az úr' számára jobban választani.

Móricz. Ah épen midőn hozzá írni, 's bocsánatért esdekleni akartam, veszem a' levelet, melly egészen földhöz sújt.

Zsiga. Most értem hát mért hagyta-el az úr olly sietve falusi jószágát, 's mért bolyong szerte mint az örök zsidó? Valami átkozott levélnek kell lenni.

Móricz. Halljad (olvas) „Hála Istennek! ismét a' német földön vagyok. Tizennégy nap alatt, reménylem, összeölellek 's tizenkét esztendei fáradságom' gyümölcsét neked meghozhatom. Igen-is kedves Móriczom, minden teéretted van azon egyetlenegy feltétel alatt, ha egy derék pajtásomnak lányát feleségül veszed. Vigyázz, netalán valamelly ugrást tégy. Mert az ördögbe, ez az egyetlenegy pont az, hol semmi tréfát nem tűr nagyatyád Ortál.“ — — No 's hát? — Mi maradt egyéb nekem hátra mint a' futás?

Zsiga. Az úr' dolga valóban nem a' legjobb lábon áll; de futni? — pfuj! — Lett volna csak az úr erántam több bizodalommal.

Móricz. 'S mi történt volna?

Zsiga. Azt fogtam volna tanácsolni, hogy nagyattya megjöttét bátran várja-be, 's kedves hitvesével együtt borúljon lábaihoz. Ő neki jó szíve van, szereti az urat, 's megfogott volna bocsátani.

Móricz. Valóban ő jó szívű, de heves, tekintetere sokat tart — az első pillantatban talán elűzött volna.

Zsiga. És a' másodikban visszahívta volna.

Móricz. Nyilván egyenesen Diósfalvára fog menni. Én feleségemet a' maga nénjéhez vittem 's csupán egy bánnal tellyes érzékeny levelet hagytam neki. A' magánét lefogja őt csillapítani, érzeni fogja azoknak hijányokat, kik gyermekileg szeretik, kívánni fogja őket szívéhez szoríthatni, — valóban, az idő dolgaimon orvosolni fog.

Zsiga. Minden bizonnyal az idő derék prokátor. Ha nem ezen levél után ő még csak tizennégy nappal jön.

Móricz. Lehet, hogy útját sietteti 's én reszketek véle alálkozni.

Zsiga. 'S ha eljönne-is, fogná ő az urat ismerni? Tizenkét esztendő alatt csak változik az ember egy kicsinyt.

Móricz. Ah én magamat önnön el fognám árúlni. Csak lovakat, Zsiga, mindgyárt ebéd után.

Zsiga. Isten' hírével.

Móricz. Az alatt én írni fogok hitvesemnek. (el a' szobába)

Zsiga. Tehát én csak megént a' kocsi' bakján lógáz-zam fejemet? Melly örömet maradtam volna itt! Jól enni és sokat öszszefecsegni, az előttem az élet! —

Második jelenet.

Ortál. (künn csenget és kiált) Hé, hé! Senkit sem lehet találni?

Zsiga. Ahá! itt egy nyughatatlan útas lármáz.

Ortál. (fellép) Ez ugyan megbomlott vendégház! Inkább a' csengetyűt hagyják elszakasztani mintsem felel-jenek. — Kend a' házhoz tartozik?

Zsiga. Nem, uram, de ha szolgálhatok —

Faládiné. (sietve) Uram Isten! ugyan ki zörömböl olly nagyon?

Ortál. Én csengetek és kiabálok szinte két órától.

Faládiné. Mit parancsol az uram!

Ortál. Enni akarok, pedig minél előbb, 's aztán —

Faládiné. Talán vadhust? Oh én nálam finom vadhus van; olly illatos, hogy az ember három lépésnyire-is megérzi.

Ortál. Ki ördög szöll itt vadhúsról? Én —

Faládiné. Tán halat? Azzal-is szolgálhatok. Sügér, pizstráng, ponty, csuka —

Ortál. Átkozott locsogó tarisznya! Hát hallgasson-ki.

Faládiné. Ah az úr nyilván csemegéket kíván? Metélt-húst? Finom mártást? Vagy —

Ortál. Nem azt sátán! Postalovakat akarok —

Faládiné. Postalovakat? — miért nem mondta az úr mindjárt? Én nálam Isten ments-meg, egy dologért kétszer szólni.

Ortál. És én ételért-is két órától fogva beszélek.

Faládiné. Az én vendégfogadómban szájnýtásra sincs idő, azonnal asztalon áll a' kívánt. Itt ezen derék legénykét kell megkérdeni, ez meg fogja mondani, hogyan van az én konyhám felkészülve. Minden ragyogó, az én czínedényeimben az ember megláthatja magát, és a' pincze — a' pincze némelly bibliocátéban nem találni olyan rendet. Sert és bort és mindent magam csapolok, a' palaczkok tisztán kimosatnak, seréttel kiöblítetnek, a' napon kiszáritatnak, új dugaszok 's gyönyörűen beszurkolva, itt van ám sör! az angol uraknak! itt lehet felpakolni. Tizenegy nap előtt-is itt ebédelt a' tisztartó úr 's a' tisztartóné aszszony és lyániaszszonyka, 's a' város' íródeákja velök, azok ebédeltek ám jóízűt. —

Ortál. Ők hát szerencsésebbek voltak mint én; mert nekem, a' mint veszem észre, ismét éhesen kell elmenem.

Faládiné. Oh az Isten ments' meg. Ez volna a' legelső becsületes vendég, ki az aranyszőlőtől éhesen menne-el. Tehát tisztelettel legyen mondva olly igen kergettetik az uram?

Ortál. Az ördögbe! bizony kergettetem. Én még Diósfalvára szándékozom, melly hat mértföld ide, unokámat akarom meglepni.

Zsiga. (félre) Hüh lánczos lobogó! hát itt van a' nagyatyánk.

Faládiné. Tehát azonnal teríték asztalt. Mellyik szobában parancsolja az úr?

Ortál. Akár hol, csak minél előbb megtörténjék.

Faládiné. Ott lenn a' kis kék szobában jobbra, ott jó hús van.

Ortál. Igen jól, igen jól. Én megyek.

Faládiné. Aláz szolgálója! Fél percz alatt a' leves asztalon fog füstölni. (mindketten el.)

Zsiga. Ej ej, ej ej! — Tehát? tehát? a' Hajóskapitány úr bennünket meg akar lepni? Úgy épen nincs szüksége, hogy tovább menjen, az már tökéletesen elszűlt. Sietnem kell uramnak — ah épen itt van.

Harmadik jelenet.

Zsiga. Egy újdonság —

Móricz. No? hogyan nézsz te ki? Talán rémet láttál?

Zsiga. Az úr nagyattya itt van.

Móricz. Itt van?

Zsiga. Láttam őt, szóltam vele. Egyenesen az úr' jószágába hajóz, 's az urat megakarja lepni.

Móricz. Oda vagyok.

Zsiga. Épen ellenkezőleg, az úr ment. Vagy rövidesen megmagyarázva: az öreg úr megbocsát 's egy óra múlva együtt utaznak Diósfalvára.

Móricz. Nem. *Zsiga*, nekem lehetetlen szemei elébe lépnem.

Zsiga. Tehát hagyja az úr rám. Én mindent rendbe fogok hozni.

Móricz. Te?

Zsiga. Igen, ha az úr telyes szabadságot ad.

Móricz. Gondold-meg, hogy egész szerencsém ezen játéokra van feltéve.

Zsiga. Haha! Terno van nyerve. — De lármát hallok. Nagyatya. Húzódjék szobájába. (*Móricz el*)

Negyedik jelenet.

Zsiga. (hátra húzódva)

Ortál. Aranyszőlő e' korcsma' neve? Ez után *Csigá*-nak hívassék, mert minden olly ördögös csigalábon vándorol. — Az örömet, még ma meglepphetni unokámat, miatta el kell szalasztanom.

Zsiga. (halkal) Ő már elég jól meg van lepve.

Ortál. Hogy fog ő majd nyakamba repülni.

Zsiga. (halkal) Ahoz időt fog magának választani.

Ortál. 'S akkor első szavam legyen: házasodj-meg.

Zsiga. (halkal) Óh az már meg-is történt.

Ortál. Én számodra választottam.

Zsiga. (halkal) Késő. Rajta, Zsiga, a' pillantat kedvező, ostromold az ellenséget. (fenn hangon mély tisztelettel) Uram, szerencsém vagyon az úrnak legalázatosabb szolgálja lenni.

Ortál. Egy nyájas ember — mit akar?

Zsiga. Ha nem csalatkozom, az imént Uraságod által a' Diósfalva nevet hallottam említeni.

Ortál. Igen.

Zsiga. Bátorkodhatom kérdeni —

Ortál. Mi szándékom ott. Az jószágá az én unokámnak.

Zsiga. Ah tehát Móricz úr uraságod' unokája?

Ortál. Ismeri őt?

Zsiga. Nem rég-is láttam.

Ortál. Oh hát mondja-meg nekem, jól megnőtt-e szép ifjú-e?

Zsiga. Uraságod' valódi mássa.

Ortál. Annak igen örülök.

Zsiga. Nyájas, leereszkedő, épen mint kegyed édes úr!

Ortál. Ej az ördögbe! hagyjon-fel a' tréfával és szöjjön unokámról.

Zsiga. Minden lánykáknak elbódítja fejüket.

Ortál. Annál jobb, csak azok-is viszont el ne bódítsák az övét.

Zsiga. Természet szerint, ő sincs márványból. Egy szép, egy erkölccsel telyes lyánka le is lánczolta szívét.

Ortál. Úgy? csak nem reményleném —

Zsiga. 'S mivel ő egy becsületes, jámbor ifjú úr —

Ortál. No 's hát mit cselekedett?

Zsiga. Tehát — a' lyánykát elvette.

Ortál. Elvette?

Zsiga. (félre) Csattan a' bomba! (fenn) Igen uram 's az egész világ' jóvá hagytaival.

Ortál. De nem az enyémmel-is, ezer mennydörgő vilám! — Megházasodni az én megegyezésem nélkül?

Zsiga. Azt ő előre remélhette.

Ortál. Nekem egy szót sem jelentve.

Zsiga. Levele útban volt.

Ortál. Nem magam határoztam-e meg házasságát?

Zsiga. Azt nem tudta.

Ortál. Hå! a' hálátlant meg fogom büntetni.

Zsiga. Bocsánat legyen a' büntetés.

Ortál. Soha nem!

Zsiga. Kegyelmes uram! —

Ortál. Diósfalváról takarodjék — az az én tulajdonom! Szemeim elébe ne mérésszeljen lépni.

Zsiga. Kegyelmes uram! — (félre) Ollyan mint a' szikrázó salétrom.

Ortál. Kitagadom az örökségből.

Zsiga. (félre) Az ügyet én hát gyönyörűen vittem.

Ortál. Egy szót sem akarok többé róla hallani.

Zsiga. (félre) Úgy a' dolgot megint a' maga útjára téritein viszsza.

Ortál. Jaj neki, ha szemem elébe lép!

Zsiga. (siránkozva) Ah kegyelmes uram! Az a' szegény Ifjú őrizkedni fog, hogy az úrral ne találkozzék.

Ortál. Ördög és pokol! Azt okosan-is fogja cselekedni.

Zsiga. Mert fájdalom, azt tennie lehetetlen.

Ortál. (nyúghatallanúl) Lehetetlen? hogyan? talán beteg?

Zsiga. Ah én jó uram!

Ortál. Az ördögbe! tehát beszéljen.

Zsiga. Neki egy vágytársa támadt — 's az kardra hívta.

Ortál. 'S az én unokám megleczkézte?

Zsiga. Összszevágtak.

Ortál. Jó.

Zsiga. 'S az úr unokája —

Ortál. (részvétellel) Megsebesítettett.

Zsiga. Halva maradt.

Ortál. Halva? — Az én Móriczom! az én kedves Móriczom! az én egyetlenegy örömem a' földön.

Zsiga. (félre) Ez már foganatosbb.

Ortál. 'S azt minden bizonnyal tudja, földi?

Zsiga. Ah igen-is nagyon — hiszen magam-is jelen voltam.

Ortál. (mejjét megragadva) Te jelen vóltál, gaz ember!

Zsiga. Lassan, lassan, hiszen megfojt az úr!

Ortál. Nevezd-meg nekem gyilkosát!

Zsiga. A' mennykőbe! mit feleljek most?

Ortál. Szóllj, vagy agyon ütlek.

Zsiga. Soha se bajlódják az úr — ő

Ortál. Hát? ki?

Zsiga. Ő — az én uram.

Ortál. (eleresztli ellökve magától) A' te urad? hol van ő?

Zsiga. Itt a' korcsmában.

Ortál. Vezess hozzá.

Zsiga. (félre) Hogyan mentsem - ki magamat most?
(fenn) — Nincs itthon.

Ortál. Hol van? ördög és pokol! hát hol van?

Zsiga. Úgy gondolom sétálni ment — a' fák alatt ott a' kapunál. —

Ortál. Felkeresem.

Zsiga. Ah Nagyságos uram, mit akar cselekedni?

Ortál. Hallgass, és ezen helyről meg ne mozdulj. (el)

Zsiga. (egyedül) Ez egy ördögfiú! Egész szövevényemet összszeszavarta. Isten engem egyik alkalmat a' másik után szalasztottam-el. Bezzeg a' szekér fennakadt a' ká-

tyúban, de hogyan húzom - ki onnét? Csak egy eszköz lehet — mindenek előtt hogy uramnak tudtára ne essék; az a' félénk Ifjú meghalna bűvában. Csak béketűréssel tengeri ördög uram! Kelmed a' maga zörgésivel az én nagy árboczomat letörte: de mibe fogadjunk —

Ötödik jelenet.

Móricz. No 's hát, Zsiga, hogy állnak a' dolgok?

Zsiga. Felségesen.

Móricz. Nagyatyám megbocsát?

Zsiga. Természetszerént.

Móricz. Hah! mint éledek-fel ismét.

Zsiga. Az úr azonban meg van halva.

Móricz. Meghalva? én?

Zsiga. Egészen meghalva.

Móricz. Mit jelent ez? te öltél-meg?

Zsiga. Ej, a' mennykőbe! azt én nem bátorkodnám. Az úr önnön magának gyilkosa.

Móricz. Hagyd abban a' tréfát 's mond-meg komolyan: tudja nagyatyám —

Zsiga. Hogy az úr nő? Igen.

Móricz. Hát? mit mond reá?

Zsiga. Elkergeti az urat pokolba 's kitagadja az örökségből.

Móricz. Oda vagyok.

Zsiga. Épen nem, ügye felségesen megy.

Móricz. Ah! hogyan engesztelhetem én meg haragját.

Zsiga. Holtakra többé nem szokás haragunni. Az úrnak egy vágytársa volt, az viadalra hívta, özszevágta, 's az urat agyonszúrta.

Móricz. Engem?

Zsiga. Igen, uram, ő az urat agyonszúrta — agyon! Ennek a' nagyatyja sem álhatott-ellent. Ő szereti az u-

rat, elfeledi minden pajkosságait, egyedül tsak vesztességét érzi, megindúlt, és sír — már a' diadalom majdnem a' miénk vólt, midőn megindulása hirtelen dühösségé válik. Tudni kívánja az úr gyilkosát, megragad mejjemnél 's matróz-ökleivel annyira viszen, hogy végtére kénytelen vagyok kinyögni — hogy a' gyilkos az én uram.

Móricz. Én?

Zsiga. Igen az úr. Épen keresi az urat. Ez ugyan mennykö egy baj!

Móricz. Mindjárt gondoltam, hogy a' számár —

Zsiga. A' mint tetszik. Azonban én szeretném tudni mit tsinált vólna az én helyemben. — 'S végtére mégsem vagyunk rosszabbúl, mint előbb. Az úr elakart útazni azt még most-is teheti.

Móricz. Igen, azt kell tennem.

Zsiga. Ha az én láng elmém a' dolgot el nem símitja.

Móricz. Van még-is egy sületlen találmányod?

Zsiga. Csendesesen, nagyatyját hallom közelgetni. Maradjon-el, de az Isten' szerelméért el ne árúlja magát. Az úr az ő unokáját agyon szúrta, 's ezzel remekül!

Móricz. De hát mit aztán ezzel?

Zsiga. Az úr szerencséjét. Csak bátran bizza reám magát.

Móricz. Valóban kellene-is bátorság, tekintetét kiállanom.

Hatodik jelenet.

Ortál. Semmirekellő! te engem rá szedté! A' fák alatt senki sincsen.

Zsiga. Engedelmet, én megtévedtem.

Ortál. Ez az urad?

Zsiga. Ez.

Ortál. Uram, nekem magányos beszédem van az úrral.

Móricz. Magányos? 's velem?

Ortál. Igen uram, hagyja eltávozni szolgáját.

Móricz. (Zsigának int's az eltávozik) Bátorkodhatom kérdeni, ki légyen?

Ortál. Én Ortál János Hajóskapitány vagyok. — (Móricz akarja ellen egy félénk mozdulatot árul-el) A' név az úr előtt ismeretes, nem-e?

Móricz. Óh igen; jól ismeretes.

Ortál. (felindulva) Azt hiszem. Az úr az én unokámat meggyilkolta, az én unokámat, kit szerettem 's kiből minden reményeim helyhezve voltak.

Móricz. Akaratom ellen. —

Ortál. Már igen-is jól tudok mindent. Nem jöttem az úrnak üres szemrehányásokat tenni. Elégtétel az én kívánságom.

Móricz. Hogyan? én?

Ortál. Igen az úr. 'S hát ki az ördög-is más? Ha becsület-érzés van szívében kövessen engem.' Az úr az én életemnek egész boldogságát szét roncsolta — — valóban uram, csak unokám kötött engem ezen élethez.

Móricz. Ah nemes szívű nagyatya!

Ortál. Az úr megindul?

Móricz. Ha az úr tudná mit érzek én ezen pillanatban.

Ortál. Egy embernek ki érzéssel bír, az úr helyhetése valóban kínos.

Móricz. Ah! hogy igen-is kínos.

Ortál. Az enyim sokkal inkább az, 's szerzője minden fájdalomnak — az úr.

Móricz. Az úrért meg vagyok boszúlva ön megbánásom által.

Ortál. Az nekem nem elég. Unokám' vére boszszúért kiált.

Móricz. Légyen az úr irgalmas. Ne kényszerítsen, én egyébként-is eléggé szerencsétlen vagyok.

Ortál. Szánom az urat — az úr egy talpra esett embernek látszik — de én gyűlölöm az urat.

Móricz. Nem tartóztathatom magamat tovább.

Ortál. Határozzon helyet és időt. Minél előbb, annál jobb.

Móricz. Hallgasson-meg engem.

Ortál. Egy szót sem. Én megyek a' fák alá a' kapuhoz. Érti az úr?

Móricz. Kérem —

Ortál. Sokáig ne váraoztasson — Óh én Móriczom, én kedves jó Móriczom!

Móricz. Lábainál —

Ortál. Pfuj! Karddal álljon az úr előmbé. Hozza fegyverét. Elvárom. Oh fiam, kedves fiam! (el)

Móricz. (egyedül) Az ő gyengédsége kettősen érezteti velem, milly igen megbúsítottam. Mi tévő legyek? Kettősviadal a' nagyatyámmal, hogy segítsem-ki magamat.

Hetedik jelenet.

Zsiga. Hát miként vagyunk?

Móricz. Bár ne is láttam volna.

Zsiga. De még-is el nem árulta magát az úr.

Móricz. Nem.

Zsiga. Hát minden igen jól van. Ő talán unokája' gyilkosának keserű szemrehányásokat tett. —

Móricz. Ah sokkal többet.

Zsiga. Mit? Talán csak nem épen — (az ütés jeleit mimeli)

Móricz. Olly szívből szeret engem, össze akar velem vágni, hogy haláloamat megboszúlja. Semmi sem csillapíthatta-le. Elment, hogy reám váraozzék.

Zsiga. Az egy kétségbe esett méregzsák.

Móricz. Mihez fogjak most?

Zsiga. A' dolog valóban szövevényes, mint a' hollófészek. Én csak egy módot látok.

Móricz. Mit?

Zsiga. Az úr' első gondolatja szerént elillanni.

Móricz. De azt észre fogja venni.

Zsiga. Arról könnyű tenni. (gondolkodva) Üljön az úr ide hamar az asztalhoz, 's írjon.

Móricz. 'S mit írjak?

Zsiga. Fogadja szavamat 's kihúszom a' pocsolyából.

Móricz. Jó; tehát legyen! (leül)

Zsiga. Reszkettesse az úr a' kezét.

Móricz. Mire azt?

Zsiga. Mint egy olly ember, ki a' végső szempillantatok közt van.

Móricz. Megbolondúltál?

Zsiga. Gondolja-meg, hogy a' sebek és sok vérvesztés igen elgyengítették, alig van egy gyűszűnyi élet tagjaiban.

Móricz. Aha, most értem.

Zsiga. Tehát írjon. „Kedves atyám, (Zsiga lassan ismétli a' szavakat) Midőn a' levelet veendi — akkor már én nem vagyok többé az élők között — egy irigy vágytárs — kardra hívott — halálosan megsebesíttettem általa — ellenségem önmaga adja kézhez ezen végbúcsúmat — ő egy becsületes ember — én neki megbocsátottam — és haldokolva kérem: tegyen atyám-is hasonlót. — Jótéteményire emlékezése kíséri sírjába — szerelő Móriczát.“ — Így, most ide vele. E' levél épen alkalmas időben fogja szolgálatját tenni. Miben fogadjunk, hogy ha vasrágó nagyatyám uram elolvasta, nem fog többé vagdalkozásról gondolkodni. Az alatt pedig rendelést teszünk, hogy elillanthassunk.

Nyólczadik jelenet.

Zsiga. Igen jó, hogy jön édes gyönyörű Faládiné asszonykám.

Faládiné. Mivel szolgálhatok uraim?

Zsiga. Egy titokban akarjuk megbízni.

Faládiné. Titokban? óh hadd halljam!

Zsiga. Az aszszonynak egy nagy szolgálatot kell tennie.

Faládiné. Hogyan? mit? mivel?

Zsiga. Úgy-e hogy az aszszonynak van kertje?

Faládiné. Persze hogy van! Kertem magas és alacson
gyümölcsfákkal, törpefákkal, virágokkal minden nem-
ből, zöldséggel minden fajból, ciprusi kartifiollal, olasz-
országi brokkolival —

Zsiga. Hollandi kolompérral, Angol kolompérral, Né-
met kolompérral.

Faládiné. Igen uram, és teltauai czékla, bodtfeldi czék-
la, veres czékla. —

Zsiga. Et caetera et caetera, arról most nincs szó.
Úgy-e a' kertnek egy kis hátul-ajtaja-is van, mellyen a'
mezőre lehet menni?

Faládiné. Hogy ne, hogy ne. Az ember balkézre me-
gyen a' sirén-lúgason keresztül, hol az ákások állnak.
Azokat három esztendő előtt ültettem, és már olly ma-
gasak, olly igen magasak! —

Zsiga. Majd máskor mérjük-meg őket. Most legyen
olly jó az aszszony, 's hagyjon olly sietséggel mint csak
lehet titkon egy posta csészát ama kis hátul-ajtóhoz jőni.

Faládiné. Titkon? miért?

Zsiga. Mert alatonban akarunk elú tazni.

Faládiné. Alatonban? Mit jelentsen ez? Az Arany-
szőlőtől nem ú taz az ember alatonban, az aranyszőlő
egy becsületes vendégfogadó, van egy nagy széles ka-
puja, mellyen az ember bemegy, 's mellyen ismét ki-
is mehet.

Zsiga. De nekünk okunk van.

Faládiné. Mitsoda ok? alatonban? Nézze-meg az
ember ezt a' Mosje alatonost. Az én házam nyilvános

's én magam egy becsületes személy vagyok, ki mindent nyilvánosan cselekszek, és nincs szükségem alaton-ra. Nem, abból ugyan semmi sem lesz.

Móricz: (Zsigához) Ez egy esztelen.

Zsiga. (halkal) Majd gyenge oldalánál fogom én meg. (fenn) Ne induljon-fel édes Faládiné aszszonykám. Jól tudom én, hogy kegyed egy jó aszszonyka, kire magát az ember egészen rá bízhatja.

Faládiné. Oh igen! bennem lehet bízni, dicsekedés nélkül mondvá: az én ajkaimon semmi ki nem jön, inkább magamat halálra hagynám verni. Ez előtt nyolcz nappal-is p. o. szomszéd aszszonyom hozzám jött, sírt, rítt, és nekem négy szem közt elmondá, hogy a' férje megverte; de hogyan verte-meg! és még-is egy léleknek sem szólltam felőle, 's tőlem nem-is fogja egy halandó-is megtudni. De hallja tsak miért verte-meg őt az a' rossz ember.

Zsiga. Édes lelkem gyönyörű Faládiné aszszonykám! itt még sokkal nagyobb dologról van szó. Mi alatonban akarunk elutazni, hogy azt az átkozott Hajóskapitányt kikerülhessük, ki épen most szállott-be, mert az uramnak szerencsétlensége volt az ő unokáját agyon szúrni.

Faládiné. Agyon szúrni? Halál, gyilkosság! szerelmes Istenem! egy gyilkos az én házamnál!

Zsiga. Ne lármázzék hát olly nagyon, hiszen csak kettős viadal volt.

Faládiné. Mit? kettősviadal? Az én házam oda van; az aranszölő elveszti hitelét; minden jó hírem elenyész!

Zsiga. De tsak hallgasson-meg hát —

Faládiné. Mit hallgassak én még? Már a' nélkül-is elég sohat hattottam. Gyilkos! haramia! delinquens! segítség! segítség! (el)

Zsiga. Faládiné aszszonyom! Faládiné aszszonyom! Vigye-el a' poklok ördöge!

Móricz. Az az aszszony megbőszült! Mi tévők legyünk most?

Zsiga. A' sátán csinál nékem ma merő fonákságokat legszebb feltételimben. De adja csak ide az úr, azon levelet minden esetre. — Első dolog most ezen boszorkány után futni, nehogy valamelly bolond lépést tegyen. (megyen az ajtóig) Pfuj az ördögbe! Itt a' kapitány megint. No most léssen ördögtáncz.

Móricz. Én el vagyok veszve.

Kilentzedik jelenet.

Ortál. Hát, uram, meddig fog még magára várakoztatni?

Móricz. Engedelmet uram —

Zsiga. Ha nyakát szándékozik az ember kitörni, csak egy kisség el kell rendelnie a' maga dolgait.

Ortál. Kend fogja-bé a' száját. — (*Móriczhoz*) Uram! én nem tudom mit véljek az úr' maga viseletéről. Ha az úr becsületes ember, miért késik azt olly sokáig bebizonyítani?

Móricz. Mit feleljek neki?

Zsiga. Semmit se feleljen. Húzzon kardot.

Faládiné. (künn) Csak ide, csak ide, be!

Ortál. Melly látvány ez?

Zsiga. Mennydörgő villám! Az örök!

Tizedik jelenet.

Ortál. Mit akarnak ezen emberek?

Móricz. Azt nem tudom.

Faládiné. Amott az az, uraim, az!

Örtiszt. Ezen Ifjú ember?

Faládiné. Igen, ez a' gyilkos, ki amaz úrnak tulajdon unokáját agyon szúrta.

Zsiga. Pokolbéli boszorkány!

Faládiné. Én nem szenvedek gyilkost házamnál; tegyék vasra.

Tiszt. Uram, az úr önmaga hallja mivel vádoltatik. Nekem bizonyossá kell lennem az úr' személye iránt.

Móricz. Én ki fogom nyilatkoztatni.

Faládiné. Mit kinyilatkoztatni? Ezen úrnak van jusa magát kinyilatkoztatni. Kapitány úr, egy szót sem szól? Nekem köszönheti az úr, hogy az őt megcsípte.

Ortál. Pfuj, aszszonyom, az nem illendő.

Faládiné. Micsoda? hát még ez a' köszönet?

Tiszt. Kövessen engem az úr!

Zsiga. (halkal) Az úr tömlöczbe fog vitettetni, mivel hogy önmagát kettős viadalban meggyilkolta.

Móricz. (halkal) Tréfának van most ideje?

Tiszt. Menjen.

Faládiné. Menjen, takarodjék!

Móricz. Meg kell magamat neveznem.

Zsiga. Még egy szempillantatig. (Ortál fülébe) Hogyan uram, el fogja tűrni, hogy a' politia álljon az úrért boszút?

Ortál. Megfojt a' méreg miatta; de mit tegyek?

Tiszt. Az úr-is, Kapitány úr, velem fog jönni a' maga vallomását megtenni.

Zsiga. (halkal) Egyetlen egy szóval fordíthat a' dolgon.

Ortál. Hogyan?

Zsiga. Mondja hogy csalfaság minden, az úr unokáját nem ölték-meg, 's ez maga az úr unokája.

Ortál. Mit! — ő! — Gyilkosa Móriczomnak. (magában) De a' becsület parancsolja azt.

Tiszt. Uraim nekem nincs időm tovább várakozni.

Ortál. Uram, én sajnálom hogy ide híjában fáradott, ez a' locsogótarisznya megcsalta.

Faládiné. Kicsoda? én? — locsogótarisznya!

Tiszt. Nem ölte-meg ezen ifjú ember az úr unokáját?

Ortál. (mágán erőt véve) Ha mondom az úrnak — hogy ez maga az én unokám.

Tiszt. Ez?

Faládiné. Unokája?

Móricz. (ölebe szökve) Kedves jó atyám!

Zsiga. Ugyan megmarkolta.

Ortál. Igen, az én unokám Móricz.

Móricz. Tehát valósággal.

Ortál. (Zsigához) Milly szemtelenül tud hazudni.

Zsiga. Ah, ő nem ostoba.

Tiszt. Mit jelentsen ez Faládiné asszony? hát balgtag meséket kohol-e ki?

Faládiné. Én bizonyossá teszem az urat. —

Tiszt. Egy politia-hivatalt bolondnak akar-e tartani?

Faládiné. Az inas nekem maga-is mondotta.

Zsiga. Én egy kis tréfát akartam elkövetni.

Faládiné. Az igen bohó tréfa; egy becsületes asszonyt, mint én, csacskaság' hírébe keverni.

Tiszt. Engedjenek meg uraim, hogy nyúgtalanságot okoztam, mindenben ez az asszony vétkes. (el.)

Móricz. A' haszontalan locsogó!

Zsiga. A' bolond.

Ortál. A' szemtelen.

Faládiné. Ki vagyok én? mi vagyok? locsogó, bolond? Megbódulok, kilél a' hideg! a' forró hideg! a' sárga hideg! — Az aranyszőlői vendégfogadósné bolond? Én beárúlom mindnyájokat! Az én öcsém prokátor, az az uraknak írásban fogja bebizonyítani hogy nekem több eszem van mint mindnyájoknak la! (el.)

Tizenegyedik jelenet.

Ortál. Az úr látja, hogy én nagylelkű ellenség vagyok.

Móricz. Köszönetemet —

Ortál. Attól meg-kémélhet, mert nem az úr miatt tettem ezt. Az urat a' politianak által-adni egy nemtelen egy félboszú fogott vala lenni.

Móricz. Mit? tehát az úr még mindég —

Ortál. Úgy hinném. A' szempillantat kedvező, mi együtt megyünk 's a' szolga távolról fog utánnunk jönni, egyiknek közölünk segédre lészen szüksége. (Zsigához) Eredj hozd-el uradnak fegyverét.

Zsiga. Én? fegyvert hozzak? Vérontani? Nem, azt ugyan nem fogom megtelegekdeni. (halkal Móriczhoz) Hagyjon engem vele magányoson.

Móricz. Elfogom önmagam hozni.

Ortál. Itt fogom megvárni.

Zsiga. (halkal) Leskődjék. Én a' vasat verni fogom 's vigyázzon mikor meleg lészen.

Tizenkettődik jelenet.

Ortál. Úgy látszik, hogy a' kend ura igen megindúlt.

Zsiga. Ah kapitány uram, ha az úr tudná mint hat az szívébe — neki tellyes lehetetlen az úrra kardot húzni. Ő valósággal nem mehet viadalra.

Ortál. Neki kell azt tennie.

Zsiga. Talán meg fogja az úr a' maga szándékát változtatni, ha e' levelet olvasta.

Ortál. Nem akarok semmit olvasni.

Zsiga. Unokájától van.

Ortál. (utánna kapva) Unokámtól?

Zsiga. Haldokló pillantatiban bizta uramra, hogy adja kézhez.

Ortál. Szegény gyermek! valóban ez az ő írása.

Zsiga. Hogy valósággal az, arról jót állok.

Ortál. (olvas, érdekelve van, szemeit kitörli) Ebből-is megismerem az ő szívét.

Zsiga. (félre) Ő sír. Megnyertük a' játékot. (fenn) Tehát, uram, akar az úr még viadalt?

Ortál. (hevesen) Minden bizonnyal, életemre 's halálomra.

Zsiga. (félre) Az ördög jő vele tisztára.

Ortál. Minél nemesebb tetteit látom unokámnak, annál fájdalmasabban érzem vesztét, annál inkább elkeseredem gyilkosa ellen.

Zsiga. (félre) Isten bizony! minden mesterségem kicsorbúlt rajta.

Ortál. A' kend ura megint késik. (egy lépést teszzen Móricz szobája felé.)

Zsiga. (újába áll) Uram én kétségbe esem! — Az úr tehát átaljában azzal akar viadalra kelni, ki unokáját agyon szúrta?

Ortál. Egyátaljában.

Zsiga. No tehát uram vágjon velem össze, én öltem őt meg.

Ortál. Te? nyomorék?

Zsiga. Senki egyéb, mint én.

Ortál. Te voltál volna orgyilkosa?

Zsiga. Ah olvassa csak ön levelét. Nem írja, hogy az ő ellensége egy becsületes ember?

Ortál. Lészszen olly jó, hogy nekem felvilágosítod?

Zsiga. Oh igen szívesen, és a' legeggyűbb módon. Mit az úr' unokájáról mondtam, egy szölg hazugság, kivévén a' házasságot.

Ortál. (elragadtatva) Ő él?

Zsiga. Ép egészségben.

Ortál. (hidegen) 'S megházasodott?

Zsiga. (félénken) Igen, kegyelmes uram!

Ortál. A' háladatlan! Azt soha meg nem botsátom néki.

Zsiga. Ah kapitány uram! hát nem jobb az élőnek megbocsátani, mint a' holtat siratni? Ha tudná milly végtelenül szereti ő az urat.

Tizenharmadik jelenet.

Móricz. (hátról halgatózva)

Ortál. A' szófogadatlan.

Zsiga. Mint édes atyját tiszteli ő az urat.

Ortál. Kedvencz feltételemet füstbe oszlatta.

Zsiga. És felesége —

Ortál. (nagy részvéttel, melyet igyekezik elnyomni) 's jól élnek együtt?

Zsiga. Ah Kapitány úr, nincs galambpár a' világon, melly annyira szeretné egymást. Százszor hallottam őket mondani, hogy bődögságoknak semmi hija nincs, csak szeretett nagyatyjok' távolléte.

Ortál. Miért kételkedett ő az én szívemben. Kellet volna nékie —

Zsiga. Magát lábaihoz vetnie.

Móricz. (lerohan elébe) Itt van lábai előtt.

Ortál. Hogyan uram, az úr? —

Móricz. Szomorodott unokája.

Ortál. Te mérészlesz-e szemem elébe lépni?

Móricz. Kedves nagyatyám nem hihetem-el többé haragját, én láttam könnyeit folyni.

Ortál. Egy valóságos bohó voltam, hogy sirattalak. Kellj-fel — nézz szemembe — (nyakába borúl nagyatyjának) Oh Móricz! Móricz! te nekem sok bűt okoztál. — Gaz gyermek, azért játszottad olly jól unokámnak személyét? Jer hitvesedhez az a' szegény aszszony aggodalmak között sínlődik. Mondtad-e néki, hogy nagyatyád egy valódi tengeri medve? Jer én kitagadlak örökségemből — fíjaid kapják pénzemet — te — nem kapsz egyebet mint a' mennyire — szükséged lészen.

Móricz. Szeretetét, édes nagyatyám, szeretetét 's aztán bődög vagyok.

Ortál. Kezet rá! Szeretet, szeretetért.

Zsiga. Ha a' vég jó minden jó.

(A' kárpit lehúll.)

Rejtényi László.

22.

A' különböző tárgyakra fordított figyelem elfáraszt 's megújít.

Az ember, valahányszor csak akarja, elvonhatja minden egyéb értelmi vagy érzéki tárgytól gondolkozását, hogy azokat egyedül egyre függeszsze, még pedig akár jelen legyen az, akár nem. Lelkünk ezen tulajdona figyelemnek neveztetik, melly ha tartósabb, unalmat szerez nekünk, kimeríti erőnket, meg-lankasztja tehetségünket; szóval: elfáraszt bennünket. De miért? értekezésem folytából kitetszik valamennyire. — A' különböző tárgyak-ra fordított figyelmünk pedig el-is fáraszt, meg-is újít; az egyik tárgytól okoztatott unalmunk, lankadásunk 's fáradásunk helyrehozatik 's egyarányúságba tétetik előbbeni mulatató, vidor és pihent alkatunkal másika által, melly csak hamar vólt erőnkre segít.

Hogyan eshetik? hogyan fejtethetik-meg ez a' magában ellenkezőnek látszó tünete lelkünknek? — Hogy valóban így legyen a' dolog, mindennapi 's ezer tapasztalásaink bizonyítják 's ösmértetik velünk, ha valamennyire leszünk-is belsőnkre figyelmesek 's változásaink búvárai. — De mi szeren? Minden érzékeink ellankadnak 's fáradnak a' tartós egy-

alakú (uniformis) benyomásoknál, hatásoknál; bár mi kellemetesek és kedvesek legyenek-is azok először magokra nézve; sőt az egyalakú behatásoknak húzamosabb következtetések épen elfáradásunk. Így p. o. a' virágok, bokrok, fák, fűvek, források, csermelyek, vízrohanások, szóval minden egyéb tárgyak nélkül szűkölködő, bár egekig emelkedő kopárhegy' szemlélése meghatná ugyan 's elragadná igen első látásra érzésünket, de hamar el-is fárasztaná; a' halmok, virágok, kertek, erdők, vizek, szántóföldek 's emberi lakhelyek nélkül való belátatlan tér csudálkozásra ösztönözne ugyan bennünket első pillantatra, de hamar meg-is unatná; a' csendes tónak vagy tengernek felséges tekintetét sem tűrhetnők sokáig unalom nélkül, bár első benyomása bámúlást 's borzadást öntsön belsőkbe.

Ellenben örömmel 's rebeső megleléssel viselhetnők, folytathatnók tartósabban felséges bérczeink szemléléseket, ha ékes virágokkal, egybeszővött bokrokkal, kevélykedő fákkal, illatozó fűvekkel, buzogó forrásokkal, susogó csermelyekkel, harsogó vízrohanásokkal lennének felruházva 's piperézve azok; — sokkal tovább szemlélhetnők, vizsgálhatnók unalom nélkül a' habozó halmokkal, díszes virágokkal, kies kertekkel, árnyékos ernyőkkel, setét berkekkel, cseregő patakokkal, buja szántóföldekkel 's füstölgő lakhelyekkel megrakott tereket; — sokkal húzamosabban mulattatná végre vizsga szemünket a' szigetekkel tarkított, hegysziklával környékezett 's habuczkoló csajkákkel fedett tenger, vagy a' tajtékzó, hullámos 's még inkább a' nádasokkal benőtt, csónakoktól keresztül kasúl hasgatott és a' min-

denféle tollasok színes táboroktól megszállott Balaton.

A' benyomásoknak egymást felváltódások még mulattatóbb. — Ha valamellyikének húzamosága meglankasztotta figyelmünket 's elfárasztotta érzékeinket; feléleszti amazt 's megpihenteti ezeket másikának, kivált előbbeni foglalatosságunk ellenkezőjének elővétele, úgy, hogy a' lelki munkálódásokban izzadott a' testiekbe, a' testi művekben fáradott a' lelkiekbe keresheti 's lelheti bizonyos enyhelyét; — a' könyveiben 's elmélkedéseiben meglankadott tudós új erőre kap, ha sétál, fát vág, vagy más testi munkához nyúl; a' kézi munkától erejében csökkent pedig könyveibe találja pihentét. Sőt, a' mi különösebbnek tetszhetik, az ugyan azon nemű foglalatosságoknak változtatások-is újult állapotot szerezhet nekünk. — Így, a' ki Teremtőnk jóságát érintő elmélkedésein kimerítődött erejébe, megfrissül egészen, mihelyt annak bölcsességét, szentségét, vagy munkáját, vagy előbbeni vizsgálódásaitól még jobban különböző tárgyát választja foglalatosságainak; a' ki bölcselkedési nyomozásait történeteknek olvasásokkal, ezeket földírásbeli ösméretekkal, a' földírásbeli ösméreteket nyelv vagy természeti tudományok' rendszabásaival változtatgatja, a' ki ülve folytatott kézimunkáit állva végezhetőkkel, ezeket ismét más mérsékletű dolgozásaival cserélgeti; az megfárad ugyan a' húzamosabb ideig folytatott egy osztálya munkájánál, de meg-is újul amabból más rendűbe 's szerkeztetőbe való léptével és menetelével.

Ezen lehetetlennek látszó tüneményt, hogy t. i. a' különböző tárgyak elfárasztják 's meg-

újítsák az embert, két feltételek világosíthatják 's fejthetik-meg előttünk.

Eggyike a' következő: *Én munkálódó vagyok és átaljányos eggyezést keresek minden munkálódásaimban.* Ez első eredetű és eredeti alapja életünknek, melly szükséges foglalatosskodatásunkat foglalja és tartja magában, ugyan azon erők belső nógatásaik 's ingereik által, mellyeknek az élet valódosítására nézve szükségesképen nyilatkoztatniok kell magokat.

Ezért munkálódunk olly gyakran arány nélkül, ezért hatunk a' külvilágra olly sokszor szándékunk és akaratunk ellen, csak hogy munkálódjunk, csak mivel nem tartóztathatjuk vissza magunkat eredeti alkottatásunk után a' munkától.

Ha tehát foglalatosságunk nintsen, vagy szűnik, vagy könnyebb 's csekélyebb, mint sem eléggé gyakorolhatná a' szünteleni munka után rébző tehetségeinket; akkor a' munkátlanság 's merevedtség kedvetlen és lelkünk természetlen állapotjába tétetünk által, az az: megúnatkozunk, megfáradunk. Ha ellenben foglalatosskodatásunk van, vagy kezdődik vagy elég fontos belső 's eredeti tehetségeinknek gyakoroltatásokra a' munkásság, a' kihatás kedves és természeti érzéseibe ragadtatunk; akkor megújulunk, megfrissülünk.

Vagynak valóban elég számmal olly férjfiak, kik a' középszerű könyveknél többnyire elszunnyadnak, vagy legalább egészen mást gondolnak, mint olvasnak; ha pedig mély belátású könyveket vesznek kezeikbe, vagy ilyeneken elmélkednek, teljesen vidámak és vídorok; vagynak, a' kik ugyan csak megfáradnak 's unatkoznak előbb kidolgozott munkáik másod-

szori vagy többszöri leírásoknál; új tárgyak felett ellenben húzamosabb időket tölthetnek izzadás és elgyengülés nélkül az írásban. Mert az elsőbb esetekben nem foglalatoskodtatik eléggé tehetségök; az utóbbakban elég, szüntelen új 's fontos anyagjok van szükséges és egyedül természeti munkálódásaiknak.

Innen lehet már megfejtünk, miért fárasztanak-el csak hamar a' kopasz hegyek, puszta mezők 's csendes térségű tavak. Az első pillanat ezeknél nagy, elragadó, de kimeríti egyszerre az egész tárgyat és semmit sem szolgáltat többé, a' mi erőnket mozgásba és foglalatoskodásba hozhatná. Az öszszetétel ellenben 's külömbféléség rajtok, ébren 's frissülve tartják a' figyelmet, mert mindég új anyagot (materia) nyújthatnak tehetségeink gyakorlásokra.

Ezen alapból fejtethetik az-is meg, miért viseltetünk hideg vérrel a' mindennap látott legfelségesebb 's válogatottabb dolgok eránt. A' született Pesti, ha csak nem gyakorlott művészi szemmel bír, semmit sem lát a' fényes palotákon, egekig emelkedő tornyokon, pompás minden kívánatainknak megfelelő dolgokkal tömött piatzokon, 's remek házakon 's útszárakon. A' gyakorlott csupán elmélkedése után találja azokat szépeknek, nem csudálja, hidegen nézegeti; az idegen pedig bámulja. Amaz első gyermekségétől látott mindeneket, nem talál semmi újat rajtok, nem a' mi erejét foglalatoskodtathatná; ez ellenben mindent újnak, mindent különösnek, mindent munkáltatónak tapasztal.

A' második feltétel: Bonnet, Platner 's más Lelkészeknek (Psychologus) ereink képzé-

tinkel 's érzetinkel való játékaíró szólló rendszerek. Ók t. i. azt vélik, hogy agyvelónk minden képzetekre, 's érzékeink a' tárgyak minden nemeire nézve, különös erekekkel, idegekkel 's szálakkal bírnak, mellyeknek mozgások 's külömbféle alkatások határozzák-meg benyomásainkat 's képzetinket.

Ezen feltételt sem igaznak nem árúlom, sem alaptalansággal nem vádolom; hanem feltételnek (hypothesis) veszem-fel, 's mint illyet alkalmaztatom vizsgálódásaimra.

Ha minden érzet tulajdon szálakkal, vagy legalább az érzetek' minden neme tulajdon szálak 's idegek csomójokkal bír; akkor az egy tárgy felett való tartósabb maga erőltetés mellett a' következendőknek szükség történniek:

1. Az erőltetett szálak megfáradnak, mivel sokáig voltak felhúzza 's tartattak mozgásban.

2. A' többiek, mellyek nem foglalatoskodtattak, megmerevednek 's a' kedvetlenség bizonyos állapotjába tesznek által bennünket.

3. Az erők a' mozgás egyetlen pontjába, az az: a' munkálódó szálakba gyűlnék özsze; még jobban megerőltetik ezeket és siettetik a' nedvek' felhúzásokat 's kiszáradásokat, következképen elfáradásunkat.

Innen szükségesképen az eldöntött egyarányúság kedvetlen állapotjának kell erednie; egyik résznek igen sok a' dolga, többinek épen semmi sem.

Könnyen meglehet már most fognunk, miért megújulás ránk nézve a' tárgyak' 's foglalatosságoknak felváltódások. Az előbb megerőltetett szálak ez által pihenésbe tétetnek, az előbb munkátlanságban veszteglők gyakorlást 's táplálékot nyernek, a' nedvek egyenlő-

en osztatnak-fel, az egyarányúság bennünk helyreállítatik.

Csak nem régen kérdezett, így ír a' tudós Villaume, engem egy Dáma, miként történhetik az, hogy néha írás, vagy más ilyen munka mellett való tartósabb megerőltetése után, éhséget érez, 's hogy éhsége ismét elmúlik, ha eledel nélkül kísétál? én hamarjába, mivel gondolkozásra időt nem enged, a' következő okból származtattam helyes észrevételét. Még munkára erőlteti magát, addig minden tápláló nedv oda húz, hol az erőltetés történik, a' test többi részei üresen maradnak, úgy, hogy szükségét 's fogyatkozást szenvednek. A' sétálás ellenben, melly az egész testet mozgásba hozza, kívánt 's természeti rendbe teszen újra mindent és az egész testben egyenlően osztja-fel a' tápláló nedvet.

Az egyalakú tárgyak mellett való elfáradásunk tüneményjének feljebbi megfejtéséhez, más ezen utolsó feltételtől költsönözött világosítást-is adhatunk tehát már. A' mezítelen hegyek, csupasz mezők 's mindentől megfosztott tavak és tengerek egyedül néhány szálaít hozzák mozgásba érzékeinknek, következésképen azokat igen megerőltetik a' nélkül, hogy más idegeknek foglalatoskodtatásokkal pihezésre vonhatnák a' kifáradtakat; a' több alakú tárgyak szemléléseinél észrevehető lankadásunk 's ismétli újjulásunk a' mondottakból nehézség nélkül következtethetik, és épen azért kinek-kinek figyelmére hagyathatik.

Az első feltétel szerint tehát erőnk megrestül, merevül, unatkozik; innen megfárad, ha annyira foglalatoskodott valamelly tárgyal, hogy ezt egészen kimerítette, megüsmérte,

hogy vele semmi dolga 's foglalatosskodása sem lehet, 's a' nem természeti nyúgalmába 's munkátlanságába tétetett. — Ellenben megfrissül, megújul, 's új életre kap, mihelyt más tárgy által új körét nyeri munkálódhatásának, mihelyt van mivel foglalatosskodnia, mihelyt elég tehet eredeti rébzéseinek. Vallyon nem kedvetlen, unatkozott 's fáradt-é az, ki arányát el nem érte? Vallyon nem jó kedvű, vídám 's újult-é az ellenben, ki aránya' hajnalát láthatja feléje szürkülni? erőnknek pedig tagadhatatlan aránya a' kihatás, a' munka, a' foglalatosság, úgy hogy ebben álljon élete, a' munkátlanságba betegsége 's halála.

Bonnet alkotmányja (theoria) testiképen fejti-meg felvett tárgyunkat 's belőle következtetett felvilágosításunk, hogy t. i. az előbb megerőltetett szálak 's testrészek pihenésre lépnek; a' kipihentek pedig munkára vonatnak 's ez által mindég újul vizsgálódó erőnk a' tárgyaknak változtatásokkal, ebbeli felvilágosításunk mondám, egy cseppet sem ütközik össze az előbbenivel. Amott lelki erőnk vétetett szemügyre, belső munkátlanságunk, innen eredett unatkozásunk 's elfáradásunk okozta testünk merevedését, és viszont belső munkálódásunk, újulásunk vontá maga után testünk kipihentségét. Itt ellenben külső testi foglalatosságunk, megerőltetésünk 's elfáradásunk oka lelkünk lankadtságának, és külső testi, az által szolgáltatott újulásunk, hogy pihent, eddig veszteglett testrészt 's szálakat fogunk járomba, teszi lelki erőnket alkalmatossá újabb vizsgálódásokra 's kinyúgodtá. Eddig szemeinkkel munkálódhattunk p. o. valamelly tárgy körül, már most az új tárgynál előbb pihent ke-

zeinket vagy füleinket foglalatoskodtathassuk ; így amazok pihennek , ezek pedig új erővel munkálódnak.

Az első feltétel tehát akkori fáradsunkat 's újjulásunkat fejti-meg , ha belőlről kívültre ; a' második pedig , ha kívülről belőlre , vagy lelkünkről testünkre , testünkről lelkünkre tetetett a' behatás. Mind a' két esetben egyik részünk kormányozza 's vonja magával a' változásokban másikat , megmagyarázhatatlan összeköttetése által.

A' mi a' tárgyak felváltódásoknál nedvünk egyenlő eloszlásától 's visszanyert egyarányúságától származtatott megújulásunkat illeti , minthogy teljesen a' második feltételből ered 's igen viszsonos , (relativum) úgy , hogy gyakran helye sem lehet a' tárgyak változtatásainál , midőn a' nedvek újra a' munkás részbe húznak , 's egyarányúságokat vissza nem nyerhetik , szabad legyen minden bővebb előterjesztés nélkül el-mellőznöm.

Némethy Pál.

23.

Ki a' pallérozott ember?

Töbnyire minden társaságot , mellyben tartozó tiszteletadással és kíméléssel bánunk egymással , és mellyben illetlenségeket egymás szemibe nem mondunk , pallérozottnak nevez

az ember. A' külső kiköszörültséget, néha eszméletlenséget, gyakran egy néma magaviseletet pallérozott kimíveltségnek nézünk, azt nevezzük jól neveltnek, ki mind attól tartóztatja magát, a' mi az illendőség' szabását megsérti, a' nélkül; hogy az értelmét 's erkölcsi becsét további tekintetre méltatnánk, holott a' szokásban lévő udvariság, módosság, a' jeles magaviselet alakjaihoz alkalmazott síma külső, koránt sem a' valódi műveltség.

A' pallérozott, művelt ember nem csak az emberek', egyéb dolgok' 's a' kifinomított ízlésnek kiterjesztett ismereteivel bír, hanem belsőképen tiszteli az igazságot és az igazságosságot. Karakterje állhatatosságot mutat, valamint az indulatja humanitást; ő nem rabja holmi hiú gyermekeskedéseknek, hanem azt, a' mi az embernek méltóságot ad, komolysággal és erőlködéssel űzi. Az ő magaviselete mindenütt az emberiséghez viseltető legtisztább és legbelsőbb nagyrabecsülésnek bélyegét viseli magán, az ő ítéletei mindenkor helyesek, észrevételei élesek és talpra esettek, az ízlése pedig finom. Ő nem csak hogy senkit meg nem sért, sőt a' legszelídebb kíméléssel 's jámborsággal bánik mindennel, a' mi csak környűlményjéhez közelít.

Ollyan társaságnak, mellyben másokat megszóllnak és rágalmaznak, szokott mindennapi új hírekről beszélgetnek, mellyben az időt kártya játékkal ölik, nem szabad és nem is lehet pallérozottnak nevezni magát, mert benne egy szikrája sem ragyog azon geniosznak, melly a' művelt tökéletesedés' és jó nevelésnek gyümölcse. A' mi az embert mint embert interesszálhatja és reá nézve becses lehet,

— egyedül ez szokott tárgya lenni a' művelt társaságok beszélgetéseiknek. A' mit az emberi ész-szesz dicsőt és szépet előhoz, a' mit a' mesterség teremt, a' tudomány szúl, a' munkásság és az ízlés tökélesítnek; ezek a' pallérozott társaságok' szokott mulatságaik. Az olyan társaságok ellenben, melyekben az emberek holmi aprólékosságokon rágódnak, és a' legfontosabbat, az emberiség' tiszteletét, az ízlést és a' tudományos ismereteket csekélységeknek nézik, nem érdemesek a' művelt társaságok' nevezetére.

*Mező-Szeepsiben Kassa mellett,
Bőjt' más hav. 1830.*

STAUT JÓSEF, Főhadnagy.

24.

Epigrammák.

Szósd ki halt, 's az egész tájék azt vallja fölöle,
Éltében nem szólt rosszat akárki fölöl.

Meghiszem. — Óh kérlek, hogy' tudta megállani? — Könnyen;
Tárgya beszédjének szüntelen ő maga volt.

Könyvesi értékét könyvekbe temette, 's Tudósnak
Véli magát, mert lám! tudja azok' neveit.

Nosza! szerezz kaptát, bicskét, árrt, 's melléje szattyánt
Könyvesi! — 's holnap után czéhbéli Varga leszel.

Tág Balaton' partján szemeid' valamerre lövelled;
Számos bor-termő hegyre találnek azok. —

Így Thetys és Bacchus (két ellenes Isten egyébként)
E' tájon példás egyesülésre hajólt.

Árday Gergely.

J E L E N T É S.

Dr. Sartori Ferencz, Cs. K. Kormányzéki Titoknok, 's a' Könyvvizsgáló Fő-Hivatalnak Igazgatója Bécsben, a' Felsőség' engedelmével egy könyvet ad-ki ezen czím alatt: *Wiens Tage der Gefahr, und die Retter aus der Noth*, (Bécsnek veszedelem napjai, és a' Szabadítók az Inségből), melly a' vízáradás által szerencsétlenné lett külsővárosi és falusi lakosok felsegállításokra fordíttatik. Magában foglalja ez, hiteles kútfőkből merített leírását azon hallatlan vízáradásnak, melly Bécs' külsővárosaiban és a' dunántúli lapályos térségen fekvő helységeekben szörnyű pusztításokat tett. Igazán lefogja írni mind azt, a' mit a' veszedelemben forgottaknak megszabadításokra, a' legnagyobb inséget szenvedteknek felsegállításokra a' Felsőség Császári Háznak Tagjai, a' Főrangú Nemesség, a' Katonaság, a' Tisztikarok; 's általjában a' Bécsiek munkás ember-szerető emlékezetre méltót tettek.

A' mi a' Munkából Előfizetés' útján, vagy annak eladásából bejő, mind a' vízáradás által nyomorúságra jutottaknak felsegállításokra fordíttatik. A' Munka 10—12 árkusnyi lesz, 's legfeljebb-is Május' végéig megjelen két rajzzal együtt, melly a' Leopoldvárosi 's Rossau vízáradást ábrázolja. Előfizetési ára szép nyomtató papirosra 1 for. Velinre 2 for. Conv. pénz. A' Titl. Előfizetők' neveik a' Munka mellett kiadatnak, 's e' végre neveiket tisztán leírva méltóztassanak béküldeni. — Kassán az Előfizetést elfogadja a' Munka kijöveteléig, kiadandó nyomtatott Nyugtató mellett

a' *Minerva*' Kiadója.

A' M É H

nevezett alatt Hazánkban Német nyelven megjelenő Folyó-írásnak Magyar Minervánkban leendő kihirdetése 's közönségesé tétele végett, annak rendes Redactora által megkérétttétvén: örömmel jelentjük 's megjelenését az itt következő Német hirdetés szerént közönségesé tesszük; óhajtván, hogy a' Kiadó' nemes törekedései, méltó részvételre 's lehető pártfogásra érdemesíttessenek.

A n k ü n d i g u n g

einer neuen Zeitschrift

genannt:

„**D i e B i e n e .**“

(Utile dulci. Nützlich und anmuthig.)

Die Natur beginnt aus ihrem — diesmal ziemlich langen und schweren — Winterschlaf zu erwachen, und auf der Flur wie im Haine melden sich die ersten Vorboten des Frühlings, um die schlummernden Kräfte zu wecken. Mit dem physischen Leben fühlt sich auch das geistige im Ganzen wie im Einzelnen angeregt, und darum dürfte es wohl an der Zeit seyn, wenigstens mit der Idee einer neuen Zeitschrift ans Licht zu treten, welche durch ihren Namen es ausspricht, daß sie mit Unbeginn der mildern Jahreszeit zur Sammlung des Nützlichen und Unangenehmen ihren ersten Ausflug machen werde.

Der durch das Motto ausgesprochene Zweck dieser Zeitschrift ist:

„nützliche und anmuthige Unterhaltung“

und macht es somit deren Redaktion zur Pflicht, an folgenden Vorschriften fest zu halten:

I. Die Zeitschrift soll das Gute, Edle, Schöne, Wahre, was in ihrem Bereiche vorkommt, zeigen, oder doch darauf hindeuten, und es aus dem Dunkel, worin es oft aus Bescheidenheit und Schüchternheit, oft auch durch den Zufall verborgen wird, zu Tage fördern: — eine Pflicht, welche in und für Ungarn zu erfüllen, den dasigen Schriftnern, und besonders der Redaktion eines heimischen Zeitblatts näher liegt, als

irgendwo. Denn in diesem allerorts gesegneten Lande bleibt so manches Treffliche, theils seines Werthes unbewußt, theils sich selbst genügend und anspruchlos, oft lange Zeit unbekannt, oder wird doch nicht gebührend anerkannt, — und darum geht oft der Segen des Geniis spurlos verloren. Um dieses zu verhüten, wird die Berichtigung irriger Angaben und falscher Daten, die Bekämpfung unseliger Vorurtheile, die Beleuchtung und Ehrenrettung verkannter oder vergessener Verdienste, ja selbst die Heraushebung solcher Vorzüge, welche Land und Volk der Natur und dem Zufalle verdanken, und welche weder innen noch aussen ins rechte Licht gestellt worden sind, — hauptsächlich Augenmerk der Redaktion seyn.

II. Die Zeitschrift soll — frey von anmaßlicher Überschätzung der Segnungen des Vaterlandes, alles Gute, Treffliche und eben anwendbare und Brauchbare, was das Ausland, — das kultivirte wie das unkultivirte — darbietet, mittheilen, und hiesigen Verhältnissen und Bedürfnissen gemäß darlegen und vorschlagen. Dahin gehören alle interessanten ausländischen Notizen, bei deren Mittheilung der Grundsatz festzuhalten ist, — daß das Neue gut, das Gute neu sey.

Mit diesen beyden Punkten ist die Sphäre abgeschlossen, in welcher sich diese für das gebildete Publikum bestimmte Zeitschrift bewegen soll — jedoch bleibt noch einiges wegen der gewählten Sprache und wegen der zu gehenden Form zu erörtern.

Die deutsche Sprache ist aus folgenden Gründen gewählt worden:

In keinem fremden Lande hat die deutsche Sprache so gastfreundliche und ehrenvolle Aufnahme gefunden als in Ungarn. Man kann mit Gewißheit annehmen, daß jeder gebildete Ungar, — er gehöre dem magyarischen, oder dem slawischen Stamm oder irgend einer der da eingebürgerten Nationen an —, es für einen wesentlichen Theil seiner Bildung erachtet, der deutschen Sprache wenigstens in so weit mächtig zu seyn, daß er im Stande ist, der in solcher dargebotenen Gaben sich durch Lektüre mit Nutzen zu erfreuen. Solches ist durch die ältere Geschichte, wie durch die Ordnung des Tages und selbst durch die bestehenden Verhältnisse un widersprechlich bedingt. — Hierzu kommt, daß deutsches Wort und Schrift in Ungarn von allen idiotischen Einflüssen frey seyn kann und soll, weil die Gebildeten, welche da deutsch reden und schreiben, Kenntniß und Fertigkeit in der deutschen Sprache, theils schulgerechtem Unterrichte, theils klassischer Lektüre verdanken, — und weil es zu den National-Vorzügen der Un-

garn gehört, sich fremde Sprachen bestens anzueignen.

Was die Form anbetrifft, so hofft man die Zubilligung folgender Ideen:

Möglichste Freyheit der Form — ist das Palladium jeder Zeitschrift für gebildete Leser so gewiß, als Wechsel und Überraschung die Talismane der Unterhaltung sind; jedoch darf diese Freyheit nie gegen den Charakter des Anständigen, Humanen und Edlen verstoßen, nie sich Persönlichkeiten verzeihen, nie die Schranken verletzen, welche der gute Ton des geselligen Lebens unter gebildeten Menschen festgestellt hat. Diese Normen hat vorzüglich die Kritik zu beachten, sie mag nun die wichtigen und triftigen Ergebnisse in- und ausländischer Literatur oder die flüchtigen und lustigen Erscheinungen an den Theaterhimmeln betreffen; — sie darf weder schmeichlerisch lobhudeln, noch hämisch bekritteln, sondern ihre ernsten Urtheile im Geiſt und in der Wahrheit offenbaren und soll vor allem nach dem Ruhme der Gerechtigkeit trachten, damit jegliche Muse sich es zur Ehre schätze, wenn ein ihr dargebrachtes Opfer besprochen wird. Kein Fach menschlicher Kenntniſſe, kein Gegenstand genialer und merkwürdiger Betriebsamkeit soll vom Bereiche dieser Zeitschrift ausgeschlossen seyn. Alles was nützt und erfreut, — gehöre es dem Vaterland oder dem Ausland an — *Tros Rutulusve suat, nullo discrimine habentor!* — dem verständigen Publikum verständlich bekannt zu machen, hat man sich so fest vorgenommen, als zur Ausführung dieses Vorsatzes auf die Mitwirkung einsichtsvoller und wohlwollender Männer und Behörden des Vaterlandes vertrauensvoll gerechnet, und darum ehrerbietigst gebeten wird. Denjenigen Mitarbeitern, welche auf ein baares Minerval Anspruch machen, wird nächst Zusendung eines Frey-Exemplars ein durch Qualität der Lieferungen und Gedeihen des Unternehmens zu bemessendes und mit jedem Quartalschluſſe zu berechnendes Honorar zugesichert.

Alle poetischen und prosaischen Formen, wie nur solche der Genius schafft und weihet, sind für diese Zeitschrift erspriesslich, wie alle gesunden und lieblichen Blumen und Blüten der Flur und des Hains für die fleißige Biene, welche zum Titel und Emblem gewählt worden ist; — eine Wahl, welche man so wenig verdenken wird, als daß der Bienenkorb in der königl. Freystadt Pesth aufgestellt werden soll, welche durch ihre centrale Lage und blühende Industrie, dem Unternehmen vor allen Städten des Reiches zusagt, und, obgleich in Rücksicht aller Cultur-Anstalten mit ihnen wetteifernd und die mehrsten übertref-

send, doch jetzt einer deutschen gemeinnützigen Zeitschrift grössern Umfangs enträth. Ohne auf die Ursachen, welche das Gedeihen mehrer derartigen frühern Unternehmungen gehindert haben, egoistische Rückblicke zu werfen, hofft man doch auf dem dadurch mitgebahnten Wege gedeihlicher fortzuschreiten und den Anstoß an veroffenbarten Klippen mit Hülfe der guten Genien zu vermeiden, auf deren Schutz sicher zu rechnen ist.

Was die geschäftliche Modalität der Zeitschrift betrifft, so wird dem verehrlichen Publikum folgendes angezeigt:

Erstens: Die Zeitschrift soll mit erstem April d. J. und zwar allwöchentlich davon zwey Numern in großen Octav-Bogen, jede Mittwoche und jeden Sonnabend erscheinen.

Zweytens: Sie erscheint auf Pränumeration nach folgendem Tarif:

5 fl. E. M. jährlich,	)	wofür sie den Abonnenten
2 fl. 30 kr. E. M. halbjährlich,	)	in Pest und Ofen ins Haus
1 fl. 15 kr. E. M. vierteljährlich,	)	geschickt werden wird.

Portofreie Versendung durch die k. k. Postämter wird gegen

5 fl. 15 kr. Conv. Münz dreyvierteljährlich,	)	
3 fl. 30 kr. — — halbjährlich,	)	jedoch nur für 1830.

zugesichert und gebeten, sich desfalls an diese Behörden zu wenden.

Drittens: Pränumeration nehmen an

Die k. k. Postämter aller Orten. — Die k. k. priv. Buchdruckerey der Herren J. M. Trattner v. Petroza und Stephan v. Károlyi zu Pesth, und das k. priv. allg. Auctions-, Anfrage- und Auskunftsbureau daselbst.

Viertens: Zusendungen von Beiträgen aller Art werden unter der Adresse der Redaktion der Biene, oder des k. allg. Auctions-, Anfrage- und Auskunftsbureaus zu Pesth (Sebastiani-Platz Nro. 392.) richtig an die Behörde gelangen.

Schlüsslich betheuert Endesunterzeichneter, daß er, ohne sich sanguinischen Hoffnungen hinzugeben, und ohne sich aller der Besorgnisse zu entschlagen, welche in unsern Tagen jeder Unternehmer einer neuen deutschen Zeitschrift — sey es wo es wolle — hegen muß, doch sein Werk mit freudiger Zuversicht zu den guten Sternen des ungarischen Himmels und mit dem festen Vorsatz beginnt, das Seinige dabei redlich zu leisten, und daß er keinesweges fürchtet, von den Segnungen der in Ungarn heimischen deutschen Musen verlassen zu bleiben.

Pesth, im März 1830.

Joseph Weber,

verantwortlicher Redakteur der Biene.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI
MINERVA.

NEMZETI
FOLYÓ-ÍRÁS.

Hatodik évi Folyamat.

1830.

MÁSODIK KÖTET,
APRILISZ, MÁJUSZ, JUNIUSZ.

A' Felséges Kir. Magyar Helytartó-Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN' CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ'
ÉS ÁROS' EETÜIVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

A. Bécsi Kőrös J. t.

PRAY GYÖRGY

MAGYAR LIVIUS

SZÜLETETT 1725 ^{ban} SEPTEMBER 11 ^{ken}
MEG HOLT PESTEN 1801 ^{ben} SEPTEMBER 25 ^{kan}

FOGLALAT.

Práy György, Magyar Történet-író.

Negyedik Füzet. — Aprilisz.

1. Bléda vagy Buda halála.	17
2. Attila 's Theodósz' Követségei. (Némethy Pál.)	19
3. Egy két szó a' Nevelésről. (Staut József, Főhadnagy.)	44
4. Hadi Történetek. (Főhadnagy Kiss Károly.)	49
5. Bacó' Értekezései külömbféle tárgyakról. (S. K. J.)	64
6. A' hangoztató Mód (Lautir-Methode). (Szepesdi Kiss János, Bécsben.)	70

Ötödik Füzet. — Májusz.

7. Lidércz, sárkány, tüzes-golyóbis, lámpás, ugró-kecske az égen: Meteorok', futó- 's szakalos csillagok' tünetjei, új magyarázás szerint. (Dóhóvits Basilus).	81
8. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. Huszonegyedik Levél. Polyklet Krantorhoz. (S. K. J.)	102
9. Bathurst Ánglus Kis-aszszonyinak gyászos halála. (Edvi Illés Pál.)	117
10. A' hajdani Keresztyén-Egyháznak néhány fenyítékjei, rendszabásai a' ruházkodás eránt. (Edvi Illés Pál.)	121
11. A' Búzási és Mehádiai Fördők. Levelekben. Makári György Barátjához. (Debreczeni Bárány Ágoston.)	128
12. Gróf Széchenyi Istvánnak a' Magyar Hazából 1817. (Palóczi Horváth Ádám' kéziratiból közli Fenyéry Gyula.)	154
13. A' Váromladék. (Pechata Károly.)	156
Népdalok. (Szalay Benjámin.)	159

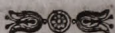
14. A' házi Nevelőkről. (Szepesdi Kiss János Bécsben.)	161
15. A' Monomániáról, Szabadságtalanságról és Nekitu- lajdoníthatóságról (Imputabilitas) Hufeland K. W. által, egy Nevezetlennek ezen tárgyról való ítéle- tével együtt. - - - - -	174
16. Válogatott Darabok az Ánglus Szemlélőből, Időnkre 's Hazánkra alkalmaztatva, (egy Társaság által.)	188
17. Nemes Neograd Vármegye' hasznos Intézetje. (Közli egy Megyét forrón szerető Hazafi.) - -	197
18. Külföldi Írók' értekezései a' Franczia nyelv' közön- séges elterjedése' okairól. - - - -	207
19. A' szoptató dajkák ellen. - - - -	219
20. Az Orvosok' Charlattanismusáról. Töredéke egy Le- vélnék, mellyet egy híres Doctor irt Barátjához. (S. K. J.) - - - - -	233
21. Magyar Káptalani Régiség. (Közli Fenyéry Gyula.)	238
22. Millyen volt a' német Nyelv Nagy Károly idejében? (Edvi Illés Pál.) - - - - -	240

PRÁY GYÖRGY,

Magyar Livius.

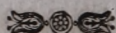
Kétség kívül a' Magyar-országi leghíresebb Historiographusok' száma közé tartozik Práy György. Született 1723-ban Sept. 11-kén Érsek-Újváron Nyitra Vármegyében. Szüléi katonák voltak. Sokan azt hitték, hogy Po'sonyban született, annál inkább; mert magát sokszor Po'sonyinak nevezte. Valóban úgy-is tetszik, hogy ő Po'sonyt, mint születése helyét úgy tekintette, és hogy azt születése városának nevezhette, igen örült; hanem az onnan volt, mert ő gyermekségétől fogva Po'sonyban nevededett.

Kisdéd korától fogva a' Po'sonyi iskolában nevededett, és tanuló társai között igen megkülömböztette magát. Életének 17-ik esztendejében 1740-ben a' Jésuiták közé állott, kik ekkor legjobban virágoztak, és Sz. Annánál a' Novitziátusban Bécsben két esztendőig

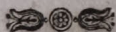
volt. Philosophiai pályáját Nagy-Szombatban végezte-el. A' Rend' Előjárói, kiknek felvígyázások alatt tanult, figyelemmel tartották őt, látván előre azt, hogy belőlle egykor nagy ember fogna lenni; elküldék tehát mint ügyes tagot különböző helyekre az alsó iskolák tanítására, ú. m. Pécsre, Nagy-Váradra, Rosnyóra és Trencsinbe. Práy az ifjúságot nagy előmenetellel tanította; a' felőlle való várakozásnak megfelelt, és paedagogika ismérteinek szép jeleit adta. Trencsinből Nagy-Szombatba hívták a' Poesis' tanítására; azomban teljes erővel a' Papi hívatalra készült, azért szükséges volt, hogy a' theologicus cursust-is elvégezze; ebből a' célból Egerbe ment, hol ott a' szükséges és jeles examentet megtévén, a' Papi méltóságra méltónak találtatott, és a' felszenteltetésre-is 1758-ban Győrbe ment, hol ott az ifjú Clérust a' szép tudományokban dítséretesen tanította, és itt tette-le a' negyedik fogadást, és itt vevődött-bé a' Rendnek nagyobb tagjai közé, mellyel néki-is minden kívánságai bétellyesedtek.

1759-ben Bécsbe ment a' Theresianumba, és itt az ő lelke egészen más célra fordult; mint a' Poésisnek Professora, és két Salm Herczegeknek nevelőjök, megismerkedett a' híres P. Erasmus Fröhlichel, és ez a' férjfiú volt az, a' ki Práynak nagy talentomait csudálván, annak nagy elméjét bizonyos tárgyakra tette figyelmetessé, a' mellyekben ő egész világi életében, elméjének számára elegendő eledelt 's tápláltatást talált. Ekkor gerjedt-fel benne a' História eránt való nagy szeretet és indulat, és attól a' pillantattól fogva a' históriai

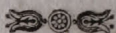
tudományok lettek az ő kedves Músái, 's azoknak tanulásokra adta magát. Áthatatosan feltette magában, hogy ezt a' szélesen kiterjedő tudományt vi'ssgálja és tanulja minden erejéből; 's ekkor vetett fundamentomot annak a' nagy hírnek, mellyet ő mint Históriaíró Magyar-országban szerzett magának. Fröhlich, ki ezen feltételnek nagyon örült, biztatta őt, és a' homályos setétség borított történeteknek felkeresésekre neki bátorítván, úgy készítette Práy nagy munkával legelső Históriaját ilyen czim alatt: *Annales veteres Hunnorum, Avorum et Hungarorum.*

Most már Bécsben a' legszebb esztendeit élte az ő tudós barátjának oldala mellett, ki mint jóltévő Mentor néki a' történetek' írásai-ban segedelmeskedő kezeket nyújtott. A' Históriainak ezen buzgó barátja, szívesen megmaradt volna ekkori állapotjában; de másként tetszett azt az ő Rendje' Előljáróinak végezni, kiknek engedelmeskedni szentül megfogadta. Práyt Bécsből visszahívták, és a' Nagy-Szombati Universitáshoz, hogy ott a' Papi Ékesszóállással, és a' Polémikával (mellyet a' Jésuiták excentrikus szorgalommal tanítottak) esmerkedjen meg. Az ő csendes vi'ssgálódásának körében megháborított Práy, szomorúan vett búcsút szíve' fele barátjától, és rendeltetésének helyére elköltözött, holott az említett tudományokra már többé ő magát nem fordíthatta, melyekben a' Jésuiták' igyekezetöknek czélpontjok állani látszott, sóhajtozott — kedves feltételeiben megakadályoztatván — Pannóniának titkos rejtekjeit felfedezni, ennek vitéz fíjainak nagy tetteiket leírni kívánó szép igyeke-

zetei könnyes szemei elől eltűntek mint a' reggeli vékony köd. Azután ő Nagy-Szombathból Budára küldődött, hol-is az Akadémiában, a' Morál-Theológiából leczkéket adott. Hanem az ő helyével nem volt tökéletesen megelégedve, sőt kötelességének terhe őt keményen nyomta, mellyel Rendjének géniusa az ő vállaira nehezkedett. Leginkább pedig azon búszult, hogy az ő kedves foglalatosságának a' Hazai-Históriának széles mezeibe való szabados kinézéseinek horizonjait setétség borította-bé. A' nemes szívében forró buzgóság égvén, e' részben-is a' Magyar Literatúrának egy állandó oszlopot kívánt emelni. Csak a' történetek' vi'sgálódásaiban találhatván eledelt az ő elméje, mind addig nem nyughatott, míg azt a' forró kívánságot magában megkellett fojtania. Végre midőn többé entuziasmusának, és a' História eránt viseltető forró indulatjának ellenek nem álhatott, Hazája eránt való gerjedelmei, mellynek mezein született, és fiai közé a' gondviselés által számláltatott, erőt vévén többi indulatjain; a' Rend' Előljáróinak felfedezte azt és szabadon kivallotta, mire légyen néki különös hajlandósága. A' derék férjfiak igazságosak voltak ő eránta, a' ki nekik kedves ideáit kinyilatkoztatta, és magok bévezették őt a' Mú'sáknak kívánatos Édenjekbe, a' Rendnek némelly kötelességei alól feloldozták, és a' historiai tudományoknak széles mezeibe bebocsátották, mellyen a' fáradhatatlan semmi akadályoktól meg-nem rémült, sőt látván historiai vi'sgálódásainak gyümöltseit, minden lehető kútfejekkel és forrásokkal segítették, valamellyekre csak a' valódi és gyökeres História-írónak szüksége legyen.

A' jó Práy már most saját elementumában volt, és leírhatatlan szorgalommal, határtalan buzgósággal 's türéssel folytatta kedves foglalatosságát. A' Krónikákból és Diplomákból egész foliántokat leírtt saját kezeivel; hanem fájdalom! egy borzasztó catastrophe fenyegette hírét és csendességét. Eddig volt nyugalma életének hirtelen félbeszakadt. 1773-ban a' Jesuiták' Rendje fontos és világszerte esméretes okokból eltöröltetett, melly miatt Prayra is sok nyomorúság és bánat szállott. A' Rendnek gazdag jószágai a' Státus' javára fordítódván, annak számos tagjainak kezeikből ki- és elvevődtek, és azok többnyire pensiót kaptak. Práy holnaponként csak 16 forintokat kapott, melly az ő életének fenntartására nem volt elegendő, — vas keménységgel állott-ki sok terhes szenvedéseket, mellyek könnyek-záporait facsarták-ki bánatos szemeiből. Hanem az ő álhatatos nagy lelkét semmi el-nem csüggeszthette, ennek a' Músák' igaz barátjának szívéből a' tudományok eránt való gerjedezését semmi ki-nem olthatta. A' legnagyobb szükségeknek üldözéseivel küszködén-is, feltételének végre hajtásában alább nem hagyott; szüntelen dolgozott 's munkálódott, és ez által megmutatta, hogy a' tudományos Zseni nagy embereket, a' mi sublunáris földünknek szenvedésekkel rakott völgyeiben semmi el-nem ronthatja. Ő, a' tudományoknak barátságos géniusa, ki az ő álhatatos tisztelőit jutalom nélkül borostyán zöld koszorúkkal tellyes templomának pitvariból soha sem botsátja-ki, megmentette a' mi jeles Práyunkat-is, kit a' gondoknak tekergődő örvényében, az ő sorsának borzasztó orkánja tekergetett. Esmerete-

sek voltak a' Magyar Hazában tudós munkái, mellyeket az ő veréjtékének cseppjei között dolgozott, és találtattak emberszerető jóltévők, kik ő hozzá szükségének idején közelítetttek; sőt a' szorgalmatos Práy a' Császári Fővárosban Bécsben-is esméretessé lett, eljutván oda az ő munkásságának és nagy hazafiúságának 's érdemeinek híre. Legelőbb-is a' halhatatlan Császárné Királyné, Mária Thérézia veté kegyelmes szemeit a' szenvedő és szűkölködő Tudósra, esztendei pensióját 400 forintokra emelte, és Királyi Historikusnak nevezte-ki; és így szabadult-ki a' szükségnek vas karjai közül, hálát adván a' Mennyei Főgondviselésnek, ki az övéit soha el-nem hagyja. Nem sokára ismét egy ember-barát zörgött az ő ajtaján, Hédervári Gróf Viczay Mihály, ennek a' nagy embernek szörnyű sokat köszönhetett Práy; mert ez az ő legnagyobb és leghatalmasabb Maecenásai közül való volt. Véghetetlen adakozó és bőv kezű volt ez a' nemesszívű Gróf a' szükséggel küszködő eránt, és nevezetes figyelme, mellyel a' fáradhatatlant a' történeteknek terhes vi'sgálásira fel-tüzelte. Práynak külső állapota már most megjobbult, és sorsának kedvezőbb csillaga tetszvé-n-fel az égen, elérte az 1784-dik esztendőt, a' midőn őt II-dik Jó'sef Császár 800 forint fizetéssel a' Pesti Universitásnál Bibliothekáriussá tette. A' rendes hivatal által élesztetvén, és a' háladatosságnak gerjedelmeitől-is gyúlasztatván, igyekezett az ő Monárchájának háza eránt magát különösen érdemesíteni. Ezen czélból készített egy Históriai Értekezést, mellyben a' Magyar Koronának részére, annak szent jussai gyökeresen ki voltak magyarázva.

Jó'sef Császár ennek a' Tudósnak hazafiúságát nagyra becsülván, szorgalmatosságáért eszteni-dei rendes fizetéséhez, még 400 forint pótlást rendelt. Már most a' szegénység' erős köteleiből ki-fejtekeződvén, a' kétségbe-esettnek állapotjából az életnek gyönyörű mezejére lépett-ki. II-dik Leopold Császár pedig hazafiúságát még inkább megakarván jutalmaztatni, 1790-ben a' Nagy-Váradi Káptalanban Kanonokká tette. Práy tehát ismét gyönyörűbb kiességű mezejére jutott az életnek, hanem míg a' békesség pálma-ágának megfrissítő árnyékába juthatott, sokat kellett nékie a' többi halandóknak példájok szerint, az életnek szelveszes háborúi között szenvednie. Most már a' csendes életnek megelégitő kebelében, a' hírnek legmagasabb pontjára emelkedett, a' hová csak valamelly Író, Hazája eránt való sok érdemei által kapaszkodhat. Mint Historiographus a' Magyar Históriát éles elmével, és világos béléatással adta-elő, mint illet az az ő életének szakaszában, azt sok képtelenségektől, helytelenségektől, és régi ősi Magyar Eleink' nagy tetteinek hamis előadásaitól megtisztogatta. Nagy világosságot terjesztett ő el a' Magyar Históriában, és szép az az epokha, melyet abban előadásai, magyarázatjai, világosításai, és sok homályosságoknak felfedezései tesznek. Azon megvilágosodásoknak evolútióiban, melyek a' Magyarok' történeteiben a' XVIII-dik századnak utolsó felében történtek, kétség kívül Práy vett legtöbb részt. Bámúlásra méltó buzgóság és türes az, mellyel a' Magyar Históriában, a' homályosokat és bizonytalanokat a' régiségekből felkereste és bizonyos igazságokká tette. Szá-

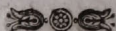
mos Abbátziák és Prépostságok köszönhetik az ő szorgalmának az ő lételöket, a' mellyek századoktól fogva feledékenységben heverték esméretlenül. Ez által magának nagy érdemet szerzett, és az ő törekedéseinek jutalmául, mellyeket ezen terhes foglalatosságokra fordított, megajándékozta őt most dicsőségesen országoló Császár és Király I. Ferencz, egy ő általa feltalált, tudniillik a' Tormowai Sz. Szűz Mária Abbátiával. Sok hasznait vette ő a' Hazai Históriai széles tudományjának. Melly fundamentomosan beszélhetett ő az Ekklesiának vagy Státusnak 's Politikának hasznaira sok gyűlésekben! minden beszédjeiből, a' mellyek az említett tárgyakat illették, kitetszett ennek a' széles tudományú nagy Historiographusnak nagy elméje. Leginkább az 1790-ki Ország-gyűlésen mutatta-ki magát e' részben, a' mellyen ő mint a' Nagy-Váradí Káptalanak Küldöttje úgy jelent-meg. Mindenek bámulták ennek a' nagy Historikusnak fundamentomos okoskodásait a' Státusnak szövevényes dolgaiban, mellyeket néki a' Históriának géniusa sugárlott vala.

Práy mint Historiographus termékeny elméjű Író volt, ki a' Magyar Históriának legfontosabb tárgyait nagy krisissel fejtegette. Az ő írásának módja vagy stylusa virágzó, szép, tiszta, correct és igen kellemetes. Ő a' deák nyelvet tökéletesen tudta, és abban magát igen szépen kitudta fejezni. A' már említett munkákon kívül írt még Annales Regni Hungariae 5 Darabban. A' Hunnoknak, Avaroknak és Magyaroknak Annalisaikhoz Supplementumokat; egy Historico-Critica ér-

tekeződést a' Magyarok' első Királyának Sz. Istvánnak jobb kezéről. Egy Historico-Critica munkát a' Magyarok' Szent Királyairól Lászlóról és Salamonról, és a' Magyarok Sz. Hercegjéről Imréről; egy Specimen Hierarchiae Hungaricae; egy Judex Librorum rariorum Bibliothecae Regiae Universitatis Budensis két Darabokban 's a' t. Legnevezetesebb munkája a' Magyar Királyokról írtt Históriaja, melly három Darabokban jött-ki; ebben az ő historiai nagy, mély és éles elméjét egészen kimutatta és megbizonyította.

Kéziratban-is maradtak sok fontos és derék munkái, a' mellyek most mint drága kincsek a' Magyar Nemzeti-Museumban találtnak, mivel azokat a' Pesti Universitas Bibliothekáriusa Schönvisner István Úr, (kinek-is Práy minden 1784-től fogva készült kéziratjait hagyta Testamentomban), Ő Cs. Kir. Fő-Hercegségének az Ország Palatinusának adta, a' ki azokat mint a' tudományoknak és Tudósoknak nagy becsülőjök és pártfogójok, bírni kívánta. Hasonlíthatatlan kincsek nyugszanak kétség kívül ezen papirosain.

Práynak mint nagy hírű nevű Historiographusnak, rossz akarói, és sok fáradság által nyert babérjának irígyei-is voltak, kik vele az ő historiai deductióiban megegyezni nem akartak, és sokaknak sok nem tetszett abból a' mit írtt. Sok irígyek kezeikbe kapván az ő írásait, megrázták és csóválták bokoló fejöket, és tudós viadalra hívták-ki, de abban a' talpig tudós Práy magát vitézül védelmezte. Fő vetélkedői, kik az ő szép hí-

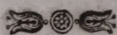
rét homályosítani kívánták a' kegyes Iskolák-ból való Atyák Desericius és Cetto, és Nagy-Váradi Kanonok Gánóczi Antal voltak. Ezen vetélkedés' alkalmával sok szép tudós leveleket és értekezéseket adott-ki a' vetélkedői' számokra, mellyekben nagy históriai tudományát szépen megmutatta.

Práy nem csak Magyar, hanem külső Országokban-is nagy becsben és hírben volt. Német-orzágnak leghíresebb Történet-írói becsülték őt. Ama' híres Udvari Tanácsos Schlötzer Ágoston Lajos, Göttingai Historiographus, a' kit a' világ becsült, azt mondta; ő csak azt kívánná, hogy az ő illyen czímű munkáját: *Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vagy az Erdélyi Németek' Históriája, a' tudós Práy ítelné-meg Magyar-orzágon; ez olyan mondás, melly Práynak nagy becsülete szolgál, és az ő sírja felett álló pyamisra legillendőbb felírás, a' melly azon arany betűkkel örökké fog tündöklenni. Egy más külső Országi híres História-író, a' ki egykor a' Lipsiai Universitásban tanított, azt mondta Práyról egy levelében Severini János Magyar História-íróhoz szólóban: Nincs senki, a' ki olly bátran béhatna a' Históriának homályos rejtekjeibe, mint Práy György, az az Annálisoknak híres Szerzőjök és a' Magyar Tudósoknak legnagyobb ékességök. Az ő minden munkái nagy szorgalmatosságnak és gondosságnak bélyegét viselik magokon, az ő helyes históriai szép ízlésével és írása módjával együtt. Kivált a' Nemzetek' eredetének kifejtetetésében fundamentomos és erős ő. Valóban tudta-is azt Práy, mi a' Históriában leg-

erősebb és legnehezebb dolog, t. i. „a' homályt elűzni és megvilágosítani, a' régi elavultakat megújítani, az újjaknak kellemet és kedvességet szerezni.” Gyönyörű szavak, a' mellyek halhatatlan hírének felséges dicséretét szüntelen hirdetik.

A' külföldi Tudósokon kívül a' külföldi Udvarok-is becsülték őt érdemeiért. Midőn 1787-dikben Krimm félsziget az Orosz hatalom alá esett, a' melly factum sok Költőket mozgásba hozott, a' Práy Poétai erei-is felhevültek. Készített egy szerbus versezetet, nevezetes históriai jegyzetekkel felkészítve, ilyen cím alatt: „Taurica juri Russico asserta”, mellyet ő a' halhatatlan Orosz Császárnénak II-dik Katalinnak nagy tisztelettel ajánlott. A' felséges Császárné, poétai szép gerjedelmeire érzékenyen megindulván, egy nagy arany emlékpénzel megajándékozta őt, mellynek egyik oldalán a' Császárné képe, a' másikon Krimm félszigete volt.

Práynak jeles erköltsi karaktere volt, mellyre az ő számtalan szenvedéseinél fogva gyakran megivott keserű poharai nem keveset tevének; szelídség, emberség, nyájasság, alázatosság valának az ő tulajdonai; a' vídámokkal jó kedvű, az örülőkkel örvendező volt ő, a' mellett igen hűséges és nyájas barát, kivált Windisch és Kornides igen jó baráti voltak. Azokat pedig, a' kik az ő szívének indulatjaival, és elméjének productumaival élni nem kívántak, magától még jobban és önként elidegenítette. Gondolkozása módja igen liberális volt. A' másként gondolkozókat és

cselekvőket soha sem betsmérlette ő és nem kisebbítette szer felett. A' legfőbb grádusban toleráns volt. A' pallérozott megvilágosodott, békesség és egygyesség szerető Práy halgatott, és kit kit szokott útján járni békével engedett, a' mellyet az a' maga boldogságára vezetőnek lenni vélt, vagy választott.

Ezen fedhetetlen tiszta életű férjfi szép időt ért. Épen 79-dik esztendejébe lépett, midőn őt a' halál, hideg karjaival megragadván, az elhúnytak mezeire általvitte. Vidám és az egek-re kiterjesztett szemekkel áldotta-meg Pesten 1801-ben Sept. 23-án e' földnek vőlgyeit.

1.

Bléda vagy Buda halála.

Attila és Bléda Mundzuk' fiai, atyjoktól 's ennek vitéz testvéreitől Uptár és Ruhától merész csatákba gyakorlott katonáikkal Étziusz' ösztönözésére a' fényűzés, fajtalanság 's elpuhulás miatt süllyedező Olasz - Országba rontanak. Megalázva esdekel békességért a' hajdan kevély Róma, 's Attila' győzedelmes csoportjait, gazdagon megajándékozva veszi visszamenetelre.

Csak hamar Theodósz Bizánczi Császár ellen vezetik alig pihent seregeiket a' testvérek. Hódol nekik az elfajult 's kényelt Görögség, és örömmel fogadja az Attilától szabott, de fertelmes béke' pontjait. Kincsekkel terhelve jönnek vissza új diadalt fűzött vitézeink, kiktől Attila, mennél érzékenyebben gyengítette 's alázta kelet' Urát, mennél hűségesebben gyámolította az álhatatlanságában álhatatos szerencse az ő merész feltételeit, mennél magassabbra emelte győzödelmeivel nyert tisztelete vitéz alattvalóinak szívöket; annál szorosabb engedelmességet, annál határozatlanabb hatalmat kívánt parancsainak 's rendeléseinek telyesítésükben. Az igazgatásnak ezen nemét adta testvérének-is sinórmértékül, kire Felső- és Alsó- Pannóniát bízta egész a' Tiszáig. —

A' római hadifoglyok' sokasága lassanként behatott elkerülhetetlenül a' Hunnok' gondolkozásaikra, hajlandóságaikra 's erkölceikre. Ezen idegenek' haszontalanabb csoportja nem elégedett-meg Attilával. Szelídebb, nyájasabb 's hajlékonyabb volt Bléda, állapotott, komoly testvérénél. A' foglyok tehát azt gondolták, hogy sokkal kevesebbet retteghetne volt Hazájok a' Hunnoktól, mint eddig, ha a' harcz 's munka került Bléda bírna egyedül a' főhatalommal. A' Rómaiaknak illy gondolatokból eredett kedvetlenségök 's Attilával való meg nem elégedésök csak hamar elharapódzott Uralkodójokba-is. Néhány békételen hadak (Stämme) összeszűrék a' levet, Blédát Önu-ralkodójoknak kiálták 's támadásra készteték, hogy szoros kérelhetetlen bátyjától ragadná-ki a' közös kormányt. Attila leghűségesebb harczolóit küldi ellene; ezen vitézek' hajlandóságokra, erejekre 's szerencséjekre bízva közte 's szeretett öccse közt fel nem osztott Kormányhatalom méltóságának és jogának (Recht) elhatározását, bírálását. Bléda a' csatapiaczon marad, követői pedig a' gondolatlanul felharagított Uralkodó' kegyelmére 's nagylelkűségére bízzák további állapotjokat.

Történeti emberítélőink Öcsegyilkosnak vádolják Attilánkat, ítéletöket 's vádjokat A-kitániai Proszper, Tiro Proszper, Gróf Marczellin, Jornandesz, és ezen írók imádóiknak irományaikon 's hagyományaikon alapítván, kiknél Nyugoton Konstantin uralkodásától fogva semmi különös és ritka dolog sem volt a' testvér 's alattomos gyilkosság, és kiknek elég okok volt büntetőjökre, Attilára minden kigondolható gonoszt a' legvadabb emberi ér-

zéssel ellenkező tettet mázolni 's költeni. A' Görög Írók semmit sem tudnak ezen fertelmes cselekedetről, átaljába véve semmit sem írnak ezen borzasztó tetről; maga Priszkus, ki ez időben élt, ki személyesen ösmerte Attilát, kit Bléda özvegye igen nyájasan fogadott 's vendégelt, kinek oly gyakran lenne alkalma Bléda meggyilkoltatásáról beszélni hagyományaiban, — némán halgat ezen különben el nem halgatható történetről. A' feljebb érintettem gyakran meséző Írók e' mellet meg nem egyeznek egymással Bléda megöletésének okában. Szóval azoknak egyetlen egyike sem elégséges annak bemutatására, hogy testvéröccsét ölette vagy éppen ölte volna meg e' nagy Királyunk, kinek bélyegében az igazságszeretet tündökle 's ragyoga szüntelen. Leghihetőbb az, hogy, vagy mint az igazság áldozatja, vagy mint a' támadás kényszerített részese múltt-ki Bléda földünkről a' csatapiacon. Életben maradott Pártosait büntetetlen hagyta az alattvalóit forrón szerető 's csupán nyakas ellenségeit gyűlölő Attila; — szabadságokat határozta csak szorosabbra; gyakrabban és érzékenyebben büntetvén a' rend 's fenyték, mint tulajdon személyét érdeklő kicsapongásait Népének.

2.

Attila' 's Theodósz' követségei.

Görög-Országra rohan pihent seregével a' csarákat kedvelt Attila, már Konstantzinápoly

gőgös kapuinál nyargal győzedelmes Vitézeivel. A' Gothok és Gepidák Theodósz ajánlékaitól 's ígéreteitől fellovaltatta pártot ütöttek Hunn Uraik ellen; ezen gonosz inger' büntetésére nyomula Maczedónián és Thesszálián keresztül a' Thermopylei szorosig Attilánk, vitézei dühének tévén-ki az egész bájoló környéket, — csupán a' hajdani Görög vitézség' dicső emlékeit óltalmazza-meg.

Ez alatt a' fekete tenger szomszédjaiban tanyázó Akaczirok' hada (Stamm) szabadságra törekszik; Theodósz kapván az új alkalmatosságon frigyet köt mindenünnen öszszekeresett drágakövei 's kincsei segedelmökkel ezen Pártosokkal-is Attila ellen. Karidach Vezérjek adta e' kötést a' győzödelmesnek tudtára, éppen, mikor Konstántzinápoly' lerontására indulna az elpusztúlt Görög-Ország megalázott környékeiből. Letévén eltökéllet szándékáról új készülétekre siet Pannóniába, honnan a' fekete tengerhez elsőszülöttjét Ellákot 's meghitt barátját Onegeszt küldi gyakorlott seregekkel. Meghódították ezek csak hamar a' pártos Akaczirokat, és Ellák rendeltetett közikbe teljes hatalmú Királynak. —

Rettegett ekkor Konstántzinápoly, félte a' megharagított Hunn boszszúját. Theodósz' kedvenczei fényes követséget javasoltak elkényelt Császárijoknak, melly a' vitéznek enyészettel fenyegető feltételeit továbbra halaszsa, 's ajánlékok által szelidítse, csillapítsa méltó haragját. — Attilának Görög tisztelői tudtára adák a' félénk szándékot. Megelőzi ezt a' Király, 's barátjait Edekont és Oreszteszt küldi követségbe ellenségéhez, hogy közelgető romlása' rettentő képét eleibe terjesztenék, 's ha

ennek tekintetétől megrettenve kegyelmet és bocsánatot esdekelné, kívánatainak esküvés-sel erősített betelyesítésöket sürgetnék; mondanák - meg e' mellett Theodósznak, hogy, ha az ajánlott béke feltételei igazságos voltoknak megvizsgálásokra Követeket akarna hozzája küldeni: ő kész azoknak elfogadásokra 's kihalgatásokra, sőt Szardikáig küldi eleikbe vitézeit; de megkívánja tőle, hogy főrangú férjfiakat válaszszon ezen fontos követségre; — e' részben-is megakarván alázni a' Császári Udvar szegény 's inkább szánakodásra mint megvetésre méltó gőgjét.

Edekon és Oresztesz szerencsésen bevégezték a' Császárnál követségöket; — amaz még a' megaláztatott Udvar' Nagyjait kívánta látni tulajdon lakhelyeikben. Nem minden titkos okok nélkül rendelteték Vezérül és Tolmácsúl melléje Theodósztól a' Titoknak Bigilász. Ezen elfajúlt Görögnek ki kellett tapasztalnia Edekon' szívét, gondolatjait, 's elkészítenie azon fontos titokra, melyet egy éjjeli könnyörgés után maga a' Császár gondolt - ki legmeghittebb kedvenczével a' herélt Kriszáffal. Bigilász észrevette Attila barátján, hogy csudálja a' római ízlésű Paloták' gazdagságjokat és pazérló fényöket. Örömében tombolva sietett tudtára adni a' kórmányozó Heréltnek, hogy megtalálta Edekon' szívének kulcsát; — mind a' ketten romlottságok érzetétől meggyőződve azt hitték, hogy az idegen szívébe-is óhajtás lesz szükséges következése csudálkozásának 's álmélkodásának. Illy lélekkel közeledett Kriszáf a' becstelenség' útján elősmért társához: „Neked-is nyitva áll, — úgymond — az út, vitéz Edekonom! ala-

tsony gunyhóid homályosságoknak 's alacsony-
ságoknak palotáink' fényökkel 's magosságjok-
kal való felcserélésökre; fényes hivatalok 's
hervadhatatlan gazdagsági virágok várnak te
reád, ha Királyod szolgaságának elibe teszed
a' Császár kegyét 's bizodalját. — Hagyd-el
Pannóniát! hagyd-el Honnyodat! — légy ró-
mai Polgár.“

„Nem illik! nem szabad! — viszszerozá
Edekon kötelessége érzetének teljes méltósá-
gával, — hogy az igaz szolga elhagyja kész-
akartva érdemes Urát.“

Szégyennel fordítja most Kriszáf más tárgya-
ra beszédjét, reményli azomba még min-
dég gonosz szándéka' elérését; mert kegyes
Keresztyén volt ő, csak az egyenesszívűség-
ben 's erényben nem tanulta soha helyheztenni
bizodalját. Meghurtzolta ezután palotája' min-
den nyílásain a' Követet, 's megmutatta neki
temérdek kintseit, mellyekkel kedvenczei hű-
ségöket 's érdemöket szokta jutalmazni Theo-
dósz' bőkezűsége. Azon pillanatban, mellyben
erányjának kivitelére kedvezőbb arczúlat de-
rűle társának győzödelmekkel halmozott hom-
lokára, — azon pillanatban kérdi tőle, minő
rangban legyen ő a' Hunnoknál?

„Attila, — felel Edekon nemes göggel, —
Barátjának nevez engem, néhány Szittya Her-
czegekkel 's legfőbb Hunnokkal testőrzőskö-
döm felváltva oldalánál.“

A' hamari következet' kívánságától meg-
vakitva felejtette a' herélt az okosság' minden
sinőrmértékét: „Rangod — úgymond, — min-
den eszközt kezédbe nyújt, hogy a' legkisebb
érdemet-is jutalmakkal tetéző Császárunknak
fontos szolgálatot tegyél, 's ez által bizonyos

szerencsédet előmozdítsd; — de most nincs az a pillanat, mellyben kijelenthetném néked azon nagy, e' mellett könnyű munkát; — Tár-said' késérete nélkül várlak-el vacsora után."

Edekon megjelent, — teljesen meggyőződve a' felől, hogy tsak előrelátása' megerősítését, nem pedig valami titok felfedezését hallándaná tőle. Éjszaka van, néma csend uralja a' Herélt' palotáját, csak egy homályos világ pislog azon szobában, mellyben a' fertelmes tettnek megkellett határoztatnia; csak Kriszáf és Bigilász vagynak jelen. Edekonnak esküvés alatt kelle magát leköteleznie, hogy azon javallatott, melly előtte felfedeztetik, örök titokba tartándja, vagy tellyesíti azt vagy sem. Készen teszi ő le az esküt.

„Térj Honnyodba! — így szól ekkor Kriszáf a' legrögzöttebb gonosz lélek' bizodalmával, — verd Attila' mejjét keresztül! 's szaladj kedves Edekonom! Konstántzinápolyba, a' Császári palota szentségébe, hogy nagylelkű cselekedeted' gazdag jutalmát arasd."

E' nyilatkoztatást várta épen Edekon a' két Titoknoktól, eléggé ösmeretes lévén az Újrómaiak' szellemökkel. Azomban mélyen be-is látott ő a' dologba, hogy ezen legocsmányabb gonoszság' javaslasát czélerányos eszközök által megsemmisítené. Erre nézve a' Császár' 's kedvencei' akaratjokra nyilatkoztatta magát; — beteljesítésére ötven font aranyat kívánván, mellyel azon Hunnok' markokat akarta megkenni, kiknek segedelmökre szüksége vólt a' borzasztó gyilkosság' szerencsés véghez vitelébe. Kriszáf még azon éjjel óhajtotta felszámlálni a' kívánt pénzt; de ez Edekonnak épen olly dícséretes, mint hamar

feltalált plánjával ellenkeze: Bigilászt t. i. a' gonoszság' tudóját 's részesét igyekezte ő Attila' kezeibe játszani.

„Ereszszetek hazámba, — így szóllott a' Követ, — hadd számoljak Királyommal ide küldetésemről. Bigilász késérjen engem, hogy épen a' nézőhelyen tanácskozhassunk derék szándékunk' legerányosabb kiviteléről. Oda vigye 's igazgassa ő Attilával a' tanácskozásokat, hogy a' Császártól küldendő második Követségnek szükségét magától ellássa; — ezen alkalommal hozhatja majd Bigilász magával a' summát, mellyet én most magamhoz nem vehetek a' nélkül, hogy személyemet 's szándékokat legnagyobb veszedelemnek ne tenném-ki. Mert nehezen, igen nehezen maradhat valami Uram előtt titokban; — visszatért Követeitől mindég a' legelső kérdése: kitől 's mennyit kaptak ajándékul bevégzett Követségekben? A' hazugság ilyenkor leghevesebb dühbe hozná őt, 's én nem mérészeném azt előtte büntetetlen tenni, midőn társaim lennének ellenem a' csalhatatlan tanúk.“

Kriszáf alaposnak találta Edekon' bölcs előrelátását, — annál bizonyosabban számolt a' gyilkos szándék' szerencsés kivitelére. Siette a' Császárt kötése felől tudósítani, ki megköszönvén kedvence' hűségét 's mesterséges fortélyait, örülvén e' mellett előre szívében legnyakasabb 's félhetőbb ellenségének eles-tén, Martziált, az udvari Tisztek' Előlülőjét is Tanácsba szöllítja. A' gyilkos Tanácsnokok megegyeznek, hogy Bigilászon kívül egy más Követ-is küldessen Attilához a' Császár' írásaival, ki azomban semmit sem tudjon az Udvar' most határozott szándékáról. A' vá-

lasztás Maximint érte. A' rája bízott dolgok első pillanatban elrezzenték őt a' követségtől. Először-is a' Császár méltóságát kelle talpra állítania 's mentenie azon gyalázat ellen, melly szerént Attila' kívánságára csupán legfőbb rangú férjfiak küldethettek Pannóniába Követeknek, — megüzenvén neki Theodósz, hogy e' részben határtalan akaratjánál semmi egyéb törvényt sem akar ösmérni. A' köztök felforgó per' eligazítására Onegesznél, még pedig telyes hatalommal felruházva, senkit se küldjön Attila Konstántzinápolyba, egyedül ezzel határozván-el kelet' Ura fontos alkudozásokba való bocsátkozhatását. — A' kiszemelt Követ Maximin jól érzette, melly esztelenség az illy dölyfös üzenet, a' leghatalmasabb 's retteghetőbb ellenséghez, ki előtt a' merészek is reszketének szívökben, — tüzesen ellenzette, a' mit rája bízának; de a' herélt Kriszáf nem szűnik-meg annak viszont javaslásától; — javaslásait a' koronás Pulya isteni jelentéseknek tekinté, 's a' bölcs, tapasztalt férjfiának elkelle némúlnia. Csak sok kérésekre, és midőn megengedettett néki, hogy barátját, a' derék Szónokot Priszkuszt magával viheti, — csak ekkor ajánlá Maximin magát ezen veszedelmes hívatalra.

Számos késérőikkel elhagyák most Attila 's Theodósz' Követjei Konstántzinápolyt. A' Dunán általkelvén megtiltatott ezeknek a' tovább menetel, míg Edekon elkészítené hatalmas Urát jövetelökre.

Edekon elbeszéli barátjának, mit koholtak ellene a' Császári palotában, melly tág műhelye az istentelen gonoszságnak és alatsónyságnak. Hidegen hallgatja végig Követje' be-

szédjét Attila, 's ugyan azon perczenetben eltökéli magát a' boszszuállásra, még pedig rettentő boszszuállásra.

Ez alatt letelepedve voltak már a' Rómaiak, midőn két Híradóktól a' Hunnok' hatalmas Uralkodójok elébe hívattak. Követik gyorslábú vezetőiket. — Rövid menetelők után megpillantják egy halomról Attilának völgyben fekvő táborát, bizonyosan a' Duna és Temes közt. Hasztalan keresik távolról szemeikkel a' rettentő Férjfi sátorát. Az Udvarinép' rosszúl gyakorlott ítélete szerint a' legpompásabbat gondolják annak; meghökkennek egészen belsejekben, a' mint egy kis, mérő bőrből, minden fény 's ékesség nélkül készült sátor mutattaték-fel a' tábor közepén nekik, és megmondaték, hogy ott szerettetik, rettegtetik 's tiszteltetik övéitől Attila. — Edekon', Oresztesz' és Szkotta' megjelenésük véget vete a' nagy Király nyers, vad egyszerűsége felett támadott kábulásoknak. Mozdulatlan bámúlással nézének egymás szemeibe a' Rómaiak, a' mint küldetések arányáról 's Császárijoktól nyert bizottságjokról kérdeztettek. Feleletök az volt, hogy ezeket egyedül a' Királynak tartozó kötelességök kijelenteniék. Szkotta környülállásos jelentést kívánátólök. A' Rómaiak méltóságok' sérthetetlen jogaival mentegetik magokat, mellyek szerint csupán annak köteleztetének küldetésökről számot adni, kihez küldettek. Haragra indulva mennek-el Attila' főemberei tőlök: de csak hamar megjelennek a' Király' azon üzenetével, hogy elég tanúságait tapasztalta békekötéseikben a' Római csalárdságnak 's hűségtelenségnek; hogy tudja jól előre, mit mondaná-

nak néki Császárijok nevében; a' megállapított adót kívánja tőlök 's szökevényeinek kiadatásokat, nem pusztá szavakat 's mentegéseket, a' Római nyúl szívűség' szokott segéd-szereit. — Haladék nélkül térjenek vissza 's jelentsék-meg Uroknak, hogy Attila kardal akar mindent közte 's a' Császári Udvar között végezni. — Makszimin 's késérői készülnek a' Király parancsolatjának tellyesítésére, utazások elhibázott aránnyán kétségbeesve 's bizonytalanúl, hol telepedjenek-meg a' szélveszes éjszaka hasadtával, elindúlnak szerentsétlen Hazájok felé. Már közel a' nyughatatlan Dunához érék-bé őket a' Hunn kengyelfutók 's szabadabb lélekzetet fúváltak beléjük, a' mint hírül adák, hogy hatalmas Királyok éjjeli szállást enged nekik Tartományjában. Jobb reménységtől tápláltatva térnek előbbi szállásaikra vissza, hol Attila halakat 's egy hízott ökröt adatott számokra. Bigilász már azt vélte, hogy a' Császár' gyilkoló titka fedeztetett-fel, már kétségeskedett szándékának szerencsés kivitelén. Attila nagylelkűsége azomban felderíté félelmét 's kétségeskedését. Ugyan az ő késztetésére még egy próbát mérészt Szkottánál Priszkus nap feljöttével; ékesenszóllása 's gazdag ajándéka bemenetelt nyere; Szkotta pedig Királyánál eszközöl megjelenhetést a' Követeknek.

Tisztelettel teljes bámulás fogja-el a' Rómaiakat a' nagy vitéz sátorába való léptekkor. Egyszerű fa trónon ült ő. Beható tekintetéből méltóságának érzete ragyogott; felséges komolyság parantsolt homlokáról tiszteletet a' nélkül, hogy a' magát érző igaz embert elrezzentené. Ruhája a' legtisztább volt,

ékességében 's drágaságában egy cseppet sem külömböző a' közönséges Hunnok' köntösöktől. Előtte állott egy Szittyá Herczeg kivont kardal, Urasága' egyetlen egy látható jelével. Körüle hívei függeszték figyelemmel telyes pillanatjaikat rája egyenes szívbéli alázatossággal. Senki sem hazudott itten érzeteket, melyek idegenek voltak szívében; senki sem bírt itten azon tisztelettel telyes joggal, hogy jelenléttével hirdetné Attila derékségét, hogy tulajdon tetteinek köszönné örökségbe nyert hírét 's nevét. Egy elvetemedett rabszolga lélek' rettegő lehellete; egy a' palotán kívül mindent merészlő kedvencz' felvett reszketése, egy a' titkos tanátskozásokban 's fertelmes tettekben meghittnek emésztő arczvonása, egy az emberi méltóságnak telyes megtagadásán vagy semmisítésén gúnyolódó mosolygás sem sértette-meg itten Priszkusznak, egyetlen egy Vi'sgálódónak élesebb szemeit; mindenik a' természet' 's érzet' legtisztább, legnemesebb alakját viselte külsőjén. Remegve közeledik a' Királyhoz Makszimin, elég gyakran látta Konstantzinápolyban a' Felség' tünetjét, de csak itt érzé legelőször annak méltóságát 's fontosságát.

„Egészséget, szerentsét kíván néked Császárom,“ ezt rebegi Ura írásainak átadásakor.

„Legyenek úgy a' Rómaiaknak mindenek mint nekem kívánják;“ visszszonozá trónjáról a' Vitéz, 's Bigilászra fordítja dühös tekintetét, ki forró kívánsággal, 's várakozó bizonytalansággal számlálgatta ama hosszú pillantatokat, mellyekben a' nagy áldozat el-eséndik.

A' borzasztó csend után rettentően dörögött füleibe Áttila' szájából a' menykő. A' gonoszra függesztvén szakadatlanul szemeit, így dühödött feléje a' Király:

„Mitsoda merészség hozott téged, fertelmes szörnyeteg ide, midőn tudod, hogy kardom addig marad fejetek felett kivonva, míg minden szökevényeim egyről egyig ki nem adattatnak!“

Bigilász merész bizonyítása, hogy az utólsók, kik Keleten felfedeztethettek, a' Követektől most elhozattak, még jobban elkeseríté a' hazugság' esküdt ellenségét.

„Csak rangodnak, — szólott ő, — melyre érdemetlen vagy, köszönheted életed' megmaradását; ha igazságos haragom kívánataira hallgatnék inkább, mint tiszted jogainak tiszteletökre, még ma függenél oszlopon a' sasoknak 's kányáknak eledelül, hűségtelen néped rettentésére.“

„Eszla, régi tapasztalt fia a' becsületnek! — így folytatá szavát Attila, — késérd ezen szemtelen csalárdot Konstantzinápolyba, — kérdezd-meg utóljára Urát, ha tiszteletben akarja-e tartani velem tett kötését, vagy városát lángban, palotáját hamuban szemlélni? — Menj szemtelen Görög! tolmátsold Uradnak a' készült, 's bosszúállásra fegyverkezett férjfi' nyelvét, segítsd olly elszánásokra, melyek országát új pusztításoktól mentté tegyék. Visszajöttödíg társaid hatalmamban maradnak.“

Bosszankodva, megalázva 's reszketve hagyák a' Rómaiak Attila sátorát el, 's mégis erősen meg vólt Bigilász a' felől győződve, hogy az eltökélt gyilkos szándék titokban van mind addig a' Király előtt. Sem azon

meghagyásba, hogy visszatérjen Császárjához 's ismét eljőjön, sem az arra csak hamar következett tilalomba, hogy minden nehézségek' telyes eligazítások előtt a' Római hadifoglyok ki ne váltassanak; rabszolgák, lovak, vagy más az élet' feltartására szükségtelen dolgok ne vétessenek, — mind ezekbe el-nem látta a' vak Bigilász Attilának titkos szándékát, ki őt tsupán a' cselekedeten akarta megcsípni, 's alkalmat szerezni az Edekon és Kriszáf között kötött pénznek Pannóniába való hozatalára. Olly bizodalmat helyheztede ezen Görög annak esküvésebe, kit a' legfertelmesebb háládatlanságra, árulásra, 's orozva gyilkolásra tartott képesnek.

Bigilász elmenetelével Makszimin és Priszkuszk késérőikkel Pannónia éjszakibb részeire vitettek; Attila Eszkam' jószágára ment, hogy ezen hatalmas Hunn' leányával, Oszpirával menyegzőjét ünnepelje. Nehány napi útazás után a' Követek feltartóztattak egy helységben Vezetőjöktől, hogy a' Királyt itten bevárják, 's késérő seregével mennének a' Hunnok' fővárosokba. Itt találták már Nyugot' Követjeit: Rómúlt, Primútot, Románt, Kaszsziodort, és Karpilt. Késéretekben voltak Tatull; Oreszesz' atyja és Konsztánsz, Attila' Titoknokja. A' fényes rang, mellyben Császárjok' Udvaránál állottak, illendőbb elfogadást ígére nekik, mint a' keleti Rómaiak találtak.

Attila megjelent. A' sereg közelede a' Fővároshoz, kapui előtt aszszonyok' 's leányok' számos csoportja fogadja őt. Több sorokra osztva hosszú fátyollepleket tartottak-fel az első, mellyek alá minden sorba hat leányok léptek, és a' köz atyának dítsérő 's vitéz dal-

lokat énekeltek az öröm elősmérhetetlen nyomaival. Ezen egyszerű, de beható fénnnyel érkezett Attila Oneges' házához; mélyen hajtottatta itt meg magát az érdemekkel díszlő vitéz' hölgye, ki legünnepibb ruhájába, számos szolgálóktól körülvéve várta tornáczában a' Hunnok' Uralkodójokat. Szolgái ezüst, különbözőféle készítményekkel 's italokkal megpakott asztalt vittek fejeken; a' legjobb szélszély (Laune) mosolygással, házi bódogságának legcsalhatatlanabb jelével kérte ő a' Királyt, hogy a' hozott frissítő szerekekkel élne, Attila tellyesíti kérését, a' nélkül hogy lováról leszállott volna. Mozdulatlan nyúgosznak most Priszkus' vizsgálódó szemei rajta; figyelme olly tüneményekkel jutalmaztatik, melyek alatt csak undorodva gondolhat vissza Császára' feszes ditsóságára 's felségére. A' Király' minden pillantati 's mozgásai az emberi becsülés' érzetét, nem pedig az emberiséget eltiporó lealázásra való igyekezetet árulták-el; jó kedvel 's tetszéssel evett és ivott ő, kinek a' mértékletesség lelki erejének törvénye, nem pedig testi gyönyörködtetésnek kívánatja.

Oneges' meghívására házában maradtak a' Rómaiak ebédnél. Attila palotájába ment, hogy az éjjelt meggyűlt kötelessége foglaltosságainak kipótolásokra ébren töltse-el. A' szorgalom, munka, népszerűtet 's az igazság ezen temploma egy dombon állott, szálfákból finomra simított, 's egymásba mesterségesen illett darabokból felállítva. Magos gömbölyű tornyainak sokaságok mutatta a' Hunnoknak mindenfelől azon szentséget, mellyben egy felségesebb erejű férjfi töltögeti ébren az

éjjeleket boldogságjok', szabadságjok' megszerzésére 's tartására. Tágas udvar fogadta bé őket, ha csoportosan nyomúltak, hogy törvényhozójok' szavát hallhassák; bírójok' ítéleteibe birtokjok 's jogjok bátorságának megerősítését vehessék; hatalmas Uroknak hódolhassanak, jótévő atyjokat áldhassák. A' palota' oszlop sorai kötelességeiknek 's indulataiknak iskolájik voltak rájok nézve; a' mesterség lassanként elszunnyadó szikráitól vezetett Római kezek metszették itt fába az atyák' nevezetesebb tetteit. Körüle a' Király hölgyeinek, barátjainak, meghittjeinek, 's szolgálinak lakhelyei terültek-el; — alattomos barlangoknak nyomok sem találtatott itten, mellyekből elvetemedett kedvenczek 's aranyozott rabszolgák törhetek volna elő, és a' szenvedővel, ki törvényes igazgatójánál keresne vigasztalást és segédelmet, rosszszúl bánhattak volna. Közel a' palotához Római Követeknek voltak sátorok felállítva. Szabad, bódog Uralkodójok szeretetétől 's tiszteletétől meghatott férjfiak közt a' Rómaiak olly törvények szerint dolgozának, mellyek csak rabszolgáktól vagy Szibaritáktól munkálhattak volna következeseket. Makszimin' első igyekezete volt, Onegeszt, a' Királynak ezen ösmeretes Barátját hűségtelenségre téveszteni. Roppant ígéretek' csalóka ragyogásaikkal akarta őt a' Konstantzinápolyba való menetelre bírni, hogy a' Császár 's Király közt lévő egyenetlenségeket amának hasznára igazítaná-el. Érdeme szerint elútasíttatott a' derék Hunnustól.

„Elégszer festegettem, — így szólla Onegesz, — a' Császárnak 's Tanácsossainak, Attila' alhatatos, rezzenthetetlen lelkét, 's mi hatá-

rozhatná-el őt, csak egyetlen egy kívánságának-is lemondására hatalma magasságán, megfontolása fontosságán? tisztítsátok-meg szemeiteket a' Trácia gőzök' szennyétől, 's tekintsetek az imádott Kormányozó jogaiért magokat feláldozni kész harczolók' több száz ezereit itten fegyverben. Tegyétek-le tévelygéseket, — úgy látom azt vélitek, hogy Római mejjet szoptam, mivel lehetségesnek tartjátok Királyom' árulójáig való alázódhatásomat Római kéréseitekre, 's ígéreteitekre? Én kevélykedem neveltetésemben, hölgyeimben, 's gyermekeimben, — az örömet, melyet ezek szülnek nekem, a' Hunnoknak köszönhetem. Azon érzet, hogy népem' kedvezését Hunn tettekkel érdemlettem-meg, becsesebb előttem a' legmagasabb rangnál, melyet Császárotok adhatna nekem. Bóldogabbá tesz engem Attila alatt való szolgálatom, kit lelkem férfinak nevez, mint a' Rómaiak minden kincsei, mellyeknek becsöket megútáltatta velem a' férjfi, ha szolgálnom lehet valamiben Uratoknak, úgy annak itt, 's nem a' Császári városban kell történnie; de itt sem tehetek többet, mint, hogy barátomnak ellenetek fortyant méltó haragját, minekelőtte egészen kitörne, mérsékeljem.

Priszkusz meg nem tagadhatta ezen férjfitől legmélyebb tiszteletét. Édes egyezés volt előtte az egyenesszívűség' eleven nyelve, melyet ő hazájában már csak elszigetelt nyílásokban, vagy rabszolga szobákban talált, penyeszes tekercseken olvashatott. Mákszimin Oneges' szavait a' kormány eszesség (Staatsklugheit) serpenyőjén mérte-meg, és mosolygotta, hogyan ereszthetik körmeik közzül el,

az újabb kornak vad, erkölcstelen, 's ízetlen emberek felett fontos férjfiái makacs egyenesszívűségök álmai alatt, a' ragyogó valódiságokat. Ezen a' természettől nem jól képzett férjfiával további személyes alkudozásokban való botsátkozását, rangján alól lévő dolognak tekintette Makszimín; annál örömesebb válalta ezt magára Priszkus. Meglátogatá ő a' királynékat, keresé az ország-nagyjainak társaságjokat, megjelenne minden közönséges törvény székeken, használta minden alkalmat azon nép tökéletes ösméretének megszerzésére, mellyet ő hazatértével Kszenofon vagy Taczitusz eránya szerint polgár-társainak akart szégyenítő például előadni, 's terjeszteni.

Egyszer, míg Attila az éjszaki népek' követeit hallgatta-ki palotája belsejében, Priszkus a' keleti Rómaiak' küldöttjeikkel a' pitvarban állott. Túrhetetlen várták Oneges' megjelenését, hogy általa kívánataikat előterjeszthessék a' Királynak. Csak hamar beistölt várakozások, meghallgatta előadásait, de a' nélkül, hogy felelt volna rájuk, kérdezte Makszimín késérőjét, kit nevezett legyen ki a' Császár Attilához követnek: —

„Theodósz, — visszazonozá Priszkus, — téged óhajt, maga 's Királyod közt bírónak; ha megtagadod tőle ezen szolgálatot, Követeknek megválasztásokban tetszése szerint fogja magát akkor viselni.“

Ezen felelet Maksziminnak béménetelt szerze a' Királyhoz. Nyomos rövidséggel jelenti néki Attila: hogy a' Császár csak Nomiusz', Szenáter, vagy Anatol közzül választhat, kiket egyenesszívűségekről ösmér; a' megneve-

zetteken kívül senkit mást el-nem fogad Császár Követjének. Hasztalan kérte őt a' Római, hogy illy határozott szándékával ne tené ezen érdemes férjfiakat gyanúsokká a' Császár előtt; Attila álhatatos maradt, — utolsó szava háború volt.

Már épen vissza készült Makszimin övéivel Rác-országba, midőn Tatull a' sátorba lépe, 's őt Prizkusszal a' Király' nevében fényes ebédre hívja. Határozott időre megjelennek Attila előtt az ebédlő szoba tornáczai alatt. Csak midőn a' közpohárból ittak a' Király' egészségére, vezettettek szobába azon helyekre, mellyek rangjokhoz illően készítették-el. Attila középen ült Trónján, jobbjára Oneges, baljára két fiatalabb fia, vele a' Trónon Ellák, kinek a' legmélyebb tisztelet alig engedé-meg, hogy atyja' jelenlétében szemeit a' földről felemelje. Két oldalról bizonyos távolságra ültek a' vendégek, jobbra a' Hunnok' és Szövetségeseik' Herczegei, balra a' Római követek késérőikkel együtt. A' külömbféle drága készítmények mindnyájoknak arany 's ezüst edényekben nyújtattak. Az arany poharak legdrágább kövekkel voltak kirakva. Pirúlva tekintették a' Rómaiak az ékesség' 's fényűzés' ezen műszereit; — Mészia 's Rác-ország' gazdag városaiban prédáltattak ezek; mert Olasz-ország régi szabad pusztítóinak onokái az ezekkel való élésben vesztegeték-el ereiket. Mélyebben érzették lealáztatások' gyalázatját a' mint észrevették, melly nagysággal veti-meg Attila a' Római fény' emlékeit. Az, kit majd minden Barbaruszok Uroknak ösmértek, kinek a' Római világ' egy része adózott, másika szolgált, egyszerű tisz-

tességes öltözetben ült ottan, hol minden legnagyobb fénybe mutatja magát, — éhségét egyetlen egy nemű készülettel csillapítván fátányérból, 's szomjúságát vízzel óltván-el, fapohárból. Nehány pillanatokra feléledt a' Rómaiakban az elmúlt századok' régen elhalt emléke. Fábriuszok, Cincinnatusok, 's Kuriuszok lelkei lebegtek körülök; — borzadással gondolták-el nyelvök' szegénységét, melly ezen régi római lelkű férjfi nevezésére, a' Barbarusz névnél egyébbel nem bír.

Most két énekesek léptek-bé, — néma halgatás vonja-be az egész szálát. Attila érenyeit 's vitéz tetteit énekelék ezek, még pedig úgy énekelék, mint a' tiszteletnek fiai, az érdemes férjfi tiszteltetésének áradó érzetitol lelkesítetve; nem mint pénzen vett útálatos hízelkedők, a' Felség leereszkedő mosolygásának vágyjától készitve. — Nem egyedül Attila vólt énekeikben a' mindenttehető, a' nagy, a' győzhetetlen; az egész Hunn Nemzet énekeltetett azokban. — Barátjai, Társai 's Tanácsossai' érdemöknek, a' nép' legalatsonyabbja tetteinek 's áldozatinak-is fűzött Mú'sajok hírt, nevet szerző borostyánt. Innen örömmel hallgatta a' Király gondolatjaik' 's érzeteik' felséges felemelkedéseit; népe becsében tulajdon magáét ösmérvén 's helyhetvén. Innen felgyújtattak az ifjak a' vitézségtől felyülmúltott veszedelmek 's meggyőzött akadályok' előadott képeinél; atyáik' dítséreteken jövendő halhatatlanságjuk' szívfelemelő tanúságát hallották. Innen a' megindulás' könyjeiben lábbadtak azon öregek' szemei, kiknek neveik az éneklők' ajakain hangzottak; hajdani erejek tanúja megerősítette mostani gyengeségök' beteges-

kedő érzetét, melly őket alája vetette az ágyban való meghalás írtóztató szükségének.

Minden, a' mit eddig láttak 's hallottak a' Rómaiak, újság vólt előttök; de most már megváltozott a' nézőhely, hirtelen Konstantinápolyba vagy Ravennába boszorkányoztattak által. Gyakran töltettek-meg 's ürítettek - ki a' poharak, Játékosok 's Múlattatók léptek-fel, minden a' legzabolátlanabb örömbé merül, csak Attila marad magához hasonló. A' múltság' legparányibb jeleit sem véteti magán észre. Komolyan, magába vonódva, egy-kedvűen, 's minden körüle történetek felett hidegen ül egy helyen, míg legkisebb magzatja Irnák a' szalában megjelenik, kit karja közé kócsol 's atyai forró szeretet érzetében merülve tetéz nyájaskodásaival. Ez vólt gyermekei közt legkedvesebb, Jövendőloői mondások szerint Irnáknak kelle felemelnie nemét 's birodalmát újra, melly az Istenek' változhatatlan végzése szerint fiainak egyenetlenségek miatt szélytoszlandó vala. — Mindent észrevett Priszkus' figyelme; minden észrevétel tökéletesítette Attila eránt való tiszteletét. Irnák' ölelgetéseiben azon szelíden érző embert fedezte-fel, kit övéi közt a' Császári palotában mindég óhajtott; a' Király' komolyságában azon férjfit találta, ki népeinek szerencséjüket 's boldogságjokat szívében hordozza; a' többiek zavarhatatlan vígságokban, úgy látszottak, hogy épen észre sem veszik nagy Uralkodójok' néma hallgatását, — embertszerető Kormányosra, nem pedig azon döllyfös kéjre-uralkodóra, ki roszul használt hatalma retteggő érzetétől belsejében szakadatlanul megszálva, legkedvetlenebb mélézás külső jeleivel

akar félelmet 's rettegést maga körül terjeszteni, nem azon arannyal megrakott, tekintete 's rangja felett szüntelen búslakodó gyengélkedőre ösmért; kit Konstantinápolyban szokott látni 's utálni.

A' Követek' búcsúebédjén, melly hasonló fénnnyel 's a' Király részéről a' mértékletesség 's szerénység (modestia) épen azon törvényei szerént ünnepeltetett, vígabbnak 's barátságosabbnak mutatá magát Attila. Nyájas beszélgetésbe ereszkede a' Rómaiakkal, 's illendő ürügyöt szolgáltatata mindnyájoknak, hogy ösméreteik', belátásaik' mélységeinek területében érzeteik' nemességét-is kimutassák. Gazdagon megajándékozva ereszti ekkor el Makszimint késérőivel. Tilalmára emlékezvén, mellynek erejében semmi lovakat vagy terezhordozó marhákat sem vehettek a' Rómaiak Pannóniába, megparancsolta Nagyjainak, hogy más ajándékok mellett egyegy lovat-is adjanak a' Követeknek; ezen jótévő nyilatkoztatás megőrizte őket azon kétségbeeséstől, mellyben illy hosszú úton eshettek volna különben.

Így bánt Attila azon Udvar' követeivel, melly nyúlászívúsége miatt neki adózott, fertelmes vétkei 's gonoszságai miatt előtte utálatos, legalatsonyabb ránkori miatt megvetett volt; azon Udvar' követeivel, melly élete után esküdött, melly előtt az alattomos gyilkosság töre egyetlen és utolsó eszköznek látszott, hogy Felsége' pálczáját megtarthassa. Igaz ugyan, hogy Makszimin és Priszkus semmi részt sem vettek a' gonosz tanácsban; de ártatlanságok nem ösmértethetett-meg: mert kicsoda kezeskedett volna a' Királlynál a' mellett, valyon nem fedezte-e fel Bigilász Pan-

nóniából lett elútazása előtt nekik Császárijok' óhajtmányját? Minden esetre azon Úr' küldöttjei voltak ők, kinek mejje vagy szülte, vagy kívántsín felkapta a' nagy Fejedelem ellen koholt gyilkos titkot; — a' tünet ellenek beszélt, még pedig olly dologban, mellyben a' bizonyos mindég későn éretik már el, — az új kormánybanás igazságosoknak ítélné illy esetekben a' legkeményebb fogásokat. De Attila Barbarusz volt; — Üldözője' követeivel személyes érdemek szerint bánt, 's Temes mellett várta táborába egykedvűen (gleichgültig) azon vétkes elérézését, kinek hibájáról teljesen meg-volt győződve.

Szaz font arannyal terhelve, fiától kísértetve, azon kívántsíságtól, hogy az áldozatot lenyakazottan látandja, lelkesítettve, érte Bigilász a' Duna déli partját. Mihellyt Pannon' határára lépe, mindjárt elfogattatik Attila parancsára, 's megfosztatik pénzétől, melly elene tanúskodna. Ennek erányjáról kérdeztetvén a' Királytól, merész bizodalommal felelé, hogy övéinek eltartások' 's néhány Római hadifoglyoknak, kiket, mint barátjait szeret, — kiváltásokat erányzó szándéka, tették ezen előre való gondoskodását szükségessé.

„Gonoszságodnak' fertelmes szövevényje, — így szóllott erre Attila — felfedeztetett 's letiportatott, vétkes szándékod' kitudódott, ítéleted kimondódott, és semmi sem akadályoztatja annak telyesítését. A' hadifoglyok' ki nem válthatásokat érdeklő tilalmamat tudtad, pénzed' mennyisége meghaladja szükségidet. Haragom' szolgálai, — kezdjétek a' boszút, — tépjétek-el fiát a' fertelmes' oldalától, — nyakazzátok, — öljétek-meg, — ha csak

egy pillanatig halasztja-is az öreg, fertelmes elszánása titkos plánjának előttem való felfedezését.“

Bigilász látja a' csupasz kardot fia felett; örököse életéről szorgoskodva Attila' lábaihoz borúl, kegyelemért 's engedelemért esedezik az ártatlanra nézve, megvallja vétkét, kijelenti annak koholóit 's előmozdítóit, végre azon kéréssel végzi szavait, hogy maga ölettelessen, ártatlan fia pedig kegyelmeztessen-meg. Attila, kit Bigilász' atyai szeretetének kinyilatkoztatott érzete pontban megbékéltetett az ember Attilával, vason viteté-el magától a' vétkest azon parancsolattal, hogy mind addig szoros őrizet alatt tartasson, míg fia Konstantinápolyba visszatérvén 100 font aranyat nem hoz atyja' megszabadítására.

Oresztesz és Eszla kísérek Bigilász' fiát számos kísérőik előtt a' császári városba különös bizottságokkal. Váratlan érkezések megréztentette a' gyenge Uralkodót, ki kedvenchével bézárkózva rettegő nyughatatlanságok közt várta Attila' megölettetéséről a' vigasztaló tudósítást.

Nyakába függesztvén a' pénzes zsacskót, jelent-meg Oresztesz a' Császár előtt, — Attila' parancsára kérdezlek, — így szóllott ő a' Herélthez, — ösmered-e ezen zsacskót?“

Kriszáf gyilkos találmányját felfedeztetettnek 's elveszítettnek látja, nyelve a' kétségbeeséstől elgyengülvén, megtagadja a' beszélhetés' szolgálatját. Eszla szakasztja félbe a' ki tudódott alatonyság néma hallgatását.

„Halljad — így szóllott a' Császárhoz, — mit üzen általam neked a' Hunnok' győzhetetlen Királyja. Nemes, felséges tör'sök' ága vagy

tagadhatatlan: Attila-is nemes királyi vér, szeplőtelen hagyta rája atyja Mundzuk vitézi neme díszét. De te atyáidnak rád szállott nemességöket megfertőztetéd; Attilának lekötött adózásod által szolga lettél, 's gyalázatotat egy alávaló, hűségtelen, elvetemedett rabszolga' vétkeivel halmoztad, ki a' szerencsétől 's isteni gondviseléstől Parancsolójának rendelt Ura élete után leselkedett. Tudd-meg azért, hogy nem szűnik-meg ezen becstelenítő gonoszsággal való vádolásodtól, míg csak Heréltedet Kriszáfot át nem adod néki érdemlett büntetésének elvételére."

Mit érnek a' Felségnek minden ragyogványai, mit a' megfizetett hízelkedők' dítséretei, mit a' meggazdagodott Papok' 's Barátok' minden istenesítései az el-nem súlt vétek' igazságos szemrehányásai mellett, még pedig egy nagy, hatalmas, rettentő ellenségtől? Theodósz megnémult, Kriszáf reszketett; Attila' barátjai soha sem láttak nyomorútlabb 's elvetemedettebb helyhezetbe embert, szinte megreszkettettek az olly igen lealacsonyított férjfiúi méltóság' pillanata által 's egészen megújultak, a' mint jef adatott nekik az elmenetelre.

Épen akkor kéretett az uralkodó Herélt halálra Zénótól, a' fellázadott Iszaurok' Fejétől. A' lázadóknak közönséges gyűlöletek megmentette a' kedvenczet, 's Zénó elútasíttatott kérésével. Attilát pedig, a' Hunnok' hatalmas Királyát, kitől most a' legiszonyúbbakat vártak, fényes követség által akarták megengesztelni. Az ő annyiszor megvetett kívánságára, nem a' megalázott Császári Felség' kénye szerint választattak követek. Anatol és Nomi-

usz kapták a' kivitelre igen nehéz parancsolatját megrettent Császárijoknak, hogy a' hatalmas Királytól kegyelmet 's engedelmet könnyörögjenek kelet Urának. Gazdag ajándékokkal, 's pénzsummákkal megrakva, és, a' mi mindennél többet tehetett, tulajdon érdemeiktől támogattatva, vállalták-fel a' terhes, kétséges hívatalt.

Attila jövetelöket megtudván, könnyítette hosszas utazások' terheit eleikbe menetelelvel. Dreukonnál nyittattak-meg az alkudozások; a' szélveszes kezdet elvette a' Rómaiaktól a' szerencsés kimenetel' minden reményét. Attila nyilatkoztatásaiban kevélynek, kívánsaiban álhatatosnak, fenyegetéseiben átkodottnak mutatta magát. Megkellett engedniek 's ösmerniek, hogy magának a' keleti Birodalomnak-is fontos szolgálat tétetne, ha Kriszáf vétkeiért 's gonosz tetteiért Hunn pallos alatt adózna. Csak a' Császár' 's kedvencze' ajándékai; csak azon visszazonozott képzetek, hogy Theodósz a' Heréltben egy könyelméjű Tanácsost ugyan, de ezzel együtt egy kedves barátot-is vesztené; hogy ez érdemlett büntetését utóljára csak ugyan ki nem kerülheti, — csak ezen gondolatok engesztelhették-meg Attila' feltett keménységét 's mondattak általa engedelmet Kriszáf' fejére. Anatólnak ékesen szóllásai, személyes tisztelete, győzödelmes nagylelkűsége 's emberisége még nagyobb áldozatokra bírták őt. Megerősíté t. i. 's aláírá az utolsó békekötést, és esküvéssel ígéré, hogy a' Császárt nem nyughatatlanítja tovább a' szökevények' kiadattatásokkal. Többet tett, mint sem reményleni merték az Udvarnál; készakarva lemondott azon darab föld' minden

jogairól, melyet Theodósz a Hunn fegyverektől kényszerítette általengedett neki Illiriából, Mésziából 's Rác-országból. Bigilász-is kiadatott a követeknek váltságpénz mellett; a római foglyoknak pedig nagy csoportjuk, kik hazájokba kívánczoktak, váltság nélkül eresztetvén szabadon a Császári követek késéretökre hamar előszereztetett. Anatól végre 's Nómiusz nagyrabecsültetésök legnyilvánosabb jeleit nyervén, a béke 's barátság' legtisztább erősítései közt eresztettek honnyokba.

Így boszszúlt hatalma fényében Attila. — Melly nagylelekre mutat ezen viselete! melly hasonlíthatatlan férjfiat terjeszt előnkbe az egész történet! Nem volt hozzáfogható Fejedelem az ő idejében, 's csak kevesen, igen kevesen közelítenek az előtte 's utánna élt Uralkodók közül ezen remekhez. Méltán tisztelhatték nagy lelkét alattvalói! méltán hódolhattak neki Kelet', Észak', Nyugot' apróbb népei, hogy az elfajúlt 's enyészetre terült római Birodalomnak két ágát megreszkettesse 's alapostól kifordítsa. — Theodósz azomban rövid korig élhete a Hunn nagylelkűség' reménytelen gyümölcsével. Mert csak hamar ezen óhajtott kötés után leesvén lováról szerencsétlenül, végét érte képmutató kegyességgel 's útalatos szolgasággal halmozott életének.

Némethy Pál.

3.

Egy két szó a' Nevelésről.

Noha ezen tárgyat már sok szép eszű személyek minden oldalról megforgatták, mindazonáltal bátor-kodok én-is mint atya öntapasztalatim után beleszóllani, és tellyes reményem van, hogy az olvasó közönség e' dologba való csekély bélátásomat annyival inkább kegyes szemekkel fogja tekinteni; a' mennyivel az más szempontból nézi azon mai időben lévő közönséges panaszt: hogy a' mostani Ifjúság napról napra lengősebb erkölcsű lenne. Atal-jában a' szülői házon kívül való nevelésben keres-tetik ennek oka, holott az én szerény ítéletem sze-rint az Ifjak már otthonról viszik-el magokkal a' rosznak magvait azon nevelés helyekre, hová szü-lőik által küldtetnek. Közönségesen az emberek, midőn valami épületet 's annak hibáit vizsgálgatják, fundamentomára vagy nem ügyelnek, vagy rejtve lévén szemeik előtt nem-is tekinthetnek; — pedig valamint a' testi dolgok' tartósságához, úgy a' lel-ki tárgyakban-is, hogy hasznosok és erkölcsi követ-kezéseikre való nézve jók legyenek, jó alap kíván-tatik, hogy amazok századokon-is túl rendülhetetle-nül fennállván, építő mesterjeket még a' késő ma-radéknál-is dítiséretessé tegyék, ezek pedig az erkölcsi világra tekintve, ivadékról-ivadékra nemesebb gyümölcsöket teremvén, az emberiségnek jámbor és hasznos polgárokat állítsanak-elő.

A' közönséges nevelés' módját rostálgatni sem czélom sem hivatalom; minden Nemzetnek általános miveléséhez és országló formájához szabva önnön theoriái vannak e' legfontosabb tárgyban, Campé-től fogva úgy ki-van ez merítve, hogy az ilyen idegen szerzetű embernek abba belészóllani-is vétkül tulajdoíttathatnék, minekutánna bizonyos, hogy a' nevelés' mesterségéről írtt paedagogicus könyvek' száma olly nagy, hogy belőlök Könyvtárakat lehetne felállítani. De arra úgy vélem, mint embernek jussom van, társaimat azon rejtett okokra felvigyázóvá tenni, mellyeknek köszönhetjük azon romlékonyságot, mellyre panaszolkodni alig ha nints helyes oka a' világnak; mert csak-ugyan ki-kell mondani: hogy noha a' mostani generáció átaljában a' mi eldödieinkénél többféle tudományokban és mesterségekben járatos; de a' testi erőre, egészségre, bátorságra és azon követhetetlen agg-hösiségre nézve hozzája képest törpe, mivel ezen nagy tulajdonok csak ollyan testben otthonosok, mellyben erkölcsös 's ép lélek lételezik. Az emberi bódogságra figyelemmel tekintvén, meg-kell vallanunk, hogy a' most előszámolt minéműségekből jobb többel bírnunk, mint a' tudakosság' hypothéziseiből; és így minden nevelési igyekezetünknek oda kellene czélozni, hogy testre és lélekre valóképen egészséges embereket képezzünk, pedig épen itt, — a' formálás' kezdetinél, a' nevelés' alapjánál szalasztjuk-el közönségesen a' szükséges figyelmet.

Az én kis tapasztalásom azt tartja: hogy gyermekeinkből csak akkor tehetünk jó és rényes embereket, hasznos és nagy haza-polgárokat, ha nékiek gyagyogó korjoktól fogva azon pontig, míg a' közönséges nevelés végett iskolákra költözködnek, jó példával világítunk; mivel pedig mi férjfiak az élet gondjai, hivatalok és egyéb foglalatosságaink miatt

kisdedjeink mentorjai nem lehetünk, — a' Szép-nem az, melly az erkölcsös, jámbor, szabados embereketés jövődjére hasznos, nem csak haza de világ polgárjait-is képezhet; — az Anya' kötelessége ez, mellyet hogy ritkán tselekszenek, és kevesen bírnak a' hozzá kívántató tulajdonságokkal, látni való: ez az a' mirigy, melly miatt sínlődve hanyatlik a' korunkbeli Ifjúság' erkölcsisége. A' mostanában elhatalmazott conventionális és egyéb speculativus házasságokban, hol az egoismus, és nem az, az arany időkben uralkodott költsönös szeretet praescribál, kereshetjük ismét azon okokat, mellyek miatt az Anyák azon erkölcsi tehetségek hijjával vannak, mellyek a' jó példa adáshoz megkívántatnak.

A' nevelésnél nem annyira az esméretek' sokaságára, mellyeket valaki megszerez magának, mint az ész tehetségeinek kimívelésökre, és a' szív' meg-nemesítésére kellene figyelmezní. Értelme 's a' dolgokba való bélátása ugyan van az embernek, de ereje és elhatározott akarátja igen ritkán, hogy azokat használja; az ember sokat tud, de ezen sok tudását nem használja bölcsen, 's azért áll közön-ségesen roszul a' dolog mind a' háznál mind a' házában, mivel senki kötelességének azon buzgósággal és lelki esméretséggel meg nem felel, mellyek a' világ' bóldogságához olly nagyon szükségesek.

Gyermekeinkel első esztendőjökben legtöbbet él az Anya, a' mit töle látnak és hallanak, azt követik; az annyok' gondolkodás módja az ő kívánságjok 's céljok, a' mit teszen és a' hogy tselekszik; az nékiek remek példa, mert a' gyermekek gyenge korjokban nem tanítás, de példák által neveltetnek; amaz gondolkozásban gyakorlottságot, a' megfogásban ügyességet téssen-fel előre, mellyel ök még nem bírnak, — ezek pedig az indulatjaikra mint tett dolog, melly szeméik előtt fekszik, bé-

nyomást tesznek, melly utóbb az ő gondolkozó módjok és indulatjaik közzé ellentállhatatlanul belé szövődik. Nem szabad tehát az anyáknak kisdedjeik' jelenlétökben semmi ollyast mutatni vagy tenni, a' mi fejöket előítéletekkel tömné-meg, és szívöket megvesztegethetné, azért minden anya, ha nem önnön maga miatt-is, de gyermekei miatt legyen jámbor és hü. Az anyák' kötelessége álhatosan mindenben a' mi szép és jó, mindenben a' mi az embernek ékességül és becsületjére szolgál, mustrául lenni; mert azon virtusaikban, mellyeket ők szorgalmatosan és szünet nélkül gyakorolnak, magzatjaik örökösödnek. Ha az anya rendes, takarékos, szorgalmatos, csinos és szerény háziaszony; akkor bizonyos lehet, hogy ezen szép tulajdonai gyermekei' szívökben-is által plántálódznak, a' minek tekintetéhez a' gyermek gyenge korától ólta szoktattatott; ahoz állhatatos 's különös szeretettel fog vonszódtni, minden rendetlen, minden tisztátalanság és tunyaság ellen neheztelő kedvetlenség fogja belsejét elfoglalni úgy, hogy semmitől jobban nem írtózik, mint az ilyen erkölcstelenségektől és mocskoktól.

A' mód, miképen nevelje az anya gyermekét, — a' példa, mellyet nékie ad, tulajdon élete, mellyet a követésre felállít; ha ezek szeplőtelenek, úgy kisdedjei minden erényeket megfognak kedvelleni, mellyek az emberi életet ditsőíteni 's annak érdemét felemelni képesek. Egy anya' példája által nem csak a' munkásságra és rendre, tisztaságra és takarékoszágra szoktathatja magzatjait; hanem vélek a' természetet, annak jelenéseit, az embert tselekedeteivel 's iparkodásaival együtt megismértetheti. A' mint ő maga rólok ítél, hasouló megfogások nyomódnak eltörölhetetlenül kisdedjei' elméjökbe; a' micsoda néző pontból tekinti ő a' természetet, ugyan

azon értelemben veszik gyermekei annak külömbféle tüneményjeit; — végtére, a' minő indulattal viseltetik az anya az Istenhez, olyan ájtatosok lesznek magzatjai, mert a' gyermek' vissza tündöklése anya példájának; ez nékie mustra és czél; és senki sem képes kipótlani azon tanításokat és példaadásokat, mellyeket az annyától lát.

Sokkal tovább terjed az anyák' nevelése, mint sem azt gondolni szoktuk. Ha az eszes, szorgalmatos, csinos és szerény nő; bizonyos lehet, hogy leánya, ki mindenkor körülette van, szint olly értelmes és serény lesz, minden szeretetre méltó kecsditsőíteni fogja ezt-is, 's nem lesz, szüksége azon hosszas tanításra, mellyet idegen személyek ollyan félszegesen adnak, mivel az elme és értelem kevés mesterséggel szokta magát kinyilatkoztatni. Tudósnak egyáltalában nem illik 's nem-is szükséges a' Szép-nemnek lenni; hanem ítélő tehetséggel bíró észszel 's elmésséggel, jó szívűség' és éles belátással birjon, — 's kúsoda fejtheti ki benne ezen tulajdonokat hathatósbban mint az anya? Mikor fogatosabb az oktatás, mint mikor az anya adhatja azt? Mindeunemű gondolkozás mód, minden eszmélet, minden oktatás végetlen gyökereket vér a' leány' szívébe, mellyet az anya közöl véle, 's gyönyörű gyümölcsöket hozánd.

Hiszen az étellel való élés nem a' közönséges és a' mutogatásban feneklett mulatságokban, a' pompás öltözetekben, a' tetszősködésben, nem az egygyik társaságból a' másikba való átlépkedésből; hanem a' kötelességnek csendes és serény végbevételében, a' házi megelégedésben, mértékletességben, és a' rendben áll. Azon anya, melly illy szép ére-nyekben lyányának mustra, megalapítja annak szerencsáját, és megmenti őt azon esztelenségtől, hogy valaha azon korlátokon túl csapongjon, mellyeket

a' természet, az okosság, és minden polgári alkotmány az aszszony-nemnek kimutatott; mert semmi sincs nevetségesebb, mint azon aszszony-személy, ki olly rollét akar játszani, melly mind természetétől, mind rendeltetésétől idegen.

STAUT JÓSEF,
Főhadnagy.

4.

HADI TÖRTÉNETEK.

(Kapitány Schels után.)

1. *Horváth- Dalmata- Bosnyák- országokban 1516-tól 1521-ig esett dolgok, nevezetesen a' Jajczai, Zvorniki, Kuini, Szebenikoi, Bihátsi, Sreberniki, Szokoloi, Teshani verekedések.*

Mártzius' 13-kán 1516-ban meghalt II. (Dobrze) Ulászló Királyunk, koronáit, a' Magyar, és Cseh, 10 esztendő fia Lajos kapta örökségül. A' belső pártosdüh miatt megrongált, és külső segedelmek nélkül magára hagyatott szegény Hazánk a' gyenge Királyt körülvevő gyámság uralkodása alatt a' végső veszélyhez mindinkább közeledett. I. Szelim Szultán Magyar-országra intézett támadását csak az Ázsiai, és Egyiptomi zavarok akadályoztatták; ez már talán olly gyászos katasztrófát okozott volna, mint a' millyent fia II. Szolimán' 10 évvel később Mohácsi győzedelme. Lajos és Szelim 1516,

de csak egy esztendőre fegyvernyugvást kötöttek, melly ugyan, de ismét csak olyan rövid időre, a' következő esztendőben megújítatott. Hazánkat ezen egyeztetek csupán csak a' Török' nagyobb berohanásaitól őrizhették-meg; mert a' fegyvernyugvás ellenére-is a' széleken az apró harcz felbontatlanúl folyt. Magyar-országgal határozó Török-tartományokban kormányozó Basák szüntelen fegyverben voltak, ők gyakori általrohanásaikkal el-nem múlasztották a' széleket rablani, pusztítani, erősségeinket megtámadni, minden kitelhetőkép Hazánk', úgy-is kevés erejét fogyasztani, és így nekünk nagyobb veszélyeket okozó intézetekre magokat elkészíttetni.

Jajczát Boszniában főerőségünket, tették a' szomszéd Basák támadásaik' tárgyává. Az Ország kintstára' kiürültsége, a' fegyver viselésre törvényesen lekötelezett nemeség' engedetlensége pusztán hagyta az Ország' keleti- és déli-határait; az ezen széleket védő várak elszorgalmatlanítva omladékba dültek, a' ki-nem fizethető őrizetek szökések által mindennap kevesedtek, az ágyú- tár- és élelem-szerekben érezhető hijánosság volt mindenütt, így könnyű volt a' Törököknek *Jajczát* 1517, a' hol szinte nagy szükség uralkodott, ostrom alá venni, és ezen védfalat veszéllyel fenyegetni; de az örök' dicséretes álhatatoságok elfárasztá most ugyan az elenséget, és az a' nélkül, hogy tárgyát elérné, a' várat elhagyta.

Zvornik falai alatt ugyan azon év Novemberben nagy csata történe. *Azam-Bégh* számos sereggel megtámadta a' várat, *Herczeg Újlaki Lőrincz* kirohant ugyan, de népe jobbadon leöldöstetett a' pusztító veszély közt; *Révai István* özszeszedett egynehány bátrakból álló hős csapatot, ezzel olly tüzzel rohant a' győzelmes ellenség közé, hogy azt

a' falak alól visszanyomta, a' Vezér-Béget megölte s' népét egészen széjjel verte.

A' Keresztyén Fejedelmek' Budán tartózkodott követei közt, a' Török' megtámadására nagy készülé-
tű plánok irattak, ezek szerint következendő esz-
tendőben Áfrikában és Európában egyszerre nyilód-
na-ki a' csataszín; de ezen plánumok csak a' pa-
piroson maradtak, segedelmet a' mind inkább szo-
rongatott Magyarok legkisebbet sem nyertek. *)
Boszniában 1518-ban mindinkább kiterjesztette ma-
gát a' Török, elfoglalta *Bogács*, *Jeczev*, és más
több erőseket. Új veszély fenyegeté *Jajczát*-is
fiatal Királyunk alatt, a' számos Ország-gyűlések-
ben erős törvényeket alkottak ugyan a' hadi adó,
sereg álitás, hazavédelmére nézve a' Nemzet' képvil-
selői, de ezen törvényes parancsolatok *végrehajlat-*
lan maradtak. Míg Szelim számtalan csatáiban sok
ellenségével Ázsiában Egyiptomban foglalatoskodna,
az elpuhult országlás' szeme elől eltűnt a' veszély,
a' pártoskodás ördögétől meghasonlott Nemes, a'
rab-iga alatt nyögő köznép, egészen elfelejté Hazán-
kat fenyegető előbbi rongálásokat, pedig a' pogány
Boszniában mindinkább kártékonykodott, minden
szempillantásban megújult iszonyattal Hazánkba
ronthatott. A' Pápa' intései, a' külföldi Hatalmas-
ságok' ígéretei más következeteket nem szültek,
mint gyakor Ország-gyűléseket, a' mellyek czélerány-
talan végzéseket hoztak, 's a' perpatvarkodás közt
szétoszlottak, vagy ha hasznos törvények szerződ-
tek is, azokat senki sem tellyesítette. Ezen szomo-
rú körülállásokban az országlás kéntelen volt a'
Bizanczi-Divánnal nagy költségű alkudozásokba

*) Egy Nemzet' ereje csak önnmagában vagyon helyheztetve,
szomorú körülállás az, ha azt a' külföldtől koldulni kén-
telen.

ereszkedni, a' Szeremi Bán *Bélay Barnabás* 1519-ben új fegyvernyúgvást eszközölt ki, melyet *Lajos Mártzius* 28-kán, a' Szultán pedig Május' 30-kán kezök' aláírásaikkal meg-is erősítettek.

De miut azelőtt, úgy mostan-is tartott az apró harcz. 1520. tavaszán a' Verbozániai Basa *Musztafa* Dalmátziába rohant, a' gyenge őrizetű *Knin* városát a' Kerka partján elfoglalta, és minekutánna azt kirablotta és felégette, a' lakosok' egyrészét leöldöste, más részét magával rabságba hurczolta. Későbbben megvívta *Peth* várát, innét *Szebenikó* álmént, és azt körül táborlani kezdte. A' Dalmátziai kormányozó *Beriszló Péter* Veszprémi Püspök, az ellenség' feltartóztatására, *Szebenikó* felmentésére, az elesett erősségek' visszafoglalására az Unna' partján Bihácznál sereget gyűjtött, de a' Basa korán megtudta a' készülétet a' Püspök ellen indúlt. A' *Pliszivitz*a határ hegy alatt a' *Korenici* mezőn egymásra bukkott a' két tábor, vérben fort a' csata, elesett a' Püspök, a' diadalom már a' Török részre hajlott; de a' hátvédssereggel még korán a' csata helyre ért *Alapi* Vice-Bán, ő megújítja a' veszendő csatát, megnyomta, szét szórta a' győzedelmeseket, és a' Püspök' lelketlen testét az undok ellenségtől visszafoglalta.

Illy körülállások közt sinlődött römlendő Hazánk, midőn az említet év' Sz. Mihály hava' 21-dikén *Szelim* meghalt, 's fia II. *Szolimán* az országlásra jutott. Csak hamar kifejtődött ezen uralkodóban azon hadász munkásság, mellyel majd félszázadig az egész világot, de leginkább Magyar-országot, a' *Nemzet* előbbeni *geniuszától* elhagyatott, *elkorcsosodása végett* a' végzéstől büntetésre kárhoztatott Magyar-országot szüntelenül rázta.

Bosznia védelméről a' Magyarok semmit sem gondolkodtak. Az arany, és ezüst gazdag aknás

Szrebernik Várnagya *Mathusznay Tamás* épen semmi készületeket sem tett, kormányjához tartozó *Tesháni* és *Szokoli* erősegekben se éledelem, se őrizet elegendő nem volt, még mi több következő esztendő tavaszán a' nélkül, hogy a' Királytól engedelmet nyerne, a' védelmére bizott Tartományokat elhagyta, 's Magyar-országra utazott. *Szemendriai Basa Bali-Bégh*, és a' *Verbozániai Musztafa* mihent meghallották, hogy az úgy-is rosz készületű erősegeket a' Fő-várnagy elhagyta volna, azok megtámadására özszeegyeztvén, készületeket tettek. Pünköszt havában egy setét éjjel nagy sereggel *Szrebernik* fala alá jöttek, véletlenül akarták hágsókon a' falat megmászni, a' gyenge de vigyázó őrizet észrevette az ellenség akaratját, hogy annál inkább azt megronthassa, felhagyta jutni egész a' vár' fokáig, ekkor nagy rabojjal a' falra mászókra rohantak a' Magyarok, és azokat onnét mind leszurkálták. Most már az ellenség szorosan körülvette a' várost. Tűrhetetlen éhség, mindenben szükség szenvedés lehetetlenné tették továbbá a' védelmet, 11 napi hátor ellentálás után, a' szabadon bocsájtatás' feltétele alatt kénytelen volt az őrizet magát feladni. De a' Basák meg nem tartották szavokat, mert nem csak a' fegyveres nép, hanem a' fegyvertelen lakosok-is mind egyik felkonczoltattak, csak a' fiatal szép ifjak, 's leánykák maradtak életben, ezek pedig a' ronda nép bujaságok' szomorú tárgyoká lettek. *Szrebernik*' szomorú esete megrettenté *Szokol'* és *Teshán'* kevés őrizetét, ezek felégetvén a' várat, még jókor onnét elfutottak.

2. *Jajczánál, és Szemendriánál vesztenek a' Törökök 1521-ben.*

Az említett szerencsés következtű hadiütközések felbátoríták a' Törököt, *Jajczát*-is hasonló véletlen

meglepéssel szándékoztak elfoglalni. A' Várnagy *Jajczában*, a' hadtapasztalt bátor katona! *Keglevich Péter* volt, őrserege 200 lovas, és kevésből több gyalog fegyveresből állott. A' Herczogovinai török készülétekről tudósításokat kapott jókorán *Keglevich*, seregét azért ő-is mindenkor készen tartotta, a' lovak szüntelen nyereg alatt voltak, az őrhelyeket megkettőztette, a' legveszélyesebb helyekre legjobb, legvitézebb gyalogjait rendelte, az egész vidékben jártak 's keltek a' kémlelők, hogy az ellenség' közeledését mentől előbb felfedezhessék.

Háromszáz Besli lovas jött által a' hegyen, *Bliva* völgyében lévő erdőben magokat elrejték, hogy onnét hajnal pirúlta előtt megtámadhassák a' várost. Mihent megtudta ezt *Keglevich*, *Sery Balá's* Hadnagyot 100 lovassal olly parancsolattal kiküldé a' várból, hogy magát a' *Bliva* völgynek túl emeletére állítsa-fel, 's mind addig veszteg maradjon, valameddig a' vár fokáról ágyú lövést nem hall. *Sery* szerencsésen eljutott a' megjelelt helyre, látta onnét az éjen a' völgybe húzódott török lovasokat. Péntek virradóra a' Várnagy' parancsolatjára sok fiatal leányok, menyetskék tántzolván, dalólva kimentek a' várból, a' *Bliva* völgyi forrásokra vizért annak jeléül, hogy a' várőrizet az ellenség' ott létét nem-is gyanítaná. *Keglevich*' bátorítására nem féltek az aszszonyok, biztak, hogy kedvelt Várnagyjok őket veszélyben nem hagyja. Alig pillanták-meg a' Törökök a' közeledő aszszonyokat, parázna hajlandóságjuk erőt vett a' hadász szellemén, elfelejték jöttöknek okát, elhajigálták a' magokkal hozott hágcsokat, az aszszonyok közé rohantak. — De *Keglevich* fegyveresseivel nyomban követte az aszszonyokat, ezek' sikoltásokra megdördült a' vár fokán az ágyú, *Sery*-is kirohant a' cselből, az aszszony rablókat hátul megtámadta. Az ellenség így min-

denfelől körül volt véve, és azt, minekelőtte megcsalódásából észrejöhetne, vagy maga mentségéről gondoskodna, a' Magyar mind kardra hánytá.

Ugyan ezen időtájban kárt vallott a' *Szemendriai* török őrizet-is. Temesvári Bánságban a' Duna balpartján meszsze-terjedő mezőségen számos marhacsorda legelt. *Szemendriában* tudósítást kapott a' Török, hogy ezen csordák majd minden védelem nélkül volnának, örült a' könnyű zsákmányon a' Bassa, őrseregéből sokat hajókon által küldött a' Dunán; de a' Nándor-Fejérvári őrizet megtudta a' Török akaratját, onné-is egy erős csapat általjött a' Dunán, ezek a' Törököket minekelőtte a' csordát elrabolhatták volna, megtámadták és nagy veszteséggel a' folyón általkergették.

3. II. Szolimán 1521. bejön Hazánkba.

Országglásra léptekor II. Szolimán, *Beráhm Tsausz Effendit* azonnal Magyar-országba küldötte, hogy Urának tiszteletét II. Lajos Királynak jelentené, egyszer'smind a' fegyvernynyugvás' meghoszsztatását ajánlaná. De csak hamar megtudták Budán, hogy ezen követségnek valóságos célja a' Király' hadi intézeteit, az ország' védelemkészületeit, a' külső segedelmé' mennyiségét a' barátság' színe alatt kikémlelni volt. A' Király s' Tanácsosai a' Szultán' ajánlása végett nem kis tétovázatba jöttek, az Effendivel alkuba ereszkedni általlott az udvar, nehogy gyengeségét elárúlná, de egyszer'smind az ajánlást megvetni félt; mert a' külső segedelmek nélkül, önerőtlenységével a' Szultán hatalmának ellentállani magát képtelennek érezte. Szükséges volt tehát minekelőtte az Effendit kielégítő felelettel Sztambulban visszaeresztené, a' külső hatalmasságok' segedelem szándékjokról bizonytságot szerzeni. Tanácsosai által megkérte a' követet Lajos, hogy

ő míg szándékát kinyilatkoztatná, Budán tartózkodását továbbra halasztaná.

Broderich Prépostot, utánna *Verböczy Istvánt* X. *Leóhoz* küldötte a' Király, hogy ezek a' Pápától, és általa más Keresztyén Fejedelmektől a' Török ellen segítségért könyörögnének. A' Pápa sajnálkodva adta *Verböczynek* tudtára, hogy a' Király a' Keresztyén Fejedelmeknek egymás közt fennforgó egyenetlenségek miatt kevés, vagy semmi reménységet sem várhat, ő azonban magatehetségétől kitelhetőkép segedelmet adni el-nem mulasztja. Még azon év' telén *Vio Tamás* Gaetai Kardinális el-is jött Budára, és bizonyos summa pénzt hozott magával. *Leó* biztatta a' Királyt, hogy míg ő a' Keresztyén Fejedelmeket a' segedelem adásra bírhatná, addig a' Magyarok mentől előbb támadnák-meg a' Törököt. *Lajos* felelt a' Pápának, hogy ő akár háborút üzenjen a' Szultánnak, akár békét kössön vele, mindenkép veszélyben forgana, mivel a' számos Ázsiai népek' mozgásai, kik a' Helleszponton, és Boszporuszon átaljöttek, nyilvánná teszik, hogy Magyar-országot fogja a' Szultán' első rohanása érdeklenni, azért elkerülhetetlen szükség, hogy a' Pápa, a' Császár, 's többi Keresztyén Fejedelmek pénz- és fegyverbeli segítséget adjanak; mert ha a' *Keresztyénség védőfala*, Magyar-ország, széjjel rontatik, úgy a' veszély a' többi Keresztyén tartományokat-is előbb vagy utóbb elborítándja.

Midőn Rómában követség ment — ment egyszer'smind *'Sigmond* Lengyel Királyhoz-is; de ez a' Petrikói Ország-gyűléséről kevés vigasztalást, hanem elég száraz, és határozatlan tanácsot küldö *Lajosnak*, úgymint: a' Magyarok magokat az illy veszélyes környűállásokban okosan viseljék, és ha a' fegyvernynyugvást meghosszszabbítanák-is, intsek-meg a' Szultánt, hogy fenyegetődző hadiseregét a' Ma-

gyar-határokról vezetné-el, és minden esetre készen tartsa magát Lajos, hogy az erőt erővel visszanyomhassa, mentegette egyszer'smind 'Sigmond magát, hogy mivel ő mostan a' Portával mély békeségben élne, az Ország' politikájával ellenkezne, Magyaroknak a' Török ellen segedelmet adni.

Így Magyar-Hazánk minden belső erő, kormány bõltesség, külső segedelem' hijjánosságában mindinkább szédelgett azon véres katasztrófához, melynek súlyát még mostan-is érezzük.

Április 3-kán a' Vorms városában tartott Birodalmi-tanácsnál *Frangipáni György* Kalocsai Érsek, *Sternberg László* Cseh-kanczellár, *Balbi Hieró* a' Po'sonyi Prépost megjelentek a' Császár előtt. Balbi szívreható beszédet tartott, ellevenen festé a' körülállások', 's idő közös veszélyét, és milly szükséges lenne a' Törököt egész erővel megtámadni. Ámbár több tagok a' gyűlésben fel-voltak-is tüzelve a' Keresztyénség' közös ellensége ellen, de mivel a' vallásbeli tanakodások akkor terjedezni kezdének, a' magyar követségnek semmi foganatja nem lett, szegény hazánkat a' szomszédok segítség nélkül hagyták.

Ez alatt a' Török Effendi mindég várta az udvar' feleletét. Ezen hosszas határozatlanság megsérté a' Szultán' büszke méltóságát, felboszszankodva boszszúval fenyegette Hazánkat. Több történetírók azt állítják, hogy midőn a' Király a' Török követség' kémlelődését megtudta, azt a' Tatai-várba vitette, késérőivel együtt megölette, 's a' holttesteket a' vár' falait mosó tóba hánnyatta, mások szerint pedig a' hír egyedül a' Szultán' költeménye volt, ez által akarta a' Török népet a' Magyarokra felharagítani, és a' háborúra magának Európa előtt igazságot szerzeni.

Az alatt míg a' Szultán legnagyobb szorgalommal hadait Belgrád' megtámadására készítgetné, a' határon lévő Basák, minden kétségkívül a' Szultántól magától voltak arra meghatalmazva, legnagyobb kegyetlenséggel rablottak pusztítottak. Mik történtek az 1521-dik évben, már az 1, és 2 szám alatt elbeszéllettük. Most Nándor-fejérvár volt azon pont, mellyet Szolimán szorgalma' fő tárgyává tett. Budán csak hamar közönséges lett a' hír, hogy Szolimán önszemélyében akarja a' várt megtámadó sereget kormányozni. Akkoriban azon nevezetes magyar erőségnek két kormányozója volt, u. m. *Enyingeri Török Imre*, ennek halála után fija *Bálint*, és *Hédervári Ferencz*. A' Király pedig talán nem bízván eléggé amazok' ügyeségökben *Báthori András*t nevezte-ki Nándori Várnagynak, egyszer'smind megparancsolta neki, hogy igyekezzék a' várat minden megkívántató éllelmi- és hadi-szerekkel megtölteni, a' falakat kívülről földhányásokkal megerősíteni, és az őrizetet megszorítani. Báthori megjelent seregével Nándor falai előtt, de őt Török, és Hédervári azon ürügy alatt, mintha a' várban annyi népnek elegendő eleség nem lenne, és a' Király nekik úgy-is még nevezetes summa pénzel tartozna, be-nem bocsájtották, későbbben még-is Hédervári minden Királyi engedelem nélkül elhagyta Nándort, nem sokára követte Török-is, a' nélkül, hogy a' vár védelméről legkevesebbet-is gondoskodtak volna. Magok helytartójoknak *Oláh Balást*, *Moré Mihályt*, *Morgay Jánost*, és a' belső várban pedig *Bajnai Both Jánost* hagyták. Megkérték ezek több ízben a' Királyt, hogy nekik több sereget, puskaort, éllelmet küldjön. Még ágyúk sem voltak elegendők a' várban, mert azokat, mellyeket 1515-ben *Zápolya János* onnét Sarna-vár' ostromlására kivitt 's ott elvesztett, ki nem pótolttak.

A' Király valósággal küldött-is pénzt. Ágyúkat, árkoló és más haditárákat hajón parancsolt odavitetni, de a' rakodás olly lomhasággal ment végben, hogy mire az elevedzés megtörténhete, a' Duna tele volt török hajókkal, 's így a' segedelmet vivők a' várhoz semmifélekép nem térhettek. Hogy még-is legalább puskaport, a' miben leginkább szűkölködött a' vár, lehessen bevinni, több apró hajókat megraktak, azokat török ruhában öltözött, és török nyelvet tudó katonákra bízák, hogy ezek éjjel megjádván az ellenséget Belgrádhhoz juthassanak. De szerencsétlenségre ezen titok sem maradt fedezetlen, az ellenség megtudott mindent, és a' puskaaporos hajók mind az ő kezébe estek.

A' Király még mindég sereg nélkül volt, a' pénz' hijjánya, a' Nemzet' egyenetlensége mindenben akadály volt. Julius' elején Budán tartott Ország-gyűlés' végzése szerint *Báthori Sigmund* Nádor-nak nem nagy számú néppel a' Dráván túl kellett menni, hogy a' Száva partján seregét felállítván, Szeremséget menten tarthassa. A' Király pedig maga egynehány csapat lovassággal Bács alá ment, a' hol sereget gyűjteni, 's onnét Nándor segítségére menni akaratjában volt. Lajos felszóllitá az ország-nemeseit, hogy mindegyik annyi lovassal, mennyi csak vagyonától kitelhetik, minden idő halasztás nélkül Bácsnál hozzá csatolja magát. De a' Király' tekintete már annyira megcsökkent a' Nemeség előtt, a' hazaszeretete olly annyira kialudott szívökben, a' here élethez szokva, elkorcsosodva már akkor-is a' hadász szellem olly kevés' mejjét lelkesíté; hogy a' 60 ezerre számlált Nemességből alig jött egy két száz. Többen lomhaságból nem akartak lóra kelni, többen betegség' színe alatt vissza maradtak, többen pedig meg-nem jelenésök okául a' pénztelenséget tulajdoníták. A' gazdagok

fösvénységből csak alig küldöttek egykét lovast, azokat-is rozsoszúl ruházva, még rozsoszabbúl felfegyverkezve, sokan pedig a' *Haza' terhét már akkor-is* szerették a' *köznép' nyakára* tolni, jobbágyaikat küldötték, magok pedig fészkekben maradának. Csupán a' Királyi táborhoz közel-lévők csatolták magokat a' Bácsnál álló sereghez, de ezek-is kedvetlenül, vonakodva, minden nemesebb ösztön nélkül. A' Király táborát lassan szaporodni látván, maga-is haza ment Budára, példájára az oda gyűlt fegyveresek-is; egy két nap múlva Bácsnál honnét Nándor' felmentésére kellett volna menni, elenyészett az egész tábor.

Julius 19-kén új tábort ütött a' Király a' Tényi síkon, innét adta-ki parancsolatját, hogy a' sereg Tólnához csoportozzék.

Báthoryt a' Nádort, egynéhány apró csaták után Szeremből kinyomták a' Törökök, a' Dráva bal partján állítá-fel seregét, honnét őt a' Király seregek szedésére a' Duna- és Tisza-közi vidékre, küldötte. Zápolya Vajdának pedig meg-volt hagyva, hogy Erdélyből hozott seregét Zentánál a' Tisza partján kapcsolja össze a' Nádor seregével. De Zápolya engesztelhetetlenül gyűlölte Báthoryt, azért is, a' Király parancsolatjára úgy-is nem sokat ügyelvén, nem mozdult helyéből.

Szolimán egész erejét Magyar-ország ellen fordította. Februárius' utólján parancsolatot küldött a' Rumeliai Beglerbéghnek, hogy Stambultól Ipsála felé nyomúljon. 1500 embert ásóval, csáknal fogadott szolgálatjába, 300 ágyú, és 40 gálya már készen volt. Mártzius elején ő maga kiindult Konstantinápolyból, azon hónap' 27-dikén Drinápolyba ért, honnét Junius' 9-kén Philipopolhoz, 16 ban pedig Zofiához jött. Itt hozzácsatolta magát *Ferhát Basa* 3000 hadi-tárral megterhelt

tevével, a' Boszporuszon által később 30,000 minden szükséges tárákkal megrakott teve érkezett, a' Zofiai, Szemendriai, Aladsahissari, és Vidingi Basák 10,000 eleséggel megrakott szekereket küldöttek. Junius' 22-kén tovább ment a' tábor, 27-ben elért a' Szultán Niszsához. Itt már serege nagyobb részént együtt volt, melyet 300 ezerre lehetett számlálni.

Szolimán szándéka' következtében Szabácsot, és Belgrádot egyszerre akarta megtámadni. A' Ruméliai Beglerbéget *Achmed* Basát 20,000-el Szabács ellen küldötte. A' könnyű lovaság két seregre volt felosztva, az egyikkel *Mahomed Mihalogli* Erdély ellen ment, *Omár-Bég Ogli* pedig a' másikkal a' nagy seregnél elővédül szolgált. *Jakits* Boszniai Basa pedig parancsolat szerint tudakozódás végett a' Száva felé nyomult, hogy Szeremben vagynak-e Magyarok, és ha már azok onnét eltakarodtanak, Belgrádot szárazon zárja-bé. A' Magyarok Dunán, és Száván történendő megakadályoztatására a' fekete tengerből igen sok hajókat hozatott a' Szultán, melyeket a' Száva torkolatjához állítatott. Ezekhez csatlották még magokat több fegyveres csajkák, és szalupok, melyek mind a' két folyó' partját őrizetők alá vették.

Junius' 28-kán a' tábor Aladsahissárhoz ért, honnét Julius' 1-őjén Eliadshikhez jött, más nap a' Szultán Szabács felé vette útját, és 3-ban Ramkénél ütött tábor. Piri Basa Nagyvezér innét vált el a' nagy seregtől, 1000 Jancsárt, a' Spáhikat, és az ásósokat mind magával vitte. 7-ben Biberstikbe ért a' Szultán' tábora, nem messze Szabács-tól, itt jött Szabács elfoglalásának híre.

4. *Ahmed Basa Julius 7-kén 1521-ben béveszi Szabácsot.*

A' Niszszai táborban Junius' 27-kén haditanácsot tartott Szolimán, azon kérdés forgott itt elő, hogy valyon czélerányosabb lenne-e a' nagy sereggel Magyar-ország' belsejébe rohanni, mivel a' Királynak úgy szólván épen semmi hadiserege sem lenne, és így egy megnyert ütközet után az Ország' minden várai kitárt kapukkal fogadnák a' győzőket, avagy pedig elébb Belgrádot bevenni szükséges lenne. A' haditanács az utólsót javasolta, és itt határozottatott-meg Belgrád', és Szabács' egy időben eső körül táborlása. A' mint már említettük Ahmed Basa volt 20 ezerrel Szabács' elfoglalására küldve.

A' Magyar Szabácsi őrsereg csak 100 gyalog, és egynehány lovasból állott, de azért ezen maroknyi nép a' falakon lévő kevés ágyúikkal eleven tüzzel fogadta a' közeledő ellenséget. Ahmed látta, hogy Szabács magát védeni akarja, körül vétette tehát minden oldalról a' várat, és ágyúival elkezdte lövetni. A' gyenge őrizetnek a' puskapor híjjányossága végett kevés reménysége volt a' felmentéshez, ámbár ők a' várból kilopódzva, csajkákra ülve könnyen kiszökhettek volna, de a' derék *Logody Simon'* példájára az egész őrizet-is, inkább dicsőséggel akara azon falakon elesni, mellynek védelmét reája bízta a' Király; eltökéltette tehát ezen hős csapat a' várat mentől hosszszabban védelmezni, így akarta addig-is a' nagysereget feltartóztatni, hogy a' Király időt nyerhetne sereget öszszegyűjteni.

Valahány Török közel merészle a' vár' falaihoz jönni, annyi minden bizonnyal halva maradott, mivel a' falakról jól arányozott puskalövések ritkán hibázták-el felvett céljokat, az ágyúkkal pedig a' Török' földhányásait mindég szélyel bontották.

Ahmed látta a' merész védelmet, elveszté reménységét könnyű ágyúkkal a' várat bevenni tudni, azért-is nagy faltörő ágyúkért a' Szultánhoz küldött. Midőn ezek Ahmed táborába érkeztek, elkezdődött újra a' lövöldözés, a' melly szakadatlanul éjjel, nappal tartott. Rövid idő alatt omladoztak a' falak, több helyen rés nyílt rajta, de ostromlani a' vízzel megtöltött mély árkok miatt lehetetlen volt.

Sok keresztyén Görögöt, Ráczt, és Bolgárt hoztak magokkal a' Törökök, ezeknek éjjel nappal faágakat vagdalni, azokat gügyükbe kötni kellett, szekereken, tevéken a' sok ággügyű mind azon helyre vitetett, a' hol a' megrontott falakat megvívni akarták. A' megfogyott őrsereg látta a' készüléteket, hogy azok mire czéloznának jól tudta. Gyűjtő szerek nem volt, az árok partjára felhalmozott faágakat meggyújtani, sem pedig elegendő erejek az elintézett ostromot visszazaverni, az elkerülhetetlen veszély előttök, az elől megmenekedni más mód nem lehetett, mint az éj' setétében hajókon a' várból elszökni, de erről nem-is gondolkodott az őrsereg, hanem még egyszer egymásnak megesküdtek a' vár óltalma alatt meghalni, és ditső tettek által a' honfiak' elfajúlt részét hasonló hős elszántságra bátorítani.

Julius' 7-én az adott jelre a' fa-galyakat az árokba hánnya az elkészült ellenség, az árkok megtöltek, az ostrom elkezdődött. Mászta már a' Török a' falakat, de az elsőket a' Magyarok a' falakról visszataszintották, több száznál bukot-viszsa halva, még több veszedelmes sebet kapott. De az első visszazavert ostromot újabb, erőszakosabb követte, pihentebb erő nyomta a' mind inkább fárattabbá lett, s megkevesedett őrizetet, de helyéről senki nem tágitott, senki kegyelmet nem kért, nem-is reménylett az elkeseredett durva ellenségtől. Végre min-

denfelől megmászták a' romladozó falakat, a' *ket-tős keresztés három színű zászló* a' torony csúcsáról eltűnt, helyette a' *lófarkas félhóld* feltűzetett, az *őr-sereg* a' győzedelmesek' kardja' éle alatt utolsó erejével magát védelmezve, küszködve, nyögte-ki hős lelkét.

A' mint már említettük Szolimán a' Bibercsi-ki táborban hallotta Szabács elfoglalásának híré, a' hol-is Ahmed diadalma' jeléül a' Magyarok' fejeit a' Nagyúr' lábaihoz rakatta. Szolimán a' fejeket az út kétfelére Szabácsig karókba tűzette, és ilyen győzedelmi oszlopok közt ment-be a' vérrel párolgott üres várba. Juliusz' 8-dikán megtekinté a' vár környékét, új erősségeket rakatni, új víz árkokat ásatni parancsolt, akaratja' végre hajtói a' szíjjakra fűzött keresztyén rabok voltak.

(Folytatása következik.)

KISS KÁROLY.

5.

Bacó' Értekezései külömbféle tárgyokról.

(Bérekesztés.)

A' foglalatosságok' gyors elvégzéséről.

A' foglalatosságoknál többnyire igen ártalmas a' felettébb való sietés. Hasonlít ahhoz, a' mit az orvosok praedigestiónak vagy sietve való emésztésnek neveznek, melly a' testet megtölti éretlen nedvességgel, de egyszer'smind

betegség' magvaival-is. A' foglalatosságok' elvégezésében való gyorsaságot tehát nem a' szerént kell mérni, hogy mennyi ideig tart felettek a' tanátskozás, hanem a' szerént, hogy milyen előmenetelek, 's szerencsés folyamatok van. Valamint a' futásbéli gyorsaság nem a' nagy lépésektől vagy a' lábaknak magasan felemelésétől függ, hanem ezeknek alacsonyos 's egyenlő mozgásától; úgy hasonlóképen a' foglalatosságok' folyamatját az hamarítja, ha nyomos és húzomos szorgalommal hozzájuk látunk, 's egyszerre belőlök nem felesleg sokat fogunk-fel nagy mohósággal.

Némelyek csak arra törekednek, hogy úgy lássék, mintha kevés idő alatt sokat vittek volna véghez, vagy hazugúl jelentik-be foglalatosságaik' elvégezésének idejét, hogy igen szorgalmatosoknak tartassanak. De egészen más valamelly foglalatosságoknak megrövidítése 's más ismét azoknak félbenszakasztása által időt nyerni. Mert ha a' foglalatosságok' többszeri egybejövetelök által hosszasan megnyújtatnak, abból zűrzavar 's álhatatlanság szokott származni. Esmertem egy szép eszű embert, ki valamikor nagy sietséget látott, mindenkor ezt szokta mondani: lassabban menjenek az Urak, hogy előbb elvégezhessük a' dolgot.

Másfelől a' foglalatosságok' elvégzésénél igen becses dolog az igaz gyorsaság. Mert valamint a' portékák' árát a' pénz; úgy a' foglalatosságokét az idő teszi. Drágán fizettetik tehát az olyan foglalatosság, melly soká húzódik, halasztódik.

Azokat békességesen 's örömet ki-kell végig hallgatni, kiknek kötelességek valamelly

dolognak igaz mivóltáról eső tudósítást tenni; 's inkább eleinten útba kell őket igazítani, mint sem utóbb beszédjeknek közepette gyakran félben szakasztani. A' ki gondolatjainak sorában megállítatik, az könnyen félre ugrik a' tárgytól, 's míg gondolatjai' sorába ismét visszatérni igyekezik, szószaporítottabb lesz, mint magára hagyatva lett volna. De néha az-is megtörténik, hogy az, a' ki azt útba akarja igazítani, még jobban megúratja magát.

Az ismétlések többnyire idővesztegetéssel járnak; de a' tulajdonképen való tárgynak mellyről szó van gyakran említése nem idővesztés, hanem inkább idő nyereség; mert sok a' dologhoz nem tartozó beszédnek elejét veszti. Hoszszas és mesterséges beszédek úgy illenek a' foglalatosságok' gyors folytatásához, mint a' földön úszó ruha a' sebes futáshoz. Rövid előszók, csinos általmenetelek, mentegetések, 's minden egyéb csak a' beszélőnek személyét illető emlegetődzések csupa idővesztegetések, 's jóllehet serénységből látszának származni, még-is valósággal nem egyebek mint hiú ditsőség után való kapkodások. Hanem ollyankor ne bocsátkozzunk hirtelen a' dolog' elvégezésébe, midőn mások' gondolkozásában akadályt vagy gátolást találunk. A' ki mások' értelmét a' magáéval egygyeztetni akarja, annak előbeszédek által kell azokat előre elkészíteni, valamint a' testnek részeit előre meg-kell melengetni, minekelőtte a' kenet reájok dörgöltetnék, hogy ez annál könnyebben beléjek hasson.

A' rend a' felosztás és a' részeknek helyes kiszabása, ez a' három dolog, lelke a'

gyorsaságnak, csak hogy a' felosztás igen szór-
szálhasogató ne légyen. A' ki minden felosz-
tást elmúlaszt, az soha sem fog a' foglalatossá-
gok' velejére béhatni, a' ki pedig a' felosz-
tásban igen szórshálhasogató, az nem kön-
nyen fog belőlök kitérni. Az időnek okos
megválasztásával sok időt nyerünk, alkalmat-
lan időben kezdeni-el valamelly foglalatossá-
got annyit tesz, mint kardjával a' levegőt
vagdalni 's az idővel visszaélni. A' foglala-
tosságoknak mindenkor ez a' három részök
van: a' készülés, a' tanácskozás, vagy vizsgál-
lás és a' végrehajtás. Ha ezt akarjuk, hogy
gyorsan folyjanak, a' vizsgálás sokaknak, a'
készülés és végre hajtás pedig keveseknek
dolgoz légyen.

A' foglalatosságok folytatásánál rend sze-
rént, igen hamarítja a' dolgot, ha gondolatinkat
írásban adjuk elől; mert ha megtörténik-is,
hogy írásbeli javallatunk egészen félrevette-
tik, még-is jobban kicsalja azon javallatunk
a' mások' vélekedését 's tanácsát, mintsem ha
semmi javallat nincsen, valamint a' hamu ter-
mesztőbb mint a' csupa homok.

A' csupán látszó de nem valóságos észről.

Bévett vélekedés az, hogy a' Francziák esze-
sebbek mint lenni látszanak, a' Spanyolok
pedig eszesebbeknek látszanak lenni, mint
a' millyeneknek lenni valóssággal találatnak.
De akármin legyen ez a' Nemzetekre nézve,
az bizonyos, hogy egyes személyekkel úgy

van a' dolog. Mint az Apostol némellyekről mondja, hogy az Isteni félelemnek képét mutatják, de annak erejét megtagadják, úgy vannak olyanok, kik üres csevegésöket nagy pompával és lármával adják-elöl a' nélkül, hogy tulajdonképen jó eszűek volnának. Valóban az okos és gondolkodó emberek előtt nevetséges és gúnyolást érdemlő dolog azt látni, melly sokféle formákat vesznek az ilyen szeles teremtések magokra. Némellyek olly titkolódók 's vélekedésök' kinyilatkoztatásában olly fösvények, hogy portékaikat nem máskor hanem csak alkonyodáskor mutatják, 's úgy akarnak látszani, mintha sokkal többet jelentenének mint a' mennyit szókkal kifejeznek; 's ámbár jól tudják, hogy olyan dologról szólnak, mellyeket nem értenek, még-is ollyan vélekedést akarnak magok felől támasztani, mintha sokat tudnának, a' mit kimondaniok nem szabad. Mások ábrázatjok' vonásaival adják feleleteiket, mint Ciceró Pisórol mondja: Egyik szemöldöködöt a' homlokodig felemeled, a' másikat az állandig ereszted, úgy fejezed-ki a' kegyetlenségen való nehezteledet. Mások az által vélnek magoknak tekintetet szerezni, ha nagy dolgokról beszélnek, még pedig mindenkor teljes meggyőződést mutató 's meghatározó módon; sehol sem látnak legkissebb kétséget-is és bizonyos gyanánt veszik a' mit megbizonyítani nem tudnak.

Vagynak olyanok-is, kik mindent a' mit megnem foghatnak, vagy nem értenek megvetnek, haszontalan 's hijjába való dolgok gyanánt néznek 's azt akarják, hogy tudatlanságjok éles ítéletnek tartassék. Mások min-

denkor elméskedő külömbségtételeket tartanak készen, 's míg hiú szőrszál hasogatásaikkal a' vélek lévőeknek fejét megzavarják, a' dolog mellett elillantanak. Illyenekről mondja ezt Aullus Gellius: eszelős emberek kik aprólékos szókkal a' dolog' fontosságát semmivé teszik.

Illyen például hozza elől Protagorásában Plátó csudálatosképen Prodicust, 's egy beszédet csupa külömbségtételekből foltoztat össze vele. A' tanácskozásokban az illyen emberek rendszerént az ellenmondó féllel tartanak, 's dicsőségeket keresik abban, ha nehézségeket és kétségeket támasztanak 's előre láthatnak. Mert ha valamelly javallat egészen félre vetetik, úgy a' foglalatosságoknak végök van; de ha elfogadtatik, úgy új munka adja magát elő. Az illyen fattyú okosság a' foglalatosságoknak egészen szerencsétlen folyamatot ad. Egyszóval akármelly adósságokban elmerült Kalmár 's akármelly alatomos tékozló sem próbálja magát annyi fortélyal gazdagnak hazudni; a' hányat ezen jó ész nélkül szűkölködő emberek magokat eszeseknek mutatni törekednek. 'S valóban az efféle emberek a' köznép előtt könnyen tekintetet-is szerezhetnek magoknak; de vigyázzon kiki magára, hogy fontos foglalatosságok' véghez vitelére őket ne válaszsza, mert dolgait még tompa eszű emberek által-is szerencsésebben előmozdíthatja, mint az illyen csömörletes Pedántok és Formálisták által.

Sup. Kis János.

6.

A' hangoztató mód.
(*Lautir-Methode.*)

Hogy a' falusi iskolákban olly nehezen kapnak a' nevendékek az olvasásra, annak oka alkalmasint a' syllabizálásnak igen nehéz, sőt akadályoztató mechanizmusában vágyon. Ehez járúl még más baj-is. A' szülék t. i. kivált nálunk Magyar-országban, korán rájuk szorúlván gyermekeikre, az iskolából őket hamar kifogják. Így a' tanulás többnyire a' nehéz kezdetnél elkészvén, úgy szóllván hijában járnak a' gyermekek iskolába; jó olvasók nem lesznek, a' szükséges tudományokat vagy épen nem, vagy csak alig ízlelik-meg. — Ha tehát azon veszedelemnek, melly a' nép' tudatlanságából következni szokott, elejét akarjuk venni, az iskolai Cursust a' falusi iskolákban czélerányos tanítással inkább rövidítenünk kell, mint helyytelen vesződségek által hosszabbítanunk.

Azért a' mai időben sokan, különösen Dante, Burkus-országban, egy új methodust ajánlottak; melly szerént a' gyermekek elsőben csak a' hangokat vagy vocálisokat tanulják jól esmérni és kimondani; a' consonánsokat vagy süket betűket ellenben a' Tanító csak úgy adja a' gyermekeknek elejekbe, mint fél-

hangokat, mint magokban kimondhatatlano-
kat, mellyek a' nyelvnek, fogaknak, 's egyéb
beszédbeli eszközöknek külömbféle helyheze-
teik, mozgásaik, özszeütődéseik által elpat-
tantatnak, és csak a' hangoknak módulására
és megszaggatására szükségesek. Azért mind-
járt valami hanggal özszeretve taníttatnak
minden név nélkül, 's a' gyermeknek szája
azoknak igaz előadására szoktattatik 's úgy
szóllván egyengettetik. Ha a' tanulók ezen
kétnemű betűket jól kimondani megtanúlták,
egyszeriben olvasnak, az-az: a' betűknek iga-
zi hangjokon végig mennek, elsőben akadoz-
va, utóbb folyvást, úgy, hogy a' betűk egy-
másba folynak. Ennek tökéletes tudása után
következik a' kommákra, pontokra 's más In-
terpunctiókra való rendes vigyázás. És így
bévégeztetik a' betűtudománynak tanulása.

Ki ne venné itt észre a' czélerányos ha-
ladást a' helyes következtetést? A' vocálisok,
mellyek a' szavakban uralkodnak, és legkön-
nyebb kimondásnak legelőször esmertetnek-
meg, azután a' félhangok, mint egészen azok-
tól függők, magokat amazokhoz rendelők. E-
zen kettő a' tökéletes alap, ezeknek tudása
az egész; a' tovább haladás nem egyéb, mint
nagyobb gyorsaság, készség ezeknek ügyesebb
és jobb előadásában. A' gyermek tudván eze-
ket, szinte maga teremti szavakat, észreveszi
a' nagy könnyűséget az olvasásban, kitalál-
ja a' szavaknak értelmét, és örül, hogy már
valamire ment. Ezen mód szerint nincs olly
nehéz szó, mellyet, azon kétrendbeli betűk
mivóltára tekintvén a' gyermek, maga majd
minden segítség nélkül el ne olvasná. A' syl-
labizálásban szinte lehetetlen a' gyermeknek

kitalálni, hány betűt mondjon egyszerre össze: itt azon nehézség önként elmúlik, mivel a' tanuló csak úgy megy végig a' betűk' igazi hangjain, mint a' muzsikus a' kótákon. Megosztani neki nem szükséges, csak minden betűnek sorban hangját adja, 's mennél jobban összefoglalhatja őket, annál jobb. Külömben is a' legnehezebb része lévén a' betűtudománynak a' szavák' megosztása, rosztól tétetik mindjárt elől. Tudni kellene a' gyermeknek azon okot, melly megkívánja, hogy a' szó így 's nem másképp szakasztassék-meg; midőn pedig azon ok, nem egyéb, mint a' modulatio és értelem; már látni való, hogy a' gyermek a' szavak' megosztását csak akkor fogja tudni, mikor már alkalmasint jól olvas és érti azt a' mit olvas. Van azonban ennek igen könnyű törvényje, mellyről utóbb szólni fogok. Most még egy két szót a' syllabizálásról.

A' syllabizálásnak czélja nem egyéb, mint a' betűkből szótagokat formálni. Lássuk hogyan viszi ő ezt véghez. — A' gyermek a' hangokat ugyan kimondja úgy, a' mint kell, de a' consonánsokat többnyire valami nem oda illő hanggal. Így emezek már a' kimondásban egy szótagot tésznek, de hamissat. Elmondván a' gyermek ezen sok syllabát, kényszeríttetik, hogy azokból egyet csináljon, azaz: mondja őket össze. Mire szükséges a' betűket hamis syllabákká tenni, hogy belőlök igaz syllaba legyen? Micsoda rend ez, ha előbb szótagokat készítek, mellyek meg nem maradhatnak, azután azokat az öszszemondással elrontom, és olly szótagba kényszerítem össze, mellyre azon bévett módszerint semmi hajlandóságok nincsen: p. o. *múlt*: ezt a'

syllabizáló elébb négy syllabára osztja, így: *em, ú, el, te*; és most öszszemondja: *múlt*. Így a' betűket alkalmasint rejtett szónak lehetne feladni, és csak a' feladó tudná, mit akar velek. Hogyan mondja ezeket öszsze a' magával jót tehetetlen? különösen még, ha a' betűnek így kimondva, értelme van? mint az *el*-nek 's a' *te*-nek? Nem csavartatik-e itt még esze-is el? Nem vettetik-e minden okoskodásnak gát? Nem vész-e el a' gyermekben a' bátorság, az öröm, a' tanulásbeli készség? — Igen, még-is utóbb beletanúl, midőn a' sok kényszerített monotonálás közben a' fülnek hozzá szokása által, a' syllabizálásban külömben is lappangó hangoztató módot, önnön tudta nélkül használja. De ez csak olly későn szokott következni, mintha valaki csupa hallásból és vak utánnozásból akarná megtanulni a' muzsikának minden mesterséges fogásait, meneleteit és egész modulációját; bizonyosan, vagy később, mint tehetsége hozta volna magával, vagy soha sem. Innen kitetszik, hogy a' syllabizálás minden Systhema nélkül való kínzás. Mindenben azt kívánjuk az okos neveléstől, hogy a' dolgot a' maga valóságában és rendében adja-elő, miért nem itt-is? Holott az első tanítás határozza-meg a' további előmenetelt és fogamatot.

A' hangoztató módnak ellenben ez a' szép elsősege vagyon, hogy a' betűtudományban a' természetet követi, az elementumokat a' magok valóságában láttatja, a' gyermekeket a' könnyebbről a' nehezebbre rendes folyamatosan vezeti, az Articulatiót úgy adja-elő, mint az a' már beszélőknek minden nap szájokban forog, és így őket nem annyira tanítja, mint inkább a' már tudott dologra figyelmesekké

teszi, 's magokból sarjasztatja-elő, a' mi benne van. Ehez járúl még az is, hogy a' gyermekek gyakorolván szájokat a' consonánsoknak erősebb 's mintegy hangtalan elpattantásában, a' tiszta kimondást korán beveszik, nyelveket 's egyéb beszéllő tagjaikat igen erősítik. Így sok hibás beszédűek idején megorvosoltathatnak és értelmes szóllók lehetnek.

Az eddig mondottakból világos, hogy ezen igen alkalmas tanításbeli módot megkedveleni tellyes okunk vagyon, különösen azért is, mivel alig lehet azt valamelly nyelvben nagyobb haszonnal követni, mint a' magyarban, mellyben a' vocálisok és consonánsok olly szépen váltják-fel egymást. Így nem lehet attól félni, hogy a' sok consonánsok' együtt léte a' gyermeket nehéz zavarodásba hozza, és előmentében késleltesse. Tekintetet érdemel még ez-is, hogy nyelvünkben a' tiszta tellyes kimondás elmúlhatatlanul szükséges; a' mi ezen mód szerint szépen miveltetik.

Mind e' mellett vagynak némelly ellenvetések, mellyek a' hangoztató módot érdeklik. Olyanok ezek, mellyek a' hangoztató módot használók előtt tapasztalásból, mint átaljában fontosok, esmeretesekek lehetnek. Illyenek:

1. A' consonánsok név nélkül sokat vesztenek könnyűségekből, sőt úgy szóllván ideálokká válnak. A' gyermek azon betűket szájbeli hangtalan pattogtatásból úgy meg nem tanulja, hogy számtalanszor ne kelljen reájok emlékeztetni. Számtalanszor pattogtasson bár előtte nyelvével a' Tanító, ő azokat mind annyiszor elfelejti, ha nincs olyan nevek vagy hangjok, mellyek mintegy fülében maradjanak, és így szemének, szájának, fülének benne része legyen. Az ezen módot ajánlók ugyan a'

Consonánst mindjárt valami hanggal össze-
mondadják; de így mindenik consonánsal vé-
getlen sort töltenénk-be, ha annak minden
összszeköttetését tökéletesen kimeríteni akar-
nánk; és a' mi össze van kötve, azt az ele-
mentáris tanításban el-kell választani, hogy
alkotó részei szembe tűnjenek, és a' gyermek
őket könnyebben megfoghassa. — Továbbá az
emlékezetnek gyakorlása olly igen fontos do-
log, hogy azt már a' betűknél kezdeni elmúl-
hatatlanul szükséges. Azért némelly betűket
a' Tanító felír a' táblára, megtanúztatja, szépen
kimondatja, azután kitörli, 's a' nevendékek-
kel újra vagy felíratja, vagy emlékezetből el-
mondatja. A' betűk' összzszemondásánál vagy syl-
labát ad-fel nekik, hogy fejből az abban lévő
betűket kitalálják, vagy betűket, hogy azo-
kat szótagba összzszefoglalják. Csak az illyen
gyakorlás által mehetnek arra, hogy vagy a'
Tanítótól mondottat, vagy a' magokban gondol-
tat leírassák; e' mellett figyelmök könnyen
függőben tartatik, szorgalmok nagyon serken-
tetik; így nincs szüksége a' Tanítónak arra,
hogy őket némelly történetetskékkel, nyájas
beszédekkel vagy épen fenyegetésekkel tegye
vigyázókká. Már pedig ha a' betűknek nevek
nincsen, a' gyermek a' fejből elmondandó be-
tűket összzszezavarja, a' Tanító ismét már maga
összzszemondotta azokat a' feladáskor, 's a' ta-
nuló' szorgalmának nem hagyott egyebet hátra
a' csupa utánna mondásnál, p. o. ha így szól-
lana: „mond-összsz ezen betűket: K, Ó;“ a'
hangoztató mód szerint már feladván összzsz-
mondotta őket. — És így ezen elmúlhatatlan
gyakorlás vagy igen nehéz, vagy hijábavaló,
és a' tanulókat inkább bámúlásra, mint szor-
galomra gerjeszti.

2. Sok consonánsokat a' hangtalan előadásban egymástól megkülömböztetni igen nehéz, sőt lehetetlen, mint a' B-t és P-t, a' H-t és K-t, a' D-t és T-t, 's a' t. És így hibázik a' határozottság, melly minden tanításban fő dolog. Ezen nehézség az írásbeli feltevéseknél leginkább szembetűnő, és az Orthographiában meggyőzőhetetlen akadályokat okoz, úgy hogy akkor-is kénytelen lesz a' Tanító, neveken nevezni a' consonánsokat, ha nevendékjén szóval segíteni, vagy hibáját igazítani akarja.

3. A' gyermekeket oda haza szülőik taníttatni szokták, melly nem csak hasznos, de szükséges-is; azt tiltani nem-is lehet, nem-is jó. Már pedig ezek őket csak azon mód szerint taníthatják, a' mint ők magok valaha tanulták. Így a' gyermek az iskolában másképen taníttatik, másképen oda haza; 's ez által csupa zavarra lesz tanulása, és semmire sem megy. Valóban syllabizálni és hangoztatni tanítani egyszerre a' gyermeket, annyit tenne, mint a' jó sikert egészen elrontani. Még egyik módtól a' másokra általvinni sem tanácsos a' tanulót, hanem a' mellett kell hagyni, mellyen tanulását kezdette, mind a' kettőt pedig egyszerre használni; valóságos veszedelme minden gyarapodásnak.

Ezen fontos akadályoknak elmellőzését csak azon esetre lehet eszközölni, ha a' betűknek régi neveket nem csak meghagyjuk, hanem a' hangtalan kimondásnak mindenkor melléje-is tesszük. Ennek igen könnyű és hasznos volta kitetszik e' következő módból, mellyet én-is használtam, 's a' melly, vélekedésem szerint, nem csak igen egyszerű, hanem természetes és Systematicus-is.

En a' betűket az Alphabetumban minden különbség nélkül úgy megtanúltattam a' gyermekkel, mint eddig szokás volt. Midőn azokat jól tudta név szerint, két rendre osztottam, legelsőben-is a' hangokat kiválasztván. Ezekre a' gyermekeket figyelmessé tettem. „Lásd ezek hangoknak neveztetnek, mivel a' kimondásban igen hangzanak.“ Most ezeket hoszan elmondattam vele, mind a' tábláról, mind fejből, hogy jól bévegye és tisztán hangoztassa. Ezután felírtam a' consonánsokat, 's most így szóllék: „Úgy-e, ezeket-is jól esmered? — Mond-el őket a' tábláról; — mond-el fejből. — Hanem lásd, így a' mint elmondád, ezek csak neveztetnek; de van más igazi hangjok. Vigyázz jól, mindjárt tudod.“ Most előadtam őket a' hangoztató mód szerint, de mindeniknek nevét előbb mondván, így: Lásd ez *Be*, hanem az igazi hangja neki *B* (elpattantva), ez *De*, igazi hangja *D* 's a' t. Már tudod, lásd, csak pattantsd-el őket és semmit se hangoztasd.“ A' gyermek így elmondván minden betűnek nevét, egyszerre kitalálta mindeniknek hangtalan előadását. Gyakoroltam ebben jó sokaig, de úgy, hogy nevöket-is mondotta mindenkor, 's ezt mind tábláról, mind fejből. Így bele tanult tökéletesen a' betűknek mind esmérésébe, mind kétféle kimondásába; nagy volt öröme, szorgalma, mind csudája, 's ha otthon tanítatott, szinte fellyebb látszott okoskodni, nem hogy esze megzavartatott volna.

Ez meglévén, átalvittem a' consonánsoknak hangokkal való összekötésére, megjegyezvén, hogy itt azoknak csak igazi hangjok mondatik. Természetes, hogy nem csak a' legkönnyebb syllabákon kellett kezdenem, hanem ismételnem a' múltakat-is, és úgy szólván re-

solválnom. Ollyan két betűs szókat választottam, mellyeknek értelmök volt, p. o. *fa*, *öt*, *jó*, 's a't. Ezután általmentem a' hárombetűsökre, de itt-is értelmeseket és mindég nehezebbeket vettem, p. o. *haj*, *fű*, *ölt*, 's a't. Való, hogy ezeket-is az előbbeniek szerint elszeltem, 's elszelettem. Így menvén tovább egy egy lépéssel a' nehezebbekre, minden előforduló eseteket és szövevényesebb öszszetételket elébb a' táblán megmutattam 's magyaráztam, 's azután a' könyvben olvastattam, úgy hogy a' gyermek a' betűknek igazi hangjain húzamosan és sorban végig ment. Ebben gyakoroltam mind addig, míg jó folyvást nem olvasott. Mikor hibázott, az előbbeniek' vizionolása által magának kellett magát megjobbítani.

Ebből a' folyvást való olvasásból észrevehetetlenül következik a' hamis pauzálás, vagy a' szavaknak syllabákra való osztása; mivel a' gyermek annyi készséget szerzett magának, hogy nyelve önként feltalálja az azon megosztásban lévő modulációt és könnyebbiséget. Ha már ennyire ment a' gyermek, akkor kell őt figyelmessé tenni a' megosztásnak theoriájára; a' mit én így cselekedtem:

Felírtam egy két syllabás szót, p. o. *Kenyér*, most törvényűl tettem: 1-ször, minden szavat annyszor lehet megosztani, a' mennyi hang van benne. Most kérdém: „hány hang van ebben?“ Kettő. „Tehát hányszor szakaszthatom-meg?“ Kétszer. — „Úgy de itt vagynak hangtalan betűk-is, esmered-e mellyek azok?“ Most elmondja a' gyermek azokat nevökön. „Lásd, ezeket azok között a' két hangok között felosztjuk.“ Ekkor ezen törvényt szabtam: 2-szor, minden hanghoz az elől mellette lévő

hangtalan betű mondódik hozzá. Resolváltam. „Mellyik az első hang? Az E. Micsoda hangtalan betű van elől mellette? A' K. Lásd ez a' kettő egyszerre öszszemondódik. Mond öszsze. — Továbbá: mellyik a' második hang? Az É. Micsoda hangtalan betű van elől mellette? Az Ny. Ez a' kettő ismét öszszemondódik. Mond-öszsze. — Úgy, de még egy betű elmaradt. Mellyik az? Az R. Lásd ez maradék, és az É-hez ráadatik, mivel nincs utánna valami hang, melly e' törvény szerint magához kapcsolja. Hanem az ilyen maradék betűk az előbbeni hangtól elvétetnek, ha utánnok egy hang tétetik: p. o. *Kenyere*. Lásd, itt az R az előtte álló E-től elszakadt, mivel az utánna lévő E magához kívánja.“ Erre olyan példákat-is kell adni, hol ezen maradék-betű középen áll, mint: *Keble*, *Kebele*. — Ezután ezen egész resolútiót szorgalmasan ismételtem, 's isméltettem, azon két törvényeket a' gyermekkel jól megtanúltattam, és applicáltattam külömbféle szavakra. Ha hibázott, ezen mód szerint belevezettem.

Lehet ezen megosztás' tanítását (mivel valami Logikai szorosság van benne) a' kisebb gyermek előtt kellemesebbé tenni, ha az ember a' hangokat királyoknak nevezi, a' hangtalanokat szolgáknak, és a' fellyebb mondott második törvény szerint ezeket azok között felosztja. Hanem ez az egész megosztás-mód csak a' magyar nyelvre alkalmaztatható; a' többiekben nincs ez a' könnyűség.

Hogy ezen theoria némelly kivételt szenved, alig szükséges megjegyeznem, mivel csak némelly praepositiókban és öszvetételekben történik meg az, mellyeket eredetiképen különbben-is megszakasztva kellene írunk. Nagy ennek fontossága, nem annyira ugyan az olvasás-

ban, mint inkább az írásban, mikor a' sor' végén a' szót meg-kell szakasztani. Azomban, a' ki ezt az olvasásra-is szükségesnek vélné, szépen öszszekapcsolhatja ott, hol a' consonánsoknak hangokkal való öszszekötésében két syllabás szavakra megy-által; csak vigyázzon, hogy az olvasást ezzel nehezebbé ne tegye, mert a' szavaknak megszaggatása a' beszédben nem természetes, és árt az értelemnek.

Az Accentuatióra nézve nem jó olly bizonyos időt szabni, mellyben kevesebbé vagy inkább tanítassék; legcélelérányosabb, ha mindenkor figyelemben tartatik, hogy a' gyermek reá szokjék, azt könnyen észre venni sok esetekben, az értelemre igen szükséges, és egy szóval lelke a' magyar nyelvnek.

Csak eddig terjed az első tanítás. A' gyermek az egészben igen gyakorolja eszét, feltalálás elméjét, és mivel (a' mi fő dolog) minden a' táblán-is fejből-is mondódik, különösen emlékezetét. — Ezen leírt methodus szerint, tehát három része vagyon a' betűtudománynak: 1. a' betűk' esmérése; 2. igaz kimondása; 3. öszszekötése vagy olvasása. Ehez képest lehet a' népesebb iskolákat három classisra szabni; a' negyediket tennék a' könyv nélkül tanulók, éneklők, írók, számvetők, 's ezek az elsőbb három Classisokban segédjei lehetnének a' Tanítónak. —

Ajánlom ennek megfontolását minden nemes szívű férjfiaknak, kik a' kisded lelkek' nevelésével foglalatoskodnak, vagy arra nevezetes befolyással vagynak. Valóban ha meggondoljuk, melly igen elhagyatott állapotban léledzenek sok falusi iskoláink, fáj a' szív, borzad az ész!

Szepezdi Kiss János, Bécsben.

7.

Lidércz, sárkány, tüzes-golyóbis, lámpás, ugró-kecske — az égen: Meteorok'; futó- 's szakálos csillagok' tünetjei új magyarázat szerint.

Felnyitom újra a' csillagokkal ragyogó égről való elmélkedéseimet — a' kedves elragadtatásokat, mellyek az ember lelkét — főképp olyant, a' ki nem a' hasznost, hanem a' szépet ingyen szereti — a' világ' legkülsőbb határaitra viszik 's ott teszik-le a' véghetetlenség' küszöbjénél, hogy az Isten' és a' csuda természet' gyönyörű munkájáról mélázzék — magáról elfelejtve!

Hadd küszködjenek mások a' földi Országok' böldegítéséről 's közhasznokról; én előttem a' föld csak zugoly — nem arra való, hogy apróságaira kinézzek, hacsak a' nagy Mindent felnem fogtam.

Tartozom (ígéretem szerint) az ég' föld' tüneményjei' magyarázatjával; mellyhez ímé most látok. De elébb be-kell vezetnem az Olvasót az érthetőség' nyílásaira. Ez az:

Csillagnak neveztetik minden és akármelyik roppant égi nagy test, melly a' világ' térjeiben szabadon fut 's olly féle alkotmány, olly temérdek gömb, mint ez a' mi különös világunk, a' föld, mellyen tengerek, hegyek,

völgyek, erdők vannak, emberek, állatok, fűvek 's a' t. tanyáznak. E' szerint hát a' nap, hold, föld — e' mind csillag. (Astrum, Sy-dus, Stella.)

Az én felosztásom szerint e' képen három félek a' csillagok: 1-ször: Ollyanok mellyek körül mások járnak, és ezek *székes rangúaknak* (sydera centralia); a' más körüljárók pedig *bújdosó*, vagy *bolygó* csillagoknak (*planétáknak*) neveztetnek. Így a' föld a' holdhoz képest székes rangú, mert maga körül járatja a' holdat; de a' naphoz képest bolygó csillag, mert maga-is jár a' nap körül, mint a' hold ő körülötte. — 2-szor: Ollyanok, mellyek más csillag körül járnak ugyan, de más körülettek semmi sem jár, és ezeket *Holdaknak*, vagy *Drabantoknak* (satellites v. lunae) nevezük. — 3-szor: Ollyanok, mellyek sem magok más körül, se körülettek más nem jár, hanem minden szövetség nélkül szabadon járnak a' világ' térségeiben. Ezek hát *neutrálisak*.

(Az Astronomusok másképen osztják — t. i. *álló* és *bolygó* csillagokra. De nálam semmi sem áll a' világon, nem-is nyugszik; hanem örökké jár, fut, mozog — minden égi test, minden csillag.)

Az első és második osztálybéli csillagokat én *tökéleteseknek* nevezem — azért, hogy a' testi alkotások 's járáások rendes és már tökéletes, vagy közeledik a' tökéleteshez (a' gömbölyühez). A' harmadikbélieket *tökéletleneknek* — azért, hogy ellenkezőt kelletik állítani rólok, t. i. a' rendetlenséget mind alkotásokra, mind járáásokra nézve. És már ide, ez osztályba valók a' feljebb érdekelt neu-

tralisták, nevezetesen az *üstökös- 's futó-csillagok*, és a *meteorok*. (*Cometae, Stellae cadentes, bolides.*) Ezek' nevébe foglaltatik a' lidércz, sárkány, kecske, 'sa't. a' mint feljebb czímeztem. Ezekről értekezek hát én most.

Vi'sgálat alá venni és fejteni kell rólok e' következendőket:

1. Egy üstökös csillagban három különös részt vehetni észre, ú. m. *a*) a' csillag legbel-sőbbjét, a' mi alapja az alkotmánynak, és ez *Bélnek* vagy *Székinék* (*nucleus*) neveztetik, to-jás széke' hasonlatosságából; *b*) a' székit kö-rülvevő fényes gőz-kört; és ez *átmosphérája* neki; *c*) ebből félre sugárzó, noha nem mindenkor vele összeköttetett, világos *üstök* formát (a' honnan nevezete-is — *üstökös: coma, cometa*) melly ha előzi a' csillagot pályafutá-sában, *szakállnak*; ha követi, *farkának* mon-datik, melly elnyúlik néha 12 — 40 millio mértföldre a' széktől; de néha a' nélkül elő-tűnik a' csillag csak valami sáppadt fényű üstökkel körülveve, mint valami második gőz-körrel, melly ritkább az elsőnél — a' tes-tet közvetetlenül körülfogónál. Illyen volt az 1702, és 1706-dik évi üstökös, egyéberánt nevezetes.

2. Széke az üstökösnek többnyire ki-csiny és csak a' körülfogó gőz-kör teszi nagyá a' csillagot. Némellyiknek széke nem göm-bölyű, hanem szegletes, vagy rendetlen figu-rájú. Illyen volt az 1811-nek. Sőt olyakat-is láttak az Égvi'sgálók, mellyekről méltán gyaníthatni, ha volt-e székek, mert más csil-lagokat egészen lehetett látni rajtok keresz-tül. Tehát ezek' széke nem izmos test, nem

tömött, hanem valami sűrű fény-gömb lehetett csak. Átaljában ezek csak egy világos köd gyanánt tűnnek-fel — részeiknek különözése nélkül. Egyéberánt másokban megint sűrű, kemény szövetű, és azért halaványabb színű belet láthatni. Illyen volt az 1799, és 1807-dik évi.

3. Tapasztalt dolog az-is, hogy az üstökös' teste, mikor közelebb jár a' naphoz, tetemesen olvad-fel — annyira, hogy a' széke kisebbnek, gőzköre és üstöke jóval-is nagyobbak találhatik, sem hogy ez előtt. Úgy tetszik, hogy üstök' nagysága proportióban van a' test' gőzelékenységgel. *Herschel* az 1786-dik évi üstökös csillagot a' naphoz nagy közelléte miatt egészen felolvadottnak, de füstté-is válnak találta — azoknak botránkozásokra; kik *Nevton* után az üstököst tökéletes régi csillagnak, a' teremtetekkel egy idejűnek állítják.

4. Üstökös csillagok' nagysága, átaljába véve a' székit körül fogó belsőbb gőzkörrel együtt — áttallójok' (Diameter) hosszát vévén mértékül, — 500 ölnyire valótól felmegy 500 mértföldnyi nagyságra; és ettől több ezerekre-is. Tehát vannak igen nagyok, de igen kicsinyek-is. Az 1652-i a' földnél ezerszer nagyobb *Jupiter*' nagyságával vetekedett. Azon híres, melly 1680-ban tűneménykedett, majd akkora nagyságú volt, mint az est-hajnali planéta-csillag, vagy mint a' föld.

Az 1652-kének tányérja alig ha vala kisebb a' holdénál (szemre); de az 1770-kének teste *Littrow*' calculusa szerint 5000-er kisebb a' földnél. Ez nagyon közel járt a' földhöz; de az 1450-ki még a' holdnál-is közelebb.

5. Az üstökösök nem a' naptól kölcsönözött, vagy visszszavertt fénnnyel világoskodnak, hanem valahogy magoktól fényes testek azok — hasonlók abban az úgy nevezett álló csillagokhoz; mert a' naptól elfordultt oldalak épen nem setétedik-be, mint a' mi holdunk, mikor fertályos állásokban van, hanem akármi állásokban állandóul tündökölnék; csak hogy az a' dícsért fényök még a' planétakénál-is bágyadtabb. Osztán: azon egy üstökösnek fénye egyszer elevenebb, mászszor halaványabb, általában a' nap' közelében elevenebb, ragyogóbb; távolában bágyadt, 's halavány, — holott a' planéták ez eránt épen ellenkezőleg vannak.

6. Üstökösök' járása — kivéven hármát, melly már közeledik a' rendeshez (de ezek közül-is már az egyik eltűnt, mert nem tért-vissza a' várt időre — az 1770-ik évi; — a' másik — az 1819-ki, alig ha Jupiter' holdjának nem állott; egyedül az úgy nevezett *Hátlej' csillaga* — az 1759-ki — marad még hátra regularisnak. De kérdés, ha megjelenik-e a' már negyedszeri terminusra, 1834-ik esztendőre? Megvárjuk, általjában rendetlen, kicsapongó, álhatatlan. Nem csak az, hogy a' nap' közelében sebesen futnak, másutt lassan és soha nem egyenlően 's a' mellett zodiacus' útjára nem hajtván, keresztül kasúl tébolyognak bizonyos erány nélkül, tárgy nélkül, rend nélkül — hol nyugotról keletre és megfordítva, hol délről éjszakra, vagy akármi tájakra tartván; — hanem akármi szorgalommal és felvigyázással volt Astronomusokat kijátszodják ez eránt, mert lehetetlen kiszámolni valami rendtartásokat — abból a' principium-

ból kiindúlva t. i. hogy üstökösöknek planéták szerint rendes járásúaknak kellene lenniük. Az üstökös vagy másfelé jön máskor, vagy nem akkorára; vagy egyszeri megjelenése után örökre elbújdosik; vagy az ő okoskodások szerint 3383 — 7334 esztendő múlva kellene várni némelyiknek szakaszi fordulását; a' mi képtelen.

7. Számok-is az üstökösöknek képtelen nagy — az a' szám t. i. a' mi, a' mi napunk' országában előkelőnek gondoltatik. *Lámbert* a' Naptól fogva Uránusig 12,000-re; egész nap' tartományjában egy millióra; *Schubert* húsz millióra terjeszti a' számot. Csak azok' száma mellyeket valódiban láttak a' csillagvi'sgálók, 500-nál többre menne-fel — azon kívül, hogy az ólta-is sűrűen kezdtek fedeztetni-fel majd minden éviben, azon kívül, hogy nem igen ügyeltek arra az emberek ez előtt, részént hogy jó meszszelátójok nem vala, részént hogy földi párázatokból keletkező tünetményeknek vélték lenni az üstökösöket.

8. Hát a' *futó-csillagok* mi tünetek? — Ha az üstökösöket nem, ezeket sem szabad föld-parázat productumának, vagy csak a' mi gőzkörünk' levegőjében electricitás' közbe vetése mellett játszó tüneteménynek tartani; mert a' természet vi'sgálóknak ez eránt tett észrevételök szerint a' futó-csillag 500 mértföldnyi magasságra jár a' földtől, a' hol köz vélekedés szerint már gőzkör sincsen. Ugyan hát már hol, miben, és hogy fogna úszhatni az a' tünetemény-csillag oda fel? *Brydon* Úr' észrevétele szerint Ethna hegy' tetejéről nézve csak akkora nagynak láthatni a' futó-csillagot, mint mikor a' lapályból nézetik. Tehát

ha olly magosról még-is lelátható, nagyobb területű test az, sem hogy holmi gőzelék csoportjaiból tüneményképen keletkezessen a' mi levegőnkben.

9. De itt-is a' mi atmosphéránkban, a' földhöz közel találkoznak az üstökös- és futó-csillagokhoz hasonló jelenések az úgy nevezett *tűzes-golyóbisokban*, vagy *meteorokban*, melyeket nem csak a' magosban, mint az üstökösöket vagy futó-csillagokat, látunk tüneménykedni, hanem tapintjuk-is — mérjük-is kézfoghatólag, mikor t. i. a' földre hullanak-le. Általója (diameterje) némelyiknek 500 ölnyi, 16 — 30,000 fontnyi; sőt sokkal több. Testök' alkotása finumabb vasból, kemény kova-kőből áll nagy részént; figurájok tökéletes gömbölyű; a' tengely körül való forgás-is vétetett észre némellyekben, míg oda fel vándoroltak. Illyen a' többi között az, melly Szibériában esett-le, és az oda való néptől mennyei küldetmény gyanánt tiszteletben tartatik, — 160 mázsa nehézségű. Ámerikában-is van egy híres, 300 mázsás körül belől; általója egy 1/4 mértföldnyi hosszú vala, tehát területe nagyobb lehetett akármelly épületnél a' földi világon. — Nem tréfa hát ez!

De ritka szerencse ezt elevenen látni a' földön; mert jobbára vagy darabokra pattan lehullta előtt, és mi csak darabjait látjuk; vagy ha épségben hull-le, mélyen süljeszti-be magát a' földbe, (hát ha a' tengerbe, vagy kies pusztákba, vad erdőkbe, vagy más járhatatlan helyekre esik?) területének nagyságából ez előtt kifogyasztva lévén, és most csak kemény, erős alkotású testében, melly széke néki, maradván-meg; — vagy a' mi többször

esik, szerte pattanva tüzes zápor' képében szóratik széjjel a' föld színére. Így járt az a' híres, melly 1771-ben Páris mellett hajótörést szenvedé. Látták nem csak Angliában, a' hol először vették észre, hanem Franciaország nagy részében-is. Olly ropogással pattant-el, hogy a' házak' s ablakok' nagy megrázkódása miatt azt hitték az emberek, hogy föld-indulás rendíti a' várost. Általóját 500 francia-mértföldnyinek mondják. Rettentő alkotmány vala hát ez! Eleinte csak annyinak mutatá-magát, mint valami futó-csillag — kicsinynek; de megnőtt osztán meszsze vidékekre látható nagyságra. Futtában egy percz alatt 6—8 órányi földet nyargalt-bé. — Mit ábrándoznak hát azok, kik csak levegői tüzes tűneménynek gondolják az illyes temérdekségeket? Hiszen egy különös világhoz hasonló alkotmány ez!

(Hát ha ez a' Meteor nem egyéb, nem-is más vala, hanem az 1770-ki üstökös csillag, melly úgy-is azelőtt közel kóborlott a' földhöz, és azután örökre eltűnt? — Ez a' kérdés méltó a' figyelemre. —)

Továbbá: 1719-ben láttak egyet Bononiában, melly a' felkelő napnak tetsző nagyságával és fényjével vetekedett annyira, hogy olvasni lehetett világánál (mert éjszaka történt). Négy torkán tüzet, füstöt okádott büdös szaggal — mint a' planéták' vulkányjai, és hosszú fark húzódott utánna, mint az üstökös csillag után; csörgő ropogó szipárkozása olyképen hangzott, mint mikor sok terhes szekér megy a' kövecses úton. Általóját 593 ölre teszik; 1000 ölnyi magasságban repült, s szörnyű nagy csattanás közt durrant-el.

Mikor így lángolva, föld színe felett szalad áérben ez a' tűnemény; akkor *tűzes golyóbisnak*, és ha van farka, *égi lidércznek*, vagy *repülő sárkánynak*; ha pedig csak egy kisebb része gyúllad-ki és lángol; *lámpásnak*; és ha az egész golyóbis lángol; üstöke ragyogó gyapjú gyanánt játszik, maga pedig fel 's alá rebeg és mintegy ugrándozik (a' mi lehúllta, vagy elpattanása előtt történik) akkor *ugró-kecskének* neveztetik. (Illyent látunk Munkácsról e' f. évi Mártzius' 8-dikán nyugoti tájékon nap lementé körül, az emberek azt hitték, hogy a' nap ugrándozik). Végtere a' mennyiben a' földre esett, 's elpattant golyóbisnak darabját, és nevezetesen követ tekintjük; akkor mi-is Németek után *Meteor-kőnek* tanuljuk nevezni, holott magyarul épen ezt hívják *mennykőnek*, mert ebből vette Magyaroknál eredetét a' *mennykövesség*, csak hogy a' nép' szóllása utóbb elzavarta azt, vagy felcserélte a' *villám matériának* (*electricitásnak*) azon jelenségével, melly durran és csap.

Ennyi sok nevekből kitétszik, hogy tehát ez a' tünet nem, szokatlan, nem-is ritka az emberek előtt. Úgy van. De az újjabb időbéli Fyzikusok megvetvén a' régieknek ez iránt tett érdemes nyomozásaikat, 's restségből azt hitetvén-el magokkal, hogy a' mi földünk párázatjának, vagy vulkányjainak játéka ez; nem ügyeltek reá, nem-is méltatták különös gondossággal készült értekezésre, hanem a' levegőben játszó tűnemények között hagyták a' *bohósdi-tűz*, *fény-tündérjei* rubricájában, mint a' régiek az electricitást. A' legújjabbak feleszméltek ez eránt, és új szor-

galommal kezdik használni a' Régieknek lépéseit. De ennek 20 esztendeje sints. — Én azt állítom, hogy akár futó-csillag, akár meteor, akár üstökös — az mind egy; csak a' tekintet külömb. Mikor nagyobb területű, 's magosról csillámlik-le — meszsze lévén a' földtől akkor *üstökös*; mikor közel, és már nálunk, akkor *meteor*; mikor jókora távolnyi, akkor *futó-csillag* — mintegy középső állapotban lévén a' kettő között reánk nézve mint tűnemény. — Ez mind azon egy folytában menő munkája a' természetnek, csak hogy kisebb nagyobb korokban, külömb sorsoikban, 's jelenésbe előtűnve.

De mi lehet ez mind-összse még-is? Az üstökös valóságos csillag — olyan féle mint a' többi, de még nem tökéletes; tehát a' meteor-is az, a' futó-is az, — csillag — nagyobb kisebb korában, most kifejtődése szakaszszát futja vándorkodva a' nagy világban széjjel, tehát *nevendék csillag*. 'S mi lesz belőle? Idővel különös világ — olyan, mint ez a' miénk a' föld; de elébb kikell fejtődhetnie, nőnie, állandó helyt választania magának valami székes rangú csillag körül, és jövőendőben minnekutánna drabantoskodott, planétává lehetni. De hát miért nem fejtődött-ki eddig, mint a' többi? mert későbbi termény. Honnan vette ez magát olly későn, holott a' teremtes munkája, melly illyeket producált, már régen megszűnt? A' Természettől, melly azért teremtetett, hogy mindég természetesen, megse szűnjön; ennek kebeléből keletkezett hát természetes, az-az: fogantatott először kis foglalatban, 's az után nőtt nagyobbra, és ez után-is fog nőni, míg meg-nem korosodik.

Ennek természetes factumát én így írtam: le harmad-évi Minervában §. 133—137. A' nagy világ alkotmányjában létező testek' elementumai, mellyek gyengébben együvé alkotva valának, minekutánna tűz által olvasztás útján felbontatnak előbbi szövetkezetből, a' világ' centrális helyein cháos szerént levegőbe gyűlnék össze, és ugyan ott, atyafiság' törvényje szerént újra kelvén egybe, egy új compositumot alkotnak; mellyből először gőz forma gomb válik, azután anyabél (nucleus) és úgy végtére, ha ez felnevekedett, 's vándorolni kezd, nevendék csillag. De honnan, hová, és hogyan vándorol? a' napok, mint centrális helyök' fészkei körül, a' hol a' gőzkörök összeszefolyván a' sokfélekéből egy hatalmas monopoliumot állítanak, ott fogantatik, 's onnan elindul most még akármelly-felé, gőzkörök ductusa után tébolyogván, csak úgy történetesen, bizonyos intézet, vagy erány nélkül. Mert eleinte csekély maszszája mellett nagyobb 's könnyű területű lévén, bírnak vele a' szelek, 's vándoroltatják bizonyos határozás nélkül — a' nélkül, hogy maga vonódása után indulhasson, míg nem osztán a' tűz befolyása mellett több izbéli kigyúladások után a' mellesleg gőzöktől, 's lágy részeitől, mellyek puffasztották, nagyjából kitisztulván, néki keményedvén, öszszebb szorulván, és ez által nem csak nehezedvén, hanem gömbölyedvén-is, illy történetes, de épen czélerányos neveltetése mellett arra képesé tétetik; hogy atmosphérák' ductusa ellenére maga adjon erányt magának, és induljon önnvonszódása után valamellyik székeshez, mellyhez tudniillik maga testi alkotásánál fogva az atyafiság' törvényje szerént

inkább vonszódik. Illyenkor hát mind teste, mind útja közeledni kezd a' rendeshez; ő meg üstök bábjából kivetkezvén drabantoskodni törekszik, eleinte több, de végtére csak egy égi test körül. Ekkor osztán kinézhetni az útját; számot tarthatni visszatértére, 's ide tova úgy bánni véle, mint planétával.

Így már könnyű felelni a' feltett punctomokra:

1. Gőzköre az üstökösnek azért nagy, és annyira észrevehető, mert a' tűz' gyakori ostromától bőven gőzölög, a' tűz pedig azért ostromolja gyakran; mert a' test' szövete futtában lévén alkotva a' nem igen atyafis gyülelések által, mellyek alkalmat szolgálnak a' tűznek, külömbfélékből áll, míg sokszori kigyúladások után meg-nem tisztul, és nem járul közel az egyfélehez. Az anyabél alapja az alkotmánynak, és ez már vagy megkeményedett, vagy keményedni kezdő félben van. Mennél egyenetlenebb a' bél, annál újabb, vagy fiatalabb a' test; mert a' régi már begömbelyedett. Ha keresztül láthatni rajta a' belen, jele, hogy csak most kezd kivergődni híg állapotjából a' futtában fogantatott gyülevény. Farka az üstökösnek az, a' mi futó-csillagnál, vagy tüzes golyóbisnál a' testet követő szipárkozás. És ez a' két első pontra.

3. A' naphoz közel tetemesen olvad az üstökös, mert a' nap' tüze hatalmasan ostromolja. És épen ez szolgál tökéletesedésére a' csillagnak, ha t. i. olvasztás után újra következik a' forrasztás.

4. Ha 500 ölnyi nagyságtól fogva felmegy 500 mértföldig az üstökös' teste; úgy a' Meteorok-is oda értetődnek az üstökösök' sere-

gébe; mert Meteorok hullottak akkora nagyságúak; és akkor az ember érti, hogy miért némellyek olly kicsinyek, mások meg olly nagyok; mert t. i. az az ő nevendékségök' korától függ. Így véve nem rémül az ember az üstökösnek a' földre való hullása esetétől; mert az hullott már százszor-is — t. i. Meteor képeben, a' nélkül, hogy kárt okozott volna az alkotmányban.

5. Üstökös nem a' naptól költsönözött fénynél fogva, hanem valahogy magától világos. Igen is, mikor maga költségén világoskodik, az-az: mikor kigyúl, és lángol. Azért mennél közelebb jár a' naphoz; annál fényesebb, mert annál hatalmasabban gyúllad a' nap' tüzetől. (Tudni kell mind ez, mind az iménti állításom érthetésehez, hogy nálam a' nap egy örökös tűz-tengerébe be-van burkolva, 's ettől van a' melege, ettől a' világsága.) Erről lásd 1828-ki Minerva, 1813. lap. §. 124, 125.

6. Üstökös járása rendetlen, mert pályakörében való futása nem attól van, hogy ő erőlködik valami égi testbe különösen belérohanni, mint p. o. a' hold a' földbe, ehez való nagyobb atyafiság által vonódván, hogy így amannak forgása által elüttetve lévén rendes kerengésre vetemednek, mint a' planéták, és holdak, hanem attól; hogy ő nevendék, és teste a' még ki-nem tisztult alkotásánál fogva nem lévén rá határozva arra, hogy mellyikhez inkább húzzon, — megy erányzás nélkül forgó körökön keresztül, a' mint útja nyílik a' szelek hajtása szerint. Ettől van hát rendetlen járások az üstökösöknek. És ha ez így van; kár törődni az útjok' kinyomozásában, mert ez csupa történetes dolog.

7. Számok az üstökösöknek képtelen nagy, (tünemény) mert épen azért, hogy rendetlenkednek, 's megeshetik, hogy mi százszor-is egyet látunk, de más más környűlmények, más útja, vagy alakja miatt mindég másnak másnak gondoljuk. Azonban a' természet' műhelye-is, melly ezeket termeszt nagy, de nagy az intézet-is az egész nagy világ alkotmányjában. Erre nézve hát nem nagy a' szám, ha épen akkora lenne-is; és csak akkor nagy, ha ezen mi Napunktól, melly ahoz képest valóban csekély, (noha milliomm-szor nagyobb a' mi földünknel) kitelhetőnek gondolnók; hogy ő maga mind ezeket, vagy producálja, vagy kormányozza, mert ez már képtelen. Én más ideát adtam ezekről Minerva 1823. lap.

8. Futó-csillag a' mint mondtam, egy az üstökössel, csak hogy ide a' hold alatti környékre vetődött mifelénk, és most a' mi egünkön téholyog. Természetesen, ha nagy test lenne, nem jöhetne közel a' földhöz, mert ez forgó köre erejénél fogva messze csapná magától; de tehát kicsiny test az — körül belől akkora, mint a' lehúllt Meteorok. — Hogy pedig teménytelen sok futó-csillagot látunk, mi a' mi atmoszféránkban, arra itt-is mondhatni, a' mit az üstökösökről, hogy t. i. mi tán százszor-is egyet látunk, és mindég másnak gondoljuk. Mert ugyan-is tudni való, hogy a' futó-csillagok kisebb területűek lévén, és ennélfogva közelebb jöhetvén a' földhöz, ennek árnyékába merültek létökre nem világosodhatnak-meg annyira a' naptól költsönözhetett fényel, hogy épen láthatókká legyenek mi előttünk; hanem tehát csak akkor látszatnak ná-

lunk mikor gyúlnak, a' minek gyakran történni kell a' mi levegőnkben való futtokban; mivel itt-is azon tűz uralkodik, a' mi oda-fel, csak hogy nem olly hatalmas, mint a' nap közeltében. Ennél fogva hát nálunk kevés ideig tart egy húzomban a' kigyúladások; következőleg, mikor ez kialszik, mi a' csillagot mint homályos testet nem látjuk, hanem csak akkor mikor más tájékon futva megint lángba borúl.

Hogy a' hold alatti környékeken vándorolnak ollyankor a' futó-csillagok, és nem azon túl, vagy nem ollyan messze, abból megtetszik; hogy mi azt sebesen futni látjuk, holott azoknak, mellyek igazán messze vannak, sebességét nem vesszük észre.

9. És ha a' futó-csillag, vagy azért hogy többszöri kigyúladása után a' nem jól egybe fért alkotó részeitől kitisztulván, megkeményedvén, s azért nagy masszája mellett kis területre szorulván, futtában még beljebb ronthat a' földünk' forgó köribe; vagy azért, hogy alkotó részeinek többsége szerint a' mi földünk' testében kapja a' valódi atyjafiját, mellyhez természetesen húz; mondom akkor könnyen történhetik: hogy ezen futtában lévő vándor, hozzá csapjon a' földhöz, és ehez ragadván itt végezze pályafutását, a' minthogy ez már sokszor történt-is. Ezen sorsában a' futó-csillag *Meteor*nak, vagy *tüzes-golyó*bisnak neveztetik s a' t. a' mint feljebb. — És így a' futó-csillag a' mi levegőegünk tengerében hajó-törést szenvedvén, megszűnik világ' vándorja lenni, hanem maga leroskadt testével a' mi földünk masszáját öregbíti, itt maradván örökké — pedig Isten tudná honnan való szár-

mazás! — Felbontott testében találni a' többi között valami hamuszínű, mágneses erővel nagy grádusban bíró nemesebb vasat, külömbet a' miénknél; találni kavits földet, nikolumot, kénkövet, és ugyan a' két elsőt leginkább 's többnyire, külömb erányú vegyítésben. Lehúllta előtt jobbára elpattant; mert a' föld közeltében sebes nyargalásával maga adott okot a' tűznek nagyobb ostromjára, melly a' belsőjét hatalmasban megtámadván szerte repeszti.

És ez az üstökösök sorsának egyik extremuma; a' másik: kifejtődése után beállani drabantnak valamellyik székeshez, és utóljára, ha tökéletesedett, székesse-is válni; e' közben pedig nevendékenykedni 's vándorolva a' világon más, más állapotokban, mint a' hímes pillangó, melly a' minap féreg vala, külömb tünetekkel játszani az égi környékeken, és így játszadozva magára vonni figyelmét a' Halandóknak, 's külömbféle véleményekre vetemíteni az észszel fenhéjazni nem szokott embereket.

Nevton' theoriájához, mellynek én felényire ellenkezője vagyok, hozzá szokott olvasónak, hogy könnyebben értse a' dolgot, még egyszer eszébe juttatom, hogy nálam a' különös világok (csillagok, égi-testek átaljában) nintsenek elszigetelve egymástól, hanem mind azon egy systema alá foglaltatnak, mind úsznak a' nagy világ' közönséges levegői tengerében, az universumot elborító nagy oceanban, és az atmospherák nem csak érik egymást, de egy egymásban különös forgó köröket-is (örvényeket) formálnak. Itten hát könnyű felelni, hogy mint vándorolhat-bé ide mi hoz-

zánk idegen tartományokból a' nevendék csillag, és ha ide vetődött, hogyan osztán, és kivergődhetik-e megint innen? Felelek: Valamint be, úgy ki-is; ha csak nintsen befogva valami ősi székesnél állandó drabantnak, mert azután nintsen többé ideje kifoghatni, szüntelen foglalatossága miatt. De már ekkor nem is vándor. Hanem inkább ez a' kérdés: Valyon a' Meteor úgy-e mint már volt üstökös, tisztulása után kisebb kerületbe szorúlván vetődött felénk, 's itten további próba után hajó-törést talált szenvedni; vagy ellenben, még ezután fogott volna üstökös lenni, és most csak első korában jelenik nálunk? Erre a' mi láthatárunk szerint nem mondhatni valami bizonyost. A' bizonyos még-is, hogy némelly üstökösök, mellyek közelebb járnak hozzánk, már majd reguláris járáshoz fogtanak, és tehát közelednek korosodásokhoz. Ezekből soha se lesz Meteor, valamint az sem, hogy össze ütközzenek a' föld' golyóbisával.

Hát a' sok futó-csillagok közé nem csúszik-e néha bé valami tűzi játék-is, a' mi atmoszféránkbéli, és mi azt-is csillagnak véljük? Meglehet, hogy igen; de mi nem tudjuk megkülömböztetni, mert még nagyon csekély az ez eránt való bélátásunk. —

Légyen már most szabad nékem megvi'sgálni, hogy mint gondolkodnak mások ezen égi Tünemények eránt.

A' Tudósokat e' kérdésre tekintve két felekezetre lehet osztani: az egyik felekezet annyiban velem tart, hogy ő-is ezen figyelemre méltó jelenéseket szint úgy nagy világi testeknek (*corpora cosmica*) nézi, sőt úgy írja le, mint a' természet' nevendékjeit; de nem

tud kimenni velök — se fogantatni, se vándoroltatni, annál kevésbbé a' nevendékenység' grádusai szerént egybe lánczoltatni — Nevton' principiumai mellett. A' másik felekezet elszakasztja azt, mit a' természet egybe fűzött. Üstökösöket a' már megszűnt teremtés productumának mondja; a' *futó-csillagokat* csupa levegői tűneményeknek, olyanoknak, mint a' szappanból lett czifra buborék; és a' *Meteorokat* földi gőzök' vagy vulkánok' terményjének. A' még Nevton előtt volt Fizikusok az üstökösöket a' párázatból való terményeknek vélték lenni, és így legalább nem választák-el több azon neműektől — a' futó-csillagoktól, 's Meteoroktól.

Ugyan hát ez a' másik felekezet mit felelhet erre, ha az üstökös-csillagok a' teremtésbéliekkel egy idejűek, egy rangúak, és így mind járásokra, mind alkotásokra tökéletesek? Hogy lehet az, hogy ők ilyen léttökre a' Nap' országában keresztül-kasúl vághatnak szám nélkül, és a' nélkül, hogy az ember egy systema alá zárhassa őket gondolattal? és ez az egy nap, a' miénk, hogyan bír velök annyi teménytelen számúakkal? mert nálok nem egy üstökös száz helyett, hanem száz száz, annyi t. i. a' mennyiszer látják más más járásokban; mert a' Teremtő mindeneknek különös útat szabott ki, mellyen másnak nem szabad elmenni a' nélkül, hogy zavart ne tegyen az egész teremtettségben. Következézőleg valamennyi üstökös tűnik-elő az eget' kárpitján; a' mind más más, — ha t. i. más időben, és más úton vándorol. — Lám, az eltévesztett fogás miatt még az Isten munkáinak tökéletessé-

gét-is kétségbe hozzák a' vigyázatlanok! holott *Leibnitz* megmondotta nékiek, hogy az Isten csak a' legtökéletesebbet teremtetten. És így a' tökéletlen üstökösök nem az Isten' teremtményei, hanem az Istent majmoló természet' teremtménye lennének — a' jó következtetés szerént.

De csak ugyan ezek, valamint az üstökösöknek szörnyű sokat, úgy a' Meteoroknak szörnyű keveset tulajdonítanak. A' közbeni hézag igen nagy, — akkora mint a' teremtestől a' természetére való ugrás; holott a' nagyobb Meteor semmivel sem csekélyebb a' kisebb üstökösnél, — és pedig, a' mi több, a' Meteor kemény kőből és érczből való alkotmány, 's formális gömb. Ha már ez a' mi földünk, melly pedig az ő eszköz szerént csak maga kezére dolgozik, csekély gőz-körrel bírván, 's azzal-is elléven szigetelve a' többiektől, — teheti azt, hogy egy ilyen alak kerekedjék-elő az ő természetéből; hogy ne tehetne a' nálánál milliószor nagyobb 's tehetősebb Nap még többet, — annyit mint a' mennyi egy üstökösnek természetére megkívántatik? — Én azt nem a' nap' vagy föld' műhelyéből, hanem az egész égi nagy Publikum' befolyásától származtattam. — *Minerva* 1828. §. 142.

Feltéven azt, hogy a' tűz-okádó hegy' dühe fellökhet egy 30,000 π nehézségű terhet az áérbe; kérdés: mitsoda erő hurczolhatja 200 — 300 mértföldnyire-is a' vulkánok' helyétől távol, és 4 — 5 mértföldnyi magasságra messze, a' hol *Nevton* szerént már áér sincsen — mitsoda erő, mondom, az *Attractio* miatt, az-az: a' földnek azon

ereje miatt, melly mindent magához ragad — még pedig mennél közelebből, annál erőszakosabban? De légyen-meg ez-is; kérdés hát erre: mikor, hol, és mi által lett gömb formájú osztán az a' Meteor, — mi-tsoda erő esztergályozta azt ki gömbölyűre az áérben? Mert vulkánok' műhelyéből, a' hol vaktában 's dühösen megy a' munka, csak nem jött-ki olyan tökéletesen. A' fel-lökése 's leesése közben rövid ideig tartó forgása erre nem elég; mert a' Meteor nem olvadékony jég-tojás, mellyet a' naptól lejö-vő meleg-is lesímíthat; hanem olly szerek-ből álló alkotmány, mint a' kemény kova-kő, 's az érczek', mellyeknek hát annyira való lesímúlhatására, hogy tökéletes gömb váljon belőle, húzomos forgás kívántatik ten-gelye körül, de kerengés-is. És már a' Meteor hol fogott volna forogni, hol kerenghetni? — A' föld' attractioja, melly most-is leraga-dá az áérből (az ő eszök szerént) hogy hagy-ta volna annyi ideig szabadon levegni? Ha pedig azt állítod, hogy chemiai olvasztások 's forrasztások' hozzá járulta után gömbö-lyödött légyen; akkor mind egy akár ezt, akár azt tartani, hogy atmospherákban ele-mekből evalitio útján származott a' Meteor, és ekkor velem parolázol; hanem így osztán megkell engedned, hogy tehát a' Meteo-rokkal egy származatúak, egy sorsúak az üstökösök-is. De ez nem az attractio fel-véte mellett; mert ez egy olly fatális anya, melly mindjárt visszszanyeli, a' mit szűlt, hanem hogyan kelletik ezt kimódoltatni gon-dolattal? lásd Minerva 1817. lap.

Hogy ha nem az empyria alá zárt keskeny körből, de egy az egész világra kiható szempontból széjel akarnánk nézni — úgy, hogy ugrást se tétessünk a' természettel; mind ezeket úgy illene tekinteni, mint az azon egy intézet' lineáján menő fajzatot; és a' Me-teort, a' futó- és üstökös-csillagot most gyermeknek, majd ifioncznak, vagy ha egy szóval tetszik, *nevendéknek* nevezni — tudni illik: a' magát mindenekben reproducálni 's Teremtőjét, mint halhatatlant, az ettől kapott rúgója szerint mimelni törekedő természet' nevendékjének — nem csak a' plántákban, állatokban, 's némelly aprólékokban, hanem szintúgy a' nagyokban-is — olyanokban, mint a' világ' teremtese; mert nagy az ő öszszeséges hatalma. — Bezzeg ilyen gondolatok által dicsőítettnek igazán az Isten' hatalma, 's bölcsesége; úgymint, a' ki egész világ' öszszeségének képében nem valami romladékony masinát — idővel elbomlani, 's holttvá válni valót, hanem egy olly eleven mozgót tudott alkotni, olly remekjét, a' teremthetőségnek; melly illyes reproductiok által a' vissza-ifijadni tudó részeiben, valóban halhatatlankodni készül, 's maga magát örökíti; és így munkája által hirdeti, hogy ő maga Teremtőjének, a' ki örökké él, képére van alkotva. — Pedig ez a' főintézet az egész Természetben. —

Dóhovicz B.

8.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.*(Folytatás.)***Huszonegyedik Levél. Polyklét Krántorhoz.***Játékszin. — Játékszini ékességek. — Szomorú- és vígjáték írók. — Atellánák, 's a' t.*

Híven követvén azon rendet, melyet előmbe szabtam szorgalmasan megjelenek valahányszor reá alkalmam van, a' Római nép' őszvejövételeiben. A' nagy társaságokban az egyes emberek külömb-ségei úgy egybeolvadnak, hogy a' vizsgáló szemek-nek csak egyetlenlen egy könnyen felfogható egészt mutatnak. Ott a' nemzeti bélyeg kényszerítés nél-kül tűnik szembe; a' jelen lévők minden személyes gondolkozásból levetkezve, engednek a' reájok ha-tó benyomásoknak, 's gyakran egy akaratjuk ellen való elragadtatások szívöknek legbelsőbb rejtekét-is felfedezi. De leginkább a' játékszinben lehet vala-melly Nemzetet megismerni 's igazságosan megítél-ni. Ha a' Nemzet nemes indulatú, soha sem fog-ja rút festések által magát lealacsonyítani; ha ellen-ben el-van vetemedve és fájúlva, soha sem lehet festéseiben azon felséges vonásokat látni, mellyek-nek szépségét, csak a' nemes lelkek érezhetik. A' Görögök azért emelték a' játékszint a' ditsőség' leg-

magasabb grádicsára, minthogy magok minden népeket felyül haladtak.

Hijában mondaná valaki, hogy az írók különbözhetnek a' Nemzet' egyéb részétől; akaratjuk ellen-is annak képét festik-le. Minden ember azért dolgozik, hogy kedveltessék; 's nem kedvellünk egyebet, hanem csak azt, a' mi hozzánk hasonlít! A' szomorú-játék, ha még olly pompával lép-is fel, még-is alája van vetve ezen törvénynek. Igaz ugyan, hogy az embert azon rendkívül való szempillantatokban fogván-fel, mellyekben azt az indulat magán felyül ragadja, legfelségesebb fényjében adja-elől, mindazáltal fővonásait nem hagyhatja-ki, ha célját egészen elhibázni nem akarja. Herkules a' játékszínen-is megtartja durvaságát; Achilles ott-is heves természetű lesz; 's Ulisses ravaszságra való hajlandóságot fog mutatni; 's mind ezek ha egyes részekben még ollyan igen különböznek-is, nemzetiök' természetét mindnyájan ki fogják mutatni.

A' vígjáték még világosabban kimutatja azoknak természeti tulajdonait, kiknek számokra készítették, a' mindennapi életnek hűképe lévén, annak legfinomabb vonásait-is lemásolja; egyedül csak úgy tethetik, ha híven fest, 's nem festhet híven ha csak a' nézőnek lelkéről a' fedelet le nem veszi.

Hogy a' színjátéki mesterségnek a' Rómaiaknál való előmeneteléről jobban ítélhessek, még mind eddig megtagadtam magamtól azon gyönyörűséget, mellyet színjátéki darabjaiknak olvasásából érezhettem volna. A' játszóké' ügyessége 's az előadás' pompája, módosítják a' munka' érdemét; 's ha a' Római színjáteket az Athéneivel igazságosan akartam összehasonlítani, azt-is hasonló szemfényvesztések' társaságában kellett szemlélnem.

A' Rómaiak a' színjátéki mesterség' első esmérteit nem nekünk köszönik; annak nálok-is ol-

lyan eredete volt, mint Görögországban; 's valamint Thespis paraszti taligájáról a' Görögöket nemesebb néző játékokra készítette, úgy itt némelly Etruriából jött bohóskodók a' népet durva mutatványjokkal mulatták. Még most-is emlegettetik, hogy az idősebb Tarquinius, minekutánna a' nagy Circust építette, abban színjátékokat adatott, melyekhez a' játszók Etruriából hívatattak. Ez a' szó histrio, mely itt minden külömbség nélkül minden színjátékoszt jelent, azt mondják, ezen szótól hister (melly Etruscus nyelven bohóskodót tesz) származik, 's bizonyága nem csak mely gyenge lehetett, hanem annak-is, mely kevés tekintet nyerhetett eleinten ezen mesterség. 393-dik esztendőben telepedtek-meg Róma' falai között az első színjátékoszt, kik elébb ide 's tova szoktak kóborolni. Midőn a' népnek az e'féle játékokhoz való hajlandósága az előjárókra-is elhatott, a' jobb ízlésű nézők kicsinyenként becsesebb daraboknak adtak származást, 's a' mi színjátékunkkal való megesmerkedés elérette velők azt a' tökéletességet, melyre a' környülmények között jutni lehetett.

Ha egy Nemzetnek valamelly mesterségben tett gyarapodását a' szerint ítéljük-meg, a' mint azon mesterség 's annak gyakorlói nála becsültetnek; úgy Róma még igen távol van Görög-orzágtól. Nálunk Aeschylus, Sophocles, Euripides a' hősök közé számáltattak; győzedelmi koszorúk bizonyították kedveltetésöket 's munkáik nemzeti levél-tárainkba tétettek-el. Itt minden csak politikai haszna szerint becsültetik, 's a' ki a' Római nagyság' nevelésén nem dolgozik, az nem szolgál hazájának. A' jeles Író dicsértetik a' nélkül hogy személye tiszteltetnék; sohasem részesült azok közül még egy-is az olyan jeles megkülömböztetésekben, melyeket sokkal kevesebb érdemű polgárok-is nyernek; minden jutal-

ma abban áll, ha az Aedilis szabad kénye szerint néki egy kis fizetést ad; olyan jutalom, melly az elmét könnyen elfojthatná, ha az a' közönség javallása 's magasztalása által nem élesztetnék.

De leginkább akkor lehet ezen külömbséget észre vennünk, ha meggondoljuk millyen vélekedéssel vannak itt a' játszóok felől. Aeschyllus maga is játszott darabjaiban, Sophocles csak nyelve hibája miatt nem tette ezt; 's az elme nem szenvedett a' tálentomok miatt. Mi tiszteljük a' nagy Író, a' nélkül, hogy egyenlővé tennénk azzal ki annak szavát költsönözi; míg az Rómában a' közvélekedés által lealatsonyittatik 's azon szemtelen bolondoskodókhoz számláltatik, kik miatt a' rénynek pirúlni kell. Egy Senátor sőt még egy lovag is szégyelne a' világ' láttára valamelly színjátszóval beszélni 's annál is inkább azt házához venni, következésképen a' színjátszó arra kényszerítettik, hogy magát megvesse 's azon vétkekbe elmerüljön, mellyek fölé gyanítanak. Tsudálni lehet, hogy az olyan emberek kik az ékes-szóllás bétét érzik, 's az előadás' mesteriségét igen fontosnak tarják, annyira megvetetik azokat, kik e' részben hasznos tanítók lehetnének; de az örökségül vett megvetés erősebb mint a' tanulás' óhajta, 's a' vélekedés megszenteli az igazságtalanságot. Ezen lealáztatás talán a' Rómaiak' színjátéki mesteriségének természetéből következik. Görögországban ezen mesteriség hirtelen a' leghősibb tárgyakra felemelkedett; 's a' szomorú játék' méltósága azokra is elterjedt, kik azt előadták. Midőn azután a' színjátéki mesteriség egyszerűbb tárgyakra lebotsátkozott, 's a' nélkül, hogy magát lealatsonyította volna, a' Polgárok' szokásit és erköltséit festette. Ezek a' lelkes festésekben magokra gyönyörködve reáesmer vén megbocsátottak a' képirónak az igazság' kedvéért, 's a' vidám Thá-

liát Melpomene jussaival hagyták élni. Ellenben Rómában ritkán lép hős a' játékszínre, melyly ha szintén kellemre és illendőségre tett-is szert, a' nagyságnak és méltóságnak csak nem mindenütt hijjával van. Ugy látszik mintha a' Rómaiak elfáradván polgári életöknek szüntelen komolyságot mutató szerepe alatt, a' játék színekben csak pihenést keresnének. A' szomorú játékokat a' Forumon adják-elöl, 's a' játékszínt csak mulatságból látogatják-meg. Jól-lehet a' vígjátékot leginkább 's csaknem kirekesztőleg szeretik, kevélységök, [melly őket seholsem hagyja-el, annak legelmésebb szépségeinek kóstelásától megfosztja. Nálunk saját erköltseinknek kigúnyolása leginkább mulat bennünket; Pericles és Socrates, amaz a' leghatalmasabbik, ez a' legbölcsebbik Athenei férjfi, a' játékszínre vitettek, a' nélkül hogy azért megbotránkoztak volna. Itt ellenben soha sem engednék-meg, hogy egy polgár, akárki legyen-is az, más polgártársainak mulatságul szolgáljon; hijjában lát az elmés író a' Nagyok' kevélységében, az ország' Árendátorainak uzsoráskodásában, a' Kándidátusoknak mászkálásában olly igen kínálkozó vonásokat; a' Rómaiak ha az erkölcsi képiró által eltaláltatnak, megsértetteknek tartják magokat. Ezen káros finnyásság okozza azt, hogy a' Római vígjátékok' írói, játékaik' néző helyét csaknem mindenkor Görög-országba teszik által; 's ha a' csúfolódás még valami kis helyet találhat, úgy el-van az rejtve, hogy senkit meg nem bánthat. De hogy tárgyamát kidolgozni ne láttassam, tanátsosabbnak tartom azt inkább elődbe adni.

Apolló innepének alkalmával színjátékok-is hirdettettek-ki. Rómában-is, valamint Görög-országban a' játékok egy részét teszik a' vallásnak, egy innep sincs, mellyen azok nem adattatnának; az emberek azt a' mi özszeeggyesítésekre czéloz, min-

denütt úgy nézték, mint egyenesen az Istenségtől származó adományt. Minthogy Cnejus Octaviust, 's annak fiát kötelességbéli dolgaik akadályoztatták a' játékszínben megjeleni, egy szabadosoknak parancsolták-meg, hogy engem vezessen-be. A' szín' külsője az Atheneihez hasonlít; több oszlop sorok ugyan annyi emeleteket tartanak; az épület' belső részébe azon bálthajtások alatt van a' bójárás, mellyek az oszlop sorokat formálják, 's arról a' Senátorok ülő helyéhez (Orchestra) visznek, a' honnét a' nézők, a' magok helyeire eloszlanak. Valamint Görög-országban úgy itt-is az épület' belseje három részre oszlik: először a' tulajdonképen való színre (scena) mellyen a' játszóк játszanak, 's mellyet a' nézők' szemei elől, egy kárpit elrejt; de ez a' játék' kezdetekor lebocsátatik, 's alatt ránczokba sodródik össze; másodszor az Orchestrára, melynek félczirkalom formája van, 's a' tulajdonképen való színhez által ellenben áll; hová Görög-országban a' Mimusok és bohóskodók állíttatnak, itt pedig a' Senátorok és Vestálisok ültettetnek; végre a' néző helyre, melly az Orchestra megett van 's a' nézők' székeit foglalja magában. Ezen tulajdonképen való nézőhely (Theatrum) olyan kerek székekből vagy padokból áll, mellyek mind együgyig azon egy középpont felé vagynak igazítva, 's annál magosabbak és hosszabbak, mennél tovább eltávoloznak a' középponttól. A' székek' száma nints meghatározva, hanem az épület' magosságától függ. Mindenik emelet kilencz grádics fokokra van osztva, mellyek közül hét ugyan annyi székekbe visz-bé, a' másik két grádics fokok' üres helyei pedig egyegy folyosót formálnak, melly az emeleteket egymástól elválasztja. A' legfelsőbb oszlopsor azonkívül még azon székeket foglalja magában, mellyekben leginkább aszszonyok ülnek, minthogy

ott a' levegő mostohaságától legjobban megmenekedhetnek.

Bemenetelünkkor több embereket láttunk, kik a' bemenni akaróknak a' helyöket rangjokhoz és méltóságjukhoz képest kimutatták. Ezen megválasztásnak csak a' színjátékokban van helye; a' Circusban kiki tetszése szerint ül, nem vigyázván más megkülömböztetésre, hanem csak arra, mellyet tőle személyes tisztelete kíván.

A' vezetőm azt a' jelentést tévén, hogy a' Consul vendége vagyok, egy a' helyrendelők vagy designátorok közül azonnal az Orchestra megett lévő első sorba vitt, közel a' szép Vestalisokhoz, kiket ezen szempillantattól még távolról-is alig láttam. Egy mellettem ülő férjfi megszóllított. Rá esmertem benne Flávius szólnokra, kit Cnejus Octaviusnál már egynéhányszor láttam volt. Erről, kit az előtt talentomai híressé tettek, most az a' vélekedés volt, hogy ékes-szóllásából semmit sem tartott-meg egyebet, hanem csak a' hallgatui nem tudást. Ezen találkozás, melly másnak talám terhére lett volna, reám nézve szerencse volt. Valóban még inkább sietvén ő a' beszéléssel mint én a' kérdezősködéssel, nem várta hogy tőle világosítást kérjek. „Kétség kívül, így szólla, a' Római játékszin nem fog megfelelni felőle való képzelődésednek. Mi még csak alig kezdjük a' szép művészségek' pályáját futni, 's még soká szükségünk lesz tanítóink' leczkéire.“ — „Kinek adod, kérdém én ezen dicső titulust?“ — „A' te hazád fiainak felele ő; a' Görögök minden nemekben megelőztek bennünket: alig kezdi egy gyenge fény Itália' látkörét világosítani, talám ez egy szebb nappalnak hajnala. Már-is észrevehető változások bizonyítják előmenetelünket. Gyermekek koromban Rómának még nem volt állandó játékszíne, midőn játékokat akar-

tak adni, hevenyében hitvány töredékeny épületek emeltettek-fel, mellyekben úgy nevezett remek műveink eljátszottattak; 's ha az innepeknek vége volt, a' szín-is elenyészett, valamint a' benne gyakorlott szemfényvesztés. De mikor hatszáz nyolczadik esztendőben L. Mummius Corinthust elpusztította, abból a' játékszín' maradványjait elhozta Rómába, hogy azokkal azon játékokat ékesítene, mellyek győzedelmi -pompájának nevelése végett rendeltettek. Hogy ezen dicső töredékek, ilendő helyet nyerhetnének, utóbb egy állandó szín építettett, ez mellyben most vagy. Az ebben találtató ékességek hazád' finom izlésére fognak téged emlékeztetni."

„E' szerint, mondám én, az elme mindenütt megelőzte a' mesterségeket. Görög-országban a' szomorú játék, már a' tökéletességnek legfőbb grádicsára lépett, 's még akkor-is csak ócska épületekben adattatott-elől; hasonlókép Rómában-is a' szín-játéki mesterség, már jó ideig folytatta pályafutását minekelőtte templom emeltetett volna számára."

„Illyen szokott lenni mindenkor, felele amaz, az emberi lélek' járása; a' nagy elme magán kívül semmire sem szorúl; még a' vadság' kebeléből-is fellobban, hogy sebes szárnyakkal végig repüljön azon pályán, mellyet az Istenek néki rendeltek, míg a' mesterségek egymáshoz lévén lánczolva, csak lassú lépésekkel járnak. De más felől tovább tartanak 's lassabban enyésznek-el; még mikor elenyésznek, akkor-is más formákban megújúlnak, az elme pedig soha sem születhetik újra."

Nyólczvan esztendők' lefolyása alatt nálunk a' színjátéki mesterség' kezdetét, virágzását, és végét lelte. Livius Andronicus, M. Livius Salinator szabadosa, kitől nevét-is költsönözte, alkotója volt ezen mesterségnek; első szomorú játékát 514-dik

esztendőben adta. Öt esztendővel utánna Cnejus Naevius vígjátékokat készített, mellyek a' Patriciusok' haragját ellene felgerjesztették, 's utóbb számkivettetését okozták. Kevéssel azután következett Pacuvius. Ennek szomorújátékai között különösen megkülömböztetést érdemel Orestes, melly csudálkozásra méltó kedvességet nyert; ezen költőről azt mondták, hogy jobban esmerete a' mesterség' reguláit, de kisebb elmével bírt mint vetélkedő társa Accius. Ez, írás módjának hathatóságára, gondolatjainak felemelkedésére 's képeinek sokféleségére nézve amannál feljebb becsültetik. A' Muzsák' Templomában láthatod maga által készített szobrát, melly jóllehet maga alatszon termetű volt, óriási nagysággal emelkedik-fel. Termetének kicsinységét el-akarta felejtetni, 's épen ez által elfelejtetlenné tette.

Még a' most említett íróknak életökben jelent meg Marcus Plautus Accius, ki mindnyájokat meghomályosította. Ez 529-dik esztendőben született Umbriának Sarsina nevű városában. Azt beszélik felőle, hogy a' kereskedésben minden jószágát elvesztvén, kénytelen volt egy kenyér-sütőnek kézi malmát hajtani, és hogy ekkor készítette szün óráiban vígjátékait. Mi azt szoktuk mondani, hogy a' Muzsák, ha a' Latinusok' nyelvén akarnának beszélni, Plautus' előadását választanák. Senki sem tudja úgy párosítani mint ő a' pontosságot a' bőséggel 's a' tisztaságot az erővel. Ma Amphitrioja fog játszattatni; magad megítélheted, ha megérdemli-e a' reá ruházott dicséreteket 's az ellene szegezett gáncsolásokat.

Plautus után Terentius következett, ki jóllehet Carthágóban látta először a' világot 560-dik esztendőben, még-is Róma sajátjának tartatik nem annyira a' születésnek, mint a' fiúvá fogadásnak jusa szerint. Te-

rentius Lucanusnak rabszolgája volt, ki szerencsés tehetségeit sejdítván nagy gondal taníttatta, 's igen fiatal korában felszabadította, a' maga nevét adván néki. Midőn első vígjátékát készítette, minekelőtte azt az Aediliseknek által adta volna; Caecilius költőnek, ki akkor Rómában híres volt, javallása felől bizonyossá akart lenni. Ollyankor lépet-bé hozzá, mikor az az asztalnál volt, 's minthogy igen ócska ruhában volt öltözve, egy szolgálta az Urának kánpéja mellett adott néki egy széket. Leül, elkezd az olvasást; alig olvas egynehány verset, midőn Caecilius elragadtatással felugrik, megkapja kezét, 's a' maga párna székére maga mellé ültetvén vendégei közé számlálja. Terentius, Laeliussal és a' híres Scipioval az Africai Scipio' fogadott fiával barátságban élt. Ezen híres és nagy férjfiak' társasága olly csínosságot öntött munkáira, melly igen méltó a' maga kútfejéhez. Sőt az-is bevett vélekedés, hogy ezek segítették őt munkái' elkészítésiben, 's az a' mód, mellyel ezen vélekedést az Adelphi című darab bévezetésében megakarja czáfolni, azt még inkább megerősítette. Terentius 35 esztendő korában Rómából Görög-országba utazott; 's onnét visszszamentében Arcadiának Stymphalus. nevű helységében megholt. Minden darabjai között az Eunuchus nyert legnagyobb kedveséget; egy napon kétszer játszatott-el, a' mi színjátékink' történeteiben hallatlan szerencse. Színjátéki költőink' sorát Lucius Afranius Quintianus rekesztibé. Mi ezt Menanderhez hasonlítjuk, melly vélekedést a' Görögök nehezen osztánának-meg velünk. Előadásának elevensége, gondolatjainak tündöklése, nem tehet bennünket vakokká azon határtalan zabolátlanság eránt, mellyel írásai telyesek. A' ki semmi zabolát nem esmér 's minden regulákat megvet, az mulattathat bennünket egy szempillantatig; de

azt a' just elveszti, mellyel az elmebeli tehetségek az igaz tiszteletre számot tarthatnak. E' féle tévedések eltűrettethettek volna régi költőinkben, de a' Terentius után következőnél megbocsáthatatlanok.

Tartózkodva említem a' mi pajkos atellánáinkat a' színjátéki munkák között; ezek elmésséggel és csipősséggel telyes darabok, mellyeknek írói a' komolyság' állorczája alatt csintalanul csúfolódnak. Ezen utóbb általunk Rómaiak által nagyobb tökéletességre vitt játék-nemet az Oskusok' tartományjában fekvő Atella városától költsönöztük, mellynek lakosai a' tréfás csúfolódásra hajlandóknak tartatnak lenni. Jóllehet az e'féle darabokban Istenek és hősök lépnek-fel, még-is tele vagynak nevetséges vonásokkal, 's az előadásnak szomorú játéki hangja még elevenebbé teszi a' játék' vígságát és furtsaságát. Ha az atellánákról helyesen akarunk ítélni, úgy kell azokat néznünk, mint olyan gúnyoló utánzásokat, mellyek a' komolyabb tárgyaktól igen elfoglalt léleknek pihenést adhatnak. Rend szerint ugyan azon költő, ki ugyan azon egy tárgyról szomorú játékot ír, Atellánát-is készít; 's az utóbbi olyankor tóldalék gyanánt szokott eljátszattatni.

De hallgassunk, már jel adatott; elsőben Terentiusnak Androsi leánya fogjátszattatni, mi azt egyik legjobb munkájának tartjuk. Talán te-is úgy fogod találni, hogy nem szolgál dicsőségének homályosítására.

Ezen szempillantatban leeresztetett a' kárpit; a' nézőknek a' játszó' nevei, valamint mindeniknek szerepe-is tudokra adattak, 's a' játszás elkezdődött. Az író egy előbeszéddel kezdi munkáját, mellyben igen ügyesen felel azoknak, kik őt azzal vádolják, hogy ezen vígjáték' készítésében Menander költőnket követte. A' nélkül, hogy a' dolgot tagadná más költők' példájával menti magát, 's elégnek tart-

ja megbizonyítani, hogy a' költőnek van jusa minden forrásokból meríteni, midőn egy jeles társaságot akar mulattatni, és hogy a' szerencsés utánazót fellyebb lehet becsülni, a' középszerű eredeti írónál.

Ezen kezdet által, melly a' Görög játékszínhez való közeledést látszott mutatni, kellemesen meglepetvén az egész darabot nagy figyelemmel hallgattam. Nem fogom annak minden részeit elszámolni, elég légyen csak azt mondanom, hogy az a' mit Terentius a' Görög költőtől költsönözhetett, semmit sem vesztett-el eredeti kellemiből, és hogy az ilyen fordító, gyámol nélkül 's a' maga erejével-is tud menni.

Flavius igen vigyázva vi'sgálta millyen benyomásokat tett légyen réám nézve a' játék, mit mondasz, fiatal Görög, így szólla megelégedés' hangján, megfelelt-e írónk várakozásodnak? Sőt felyül multa, felelek én; versei könnyen folynak, 's a' csomónak mind kötése mind feloldása szerencsés. A' játszókat-is érdemök szerint dicsértem; de ezek: így szóllék, tovább kevesebb fáradsággal megértethetnék a' számos sokasággal 's hallgatókkal magokat, ha építő mestereitek a' miéink' példája szerint a' játékszín' épületibe belé helyheztették volna azon nagy ércz edényeket, mellyek a' szózatot és hangot a' Szálának minden részeiben elterjesztik. — Nem szokás az nálunk, felele Flavius; mi ezen a' játszó' hangját természet ellenére megerősítő 's megvastagító eszköznél fellyebb becsülünk egy sípost, ki a' játszó' szózatját, mihelyt lankad, hangjával támogatja, vagy pedig ha igen magasra emelkedik, alacsonyabb hangra visszahívja. Ezen sípos egyszerű'smind azt a' hangot-is megjelenti, mellyen a' játszó'nak a' beszédet elkezdni kell.

A' második darab' kezdődése előtt egy Senator, ki hozzám egynehány lépésnyire ült egy galambot vett-ki kebeléből, 's annak lábára egy levelkét kötven elrepítette; a' madár egynehányszor megkerülte a' Szálát 's az után sebesen kirepült; a' játék színnek külömbféle részeiből több ilyen madarak-is reppentek-fel, 's ezen történeteske egy szempillantatig mulatságul szolgált a' társaságnak. Kérdeztem magyarázatját Fláviustól. Ezek, felele ő mosolyogva, hírmondók, kiket a' férjfiak küldenek feleségjeikhez. Mikor a' játék a' rendes időn túl tart, ilyen módon tudósíttatnak ezek férjeik' elmaradásának okáról. En elmúlattam ezen gondoskodást, gondatlanságom házam népének egy kis nyughatatlanságot fog okozni. De a' kárpit újra leeresztetik. Ime Mercurius maga mondja-meg a' darab' tartalmát; fordíts Plautusra-is annyi figyelmet, mint Terentiusra fordítottál.

Ezen előbeszédben észre lehet venni a' Rómaiaknak a' szomorújátéktól való idegenségöket. Az író enyelegve azzal fenyegeti a' nézőket, hogy szomorújátékot fog előadni, készítsék tehát magokat a' fellépő személyek' méltóságához, 's azzal vigasztalja őket, hogy vígszabású szomorújátékot ad. Az egész darab ilyen hangon van írva. Plautus gyermekeskedik hallgatóival, 's tréfálódik tárgyával, 's csúfolódásai, mellyek mindenkor elevenek és csipősök még az Istenek' Királyját sem kémélik-meg. Elbámulván ezen zabolatlanságon: hogy hogy, mondék Fláviushoz, hát ez a' nép, melly imént a' Capitóliumban arcra borúlt, most nevetve tapsol azon elmés nyilakra, mellyek hogy költőtök' kifejezésével éljek a' mennykő szóróra lövettetnek? Vagy hagyjátok-el Templomaitokat, vagy tisztítsátok-meg játékszineiteket. — Egyiket sem fogjuk cselekedni, felele nevetve. A' játékszíni bolondoskodások

's enyelgések nem gyengíthetik-meg a' vallás eránt való igaz tiszteletet; a' mint magad-is láthatod, Pontifexekink legelsők, kik a' tréfán ha elmés nevetni szoktak. Miért-is botránkoznának-meg benne? Itt nem az igaz Jupiterrel, Róma' véd Istenével minden rények' atyjával tréfálódnak, hanem a' Görög Zeussal, ama képzelt Istenséggel, kire mind a' leglelkesebb, mind a' leglelketlenebb emberek a' magok vétkeit reá ruházták. De lám a' Görögök magok-is tréfáltak képzelődésök' munkájával; jusson eszedbe Hercules Admetusnál, 's megfogod vallani, hogy Euripides nem tartózkodóbb mint Plautus. Valld-meg hasonlóképen vígjátékos költőinknek érdemét-is; ezekhez hasonlókat Róma nem fog többé szülni, 's a' jó írók' nem léteben azzal a' kérdéssel szoktunk foglalatoskodni: mellyiknek kelljen Terentiusnak-e vagy Plautusnak az elsőséget tulajdonítanunk?

Te magad mellyiknek tulajdonítod azt kérdém tőle? — Az e'féle kérdésekre mindenkor nehéz felelni; 's a' ki a' fontot kezében tartja, ennek serpenyőjét a' nélkül hogy tudná vagy akarná-is maga felől szállítja alá. Én ha féltő-is, hogy magam magamat ítélem, azt bátorkodom mondani; hogy Plautus felyül haladja vetélkedő társát. Akármit és mennyit lehessen-is szemére hányni, soha sem bírta egy író-is az én vélekedésem szerént, azt a' mit mi vígjátéki erőnek (*vis comica*) nevezünk, olly nagy mértékben mint ő. Benne minden tündöklő, és sebesen rohan, 's ez a' nagy elevenség elragadja magával a' nézőt. Terentius csinosabb 's illendőségre vigyázóbb, 's a' természetet olly tökéletesen festi, hogy annak a' ki őt halgatja, úgy látszik mintha az ő szájából venné-ki a' szót. Soha sem sérti-meg a' kényes érzésű nézőt ollyan Cynicus vonásokkal, millyenek Plautustól vissza ta-

szíttanak; de ezen utolsó többet míveltet mint beszéltet, 's vígjáték mívelést kíván. Épen ebben hibáznak szomorú játékaink; a' pompás beszéd teszi főösmertető jelöket; inkább szólnokiszékhez mint a' játékszínhez vagynak alkalmaztatva. Mindenkor csudálkozás' tárgy lesz az, hogy egy olly Nemzet, mellynek történetei szomorújátékhoz illő esetekkel olly termékenyek 's melly nagy költőkkel bír, a' színjáteki mesterségnek ezen jeles részében magát jobban meg nem különböztette.

A' szomorújáték kiváltképen tárgyai által különbözz, felelék én, a' vígjátéktól. Ezen utolsó mindig a' jelenkori erköltsöket festi, a' másik hogy a' csalódást mellyből él, nevelhesse, vissza megy a' legrégibb időkre. Ollyanoknak festvén az embereket a' millyeneknek kellene lenniük, nem pedig ollyanoknak a' millyenek rendszerént lenni szoktak, csak nagy távolyságban szemléli, 's ezen távolyságban bájos színekkel festi őket a' nélkül, hogy a' bizonytalanná lett valóságot megsértené. Aeschylus, Sophocles, Euripides év könyveinknek újabb történeteit nem választották; a' történet-írás kemény igazsága békót vetett volna elméjükre, míg Lajusnak 's Agamemnonnak szerencsétlenségei nekik felségebb 's szabad kidolgozással összeférő tárgyakat szolgáltatnak. Azon nagy dolgok, mellyek Róma' építésétől fogva történtek sokkal esméretesebbek, mintsem hogy azokat a' költők képzelődésök' kényjére megváltoztatni bátorzkodhatnának. Talán a' későbbi időkbeli Nemzetségek fognak ezen kútfőkből meríteni, 's talám azok Horátius' bátorságát, Coriolanus' kevélységét 's Brutus' vad keménységét egész fényükben lefognak festeni.

Sup. KIS JÁNOS.

9.

Bathurst Ánglus Kis-aszszonynak gyászos halála.

*(Érzékeny elbeszélés, melly valóban megtörtént Rómában, Májusban, 1826. *)*

Menyaszszony vala Bathurst Kis-aszszony. Nem sokára megesendő menyegzőjének tisztességére Bál rendeltetett, mellyen őt jó barátoknak és csudálóknak fényes serege környékezte. Vőlegényje Turini volt és minden napon várattatott. Azoknak szemeik előtt, kik ez estvén Bathurst Kis-aszszony' lebegő járdalásainak könnyűségére figyelmeztek, kik az ő öröm 's reménytől sugárzó szemeit és dicsőült arcz-vonatait szemlélték; úgy látszhatott ő, mint az emberi boldogságnak legtetőjén álló, és a' sors nyilaitól elérhetetlen. De a' mennyei gondviselés másként végzé, és úgy akará, hogy ez esti búcsúzása lenne néki az örökre való. Az éjszaka zivataros volt, és a' néhány napok olta gyakori záporok a' Ti-

*) Tudni való, hogy Rómában, a' mindég enyhes levegő okáért, főrangú és tehetős Ánglusok egész familiástól, minden időn feles számmal tartózkodnak. Az Újság-levelek szerint p.o. 1819. midőn Felséges Királyunk ott múltatott, a' Rómában tartózkodó Ánglusok' száma 40 ezerre ment.

berist feldagasztották. E' folyam' partozatai kedvencz sétáló helyeik az Ánglusoknak. Reggelre az esőzés megszűnt. Az Itáliai nap, melly néhány órányinál több időre soha sem hagyja-el gyermekeit, kimenésre hívogatta őket. A' Franczia Követ (Montmorency Hercege) is vele tartott a' társasággal. Sétálásúl a' Tiberis felé vivő utat ő javalta; és a' tanács, szerencsétlenségre, el-is fogadtatott. Mindnyájan paripán voltak, és vígan szökellett-ki az egész társaság a' Porto del Popolo kapun, és egyenest a' Tiberisnek arányzott. Csakhamar a' Porto molle kapunál termettek, az úttól jobbra a' folyam' partján keskeny út vitt-fel egy szőlőhegyre. A' kies tájék' telyes átnézésének élményét mindenik egész lehetőségig óhajtotta; és nem gondolván-meg, utólszori itt létök olta minémű változások történhettek a' szőlő körül, azon vakmerész gondolatra vetemedtek, hogy felhágnak a' szőlőhegy' kapujáig, hol a' sárgás zajgó hullámokat kényök-kedvökre szemlélhessék. Az ösvény keskeny volt, és csak egyenként menve egymás után juthattak-fel. Le-is száltak lovaikról mindnyájan, csak az egy Bathurst Kis-aszszony nem, 's ez valami boldogtalan környűlmény volt; azonban csekély jelentményű vala, ha még mással együtt nem járt volna. De eljutván a' célhoz, a' szőlőhegy' kapuját, — egyébkori szokás ellen; zárva találták, és lekellett jőniük vissza. Az ösvény csúszamlós, a' part meredek-magas; a' patak teperő. A' Kis-aszszony' paripája tántorgott; ő előbbre akará indítani, a' barom hátra ugrott; hátulsó lábaival megcsúszamlott, és azon pillanatban ló és lovagné az örvény' mélyébe le-

zuhantak. A' jelenvoltak' ijedése borzasztó volt és a' lélek' jelenlétét mind együl-egyig elvesztették. Azt mondják, hogy úszni sem tudott közülök senki, egyébb a' Kis-aszszony' apródja, de a' kit (azon többi környűlmények' sorában, mellyeket semmi emberi bölcsesség előre nem láthat,) vissza találták küldeni Rómába, hogy Kis-aszszonyának prémes nyakkerítójét utánna hozza-el. Annyi bizonyos, hogy mentés végett semmi próbát sem tétetett, és talán nem-is menthetett volna itten semmi emberi erőlködés. A' szerencsétlen kétszer öszszeszedte erejét és látatá magát a' halállal viaskodásnak egész retentéseiben. Kétszer bukott-fel a' vizek alól, a' paripázó veszzsőt ingatván feje felett, és barátjait a' leggyengédebb neveken kiáltozván, sietnének néki segítségül. Egy pillanat múlva azután eltűnt szemök elől, és többé se nem láttak, se nem hallottak tőle semmit. Paripája az örvénytől eltepertetve, odább a' helytől, úszással partra vergődött. Más napra kelvén, egész Róma öszsze tódúlt a' gyászos katasztrófának helyére. Ötven Lajos-aranyak tétettek-ki a' holttest' megtalálására; azonban mindenféle főrangú személyek már egyébként-is foglalatosok voltak a' keresgéléssel, nem más indítmányból, mint az emberi-ségeből. A' Római népnek több becsületére nem válhatik semmi, mint az a' szíves részvétel, mellyet e' rémítő esetben kimutatott. Ez országban t. i. ifjúság, szépség, szerencsétlen sors több rokon érzést gerjeszt, mint egész Országok' felfordulása. Bathurst Lord, a' Kis-aszszony atyjának bátyja, Villa Spadára vonúla-meg, hol szív-fájdalma több napo-

kig-is tébolyodással vegyes lett. A' szerencsétlen' halálának tanúi közül egyik ő vala. — Néhány órával később, hogy az eset' híre Rómában elterjedett, mély hallgatásba merült számos ábrázatok láttattak a' Trinita di Monte-nek (mint az idvezült' utolsó lakhelyének) lépcsőin, szemeik könnyűtől ázva; a' fájdalom legmélyebb kinyomásaival a' bérakott ablak-táblákra csüggesztve; és a' városban a' legvígabb és vendég-szeretőbb Házak' egyikének halál-nyúgalmán gyászolva. Minden nyomozás és keresés a' szerencsétlen után, több hetekig sikertelen vala. Végre csakugyan megtalálták; nem mint vélekedtek, a' város' közeletén, hanem épen azon hely körül, hol vízbe zuhant. Egy ó hídnak omladványjai tartóztatták-fel. Megtalálván a' testet, bevitték a' legközelebbi Oszteriába (fogadó-házba). Szépségének minden vonatai feldúlva voltak; egyedül azon gyűrűkről lehetett reá esmérni, mellyeket újjain viselt. Földi maradványi másnap reggel, nagyon korán, kétségbe eséssel küzdő barátinak kevés számú seregétől kísértetve, az Anglusok' temetkező helyére takarítottak.

E. I. P.

10.

A' hajdani Keresztyén Egyháznak néhány
fenyítéki, rendszabásai a' ruházko-
dás eránt.

(Kivonás az 1829. Párisban kijött Chronologiai Zsebkönyvből.
Jegyzésekkel a' Közlőtől.)

Az úgy nevezett közép-korban a' *nyers bőrrel öltözködés* annyira közönséges volt, hogy még a' papi személyek sem öltözködtek másképen, és mind Conciliumok mind Püspökök, — tartván, nehogy a' papok' durva viselkedésök a' község' szemei előtt szent cselekményjeiket is lealatsonyítsa, — kénytelenek voltak, annak rende-módja szerint keményen megparancsolni; hogy szőrös-bőr-ruháikat az Isteni szolgálat alatt rövid gyölcс köntössel födelezzék. Melly utóbbi neme a' tiszti ruhának, papi személyek körül máig-is divatban vagyon; és, noha a' reá alkalmat adott ok régen megszűnt, nevét még-is a' régít viseli mind e' mái napig, francziául Surplis (super pelles), németül Chorhemd, Chorrock, *)

*) Ez a' tiszti öltözet Országunkban a' Német és Tót protestans Papság között-is, csak hamar a' Reformatió után, divatba jött. Utóbb nagyon sürgette Abrahamides Superintendens, ki a' miniszteriumi Candidátusokat ezen ruha nélkül telyességgel

latánúl Alba. Petrarcha († 1374.) sokszor mutatta magát olly állapot-bőrben öltözködve, melyre azon gondolatait felírta, minéműekről feledkezni nem akart. Végre már ez a darab ruhája egészen be-lett borítva írásával, melly részint keresztül-kösül húzkodva volt.

Megjegyzést érdemlő más különös dolog ez: Azon időben, midőn az Egyház' fejei attól tartottak, nehogy a' papok' otromba öltözködése a' vallásnak ártalmára legyen, a' *nadrág* viseles (nem tudni mi okból,) egyvéggel tilalmaztatott. Tiszteletes Péterről p. o. ki utóbb Clugny-i Apát lett, tudjuk, miként a' legkeményebb pirotságot vonta magára a' miatt, hogy szerzeteseit a' nadrág' viselesre rászabadította. Úgy-is látszik, hogy ez a' férjfiúi öltöző ruha, — melly a' mi időnkben az illendőség kívánatainak olly tökéletesen megfelel, — azok közül volt, mellyek ellen az Egyház' szemérmeskedése legtöbb ideig bajlódott, és legtüzesebben protestált. A' Keresztyénségnek első századaiban ez a' ruha neme annyira gyűlöletes volt, hogy 397-dik esztendőben Honorius Császárnak egy különös edictuma által, örök számkiűzés és jószág-veszteség mondatott-ki büntetésül, mind arra, valaki Rómában nadrágosan megjelenni merészkednék.

Egyébiránt pedig nem egymaga a' nadrág az, mellyre a' keresztyén Egyház átkot

nem szentelte-fel. De a' tiszta magyar Miniszterek, névszerént a' Helvet. Hitv. tartók között annak bévevésére soha nem léphettek; és a' Zsolnai Gyűlés-is (1610.) egyátalján fogva elvetette.

mondott. Keményen bánt ő más viseletekkel-is, minéműek a' parókának, prémes és béllett köntösnek és a' *hosszú szakálnak viselése*. VII-dik Gergely R. Pápa, az Egyház számára elfoglalta mind azon papok' jószágait, kik borotválkozni nem akartak. Később Franczia-országban, világi Felsőségtől bocsáttatott-ki különös edictum a' szakál-viselés eránt 1535, melly halálos büntetés alatt tilalmazza a' szakál-növesztést országszerte mindeneknek, kivévén a' fő Nemeseket, Királyi tiszteket és szolgákat; névszerént szóll a' kemény tilalom kézműveseknek és vándorló mester-legényeknek. — Tertullian kiméllés nélkül dorgálta az olly aszszonyokat, kik a' szemérmertlenségben annyira vetemedtek, hogy köntöseiket kibélleltették. Ugyan azon Egyház atyja világos szókkal kárhoztatja a' *parókákat*. Szent Paulinus pedig ezek felől egész bizonyossággal állítja, miként a' parókát viselő aszszonyokat az Úr úgy fogja lealázni, hogy őket kopaszokká teszi. Alexandriai Kelemen a' velök-élést valóságos gonosztétel gyanánt állítja. Chartresi Yves pedig a' vendég-hajat, buja öltözet-nemek közé számlálja.

Még-is más ruházat' neme, melly ellen a' középkori predikátziós- és év-könyvek egész pataknyi mocskolódásokat foglalnak a' hegyes orrú *lábbelik*; melly láb-fedezet akármelly furcsának és szemet szúrónak tetszhetett-is, még sincs benne semmi botránkoztató vagy testiséget ingerlő. Sok századokig a' mezít-láb járás volt szokásban közönségesen. A' hetedik században a' *bocskor* volt olly nagybecsű öltözet, hogy valamelly templom' számára tett akkori testamentomban annak egyik

fontos czikkelyéül szolgálhatott. IX-dik Károly, Francia Király (1550. . .) az Egyházi személyeknek erősen megparancsolta : hogy az Isteni szolgálat' tartásakor bocskort húzzanak. XIII-dik Lajos idejében sokszor egy pár czipő, részét tette azon ajándékoknak, melyeket Pápáknak a' Fejedelmek vittek. A' Pápák pedig magok, a' tizennegyedik Században, elszívelhetetlen fény űzés-képen teszik panaszba, hogy a' papok czipőket viselnek.

Azonban az öltözködésnek alig vagyon talán egy neme-is, melly ellen a' Keresztyén Egyházban, az aszketai szellem ne buzgódott volna. De többeket nem említünk.

E' felidézettek'ből immár azt hozhatni-ki, hogy a' meszsze űzött buzgódás mindenben nevetséges. Nékünk, maiaknak, a' régiek' efféle buzgódása-is nem tetszhetik másként, mint furcsának. De holmi valóság itt-is vagyon a' fenéken; p. o. a' szakál növesztés eránt, melly mái napon már minden polgárzódott népeknél annyira számkiűzve vagyon, hogy csak a' Zsidóknak és a' vadabb Múzsafiaknak (a' külföldi Egyetemeken) hagyattatik, — való, hogy nincs szükség a' tilalomra. Azonban az újjabb természet-tudósok és Aestheticusok a' borotválkozást, bár melly közönséges szokása lett-is, ingyen sem ítélik olyan helyesnek, mint a' fennt-említett buzgódo Fejedelmek; sőt helytelennek és a' természettel nagyon-is ellenkezőnek. A Berlinben kiadatott Élet - magnetizmus évkönyvei-

nek 1819-diki folyamatjokban e' tárgyról im' ezeket olvashatni: „a' szőr és szakál, — melyeknek a' növények' országában analogon-jok, a' fenyők' tűik-is, — szükséges hozzá valók testeinkhez. Ők-is műszerei a' nedvnek, és a' kívülről behatásnak. Előmozdító a' bőr puhaságának-is. A' nyakon nőtt szakáll épen fontos az ő fedezési szolgálatjáért. A' természet adta ezeket olly helyekre, hová szükségesnek találta; azért nyírni és irtani őket, bűn a' természet' Ura ellen. És így a' szakáll nem holmi giz-gaz, mellyet szüntelen nyesni kellene; az emberi ábrázat nem ganéjagy, melly hitvány dudvát teremne. A' borotvált orcza nem-is való természeti, hanem egy megcsúfított áll-orcza és hazugság. A' pofa-szakáll még valamennyire szenvedhetőbb és szelídebb természetű. De a' bajusz az emberi száját egész állat-orrá csúfítja-el. Csak a' felpittyesztett ajakak-is már kellemetlenek és nem szép dolgot jelentenek, ú. m. mások' megvetését, felfuvalkodását. Hát ha szakállal felvagynak sánczolva, akkor úgy tetszik mintha ostrom' alatt volnának. A' melly környülmény pedig még nem vétetett eléggé tekintetbe, az: hogy az emberi testben azon részek, mellyek szőrrel fedeztetnek, egymással atyafias megannyi szemérem részek, mellyeket a' természet szántsándékkal elbétakart. Az áll, száj, pofák, az alaton szenvedélyek' játék' helye; mellyeknek vonásait, férjfiúnak ábrázatján, a' természet nem akarta lenni látszatókká; és úgy rendelte, hogy a' férjfiúnál egyedül a' szép vonások' helye maradjon nyíltan és fedezetlen, az-az: homlok és szem. És a'

„tapasztalás bizonyítja, hogy a' szőrrel be-
 „nőtt részeknek nyírdelése és borotválása a'
 „nemi ösztönt észrevehetőleg ingerli. Illy o-
 „kokra nézve a' Zsidó népnek bölcs törvény-
 „adója Mó'ses, a' szakál-borótválást kemény
 „tilalom alá zárta. 3 Mó's. XIX, 27. Midőn
 „pedig egykor az Ammoniták Dávid Király'
 „cselédjeit azzal csúfolták-meg, hogy szakál-
 „laikat elnyírték; Dávid azt izente ezeknek,
 „hogy illy csúfosan haza ne jöjjenek, hanem
 „mindaddig tartózkodjanak bizonyos helyen,
 „mígnem szakálluk viszont megnövénd. 2 Sám.
 „X, 4. 5.“

Mi illeti a' viselkedést, annak sok ne-
 mei ellen buzgódni és kikelni méltán lehet-
 ne. Sőt az abban uralkodó végetlen fény-
 űzésnek határt szabni; és minden Kornak,
 Rendnek, Rangnak és Hívatalnak az ő saját
 ruházatját, külön külön meghatározva kiszab-
 ni, sok jót szülő munka fogna lenni. Csak-
 hogy az nem az Egyházi, hanem a' világi
 Felsőségnek tiszte volna, vagy mind a' ket-
 tőé egyet értve; nem-is egyet külön szakasz-
 tott kerületekben próbálandó, hanem köz-aka-
 rattal Országszerte. *) Nem Módikat értem
 pedig itten, mellyek — a' mellett, hogy vol-
 tak és lesznek, jönnek és múlnak, változnak
 és újjúlnak, valámig polgári társaságok fenn-
 állanak, — azt a' jót-is eszközlik, hogy a'

*) Hazánkban Nemes Vas Vármegye próbálta ezelőtt néhány
 esztendőkkal, az adózó népnek viselkedési luxusát regulázni.
 Tiltatott a' szűrökön a' veres posztó-hajtóka, ködmönyeken
 czifra varrás; mindennemű ruhákon a' szükségtelen. A' miket ha-
 még-is pajkos legények vagy fejer-népek nem tettek-le; rólok a-
 zokat a' pandurok szabadon tépték, és hasogatták. Így folyt a'
 munka egy ideig; de kevés sikere lévén, és a' szomszéd Várme-
 gyéktől nem secundáltatván, csak hamar semmibe ment.

kereskedést és indusztriát nagyon elősegítik; hanem azt a' renden kívül járást értem a' ruházkodásban, mellynél fogva e' tárgyban mindent csak a' tehetőség és pénz, nem pedig az érdem és hivatal határoz-meg elannyira: hogy külső ruházatjáról a' Tanítót tanítvánnyától, a' Gazdát és aszszonyt cselédjétől, az Urat a' közrendűtől, a' Fejedelmet az alattvalótól, tisztos szűzet a' megmocsokolt örömlánytól, a' férjes aszszonyt a' férjetlenről megkülömböztetni nem lehet. És ez nagy gonosz a' polgári társaságban; melly ellen helyes jussal kikelhet akármely Kormány-szék. És úgy-is lesz az előbb, utóbb, hogy magok a' Keresztyén Igazgatóságok-is (a' fényes porta legújabb példa-adására) kifognak kelni e' polgári gonosznak gátolására, mert ennek önkényt magától megszűnése nem reménylhető soha. Tehetősek, tehetetlenek egyaránt űzik ezt a' luxust, és pedig olly makacssággal emezek, hogy egymásra nézve még akkor sem hagynak-fenn vele, mikor miatta végromlásokat már-már szemők előtt látják. De a' fattyú-szegyeny nem engedi hogy hátráljanak; készebbek gyalázatos dolgokra vagy szinte öngyilkosságra vetemedni. Úgy hogy tehát az ilyenekre nézve valóságos jótét gyanánt esnék, a' Kormány-székek közbe-vágó tilalom-rendelése, melly őket a' sorsokhoz illő csapásba térni hatalom-szóval parancsolná, és megmentené az akkor képzelt szegyentől; midőn viselkedésöket önelhatározásokból szorították volna egyszerűbbre, a' tovább nem győzés miatt. — Vajha ez a' tilalom' napja Hazánkra nézve közel volna!

11.

A' Búzási 's Mehádiai Fördők.

Makári György Barátomhoz!

Búzáson, 1828.

Széditő gondjaim 's egy titkos bú, melyet Te-is esmérsz, utazásra határoztak engem. Megbontakozott erőmnek — úgy mondá a' világ — csak fürdő lehet orvosa. Nehéz szívvel ülék utazó szekerembe, 's Mehádiára útasítám kocsisomat. A' kedvező idő, 's tárgyak' változási kideríték ugyan homlokomat talám azért; hogy emlékedet Édesem! annál elevenebben tüntessék gondolatim eleibe.

Vedd kedvesen megszszehagyott Barátom e' leírást, nem csak azért mert én küldöm, hanem mivel szívem őszintén küldi azt, 's mert nem közlök költeményt. Hoszszú óráidnak s' gondjaidnak, ha csakugyan volnának, talán egy pár percznyi eloszlatást nyújthatok ezzel.

Hallád már talám hogy Bege-Szent-Györgyöt elhagyám, azon helyet, melly egyetlenegy tárgya volt Bánátban eltöltött boldog napjaimnak, 's hova hővággyal pillant képzeletem mindég ha eszembe jut az, 's csupán azért; mert nyugalمامat megadá egy zugoly Kedvesem! 's biztos magányomban többször lebege emlékezetem előtt képed. Reménylem tudod, hogy Bánlakra tettem-át lakomat. Torontál Vármegyének

Temes Vármegyére nyúló határán fekszik e' helység, 's az öt faluból álló, és a' néhai Beodrai Karácsonyi Lázár' Nemzetségéhez tartozó Uradalom' feje ez. Egész leírását máskor veszed tőlem. Julius' 23-kán hajtatéki szállásom' kapuján, egy Offszeniczai e' végből fogadott Svábnak lovain, ki maga ügyetlen kocsis volt. Offszenicza — Torontál Vármegyében — egyik a' Bánlaki Uradalmi helységek közül, egy fertály-óra távolságra Bánlaktól, — álla előttem csak hamar Ráczczal kevert Németlakosaival; majd utóbb a' Gróf Dráskovics János által építtetett, de már gondatlan elhagyatásban álló, különben derék és szükséges két kőhídon; továbbá az eláradott csínekről híres, Temes Vármegyei Gilád nevű, 's a' Religio' fundusához tartozó roppant Oláh-helységen, későbbben a' postaállással bíró, ugyan azon fundushoz 's megyéhez tartozó szerteszórt Zsebély oláhfalun, kevés vártatva ugyan azon megye 's fundushoz tartozó, többnyire Evangélica vallást követő Liebling Némethelységen repülék-át; itt pihenteté-meg fáradt lovait Kocsisom-is.

Majd az ugyancsak Temes Vármegyei Iklód, Szákos — hajdan magyar, most — oláhfalukon vive-keresztül útam, 's innen Köveres és Bakovár Temes Vármegyei helységek fogának-fel, 's ez utóbbiban a' sinóregyenes országút' közepén bent, a' Magyar, Oláh, Tót és Német lakosokkal bíró helységben, három távol erányoson álló savanyú vizes kút, megérdemli az úta-zó' figyelmét. Nem sokára az alacsony hegyek' lábai alatt voltam, 's eljuték az épen nem meredek tetőre, honnan Búziás — talán Búzás — Temes Vármegyében ötlék előmbe. Még magasan álla a' nap a' látkörön; midőn a' bódog levegőjű helységbe juték.

Kellemes, 's minden oldalról apróbb hegyektől kertelt, 's nem mély völgyben fekszik a' már sokaktól

használt Búzás helysége, kegyes savanyú vizével. Szántó földek, rétek 's imitt-amott csadalyok foglalják-el a' helység' vidékét, 's a' távolról csúcsosodó Szilasi hegy, nem rég ültetet jó ízű bort termő szöllejével, 's a' völgyből-is kitetsző távol bérczek, Temes Vármegye' Bányavárosainak honja, kedves színt öntenek-el a' tájon. Maga a' helység, elszórva több apró dombon 's part oldalán, egy-két száz házból áll; 's e' hely, mellyet Róma, „*Centum putei*“ névvel nevezte hajdan, most a' Religio' Fundusa' úri jussai alatt, Magyaroknak, Németeknek, Oláhoknak, Ráczoknak, Tótoknak 's egy két 'Sidónak ad lakást, noha határa' minéműsége a' közepszerűhöz tartozik.

Itt áll a' völgynek éjszaki oldalán forrása a' savanyú vizeknek, két fa rovátékú 's vas rostélyal befedett kútban; hova a' szenvedő emberiség epedve fut inni az egésség' áldott vizét, melly a' forrásból örök buzgással, 's morgó szökelléssel árad-fel.

Alkotó részei Kietaibél után:

1-ör. Tiszta szénsavany, avagy álló levegő.

2-or. Eleven olajenyv, vagy-is ércznapha.

3-or. Szénsavanyban felosztott vas.

4-er. Szénsavanymész, és keserű föld.

5-ör. Szénsavany, és sósavanylúg, avagy érczlúg — Mineral Alkali. —

6-or. Konyhasó.

A' hűs forrásvíz idővel — nem igen rég — fürdésre alkalmaztatott. Három fa épületben vannak a' fürdők. Az első épület közel a' főivó-kúthoz, a' helység' közepén, 6 külön szobából áll, hol a' hűs víz felforraltatván, kádakban használtatik. A' 2-dik ugyancsak 6 szobából, a' most mondott mód szerint gyakoroltatik a' falu végén; hova az út a' mostan nevedező erdőcskén keresztül vezet. A' 3-dik faépületben, e' má-

sodik' tőszomszédságában áll, a' nem régen Mácsai 's Kis-Oroszi Csernovics Pál Királyi Tanácsos által szobákra felosztott, deszkával kerített hideg fürdő, mellynek a' föld alól a' három öles fenékről morgással felbuzgó vize, a' jéghideggel egy rokonú 's öszszevonó, erősítő, jeles ereje, kár hogy titok e' honban, mellyben ez, 's más nevezetes némelly ritkaságok-is, vesztességére 's kárára az emberiségnek, a' feledés', gondatlanság' 's az örök éj' setét homályaival vannak befedve. E' két utóbbi fürdő mellett a' föld' gyomrából zavaros agyaggal felhőmpölygő lábfürdő van, a' szabad ég alatt hitvány állapotban. Minthogy a' vizek a' fürdés után sárga olajenyvel vonják-be a' testet, fel lehetne kiáltani Diogeneset: „*qui hic lavant, ubi lavantur?*“

Átaljában a' meghasadózott deszka szobák, 's a' bekerített de fedél nélkül álló hideg fürdő, alkalmatlan érzésekbe hozza a' fürdeni vágyót, 's rést nyit a' szemteleneknek túlhágni az illón; noha e' mellett a' belső csínosság 's a' kész szolgálat sokat elfeledtetnek a' hűjányokból. Méltó itt megemlékezni a' Rómaiakról, kik a' szemérmet olly igen szemeik előtt hordák; hogy sem az atya serdülő fijával, sem a' vő ipával nem fürdött, 's a' mezítelen atyára tekinteni-is véték volt. Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 25. ex Val. lib. 2. cap. 1.

A' sárga színű vizű főivó-kút mellett áll egy meg lehetős 's hosszú Tracteurház nagy ebédlőjével. Tíz vendég szobát ad ezen épület, 's nem messze ehez négyet egy másik, 's ehez ismét közel 9 szobát egy harmadik épület, de ollyakat, mellyekben mozdulni is alig lehet, 's hol keresztül a' fából épült falon, a' legkisebb neszt-is felvehetni.

Az épülni csak most kezdő Búzást jelkesíti a' Tracteurház mellett lévő Játékszín' épülete, mellyben többnyire, ügyetlen de felette szegény 's csavargó Német-

színjátszók állanak-fel jó remény' fejében, 's többnyire megcsalattatva. A' múlt években Magyarszínjátszók-is meglátogták e' helyet valamivel talán több sikerrel. E' szoba, az itten majd minden vasárnapon tartatni szokott meglehetősen Bálok alkalmával táncz-szobául-is használtatik, mellyekre kivált szünnapokon, a' Temesváriak 's Lugosiak szép számmal szoktak egybegyűlni. Emlékezetes még Búzáson Doctorovicsnak olaszízlésű veres fedelű al, Schimsennek emeletes, Ormos' Temesi Szolga-Bírónak 's Damaszkín Sándornak most épülő 's a' Schlachta alházaik, ennek 's Csokerlannak kellemes fekvésű szőlős gyümölcsös kertjével együtt; mellyekhez a' fákkal benőtt, 's romános fekvésű Fördő-cancellariát-is bízvást lehet számlálni.

Kár, hogy kevés gond fordítottatik Búzás helysége' jobb rendbe szedésére. A' nap' rekkenő hevében alig talál árnyékot a' vendég, 's a' mi van-is, az, a' most nevekedő erdőcske' szertenőtt lombjaiból, hol, mivel nem tisztittatik, inkább a' bal életmód talál menedéket, 's egy zsindeleyel fedett, 's egy más aszott leveles színből áll.

Az ivó kútaknál-is több csínosságot lehetne várni, 's kivált az ivó poharak' jobb 's csínosabb rendtartása körül, mellyek néha-néha kevesek-is. Már maga azon tett; hogy a' vidék' számára hajnalban 's reggel merítettik palaczkokba a' víz, kárhozatos; mert ilyenkor 's estve bír legtöbb erővel a' víz, 's épen akkor zavartatik-meg a' kút, midőn a' gyógyulók legédesdedebben innák azt. Ezen segíteni könnyű lenne; mert a' fennálló több kútból, csak kifolyás készítettessék, a' hiány azonnal pótolva van.

Búzás több ízben tett már nevezetes gyógyítást; de nincsen ki feljegyezné, nincsen, ki tapasztalatit a' honnal közlené. Hazánkban titkok a' legjelesebb 's

hasznosabb dolgok. Felfedezhetnénk már valahára a sok fátyolt. Honunk sok kincsel 's gazdagsággal bír; de magunk adunk okot Hazánk fíjainak panaszra. Mi vagyunk okai, hogy honi termékeink elmellőztetnek, 's a' beteg nem-is sejtve honja' ritkaságait, vérző szívvel vágyik külföldre életet 's egészséget nyerni; honnan többnyire üres erszényel tér-viszsza, 's kebelében hozza a' halál' magvait. Borzadva futunk a' hazaiaktól, mert undorít azoknak vastag szenyje sok helyen, hol a' külföldnek rendje, 's csak fényje-is, csalogatva ámit magához.

Itt, sem orvos nem tart lakást, sem patika nincsen. Így nem csuda, ha a' beteg sokszor útmutató' szűkében ellenkezőt használva, félholtan tér honjába, 's azok-is, kiket a' társaság' sejtése viruló egészségben ide csal, lankasztó gyengélkedésben távoznak-el innét.

Búzáson minden reggel öszszeszalad a' helység, 's piarczán élelembeli szereket árul. Minden vasárnap reggel nagy számmal öszszegyűl a' környék, 's ekkor héti vásarja a' legjobb vidékiekkel vetekedik.

Még egy két szót. Az idén egy 'Sidó-aszszony-is meglátogatá a' többek között Búzást, mutató újján egy felette alkalmatlan nagy hólttetem volt. Az úgy nevezett Tyúkszem-fördőhöz járult tehát, 's ott füröszté kezét. De mivel a' hajólgatás alkalmatlan volt neki, ugyan azon vízbe kevert sarat raggatá a' forrás mellett újjára, 's annyiszor a' mennyiszer felszáradtt tagján a' sár. Az est ott lépé. Edénybe raká tehát a' sárral kevert forrásvizet; haza vitte magával, 's ott-hon éjfélig raggatá 's szívatá azzal hólttetemét. Éjféltájban, és így mintegy 6 óra alatt, mintha elfűjták volna a' hólttetemet. Oda lett az, 's nyoma sem volt többé. Újja ugyan egy hüvelykel megrövidült, de nem veszte hajlékonyságából semmit-is, fájdalmat pe-

dig épen nem érze. 'S nem érdemli-meg a' figyelmet a' hon' illy ritkasága? *)

Búzás' jóltévő forrásaitól megváltam. Felhágva a' dombon, kanyarodások között vezetete útam, 's a' tetőn elfoglalá szívemet szemem' hatalma. A' távolabb balra eső széles völgynek kelleme, melly Temes és Krassó Vármegye' boldogabb falujit tartja ölében, 's a' sziklavállú távol bérczek, 's a' tavasz' kellemével játszó természet' szépsége, egykor honomba varázslának-viszsza.

Kepet nevű helységben Temes Várm. láttam magamat, midőn a' dombról leereszkedém. Résztint a' szorúlt völgy rejti azt el, résztint a' partoldal tartja színén. Innen völgyeken és silány partoldalokon Szinerszegre — Temes Várm. — értem, mellynek valamivel tágasabb völgy nyújt helyet; majd partoldalon folytatám célomat, és elhagyva egy két völgyet, a' Temesvárról Lugos felé vivő töltésre vágattam, honnan egy óra alatt, a' két oldalt ültetett fűzes' zöldjei között, Krassó Vármegye' Fővárosában állapodám-meg.

Lugos — a' Város' neve — meglehetősen hely ugyan, noha tágas négy szegű piarczát kevés emeletes 's csinos ízlésű ház díszesíti, szerte lévén szórva azok helyenként a' Városban. Derékban a' Temes vize választja el az úgy neveztetett Németvárostól. Lakosai nagyobb részént Oláhok, Németek 's Rácok. Magyarok a' Megye' Tisztviselőin kívül csekély számmal vagynak, kik mindnyájan három templomban, mellyeknek egyike — az

*) 1829. szinte egy calculusban szenvedő Izráélita szabadult-meg itt súlyától; egy Slavoniai Tanító pedig több mint egy jó öszszemarak tiszta meszet mutatott, mellyet ezen aldott víz vizelletén kieröltetett.

Óhitűeké — a' piarczot két tornyával díszesíti, dicsérik a' Teremtőt. A' Minoritáknak-is, — ezeké a' Parochia — lakhelyévé vált e' Város, melly Postaállásul-is szolgál, 's hol a' nem rég' épült Megye' háza, 's egy osztály Lovasságnak emeltetett kaszárnya-is nevelik a' hely' becsét.

Az országos 's héti vásárokkal jeles Lugos, tágas lapályon fekszik, a' hegyek' lábai alatt befedelve jobbról szőlőveszszökkal, 's távolabb cserjékkel 's erdőkkel. Bora nem megvetendő. Szántóföldjei 's rétjei nem tartoznak ugyan az első, de az utolsó osztályba sem. Sok Magyarvér ömlék itt Édesem! 's most azon Megyében, mellynek Facsádi, Zsidóvári, 's több vára' őltalma mellett, sok hű Magyar' végső napja húnyt-le, csak egy magyarfalu van; ellenben tehetetlen nyomorúlt Oláhjobbágyok szorítják-ki a' Nemzetet fészkeből.

Krassó Vármegye, kövecses csinált útjait jó karban tartja. Illyenen 's két oldalt ültetett fák között haladtam én Lugos' jobb oldalán Gávosdia — talán Gávosd, vagy Kövesd — felé. Lugostól tágas völgy ötlük a' szem eleibe, jobbról csak halkal emelkedő halmokkal, 's balról magassabb hegyekkel kerítetve 's a' keresztül csavargó Temes vizétől öntöztetve, mellynek közepén Gávosd, továbbá a' sík fekvésű Zsena, 's majd a' Postaállásról 's jó lovairól nevezetes Szákoly helységek terülnek-el.

Most ollyanná vált útam mint életem. Balra fordult ösvényem Szákolytól Kavarán falunak, melly a' hegytalpnál vonúl-el, 's honnan az út a' völgy' jobb felére Piszakra, 's innen a' völgynek valamivel emelkedettebb jobb oldalán fekvő, 's most Referendárius Jakabffy Simonnak adózó Zseguzsén helységbe tér-át. Krassó Vármegyét, a' széles völgy közepén fekvő Zsup-

pa nevű csinos falu zárja-be; átaljában pedig rendbe szedett sinóregyenes útszáji, a' közbátorság' fenntartása's orozások' eltávoztatása végett, a' majd mindenütt le- gelőstől bekertelt, 's kapukkal felkészült faluk mind a' mellett-is; hogy házaik többnyire fából készültek, 's végre a' jó karban lévő 's árnyéktartó fákkal körülvett töltések, 's az utazásbeli közbátorság, Krassó Várme- gyének bölcs intézeteire 's rendtartásaira mutatnak. A' Temes vize keresztülfolya e' nagy völgyet, 's ennek az árradások' idején gátokat bontó ereje, az adózó nép' fáradtsága' reményét gyakran eltünteti.

Fogadd jó szívvel e' keveset szeretett Barátom! tőlem akkor; midőn Téged a' virágkorban lángérő bódogítván, én az életet bújosva keresem. Hű lel- ked' érzéseit rendeidbe foglalva epedve ohajtom én, 's akkor a' Határőri Kerület' főútját veszed tőlem, mel- lyet Karansebestől kezdek folytatni. Légy boldog! Az Ég' hatalma védjen téged!

Ugyan ahoz.

Herkulesfürdőben 1828.

A' hon' határán, bajonétjával inte a' Magyarhont őrző Oláhközüvitéz, 's megállapodám, 's egy Német, nem te- kintve azt, hogy külsőm öltözetemnél fogva-is inkább Magyar mint mást mutatott, németnyelven tudakozá nevemet, lakhelyemet, hivatalomat 's útam' célját. El- mondám 's a' véghelybe üzé csattogással kocsisom lovait. A' fentebb már említett gyönyörű völgy' középsíkján fe- vő Karansebes' vöröslő tornyai tűntek szemeimbe leg-

elől. Csinos városka ez, nem annyira a' magas épületek, — mellyek kevesek, — mint a' jó rend, egyes sikátorok, 's némelly jó ízléssel épült házak miatt. A' R. Catholicusok' temploma az árpiarczon áll, csinos tornyával, 's a' hozzá csatolt emeletes Plebániával, melly egy időben templomostól a' Jésuitákhoz tartozott. Az Óhitűek két egyházat bírnak. Jeleskedik itt a' díszrend piarczon az Oláh-Illyriai Ezred' Kormányjának egy emeletű háza, más helyen a' Mathesist tanuló Katonanevendékek' Oskolája, 's a' Kaszárnya' épülete.

Karansebesen fekszik az Illyriai Oláh Végőri-Ezrednek Stabja. Itt van a' Postaállás, 's fészke Oláhoknak, az ide nem régen megtelepedett Németeknek 's kevés Rácoknak. Magyarok kevesen vannak, 's csak némelly ide levándorlott mesteremberek azok. A' várost az itt még Sebesnek neveztetett Temes vize folyja végig, mellyen derék malmok készitik a' vidék' élelemre valóját. Úgy mesélik: hogy e' volt Ovidius' Cara Sedese, mellyet a' bal oldalon lévő hegyek között már omladásban lévő, úgy nevezett Ovidius' tornyával-is bizonyítani kívánnak. E' Város, országos 's heti vásárokkal-is díszeskedik. Hajdan sok honi Nemesség lakta ezt, 's e' város Lugossal együtt, a' Szörényi Bánshághoz tartozott. 1625-ben Betlen Gábor Erdélyi Fejedeleme' engedelmeiből két Jészuita hozattatott ide felügyelni a' lelkiekre. Ennek Sógora Károlyi Mihály, és Kornis 'Sigmoid' kérésökre az átkodottságtól elvonattatván, azon két Szerzetes más ruhába öltöztetve tétetett ide. Ezen Apostoli munkálkodást Bercsényi Imre', 's Hölgye Lugosi Borbála' kegye folytatá, míglen az Erdélyi Fejedelemségben Betlent felváltott Rákóczy György' parancsából, 1642-ben lakhelyöket elhagyniok.

Itt válték lovakat; mert Offszeniczai Német kocsisom csaknem agyon kergeté lovait. Tudták a' speculans lelkű lakosok jól, hogy szorúltságban vagyok; 's az ide egy napi járó földre eső Mehádiáig teendő útjokért lelkesen megránták erszényemet, 's még köszönnöm kelle, hogy kocsimat a' bérczek' homlokán, 's a' meredek sziklaháton izre darabra nem törék, 's azal együtt nyakamat-is.

Kocsisom lovakat ragasztá szekerembe. Kendercsepű szerszámai, nem sok reményt ígértek a' veszedelmes sziklarenetegek között, 's úgy gondolám, hogy a' dologtalan Köznép négy fejr lovát megpillantva elkiáltja magát: hogy ünnepet viszek falujokba. Kocsisom egyetlenegy Magyar, — már korcsosodni kezdő — Pórgazda Karansebesen, szüntelen oláhnyelven korholá lovait, 's zörgő kerekénél hangosabb morgását a' sziklaüregek-is elúnhatták volna, annyival inkább én, ki élni született, élni tanúlt, 's örülni szeret szokott-is a' hol szerét teheti. Kedvezésem, 's szelíd bánásom a' kegyetlen arczvonásról-is borzasztó Tóth Ferentz kocsisomat deríteni kezdé irántam, 's azon ember, kitől harapófogóval szedém elébb a' nyájas szót, beszédesebb 's nyiltabb leve utóbb, 's úgy tetszik marczo-na ábrázatja-is szelídüle lassanként. Meztelen, bunda nélkül készült rossz nyergébe, mellyet minden léptenyomon szorítani 's igazítani kelle, veté magát Ferencz, szöszből font gyeplőjét markába szorítva, 's az idő' régisége miatt veres színűvé vált rongyos kalapját jól fejére nyomva „no Isten' hírével“ szólítá-meg tátosait, 's toldott foldott, ostorával lovai közé csapkodott.

Megkapák kocsimat a' szürkék, árkon berken egyaránt futottak velem, mintha űzőben vett volna a' hatalom' keze. A' legmeredekebb helyeken-is kerék-kö-

tés nélkül *) hajtá lovait, 's bár intém szólítám, nem használt semmit.

Bukin nevű falut pillantám-meg először; azon túl kezdenek lassanként magasodni két felől a' hegyek. Utóbb part oldalon visz a' jó karú töltés, 's egy tágas völgybe bukik-le, minekelőtte a' széles tért, melly a' legközelebb múlt Török-hadban szomorú csatamező volt, elhagyná az ember. Szép tünemény az, midőn a' halomoldali töltésekről völgybe ereszkedik az Útas. Szeme előtt áll Szlátina nevű Postaállással bíró falu a' magas hegyek alatt jobbra az országúttól. A' távol itt-ott kiötlő veres tornyotskák, a' táj fekvéseinek külömbfőle változói, a' szikla torlatok, 's meredek' újabb-újabb képei festői szépséget árasztanak-el a' vidéken itt. Szlátinához igen közel esik egy tágas völgyben Szádova, öntöztetve bal oldalról a' Temes folyójától. Ettől fogva kezdődik a' hegyszoros vagy kulcs, — Schlüssel, — mellynek leírását rövid időn venni fogod.

Az ember' élete örök vándorlás, 's nyugalmat csak a' síron túl találsz. Tökéletes bódogságot 's megelégedést képzeleted sem alkothat. Mit kívánjak hát neked Kedvesem? Az élet' komorabb napjai között, örmömmel mosolygó órákat!

*) Az e' f. 1829-ben, az Oláh-Illyriai Határőri Ezered' Kormányá azt hirdetteté: hogy kebelőkben a' meredekebb tájakon Útazó, kerék vas- vagy fatalpat köteles kerékkötőláncz helyett az utak' kímélése' tekintetéből magával hozni, külömben visszaútasíttatik.

Ugyan ahoz.

Herkulesfürdőben 1828.

Elbámúl az Útas borzasztó kellemeim a' tájaknak, mellyek vándorlásában száz színben tűnnek eleibe, midőn Szádováról kilép. Azt vélné, hogy nincs Világ a' hegyekén túl, vagy legalább nincs út melly oda vinne. Kulcsnak (Schlüssel) nevezi a' környék azon hegyszorúlatot, melly Szádovától Armenis felé vezet, mindenütt csinált útakon. Sok tekervények 's csavarodások között, sziklafalak árnyai alatt iszonyodik az Útas egy felől, a' természetnek rettentően-is szép játéka, nem maradnak részvétel 's csudálkozás nélkül más felől.

A' szoros völgy' nyílásaiban a' szerte szaggatott szirtek' vállán nagy munkával készült töltések, ennek meredek volta, a' Temes' zuhogó sietése, a' változásban szép hegyek' ezer alakja, továbbá a' leszakadott sziklamaszszák' színén maradt lapjára, balról a' meredeken csinosan festett Sz. Háromság' képe, majd borzasztják majd gyönyörködtetik a' Vándort. E' kép alatt ezen írás látszató: „Pinxit Mojse Berkovics Meister et Mark.“ Itt halad még néminemű félelemmel az ember, hol a' meredeken vágott töltések' oldalán nincs mindenütt karfa, noha a' Végvidéki Törvényhatóság már e' híjányt-is pótolgatni igyekezik imitt-amott. A' sziklatornyokról időnként leszakadozó szirtdarabok ellen kőbástyák állanak több helyen, mellyek bátorságot nyújta-

nak az Útasnak a' magastól. E' völgy végre tágúlni kezd ott, hol Armenis — talán Örményes vagy Ármányos — falu emelkedettebb helyen fekszik veres tornyával, mellynek e' sivatagban kitűnő csúcsa szélesebb érzést 's szabadabb lehelletet nyújt.

Armenishez közel balra széles völgy tárja ki kellemeit, jobbról a' szirtek alatt derék híd kalózol be újra egy az elébbenihez hasonló szorosba, mellynek setétes kellemeit, magas, meredek 's mindég balra tartó töltései, a' Temes' játszi mormogása, a' zuhogó vízomlások, 's a' vidéknek majd mosolygó majd beborúlt százszoros változása, a' már elhagyatott bányák' 's barlangok' kitetsző maradványai, hol derűlni hol borúlni hagyják azt, ki először látja e' tájat. Armenistől egy óráig halad az Útas míg a' szoroson kilép, 's itt balról egy szép iránylatú, 's nyárfával beült csúcsos hegy nyitja meg a' tágas völgyet, mellynek kezdeténél szemközt, a' Tergovától tsörögve hömpölygő patak, a' balról zúgva haladó Temesbe ömlik, honnan nem messze a' völgyben, a' 300 háznál több számból álló, 's Postahelyel bíró Tergova nevű helység áll.

Valamint itt, úgy az egész Véghelyben többnyire faházakból állanak a' helységek; noha azon felső jutalomtétel' hirdetése, 's a' Kormány' ösztönözése után, minekutánna ez, annak, ki kőből épít házat, 12 ezüst forint jutalmat tett-fel, már imitt-amott a' cél teljesíttetni kezd. Határai általjában szélesek minden falunak; de terméketlenek, 's alig látni egyebet rajtok kukoriczánál 's zabnál, 's csak ritka tűnemény a' búza e' földön, mellyet nem kövérít az Oláh' tunyasága. Egész Véghelyen keresztül, szilva, cseresznye, dió, kanadai nyár, fűz, ákác, eper 's kőrösfákkal vannak a' töltések alleeformán beültetve, védeni a'

nap' forró hevétől a' vándort; midőn a' völgyek' verőfényei a' torkolatokban rekedt levegőt terjesztenek-el. Minden helység' végén, 's az oszlató keresztútakon, emberkéz forma mutatja a' következő helységet, 's faragott kövekbe vésve áll távolsága egy helynek a' másiktól. Itt a' szomorú vad vidéken, hol csak a' sáppadozó költő találhat zabállásig eledelt képzeletének, hol a' nyomorúlt emberiség, e' tehetetlen Nép, keservesen érzi az Istennek Ádámra a' Paradicsomkertben kimondott átkát, itt láthatod a' Véghely' Kormányozójinak Kedvesem! a' rendet 's közbátorságot ditséretesen fenntartó rendszabásait, ösztönöző például 's tűkörül Honom' Kanahán téreinek, hol úgy látszik; a' jóltévő Ég vissza látszaték vonni kemény ítéletét, 's hol a' jónak 's bőségnak érzetében többnyire felejtetik a' hasznos, 's a' példák nehezen foganhatnak.

Hagyjuk ezt abba. Nem orczázások, óhajtások ezek.

E' helyen nem lesz felesleg említeni, hogy ezen Oláh-Illyriai Ezred' területére, most legközelebb, egy, mintegy 900 Nemzetségből álló Csehgyarmat keletkezett-ki, 's ezek mostan, míg lakhelyeik felépülnének, az erdők között szerte tanyáznak. Boldogtalanok! hihető: a' magyar kövér föld' híre csalogatá ide őket, 's itt e' sziklavilágban, sivataggal jutalmazá reményök, 's a' levegő szokatlan volta marokkal dúlván éltöken, szomorú érzéssel emlékeznek - vissza Ős-Anyánk Évára; hogy miatta kell meghalnunk.

Kigyódzva kanyarúl Tergovától Tomasov felé, gyümölcsfa-lombok között a' vert országút, a' meredek hágó' tövéig. A' töltés két ágra jobbra 's balra szakad itt, 's amaz az új még járatlan, emez az ó 's alkalmatlan járt országútra igazit *) Jól kell haladni,

*) Most már elkészült az új töltés-is.

míg felérsz. De megjutalmazza szenvedéseidet a' tető, mellyről csak szépségeket látsz olyakat, millyekre külföldön-is kevésre találhatni. A' szelídülő vidék' bájoló kelleme keblet tár itt szívednek, szemednek 's képzeletednek, 's itt a' látó, érző 's képzelődő tehetség egyéolvad. Ama bájjal telyes' tágas völgy' ezer halmának, az alattad elterjedő ligetek' fák' 's patakok' olvadásba ragadó helyzetének, 's az ezredek' meszsze tűnt éveivel egykorú távolbérczek' szirtes csúcsainak látása elfogja szíved', szent ihlet száll-meg, imádni azt a' mit csak érezni de megfogni nem vagy képes. A' tájnak, a' vegyületek' száz színében-is öszszehangzó volta, 's a' számos halom' apróbb domborulásai közül kitűnő Tomasov helysége, egyháza' veres tornyával, örömet feledtetik veled; hogy rettenetes tájakon-is bolygál azon nap. Csak kerékkötve haladhatsz a' meredekről a' völgybe, hol a' csinos Tomasov fekszik egy morgó patak mellett, 's innen Krassovecz felé egy mélyebb jobbról, az emelkedettebb völgy pedig balról bukik elődbe, mellyet végtől végig keresztülfoly az említett csermely, 's a' völgy mindenféle alakú kalibákkal, 's szállásokkal foglalatostkodtatja az Útas' szemét.

Most Krassovecz mellett vezérle útam, melly ettől egy puska lövésnyire fekszik, az imént nevezett patak mellett; 's ez Klugova alatt egy más patakkal egyesül.

Krassoveczhez nem meszsze gondot ád az elődbe ötlő meredek a' völgy sarkán. De a' tetőn, noha lejárása roszt, vidorabb képeket emel elődbe a' természet, 's alattad látod a' völgyet az abba épült Kornya faluval, mellyen az országút keresztülhat, 's Postával diszeskedik. Kornyába a' bemenetel, egy az egész völgyet elfoglaló hosszú hídon — melly most készíttetik — visz, különben most, a' szirtdarabokat raga-

dozó Belareka nevű sebes folyón által kell törtetned. A' tály nem mutat Kornyan túl annyi rengeteg erdőt, 's e' kellemes völgynek oldalhegyeit, többnyire szántóföldnek használják a' Katonapórok. Majd szép Alée között halad a' töltés balra fordúlva a' kised Klugova helység, honnan ismét balra lejtett a' Belareka vize mellett, Mehádia felé. Klugovát elhagyám; 's jobbról a' hamuszínű sziklahegy, balról Mehádia alatt omladéka egy épületnek riasztának-fel elmerüléseimből.

Klugovától partoldalokon 's lejtős helyeken utazva, Mehádiát pillantám-még. Szirtoszlopok 's az iszonyú sziklabástyázat között, a' hegy' szoros nyílásában mélyen fekszik Mehádia Mezőváros; de mielőtt ebbe léptem, szemembe tűnék balról egy jókora hegy' csúcsán, valami régi omladék, melyet a' Lakosok — ha igazat mondanak — hajdani magyartemplom' romjának lenni állítanak. Mehádián egy pár Templom, Postaállás, Kaszárnya van. Itt foglalt helyet a' Kir. Harminczad' Tisztsége-is, helye országos 's heti vásároknak, 's hegyeit jóféle szőlőtő borítja. Lakosai Oláhok 's Németek. Kevés kőből, de annyiaval több fából épült házakat mutathat. Hajdan a' Pártütők, sánczokkal erősíték-meg e' helyet, melyeket az 1716-dik évben Temesvárról kiűzetett Törökök széthánytak.

Itt töltém az éjt. Jó felszolgálat, képes ár 's a' készség helyrehozá, ha mi hiányt mondhatnék-is. „*Venter praecepta non audit. Poscit appellat, non est tamen molestus Creditor, parvo dimittitur, si modo das illi quod debes, non quod potes. Seneca ad Lucil. Epist. 21.*“ Már fentfügge a' nap; midőn ostorával kocsisom csatanta. E' jelhang kocsimba szólíta, 's alig haladék néhány lépést, 's a' vámnál keresztülállá a' Katonaőr az útát. Csak marschroutát emlegete oláhszavai között, 's bár magyarul, németül, tótul felelék néki, nem

akara, nem fogott érteni. Jobbomnál János bátyám, hajdan az Alvincziaknál, most nyúgalmazott Kapitány, egy sokat tapasztalt, 's a' Haza' 's Király' szolgálatiban csaknem örökös nyomorékká lett férjfiú, rácz-, 's horvát-, végre olasz-, 's francia-nyelven, majd lengyelül-is szólítá, 's csak akkor álla-el arczából-is kitetsző erőlködésétől, midőn Bátyám' ajakán a' „kapitány“ szó kicsúszott. Vajha hazánkban az Idegen lenne kénytelen tanulni a' Nemzet' vérrel váltott nyelvét! ! Így még fegyvert-is húzott a' Vég-hely' Ore, 's sziklahegyek, szőlőveszszővel díszlő oldalak között balra tartánk, 's átrepertve a' Belareka' hídján ez jobbra zúgott-le, 's a' Mehádiai fördőnél lévő bérczekből eredő Csernavizében, közel a' hídhoz elmerült. Itt az öszszefolyásnál két felé válik a' töltés, a' bali a' fördőkbe, hova Mehádiáról egy óra alatt eljutánk, a' jobb oldali Orsovának tart, mely ide 1 1/2 Postaállásnyira áll.

Nekem csak nyugalom kell; mert noha az út többnyire mindenütt jó, de a' sziklahátakon, fordulatokon 's szirtrohanások alatt, még-is sok helyen elbágyasztják a' testet a' kocsi' zökkenései. Megengedsz kedves Hivem! hogy nem érdeklőbb levelem, majd ha enyhül testem' fáradtsága, megösmertetek a' Mehádiai fördőkkel, 's édes lesz nekem számot adni neked magamról akkor, midőn forró vágyam: — hogy velem múlathass — nem telyesedhetik-be. Ne feledj!

Ugyan ahoz.

Herkulesfürdőben 1828.

Itt vagyok már Édes! a' bájos, csudás Herkulesfürdőknél, melly már ma Mehádiai nevet-is visel. Elbájolva megigézve attól, a' mit láték, hallék, de a' mellyeket tollra nem bízhatok. Már a' fényölelte Róma' hatalmas falai között-is megzenge a' Herkulesfürdő' neve. Itt a' Rómaiak által az „*ad aquas*“ czímmel érintettek voltak nevezetesek. A' maradványok bizonyítják Róma' nagyságát itt. A' collossalis szirtvilág' tündér-vidéke itt nyílik-meg szemeid előtt, 's hangjaidat elragadozza a' Cserna, melly sziklagöröngyön 's követsen áttörtetve, zörögve hempelygeti égáldotta habjait. Egy lassan zuhogó hang verdesi füleidet, midőn közeledsz ahoz. Örömhanga 's édes tombolása az a' gyógyulóknak, kiket a' nyavalyák' súlyá, e' jóllételt 's egészséget adó helyhez vonz. Már csaknem belépsz, midőn a' vereslő 's tarkán-is ékes épületeket megpillanthatod. Egészen betöltik azok ama szűk sziklavölgyet, mellyben a' fürdő nyugszik, 's hol a' napsúgórok a' leghosszszab napokban-is felette későn köszöntenek-be, 's korán eltűnnek.

Majd alább e' jóltévő vizekről, 's alkotórészeiről. Fényes várost képzel az Útas midőn a' Fürdő' magos épületjeit szemléli, már közöttte jár 's úgy véli, hogy a' szikla-ország' vad tájaiból kilépve, valami országos 's népes Köztársaság' lakhelyébe hágott. A' Francis-

cafördő' épülete kinnt, az Óhitűek 's R. Catholicusok által-is használt tornyos kisdud templom, a' Köznép' mulatására fából építtetett tágas ivó- 's tánczház, a' Josepha, Karolina fürdőházak, a' két emeletű 's veres fedelű vendégfogadó, az egy emeletes szállást nyújtó másik ház, számos szobájjal jobbról; — a' Szem, Császárfürdő, Patika, Kávéház, Kaszárnya; továbbá a' középületektől távolabb eső Károly- és Herkulesfürdők' épületei, mindnyájan a' Kir. Kincstáré, valódi kellemet öntenek-el e' helyen, 's felemelik becsét azon tájéknak, melly ezek nélkül irtóztató vadon lenne. A' fürdők' térhelye az Oláh-Illyriai Hattárőrző vidékhez tartozik. Tekints-fel a' két oldalt az egekbe meredő szirtszálakra, 's hitvány venyigének látod a' százados bükket, 's az egyenes fenyőt, melly itt a' szirtek' élein-is magasra, nagyra törekszik. Ha a' meredeket megmászad, nincs jutalmazatlan hagyatva tudnivágyad. A' szikla' méltóságos, magas csúcsáról, látásodat csak a' láthatár akadályoztatja. Mélyen alattad látod feküdni egy oldalról Oláh-országnak nagy részét, Váraival, Városaival, falujival 's bérceivel; 's királyi Dunának szőke vizén, mint egy tükrön pillantatsz végig. Más részről az áldott Bánát' romános, 's majd lapályos térsége terül-el látásod előtt.

Fürdőházai következők a' jobb oldalon:

1-ör. Mindjárt a' bemenetelnél a' Franciscafürdő két fürdő szobával.

2-or. A' szép ízléssel épült vörös fedelű Josepha-fürdő egy szobával.

3-or. A' Karolinafürdőkét külön, 's egy közösen használtatni szokott nagy fürdőszobával. Ez társaságfürdőjének-is neveztetik, 's többnyire Főrendűek által 's Aszszonyságoktól járattatik. Egyéberánt pedig az épü-

let' gömbölyű alakja 's csinos veres fedele, az uralkodó rend 's csínosság, ezen épületet ajánlják. Ezt követi:

4-er. A' Lajosfürdő, az ó vendégfogadó' alsó emeletében, 12 külön 's két nagyobb közfürdőszobákkal. Itt a' melegség, 36 lépcsőig emelkedik.

A' bemenetelnél baloldalon:

5-ör. A' Szemfürdő. Itt csatornán foly-ki a' párolgó víz, 's ez alá tartja a' beteg poharát, melyet tele merítve a' szomszéd 's arra végre padokkal felkészült szobába által-visz, a' hol fejét ruhával befedvén, a' pohár' felibe tartja szemeit, melyből a' kigőzölgő erő már sok csudát tett.

6-or. A' Császárfürdő, 4 külön, 's egy közfürdőszobával; hol egyszer'smind a' beteges tagokat, egy e' végre készült csepegő műszerrel-is lehet gyógyítani. Ez a' legforróbb fürdő, melynek melege a' 44 lépcsőre hág.

7-er. A' Károlyfürdő, vagy-is az úgy nevezett Láb-fürdő, 2 külön-szobával.

8-or. A' Rómaiak által-is gyakorlott 's magasztalt Herkulesfürdő, egy puska lövésnyire kinnt a' többi épületektől. Ennek vize erősítő tulajdonnal bír, 's az, a' ki a' Mehádiai fürdőt használá, utóljára erősítő gyanánt ide szokott folyamodni. Egy külön, 's egy közfürdő szobával, 's csepegő műszerrel bír bennt a' fürdőben. Mint idegennek néminémű kérkedéssel mutatá itt a' Fürdőfelügyelő nekem, a' szikla' öléből kibuzogó meleg források' csatornáját, 's a' fürdőszobában a' tar sziklára kimetszett Herkules' képét, melyen a' régiség' színe 's alakja ömlik-el, 's az ecsét, a' képínetszésnek gyermekkorára mutat.

A' már a' felosztásban előszámlált épületek között nevezetes:

a) A' veres zszindelyű két emeletű Vendégfogadó. 1824-dik évben épült az, 's körül-belől 80 csinos tágas vendégszobákkal, 's a' Fördők' Cancelláriájával, hol fördőbillétek váltatnak, 's a' szállás eránt-is értekezni lehet, díszeskedik.

b) Az ó Vendégfogadó, régibb épület egy emeletre, 's közel annyi szobával felkészülve.

c) Az útszát formáló két sorú épületek között lévő kút, mellyből a' víz négy csővön folyik szüntelen a' kút kőkavájába, 's ha folyása akadályoztatik, a' kút alkotványja' felsőbb csúcsán, szinte két ölnyre felszökik a' víz, mellynek áldott 's ivásra használt részei, jóltévő befolyással vannak az emberi testre, 's zuhogó omlásai, az emberi mulékony nagyság' természetes hanyatlására emlékeztetnek.

d) A' völgyön, mellyen a' Herkulesfördők fekszenek, hangos zúgással görög szirten 's követsen végig a' Cserna-vize, eredve közel oda a' bérczekből, 's a' dunába szóródva a' sziklavidéken túl. Csinos 's jó ízléssel épült hídjait, a' jelesebb tárgyak közé számálhatni.

Nem kevés vígasztalására 's szerencséjére szolgál itt a' gyógyulóknak az Orvos' és Patika' jelenléte, az alkalmas sétáló árnyékos helyek, a' kávéház, 's a' társaság, melly maga az emberi életnek egyik boldogító kútfeje.

A' köznép 's cselédség, a' bérczek' lábai alatt a' bemenetelnél jobbra eső fa-tánczházba vévén magát, muzsikaszó mellett rugdossa a' port, 's felejtgeti az élet' terheit azokkal, kiket a' sokféle czél 's kinézés, e' mulatáshelyre, a' közellévő helységekből bevonsz.

Ha az úgy nevezett Herkulesfördökhöz igyekszel, balról a' falrakásban szemedbe tűnnek a' Római régi emlékek, faragott képek, 's metszett írások, — de

mellyeket az idő' vasfoga annyira elemésztett; hogy reájok esmérni majd nem lehetetlen. Már Béel Mátyás említi, hogy 1736-ban itt néhány Római 's ráírásokkal ékesített szobor felfedeztetvén Bécsbe vitétt, 's ott a' Cs. könyvtár' pitvarába letéttetett.

Átaljában a' fürdőszobákat épen nem lehet az első ízlésűekkel egybevetni, de nem lehet az alábbvalókkal-is összehasonlítani. A' fa-rovátékok helyett követ — melly itt bőségben van — lehetne ajánlani, 's imitt-amott a' sok között kevésből több csínosságot-is. A' fürdővíz több helyen felette mélyen fekszik a' földben, 's lépcsőkön kell lehágni a' mélybe, mint valami Orkusba. Sem törülközőt, sem tűkört nem kapsz itt, ha nem viszel. Szánakodva kiálték itt fel: Szegény Dardániai Illyridák! be kevés hasznát vették ti a' bódogító fürdőknek, kik Aelian szerint csak háromszor estek által a' fürdésen, a' születés után tudniillik, házasságkor, 's midőn meghaltok.

Hazám' ezüst hangú nyelve zenge-meg füleimben mindjárt, mellyet Erdély' előkelő 's lelkes Fijai, 's a' belső Magyarhon' gyermekei hoznak ide be. Német-nyelv azomban itt-is a' fő; de még szerencse, hogy itt olly távol-is Budától, 's hol hajdan Róma hangoztatá — most már elhalt — egykor hatalmas nyelvét, a' Magyar élő 's vérrel váltott nyelve-is helyt találhat. Óh vajha ne legyünk kénytelenek Sz. Ágoston szavait említeni itt: „*Non censeo felicem Rempublicam stantibus moribus, ruentibus moribus.*“

Mehádia átaljában véve betegeknék való hely. Friss levegője, kellemes lugassai, 's árnyékos helyei, 's azon szerény tónus, melly a' Herkulesfürdőbeli Gyülekezetet characterizálja, arra mutatnak. Csendes ölében a' vidéknek nyugtot, pihenést találhat a' beteg, 's nem kénytelen a' nyers betyárság' újongatásait,

's a' máshol kelletlen-is beköszöntő zavart hangú muzsikaszót szenvedni; mert ezek helyett a' 80 szobával bíró épületet-is egy Nemzetség' lakásának vélnéd, 's a' naponként, a' reggeli 's esti órákon a' Véghelyi Katona-banda által a' sikátor közepén megszólamló rendes muzsikai kart, 's a' néha itt előadatni szokott színjátékokat 's tűzi mesterségeket örömmel hallja 's látja kivált az, kinek enyhülést nyújt a' szent víz; — így nevezék a' Rómaiak — noha ellenben én, 's velem együtt mások-is, ez orvoslás' helyének, az erő 's életvesztegető Bálok helyett, — mellyek itt minden héten tartatnak, — czélerányos nagyobb elevenséget óhajtanék.

Ezek helyett a' Kávéház-is nyújt az unalomnak derítést. Két Billard-asztala ritkán áll üresen, 's a' játszó-asztalok többnyire tömve emberekkel; kiket e' szenvedelemnek sokszor az elégen túlható mámora ide csal. A' közönséges ebéd a' Kávéház' felső Szálájában tartatik. Rend, csínosság, 's az étkek' jósága, 's ezek' sokasága mellett a' képes árr-is, ajánlják a' Fogadós' készségét.

Az érczes vizeket látogató Társaság a' két Vendégfogadóba 's a' körüllevő épületekbe, mellyben a' szobák épen nem drágák, vonúl-be; de a' hol gyakran az ide tóduló Idegenek' nagy száma miatt, sokszor napokat kell tölteni, míg a' Távozónak helyében szobát mutatnak. Ebből-is kitetszik millyen számosak itt a' Látogatók, kik bizonyosan a' gyógyító vizek' meszszeható hírére csoportoznak ide; 's hol a' szobákon kívül, alkalmas záros és nyílt kocsiszínekre-is találhatni.

A' Fördővíz' alkotó részei Kietailbel' Orvos Doctor után:

„E' felette meleg kénfördők, temérdek mennyiségű álló- és kénviráglevegőt, kénvirágmeszet, keserű sót, konyhasót, mészföldet, magnesiaföldet, és bizonyos mennyiségű vasat foglalnak magokba.“

„Ingerlő, hevítő, izzasztó, oszlató, vékonyító, súroló, 's erősítő tulajdonnal bírnak.“

„Hasznai: Már régtől fogva ajánlák magokat e' fördők a' köszvényes nyavalyákban, izmeredésben (anchilosi), az egyszerű bénaságban (hemiplegia), az izvízkórságban (hydropo articulorum), vesekőkórságban avagy vesegyulladásban a' kőtől (nephriti calculosa), bőrnyavalyákban, és fekélyekben.“

A' még el-nem korcsosúlt hű Erdély ide küldi ingadozatlan honlángú Fijait; itt láthatod annak néhány lelkes Mánását, barátságos kezet fogva a' Nemeseikkel, 's édes Honom' Bánáti, 's belső és felső részei' némelly Fijaival. A' gazdag Oláh- 's Moldvai Bojerek, Törökök, olykor-ollykor Basák-is, itt ízlelik a' gyógyulás' malasztját, 's a' nemzeti öltözet mellett híven megmaradó Szervianusok-is, néha számosabban vesznek részt a' természet' ezen bódogító vizéből. Az idén az Orosz-tábor előtté Oláh- 's Moldva-országot 's e' kettőből úgy szóllván maga Orsovára marada szabadon. Sokakat eltartóztata ez a' megjelenéstől. Azomban a' Móreai részeket, 's a' fekete tenger' hullámjait-is ott hagyák az orvoslás végett ide tért némelly lakosok, 's azok között egy Püspök-is meglátogató a' Hazánk' határán fekvő Herkulesfördőt.

A' tudnivágy a' Bálba vezete engem itt. Egy a' Splényieknél szolgáló lelkes Magyar Fő-hadnagy, a' skorpióról tett beszélgetésünkbe belésszóllott. Meg-

dagadott mutatóújját mutatá ez, melyet a' múlt napon egy skorpió csípett-meg. Úgy beszélé: hogy a' mint sapkáját fejeről levette, véletlenül megnyomá mérges vendégét, 's ez csípésével boszszulá-meg. Újja szerfelett megdagada, 's 24 óráig tartá az, 's kánforszeszszel 's egyébbel lohadtt-le csak.

Csörgő 's más kigyókat 's skorpiókat-is nevel e' vidék. Az utóbbiak mérgesek ugyan, de még sem olly mértékben mint az Olasz-országiak. Az Oláhság pénzért oka számra árúlja itt azokat, 's úgy bánik velök mezítelen kézzel mint a' rákkal szoktak bánni, 's nagy ritkaság, hogy valakit ezek közül megmarna. Az új Vendégfogadóba még nem veheté magát; de az ónak szobájiban-is tanyázik már imitt-amott ezen alkalmatlan vendég. A' Herkulesfürdő, de átaljában e' Határőrök' vidéke szagos cseresznye pipaszáraitól-is, melly itt elég drágán fizettetik nevezetes, 's a' rengetegeket' alkonyiban szarvast, őzet, vad disznót 's más vad állatokat táplál, mellyek közül a' királyi szörnyű nagyságú sasok említést érdemelnek.

Méltó itt megemlíteni a' csudálatos úgy nevezett Haramiabarlangot-is (Räuber-Höhle), mellynek osztályai külföldön-is figyelmet ébresztének.

A' szobák' árra az idén, mellyek kivált az új épületben csinosak, tágasak, ágyal 's bútorral felkészültek, egy 24 órára 12 xrtól 48 xr. — Egy különfürdőszoba 8, 's mellék szobával 12 xr. ezüstben. A' Társaságfürdőben minden Személy 6, 's a' közfürdő használásáért pedig mindenik 2 pengő xrt. fizet egy fürdésért.

Fogadd kedvesen Barátom! e' csekélyt, 's olvasása közben jussak eszedbe!

Debreczeni BÁRÁNY ÁGOSTON.

12.

GRÓF SZÉCHÉNYI ISTVÁNNAK

a' M. Hazából.

1817.

István! fényes Ősid Nagy tsemetéje! Te!

Kit nem veszteget a' gőg' hiu szellete:

'S még a' Hét-Magyarok' lelkeiből beszítt

Húnn' tűz-szesz' heve lelkesít!

A' Hír büszke veled; 's a' Haza' bércein'

Fenn-szárnyalva lebeg: Honni reményjein'

Szívedből, sok aléltt lélek, erőszakot-

Győző ércz-falakat rakott.

Széchényit lobogó szent tűzivel teli

(mellyel Lobkovitzon' lángola) képzelei

Benned; mint veri-el annak, Hazánk' javát

Ostromló hatalom-szavát. — —

Nőttesd, Aeli! remek lelki erődet, és

Ojd, hogy sem puhaság rontsa, se tettetés: —

'S majd, ha zöld olaj ág homlokodon helet

Nyér, a' tser-koszorúk felett; — —

Légy a' köz Nagy-Anyánk' gyámola; légy merő

Oszlop, támogató bástya, segéd erő; — —

Egytűl szeszt kap ezer néha, 's erőt tserél,

Mint a' mágnesezett atzél.

Egy szívből, kit az ég alkota vonszani,
Olly bájos hatalom tud kiszivárgani;
Hogy mind azt vezető tűz-szesze tölti-be
Önnön gőzze' megyéjibe',

A' mit gyenge, hiú, görbe arány vezet;
S' jól érezni tanul, a' ki nem érezett: —
Csak-hogy lássa, miként tündököl érdemes
fénnyel egy igazán Nemes.

Hogy nem Név, habos öv, tsillag, adott kereszt,
Vett-kúlts, kolxhisi kos-jel nemesíti ezt;
Nem kívül emelik melljit a' rend-nemek,
Belljebb, ott lakik egy remek. —

És majd érdemiden, mellyeket eddig az
Illy járatlan úton nem teve más; igaz
Hívségednek örök díssze, sok ezredig
tartó Oszlop emelkedik.

Palóczi Horváth Ádám' kéziratiból közli

FENYÉRT GYULA.

13.

A' Váromladék.

Elfogódik szívem mindég,
 Ha egy düledékébe'
 Az idő' vas kezeivel
 Küszdő Vár tün elémbe;
 Itt látom az omladozott
 Falak tornyok mohain,
 A' régi fényt szenderegni
 Múlандóság' karjain,
 Hallom mit sutog a' szellő
 „A' mi elmúlt nem jó elő“
 Bár csak azt ne mondaná,
 Honnom reménybe hagyná!

Hallom mint omlik időnként
 Le egy-egy tégladarab,
 Megválva több száz éveki
 Társától; 's e' hangosabb
 Kacagása, az időnek, —
 Csúfondáros, mivűnkre,
 Megzavarja a' szent csendet,
 Borzasztón a' vidékre:
 Mert száz hollók károgással,
 Denevérek visítással
 Fészkeikből kikelnek,
 A' vár felett repdelnek.

Bár az ilyen szemléletek
 Lelkünket elbúsítják,
 Szíveinknek fájdalmasak,
 Szemem könybe borítják,
 Még-is örömet járok én
 A' vár omladékokhoz,
 Mint a' régi dicső kornak
 Emlék oszlopaihoz;
 Itt Jelent az Elmúltakkal
 Élőket a' Meghaltakkal
 Őszre hasonlíthatom, —
 Áldom vagy megsóhajtom.

Ha egy félig ledőlt kapun
 Az udvarra belépek,
 A' pusztulás martalékján
 Bámúlok és merengek
 Félve nézek magam körül,
 Itt egy csör, ott susogás
 Felrezzentvén andaltomból.
 Isten minő változás! —
 Itt egy kőre űlt nagy béka
 Szemeit rám hunyorgattja,
 Ott egy kígyó sziszegve
 Csúszik üregébe-le.

Halkán lépek, mert a' szent csend
 A' topogást megtiltja, —
 Tovább, amott kőrakásbá
 Hever a' vár' kastélyja,
 Megilletve közelíték
 Századoknak előtte,
 Lárma', élet' lakhelyéhez, —
 — Minő sorsra kerüle!
 A' leroskadt oszlopokon
 'S még fennálló ablakokon
 Kígyók, gyíkok mászkálnak,
 Hollók ki 's be szállongnak!

Alig lehet észrevenni, —
Az idő olly kegyetlen,
Hol állott a' várkapolna,
Hajdani szentségében;
Bemohosúlt kő - darabok
Fekszenek a' szét - omlott
Oltárokból, ide 's tova,
A' sír üreg megnyílt,
Setét és csend lakik abban
'S az ott elszórt koponyákban
Lelte Hon rég mentségét,
Mostan béka lakhelyét.

Nem várja már a' Vár' Szúze, —
Ereklyére kiállva,
Karja közé viadálból
Kedvessét, óhajtozva,
Nem ad jelt az örön-álló,
Trombita kürt nem harsog,
Az utolsó harang - kongás
Óta hány század forog!
A' mi hallik szél zuhogás,
Ollykor ollykor egy sohajtás
Eredt a' sír üregbe,
Egyveledik közibe.

A' mint éjfél üt az óra,
A' közel falu tornyán,
Zörgés, láрма, kiabálás
Támad a' vár' udvarán
Mintha lantós álmaikból
A' hajdani hős lakók
Felriasztva, készülnének
Védni a' Hazájok'.
De ismét lecsendesedik
Minden 's mély álmra fekszik.
'S meg úgy suttog a' szellő
Az elmúlt nem jó elő.

Pechata Károly.

Népdalok.

I.

Sárga levél, sárga levél,
Bús útamra miért estél?
Azért estem mert nincs ágom,
Nincs a' mi tart, nincs világom.

Hej nekem-is az a' sorsom,
Hideg a' föld fázva járom.
Van hazám, de nincsen benne
Egy kis hajlék, melly fölvenne.

Harmat, harmat, hol termettél?
Bús szememre miért estél?
Azért estem a' felhőbül,
Mert víg napom már nem derül.

Rezgő harmat! te könnyé válsz,
Szememben jó forrást találsz.
Leszállt nekem-is szép napom,
Szegény Magyar! azt siratom.

Fülemile, te kis madár,
Szép dalod mért nem zenged már?
Azért nem zengem dalomat,
Mert elvesztém kiv páromat.

Hej fülmile, te kis madár!
Elnémúlok én-is immár.
Mért mondanám keservemet
Ha nincs szív, melly ért engemet.

2.

Monddsza nekem, rózsám adta,
Van-e kezéd ollyan,
A' melly nem csak ölelni tud,
De jártas dologban?
Van kezem, melly a' ház körül
Tud munkát találni,
Jól tud varrni, sütni, főzni
'S beteget táplálni.

Monddsza nekem, kincsem adta,
Van-e lábad ollyan,
A' melly nem csak sétálni tud,
De hon-is talpon van?
Van lábam, melly jó úton jár
'S nem botlik olly könnyen,
A' nappal kél, sűrögve jár,
A' háznak körében.

Monddsza nekem, lelkem adta,
Van-e szíved ollyan,
Melly szeret? Ha van, elveszlek
Még ezen farsangban.
Van szívem, melly híven szeret
'S ezt tartom fő jómnak;
De másért ég, nyalka legény!
Tiéd kosaram csak.

SZALAY BENJÁMIN.

(Kisfaludy Károly.)

14.

A' házi Nevelőkről.

A' nevelésről közönségesen, mióta ez az emberi Nemre nézve legfontosabb tárgy méltó tekintetbe kezdett vétetni, igen sok íratott, de még elég épen nem. Nem-is lehet ebben örökre állandót, hasznost, minden tekintetben, időben, helyben, minden Nemzet között fogamatost, minden személyhez, környülálláshoz, minden lelki, testi tehetségekhez alkalmatost, minden különös célra, kívánságra, hajlandóságra alkalmaztathatót, minden az emberi Nem körül olly igen sokféle lehetséges esetekben el-nem hibázható, egyszerre egy személynek írni. Tsak az egy Isten az, a' ki a' világ' igazgatásában örök törvényeket szabhatott, a' történetek' okait, folyásait, következéseit úgy előre láthatta; hogy ő az örök időben tzelját bizonyosan eléri. De az ember, ez a' csekély por, egy perczenetnek, egy maroknyi helynek gyermeke, csak keskeny körben láthat, rendelhet, igazgathat, szemlélődéseit az akkori, azon helybeli okokból, szokásokból, vélekedésekből, mint meg annyi befolyásokból, így vagy amúgy intézheti, ez vagy amaz célra függesztheti; s mind ezek a' nagy viszontagságokban utóbb vagy eltűnnek, vagy temérdek módosításokat szenvednek. A' régi Nemzetek' legtöbb maradványinak csak az akkori idő tekintetéből lehet mi előttünk érdemök; sokkal kevesebb hagyományaik ille-

nek egészen a' mi életünkhöz 's történeteinkhez. Azon nemes tulajdonságokra nézve, mellyek az emberlétnek örökké tartó alapjai, vagy inkább alkotórészei, millyenek az ész, okosság, elme, mesterséges test, tagok, ezeknek egyessége, munkássága, kötelessége; úgy vélnénk, lehetne egy mindenkor illendő módot feltalálni, vagy már sok nagy Paedagogusoktól találtatott-is fel, melly szerént mivel-tethetnének; de ha meggondoljuk, hogy ezek nem változhatatlan potentiák, hogy a' számtalan modificatiók ezeket-is a' nevelésre alkalmasabb vagy alkalmatlanabb formákba és mennyiségekbe öntik, hogy a' nevelés nem-is épen a' bennünk lakozó tiszta isteni lélekkel vesződik, hanem a' sok kedvetlen befolyásokkal; úgy által kell látnunk, hogy valamint a' körülállások sokasodnak, kevesednek, átalváltoznak, elhatalmasodnak, gyengülnek, úgy a' nevelés' tudományjának-is szüntelen kísérnie kell őket, és egy talpon soha meg-nem állhatnak. Ez leginkább illeti a' házi nevelést, hol a' Nevelőnek többnyire ez vagy amaz között csak a' választás van szabad akaratjában, a' körülállások egész hatalommal uralkodnak. Ezen szempontból tehát úgy látszik, hogy majd minden időszakasz, minden hely, Nemzet, sőt minden ház más módot és könyvet kíván.

Mitsoda törvényeket lehetne hát erre nézve egy házi Nevelőnek sinórmértékül adni? Épen semmit-e, vagy igen-is sokat? Nem volna-e jobb, mindent a' Nevelőnek okosságára, 's gyakori elmúlhatatlanul szükséges eszmélődésére bízni, a' ki feltalálhatja, mit minden időben cselekedjék? Vagy tanátsosabb, nem helyheztetni abban annyit, a' ki már sokszor megcsalt, és a' kit individualis esze-is könnyen olyan útakra vihet, mellyeknek csak az a' hibájok, hogy nem az akkori időre 's helyre

illenek. — Én úgy vélem, hogy ebben a' dologban, a' hol törvény kell, ott nem használ, a' hol nem kell, ott józan ítélet, gyakori fontolgatás, és hivataláról való gondolkodás, mellyek minden házi Nevelőben különösen megkívántatnak, elegendők ugyan; de a' rendszabások, vagy inkább figyelmeztetések, 's a' tanácsolások-is igen hasznosok, és minden új Nevelők előtt nagyon kedvesek. Erre nézve közleni bátorkodom némelly észrevételeimet, most azon tárgyra való tekintetből, mellyben legtöbb fontosság van, de legtöbb tévelygéseket szül elmellőzése vagy okos felnem fogása.

Fő gondja legyen tudniillik a' Nevelőnek, azon környüállásokat megismerni, és érdemekre méltatni, mellyekben ő néki munkálkodni kell. Az okos mezei munkás, ámbár földjét, hivatalát esmeri, szereti tudni, mikor millyen idő jár, hogyan éri földjét a' nap, millyen szél szokott fúvni; felhős-e, tiszta-e az ég többszer, nincs-e kitéve földje árvizeknek, rétje áradásoknak, kertje lopásoknak, háza tüzi veszedelemnek; ezt tudni néki szükséges, mert csak e' szerént intézheti szorgalmát, szabhatja reménységét, kissebbitheti félelmét, szívében érezheti örömet, dologra termettséget, vidámságát, bátorságát; elmellőzheti, könnyebben tűrheti, meggyőzheti a' bús gondokat, a' lankasztó nehézségeket, a' leverő eseteket. Így tegyen az okos Nevelő-is. Ő néki-is abban a' házban, mellybe jött, bizonyos napfényje, szele, időjárása, éghajlása van, mellyet ő meg nem másíthat; olly emberek veszik körül, kik nem mindenkor tesznek kedvére; vélemények, ítéletek, képzeletek, bevett principiumok, megrögzött szokások, nemzeti 's személyes különösségek uralkodnak, mellyeket csak ritkán, de még-is okosan módosíthat; felettébb való erőltetések vagy gondatlanságok, fellengző reménysé-

gek vagy bizodalmatlanságok, czélerányos rendelések vagy gátló zűrzavarok, durva életmódok vagy mivelten kényességek, elbizottság vagy együgyűség, háború vagy béke hatalmaztak-el, mellyeket vagy nevelhet vagy gyengíthet; mind meg annyi sors' adományjai, játéka, mellyeket a' Nevelő vagy használ, vagy okosan megvet; mind meg annyi okok, befolyások, segítségek, akadályok, mellyeket esmervén, nem lesz vigyázatlan a' veszedelmekre, sem a' kedves pillantatokon nem kapó, azokat haszonra nem fordító; nem esmervén, botlik minden lépésében, csüggedez dolgában.

A' ki az útát nem tudja, nem mehet; vezetőt fogadjon? Kit? Nem azért hívták-meg Nevelőnek, hogy tanítsák-is, fizessék-is. Valóban kevés fiatal ember olly szerentsés, hogy ollyan házba kerüljön, hol a' fő tagok, a' kiknek vezetésök lehet egyedül hasznos, 's őt akarják-is, tudják-is szívesen vezetni. A' józan ész igen-is helyesnek itéli, hogy az új Nevelő a' szülőktől várjon, sőt kérjen útmutatást; ez nem csak szép, de kötelesség-is, 's el nem vállalni nagy vétek volna. De mennyire mehet ezen útmutatás? Legfellyebb bévezetik hivatalába, kötelességeit elébe adják, magzatjaikat bémutatják. Könnyű általlátni, hogy sok tárgyakat, mellyek nagyon fontosak lehetnek, vagy szerénységből, vagy bizodalomból, vagy előkelő vóltok' tekintetéből, vagy tudatlanságból nem érinthetnek, hanem vagy a' Nevelő' okosságára bíznak, vagy örömezt elhallgatnak. A' ki az illyen bévezetéssel megelégedvén, azt hiszi, hogy figyelmét többre függesztene nem szükséges, igen megcsalódott. Csak hamar sok megfoghatatlan lesz előtte, ollyan esetek adják-elő magokat, mellyeknek okait nem érti, következtéseiktől megdöbben, elsőben a' legfontosabbat-is csekélységnek veszi, utóbb egynehányszor

megütköztén, a' legcsekélyebbet-is nagynak nézi; egy érthetelenség a' másikat szüli, végre a' megelégedetlenség szíveiket marczangolja. Melly igen könnyű itt még a' leghűségesebbnek-is megcsökkenni.

Azt mondhatná némelly: „a' ki igazán Nevelőnek termett, és Niemayernek lelkével bír; annak nincs szüksége, minden általmenő eseteket annyira felvenni, és miattok feltett szándékában csak egy kevésbé-is megállapodni. Az igaz philosophiai alapokon álló Paedagogikának törvényei minden környülményekben csálhatatlan vezérek.“ Ezt én is örömmel vallom, de még-is olly szenteknek őket nem tartom, hogy lehetetlen volna valakinek, ellenek tenni, sem olly közönségesen, tudva lévőeknek, hogy senki mellett ne hibázhassék. Azon törvényeknek tudására csak gyermeki ész kívántatik, de haszonra fordításokra olly nemes karakter, mellyre csak az tehet szert, a' ki ezen szövvényes hivatalnak mind könnyebbégeit, mind vergődéseit esmerte, tapasztalta, 's nem csak a' virágos mezőn járkált, hanem a' sziklákat-is mászta. A' nevelés principiumainak használása, alkalmaztatása továbbá, bizonyosan a' környüállásoktól határozatlik-meg, mellyeknek megfoutolása azon philosophiai könyvekben közönségesen a' Nevelő bölcsességére bízatik. Amazokban a' theoria ékeskedik, emézekben a' praxis él. Hogyha p. o. az, a' ki velem együtt munkálkodik, vagy legalább befolyása van hivatalomba, nem tudja őket; ezen tudatlansága miatt az én szándékomat, útam, nem értvén, elsősége', hatalma', érzésében (vannak reások példák), engem-is akadályoztat, maga sem talál-ki jobbat, mi tévő legyek? A' nevelés' tudományja, melly olly szélesen kiterjedő, hogy majd lehetetlen, minden nevezetes kicsinységekre a' Pae-

dagogiát írónak kiereszkedni, alkalmasint e' három esetet teszi-fel: vagy tûrd, vagy vezesd j'obb útra, vagy nem gondolván vele, folytasd bátran szándé-kodat, a' szerentsés kimenetel megbékéltet vele,“ — és az ezek közül való választást józan okos-ságom' bírálására hagyja. 'S mind egy-e, akár mellyiket akár miképen cselekszem? Tehetem-e akár-mellyiket haszonnal? Nem lesz-e több kár, mint siker? Hogy azt megítélhessem, mellyiket, hogyan, kik által, mikor eszközölhessem; bizonyosan, esmernem kell minden körülállásokat.

Az ifjúság mellett forgolódnék továbbá, a' sok kénszerítések és eröltetések után, már többnyire mindnyájan bevették ezen Axiomát: hogy a' legjobb, legcélelérányosabb nevelés az, melly a' körülállá-sokat úgy intézi és igazgatja, hogy azok a' neven-dékekre kívánt jó befolyással legyenek. Ebből a' szempontból eredtek a' külső országokban az osko-lai és tanításmódbeli Reformatiok, és külömbféle systemáknak béhozása. Ennek legszebb példája azon intézet Ángoly-országban, hol a' tolvajság-hoz, hazudozáshoz, csaláshoz, egyszóval, minden erkölcstelenséghez szokott szegény sorsú gyerme-kek neveltetnek, és ezen vétkeiktől elszoktattnak. Ez ott, nem valamelly kemény büntetések által, hanem egyedül a' környülményeknek rendes és okos igazgatásával vitetik, a' mint az újságokban olvassuk, igen szerentsésen véghez. Valóban, ha a' szabadakaratot, mellyben az emberiség mái vi-lágban különösen büszkélkedik, 's mellyet elnyom-ni egy jó nevelésnek sem kell, meg-is hagyni, 's kedvünk 's célunk szerént érdekelni, meg-hatni, buzdítani 's vezetni-is akarjuk; nem lehet szebb és foganatosabb módot feltalálni ennél, mellyhez képest, a' nevendékeknek szabad tetszésökre bi-ztaltatván a' választás, a' körülállásoknak bölcs

elrendelése által a' kénynek valamelly észrevehetetlen határt vetünk, és hogy kívánságunkkal meg-egyezőleg válaszszon, úgy intézzük-el a' dolgot. Ez a' nemes eszköz a' házi nevelésben a' legszerencsésebb, és úgy szólván, csálhatatlan, ha bölcsen és annak rendje szerént követtetik. A' ki a' környülményeket nem esmeri, ebben egy jó lépést sem tehet. Ne mondja senki: hogy ez csak képzelődés, mivel a' környüállások egy előkelő házban alig függenek a' Nevelő' akaratjától. Ha őket jól esmervén bölcsen használni tudja, ha van okos előrelátása, a' szülék előtt tekintete, bizodalomra érdeme, és elég bátorsága, netalán némelly izetlenségeket egy vagy több ártatlan lelkek' bölcsőségáért elszenvedni, bizonyosan fogamat nélkül nem lészen iparkodása. Nincs az a' szívetlen szülő, ki azért, a' kit szeret, sokat ne hagyna egy olyannak hatalmára, kiben van bizodalma. A' hűséges, szelíd, bölcs tanítónak lelkében, tudományjában, tanításában 's egész magaviseletében végre, nem csak sok teremő, hanem sok igazgató erő-is van elrejtve; de a' mellyet csak a' nevelői névre igazán érdemesek esmernek.

Tagadhatatlan dolog végre, hogy igen sok függ attól, mikép forgolódik a' Nevelő a' házkörben, a' nevendékeknek, 's azoknak, kik hivatalát könnyíthetik-is nehezíthetik-is, szemeik előtt, a' kik ott vagy tapasztalásból, vagy már szokásból, úgy szólván, honosok, és minden oda jövőt ottvaló mértékkel érdemesítnek. Eleinten, midőn nagy a' várakozás, midőn mindenki az új Nevelőt azon tisztelettel fogadja, millyent fontos hivatala gerjeszt; könnyen elengednek néki némelly kicsinységeket, és szerénységével, ismeretlenségével vagy ártatlan zavarodásával mentegetik, egy szóval, az első megjelenés, mellyet legnehezebbnek tartanak sokan, alkalmasiut

a' legkönnyebb. De nem így van a' dolog utóbb. Il-
lendőnek tartják, hogy az új ember hangjokat meg-
tanúlja, szokásaikat, mellyekhez sokszor érdemeiket
kapcsolják, becsülje, megtartsa. Az okos Nevelő,
a' ki hivatalának nem csak kezdetét, hanem egész
folyamatját és megkoronázó végét szíven hordozza,
itt legvigyázóbb legyen. A' kik azt vélik, hogy
nyájas képpel, enyelgéssel, hízelkedéssel mindent
kielégítenek, rossz vélekedéssel vagynak sok nemes-
lelkű Nagyok eránt. Való dolog ugyan, hogy itt
többnyire a' dilettáns világ fürkészi benue haszna-
it; de sokan, igen sokan arra-is tekintenek, hogy
nevelői ügyességét esmerjék. Tudni kell a' Ne-
velőnek, mennyit adjon amazoknak, mennyit ezek-
nek, ollyas praetensiokat 's véleményeket, mellyek
hivatalának, tekintetének árthatnának, nem köteles,
nem tanácsos förmálniok engedni. Az egyszer
bévett róla való ítélet megmarad, mivel az embe-
rek nem akarják elméjüket többszöri vi'sgálódá-
sokkal, véleményekkel, ítélethozásokkal terhelni,
fárasztani; bóldog az, a' kinek az kedvez, de jaj
annak, a' kinek nem. Legnagyobb szorgalma sem
elégséges, azt utóbb megmásítani. Főképen ma-
gával ne ellenkezzék a' tanító, mert itt tanítványja
őt ítélő szemmél nézi, a' szerént, a' mit tanított.
Eszében tartsa tehát, hogy mindennek tartozik va-
lamivel, de magának és hivatalának legtöbbel. Mi-
tsoda bölcsesség lehet itt vezetője, ha a' körül-
állásokat nem esméri?

Azonban így vélekedhetnék valaki: „a' házi
Nevelőre nézve, a' ki többnyire fiatal ember, és
az iskolákat csak most hagyta-el, illetlen-is vesze-
delmes-is, mindenbe keveredni, ollyan dolgokat
kikélmelni, mellyeket jobb sokszor, nem tudni.
Koczkára teszi szíve' nyúgalmát, nehezítheti azon
tiszteletkimutatást, mellyel minden esetre az érde-

mes háznak, a' nemes Familiának tartozik, elvesztheti azon szép ideált, melly a' fiatal szívet lelkesíti, és a' szent cél felé fennyen viszi. E' mellett hűsége-is csorbúlhat, midőn várakozásiban megcsalódott, nagyobb lehetetlenséget láthat hivatala' szerencsés folytatásában, mint a' millyen valóban vagy. Ezen fontos vélekedés sérelemmel van öszszekötve. Azt látszik jelenteni, mintha a' vi'sgáló csak gyarlóságot 's meggyökerezett roszt fogna felfedezni, mellynek tudása által rosز erányba jönné a' világgal; holott a' jószívű ember előtt, több jó tűnik-fel mint rosز. 'S akár mikép legyen a' dolog, mindenikből kell annyit tudnia, a' mennyi hivatalának használ vagy árthat; külömben azt elmellőzi, ezt meg nem előzheti. Egyébiránt én a' Nevelő' személyében egy olly okos embert kívánok látni, a' ki megtudja külömböztetni az illendőt az illetlentől, az őt illetőt a' nem illetőtől, a' kötelességet a' kívántsíságtól, a' józan megítélést a' szeles tudákosságtól; a' szokatlan akadályok miatt nem adja magát a' gyáva elzsibbadásnak, hanem általok erősebb szorgalomra buzdítatik. Midőn ajánlom, hogy a' környülállásokat esmerje-ki, nem akarom meggondolatlan 's szemtelen kémné tenni; hanem csak azon dolgoknak, mellyek nevelésére nevezetes befolyással lesznek, tökéletes tudását, és czélerányos megfontolását vitatom és tanátslom. Midőn a' Familia' theátrumába béveze-tem, nem javaslom néki, hogy gúnyoló vagy tapsoló legyen, hanem szerény néző, és annak mélyen bélátó megítélője, micsoda lélek uralkodik azon játékszínen, millyen az izlés, miveltség, tudomány; minő színben jelenik-meg a' virtus, az erkölcsiség, a' nemzetiség; melly érzéssel rajzoltatik a' büszkeség 's együgyűség, a' gazdagság 's szegénység, a' méltóság 's alacsonyág, a' bátorság 's gyávaság.

a' hatalom 's tehetetlenség, az érdem 's a' silányság; hogy előre lássa, milyen foglalatú darabot adnak holnap, holnap után, 's tovább; hogy előre megítélhesse, mi leszen ezek közül nevendékjeinek gyarapodásokra, mi romlásokra, milyen eszközökkel lehessen, amazt foganatosabbá tenni, ennek elejét venni, őt gyengíteni, módosítani; hogy tudja, mikép kell ezen helyen egy derék nevelői planumot készíteni és szerencsésen valósítani. A' ki illy czélból figyelmez a' világra; a' legszebb tudományt, az emberek' esméretét szerzi-meg, és bölcsen intézi tulajdon lépéseit. Ez a' Nevelő előtt egy a' legfőbb és legszebb Problémák közül.

Ebből könnyen következik, milyen lélekkel fogjon a' hűséges Nevelő ezen fontos és nehéz munkához. Átaljában egy szelíd, mérsékelt temperamentum, nemes, nyíltszívű, erős character, 's a' legtisztább szándék, legyenek vezérei. Különösen pedig:

a) Mentt légyen minden előítéletektől, minden gyanúskodástól; külömben az igazat nem fogja megtalálni. Ne hitesse-el soha magával előre, hogy ő most csupa gyengeségeket fog felfedezni, azt se, hogy csupa virtusokat. Az egyenes szívű ember több jót sejt, többet-is talál.

b) Tegyen félre minden tudós gögöt. Olvasson ugyan Psychologiai, Anthropologiai, Physiognomikai könyveket, de Axiomáikra ne építsen illendőnél többet. Mennyi ez az illendő, kitalálhatja, ha meggondolja, hogy azon tudományok, különösen az utólsó, többnyire hypothesisekből állanak. Okoskodása ne légyen olyan mint a' számvetés: ex datis tribus eruere quartum. Ha százszor kitalálta-is, még se tartsa igaznak, míg a' környülállások azt magok ki nem fejtették; mert az életben nincsenek olyan egyenes proportiók, mellyek

mindég egy quotust adnának. Kövesse Hippelnek ezen mondását: Ein gesunder Verstand focht nichts aus der philosophischen Speisekammer, sondern nimmt's aus der Welt. — Különösen ójja magát a' roszra magyarázásoktól; a' miben legtöbbben hibáznak, mivel benne legkönnyebb hibázni; azért

c) Iparkodjék mindennek okát tudni. Egyforma történeteknek egyforma okot mindenkor tulajdonítani nem lehet. Sőt sokszor alapos okok helyett nem talál egyebet csekély általmenő mellékdolgoknál. Így bizonyosan rá fog jönni ezen igazságra, hogy kevés emberek tesznek mindent principumból, 's hogy az emberi szívnek majd alig lehet okokat tulajdonítani.

d) Idegen légyen ugyan minden fellengező nemzeti Particularismustól, melly mindenkor mivelletlenségnek jele; de e' mellett megadván a' nemzetségnek a' magáét, becsülje szép különégeit, és őket, mint sok nemes cselekedeteknek indító okait, és számtalan indulatoknak mint meg annyi belsőt, érdemekre méltassa. Ugy tekintse azon érdemes házat, mellyben munkálódik, mint a' világot, 's úgy-is, mint egy Nemzetet, kicsinyben. Egyik e-ránt sem szabad igazságtalannak lenni.

e) Főképen vigyázzon, nehogy a' környülállások' vi'ssgálása mellett, valami módon okot adjon a' bizodalmatlanságra, 's a' tőle való idegenségre.

Nem lehet czélom, itten hosszas anthropológiai fejtegetéseket írni és sok házi környülményeket 's történeteket nevezetesen felhozni, mellyek a' vi'ssgálódásnak különösen tárgyai; mivel amazok számtalan könyvekben fellelhetők, emezek nem ide illenek. Csak némelly pontokat érintek még meg azoknak kedvéért, a' kik őket használhatják; ezeket-is csak aphorismák gyanánt, kifejezéseket és bízonyításokat az életben találja a' bölcs Nevelő.

1. A' kicsinységek, a' legcsekélyebb tettek, esetek, a' legbővebb 's legbizonyosabb esmeretre visznek, mivel csupán a' természetből származnak minden mesterség és színezés nélkül. Ezekre függeszze főképen figyelmét a' házi Nevelő. Ezeket legkönnyebben ki fogja tanulni; azon felül szépen elkerülhet minden titkolódásbeli 's alattomos magaviseletű gyanúkat, mivel az ilyen csekélységeknek cselekvői, ezekbe semmi fontosságot nem helyezettvén, másról sem gondolják, azt benne találni. Itt még az a' haszon-is vagyon, hogy nem köteles a' Nevelő nyilván kijelenteni vélekedését, mivel a' többség előtt ezek indifferens dolgok; de a fontosabbaknál ez nagyobb nehézséggel jár, mert itt a' részvét sokszor majd elkerülhetetlen, melly által könnyű valakit megsérteni, vagy az őszinteséget kivetkezni.

2. Legszebb vi'sgálódó mezeje továbbá a' Nevelőnek a' vígasság. Midőn a' szívek a' sanyarú politikának, feszültségnek, 's emésztő gondoknak bilincsei alól felszabadúlnak, lebegvén az életnek kedves érzésében, szinte megnyílnak. Ekkor szabad lengésekre kapnak minden indulatok, kívánságok, remények, óhajtasok; minden élő felkeresi igazi elemét, kiterjeszti szabadsága szárnyait; ekkor jön világosságra nem csak az, millyenek az embereknek belső alkotások; hanem az-is, millyenek volnának, ha mindenkor kényjekre repülhetnének, sőt az-is, millyenek lehetnek még utóbb. Itten könnyen általláthatja a' vi'sgáló mind azon rejtett indító okokat, mellyek sokszor a' színlés alatt gyengéknek tetszenek, sokszor eltűnni 's kihűlni-is gyaníttatnak, egész valóságokban 's erejökben, itt fogja felfedezni a' véleményeknek ezer szövevényjét, a' jövődönök temérdek lehetséges eseteit. Itt gyűjthet magának nagy bélátást és bölcsességet, azok-

nak, a' kiknek hajlandóságától sok függ, minden környülményekben kedvöket találni, szíveikre titkon békélyással lenni. Lichtenbergnek egy bölcs mondása, ámbár nem mindennek áll kezére, itt megjegyzést érdemel, 's ez az: „Ich habe durch mein ganzes Leben gefunden, daß sich der Character eines Menschen aus nichts so sehr erkennen läßt, wenn alle Mittel fehlen, als durch einen Scherz, den er übel nimmt.“ Nem egyéb okból, mint, hogy akkor az individuálitás egész erejében vagyon, és a' vígság neki elég bátorságot ad, azt a' mi néki nem tesszik, kijelenteni.

3. Legnagyobb segítségére van a' házi Nevelőnek, ha ő az Uri ház' némelly előkelő barátjának bizodalját megnyerte, a' ki neki legtöbbet felfedezhet, és mindenben a' legokosabb útmutatást adhatja. Egy fiatal Nevelőnek semmit jobban nem ajánlhatok, mint ezt. Legjózanabban cselekszik az, a' ki ilyen elősegéd nélkül be sem lép rendeltetésének helyére. A' meghívó levéllel épen úgy van a' dolog, mint a' fellyebb érintett hivatalbeli bevezetéssel. Hogy semmi váratlan eset ne érje, melly szívébe kedvetlen vagy félszeg benyomást tehetne; szükséges, hogy lelkében előbb ott legyen, a' legfőbb dolgokat előre tudja; a' mit pedig csak ilyen hűséges és nyíltszívű barát által tudhat-meg. Melly bódog lesz, ha továbbra is bölcs tanátsadását, és némelly történendőkben egyedül annak ilendő közbenjárását használhatja!

4. Hogy a' Nevelő mind ezekből állandó tudományt és bölcsességet szerezzen magának, tartson Jegyző-könyvet, mellyben részrehajlás nélkül mindent felírjon, és okosan kombináljon.

Nem íratik minden mindenneknek számára. Azok a' kiknek ilyenre szükségök nincs, vessék félre. Sok fiatal emberek, kik a' nevelésre adják mago-

kat, reményilem találni fognak ebben némelly figyelemre méltó jegyzéseket, mellyeket elméjökben tartván, a' háznak, mellyben vagynak, szokásait, tónját, módját, okos társalkodásaik közben megismerik, és ezen esméretet haszonra-is fordítják.

Szepezdi Kiss János,
Bécsben.

15.

A' Monomániáról,

Szabadságtalanságról és Nekitulajdoníthatóságról (Imputabilitas) Hufeland K.W. által, egy Nevezetlennek ezen tárgyról való ítéletével együtt.

Minden embernek vagynak született ösztönei a' roszra, az egynek több, a' másnak kevesebb számmal, az egynek inkább ehez, a' másnak inkább amához. Hogy ezeket megharczolja, 's illendő korlátok között tartsa, azért adatott neki az ész. — Ez, egész életének mintegy feladott munkája, hogy a' benne lakó, 's vele egy házban élő állaton uralkodjon. Az erkölcsiség, 's még inkább a' valás segítik őt ebben. — De ha ezt elmúlasztja, úgy ezen állati ösztönök, mindég több hatalmat, sőt utóljára felsőbbiséget nyernek, 's birtokjokba ejtik az észt; ők telyeséggel erőt vesznek az emberen, 's végezetre az észnek és a' vallásnak minden beszóllása mellett-is, ellentálhatatlanúl a' gonosz

cselekedetre hajtják. Így támad azután az, melyet *gyilkolás-, lopás-, paráznaság-, részegeskedésvágy-nak* neveznek, hová a' *gyújtogatás-, méregölés-, 's önmagagyilkolásvágy*, merő újonnan támadt, 's ki tudja még hány várható Monomániák tartoznak. Már egy ilyen embert valóban betegnek és szabadságtalannak kell nézni; de ez korántsem törli-el a' Ne-kitulajdoníthatóságot, (*Zurechnungsfähigkeit*) és a' felelet kötelességét, a' már véghez vitt tselekedet mellett. Mert éppen abban áll a' büntethetés, és a' nekitulajdoníthatóság, hogy az ember azon ösztönt annyira menni engedé, hogy végtére ilyen állapotra, melyet részinte esztelenségnek nevezhetni, juthatott. Ez hasonló eset, mint mikor valaki legnagyobb indulatjában, valami vétket elkövet. A' cselekedet' szempillantásában ez-is szabadságtalan, és esztelen ugyan, de ez a' hibát és a' vétket nem törli-el. Az előidő, ('s most-is a' közember) igen jól esmerle ezen állapotot, és ezen szavakkal adá elő: „Az ördög szált-meg“ vagy pedig „megigézett,“ és helyesen, csak az ördög alatt az uralkodásra ért rossz principiumot szükség érteni; de a' Felsőség nem tekint ezen mentegetésre, melly a' mostanival, t. i. a' természeti szükség' mentegetésével összezejön, hanem megbünteti a' vétkest.

Az ördög' helyére lépett most az *Organisatio*, a' testi befolyás, a' betegség, 's ezeknek védlőik, — itt valóságos *Avocati di Diabolo*, — az Orvosok. — Mi, mint orvosok, örömet megengedjük, hogy a' lélek és a' test költsönös összeköttetésben állanak, sőt hogy minden ösztönnek van tulajdon eszköze, (*organum*) továbbá, hogy az ösztönnek kedvezése által, az eszköz tápláltatik, úgy, mint megfordítva, az eszköz hatalma által az ösztön, utóljára az ellentállhatatlanságig. — De nem ugyan az-e az, melyet az előtt mondánk, tsak hogy testi

matérialis — tekintetbe kifejezve? — Nem egyre jön-e az eszköz az ösztönnel össze? 's nem az ember hibája-e, hogy az ösztönnel kedvezése által, eszköze olyan hatalmas befolyást nyert, vagy ha az a' természettől, avagy betegség által, annyira erős vőlt, hogy azt az ember ész és vallás által nem zabolázta-meg, és így maga az eszköztől annak eledelét elhúzta. Mert hogy ezt a' hiányos lelki-befolyás, és lelki-inger által véghez vinni lehet, azt bizonyítja a' maggolyók' elenyészése, azoknál, kik sokáig élnek szoros magokmegtartásában, az-az: a' léleknek az érzékiségtől, nem csak *physicus*, hanem *psychicus* teljes elvonásában, és annak a' száraz *abstractus* tárgyakra való fordításában. Értetődik, hogy itt egy átaljában nem a' tökéletes esztelenségről van a' szó, melly igen-is a' testtől független lehet.

Az valóban megfoghatatlan, hogy ezen új tanításnak védelmezői azt az *Inconsequentia*t nem érzik, mellybe belekeverednek. Minden ösztönök között bizonyára legerősebb a' nemi-ösztön. Nem kellene-e tehát ilyen tanítás szerént az *erőszaklételt*, a' *paráznaságot* 's a' t. mint neki nemtulajdoníthatónak, annakokáért büntethetetlennek itélni, mihelyt a' cselekvő megmutathatná, hogy ő nemi-monomaniában szenved, melly, fájdalom! a' mai időben nem lenne nehéz.

Nem kellene-e ezen tanításnál fogva azt, a' ki részegségében valami vétket követ-el, büntethetetlennek itélnünk, hiszen ő sem cselekedett szabadon 's így neki nemtulajdonítható képen? — És még-is megbünteti egy bölcs Felsőség ezen vétket nem külömben, mint másféléket; ő nem annyira bünteti a' cselekedetet, mint, hogy a' cselekvő olyan állapotba helyeztette magát, melly a' cselekedetet lehetségessé tette.

A' fixus ideák, észtévelygések ugyan azt cselekszik; de még nem régen ítélte a' Dánus Kórmanyszék véleményem szerint telyes jussal, azon szerentsétlen Atyát halálra, a' ki egy ilyen elmeállapotban, minden vétkek közt a' leginkább természet ellen valót (melly igen-is csak egy nemében az esztelenségnek lehetséges) követett-el, hogy tulajdon négy gyermekeit életektől megfosztá.

Nem lenne-e ez épen annyit, mint a' szenvedelmet, (passio) az állatiságot az emberben, az erkölczstelenséget és a' vallástalanságot megalapítani és törvényesíteni, hogyha valaki azoknak kitöréseiket, a' Monomaniának neve alatt mentegetni, és törvényesen büntethetetlennek hirdetni akarná. — Mert nem kell elfelejtteni a' büntetésnek visszazaható erejét, és hogy a' tőle való félelem maga, ilyen állapotban a' lelket a' cselekedetnek véghezvitelétől visszaijjesztheti. — Nem látjuk-e, hogy magában az álomban, a' büntetésre való visszaemlékezés, a' gyermekeket bizonyos hibáiktól visszatartóztathatja? — Igen nevezetes itt azon példa, melyet a' régi történetírók beszéllenek: Közönségessé lett egy görög szigeten a' fiatal leányoknál, magoknak Sappho nyomdokai után, szerelmök' dühében, halált okozni. A' Felsőség nem talált utóljára más eszközt ezen zenebonának elhárítására, mint, hogy egy olyan öngyilkosnénak holtteste a' legrútább módra mezitelen az útszákon hurtzoltasson. Ez használt egyedül. Ezen szégyentől és holtá utánni gyalázattól való félelem meggyőzte az öngyilkosság' hatalmas ösztönét, — 's ez elmaradt.

Nem kellene-e a' most, fájdalom! mindég inkább hatalmaskodó öngyilkosság' Monomaniája mellett, hasonló eszközöket foganattal használni? És nem tagadhatatlan-e, hogy az öngyilkosság azóta mindég számosabb, mióta az azzal különben ösz-

szekötött szégyent eltörlötték, sőt azt a' Versezetekben 's Románokban-is, mint valami szépet és jeleset előadták.

Nem mulaszthatom-el ezen alkalmatossággal egy Nevezetlennel jeles szavait közleni, melyek *Hitzignek* „*Annalen der Criminal Rechtspflege*“ nevű Könyvében, 1828. 4. Köt. *Esquirol* írásának (sur la Monomanie homicide. Übersetzt v. Dr. Baum.) alkalmával mondattak.

A' Nevezetlen itt következőképen fejezi-ki magát:

Először-is egészen egyet értek az Úrral 's Barátunkal, hogy jó egy ilyen írást annak egész öszszeköttetésében a' (Német) közönséggel megismertetni, mert abból legjobban kitudhatni, mely gyenge lábon áll tulajdonképen azon új, az embert megbetstelenítő tanítás a' Monomaniáról, az ösztönökről, az ingerekről 's a' t. melyeknek a' szabadságot kellene eltörlni; mely ingó és könnyű legyen ezen okoskodás, mely bizonytalanok a' tettek (facta), mely homályos, zürzavaros, és hamis ítéletek, az ember lelki és erköltsi természetéről és rendeltetéséről, melyek most új bölcsesség gyanánt árúlatnak. Ezt az egész rendszert (systema) az ő gyengeségében előadni kellene leginkább ezen írásnak, 's minthogy ez azon új tanítás Coryphaeussainak egyikétől származik, ki annak követőinél nagy hirben, névben van; azért jó lészen magát hagyni beszélni, hogy mind azok, kik jó principiumokkal bírnak esmerjék-meg, mely hátra vagynak még Franciaországban ebben a' dologban, 's mely kevésbé érdeemes p. o. a' szerzőt egy *Heinrothoz* és *Clarushoz* állítani.

Azon gondolkozást, mely, külömben hihető, minden különös szándék nélkül való, 's személyesen becsületes szerzőnek, egész munkáján vonódik, én csupán csak elkerülhetetlen ugyan, de szomorú következésnek tarthatom, mely az emberi lélek és akarat, úgy, mint szintén a' legfőbb erkölcsi és vallásos principiumok felett való bölcselkedésnek telyes elgyengüléséből, és eltévedéséből eredett.

E' mellett egész találós mese nekem az a' háttartalan könnyelműség a' tett dolgok' előhozásánál és bebizonyításánál, egy olyan skeptikus időben, mint a' mái, mely az ő történeti bírálásával (historica Critica) annyira dicsekszik. Ezzel én semmiképen azt állítani nem akarom, hogy mind azon egyes tettek, melyeket *Esquirol* előhoz, tellyességgel levegőből vétettek legyen. De ha az Úr arra p. o. visszaemlékezni akar, hogy mikép bántak legyen az *Evangyéliom'* csudáival; úgy bizonyára velem egyet fog érteni, hogy a' történeti bizonyágnak legigazságosabb kívánása szerint, mind egyik ott elbeszél't s tett dolognak, ha annak, mint talpkőnek, akármelly csekély következtetésnél-is kellene szolgálni, a' leglelkiesméretebben szemmel tartottnak, törvényesen megalapítotttnak, 's az után a' legkörnyűlményesebben elbeszél'ttnek, mindenek felett néven nevezett, dolgot értő, 's szabad tanúk' hosszú sora által megerősítetttnak kell lenni, mely utólsók, a' mit jól kell megjegyezni, olyanok legyenek, kik amaz új tanításoknak előre nem kedveztek, vagy mint azoknak találói és terjesztői, nem esmeretesek. 'S tőlünk ezen írásban még-is az kívántatik, hogy azt *Evangyéliomnak* tartsuk, ha valahol valami orvosi *Journál*, vagy a' *Sváb Merkúr*nak akármelly mindennapi czikkelye, vagy pedig *Dr. Marc* Párisban, egy esetet beszélnek, a' hol szemlátomást, a' róla tett ítélet, 's belőle való

következtetés a' történetnek előadásával egybebe-
vartatnak. Én nem kívánok sokat, ha azt kívá-
nom, hogy mind ezen esetek, mellyekben *Esquirol*-
nak értelmében, ilyen Monomaniákról van a' szó,
szükségessépen azon új tanításoknak egy ellenfelé-
től, szemmel tartassanak, 's általa el-is beszéltes-
senek.

Én mindazonáltal abba hagyom a' jelenlévő
írás történeti fundamentoma ellen való igazságos
ellenvetéseket, 's csak ahhoz tartom magamat a' mit
a' szerző innen következtetni akar.

Azon esetek közül, sok a' visszatérő forró-
dühösségnek (eine periodische akute Raserey) melly-
nek ideje alatt valaki más embereket megölt, pél-
dait foglalja magában. Hogy ez mindennap meg-
eshet, és hogy a' dühös a' nekitulajdoníthatástól
ment, semmi kétséget nem szenved. — Ellenben
a' tulajdon *probandum thema*, melly a' jelenvaló
írásban felforog, a' következő: *Vagynak esetek,*
mellyekben a' nélkül, hogy valami különös haszon-
leső principiumnak helye volna, az a' kedv fejtí-ki
magát az emberben, hogy mást megöljön; ez a' vágy
nő, mindég erősebb és erősebb lesz, végtére győze-
delmeskedik az ember' lelkiismeretén, 's véghez vi-
szí a' cselekedetet. — Ezen nemű gyilkosok a' neki-
tulajdoníthatástól mentlek. —

Ez az állítás, mellyet *Esquirol* az előttünk lévő
értekezésben védelmez, merő következése annak
az épen olyan felesleges és esztelen, mint az al-
kalmaztatásban ártalmas, 's a' vallással egészen el-
lenkező alaptételnek, mellyet nevezetesen a' legtöbb
testi véikekre nézve a' nemigazi felvilágosodásnak
időközében annyiszor felhoztak, és nyilván vagy
hallgatva, az erkölcstudomány principiumává tették:
„Az ember természetével egyezőleg éljen, 's ösz-
töneinek engedjen, mellyeket az Isten belé oltott.“

Hogy az ember' cselekedeteinek sinórmértéke az Isten' positivus törvénnye, és hogy csupán csak ez igazítja-el erkölcsi tekintetben a' pert az igazság és az igazságtalanság között, épen ezt, egyenesen vagy mellékesen (directe vel indirecte) akarják tagadni, az embernek tárgybeli (objectivus) isteni törvény eránt való hitét erőltetni, 's lassan-lassan lerontani, vétkes és hibázó természetében az embernek, a' mint van, az Erkölcsstudomány forrását keresni; épen úgy, mint némelyek az emberi észben, mint olyanban, nem azt az eszközt tekintették, melly által az, az igazságot felveheti és megfoghatja, hanem azt, mintegy teremő hatalmat tisztelték, melly a' vallást és igazságot materialiter önmagától hozná-elő. — Ha már egy főembernek azon belső titkos ingerforma vágya (instinctus) felébred, mást megölni, 's ő ezen ösztönt követi, akkor az nem gonoszság, hanem az ember csak azt mivelé, a' mit belseje mondott. Ha valaki szoros következtetésképen akarna okoskodni, úgy az ilyen gyilkost, ki öntörvényét követi, mintegy erkölcsi vitézt tulajdonképen magasztalni kellene, melly már időnkben meg-is történt, ha a' gyilkosság az időnek politicus tanításaival megegyezett. A' kevesebbé esmeretes esetekben azt a' bátorságos útat választják, a' tettét valami betegeskedő dolognak adják-ki, az új feltett betegségre új elnevezést találnak, és az után az emberiséghez (Humanität) vagy-is inkább az erkölcsi Indifferentismushoz appellálnak, 's ez örvend, ha valami neve van, a' melly palást gyanánt szolgál, mellynek alatta minden just, szokást, törvényt, és virtust láb alá lehet tapodni.

Ha ez a' tanítás, hogy a' hajlandóság, roskedv, csábítás, belső ingerlés, szóval kísértet, a' szabadságot, következőleg az ember' nekitulajdoni-

tását eltörli, (mellyet ma a' gyilkosságra nézve felvesznek) mint principium igaz; úgy természetesen az ember szabadságáról semmi szó sincs többé, minthogy a' bűnre való kísértet az ember sorsa, míg csak él, és ugyan azon Bölcselkedők, kik az ember' méltóságát annyira felemelik, leméltatlanítják az embert egy állathoz, a' melly valóban utálatos, midőn ez, legalább a' mindennapi életben és valahányszor ezt a' szót kimondja: Akarok, — egy színlett szabadsággal kérkedik, mellyel nem bír. — Akkor a' büntető-törvény (*Jus criminale*) esztelenség és vadság, és a' mi, legalább tudtomra, még nem vétetett-fel, minden nevelés egy hiú fáradozás.

Hogy ez az utolsó nem csupa következtetés-csinálmány, hanem hogy ama tanításnak védői a' tévelygést a' legneveltségesebb extremumig viszik, bizonyítja azon történeteknek egyike, mellyet az előttünk való értekezésben *Esquirol* minden tettetés-nélkül egyenesen beszél.

Egy fiatal 14 esztendő's Lyánka, felette igen érzékeny vala, 's voltak olyan időszakaszszai, melyekben annyával 's testvércivel, a' legcsekélyebb, sőt néha semmi oknál fogva-is czivódott, és nyughatatlankodott, azután erős dühösségbe jöve, szitkozódott, lábaival dobogott, földhöz vágta magát, és sokszor úgy tetszett, mintha azon emberekbe fogni akarna, kik kedvetlenségébe estek. — Egy szóval úgy szokta vólt magát viselni, mint egy makacs, szófogadatlan, 's bárdolatlan gyermek. A' ki elnevelt gyermekeket látott, és reájok vigyázott, eleven képet szerezhethet magának erről. A' régibb nevelés ezen rossz ellen használta a' valódi rendes gyermekekkel való bánást, foglalatlankodást, vallásos oktatást, 's némelly jó órákban barátságos intéseket, 's amollyanféle kirohanó Symptomák mel-

lett, egy világos vagy setét kamarába való bészarást, az ebédnek megtagadását, 's az utolsó szükségben a' veszszövel való mértékletes élest. De az újabb lelkiorvostudomány, a' mint megjegyeztük, tudott magának nem csak befolyást szerezni a' törvénytiszteletbe, hanem úgy látszik, Francziaországban, a' belső családi nevelésen is uralkodni. Azon fenntemlitett gyermekkel úgy bántak, mint egy Monomaniában szenvedő beteggel. Ha már meggondoljuk, hogy minden nevelésnek nem más a' célja, hanem a' gyermeknek felfordult akarátját megtörni, a' rossz hajlandóságokat kiirtani, és az ész, az oktatás, a' példa és fenyték által az indulatok és vágyak felett való uralkodásra vezetni; úgy más részről nem lehet a' következtetés kétséges, mihelyest egy olyan gyermeknek mondják, hogy ő tulajdonképpen beteg, 's azon véleményre szoktatják, hogy ő hibáiról nem tehet. Azért kellett a' jelenvaló esetben bizonyára rettenetes magosságra felhágni a' rosznak, mellynek ellenébe az erkölcsi szoros nevelésnek semmi ellen része sem tétetett, hanem csak a' lelki (úgy nevezett) orvosoknak proceduráik, 's csalfa tanításaik, 's a' vesztére hagyott gyermek dühösségében még anyjának is neki ment egy késsel, 's próbálta az öngyilkolást. Midőn ezen felduzzadásnak (mert ennek lehet helyesen mondani a' gyermeki felmérgeződést, a' melly elnem nyomtatatik, hanem a' rossz vélebánás által tápláltatik) már vége szakadt, akkor által látta hibáját a' gyermek maga, 's annyát engedelemért kérte, valamint azt minden tüzes és hirtelen természetűek művelni szoktak. — 'S maga *Esquirol* mondja egész nyíltsággal, hogy ő amaz (annak tartott) betegnek eleibe terjesztette legyen, melly kárhozatos, 's veszedelmes volna az ő magaviselete, és azt tanátslotta, hogy magát győzné-meg. Ez kétség kívül igen jól

volt téve; de ha maga a' Szerző hitte, hogy amaz magát meggyőzheti, — minek úgy az egész történet? Avagy azt hiszi talán ő, hogy az valami különös mikor mondá: hogyha a' lány dühösségben van, semmit sem lát, se nem hall, és semmit sem tud arról, a' mit teszen és szól. Ez olyan embereknel, kik a' felmérgeződésnek adják magokat, telyességgel közönséges, de éppen azért a' harag egy halálos bűn. Hogy éppen ez a' lyánka végezetre 16 esztendő korában, aszszonyi kórságos vonúlásokba (*hystericæ convulsiones*) esett; a' Nem-orvos előtt-is megfogható lészen. De valóban örülni kell kinek-kinek, akár millyen karhoz (*facultas*) tartozzon-is, midőn hallja, hogy éppen ezen személynél, férjhez menetelétől fogva a' *lesion intellectuelle*-nek semmi nyoma sem mutatta magát; melly ezen gyanításra ad just; hogy férje a' Monomaniát nem hitte légyen. Mindazonáltal én ezen egyes példának vi'ssgálásától, ama fennt érdeklött tételhez térek vissza, és hiszem, hogy e' felől való ítéletemet rövideden kimondhatom.

Az kétséget sem szenved, hogy némelly személyekben a' gyilkolás-vágynak, az-az: az emberi vér' ontásából való kedvnek és örömmnek, 's ehez való hajlandóságnak létele mutatta magát minden további haszonleső indító ok nélkül. Ez a' hajlandóság öszszes-viszszás, bűnös és természet ellen való, éppen úgy, valamint öszszes-viszszás, bűnös és természet ellen való az, ha valaki baromi kicsapongásokhoz, a' Nemi-ösztönre nézve hajlandó. A' testi szenvedések és különösségek - is támogatják az illyen felfordúlt hajlandóságokat, valamint átaljában minden kísértetek a' bűnre, kisebb vagy nagyobb részben a' testtel függnek öszsze, és hogy egy borzasztó példát válasszunk, egy férjfi érezhet hajlandóságot az erőszaktételhez, melly

az aszonynál testi okból magától elesik, 's abban is kételkedem, vallyon az ember egyáltalában az érzési ingerlést érezhetné-e, ha hogy egy testetlen lélek volna? De én már felyebb-is megjegyzém, hogy az az embernek leméltatlanítása, ha megtagadják tőle azon tehetséget, mellyel a' maga rossz indulatját megzabolázhatja. 'S *Esquirol* maga hosszú sorban említ olyan példákat, a' hol a' személyek, kik magokban ilyen ördögi-vágyat éreztek ugyan; hanem azt, az Istenhez való visszatérések, vagy a' szükséges külső rendtartások által, mellyeket a' jó akarat kezeikbe adott, azonnal meggyőzték. Ezek a' példák magok megczáfolják azon állítást tökéletesen, hogy olyan esetekben egy valóságos szabadságtalanság, az-az: a' lelkiesméretnek megszűnése van jelen, 's azt csak az erkölcsiség és a' szabadság felől való megfogásoknak nagy zűrzavarja, mellyben fájdalom! ma annyin találkoznak, magyarázhatja-meg, hogy amaz író ezt az ellenvetést nem maga tulajdon rendszere (systema) ellen tévé.

De ha ezt kérdezik, honnan jön az, hogy ezen tünetmények, mellyeknél én a' lételnek lehetőségét nem vitatom, magokat épen most mutatják, holott az előtt keveset tudtak rólok, azért-is ezeknek fundamentoma nekem több környülményekben látszik helyheztetve lenni. Az emberi akaratnak egy olyan borzasztó felfordúltsága, a' positivus keresztyénség' telyes megromlásának idejében mutathatja magát, mert a' szívnek titkos örvényjei megnyílnak, ha azon törvény, melly alá akaratját aláztatossan kell vetni az embernek, meghomályosíttatik, 's a' világ' önesmeretéből (*Bewusstseyn*) kiszoríttatik. Innen a' Hős-időnek, és a' bújaság szolgálatjának véres áldozatai a' pogány vallásban, melly kettőtől a' világot csak a' Keresztyén-hit sza-

badította-meg. Továbbá, ha azt akarjuk, hogy ama példák százasítassanak, és ezerosítsanak, csak annak a' véleménynek kell hízelkedni, 's azt a' község közt esmeretessé és gyakorlativá lenni engedni, hogy a' gyilkosságban való kedv — és örömből, elkövetett gyilkos-tettek, nem gonoszság; a' legcsudálatosabb tünetmények fogják ezen humanitást, ha a' közönséges vélemény a' pór népnél-is a' törvényszékek gyakorlása által felforgattatott, nyomban követni, és a' monomania homicide, szükségképen a' bűn, az ember' és a' példa hatalmának természete szerint, rövid időben ragadós lésszen, a' mint ezt prófétai adomány nélkül-is megjövendőlni lehet.

A' mit a' Szerző, kinek tanításával itt dolgunk van, ezen Monomania és gyilkosságnak valóságos gonoszsága között való határról beszél, az valóban minden képzelés felett, csak felezett és hamis, azt nem tekintvén, hogy ez egy idegen körbe való által menetelt foglal magában, t. i. a' büntető igazság körébe, mellyről az Írónak; a' mint látszik, még kevesebb megfogása van, mint az embernek erkölcsi és lelki természetéről.

„A' monomániás emberölők (monomaniaques homicides) azt mondják, különválva állanak, 's nincsen semmi vétkes társok“ mintha ez által a' cselekvésnek igaz természete megváltozna; „nekik semmi indító okaik sincsenek,“ — mert a' mostani lelkiorvostudomány, azon levegőből merített Axiomát tévé oda, hogy a' gyilkolást csak akkor lehet megbüntetni, ha valami haszonnak a' kedvéért követett-el, és nem engedi, hogy egy bizonyos nemű gonoszsághoz való hajlandóság (melly a' vadlopóknál-is olyan jelesen jön-elő, kik a' vadat lelövik, hogy ott hagyhassák fekünni) indító oknak tartasson. — 'S annak-is különös kritikus környül-

ménynek kell lenni, hogy ilyen nemű gyilkosok ezen gonoszságot olyan gyakran a' szeretett személyeken követik-el, melly csak akkor lehetne igaz, ha a' bizonyítandó, — t. i. a' szabadságtalanság, — valósággal bébizonyított volna. Végezetre, még különös figyelmet érdemeljenek ilyen gyilkosok azért, mert rendszerént, se nem tagadják a' dolgot, se nem szöknek-el. Ők esztelenek lennének, ha azt tennék, mert sokkal nagyobb bátorsággal számot tarthatnak arra, hogy egy segítő orvos őket az igazságnak büntető karjától megmenti, hogyha minden további fáradozás nélkül nyugottan ott maradnak, és mindent megvallanak. — Hogy ők, a' mit *Esquirol* különösen felfog, *szomorúak*, ha a' törvényszéknek által adattatnak, arra tulajdonképen szükségök sincs, holott a' materialisticus tanítások mindég kevesebb ellenmondást találnak az ember szabadsága felett *in foro*, hanem ha az volna, hogy lelkekesmérete, melly valamennyi terhes gonoszoknál felszokott ébredni, minekutánna a' cselekedet véghez ment, 's megváltoztatni nem lehet, nekik azt mondaná: hogy az emberi igazságtételt ugyan rászedni és kigúnyolni lehet, de az Isten' igaz törvényszéke a' balbölcselkedésnek minden álképeit általlátja. *)

W. A.

*) *Jegyzés.* Egy *Recensens* a' Hálai közönséges tudományos újságban (lásd *Allgem. Litterat. Zeit.* 1829. Nro. 207.) ama híres *Fenerbach*' egy munkája' vi'sgálása' alkalmatosságával ezt mondja: *Es ist ein Beweis der tiefsten Unkunde, wenn solche bey Verübung einer Missethat hervortretenden Erscheinungen geradezu als Beweise eines die Zurechnungsfähigkeit ausschließenden Gemüthszustandes des Verbrechers aufgeführt werden. Die Gerechtigkeit würde da die grössten Verbrechen ungestraft lassen. Denn jene Gemüthsverwirrung kommt erst mit der That,*

16.

Válogatott Darabok az Ánglus Szemlélő-
ből. Időnkre 's Hazánkra alkalmaz-
tatra egy Társaság által.

(Folytatás.)

XXI.

A' szeretőféltés vagy féltékenység.

In amore haec omnia insunt vitia: injuriae,

Insuspiciones, inimicitiae, induciae,

Bellum, pax rursum — —

Ter. Eun.

Nem kevés aszszonyok taláztatnak, kik az ő feleségföltő férjeikre panaszolkodnak 's e' mellett magokat ártatlanoknak állítják; de ezen dolog felől még-is oktatást kívánnak. Azért ezt-is fontolóra akarom venni.

A' feleség-féltés olyan gyötrellem, mellyet a' férj azon félelem miatt érez, hogy attól a' személy-

geht aus ihr hervor, ist nur eine Folge der Zurückwirkung des als That äusserlich erscheinenden Verbrechens. Allein die That selbst ging hervor aus dem Entschlusse des Thäters, war das Werk seines zurechnungsfähigen Willens und wird ihm daher zur Schuld beygemessen mit allen ihren Folgen. War er im Verbrechen seiner nicht mehr mächtig, so war er es doch, als er sich demselben ergab.

tól, a' kit tökéletesen szeret, annyira nem kedvel-
tetik. Mivel pedig belső indúlataink és hajlandó-
ságaink magokat láthatókká nem tehetik; lehetet-
len a' feleség-féltő férjet az ő gyanújától megsza-
badítani. Az ő gondolatai legfelyebb a' bizonyta-
lanság' és kétség' állapotjában lebegnek, 's arra so-
ha sem elégségesek, hogy akár hol-is megnyúgta-
tásra találjanak. E' szerént az ő vi'sgálásai akkor
legjobban diszlenek néki, ha semmit se fedeznek-
fel: gyönyörúsége boszszúságából származik, 's az
ő egész élete egy olyan titoknak kitanulására for-
dítatik, mellyet ha csakugyan felfedez, az, egész
bóldogságát semmivé teszi.

A' forró szeretet mindenkor nagy részt vesz ezen
indulatban. Mert az a' hajlandóság, melly a' fe-
leség-féltő férjnek kívánságait felingerli, és a' sze-
retett személyt a' képzelődés által olly szépnek mu-
tatja, őt arra veszi, hogy másokban-is hasonló in-
dulatot gerjeszt, 's mindeneknek, a' kik azt látják,
szintén olly bájolónak tetszik. 'S valamint a' féltés
rendkívül való szeretetből ered; úgy olly gyenge
természetű-is az, hogy egyedül a' hasonló tüzes sze-
retet által kíván megjutalmaztatni. Sem a' hajlan-
dóságnak legforróbb kifejezései, sem a' legkelleme-
tesebb hízeltetések nem alkalmasok arra, hogy
minket megelégtsenek, ha bizonyosok nem vagyunk
a' felől, hogy a' szeretet valóságos, és a' gyönyör-
úség költsönös. Mert a' féltő férj maga kívánja,
hogy a' szeretett személytől, mint valamelly Isten-
ség úgy tekintessék. Azt akarja, hogy ő maga e-
gyedül legyen érzékenységeinek gyönyörúsége, min-
den gondolatainak foglalatostkodása; sőt mindenre,
a' mit csudál, vagy a' mit ő kivüle kedvell, bo-
szankodik és haragszik.

A' feleségféltőnek baja olly gonosz természe-
tű, hogy minden, a' mivel az ellen él, azt inkább

táplálja. A' hideg magaviselet kint okoz néki, 's úgy magyaráztatik, mint a' gyűlölésnek, vagy felsevésnek bizonyosága; a' barátság ellenben ő benne gyanút szerez, és a' képmutatáshoz igen hasonlónak látszik. Ha a' szeretett személy eleven, akkor az ő gondolatának mással kell foglalatoskodni; ha pedig kedvetlen, bizonyosan maga felől gondolkodik. Rövideden, nincs olly csekély szó vagy mozdulás, melly őt újra nem ingerlené 's gyanúságát nem táplálná. Ha tehát ezen indulatnak munkáit meggondoljuk; azt kellene vélnünk, hogy az inkább meggyökerezett gyűlölésből, mint sem mértékletlen szeretetből származik.

De legnagyobb szerencsétlenség ennél az indulatnál az, hogy természet szerént azt a' hajlandóságot elnyomja, a' mellyet nagyítani kíván; még pedig a' következő okokból: Elsőben, mivel a' gyanúban lévő személyt igen nagy erőltetés alá veti minden szavaiban és cselekedeteiben; azután, mivel azt-is mutatja, hogy a' felől nem igen jó vélekedéssel van, 's ez mind a' kettő alkalmas erejü indító okot ad a' meggyűlölésre.

Azonban ez még nem a' legrosszabbik munkája a' feleségféltésnek; mert többször még rettentesebb következtetéseket-is von maga után, 's azt a' személyt, a' kire a' gyanúság van, épen azon vétkekbe keveri, a' mellyektől annyira félt az ember. Igen természetes, hogy azok, a' kik hamissan vádoltatnak, megbízott barátira találnak, a' ki panaszait meghallgatja, gyötrelmeiken szánakodik és igyekezik azoknak titkos boszúálló kívánságjokat enyhíteni. Ezen kívül, sokszor a' feleségféltés az aszszonyt ollyan roszra vezeti, melly felől különben talán nem gondolkodott volna; 's képzelődését olly szerencsétlen gondolattal tölti-bé, a' mellyel mind jobban megbarátkozik, 's a' melly ő ben-

ne rossz kívánságokat gerjeszt és a' szemérmességét elfojtja. Illyenkor nem csuda, ha az, ki az ő férjének gondolataiban ártatlanul szenved, és így annak tiszteletéből semmit se veszthet, arra határozza magát, hogy annak okot adjon a' gyanakodásra, 's azon bűnnek gyönyörűségében-is részt vegyen, a' mellynek gyalázatját már viselni kell néki. Kétség kívül ezen gondolatok birták arra a' Bölcsét, hogy a' férjeket így intse-meg: ne légy gyanús az aszszony ellen, a' mellyet szeretsz, 's ne adj annak rossz tudományt magad ellen.

Azon kinok között, mellyeket ez az indulat előhoz, meglehet itt átaljában jegyezni azt: hogy nincs kedvetlenebb ember, mint a' feleségföltő, ha azon személytől megfosztatik, a' ki őt a' féltésre ingerlette. Akkor az ő szerelme egész dühösséggel üt-ki, 's félre teszi a' gyanúnak minden összekeveredéseit. Az elvesztett személy szépségének elsősegei, felébrednek a' feleségföltőnek emlékeztében és azon erőt vesznek; szemére vetik az ő rossz magaviseletét az általa elébb birtt anygali személy eránt; az apró hibák pedig, mellyek néki az előtt terhére voltak, épen nem mutatják magokat.

Azokból, a' mellyek előhozattak, világos, hogy a' féltés a' szerelmes természetű emberekben legmélyebb gyökeret ver; 's három nemeik vannak a' kik a' miatt szenvednek.

Az első nemhez tartoznak azok, a' kik magokban bizonyos gyengeséget éreznek, akár betegségből, öregségből, rúttságból, tudatlanságból, akár más hasonló okokból, származzék az. Ezek annyira esmerik kedvetlen oldaljokat, hogy ők magokkal nem tudják elhitetni azt, hogy valóban szeretetnek; érdemeikhez olly keveset bíznak, hogy minden barátság, mellyet erántok mutatnak, őket hagra ingerli 's úgy nézik azt, mint személyeknek

kicsúfolását. Gyanakodnak, mihelyt a' tükörbe néznek; 's mihelyt egy ránczot látnak magokon, megragadja őket a' féltés. Egy jól nőtt ember mindjárt nyúghatatlanságot okoz nékiek, 's minden, a' mi fiatalnak és jó kedvűnek látszik, feleségeikre fordítja azoknak gondolatait.

Egy másik neme azon férfiaknak, a' kik ennek az indulatnak leginkább alája vannak vetve, ravasz, vigyázó és gyanakodó emberekből áll. Ezek egy nézést-is sok felé magyaráznak, 's minden mosolygásban, czélozásra akadnak; a' szóknak és cselekedeteknek új értelmeket adván, magokat saját gondolataikkal kínozzák. Közönségesen magok minden külső dolgot másokon-is úgy néznek mint képmutatást; úgy, hogy azt gondolom, egy ember se látja kevesebbé a' dolgoknak igaz minéműségét, mint ezek, a' kik minden történetek felől olly igen okoskodnak.

A' mit ezek a' férfiak az aszszonyokról való gondolkodásból tudni akarnak, azt a' könnyen vevők és kicsapók a' tapasztalásból gondolják, hogy megtanúlták. Ezek látták, hogy a' szegény férfiak gyakorta mindenféle mesterségek által megcsalattak, sőt az ő vi'ssgálásaik közben-is illyen gonosz megzavarások által elámítottak; hogy ők-is minden titkos ravaszságra gyanakodnak, különösen, ha két személynek magaviseletében egyenlőséget vesznek észre, bizonyosan azt gondolják, hogy az előre elvégezett dolog. Ezek a' férfiak már igen keményen bánnak a' gyanúságba esett féllel, ezt rendszerint üldözik minden fordulásokon keresztül 's ezt a' vadászatot úgy esmerik, hogy magokat a' hamis ugrások által elámitatni nem hagyják. Ezen kívül az ő csmeretségek és társalkodások mindenkor az aszszonyi Nemnek bűnös részénél maradt, így nem csuda, ha azokat mind egyenlőknek tartják 's az

egész Szép-nemet csalárdnak nézik. Ha ezt az előítéletet félre tévén, némelly aszszonyok felől jó vélekedéssel lehetnek-is: az ő tulajdon szabad kívánságaik más felől, új gyanúságot szülnek, 's velük elhitetik, hogy minden férjfiak szintén olyan hajlandóságoknak vannak kitéve, mint ők.

Akár ezek, akár más indítóokok uralkodjanak, azt tanuljuk mind Amerikának újabb történeteiből, mind saját tapasztalásunkból, hogy ez a féltés nem északi indulat, hanem leginkább azon népeknél dühösködik, a' mellyek a' nap' befolyásához legközelebb vannak. Szerentsétlenség az aszszonyokra nézve a' Circulusok között születetni; mert itt fekszenek a' feleségféltésnek leghevesebb tartományjai, mellyek a' tájékkal együtt meghívesülnek ha jobban északfelé megy az ember, míg végre a' polaris circulusnál alig találhatni azt fel.

A' feleségféltésnek és azoknak, kik abban leginkább szenvednek, illy rettenetes leírása után, igen könnyű lesz megmutatni, mitsoda eszközök által lehet ezen indulatot legjobban enyhíteni, 's azokat megelégiteni, a' kik abban vagynak. A' férjfiaknak egyéb hibáik nincsenek az ő feleségeik' törvényhatósága alatt, 's ha lehetne, nem-is kellenék azoktól ezen hibáknak észrevétetni; de a' féltés különösen a' megorvoslásra szállítja őket. Azon kívül ez-is ösztönül szolgálhat nékiek, hogy fáradozásaik mindenkor kedvesek lesznek, és hogy az ő férjeik' szeretete erántok annál jobban fog nevelkedni; mennél jobban enyészik azoknak kétsége és gyanúja. Mert a' mint hosszasán megbizonyítottuk, a' szeretet olly erősen össze van keveredve a' féltéssel, hogy megérdemli, ha attól elválasztatik. De ez más darabnak a' foglalatja legyen.

XXII.

Hogyan kell a' féltékeny férjfel bánni.

Credula res amor est. —

Ovid. Met.

Minekutánna elébbi értekezésünkben a' feleség-féltésnek tulajdonságát és természetét felfedeztük, 's azokat-is kijeleltük, a' kik annak leginkább alá-ja vannak vetve; már most a' mi Szépeinkhez kell fordulnunk, a' kik egy feleségföltő férjfel jól élni, 's azt az illetlen gyanakodástól megszabadítani kívánnák.

Az első regula, mellyet nékiek megtartás végett adnom kell, ez: hogy ők másban azt soha ne kárhoztassák, a' miben a' féltő férj maga-is bűnös, sem azt ne csudálják, a' miben maga nem jeles. A' féltő férj mindent könnyen tud fordítani. Kettős értelmet találhat a' leszólló beszédben, 's valakinek dicséretéből satyrát tud magára hárítani. A' legkisebb dicséret akármelley dolog felől a' másokban felingerli féltését; mivel azt mutatja, hogy ő kivűle még másokat-is becsülnek. Ha pedig épen azt dicsérik, a' mi ő benne nincs; még inkább meg-boszantatik, mivel azt mutatja, hogy néki bizonyos tekintetben másokat eleibe tesznek.

A' feleségföltő férjfel valóban nem neheztel, ha az ő kedvesének egy másik nem tetszik. De ha ő azon hibákat megtalálja, mellyek magában-is meg vannak; azokat nem csak másban, hanem abban-is felfedezi. Rövideden, annyira kívánja annak szeretetét egyedül magához vonni, hogy minden kedveskedésnek elmúlasztásán búsul, a' melly

felől gondolja, hogy annak szeretetét felébresztené; 's ha abból, a' mit másokban kárhoztat, látja, hogy felesége előtt ő nem olyan kedves, mint szeretne lenni; ebből természet szerént azt a' következtetést hozza-ki, hogy őt jobban szeretné, ha más tulajdonságai volnának, 's hogy e' szerént az ő hajlandósága nem volna olyan erős, mint annak lenni kellene. Ha tehát annak, (a' férjének) természete komoly vagy csudálatos; nem kell néki valamely tréfában felette gyönyörködni, vagy valamin igen örülni, a' mi örvendetes. Ha nem legszebb; annak okosságát, vagy más tulajdonságát, a' mellyel bír, vagy a' melly felől legalább gondolja, hogy ő benne megvan, nyilván kell néki csudálni.

E' mellett tegye bizonyossá férjét az eránt, hogy ő igaz a' vele való társalkodásban, néki minden cselekedeteit nyilván megmutatja, minden szándékát kinyilatkoztatja, 's minden titkát megjelenti, ha az még olly csekély volna-is. A' feleségféltő igen gyűlöli a' szemmel való katsingatást és fülbe súgást; 's ha mindent egy hajszálnyira által nem lát; bizonyosan el-lehet hinni, hogy az ő benne félelmet és gyanút szerez. Mindenkor azt akarja, hogy ő legyen kedvesének legfőbb megbízottja, 's ha azt találja, hogy valami ő előtte eltitkoltatott, úgy gondolkodik, hogy több az, mint sem a' mint valóban vagyon. Ezen környülállásban sok függ attól, hogy az egyenes szívűséget egyaránt megtartsa az aszszony; mert ha csak egyszer találja-is azt, hogy valamely cselekedetet hamisan magyarázott, azután minden más-is gyanús lesz előtte. Az ő munkás képzelődése hamar akad hamis környülállásra, és abból külömbféle következtetéseket húz.

Ha ezen két eszközök nem használnak; legjobb lesz néki megmutatni, hogy azon vélekedésért, a' mellyben ő valaki felől vagyon, és a' nyűg-

hatatlanság miatt, melyet mi érettiünk szenved, igen kedvetlenek vagyunk. Olyan aszszonyok vannak, kik a' kegyetlen gyönyörűségnek bizonyos nemét találják abban, ha azok őket féltik, a' kiktől szerettetnek, annyira, hogy a' szenvedő szívből csúfot űznek.

De ezek gyakorta az ő csudálatos fejökkel annyira viszik a' dolgot, hogy ez a' kényszerített hidegvérűség és érzéketlenség Kedvesöknek szerelmét egészen semmivé teszi; 's azután bizonyosok lehetnek abban, hogy ő velök-is olyan megvetéssel és tsúfolással bánnak, a' millyent ez a' magaviselet érdemel. — Ellenben nagyon hihető, hogy a' szomorkodás és kedvetlenség, mely a' megsértetett ártatlanságnak közönséges munkája, a' féltő férjet lecsendesíti, szánakodásra indítja; azon illetlenségre nézve, melyet Kedvesének okozott, szomorúságot szerez néki, 's minden félelmet és gyanúságot, mely mind a' kettőt szerencsétlenné teszi, kivész szívéből. Legalább ennek az a' jó következése lesz, hogy az ő féltését magában fogja tartani, 's csak titkon fog kedvetlen lenni; vagy azért, mivel bosszankodik hogy ő benne ilyen gyarlóság van, 's erre nézve felesége előtt azt elfogja titkolni; vagy pedig, mivel attól tart hogy némely rossz következéseket von maga után, az eránta való szeretetet meggyengíti, vagy azt más valakire fordítja.

Van még egy más titok-is, mely soha se hibázhat, ha az aszszony annyira viheti a' dolgot, hogy néki meghisznek; és a' mely sokszor olyan aszszonyoktól gyakoroltatott, a' kikben több ravasság és csintalanság volt, mint jószág. Ez abban áll, hogy az aszszony egy ideig a' feleségféltő férfival cserél, és annak saját indulatját magára fordítja; hogy ő magának alkalmatosságot vesz őt félteni, 's azon példát követi, melyet maga a' fér-

jé adott. Ez a' mesterséges féltés a' férfiúnak igen sok gyönyörűséget fog szerezni, ha azt igaznak tartja; mert tapasztalásból tudja, melly nagy szeretet van ezzel az indulattal öszszekötve, 's ezen kívül még valamit-is fog érezni, a' mi néki boszúállás gyanánt szolgálhat; midőn látja, hogy az aszszony hasonló kint szenved. De valóban ez, olly nehéz fogás, egyszer'smind olly kevés jóssággal jár, hogy ezt soha se kellene gyakorolni, kivéven azokat, a' kik elég alkalmatosok a' csalásnak elfedezésére, vagy elég ártatlanok, hogy azt menteni lehessen.

B. F.

17.

Nemes Neográd Vármegye' hasznos Intézetje.

A' raboknak munkában leendő foglalatoskodtatások végett czélerányos módoknak kidolgozására rendelt Küldöttség, következőkben terjeszti-elő vélekedését.

A' gonosztévők' büntetését két czélból rendelik a' törvények u. m. hogy önmagok megjobbúljanak, mások pedig hasonló gonosztettektől elrettentessenek, 's illy módon a' Polgári-társaság' főczélja; a' személy és vagyonbeli bátorság, — bizonyosabban eszközöltethessék. Minden az ideig való törvények által szabott büntetéseknél legsikeresebbnek

tapasztaltatott a' kitett végek' elérésére azon mód, melly által a' gonosztévők tetteikhez képest könnyebb, vagy terhesebb, rövidebb vagy hosszabb időre, 's gyakran holtig tartó munkákra-is ítéltetnek, 's fordíttatnak. Bizonyítják ezt azon hiteles tudósítások, mellyek szerint a' hol a' gonosztévők munkákra fordíttatnak, ritkán kerül ugyan azon rab kétszer kézbe, 's majd nem hallatlan hogy harmadszor-is előkerüljön; holott a' hol az eddig szokásban lévő módok által büntettetnek, — nem ritka példa, hogy több ízben befogattatnak, 's nagyobb részét életöknek a' tömlöztben töltik-el, mellyekben úgy látszik, mintha magokat csak kipihenni szoknák azoknak költségén, a' kiknek, kiszabadulások után teendő megkárosításokra, hēvertökben egyik a' másiktól újabb meg újabb módokat tanulnak.

Már csak ezek-is elegendő okok volnának a' rabok' munkában való foglalatostkodtatására; de ezeken kívül még a' következők-is mindenek fellett ajánlják azt:

1-ör. Köteleztetnek ugyan a' rabok most-is magok magokat tartani, de nem lévén tömlöczöztetésök alatt semmi keresetjek; az élelmökre fordított költségek othoni javaikból, — ha van valamiek, — szokott visszapótoltatni, melly által inkább otthon lévő ártatlan ház - népök láttatik büntettetni, minthogy olly tagot kénytelenek tartani, a' ki semmit se szerezhethet szükségök' pótolására; ha pedig semmijek sincs, a' mint többnyire szokott lenni; akkor a' különben is eléggé terhelt adófizetők' költségén tartattatnak. — Ellenben munkára ítéltetvén, nem csak magok naponként való élelmöket keresik-meg, hanem annyit-is kereshetnek, hogy kiszabadulásukkor legalább ruházattal, néhány napra való élelemre valóval annyira felsegíttethetnek, hogy haza menvén, ártatlan

ház népöknek terhére lenni, vagy kóldúlni, vagy épen lopni nem lesznek kénytelenek.

2-or. Magok a' főbb Ítélszékek' ítéleseik-is, melly szerint gyakran a' gonosztévők közmunkára ítéltetnek, erősítik ezen módnak szükségét, 's hasznát; azonban nem lévén olyan intézetek, többnyire végre se hajtathatnak.

3-or. A' gonosztévők által okozott károk othoni javaikból szoktak visszapótoltatni, melly által többnyire ártatlan háznépök méltatlan szenved, ha pedig semmijek sincs a' megkárosítottak szenvednek; illy esetben tehát, a' környülállások szerint annyi idei munkára ítéltethetnek, hogy az által élelmökön kívül még az általok okozott károk-is visszapótoltathatnak. — Ajánlja továbbá

4-er. Ezen módoknak elfogadását az-is: hogy ez által a' testi büntetések, mellyek még a' régibb kor által az Emberiség' kiszebbítésével gyakorlott kínzások' néminémű maradványaik, 's mellyek által a' rabok' teste, gyakorta annyira özszerontsoltatik, hogy kiszabadulások után a' munkára-is tehetetlenekké tétetnek, — majd nem egészen elmellőztethetnek, a' környülállások szerint könnyebb vagy terhesebb, rövidebb vagy hosszabb idői munkát ítélvén azok helyett, melly által a' rabok nem hogy jövődöbeli élelmök' keresésére tehetetlenekké tétetnének; sőt inkább állandó mozgásban lévén egészségesebbek, 's keresetjeből jobb tartást kapván erősebbek lesznek.

5-ör. Kiterjeszkedhetnék végtére ezen Intézetnek haszna oda-is, hogy olyan ügye-fogyottaknak, kik munkát nem kapván kóldúlással kénytelenek élelmöket sanyarúan keresni, ebben állandóan munkát és ételmet kapnának, mellyhez képest czélerányosnak véli a' Küldöttség, hogy a' Megyebeli kóldúsok' száma özszeiratván, azoknak száma min-

denkor világosabban tartassék, — a' mit legsikere-
sebben lehetne eszközteni a' Lelki-pásztorok által,
kiknek legjobban kell hallgatóikat mind sorsokra,
mind erkölcsökre nézve ösmerni, 's minden fertály
esztendőben tudósítást tethetnének az Intézet' Főkör-
mányjához, hogy hallgatóik között kik olyan ügye-
fogyottak, 's rossz erkölcsűek kik ezen munkára
alkalmaztathatnának? melly végre azon tudósítások
egyenlősége' tekintetéből arra alkalmas Tabellák
készíttethetnének. Ezeken kívül, a' számtalan vásári
tolvajokat 's egyéb nap-lopó csavargókat, kóbor-
czigányokat, 's homok gázolókat, nem lehetne-e
ezen Intézetbe a' környülállásokhoz képest hosz-
szabb 's rövidebb ideig kényszeríteni, hogy életökben
egyszer valami hasznót tegyenek? — Régenten a'
Belgák a' dolog-kerülőket egy nagy kádba állítot-
ták, kezébe adván egy rocskát, mellyel kénytelenek
voltak szüntelen öntözni-ki a' vizet, hogy belé ne
fúljanak.

A' raboknak ezen Nemes Megyében-is napon-
ként szaporodó száma méltó figyelmet gerjesztvén
arra, hogy egy olly Intézetnek, melly által ha nem
egyéb-is, legalább a' rabok' tartásokra szükséges
költségek megszerezethetnének, — felállítása mi-
nél előbb lehet, munkába vétessék, 's az ezt leg-
czélerányosabban eszközölhető módoknak kidolgo-
zása ezen Küldöttségnek tétetvén kötelességévé, az
e' következőkben terjeszti-elő munkálódásának
rendjét:

Legczélerányosabbnak találtatott egy olly Inté-
zetnek felállítása, mellyben egy ahoz értő Mester'
igazgatása alatt, néhány Mester-legények által a' ra-
bok' segítségével közönséges szűr-posztó készítet-
tetnék; — mert

a) Ehez legkevesebb és legoltsóbb műszerek
kivántatnak, és ollyak, mellyekkel a' megrögzött

gonosztévő sem élhet vissza, se maga se mások ellen.

b) Ennek megtanulására sem igen nagy idő, se valami különös elméleti tehetség nem kívántatik.

c) Valamint a' készítésének módja legeggyűbb, úgy az ahoz megkívántató Szerek' megszerzése, és az azokra való felvigyázás-is legkevesebb munkába kerül.

d) Első szükségű műv lévén, legbizonyosabban lehet pénzé fordítani, 's eladása darabonként sokkal könnyebb, mint sem a' mit apró mértékkel kell árulgatni.

e) A' készítésével foglalatostkodók nem szerencsétlennek általa, 's a' tüzi veszedelemtől ennek készítése körül legkevesebbé lehet tartani.

Ezen mesterséghez igen kevés műszerek kívántatván, annak helyet-is legalkalmasabban lehet rendelni a' Megyebeli tömlőczők mellett, melly szerint a' rabokra való felvigyázás-is könnyebb, 's azoknak a' dolgozó helyre való által kísérésök se kerül semmiben. —

A' mesterség' folytatásához szükséges költségek.

1-ör. A' gyapjú, a' mellyből ha az ahoz értő Mester 's legények mellé 40 személyek segítségül adattatnak, hetenként 6 mázsa dolgoztatik-fel, 50 forintjával térsen 300 forintokat, melly azomban hogy a' munka folyton-folytathassék, szükség legalább három hónapra eső mennyiséget előre beszerezni, és így ezen Intézetnek megindítására szükséges gyapjú' beszerzésére kellene 3600 frt.

2-ör. Ha az Intézet, kóldusok vagy mások által-is, a' mint felyebb előladott, kívánna vagy kéntelenítettnek dolgoztatni; azoknak naponként élelmökről-is kellene gondoskodni, mellyre teendő költség az Intézet' folyó költségei közzé számítandó. Mennyire meujen az, előre meghatározni

nem lehet; hanem az Intézet' költségei 's haszna' öszszeegyeztetéséből kijöven, hogy napjában minden személy legalább 24 xr. hasznót fog hajtani, ebből naponként egy-egy személy' élelmére mit lehessen fordítani, azt előre-is meghatározhatni.

3-or. Az Intézet' folyó költségei gyanánt kell venni a' dolgozó épület' a' műszerek' és a' gyapjú árrának interessét-is, mind addig míg azok a' készítmények' árrából viszsza nem pótoltnak.

4-er. A' műszerek' igazítására teendő költségek, a' gyapjú vásárlás, 's posztó eladás mellett, és más az Intézet' bajában foglalatoskodó igazgató Mester, vagy más tagok' nap-bérek, a' fuvarok; a' Jegyző- és Számadó-könyvekre, 's egyéb magokat előadható szükségekre kívántató summák-is, a' folyó költségek közé tartoznak, mellyeket a' jövedelemből lehúzáván, a' mi felmarad, az fogja tenni az Intézet' tiszta hasznát.

A' folyó költségek közé tartozna még a' mesterség' folytatását igazgató Mester' és legényei' fizetésök-is, hanem e' részben a' Tekintetes Vármege' jóvá hagyásáig olly egyességre lépett a' Küldöttség B. Gyarmati Posztós-mester Vladár Jánossal: hogy az, sem maga, sem szükséges legényjei részökre semmi egyéb fizetést nem kíván a' tiszta haszon egy harmad részénél, ellenben minden károkról felelni tartozik.

Ezen Intézetnek állandó lábra állítása, — 's Rendszabásaira nézve következő vélekedését terjeszti elő a' Küldöttség:

Megalapíttatván a' Tekintetes Karok által mind ezek, hogy pontosan-is telyesítenének 's megtartassanak; Fő-kormányozóként felügyelni méltóztatik Tek. Első Al-Ispán Úr, jelentéseket tévén időről-időre annak mi karban létéről 's folyamatjáról a' Tekintetes Karoknak, 's valamikor szükségesnek

látja, mind a' mesterség, mind az Intézet gazdasága' folytatását, különösen pedig minden fertály esztendőben egy állandó Küldöttség által megvi'sgáltatja.

A' többi telyesítő Tagoknak szükségesképen rész szerint helyben, rész szerint igen közel a' dolgozó Intézethez kelletvén lakniok, annyival terhebbnek látszik ezen foglalatosságnak vitele, hogy még most eleinten azokat az Intézet semmi fizetéssel se jutalmaztathatja. Ellenben a' felváltalt foglalatosság' pontos és szorgalmatos telyesítését, felelet és számadás terhe alatt-is megkivánni kén-telen; hanem ösmeretesebb az e' tájon lakó Tekintetes Karoknak és Tisztviselőknek közjóra czélozó Hazafi buzgóságjok, mint sem abban kételkedni lehetne, hogy az Intézet' alkotmányjára szükséges Tisztségeket — csupán becsületből-is fel-ne vállalnák, 's pontos telyesítésére mind magokat, mind másokat ne köteleznének. — Illyen szükséges tagja az Intézetnek 1-ör: a' Számadó, a' ki csupán a' kész pénzről köteleztetik számolni. Egyébb eránt valamint ezen, úgy a' következő hivataloknak-is bővebb útasítások, 's Jegyző- 's Számadó-Könyvek' formái különösen fognak a' Küldöttség által készíttetni.

Második Hivatal az Al-kormányozó, a' ki azon kívül, hogy a' munkára rendelt rabokra, 's minden egyébb rend tartásokra felügyelne, a' Fő-kormányozónak időről-időre jelentéseket tenni tartoznék, szintén egy Jegyző- Számadó-Könyvet vezetne, csupán Contralleria kedvéért, minden az Intézetben forgó tárgyakról.

Harmadik Hivatal a' mesterségigazgató Mester, a' ki azon felül, hasonló Számadó-Könyvet vezetne, és nem csak minden az Intézetben forgó tárgyakról, hanem az Inventarium szerint gondviselése alá adott műszerekről-is számadással tartoz-

zék, 's az Al-kormányozó nélkül a' Rakodóból, melly kettőjük zárja alatt lenne, semmit ki nem vehetne, 's a' mit onnan kivesz, vagy oda betesz, azonnal az állandóan ott a' Rakodóban álló Jegyző-könyvbe az Al-kormányozó által beíratná.

Negyedik Hivatal lenne egy Írás-tudó Felvígyázó, a' ki nem csak a' szobákra, 's műszerekre vigyázna-fel, hanem a' más Hivatalok' rendeléseit is telyesitené, 's azoknak a' reá bizottakról számolni tartozzék, 's a' munkásoknak pénzes- vagy tartozó napszámjokról Jegyző-könyvet vigyen; legényeket pedig maga a' mester köteles állítani.

5-ör. A' rabokra való felvígyázásra legalább eleintén két Hajdúk kívántatnak, kik a' munka alatt az Al-kormányozótól, 's Igazgató-mestertől függenének.

6-or. A' munkára kívántatik 40 rab, vagy más személyek, kik a' Felvígyázó által naponként pontosan beíratnak, hogy tartás mellett vagy fizetésért vagy a' nélkül, kik dolgoztak. Micsoda rabok, 's miképen fordittassanak ezen munkákra, mind ezek az Al-kormányozónak adandó útatisásába foglaltnak.

Minekutánna e' szerént ezen közjóra czélozó Intézetnek nem csak hasznos, hanem szükséges volta-is, 's ezen Nemes Megyében több tekintetből haszonnal leendő felállitásának módja előladatott; a' Tekintetes Karok eleibe terjeszti a' Küldöttség azon Számvetést a' 4-dik szám alatt, mellyből valamint az ezen Intézet' megindítására, 's eleintén való folytatására szükséges költségeket, úgy az annak munkába vételéből remélhető hasznot-is méltóztatnak által látni. Micsoda módokon, és úton szerezethetik-bé azon költségekre megkívántató summa, ezen dicső Megyének minden közjónak előmozdítására soha meg-nem csökkenő buzgóságát,

alázatos vélekedésével se tartja szükségesnek megelőzni; — meglévén arról győztetve, hogy valamint ezen Küldöttség szerencsájének tartja a' Tekintetes Karok előtt örvendetes jelentést tenni, az eránt; — hogy ezen kérdésben forgó szent czélú Intézetnek minél hamarébb lehető elindítása végett, Hazafi buzgóságáról közönségesen ösméretes Tábla Biró Tekintetes Ebetzki Tihanyi Dániel Úr önként 3000 V. Czédula forintokat ajánlott költsön olly formán minden Interest nélkül, hogy azt az Intézet; ha hamarább nem lehetne, csak esztendő múlva tartozzék visszafizetni, 's ha a' legszomorúbb, 's nem-is hihető esetben akkor se lehetne, annak kielégítéséül megfog elégedni az Intézetben az akkor találató szerekkel, 's műszerekkel, — úgy a' Tekintetes Karok-is mindnyájan szerencséseknek, a' Tekintetes Tiszti-Kar pedig egyszer'smind kötelesnek fogja magát esmerni ezen czélt nem csak tehetsége szerént előmozdítani, hanem arra másokat is minden lehető módokon serkenteni, és önkényes ajánlásokra felszólítani.

Mellynek-is következésében azon nemes érzéssel, melly egy igaz Hazafit, a' midőn a' Haza' javára czélozó törekedései mellett fáradhatatlan munkálkodik, valóságos áldozatokra buzdítja, — Kubinyi Ferencz Fő-Szolga-Biró három esztendeig esztendőnként 200 V. Cz. forintokat, összesen 600 V. Cz. ftokat. — Sréter Mihály Al-Szolga-Biró szinté három esztendeig esztendőnként 100 V. Cz. ft. összesen 300 V. Cz. ft. — Szegvári Mihály Tábla Biró 25 V. Cz. ft. az Intézet felállítására oda ajánlván, ezen ajánlásokat azon telyes bizodalommal terjeszti elő a' Küldöttség a' Tekintetes Rendeknek; hogy minde-nik a' ki Honjához hű indulattal ragaszkodik, rész vétele által a' feltett czélt kívánja segíteni; 's hol

a' Haza szeretet ad ösztönt egy hasznos cselekedetre, Megyénk Hazafiainak szabad akaratú adakozásában elegendő módokat fog találni, hogy az emberiség közjává, a' nemzeti Dicsősséget 's öndíszét előmozdíthassák. B. Gyarmaton Boldog-Aszszony-Hava' 21-ikén 1830 tartatott egyben ülésében a' Küldöttségnek, jegyzette Második Al-Jegyző Sréter János Imre m. s. k.

Végzés. Köz örömmel és nemes érzéseik' telyes megösmérésével fogadtatván a' Haza javának előmozdítására fáradthatatlanul törekedő Hazafiainak munkálódásaik; a' Haza' Szent Oltárára szabadakaratú tett adakozás' segítségével leendő felállítása elrendeltetik, azon meggyőződéssel lévén a' Tekintetes Rende: hogy a' Megyében a' Haza szeretet minden igaz Hazafit hasonló ajánlásokra fog buzdítani, valamint az eddig öszszegyűlt 's már-is nevezetesen szaporodott ajánlások bemutatván, reménységeinknek telyesítéséről elegendőképen biztosíthatnak; hogy pedig a' feltett Nemzeti czélnek előmozdításában kiki tehetségei, szerint részesülhessen: Nztes Első Al-Ispány Úr különös levelek által mind a' Megye' kebelében, mind a' Megyén kívül lakozó birtokos Urakat az ajánlásokra szállítsa-fel, Járás- és Kerületbeli Tlő. Urak pedig a' Megyebelieket személyesen kérjék-meg.

Kiadta Fő-Notárius Balás István.

Hazafiúi kötelességemnek tartottam, a' közmiveltiséget (cultura) mindenkor tetemesen előmozdító Ns. Neograd Vármegye, ezen legközelebb költ igen hasznos Intézetre czélozó Kiküldöttsége' véleményjét, a' reá következő elhatározással együtt, a' Tit. F. M. O. Mi-

nerva Redactiójának olly végett küldeni, hogy ezt Ns. Hazánkkal közölje.

Ezen hasznos Intézet' egyik Fő-előmozdítója, Kubinyi Ferencz Fő-Szolga-Bíró Úr' fáradthatatlan szorgalma által a' kívántató tőke-pénz' summája már mint egy 7000 ft. tévén, a' munka folymatban vagyon.

Igen kívánatos lenne, hogyha e'féle, a' henyélésből, melly minden rosznak kútfeje, e' Latán mondás szerént: „Otium est pulvinar satanae“ leginkább származott gonoszságok' elhárítására czélozó Intézetek, Hazánk' többi Megyéibe-is behozattatnának.

*Közli egy Megyét forrón szerető
Hazafi.*

18.

Külföldi Írók' értekezései a' Franczia-nyelv' közös elterjedése' okairól.

Berlinben a' tudományok és szép mesterségek királyi Akademiája 1784-ik esztendőre jutalmat tett fel ezen kérdések' legjobb megfejtőjének; Mi okozta a' Franczia-nyelv' közös elterjedését, 's lehet-e ezen elterjedésnek állandóságot ígérni? A' jutalmat két munka nyerte-el, egy francia és egy német. A' francziának Írója Gróf Rivarol volt, kinek értekezése illyen cím alatt jelent-meg: „Dissertation sur l'universalité de la langue françoise, qui ont partagé le prix adjuge par l'Academie royale des sciences et belles lettres le 3 Juin 1784 a Berlin, ché Decker 1784. 18 ív negyed rétbén.

Gróf Rivarol azt állítja, hogy a' Francia-nyelvet annak természete, Francia-orzágnak polgári alkotmányja, fekvése 's ege, a' Francia-nemzetnek természeti tulajdonsága 's magát szeretettni tudó talentoma és a' Francia Írók' elméje 's ügyessége tette olly közössé és olly igen elterjedetté. — Előladatnak ezen nyelvnek történetei, 's ezen Író szerént Francia-orzágnak a' Ligeris (Loir) által két felé választott hasonfeleiben régtőlfogva két fő dialectusok vagy beszédmódok uralkodtak, t. i. a' Provençali és Pikárdiai. Az első kellemetesebb volt, 's a' Spanyol- és Olasz-nyelvnek szépségeit egyesítette magában; de az utolsó a' fővároshoz közelebb esvén az Udvar' beszédmódjává lett, 's abból miveltetett-ki a' mai Francia nyelv. Ezen nyelv már 1260 körül olly tökéletességre lépett, hogy egy akkori Olasz-Tudós a' maga anya-nyelvénél felyebb becsülte. De jóllehet az udvar és az Ország azon beszéltek-is, az Egyház, az Universitások és a' Parlamentek a' Barbarus Deák nyelv mellett maradtak, 's csak a' XVI-dik Században kezdődtek a' közös dolgok I. Ferencz rendelkezésre Francia-nyelven folytatni.

Az alatt Europa a' tudományok és mesterségek' feléledése, 's a' kereskedés' terjedése által új ábrázatot 's új életet nyert; a' fényűzés nevedett, 's minthogy kiki könnyebb élet-módot keresett, tehát a' szorgalom 's iparkodás uralkodóbb 's egy közös nyelv szükségesebbé lett.

Itt az Író kifejti 's bőven előadja a' Francia-nyelv elterjedésének már feljebb említett okait; de nem mindenütt győzi-meg vélekedésének igazságáról a' részre nem hajló olvasót; 's általjában sok dolgokat kever írásába, mellyek nem a' nyelvet 's annak elterjedését illetik, hanem csak a' Francia-Nemzet' magasztalására czéloznak.

Sokkal tudósabban és alaposabban van írva a' német Jutalom-írás, mellynek czímje ez: Von den Ursachen der Allgemeinheit der französischen Sprache, u. wahrscheinlichen Dauer ihrer Herrschaft, eine Preisschrift von Joh. Christoph Schwab, Professor der Philosophie an der Herzogl. hohen Karls-Schule zu Stuttgart, welche von der K. Akademie der Wissenschaften zu Berlin gekrönt worden. Neue vermehrte u. verbesserte Auflage. Stuttgart bey Erhard 1785. XXIV, u. 249. Seiten. 8.

Ennek írója mindenik kérdést külön veszi, 's elsöben azt mutatja-meg, mi emelte a' Franczia-nyelvet Európában olly magasra. A' felelet három szakaszra osztatik:

1. *Mi által terjed-el általjában valamelly nyelv?*

Ez a' nyelvnek könnyüisége 's nagy mértékű ki miveltsége, 's a' Nemzetnek csinossága és hatalma által történik-meg. De a' Nemzetnek és a' nyelvnek miveltsége a' fő dolog; mert a' Rómaiak semmi módon sem tudták birodalmoknak napkeleti részéből a' Görög-nyelvet kinyomni, jóllehet minden törvények és rendelkezések Római- vagy Deák-nyelven adattak. Tsak későn a' Császárok alatt kezdett a' Deák-nyelv, mellynek kimiveltetése már akkor a' legfőbb pontra lépett, a' Göröggel együtt uralkodóvá lenni. Hasonlóképen Olasz- és Franczia-országokban-is a' győzedelmes bárdolatlan Nemzetek, a' Góthok, Lombárdok, Frankok, a' meggyőzött népnek nyelvét tanúlták-meg; mert az keblemetesebb, telyesebb 's tökéletesebb volt mint a' magoké, mellyben a' fényűzés és a' szorgalom mindennap előforduló sok tárgyainak kifejezésére nem találtak elegendő szókat. Ehez járult utóbb pallérozatlanságjok' szégyenítő érzése 's az a' hiúság-is, hogy a' csinosabb Nemzetek' módjára ma-

gokat kimívelni akarták. Hogyan lehettek volna-ellenek nyelve nélkül.

Így terjed-el a' kimívelt nyelv midőn palléroztatlan Nemzet győzi-meg a' pallérozottat. Ellenkező esetben pedig ki nem látná, hogy a' kimívelt Nemzet nyelvének kell elterjedni?

De a' kimívelt nyelv még az országon kívül is szükségesképen elterjed abban a' mértékben, mellyben könnyűségével 's értelmességével magát megkülönbözteti, 's mellyben az azt beszéllő Nemzet népesebb, tudományosabb 's hatalmasabb.

Mig az Európaiak a' tudományok és kereskede-
s által egymással szorosabban-szorosabban össze nem kapcsolódtak, addig csak a' világi és egyházi országos dolgokban volt szükségök közös nyelvre, 's e' végre a' Deák-nyelv használtatott. Utóbb nagyobb közösülés talált közöttök helyet, mellyre különösen a' keresztes háborúk adtak alkalmat. Ezen közösülés' lelke a' Nemességnél a' Turnirok 's a' Tudósoknál a' nyomtatás' mestersége által még jobban felelevenedett.

V-dik Károlynak megszűnt kiterjedő birodalma 's nyúghatatlan és hadakozó indulatja, a' Reformátzió, az újjonnan feltalált világ részében való kereskede-
s Európában a' közösülésre még több alkalmat szolgáltatott, 's valamelly nyelvnek közössé léte-
telét még szükségesebbé tették. A' Vestpháliai békeség-kötéskor Európa úgy mutatta magát, mint olyan familia, melly hosszas czivakodás után összebékült. Ekkor a' békességes alkudozásban a' Francia-nyelv már szembetűnő elsőséggel birt.

2. *Ezen okoknak az Olasz- és Spanyol-nyelvekre való alkalmaztatása.*

A' közösülés lelkének felébredésétől fogva mind a' két nyelv vetélkedett a' Francziával az

elsőségért. De az olaszt, melly minden Európai új nyelvek között legelsőben miveltetett-ki, eleinte külömbféle környülmények gátolták elterjedésében. Classicus Írói a' XIV-dik Században, mellyet aranyidejének tart, kevés számmal voltak, 's a' nyomtatás' mestersége még akkor nem találtatott-fel. A' Római udvarral az alkudozások Deák - nyelven tétettek. Igaz, hogy minden Országokból sokan látogatták-meg az Olasz-Universitásokat, sokan mentek Rómába, részszerént mint bútsúsok, részszerént mint szép mesterségek' barátjai, 's hány külföldi Fejedelmek nem hadakoztak Olasz-országban!

Mind ez egy időre bizonyosan nagyon elterjesztette az Olasz-nyelvet a' külföldön. De a' XV-dik Században mind a' nyelv mind az ízlés az Olaszoknál jóval alább szállott. A' Görög-tudós szökevények' oda érkezése után a' Medicisek alatt, az ízlés' pallérozása végett eleinten a' Görög- és Deák-nyelvekre szerfelett való buzgóság fordított, 's minthogy versöket, levelöket 's értekezéseket mindenek deákul írták, 's még a' Fejedelmek 's Fő-papok-is valamint a' tudósok deákul beszéltek, az Olasz köz-nyelv (lingva volgare) igen hátrátételt.

A' Machiavellek, Guicciardinik csak a' XVI-Század közepe felé, 's az Ariostók 's Tassók még későbbben lettek hiresekké. Az Olasz-Literatura a' XVI-dik Századnak végén és a' XVII-diknek kezdetén igen elterjedett, nem csak ott hol pallérozatlan nyelvek voltak; hanem még Francia- és Spanyol-országban-is. A' IV-dik Henrik és XIII-dik Lajos idejébéli Francia-Írók tele vagynak Italia-nizmussal, 's a' Német-költők Opitztól fogva Lohensteinig jól tudták az Olasz-nyelvet 's abból sokat fordítottak és utánoztak-is. Valamint XIV-dik

Lajos' fényes Századjától fogva a' Német és egyéb Európai Fejedelmek a' Francia-nyelvet, úgy az Olaszt és Spanyolt tanúlták. Különösen az első addig, míg Olasz-ország egész Európában mestere és ura volt a' kereskedésnek, minden Országokbeli kereskedőknek közös nyelvvé vált. A' kereskedés' tudományjában a' mesterszók még most-is többnyire Olaszok, 's Levanteban még most-is Frank-nyelv nevezet alatt egy mindenféle nyelvbéli szókkal összekevertt Olasz-nyelv beszéltetik, melly eredetét ezen időben vette.

De, mind a' mellett-is hogy a' kellemes, gazdag és a' korán kimíveltt Olasz-nyelvnek ennyi környülmények kedveztek, még sem lehetett az uralkodó 's közös-nyelvvé, részszerént sok egymástól különböző 's csaknem egyeránt kimívelt beszéd módjai miatt, részszerént azért, minthogy Olasz-ország nem egy hatalmas Fejedelemnek hódolt, 's nem bírt egy törvényt-adó fő-várossal, 's különösen minthogy Francia-országnak míveltsége és polgári nagy hatalma közbejött, 's a' Francia-nyelv és név magát mindenütt bészínlette és béhizelkedte.

Mint az Olasz-nyelvnek olyan sorsa lett a' Spanyolnak-is, melly azzal együtt 's ugyan azon időben hasonlóképen külföldön-is nagyon elterjedett, 's természeti szépsége által magát igen ajánlotta. Még abban több szerencse szolgált neki, hogy a' Spanyol-nemzet V-dik Károly és II-dik Filep alatt, midőn literaturája virágzott egyszer'smind polgári tekintetben-is nagy hatalomra tett szert 's nagy tekintettel bírt. De ezen virágzás' ideje hamarább elmúlt, mint sem hogy a' tudományok minden nemében elégséges számú nagy Írók támadhattak volna. Hozzá járult az-is hogy ezen Ország távol fekszik, lakosai kevélyek, kevés beszédűek 's külföldi tartományokba ritkán utaznak 's nálok a' Deák-

nyelv, melly az Olaszt-is gátolta, 's Olasz-országban-is mind a' kormánynál, mind a' törvényszékeknél, mind a' tudósoknál meg nem szűnt uralkodni, még kevesebbé engedte magát megfosztani azon jussától, melly szerént 1000 esztendőktől fogva a' közösülés' nyelve vólt. De nem sokára eljött az óra, mellyben ezen hatalmas nyelv egy még hatalmasabbnak engedni és helyt adni kénytelenített.

3. *Ugyan azon okoknak a' Francia-nyelvre alkalmaztatása.*

Francia-országnak a' XVII-dik Század' kezdetétől fogva szüntelen nevedő hatalma szembetűnképen uralkodóvá tette nyelvét-is. De már az előtt-is jóval nagy befolyással bírt minden Európai Országoknál; mindenütt tartott Presidenseket, titkos levelezőket és követeket, kiknek száma 's jövedelme I-ső Ferencz alatt igen megszorítottatott, 's azon kívül némelly országokban nagy tekintetű Urak és tisztviselők-is mint kémek Francia fizetést húztak. A' Vestpháliei békekötéskor ezen befolyás büszke törvényhozó hatalommá vált Európában; XIV-dik Lajos önkényű uralkodása alatt csaknem minden nagyobb és kisebb Európai Országok Francia-ország' Despotismusa ellen kénytelenítettek dolgozni, 's a' Nimwegi békekötés, midőn ez legnagyobb mértékre lépett, volt az az időszak, mellyben a' Francia-nyelv az egész pallérozott Európába a' főbb rendűek' társalkodásbeli nyelve kezdett lenni.

Ezen nyelv' szerencsáját igen előmozdította annak természeti egyszerűsége, simasága, könnyűsége, rendszeressége 's gondos kimiveltetése; mert mind ezen tulajdonságok igen ajánlották azt a' külföldieknek. Itt az Író különösen kifejti, melly hasznok következnek abból, ha valamely nyelv

úgy szölván forrani megszűnik és leülepedik, vagyis bizonyos és állandó regulák alá vétetik. Valamint egyik ember elébb lesz ülepedett természetűvé mint a' másik, úgy van a' dolog a' nyelvekkel-is. A' Német-nyelv az által, hogy tovább forrott, nagyobb hathatóságot nyert. A' Francia-nyelvet az-is könnyebbé és érthetőbbé teszi, hogy benne a' poësis keveset különbözik a' prósától; a' mi magában nem épen dicséretes tulajdonság.

A' Francia-nyelvnek már a' X-dik Századtól fogva kedvességet kellett találni külső Országokban. Bizonyságul szolgál erre az, hogy Gerbertnek *Historia Sylvae nigrae* című munkájában, egy Görcei Apát Úr a' XI-dik Században keservesen panaszkodik a' Pápánál azon, hogy a' Francia szokások és módik igen elterjednek; mert valamelly Nemzetnek szokásai és nyelve együtt szoktak a' külföldre kivándorolni. Sőt már a' régi Római nyelvnek *Gallia dialectusa* Hieronymus Epist. 95 szerint kellemesnek tartatott, 's a' Gallusok' ékes szöllása Juvenalis 's a' t. VII. 147. szerint híres volt. A' Gallus vagy utóbb Francia-nyelv, ez szerint szerencséjének egy részét a' Nemzet természetének 's hazája bóldog egének köszönheti. — Idő jártával minduntalan gazdagította magát idegen szókkal, mellyeket megszímított, 's valamikör szükségét látott, mindenkor meríthetett tör'sök nyelvéből mint elfogyhatatlan forrásból.

Minthogy a' társalkodásra külömben-is igen hajlandó Francia-nemzet egy igen kipallérozott Fővárosba szorúlt össze, 's olyan Monarchiai Igazgatás alatt élt, melly a' léleknek egy bizonyos szabadságát vagy legalább elevenségét 's nyíltszívűségét nem nyomta-el egészen; 's minthogy ezen Nemzetnek szerencsés természete, midőn nagyra vágyásának más útát nem talál, az engedelmeskedés-

ben-is dicsőségét keresi, szükségesképen hajlékonyá 's nemessé kellett nyelvének-is lenni.

A' régtől fogva esmeretes 's a' Nemzet' természetiben fundált Francia csinos erkölcsűség, melly a' keserű igazságokat megédesíti, 's azt a' mivel a' jótétel, dicséret 's le-bocsátkozás szemérmét okozhatna elveszi, hasonlóképen csinosabbá tette a' nyelvet-is, 's olyan finomságokat adott néki, melyeket csak az elnyomatott vagy tartózkodva mulatkozó indulat tud feltalálni.

Az ezen Nemzet' jobb Íróiban uralkodó ízlés-is véghetetlenül elősegítette literaturájának és nyelvének elterjedését. Ezen ízlés könnyen érthetőséget kíván, 's mindent eltávoztat, a' mi a' gondolkodó tehetséget megerőltethetné; hosszú 's mesterségesen öszszefont mondásokat, merész metaphorákat és allegoriákat nem szenvedhet, sőt még oly mélységet 's élességet sem a' gondolkozásban, melly a' közepszerű olvasót elfárasztaná vagy igen felindítaná; azt akarja, hogy a' munka ne csak szépet és jót, hanem minden rendbéliek által olvastathatót-is foglaljon magában. Innét származott az a' Francziák között mind a' fő mind a' közép rendnél oly igen elterjedett megvilágosodás, mellyet minden külföldiek csudálnak. A' Francia-íróban rendszerént a' képek 's hasonlatosságok könnyen elérthetők, a' tűz mértékletes, 's a' képzelődés nem repül felette magasan; valamint az elme' szüleményjeit a' gondolatok' helyessége, 's a' kifejezések' finomsága bélyegezi; úgy a' magassabb tudományokról írt munkákat a' mértékletes ékesség 's világos előadás még a' külföldön-is kedvelteti. Különösen sokat tettek e' részben a' Francia-nyelven XIV-dik Lajos idejétől fogva írt számtalan jó Románok, színjátékok és Történetek.

E' szerént a' külömben-is beszélgetésre 's gondolati közlésre olly igen hajlandó Nemzet, egész a' köznépig bizonyos tekintetben meglévén világosodva, mindenütt kedveltette magát, 's vele együtt a' már elébb-is kedvelt nyelve szüntelen tovább-tovább terjedett. A' Protesztánsoknak a' Nantesi parancsolat' visszavétele után az Országból történt kivándorlása még inkább terjesztette a' már akkor külömben-is uralkodó nyelvet, melly most csaknem minden éjszaki Fejedelmi udvarok' 's Nemeseknek nyelve, 's mellyen a' külföldiek egymással leveleznek, a' békesség-kötések irattatnak, a' művészek és Tudósok a' fontosabb dolgokban egymással értekeznek.

Az Academia ezen második kérdésére: Mi által érdemlette-meg a' Franczia-nyelv Európában a' közössé lételt? csak rövid felelet adatik, mint-hogy már elébb minden ide tartozó előfordúlt. A' megérdemlés itten két értelmű szó. Némelly kimivelt nyelvek vagy több szépséggel bírnak vagy gazdagabbak és hathatósabbak mint a' Franczia, következésképen jobban megérdemlik mint ez, hogy tanúltassanak. De ha az kérdeztetik: Mellyik nyelv legalkalmasabb közösülés' eszköze lenni? akkor a' Francziának kell az elsőséget adni, minthogy az legsímább, legkönnyebben érthető özszerakású, 's legmegállapodottabb, 's végre a' társalkodás' tárgyaira nézve legtelyesebb, 's csak nem minden kifejezésekkel és szóllásokkal bővelkedik, mellyeket a' másokkal társalkodásban előforduló érzések és gondolatok kívánnak.

Az Academiának harmadik kérdése ez volt: Vallyon a' Franczia-nyelv uralkodása tartós és állandó fog-e lenni? vagy nincsen-e valamellyik mivelte Európai nyelvnek természetében 's környülményeiben ok azt vélni, hogy a' Franczia-nyelv

előbb vagy utóbb mostani uralkodásától megfog általa fosztatni.

Itt leginkább az Anglus- és Német-nyelvekről foly az értekezés, 's környülményesen megbizonyítatik, hogy ezektől bár melly sok jelességekkel bírnak-is, a' Franczia-nyelv keveset félhet. Az Anglus-nyelvről ugyan hihető, hogy előbb utóbb minden nyelvű tudósok által fog olvastatni, valamint a' Németről-is hogy naponként többen fogják azt megtanulni; de a' társalkodásban egyik sem sok kárt fog a' Francziának tenni, mert az első nehéz kimondású, a' másik pedig nagyon kemény. Az Olasz és Spanyol literaturák, nagyobb gondolkodásbeli szabadság és jobb könyvárosi intézetek mellett ismét feléledhetnek ugyan, új ágokat hajthatnak és magoknak csudálókat támaszthatnak; de nehezen fog valamelly nyelv annyira menni, hogy rajta annyin írjanak, olvassanak, beszéljenek mint a' Franczia-nyelven; ha csak ez alább nem száll 's a' Franczia Nemzet mostani nagyságát és hatalmát el nem veszti, 's ellenben valamelly más nyelv és Nemzet szembetűnőképen magassabbra nem lép.

Néhai Hálai Professor Eberhard J. A. is ugyan 1784. adott-ki egy az említett tárgyról szóló munkácskát: *Über die Allgemeinheit der französischen Sprache*, von Joh. August Eberhard (in dessen vermischten Schriften erstem Theil. Halle, 1784.) Hasonlóképen atyafiságos tárgyról szól néhai Hamburgi Professornak Büschnek ilyen czimű értekezése-is: *Über die Frage gewinnt ein Volk in Absicht auf seine Aufklärung, wenn seine Sprache zur Universalsprache wird?* v. J. G. Büsch, Professor in Hamburg. Berlin, bei Spenner 1784. 104. Seiten, 8.

Az első, a' Franczia-nyelv elterjedésének okait épen azon dolgokban találja, mellyekben Gróf Rivarol és Schwabe, a' mi annyival-is inkább bevehe-

tökké teszi állításaikat; a' másik pedig azt mondja munkájában, hogy a' Nemzetnek világosodása nem nyer nyelvének elterjedése által.

Mind a' két Íróból ide teszünk befejezésül egynehány gondolatokat, mellyek a' Magyar-Literaturára nézve-is figyelmet érdemelnek.

Akármelly nyelvet-is nem csak annyiban becsülünk a' mennyiben sok tökéletességekkel bír; hanem annyiban-is a' mennyiben tökéletességei könnyen használhatók.

Az Írók elméjének az olvasók ízlése és műveltsége által kell felébresztetni és megnemesíttetni. Ha tehát valamelly Nemzetnek ízlése még műveletlen; nincs ösztöne az Írónak az olyan hibák' elkerülésére, mellyek Nemzete előtt hibáknak nem tartatnak.

A' külföldiek' kimíveltsége által indíttathatik valamelly Nemzet az előhaladásra, de ha egyszer elindíttatott; saját erejéből kell tovább mennie, 's tovább menetelének olly útát szabnia, melly saját érzéseihez 's környülményeihez van alkalmaztatva.

Akármelly Nemzetnek-is kétféle t.i. beható és kiható megvilágosottsága van. Az első abban áll, ha egyes emberek ollyan igazságokat találnak-fel, mellyek nem lesznek azonnal közösökké; az utolsó pedig abban, ha a' megvilágosodás a' Nemzetnek több rendjei közt elterjed. Midőn a' beható világosodás megáll; akkor azon Országban a' kiható világosodás-is enyészésben van.

A' beható világosodás megállapodásának bizonyágául lehet venni azt, ha egész tudományok szökönyvekben az ábécze rendje szerént 's mint egy eldarabolva adatnak-elő; 's ha a' Nemzetnek első Tudósai az illyen eldarabolást teszik főfoglatatosságokká; valamint azt-is, ha a' Nemzet elébbeni híres Íróinak munkáira szükségtelen magyarázatok

írattnak, vagy azoknak systemai gyakran világosítottatnak.

Ha valamely Nemzet a' maga nyelvét közösen elterjedve látja, 's abban mindent a' mit a' világosodásra és a' társaságos életre szükségesnek tart, feltalálni vél; akkor az a' Nemzet könnyen azt hiszi, hogy a' külföldi nyelvekre nincs szüksége; más Nemzeteknek a' tudományokban tett előmenetele tehát reája nézve elvész. A' Németeknél ellenkezőképen van a' dolog. Ezek ifjúságoktól fogva tanulják a' külföldi nyelveket, következésképen a' külföldieknél akármely tudományos előmenetele sem marad előttök esmeretlen; 's most ők mindenben, valami a' béható világosodáshoz tartozik, felyül haladnak egyéb Nemzeteket. Bizonyítják ezt a' nyilvános Bibliothékák. Mielta bizonyos Nemzetek, saját nyelvöket kimívelvén, deákül írni megszűntek; azolta nálok, minthogy honi bölcsességökre támaszkodnak, a' Bibliothékákban a' tudományok' némelly ágaira nézve nem kevés hézakok találtnak.

Sup. Kis János.

19.

A' szoptató dajkák ellen.

A' szoptató dajkák tartása Hazánkban-is jobban elhatalmaz. Atyáink' ideiben legfeljebb is csak a' Fő-rendű aszszonyoknak jutott

eszőkbe, gyermekeik' első tápláltatását idegen személyekre bízni, még azok között-is csak olyanoknak, kik a' többieknel nagyobb mértékben elkényesedtek, vagy a' szoptatásra alkalmatlanok voltak. Mái napon már az értékesebb közép rendbélieknél, kalmárnéknál, 's mesterembernéknél sem újság ez, 's ha meggondoljuk, melly könnyen díszlik az emberi szívben a' rossz, attól félhetünk, hogy unokáinknak nagy részént bérben fogadott anyjaik lesznek.

Vagynak olyan esetek, mellyekben szembetűnképen bizonyos, hogy az anyák, vagy testek' alkotása miatt nem szoptathatnak, vagy a' szoptatás nekik halálos veszedelmet okozna. Hogy ilyenkor lehet, sőt ha kitelhetik, kell is szoptató dajkákat tartani, azt kiki által látja; 's e' részben csak azt kell óhajtani, hogy mind a' szülék, mind a' tanátsadó orvosok jó lelkiismerettel 's gondosan járjanak-el tiszteken, 's csekélyebb bajokat-is ilyen eseteknek ne tartsanak.

Azomban a' tapasztalás mutatja, hogy ebben sokan hibáznak, 's általjában sokan sükségtelenül szoktak szoptató dajkát tartani. Melly szokásnak sok tekintetben igen káros és veszedelmes következése lévén, épen nem sükségtelen az azt ellenző és kárhoztató okokat előladni. Ezek szintén olly világosok és szembetűnők, mint fontosok és megczáfoltatlanok.

Az anyák, midőn gyermekeik szoptatásának terhe alól magokat könnyen felszabadítják, egyik legszentebb 's ollyan kötelességöket hágják által, mellyet a' Teremtő magamélyen beoltott szívökbe. Ezen hűségtelenség-

ért, 's a' természet törvényének vakmerő megszegéséért, sőt rendjének pártos felforgatásáért, gyakran nehéz és fájdalmas betegségek által érzékenyen meglakolnak; de még nagyobb veszedelemben forognak ártatlan gyermekeik.

Mert minthogy a' szoptató dajkát rendszerint a' rendetlen és feslett életű aszszonyi személyek közül kell venni, soha sem egészen bizonyos, ha igazán egészséges-e? 's nints-e valami rossz nyavalya reája ragadva, mellyet nevendékével-is fog közölni. Minthogy továbbá a' test és a' lélek között olly igen szoros összeköttetés, 's a' kettőnek egymásra olly nagy befolyása van; több mint hihető, hogy a' tsetsemő a' tisztátalan személy' tejével együtt vétkes hajlandóságokat-is szív-bé magába.

Ezen kívül-is, melly sok környűlmények érdemelnek itt figyelmet? a' dajka tartás olly költséggel jár, melly a' gazdaságban könnyen kárt okozhat, a' familia' és háznép külső elnyomorodását húzhatja maga után. A' szoptató dajkák kéntelenek saját gyermekeikről lemondani, 's tőlök a' szükséges gondoskodást megvonni; mellyből az következik, hogy számtalan e'féle elhagyatott szerencsétlen teremtések, a' gondviselésnek nem léte miatt időnek előtte kimúlnak, vagy egész életökre nyomorékokká lesznek. Sok könnyélméjű 's a' fajtalanásra hajlandó aszszony-személyek látván azt, hogy jó házakban dajkái szolgálatra, 's az által könnyű életre igen könnyen tehetnek szert, vétkes hajlandóságokban még inkább megerősödnek, 's annak annál szabadabban általadják magokat. Hányszor megtörté-

nik végre az-is, hogy a' dajkák puha és lágy életre, dologtalanságra, henyélésre 's nyalánságra szoknak, 's az élet' azon nemére és azon sorsára, mellyre utóbb vissza kell térniük, egészen alkalmatlanokká lesznek.

Ha a' szülék ezen okokat figyelemmel meggondolják, bizonyosan nem fognak szoptató dajkát tartani, ha csak őket a' szükség nem kényszeríti, 's a' nemes lelkű anyák nem fognak anyai kötelességöknek csak félig teljesítésével megelégedni, hanem magok fogják tsetsemőiknek ezt az eledelt nyújtani, mellyet azoknak számára a' természet maga készített.

Nemzetünk' betsületeért és boldogságáért, szívemből óhajtván, hogy az idétlen elkényesedésnek 's ellágyulásnak azon boldogtalan következése, mellyről itt szó van, mennél hathatósabban gátoltassék; ide ragasztok még két értekezést, mellyek ezen tárgyat részszerént több oldalokról felvilágosítják, részszerént ékeesebben-is előladják. Az egyik Aulus Gellius, Athenei éjszakái' 12-dik könyvének első részéből (Noctes Atticae Lib. XII. Cap. 1.) a' másik az Ánglus szemlélő' 6-dik Kötetének 246 leveléből van véve.

Favorinus Böltselkedőnek értekezése arról, hogy az anyák kötelesek gyermekeiket magok szoptatni.

Aulus Gellinsból (Noct. Attic. Lib. XII. Cap. 1.)

Midőn némelly barátimmal együtt Favorinus Böltselkedőnél valánk, hírül adatik néki,

hogy egy hajdani tanítványjának felesége megszorodott 's fiat szült. Menjünk-el így szól-la hozzá, látogassuk-meg a' gyermekágyas aszszonyt, 's kívánjunk jó szerencsét a' gyermek atyjának. Ez jeles familiából származott 's a' Senatusnak tagja vala. Elmenénk mindnyájan, 's elkísérénk a' Böltsöt. A' házba érkezésünkor megölelé ez az atyát, 's örvendezését jelenté szerencséjén, 's leülvén kérdezősködék az aszszonynak egészsége, 's szülésének környülményei felől. Midőn megérté, hogy az a' szülés fájdalmaiban igen ellankadott volna, 's lankadtság miatt aludnék; hosszszasabb beszélgetésbe botsátkozék, 's a' többek között így szólla: nem kételkedem, hogy a' gyermeket az anyja maga fogja szoptatni. Az ifjú aszszonynak anyja erre tüstént megszóllamlék, 's azt mondá: hogy a' gyermek-ágyast kímélni, 's a' gyermeknek dajkát kellene fogadni; mert kár volna a' szülés' fájdalmait a' szoptatás által sokasítani. Én pedig arra kérlek, aszszonyom! felele a' Bölts, engedd-meg, hogy a' leányod egészen anyja legyen gyermekének; mert melly igen természet ellen van az, ha valaki csak félig anya, 's méhének gyümölcsét, mihelyt a' világra jó, azonnal magától félre veti; ha azt, míg még méhében elrejtve volt, 's nem-is esmérte, addig vérével táplálta, azután pedig, midőn már élni látja, midőn az már ember 's anyai segedelmet kér, tejével táplálni nem akarja. Azt gondolod e, hogy a' természet az anyáknak az emlőket csupán ékeségül, 's nem gyermekeik' táplálása végett adta? Sok aszszonyok, kik közé titeket nem akarlak számlálni, olly csudálatosok, hogy az emberi Nemzet eledelének ezen első

kútfejeit, nem gondolván-meg a' téj' elszáraztásából származható veszedelmeket, ki akarják apasztani, attól félván, hogy külömben szépségök kárt vallana; melly cselekedet nem kevesebbé esztelenség, mint az, melly szerént némellyek méhöknek gyümölcstét, magoktól erőszakos szerek által elhajtják, hogy testök a' viselőség és az azután következő szülés által szépségét el ne veszéjtse; mert valamint az, ha az emberi teremtés, midőn élni kezd, úgy szólván, az őt formáló természet' kezei alatt megölettetik, útalatra méltó cselekedet; szintén úgy ehez hasonló az-is: ha az egészen elkészült 's született gyermek, azon eledeltől, mellyel eddig élt, mellyhez hozzá szokott, megfosztatik.

De mit tesz ez a' dologhoz, ezt szokás mondani, akárki tejével tápláltassék a' gyermek, csak tápláltassék és életben tartassék? — Attól, ki a' természet szava eránt így elsikeült, azt kérdem: miért nem tartja azt-is mind egynek, akárkinek véréből származzék valaki, 's akármelly aszszonynak méhében fogantassék? Mert valyon, nem ugyan azon vér van e az anyának emlőiben, csak belső forrás által megfejtérülve, melly a' magzatot, míg még anyja méhében elvult rejtve, táplálta? nem a' természetnek nagy böltsessége tetszik e ki inkább abból, hogy azon vér, melly a' magzatot az anyja méhében formálta; midőn a' szülés' ideje közelget, a' test felső részeibe gyűlik, 's a' világra jött csecsemő erőtlen életének megtartására a' már szokott eledelt készen tartja. Nem ok nélkül hiszik azt az okosabbak, hogy valamint a' magnak természete és tulajdonsága a' gyermek testének

és lelkének formálására nagy befolyással van, úgy hasonlóképen attól-is igen sok függ, milyen természete és tulajdonsága van azon téjnek, melyet a' gyermek szopik; a' mit nem csak az embereknel, hanem még az oktan állatoknál-is lehet észre venni. Mert ha p. o. egy bárányt, ketskét, vagy egy gödölyét juh szoptat, első esetben a' gyapju sokkal durvább, a' másiban sokkal finomabb lesz. Hasonlóképen az élőfák' és plánták' megfogano-dása szerencsésebb növése-is nem annyira a' magtól függ, mint a' földtől, mellyben teremnek, és az abban lévő nedvességtől. Innét van, hogy sokszor a' sebesen növő élőfa, ha rosszabb és kevesebb nedvű földbe általplántáltatik, kivész. Melly helytelen és kárhozatos szokás tehát az, ha a' most született gyermek lelkének és testének jó természete és szép indulatja elfajulására szolgáló idegen téjnek táplálása által megvesztegettetik; a' minek különösen akkor szükségesképen kell következni, midőn a' szoptató-személy, a' mint rend szerint lenni szokott, alacsony rendű, 's rabi származású, vagy idegen bárdolatlan nemzet-beli 's rossz természetű, 's a' mellett rút természetű, fajtalan indulatú 's részegeskedő. Mert rendszerint nem teszünk e' részben gondos választást, 's csak vaktában veszük azt, a' mellyiknek teje van. Vallyon nem annyit tesz e ez, mint megengedni, hogy gyermekünkben mind lelkére, mind testére nézve a' legveszedelmesebb nyavalyák óltassanak, 's a' romlott eledellel mindenféle vétkek' magva behintésék. Valóban ez annak az oka, mit sokszor csudálni szoktunk, hogy a' jó erköltsi szüléktől származott gyermekek ezekhez testökre és

lelkökre nézve, olly kevésbé hasonlítanak. — Igen helyesen 's okosan cselekszi tehát Virgiliusunk, midőn Homerusnak azon verseit, mellyekben Phoenix Achillest keménységéért és kegyetlenségéért vádolja, utánozván Æneasnak, nem csak (mint Homerus) születését, hanem első eledelét-is, mellyet valamelly vad dajkától kellett kapnia, Didó által szemére vetteti; bizonyosan Hyrkaniai tigrisek szoptattak téged, Hirkaniaeque admorunt ubera tigres *Virg. Æneid. Lib. 4. v. 367.* Minthogy t. i. a' szoptató dajkának természeti indúlatja, 's tejének tulajdonságai a' csecsemő hajlandóságainak formálására nagy erővel bírnak.

Ha egy anyának már ezek elégséges okok nem volnának; legalább azt vegye szívére, hogy akkor, midőn gyermekét mindjárt születése után elhagyja, 's idegen személynek általadja, a' szüléket és gyermekeket özszekapcsoló kötél elszakad, vagy legalább igen megtágul; mert ha a' gyermek tőle máshová vitétik, az anyai szeretetnek tüze, 's a' gyermekhez való buzgó hajlandóság szükségesképen meghűl, 's lassanként elaluszik, 's minden eránta való szíves gondoskodás és aggodás megszűnik; 's kitsinyenként úgy elfelejtetik a' dajkának adatott gyermek, mintha a' halál által ragadtatott volna-el. Más felől a' gyermek szeretete és hajlandósága egészen ahoz a' személyhez vonzódik, ki által tápláltatik, 's valamint a' kitett és talált gyermek; úgy az illyen sem tudja érezni azt a' hajlandóságot, mellyel annya eránt különben természet szerint viseltetnék; sőt a' gyermeki szeretetnek egész indúlatja az ekkép' neveltetett emberből úgy elenyészik, hogy utóbb, ha szintén lát-

szik-is, atyját és anyját szeretni, ezen szeretet még sem belső igaz és valóságos hajlandóság, hanem csak abban áll, hogy szüléinek nevezi, 's ezek a' szülék a' puszta nevet viselik.

Az olyan anyákról, kik nem akarják gyermekeiket magok szoptatni.

(Az Ánglus Szemlélőből.)

Kedves Úr!

Minthogy az Úr írása a' kávézó asztalok' mulatságára van szánva, nem csak kérem, hanem kérve kényszerítem az Urat, nyomtattassa bele ezen leveletem. Mert nints más módom a' Szép-nemnek azt tudtára adni, a' mit reája nézve egy legfontosabb dolognak tartok, t. i. a' gyermekekről való gondoskodást. Úgy hiszem, az Úr nem akarja leveleit olyan dolgokkal megtölteni, mellyek csak a' tudósok mulatságára valók, hanem az Úr czéljával megegyez az olly dolgok' közlése-is, mellyek az emberi Nemzet' oktatására szolgálnak. 'S ha illyen dolgokat közöl az Úr, többet tesz, mint akármelly más elmés és mulattató írással tenne. Engedjen-meg tehát az Úr, ha azt mondom, hogy mind azon visszaélések közül, mellyeket mind eddig megjobbítani igyekezett, egy sem kívánja nagyobb mértékben az Úr segítségét, mint a' csecsemő táplálása körül való visszaélés. Szörnyűség azt látni, ha ol-

lyan aszszony, ki a' természettől minden szükséges tökéletességekkel megvan áldva, ártatlan, 's magával jól tehetetlen gyermekét, mihelyt születik, olyan idegen aszszony személynek adja által, ki legtöbbnyire sem sorsára és polgári állapotjára nézve nem szerencsés, sem lelkére 's testére nézve nem egészséges, kinek sem betsülete, sem a' szegény gyermek eránt szeretete 's szívessége nintsen, hanem inkább a' pénzre néz, mint ennek boldogságára, 's ezzel csak annyit gondol, a' mennyire a' pénz által kényszerítettik, 's olyan mint az Æsopus földje, melly akár mint javítottatott-is, a' más föld plántáját nem akarta táplálni, azért, hogy az nem a' maga termése volt. 'S minthogy a' más aszszony' gyermeke, szintén úgy nem a' dajkájé, mint az által ültetett plánta nem sajátja a' földnek; mikép lehet reményleni, hogy a' dajkára bízott gyermek jól felnőjön? 's ha felnő-is nem szívja-e magába a' dajkának minden durva nedvességeit és tulajdonságait, mint a' plánta magába szívja az idegen földét, 's a' béoltatott ág azon fáét, mellybe oltatik? nem látjuk e, hogy az olyan bárány, mellyet ketske szoptat, természetét elváltoztatja, sőt még gyapja-is a' ketske gyapjához hasonlóvá lesz? Melly nagy befolyása legyen a' dajkának a' gyermekre az által, hogy tejével egygyütt tulajdonságait és hajlandóságait-is közli vele, azt mindennap tapasztalhatjuk. Innét származott az a' közbeszéd, melly szerint a' rossz indulatú emberekől azt szokjuk mondani, hogy rosszszaságokat dajkájok tejével szívták-bé, vagy hogy ez 's amaz vad állat szoptatta őket, azért mondatott hajdan, hogy Romulust és Rhemust far-

kas, Telephuszt Herkules' fiát kutya, Peliást Neptunus' fiát kantza-ló, Ægistust ketske szoptatta; nem mintha valósággal ilyen állatok' tejét szopták volna, mint sok együgyűek hitték, hanem mivel dajkáik' természete az ilyen állatokéhoz hasonlított, 's beléjek-is hasonló természetet plántált.

Sok példák hozattathatnak elől mind a' könyvekből, mind a' mindennapi tapasztalásból, annak megbizonyítására, hogy a' gyermekek valósággal külömbféle indulatokat és rossz hajlandóságokat, p. o. haragot, makatságot, kedvetlenséget, kíváncsiságot, 's utálást szívnak-bé dajkáik' tejével. Ezt bizonyítja Diodorus III-dik könyvében, midőn azt mondja: hogy Nero Császár' dajkája igen részeges volt, melly szokást Nero-is átvett tőle, 's annyira ment benne; hogy őt a' nép Tiberius Nero helyett Biberiusz Neronak hívta. Ugyan Diodorus beszéli Caliguláról, Nero előtt uralkodó Császárról, hogy dajkája mejje' gombját vérrel szokta megkenni, ez által nevéndékének a' szopást könnyebbíteni akarván, a' mi ugyan csak Diodorus állítása szerint oka lett Caligula azon kegyetlenségének, melly benne olly igen uralkodott, hogy nem csak saját kezével sokakat megölt, hanem minden embereknek eggyetlen egy nyakat-is kívánt, hogy egyszerre megölhetne mindeneket. E'féle elfajuló gyermekek sokszor bámúlást okoznak szüleiknek, kik nem tudják megmagyarázni, honnét jöjjön, hogy egyik gyermek a' lopásra, másik a' részegsége, kegyetlensége vagy ostobaságra hajlandó, holott e'félét magokban nem tapasztalnak. Valóban könnyű-is volna megbizonyítani, hogy a' gyermek a' rossz in-

dúlatú dajka által megvesztegettethetik, ha legjobb szüléktől származott-is. Hány gyermekeket nem lehet látni, kik vagy nyavalyatörösök, vagy száraz-betegségben szenvedők, vagy máskép nyomorékok, csupán azért, mint-hogy olyan dajkák' tejét szopták, kik épen indúlatosok 's mérgesek voltak? A' dajkának csaknem minden rendetlensége bizonyosan rendetlenséget okoz a' gyermekben-is; 's kevés dajkák találtnak, kik egyik vagy másik betegségben nem nyomorognának. Ha valamely aszszony-személy kérdeztetik, mért akar dajkává lenni, rend szerént azt feleli, azért, mert korhely férje van, 's kénytelen más élet módot választani. Ez a' felelet az én ítéletem szerént elegendő arra, hogy benneki ki megbotránkozzék; mert tíz e'féle korhely férjek között alig van egy, ki feleségére egy rossz nyavalyát ne ragaszszon, vagy legalább néki bosszúságot 's nyughatatlanságot ne okozzon.

Azon kívül, minthogy a' gyermeket csak kénytelenségből vállalja-el, az eledel-is, melyet ennek adhat igen szűkön lesz nála; 's minden esetre legalább igen vastag eledelt adhat, melyet a' gyermek' gyomra meg-nem emészthet; mert a' millyen a' vér, olyan a' tej, 's én semmit sem kételkedem, hogy a' scorbut, nyavalya-törés és több más betegségek eredetüket gyakran innét veszik.

Kérem tehát az Urat szeretettel, ennyi élni szerető 's életre való sok szegény gyermekek' kedvökért, vegye jól gondolóra a' dolgot, 's intse-meg hathatósan az atyákat, hogy gyermekeiket az annyok által szoptattassák, mind az anyákra, mind a' gyermekre való te-

kintetből. Mert az az állítás, hogy az anya, ha gyermekeit szoptatja, igen elerőtlenedik, együgyűsége mutat 's fundamentom nélkül való. Én azt vitatom, hogy inkább erősb és egészségesebb lesz a' szoptatás által. Úgy fogja tapasztalni, hogy az által legelébb megmenekedik a' szükségtelen nedvességektől, és szerencsétlen szülésektől. Mint az Oriások olyanok lesznek gyermekeik, kik különben csak halavány árnyékokhoz 's éretlen gyümölcsökhöz hasonlítottak volna. 'S valóban, a' melly aszszonynak elég ereje volt gyermeket szülni, annak kétség kívül lesz elég ereje azt szoptatni-is. — Nem nézhetem-el szomorodás nélkül, hány szegény gyermekek lesznek naponként a' dajkák' gondatlansága miatt szerencsétlenekké, kikre nézve pedig a' vígyázó bánás olly véghetetlenül szükséges, minthogy őket legkisebb ütközés és sérelem-is, kivált fejük' megsértése könnyen ostobákká, elmélenekké, vagy máskép egész életükre szerencsétlenekké teheti.

Ezen tárgyat nem könnyen hagyhatom-el; mert nekem igen természet ellen való dolognak látszik, hogy egy aszszony, ki gyermekét, míg testének része volt, 9 hónapig hordozta 's magában táplálta; ne lenne hajlandó azt tovább-is táplálni, minekutánna a' világra szülte, szemei előtt látja, 's kiáltását, mellyel anyai segedelmet kér, füleivel hallja. Vallyon nem viselnek e még a' legkegyetlenebb vad állatok-is kölkeikről tőlök kitelhetőképen gondot? 'S mikép lehet azt anyának nevezni, ki gyermekét szoptatni nem akarja? A' föld mindenek anyának neveztetik, nem azért, hogy azokat termesztí, hanem azért,

hogy mindent eltart és táplál, a' minek életet ad. A' gyermek nemzés a' testiség' munkálatja; de a' gyermekről való gondoskodás szabad választásból származik és igaz rény. Jól tudom, hogy vagynak némelly szükség esetei, mellyekben az anya gyermekét nem szoptathatja, 's akkor a' két rossz közül a' legkisebbiket kell választania. De az ilyen esetek olly ritkán fordulnak elől, hogy ezer közül alig lehet egyet szükség esetének venni; mert ha az aszszony tudja, hogy férje hetenként 5 vagy 6 garast nagy nehezen félre tehet, (jól-lehet hogy erre-is ritkán van tekintet), bizonyosan reá fogja rokonai' segítségével férjét beszélni, hogy a' gyermeknek dajkát fogadjon; 's könnyen boldogúl szándékában, ha betegeskedését tettet. Az ilyen kegyetlenséget a' szokás előmozdítja, 's a' természet helyt ad a' szokásnak. Vagyok

az Úrnak

köteles szolgája.

20.

Az Orvosok' Charlatanismusáról.

Töredéke egy Levélnek, melyet egy híres Doktor írt barátjához.

Jóllehet az itt következő levél-töredék tulajdonképen az orvos tudományt illeti, még-is reményleni lehet, hogy olvasóink előtt kedveséget fog találni mind azért, minthogy olyan nyavalyáról szól, mellyben sokan szenvednek, mind azért, minthogy igen egyszerű tanácsot ad, még pedig nyájas hangon. Ezen levelet Rédi írta, ki a' XVII-ik Században egygyik legnagyobb orvos és egygyik legszebb elme volt. III-ik Cozmusznak Toskánai Nagy-Herczegnek udvarában élt mint Fő-orvos. Érdemét eléggé bizonyítják azon fényes megkülönböztetések, mellyeket külömbféle Fejedelmektől Olasz-országának csaknem minden tudós Akademiáitól és a' maga idejében virágzott nagy emberektől nyert. Jóllehet különösen e' böltselkedést gyakorlott, 's annak több részeit hathatósan fel-is világosította; még-is az Olasz-nyelv' tökéletesítésében-is sokat tett, úgy hogy Olasz-ország' leghíresebb tudós Akademiája a Della Crusca-is tőle e' részben gyakran tanácsot kért. A' Poetizban nagy előmeneteleket tett, 's az Olasz Dithyrambus feltalálójának tartatik. De mind a' mellett-is verseinek nagy részét elégette, 's a' tapasztaláson fundált Természet-tudományt tette szorgalmának fő tárgyává. Meghólt Pisában 1698-ban 's Arezzóban a' maga Honjában

igen tiszteségesen temettetett-el. III-dik Cozumusz három rendbéli nagy réz-pénzt veretett emlékezetére; 's a' híres Salvini Maria Antonio a Della Crusca Akademiában ünnepi halotti beszédet tartott tiszteletére. Csaknem minden tudós társaságok vetélkedve hintettek sírjára virágokat, számos Tudósok és szép elmék kinyilatkoztatták munkáikban halálán való fájdalmokat. Tiszta erköltseit, szerénységét 's feddhetetlenségét mindenek egy szíjvel, lélekkel magasztalják, következésképen gondolatjait erköltsi karaktere még betesebbekké teszi.

Doktor Redi' levele Dávid Domenico Úrhoz Velentzébe.

Ne csudáld drága barátom! hogy a' közelebb múlt héten tőlem levelet nem vevél; a' tiéd nem ért engem Florentziában, falun voltam az Udvarral, most felelni fogok nem úgy mint orvos, hanem mint barátod.

Örülök rajta, hogy olly derék Hypochondriakus vagy. Hogy hogy? ezt fogod kétség kívül mondani, te örülsz rajtam? úgy van, örülök; mert azt szoktam mondani, a' mit tapasztalásom mindennap-is bizonyít, hogy az Orvos Doktor, ha Hypochondriákussá leszel, meghosszszabbítja életét 's olly hosszúvá teszi, mint az ország-út. Ennek oka az, minthogy a' hypochondriás Orvos huzomosan jó rendet követ élete módjában, 's megtartóztatja magát azoktól a' sok hitvány orvosságoktól, melyeket a' Doktorok másoknak csupa Charlatanismusból rendelnek a' nélkül, hogy magok ha-

sonlókat bévennének. Talám azt mondod erre, hogy te elég bőven vettél-bé régtől fogva mindenféle orvosságokat télen, nyáron, ősszel és tavasszal. Erre ezt felelem: magad látod, hogy ez nem volt a' gyógyulásra vivő út, mint-hogy most rosszszabbúl vagy. Azt-is nyílt szívvel megvallod, hogy ennyiféle orvos-szerek rendetlenségbe hozzák belső részedet, 's csaknem egészen elrontották gyomrodat. Ha ezek olly sok ideig sem tudtak meggyógyítani, miért akarnád a' velek élést folytatni-is, vagy helyettek másokat bévenni? Az Isten' szerelmére kérlek édes barátom, mondj-le rólok egészen; hadd éljenek velek azok, kik életek' nyomorúságait szaporítani akarják. Én ezerszer Melancholicusabb és gyengébb testi alkotású vagyok mint te, sovány mint a' hering, száraz mint a' kétszer súlt, 's ollyan halavány, mint a' ki fél esztendeig bőjtölt. Mindazáltal még sem megy-bé az én testembe legkisebb orvosság-is. Mindjárt hamar, mikor az orvoslást gyakorolni kezdettem, megtanúltam azt, a' miben nagy kárommal tudatlan voltam, magam akarék a' magam Doctora lenni, 's hogy a' Hypochondriának Pestiséstől megszabadúlhatnék, annyiféle nevetséges italokat nyeltem-el, hogy csaknem végképen elrontottam azt, a' mit megakartam tartani. Attól fogva nem vettem-bé semmit 's igen jól tselekedtem. Kövess engem barátom 's te-is jól fogsz tselekedni. Akkor dítsérni fogod Praxisomat és saját Praxisodat. Elő fogod segíteni a' természet' forró óhaj-tását, melly nem kíván ennél jobbat 's a' magad vallástétele szerint belé tsömörlött a' sok orvosságokba. Azt írod, hogy ezután a' Patikárosok' edényjeiben hagyod azokat penészesed-

ni, maradj-meg álhatatosan ezen feltételed mellett; mert ezen esetben fogadom kigyógyúlsz a' Hypochondriából és minden erőtlenségekből, mellyek azt kísérik.

Itt látom veresedik artzád, 's fájdalmas 's egyszer'smind neheztelő szóval azt kiáltod, hogy az orvos szerek helyett rendeljek hát legalább valamit olyant, a' mi kellemes-is legyen 's enyhítsen és gyógyítson-is a' nélkül, hogy belső részeidet rendetlenségbe hozná. Ne haragudjál, bételjesítem kívánságodat. Kössünk egymással békességet, melly hogy annál erősebb legyen, előre egész szívemből megölellek 's ezerszer engedelmet kérek tréfálásomért. Hitesd-el magaddal barátom, hogy nem írnék illy vidám hangon, ha meg-nem volnék arról győződve, hogy nyavalyád nem veszedelmes, sem nem halálos; sőt a' mi több, hogy bizonyosan tökéletesen kigyógyúlsz belőle, mi-helyt elég bátor lész azt megvetni. Úzz belőle magad-is tréfát 's bizonyosan késő öregséget fogsz élni. Ezen nagy igazság' bizonyítására nem kell nekem több, mint a' mit magadtól tudok, az az: hogy régen tartó gyengélkedésed mellett-is jó ízűn eszel 's iszol, tűrhetőképen aluszol, 's olly könnyen gyalogolsz, mint egy fiatal ember. Az Istenre kérlek, mit kívánhatsz ennél többet? én azt szoktam mondani, hogy a' boldog állapotnak nints nagyobb ellelsége, mint a' még boldogabbnak viszkete-ges kívánása. Ha szintén az aluvás közben néha olly szorintást érzel-is, melly lélekzetedet egynehány szempillantatokig vissza látszik tartóztatni, ezen se nyughatatlankodjál; várakozál tsendesen, míg jobban lész; ez a' környülmény nem fog megölni, minthogy eddig meg-

nem ölt. Űzd-el tőled mérészen a' beteg képzelődést, melly ezen nyavalyát leginkább szokta táplálni.

Minekutánna eddig úgy szóllottam hozzád mint barát, most úgy jövök mint Doktor, és hogy szerepemet nagyobb méltósággal játszhasam, olyan doktori palástot veszek magamra, melly nem kevésbé fog hasonlítani a' Theologiai, Szalamankai, Szorbónni vagy épen Pádúai és Pizai nagy tiszteletű és szakállos Dokto-
rainak palástjaihoz.

'S elsőben-is félre tévén minden tréfát, azt mondom, hogy azon új rendtartás, mellyet az egészségre vigyázásban gyakorolni kezdesz igen jeles. Folytasd azt tovább-is, ebéded mértékletes, vatsorád kevés legyen; tartóztasd-meg magadat a' fűszerektől és az igen erős bortól; ezt kereszteld-meg jó bőven vízzel 's ne félj, hogy ettől gyomrodnak valami baja legyen. Tudjad, hogy a' gyomor könnyebben megemészti a' vizet, mint a' bort; ezt száz tsalhatatlan próbából tapasztaltam. De mit beszéljek hosszasan erről egy olly tudós ember előtt? Óh hány embereket ölt-meg már az a' környülmény, hogy gyomrokat a' meghűtéstől féltették, 's hányat tesz naponként betegekké? mintha a' szegény gyomornak semmire sem volna az ő munkálkodásában szüksége a' hévségen kívül, vagy maga nem bírna elég hévséggel. Maradj-meg azon feltételed mellett, hogy soha sem vész-bé felülről gyomor tisztító orvosságot. Ha a' szükség e'félét kíván, tartsd magadat egyedül a' klystérekhez, mellyek csudálkozásra méltóképen kitisztítják az istállót a' nélkül, hogy a' konyhát elrontanák. De arra kérlek, ezen klystérek kellemes és tsendes neműek legyenek, nem pedig

ollyan átkozandók, a' millyeneket mi Doktorkok sokszor rendelünk, a' Patikárosoknak akarván hízelkedni, 's számtalan pokolra való moslékot készítettünk, melly egy tornyot-is kiázathatna tövéből, nem hogy az emberi belső részek' gyenge szerét kíméllené. Óh bizony gyönyörű munkát visznek véghez beleinkben az olly számtalan fűvekből, száz különböző Tartományok' terméseiből öszszefőzött szüredékek, a' Hieraprikák, diakatholiconok, diaphronikonok, diatriontopiperonok; olly nevek, mellyek a' kutyákat-is megugattathatnák 's a' t.

* * *

21.

Magyar Káptalani Régiség. *)

Mij Vasuari Captalan. Adgyuk tudtara mindenekk. az kikk. illik. Hogij à minemü Szőke foldi Curiat Vasvarmegieben levőt két Malmaval, es minden egjéb hozzá tartozando Pertinentiajval, es igasagiual edgyütt adot volt ez előtt valo regi esztendőkhben Nehaj Nemzetes Vitezlő Kaldj Ferencz Ur Zalogban Tizenkét Ezer forentban, Nehaj Meltosagos Széchénij Györgij, akkor Győrij Püspök, az-

*) Egy jámbor nem értvén ezen oklevél' ritkaságát, más czélt gyanított ennek közre bocsátásában. Értésére adjuk tehát, hogy tudtunkra ez a' *legelső Káptalani Kiadat magyar nyelven*: 's örvendeni fogunk, ha tudós Hazánkíjai korábbiak' közzé tételökkel fognak bennünket megczáfolni.

utan Esztergami Ersek Urkk. eö Naganak, mellij Curiat, midön azon Meltosagos Ur ezen Györij Püspöksegbül el ment à nevezet Esztergami Ersek-ségre, vissza bocsatotta eö Naga emlétet Nehaj Kaldj Ferencz Urk.; ugij hogij: Annuatim két izben, ugymint Uij Esztendő napban, es Szent Ivan napban à sex per Centum Interest meg adgya rola. Melij Curia Nehaj Kaldj Ferencz Urk. halála után Diuisionaliter szalvan Fiara Nemzetes Vitezlő Kaldi Peter Uramra, azon Terhel; és eö kglme is el advan Meltosagos Jaklin Balas Nijttraij Püspök, es Magyar Orszagi Cancellarius Urk. eö Naganak, azért eö Naga Nemzetes Vitézlő Jaklin Gabor Ur által letette az elmúlt Uij esztendő Naptul à jövo Sz Ivan napig iarandó fele interestét, ugimint haromszaz hatvan forentot id est fl. — 360 — itt à Captolanban. Kirül quietalljuk eö kglmet, és eö kglme által a' Meltosagos Urat eö Nagat. Actum Sabariae ex Capitulo Die Vigesimà Septimà May. Anno Dnj Millesimo, Sexcentesimo, Nonagesimo, Quinto. Lecta in Capitulo ||: (P. H.)

Hogy ezen másolat, a' maga valóságos eredetijével általunk össze hasonlítottván, avval pontról pont-ra, 's belüről betüre megegyezőnek találtatott légyen, ezennel hitelesen bizonyítjuk. Költ Csepen, October' 22. 1829. Thaly Lajos m. k. T. N. Komárom Vármegye' Szolgabírája. (P. H.) Pálffy Zsigmond m. k. T. N. Komárom Vármegye' Esküttje. (P. H.)

*Nagy Tiszteletű Kresznerics Ferencz Úr
Oklevélgyűjteményéből közti*

FENYÉRY GYULA.

22.

Millyen volt a' Német-nyelv Nagy Károly idejében ?

A' latán nyelv, melly annyi új nyelveket szült, miképpen bésurakozott a' német nyelvbe-is, megvetvén már akkor a' konyha-latánság alapkövét; annak mutatványául a' régi Évkönyv-írók im e' példát jegyezték-fel. Midőn Wittekind, Szász Király, a' Császár' jelenlétében, Szent Bonifáczius által megkereszteltetett: az Egyházi szertartásban szokott kérdések ilyenképpen adattak eleibe:

Akkori nyelven :

K. Forsachistu diabolae?

F. Ec forsacho.

K. End allem diabelgelde;
end allum diabolos werkum?

F. End ec forsacho allum diabolos wercum end worthum
thuna eren de, vonden end sarcote end allum them unholdum
the hira genotas sind.

K. Gelobistu in Got almeh-
tigan Fadaer, in Christ, Go-
tes Suno?

F. Ec gelobo.

K. In halgan Gast?

's a' t.

Mostani németséggel :

Entsagest du dem Teufel?

Ich entsage.

Und allen Teufelsgilden? und
allen Teufelswerken?

Und ich entsage allen Teufelswerken, und Worten, dem Donnerer, dem Wodan, und der Sachsen Odin, und allen Unholden, welche ihre Genossen sind.

Glaubst du an Gott, den allmächtigen Vater; an Christus, Gottes Sohn?

Ich glaube.

An den heiligen Geist?

Közli *Edvi Illés Pál*.

KRAJOVAI
BÁRÓ KRAY PÁL,

CS. KIR. FŐ-HADITÁRMESTER,

szül. Késmárkon Szepes Vármegyében 1735^{ben} mht. Pesten 1804^{ben}

Ján. 19^{én}

Pesten Schmid Ján. Kömettsző Intézetéből.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI
MINERVA.

NEMZETI
FOLYÓ-ÍRÁS.

Hatodik évi Folyamat.

1830.

HARMADIK KÖTET,
JULIUSZ, AUGUSZTUSZ, SZEPTEMBER.

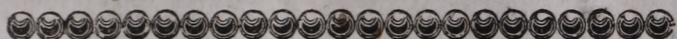
A' Felséges Kir. Magyar Helytartó-Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,
ELLINGER ISTVÁN' CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ'
ÉS ÁROS' BETŰIVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

J E L E N T É S

a' F. M. O. Minervának 7-ik évre, az-az 1731-ik
esztendőre leendő folytatásáról.

Minekutánnna több Magyar Hazánk' Derékjeinek naponként megjelenő újabb meg újabb írásaikból, és nemzeti nyelvünk' pallérozódását, mind külső, mind belső értelemben előmozdító buzgó törekedéseikből eléggé világosan tapasztalnánk azt a' nemes célzást, melly szerént Magyar nyelvünk, tudományunk és szép mesterségink a' tökéletesedés' felsőbb lépcsőjére elősegíttessék; mi-is elevenebb tűzzel és újabb erővel élesztetvén, szorosan elhatároltuk magunkban, hogy Folyó-írásunkat nem csak a' kijelentett 1831-dik, hanem még az azt követő 's húzamosan folyó több esztendőekben-is szakadatlanúl folytatni, 's mindenkor az idő' lelkéhez alkalmaztatva, egészen a' lehetőségig célznak megfelelővé tenni teljes erőnkől igyekezni fogunk. —

Minthogy pedig e'béli jóra törekedésünk egyedül a' nagy lelkű, buzgó Hazafiak' segedelmével és nemzeti nyelvünket kedvelő nemes érzésű Olvasóink' száma szaporodásával érhet jó véget 's óhajtott czélt; tehát nem mulasztottuk-el alázatos jelentésünket a' végett jó előre köz-hírré tenni, 's egyszer'smind nagy lelkű Olvasó Urainkat 's Aszszonyainkat az eránt alázatosan megkérni: hogy ezen Nemzeti Folyó-írásunk' jártatása eránt, előfizetési tudósításokat következő új esztende-

ig az illető helyre jó korán, — nem különben a' mindeddig némellyeknél felejdékenységbe esett és elmaradt Minerva árát, mennél előbb vagy Postán, vagy biztos alkalmatosság által beküldeni méltóztassanak; minél fogva készséggel ajánlott hív szolgálatunkat annyival bizonyosabban és rendes időre teljesíthessük. — A' következő 1831-dik esztendőben kijövendő 4 Kötetek' előfizetési ára, szép fejer papirosra nyomtatva, csinos borítékba kötve, szabad posta küldéssel együtt 6. ezüst forint, velínre pedig 10. ezüst forint. — Előfizetni lehet Kassán a' Kiadó Ellinger István Kir. priv. Könyvnyomtatónál; távolabb helyeken pedig minden Cs. Kir. Postahivataloknál. Mind a' hat évi eddig megjelent Folyamatok 24 Kötetekben a' mejj-képekkel együtt található Kassán a' Kiadónál, 's a' távol helyeken-is az érdemes Könyváros Urak által megszerezhetni, sőt egyenként-is lehet a' hiányos Kötetek' kiegészítés végett, egyes darabokat megszerezni 1 for. 's 30 kr. ezüstbe.

A' Kiadó és a' Red.

FOGLALAT.

Krajovai és Topolyai Bárány Kráý Pál, Cs. Kir. Fő Hadi-
tárnokmester' élete rajza - - - - Lap. 7

Hetedik Füzet. — Juliusz.

1. Jon, Plátónak egy Dialogja Görögből. (Petz Leopold.) 17
2. Válogatott Darabok az Ánglus Szemléből. Időnkre
's Hazánkra alkalmaztatva. (Egy Társaság által.) 37
3. Tenger duzzadás' tünete. Egy rajzolat. (Dohóvits
Basilius.) - - - - 47
4. A' Vezuv' kitörése által eltemetett Herculanum Vá-
ros' rajzolatja. (Debretzenyi Bárány Ágoston.) 65
5. A' Szamaritánus Vallás. (Főhadnagy Staut Jósef.) 70
6. Jeles Moschéek Konstantinápolyban. (D. B. A.) 74
7. Szabinus és Eponin, Római történet. (Papp Ignácz.) 75

Nyolczadik Füzet. — Augusztusz.

8. Somlyai Báthory Gábor Erdélyi Fejedelem' életképe.
(Debreczeni Bárány Ágoston.) - - - - 81
9. Polykletus' utazása, vagy Római Levelek. Huszon-
kettődik Levél. (S. K. J.) - - - - 91
10. Az Istenről. *** - - - - 110
11. Montgolfier' élet-rajza. (Szabó Nepomuk.) - - 121
12. Nagy Sándor és a' Pihe-toll. Napkeleti elbeszélés.
(Edvi Illés Pál.) - - - - 132
13. Kivonat egy jeles francia könyvből: A' polgári bátor
szívűségről és a' polgári erényekre vezető nevelés-
ről. *** - - - - 134
14. A' Munka. Allegoria. (Edvi Illés Pál.) - - 138
15. Némelly jegyzések Ury Jánosról. (Szepesdi Kiss Já-
nos Bécsben.) - - - - 139

16. A' nyelv vagy beszéd, filozofusi szemmél tekintve, (<i>Professor Szigethy Gy. Mihály Kolosváratt.</i>)	143
17. A' leggazdagabb Fejedelem. A' XVI. Századból való elbeszélés. (<i>Edvi Illés Pál.</i>)	156
18. Lantomhoz. (<i>Papp Ignázt, a' magyar Poézis szerzője.</i>)	157

Kilentzedik Füzet. — Szeptember.

19. Montaigne Mihályról. (<i>S. K. J.</i>)	161
20. A' természet' rajzolatja, Buffon után. (<i>Főhadnagy Staut Jó'sef.</i>)	176
21. Hadi-történetek (<i>Főhadnagy Kiss Károly.</i>)	190
22. Az Időről. Egy újmodi értekezés. (<i>Fogarasy János.</i>)	205
23. Históriai nevezetességek (<i>Bajza.</i>)	214
24. A' jóltevés mint magv-vetés. Parabola. (<i>Edvi Illés Pál.</i>)	227
25. Alcaeus' keservei. (<i>Csemiczky Sándor.</i>)	228
26. Tisztelő Versek M. Gróf Vay Ábrahám 's a' t. Fő- Ispányi Helytartó hivatalba lett béiktatásakor. (<i>Ba- lajthy Jó'sef.</i>)	237
Könyv-ajánlás.	241

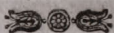
KRAJOVAI és TOPOLYAI

BÁRÓ KRÁY PÁL,

Cs. Kir. Fő-Haditárnokmester.

A' Kráy Pál vitéz nevet, nem csak az ő idejebeliék, hanem a' késő maradék-is szüntelen fogja emlegetni. Született ő Késmárkon 1735-ben, Szepes Vármegyében. Az atyja Kráy Jakab, Csász. Kir. Kapitány volt, és Evangélika vallást követett; hanem a' fija azután a' Római Katholika vallásra ment által. Kráy Pál gyermekségétől fogva katonai módon nevelődött, és benne jó idején kifejtődött a' vitézi bátorság, melly őt, vele született katonai talentumaival egygyesűlén, idővel híres Hadivezérré formálta.

Ő egész életében ifjúságától fogva vénségéig, mindig a' fegyver csikorgatások között forgott. Már a' hét esztendő Pruszsus háborúban-is jelen volt, és magát Brezlau, Leu-

then, Landshut és Liegnitz mellett megkülömböztette. Hasonlóképen jelen volt a' Sveidnítzi, Ollmützi, Neiszei és Glátzi várak' ostromlásaikban, és minthogy sok sebjei eléggé bizonyos jelei voltak vitéz bátorságának; tehát ő grádicsonként Fő-strázsamesteri rangra emelkedett.

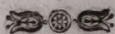
II-dik Jó'sef alatt még nagyobbak és szembetűnőbbek lettek érdemei, mellyeket a' vigyázó Jó'sef szemmél tartott, és így kezdett Kráy feljebb emelkedni. Hogy őt annál nevezetesebbé tegye Jó'sef, legelőbb-is elküldé őt 1784-ben Erdélybe a' támadó Oláhoknak lecsillapításokra. „*Előre jól tudom, mond a' jó szívű Monárkha, hogy a' dolgot jól fogja az Úr elintézni, és így én az Urat még most Obrist-lieutenantnak nevezem-ki.*” Kráy olly híven megfelelt a' Monárkhának benne vetett bizodalmanak, hogy a' mint Erdélybe bélépett, a' támadóknak fejeit egyszeribe elfogta, és a' többit széjjel űzte. Jó'sef őt megjutalmazta és Obersternek tette.

Ezután kevéssel a' török háború kiütvén, itt-is megmutatta Kráy vitéz bátorságát. Seregeivel a' Vulkán nevű paszszuson török Oláhországba bérontott, és az ellenséget megverte, táborát elfoglalta, és a' segítségre siető Kara Mustafa Basát elszalasztotta. A' Törökök azután 1789-ben Erdélybe akartak béütni nagy erővel, hanem a' hadimesterségben gyakorlott Kráy

nem csak megakadályoztatta, hanem jó idején meg-is támadta őket, és kevés népével meggyőzővén azokat, a' Császár őt Generál-Májorrá tette. Orsovát-is egy részint ő vette-meg; mert ámbár a' Krajován innen álló ellenség az ágyúkból igen tüzelvén, magát védelmezte; de azért Kráy megtámadta és meggyőzte őket, 's az említett várhoz így nyitott utat az Austriakusoknak. Ekkor a' Monárkha őt a' Therésia vitézi rend' czímerével 's Bárósággal ajándékozta-meg, emlékezetül Kráy de Krajova nevet adván néki.

A' francia háborúban viselt dolgaít-is tudják azok, a' kik az akkori történetekben jártasok. Eleinte ugyan nem volt az ő neve olly híres, mint későbbben. Hollandiában Kráy Generál-is 1793-ban Ottó Generállal egygyesülvén, Marchienne mellett 4000 Francziáknál többet fogyasztott ugyan annyit elfogott és 12 ágyút nyert, melly miatt az ellenség Nieuport és Ypre váraknak ostromát kéntelenített félbe hagyni, és az egész Austriai Flandriából kitakarodni. Ő a' Rhénus' meljéki táborozásokban-is mindenütt jelen volt, és 1796-ban az alsó Rhénus mellett a' Neuwiedi térségen vezérkedvén, egy kis Hadi-testtel Hoche Fővezérrel ő ütközött-meg.

Midőn a' háború 1799-ben Mártziusban ismét kiütött, Kráy Olasz-országban vezérkedett mindaddig, míg a' Fő-vezér Mélás oda nem érkezett. Az alatt megmutatta ő Legnánónál és Veróná-

nál azt, hogy nagy Hadi-vezér; mert itt a' franczia Fő-vezér Scherer-is csudálta a' Császári Generáloknak hadi tudományaikat, és a' katonáknak vitézségeiket. — Kráyra Mártz. 25-kén 60000-ből álló franczia erő csapott reá Scherer Generál alatt; hanem Kráy, Bevilaqua mellett magát bésánczolta, és Legnánó felé húzódott. Mártz. 26-kán még a' nap nem serkent, midőn Scherer Verónánál meg-jelent, a' hol Keim Generál állott, más két Colonák pedig Garda-tóra és Legnánó felé marsíroztak, az Austriások pedig Scherer seregét, ki Veróna felé sietett elő-nyomúlui, vissza nyomták. Reggeli 4 órakor kezdődött a' csata és még késő estvéli 9 órakor-is tartott, míg végre ebben a' nevezetes ütközetben csak ugyan az Austriai-lovasság győzedelmeskedett. Más nap, 27-ben-is próbát tett Scherer, a' melly nagy vérontást okozott; hanem a' Francziák ekkor se győztek, mert visszavonulván, 4 ágyúkat vesztenek és sok iegénységet, úgy hogy Victor Generál harmadnapi fegyvernyugvást kért, mellyet meg-nem nyerhetvén, seregeit két Colonákra osztván, azokkal Sz. Luciánon által Bresciába ment.

Hasonló nagy veszteséget szenvedett a' Kráy ellen küldött csapat. Ő 9000 emberrel Legnánónál állván 12 órányira Mantuától, és segítettvén a' Bevilaqua mellett álló osztálytól, az ellenséget megverte, jöllehet az,

nagy dühösséggel egész az ágyúk' járása alá nyomakodott előre, a' setét éjjel választotta őket el egymástól. Ekkor 15 ágyúkat nyert és 900 embereket fogott - el, 1500 francziák pedig a' csata-mezején halva maradtak egy Generállal együtt. — Scherer francia Fővezér, vallott kárát kiakarván pótolni, minden erejét össze-szedte és Veróna felé sietett, a' hova Kráy Generál-is megérkezett seregével Legnánóból. Mártz. 30-kán kemény ágyú-tüzelés alatt általmentek a' Francziák sietve az Etsch vizén, és Verónánál az Austriai-tábor szárnyát megakarták támadni, hanem Fröhlich Generál 10000 Austriakokkal három Colonnákban megtámadván őket, megpaskolta úgy, hogy a' Francziák az Etsch vizén kéntelenítették vissza húzódni, a' hídát elrontani, 800 foglyokat vesztvén, sokan a' Tyrolisi hegyekbe bújtak-meg.

Scherer, illy sok veszteségein megboszszankodván, hirtelen össze-szedte seregeit, és az Etsch körül tanyázó austriai népekre nagy dühösséggel rájok rohant; egy hajó-hídon által keltek és a' Kráy seregeit egész Migliánaig vissza-verték. A' zseni Kráy, ekkor Feldmarschal-Lieutenant friss seregekkel az ellenség ellen fortélyos manőverrel élvén, bátran eleikbe állott, és az egész táborozásnak szerencsés kimenetelét meghatározta. — Kráy megparancsolta a' gyalogságnak, hogy Veróna,

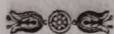

St. Ambrosio és Pescara felé marsírozzanak hátra, mintha ő a' franczia erőnek ellene nem állhatna. Illyen fortéllyal közelebb csalogatván az ellenséget, annál bizonyosabban győzedelmeskedhetett. Azomban egy csapat austriai lovassággal és Pontonierekkel a' hídat elrontatta, úgy hogy azt az ellenség meg-nem akadályozhatta, sem rajta vissza nem térhetett. Az ütközet elkezdődött, az ellenség dühös méreggel verekedett, és még-is a' vitéz Kráy győzedelmeskedett, 2000 ellenséget megölt és sebesített, 6000-et elfogott, 11 ágyút elnyert; ezt a' győzedelmet Scherer maga-is előhossa nyomtatott mentő íratjában, a' mellyben a' Kráy' zsenijét, fortélyját, manöverjét és vitézségét megvallja és megesméri.

Kráy April. 5-kén nyerte-meg e' nagy ütközetet Magnánónál, és az által Olasz-országnak akkori hadi históriájában egy új epocha' fundamentom kövét veté-meg. Ez az ütközet olly tüzes és véres volt, hogy maga Kráy-is egy levelében megvallotta, hogy annak szerencsés kimenetele felől csaknem kétségbe esett. Ezen győzelemnek következései a' mi vitézünk' fáradhatatlan munkásságának tökéletesen megfelelték. A' Francziák olly csúfos hátrálásra kényszerítődtek, hogy a' köz-katonaság, nem csak azon helységeket, mellyeken keresztül vissza mentek, hanem saját Tisztjeiket és Generáljaikat-is lopták, rablották és zak-

latták. Scherer maga-is sietve sietett seregének nagy részével St. Giorgion által Mantuába. Egy más része a' franczia Seregnek Roverbellon ment által és Goitóban bújta meg. — Kráy mindenütt nyomba űzte az ellenséget, azt erős állásából kiverte és a' Minciónak védelmezését semmivé tette. Ezért-is ismét megtámadta az ellenséget, a' mely már ellent nem állhatott, hanem visszaszaladván Goitó és Molinella helyeket üresen hagyta. A' Francziák összszezavarodva szaladtak Scherer Generálisokkal együtt, és Marcáriánál egy kis csata után, egészen az Oglió' jobb partjára húzódtak. A' Kráy szerencsés győzedelmein mindenütt örültek, magát pedig igen becsülték. A' Monárkha őt nem csak becsülte, hanem meg-is jutalmaztatta, és minthogy sok ütközetben, már mintegy 18000 francziákat mészárolt-fel, Tábori Fő-tármesterré tevé.

Midőn Suworow azomban April. 16-án az Austriakok' téli quártélyjokba érkezett, és az egész austriai és orosz Ármáda' Fő-vezérségét általvette, feltette magában, hogy Mantuát megvegye, és e' foglyos dologra Kráyt választotta-ki, a' ki azt 3 hónapok alatt meg-is vette. Mantua, mind természetes helyheztetése és erős sánczai, mind pedig a' benne lévő számos őrző-sereg miatt igen erős vár volt. Ezen erősség állott egykor álhatatosan ellent tizenegy holnapokig a' Bonaparte törekedéseinek,

míg nem azt Wurmser nem a' fegyver ereje, hanem az éhség miatt kénytelenítettett feladni. Ezután a' Francziák három egész esztendőig bírták azt, az Austriai-sereg ismét megvette és a' vitéz Kráy adta Olasz-országnak ezen kultsát Austriának kezeibe vissza. Nehéz volt azt megvenni, és az őrző-sereg sokáig ellent állott, hanem a' Kráy által okosan vezérlett Artilleriának sokáig nem állhatott ellent, és feladván magát, a' győzedelmes Kráy birtokába esett. Sok bombákat, golyóbisokat, 10 zászlókat, 665 ágyúkat nyert, 1000 tisztek és 7690 közlegények fogságba estek, 1220 betegek pedig hátra maradtak. Ettől a' szerencsés győzedelemtől lehetett reményleni, hogy a' régi rend Olasz-országban helyre fog állani. Midőn tehát Suworov Mántuának megvételét meghallotta, térdre esvén, sokáig imádkozott, — nem csak Bécsben, hanem Austriának több városaiban-is háláadások tartattak; Kráy pedig érdemeinek jutalmául egy magyar gyalog Ezerednek tulajdonosává lett.

Alig vette-meg Kráy ezt a' várat, azonnal indulni kellett néki seregeivel együtt sietve Nóvihoz, a' hol az ellenséges Ármáda egyesítette magát; Aug. 14-kén érkezvén oda, már más nap reggel kénytelen volt az ellenség' bal szárnyával megmérkőzni. Itt rémítő ütközet volt, kétszer csaptak a' Francziák dühösen a' mieinkre, és kétszer űzettek vissza, az ő Fő-ve-

zérjek Joubert elesvén, Grouchiere, Perignon és Bardon Generálisaik fogságba estek; a' foglyok bizonyága szerint az ellenség' vesztesége 18000 emberre ment; 3000 a' csata-mezején maradt, 4000-et elfogtak. — 1800-ban Febr. Báró Kráyt Fő Hadi-tármestert Bécsbe hívták, holott Ő Felsége őt az egész Németországi Ármáda Fő-vezérévé tette. Ő azt Mártz. 17-kén Donaueschingenben vette által, mivel azt Károly Ő Cs. Kir. Fő-herczegsége egésszegtelenlése miatt letenni kívánta.

Kráynak későbbi hadi pályája nem volt olly fényes, és sokan kik azt leírták, el-is hallgatták; mert úgy tetszett, mintha a' szerencse Kráytól eltávozott volna Fő-vezérségétől fogva, és mihelyt ő a' Rajnához ment, a' Francziasereg nagyon megszorodván, a' mieinket minden pontokról elnyomta, de mi, a' kik most élünk, mind ő róla, mind más austriai Herosokról okosabban ítélünk, kik annyi esztendőök alatt a' franczia hadnak minden törekedéseit haszontalan szét olvadni láttuk. Austriának vitézsége és álhatatossága győzött, és a' Kráy nagy hadi tehetsége sem kisebbedett egy hajszálnyi-is. De a' tolakodó víz rohanásnak ki állhatott magában ellent? és a' minden órában nevedő hadi lángot ki ólthatta-el? Számos híres hadi-vezérek próbálták azt, hanem mint Kráy sikeretlenül hátra térültek. — Hogy Kráy minden lehetőséget véghez vitt, megmutatják

az akkori időbeli íratoknak dátumai; megmutatja az Engeni véres nagy ütközet, az okos hátrálás a' Dunán Siegmaringennél, az ő vitéz el-
lentállása Nördlingennél 's a' t. — Nem neki,
hanem Nemzeteknek kellett a' franczia nagy ha-
talmát megtörni, mellynél fogva a' nagy Krá-
ynak vitéz tettei nem maradnak homályban, ha-
nem minden Magyar és helyesen gondolkozó
Hazafi örökké fogják azokat ditsően emlegetni.

Kráy életének vége felé nyárban többnyire
Topolya nevű jószágában Bács Vármegyében
tartózkodott; télben pedig rendszerint Pesten la-
kott. Számos ütközetben nem, itt pedig megta-
lálta a' halál. Meghólt 1804-ben Jan. 14-én in-
hideglelésben, teste katonai fényes pompával a'
város' templomába vitetett és a' kriptába tétetett.
Élete 69 esztendőkre terjedt, és egész kopor-
sója széléig mindig vidám, munkás és jó ked-
vű volt. Elméje' jelenlétele és bátorsága, mun-
kás életének semmi nemű környűlállásaiban el
nem hagyták. — Csendesen nyugodjanak hamvai!

1.

JON,
Plátónak egy Dialogja.

(Görögből.)

Személyek: SZOKRATESZ és JON.*Szokratesz.*

Isten hozott Jon! Honnan jöttél te most hoz-
zánk? Tán onnan hazúl, Ephesoszból?

J. Nem kedves Szokrateszem, Epidauroszból
Asklepiosz ünnepéről.

S. Mit mondasz, tán az Epidaurosziak az ő
Istenek tiszteletére az Énekeseknek-is tettek-ki ju-
talmat?

J. Igen-is, sőt a' többi szép mesterségek szá-
mára-is.

S. 'S hát te-is a' vetélkedők között voltál-e,
's mitsoda foganattal?

J. Bíz az első jutalmat én nyertem-meg, oh
Szokratesz.

S. Jó hírt mondasz. Légy tehát azon, hogy
Athene ünnepjén-is mi legyünk győzödelmesek.

J. Ne búsulj, az meglesz, ha Isten akarja.

S. Melly sokszor irígyletem én tinéktek, Éne-
keseknek a' ti mesterségteket. Mert bizony irigyel-
hető szerentse az, hogy mesterségtekhez illendő-
képen testeteket felékesítvén, 's a' halgatóság előtt
a' legszebb embereknek tetszván egyszer'smind sok

és jó poétákkal foglalatostokodtok, kivált pedig Homeroszsal, a' legjelesebb és legfelségesebb Poétával, 's ezeknek nem tsak verseit hanem gondolatjait-is megtanúljátok. Mert nem lehetne azt Énekesnek mondani, a' ki meg nem értené a' Poétának szavait. Mivel az Énekesnek tiszte, hogy a' Poëta értelmének magyarázója legyen. Ezt pedig lehetetlen megtennie annak módja szerint, ha meg nem érti mit akar mondani a' Poëta. Már ezek mind olyan dolgok, hogy az ember azokat méltán megkívánhatja magának.

J. Igazat mondasz oh Szokratesz. És én ugyan legtöbb fáradságot-is fordítottam az én mesterségemnek ezen részére, és azt tartom, hogy minden emberek között legjobban-is tudom magyarázni Homeroszt, úgy a' mint sem a' Lampsakusbeli Metrodorosz, sem a' Thaszosz-szigetéből való Steszimbrotosz, sem Glaukon; nem-is volt senki még, a' ki olyan módon 's olly szépen fejthetné-meg az értelmét, mint én.

S. Helyesen szóllasz Jon. Nem-is kétlem, hogy nem fogod restelleni kimutatni előttem mesteriségedet.

J. Méltó-is Homeroszt meghallgatni, melly szépen ékesítettem-fel, és megérdemlettem, hogy a' Homeridák arany koszorúval tisztelnének-meg.

S. Lesz nékem még máskor-is időm, téged kihallgatni. Most pedig csak annyit felelj nékem, ha valyon tsak Homerosz körül vagy-e olly nagy mester, vagy szinte úgy, Hesiodosz és Archilochosz körül-is?

J. De hogy-is. Csak maga Homerosz körül. Mert azt-is elégnek tartom.

S. Van-e pedig olly dolog, a' mellyről Homerosz és Hesiodosz ugyan azt mondják?

J. Azt tartom, hogy sok ilyen dolog van.

S. Tehát azokat jobban megtudnád magyarázni, a' mellyeket Homerosz mond, mint a' mellyeket Hesiodosz?

J. Azokat egyaránt a' mellyekről ugyan azt mondják.

S. Hát a' mellyekről nem ugyan azt mondják? Valamint a' jövődőlésről mond valamit Homerosz-is, és Hesiodosz-is?

J. Igen-is.

S. A' mit annakokáért a' jövődőlésről mondanak, akár megegyezőleg akár külömbözőleg, vallyon azt te jobban megtudnád-e magyarázni, mint valamelly jó jövődőlő?

J. Nem, hanem a' jövődőlő jobban.

S. Ha pedig te volnál jövődőlő, vallyon, ha azokat megtudnád magyarázni, a' mellyekről ugyan azt mondják, nem tudnád-e azokat-is, a' mellyekről külömbözőképen szólnak?

J. Igen-is

S. Hát te Homerosz' magyarázatjához jelesen értesz, de Hesiodoszéhoz nem, 's a' többi poétákéhoz sem? Avagy Homerosz más dolgokról beszél, mint minden egyéb poéták; nem mond-e sokat a' hadról, egymással való társalkodásról, akár rosza, akár jók, akár magoknak élők akár a' népet igazgatók; azután az Istenekről, a' kik mind egymással mind az emberekkel társalkodnak, hogy miként viselik magokat egymás eránt; mind az egekben való változásokról, mind az alvilágban megeső történetekről, továbbá az Isteneknek és félisteneknek nemzetségekről? Hát nem ezek teszik-e Homerosz verseinek foglalatját?

J. Igazat mondasz, oh Szokratesz.

S. Hát erre mit felelsz? Vallyon a' többi poéták nem szólnak-e ugyan ezekről?

J. Igen-is, de korántsem úgy verseztek mint Homerosz.

S. Mit? hát annál, alábbvalók?

J. Sokkal-is.

S. Homerosz pedig külömb poëta mint ők?

J. Külömb poëta ám, Isten úgy segéljen!

S. Tehát kedves kintsem te, Jon, hogyha a számokról többen mondanak valamit és egy legjobban szóll rólok, meglehet talám ítélni, hogy ki az, a' ki leghelyesebben értekezik azokról?

J. Meg igen-is.

S. Vallyon nem ugyan az fog-e arról ítélni, a' ki azt ítéli-meg, ha valaki helytelenül beszéll a számokról, avagy nem?

J. Ugyan az, vélekedésem szerént.

S. Hát nem az lesz-e az, ki a' számvetést tudja?

J. Az.

S. Továbbá: hogy ha többen beszélnek az egészeges étkekről, és egy leghelyesebben beszél azokról, vallyon más lesz-e az, a' ki megítéli, hogy az leghelyesebbet mond felőlők, és más megint, a' ki megítéli azt, a' ki helytelenül beszéll arról, hogy helytelenül beszéll?

J. Nem, hanem ugyan az.

S. De ki az? mi a' neve?

J. Az orvos.

S. Hát nem mondhatnánk-e azt, átalján fogva, hogy mindég ugyan az ítéli-meg, ha többen beszélnek ugyan azon egy dologról, ki beszéll helyesen és ki helytelenül: — vagy pedig ha nem tudja megítélni, ki beszéll valami dolog felől helytelenül, akkor azt sem tudja, ki beszél helyesen ugyan azon dologról?

J. Úgy van.

S. Tehát ugyan az ügyes mind a' kettőben?

J. Igen-is.

S. Hát nem mondád azt, hogy Homerosz és a' többi poéták, a' kik között Hesiodosz és Archilochosz-is vagyon, ugyan azon dolgokról beszélnek, de nem egyformán? Hanem ez ugyan jelesen, amazok pedig silányabb módon?

J. S ezzel igazat-is szóllok.

S. Annakokáért, ha te azt megtudod ítélni, a' ki jelesen ad valamit elő, azokat, a' kik alábbvaló módon mondanak valamit, szinte úgy megtudnád-e ítélni?

J. Majd nem úgy látszik.

S. Tehát barátom, elnem fogjuk hibázni a' dolgot, ha azt mondjuk, hogy Jon egyaránt alkalmas Homerosz felől értekezni és a' többi poéták felől? minthogy maga megvallja, hogy ugyan az helyes bírása azoknak, a' kik ugyan azon dologról adnak elő valamit, más részről pedig tudjuk, hogy a' poéták majd nem mindnyájan ugyan azon dolgokról verseznek, hogyha valami poétai munkát készítenek.

J. De mi annak az oka hát Szocratesz, hogy ha valaki más valamelly poétáról szól, rá sem ügyelek, nem-is tudok semmit-is hozzá szólni a' mi érdemes volna, hogy az ember meghallgassa, hanem lelkem mintegy elszenderedik; ellenben ha ki Homeroszt említi, mindjárt felébredek figyelmezek és van mit szóllanom hozzá?

S. Nem nehéz ezt eltalálni, barátom, hanem mindenik előtt nyilván való dolog, hogy mesterség és tudomány szerént nem vagy képes Homeroszról valamit mondani. Mert ha mesterség szerént alkalmas volnál arra, a' többi poétákról, mindnyájokról-is alkalmas volnál szólni. Mert poétai mesterség az egész, avagy nem az-e?

J. Igen-is.

S. Tehát ha valaki akár mitsoda-más mesterséget vesz, nem lehet-e ugyan azt állítani mindenikről? Hogyan értem én azt, akarod-e azt meghallgatni oh Jon?

J. Bizony örömet-is mert gyönyörködöm benne, ha titeket bőltseket hallgathatlak.

S. Bárcsak igaz volna a' mit mondasz, Jon. De inkább ti vagytok a' bölcsek, az énekesek és színjátzóok, és azok a' kiknek verseit elmondjátok, a' Poéták; de én nem mondok mást, hanem tsak a' mi igaz, a' mint azt várhatni mindennapi együgyű embertől. Mert ezen dolog felől-is, a' melyről kérdeztelek vala, magad-is látod, mely tsekély, egyszerű és minden embernek eszéhez alkalmaztatott legyen, a' mit mondtam, hogy ugyan azt lehet állítani mindenről, ha az ember az egész mesterséget veszi. Mert csak vegyük-fel a' dolgot. A' rajzoló mesterség mesterség mindenekre nézve.

J. Igen-is.

S. Voltak tehát sok rajzolóok, jelesek-is és közép szerűek-is?

J. Voltak.

S. Láttál-e már tehát egyet, a' ki alkalmas azt megmondani Polygnotosz és Aglaophon felől, mit rajzoltak legyen helyesen, mit nem, 's a' ki a' többi képírókról azt meg nem tudná mondani? 'S a' ki, ha néki a' többi képíróknak munkáját megmutatnák, elszenderednék, 's nem tudná mit szólnjon hozzá; de ha Polygnotoszról, vagy akármely képíróról, hanem csak egyről kellene megmondani ítéletét, felébredne és figyelmezne, és bőven tudna szólni hozzá?

J. Nem láttam bizony olyant még.

S. Továbbá: a' kép-faragásban láttál-e már valakit, a' ki Daedalosz Metion fiáról, vagy Epeiosz Panopeusz fiáról, vagy a' Számoszbeli Theodorosz-

ról, vagy más kép-faragóról, csak egyről képes volna kimutatni, mit csinált helyesen, de a' ki a' többi kép-faragók' munkájánál elnémúlna, szendrednék 's nem tudna mit mondani?

J. Nem biz én, illyent sem láttam.

S. Sőt még a' flótázásban, a' guithározásban, a' guithárhoz való éneklésben és a' poéták munkái előadásában se láttál soha még embert, a' ki feleségesen tudná kijelelni Olymposznak érdemeit, vagy Thamyroszét, vagy Orpheuszét vagy az Ithakabéli Phemioszét az Énekesét; Jonról pedig az Ephesoszbéliről elnémúlna, 's nem tudna mit mondani hozzá, ha valyon jól tudja-e előadni a' poétát vagy sem?

J. Nem mondhatok ellent néked, oh Szokratesz, hanem arról megvagyok győződve én reám nézve, hogy minden emberek között legszebben tudom magyarázni, 's előadni Homeroszt, 's van mit szóllanom hozzá, mások-is azt mondják, hogy helyesen magyarázom, a' többieket pedig nem, már lásd magad, mi légyen ennek az oka.

S. Már utánna látok, 's íme meg-is magyarázom néked oh Jon, millyennek látszik az én előtt. A' mi benned vagyon, hogy Homeroszról helyesen tudsz értekezni, az nem mesterség; hanem valami Isteni erő indít-meg téged, valamint azon kőben, a' melyet Euripidesz Magnesnek nevezett, a' köznép pedig Heracleidának, mert ez a' kő nem csak maga a' vas gyűrűket húzza magához, hanem a' gyűrűkel-is közli azt az erőt, hogy ugyan azt megtehetik, a' mit maga a' kő, és megint más gyűrűket húznak magokhoz annyira, hogy némellykor egy egész hosszú sor gyűrű és vas egymáshoz ragadva függ, és mindeneknek erejek azon kőből származott. Így a' múzsa maga-is megelékesíti az embereket, és ezen megelékesítettektől függ

osztán egy egész serege más meglelkesített embereknek. Mert minden jó epicus poéták nem valami mesterségből, hanem megihletésből és valami felső hatalom által indítatva adják-elő azon szép verseiket. A' jó lyricus poéták hasonlóképen, valamint Coribántesek eszökön kívül lévén tánczolnak; úgy a' jó lyricus poéták eszökön kívül lévén készítik azon szép dallaikat, hanem ha egyszer rátalálnak az öszszehangozásra és taktusra, elragadtatva őrzöngenek, mint a' Bachus tisztelőji elragadtatva mézet és tejet merítenek a' folyókból, ha pedig eszökre jönnek, akkor nem; szinte úgy a' lyricus poétáknak a' lelkök-is munkálódik, mint magok beszélnek. Hiszen tudjuk, hogy a' lyricus poéták azt mondják, hogy mézzel folyó forrásokból 's a' Múzsák kertjeiből és völgyeiből valahonnan szedik az énekeket, mint a' méhek, magok-is úgy repdesvén és azzal igazat-is mondanak. Mert könnyű repdékeny csapodár és szent egy Lény a' poéta, 's nem képes előbb versezni, míg Isten nem száll-reá, 's eszén kívül van, 's maga magával már nem bír. Mert a' míg az ész az emberbe megvan, addig nem képes versezni, vagy jövődöt mondani, a' honnan látjuk, hogy tehát nem mesterségből mondanak mindenféle tárgyról sok és szép dolgokat, valamint te-is Homeroszról; hanem valami Isteni kegyelemből alkalmas mindenik versezni arról a' mire őt a' Múza indítja, az egyik dithyrambust, a' másik dicsérő éneket, a' másik tánczra való dalt, másik vitézi tettekről szóló 's még másik gúnyoló verset. Többire pedig mindegyik ügyetlen és tehetetlen, mert nem mesterségből szöllják ezeket, hanem valami Isteni erőből. Mivel ha az egyikről mesterség szerént szép dolgokat tudnának mondani, másokról, mindnyájáról-is tudnának hasonlót mondani. Azért tehát az Isten elvévén tőlök eszö-

ket, mint szolgálival, jövődőlőivel és próphétájival él, hogy mi, kik hallgatók vagyunk, tudjuk, hogy nem ők, a' kiknek nincsen eszek, hanem az Isten maga szól és ő általok közösülésbe jön velünk. Legnagyobb tanúbizonyság állításomnak igazságáról Tynnichosz a' Cholkiszbeli, a' ki soha más verset nem költött, a' melly említést érdemelne, kivéven azt az Isten ditsőségére való Paeont, a' mellyet mindnyájan énekelnek, a' melly majd minden énekek között a' legszebbik, és a' mint maga mondja, egyenesen a' Múzsák' találmanya. Ez által azt tartom, leginkább-is kimutatta az Isten, miként ne is kételkedjünk, hogy ezek a' szép versek nem emberi munka, nem-is emberektől származott, hanem Isteni 's a' melly Istentől vette eredetét, a' poéták pedig magok nem egyéb mint tolmátsai az Isteneknek, kiktől ragadtatnak-is el, valamikor kiki közülök elragadtatik. Ezt megakarván mutatni az Isten, készakartva a' legroszabb poétával a' legszebb éneket énekellette-el. Vagy nem úgy látszik-e néked, mintha igazat mondanék, Jon barátom?

J. Bizony az én ítéletem szerint igazat mondasz. Mert nem tudom, hogyan érdekléd lelke-met a' te beszédeddel, oh Szokratesz! és nekem úgy látszik, hogy Isten kegyelméből magyaráznak nekünk az Istenektől a' jó poéták olly sok szép dolgokat.

S. És ti, a' kik előadjátok a' poétáknak verseit, nem magyarázzátok-e ti a' poétákat?

J. Az-is igaz.

S. Tehát ti illy formán magyarázóknak magyarázóji vagytok?

J. Azok igen-is.

S. De hadd kérdjek még valamit. Mond-meg nekem, Jon, 's ne titkold-el előttem, a' mit kérdeni fogok. Hogy ha jól elmondod a' versekbe

foglalt történeteket, és leginkább bámúlásra indítod a' nézőket, mint midőn Odysseuszt énekled, midőn ráugrik a' küszöbre és kijelenti magát a' kérők előtt, kiöntvén maga lábai előtt a' nyilakat; vagy Achilleszt, mikor Hektort támadja-meg, vagy Andromachenek keserves panaszszait, vagy Hekabe' és Priamos' gyászos eseteit, valyon akkor eszeden vagy-e, avagy magadon kívül? Nem forgolódik-e akkor a' lelked magok azon dolgok körül, a' melyekről szóllsz, Isteni ihletésben lévén, vagy Ittakában, vagy Trójában, vagy a' miről a' versek szóllnak?

J. Mitsoda készfoghatóképen mondasz nékem példát, óh Szokratesz; mert nem titkolok előtted semmit-is. Hanem mikor valami gyászos dologról szóllok, megtelnek szemeim könnyekkel, mikor pedig valami rémitőről, felborzadnak a' hajam szálai, és szívem rettegtében dobog.

S. Mit mondjunk tehát, Jon! hogy eszén van akkor az az ember, a' ki felékesítve czifra ruhával és arany koszorúkkal sír ott az áldozatoknál és ünnepeken, jöllehet semmit el nem vesztett; vagy pedig fél, ha bár több mint húszezer ember között áll, a' kik mind barátjai, 's egynek sem jut eszébe őt megtámadni vagy megbántani?

J. Nem bíz az, Szokratesz, ha már az igazat kell mondanom.

S. 'S tudod-e, hogy a' halgatókból-is sokat szintén illy indulatba helyezettetek?

J. Igen-is, jól tudom én azt. Mert látom őket mindenkor onnan felyül a' játékszínről, a' hogyan sírnak, félelmes képpel néznek, és velem bámúlnak a' mondottakon. Mert arra nagyon-is kell vigyáznom, hogy, ha őket sirásra ereszttem, magam nevethessek, pénzt kapván, ha pedig nevetésre indítom, magamnak sírni kell, elvesztvén a' jutalmat.

S. Látod hát hogy ez a' hallgató, az utolsó a' gyűrűk között, a' mellyekről azt mondtam, hogy a' mágnes-kőből veszik erejüket egymástól, a' kö-zépső pedig te vagy a' szólló és színjátszó, az el-ső pedig a' poëta? Az Isten pedig mind ezek ál-tal vezeti az embereknek lelkeit, a' merre akarja, felfüggesztvén egymástól az erejüket, és valamint ama kőből, egy nagy serege függ attól a' tántzo-lóknak, és színjátszóknak és tanítóknak, a' kik ol-dalaslag hozzá ragadtak a' gyűrűkhöz, a' mellyeket a' Múza felfüggesztett? A' poéták magok-is az egyik ettől a' másik amattól a' Múzsától függ, vagy a' mint mondani szoktuk, elragadtatik. Mert nem nagy a' különbség; elég az hozzá, hogy mástól igazgattatik. Azon első gyűrűktől pedig, a' poë-táktól, mások megint függnék, 's pedig mindenik mástól, és így buzognak ezek Orpheusztól, ama-zok pedig Musaeosztól, legtöbben pedig Homerosz-tól tartatnak és igazgattatnak, a' kik közzül te-is egy vagy, 's Homeroszhoz ragadsz. Azért, ha ki más poétának versét elmondja, szunyokálsz és nem tudsz mit rá mondani; ellenben ha ezen poétának valami költeményét előadják, tüstént felébredsz, tántzol a' lelked, és sokat tudsz hozzá szóllani. Mert nem valamelly mesterségből vagy tudomány-ból ered az, a' mit Homeroszról mondasz; hanem valami Isteni kegyelemből és elragadtatásból, va-lamint a' Korybantesek csak azt az éles hangú nó-tát hallják-meg, melly az Istenek számára van ké-szítve, a' kitől elragadtatnak, és azon nótára mind mozgásaikat mind szavaikat tudják alkalmaztatni, más nótával pedig nem gondolnak. Így te-is Jon, ha valaki Homeroszt említi, tudsz bőven szóllani, ha pedig másokat, megszükölsz a' beszédben. En-nek az oka, a' mellyet tőlem tudni kívánsz, a' mi-ért Homeroszról bőven tudsz szóllani, a' többiek-

ről pedig nem, az hogy nem mesterségből, hanem Isteni kegyelemből vagy olly hathatós dítserője Homerosznak.

J. Te ugyan helyesen beszélsz, oh Szokratesz; azonban még-is csudálnám, ha annyira vinnéd a' dolgot, hogy én velem-is azt hitetnéd-el, mintha elragadtatva és eszemen kívül lévén dicsérném Homeroszt; hanem azt tartom, magad se mondanád azt, ha engem meghallgatnál, midőn Homeroszt magyarázom.

S. De meg-is akarlak én hallgatni; hanem nem elébb, mintsem nékem erre megfelelsz: Homerosznak mitsoda tárgyát tudod helyesen megmagyarázni? mert nyilván mindeniket csak ugyan nem?

J. Úgy ítélj felőlem, Szokratesz, hogy nints semmi, a' mit nem.

S. Ollyan dolgot csak ugyan nem, a' mellyről Homerosz szól ugyan, de a' mellyhez te nem értesz.

J. 'S mi volna az a' miről Homerosz szól, 's a' mihez én ne értenék?

S. Nem mond-e sokszor Homerosz sokat a' mesterségekről? valamint a' kocsizásról. Ha eszembe jutnak versei, mindjárt elmondom.

J. Tudom én azokat; 's mindjárt elmondom néked.

S. Hát mond-el nékem azokat, mellyeket Nesztor Antilochusz fiához szól, midőn inti, hogy a' megfordulásnál vigyázzon a' Patroklosz tiszteletére való kocsizás vetélkedésben.

J. „És magad-is te hajólj az erős állású ülésben
Balra, de csak halkal, 's a' jobbra fogott lovat osztán
Verd szóval, 's bíztasd 's fékjét kezeiddel ereszd-meg.
A' czélhoz pedig a' bal ló majd nem megakadjon,
Úgy hogy az agy lássék szélit valamennyire érni
Szép kereked közepén; de kerüld hogy kőbe ne ütközz.”

S. Elég. Már ezeket a' verseket, oh Jón, ha vallyon helyesen csinálták-e vagy sem, ki fogja jobban megítélni, az orvos-e vagy a' kocsizáshoz értő?

J. Kétség kívül a' kocsizó.

S. Azért-e hogy ez az ő mestersége, vagy más valami okból?

J. Nem: hanem mivel ez az ő mestersége.

S. Úgy-e hát mindenik mesterségnek van valami tárgya, a' melyet általa meglehet érteni az Istennek elrendelése szerint? Mert úgy-e a' mihez a' kormányozás mestersége által értünk, ahoz nem értünk az orvos mesterség által?

J. Ahoz nem.

S. 'S a' mihez az orvos mesterség által, ahoz nem az építés mesterség által?

J. Nem, ahoz sem.

S. Hát nem úgy van-e minden mesterségekre nézve, hogy a' mihez az egyik mesterség által értünk; ahoz nem értünk a' másik által? De legelőször erre a' kérdésre felelj nékem: úgy-e, ezt a' mesterséget másnak tartod, egy másikat pedig megint másnak?

J. Igen-is.

S. 'S az én vélekedésem szerint, hogy ha ez más dolgokhoz való értés, ez pedig megint más-hoz, úgy ezt más mesterségnek mondom, amazit is másnak, nem úgy tész-e te-is?

J. Igen-is.

S. Mert, hogy ha valami mesterség ugyan azon dolgoknak tudása volna, minek mondanánk mi ezt másnak, amazit-is másnak, hogy ha mind a' kétő által ugyan azt lehetne megtudni? Valamint én tudom, hogy ime' ezek az újjaim ötön vannak, 's te-is, valamint én, ugyan azon dolog felől ugyan azon értelemben vagy. És ha kérdeznék, ha ugyan azon, tudniillik a' szám tudomány által, tud-

juk-e mi azt, én és te, vagy te más által, gondolnám, azt mondanád, hogy ugyan az által?

J. Igen-is.

S. Tehát a' mit csak elébb akartam kérdezni tőled, felelj arra most: ha vallyon minden mesterségekre nézve úgy ítélsz-e; hogy ugyan azon mesterség által szükségesképen ugyan azon dologhoz értünk, más mesterség által pedig nem ugyan ahoz; hanem ha más, hát szükségesképen általa más dologhoz-is értünk.

J. Az én vélekedésem-is, oh Szokratesz.

S. Annakokáért ha valaki nem bír valami mesterséggel, nem-is fog helyesen ahoz tudni, a' mi azon mesterség által vagy készítettik vagy szóval előadatik?

J. Igazat szóllasz.

S. Hát azon versekről a' mellyeket elmondál, ha helyesen szóll-e azokban Homerosz, vallyon te jobban tudsz-e ítélni vagy a' kocsizáshoz értő?

J. Igen-is a' kocsizáshoz értő.

S. De a' poétákat magyarázó mesterség más, mint a' kocsizó mesterség?

J. Más.

S. Hogyha más, tehát más dolgokhoz való értés-is lesz?

J. Igen-is.

S. Hát osztán, mikor Homerosz azt mondja: hogy a' megsebesített Machaonnak Hekamede, Nesztornak ágyasa kevert ital inni ad? és ímigy szóll, ha jól emlékezem:

„Pramnoszi bort, 's faragott rézkéssel rákene kecske-
Sajtot-is, és hósín lisztet maga hinte felébe,
'S enni valóúl ital mellé még hagyma vörössét.“

Ezeket már, ha helyesen mondja-e Homerosz vagy

pedig nem, arról igazán ítélni az Orvos-mesterség fog-e vagy a' poétákat előadó mesterség?

J. Az Orvos-mesterség.

S. Hát erre mit mondasz? mikor így szól Homerosz:

„Ez pedig a' tenger' fenekére leszálla sebesen,
Mint az ökör-szarvhoz csatolódott ólom ered-le,
A' vad Hal - nemnek bút és bajt vive magával.“

Ezekről azt mondjuk-e, hogy inkább a' Halász-mesterségnek dolga felőlök ítélni, vagy a' poétákat magyarázó mesterségé, ha valyon helyesen vannak-e mondva avagy nem?

J. Nints kétség benne, hogy a' Halász-mesterségnek a' dolga ez.

S. Már gondold-meg, hogy ha te kérdeznél engem, és azt kérdenéd tőlem: minekutánna tehát, oh Szokratesz, megtalálod Homeroszban mindenikről ezen mesterségek között, hogy mi az ő dolga, megítélni, nosza tehát, találd-ki nékem azt-is, hogy a' jövődőlőnek és a' jövődölés mesterségnek mi a' dolga; mellyek azok, a' mellyeket megérteni az ő kötelessége, ha valyon jól vagy rosszul vannak-e versben előadva, csak gondold-meg, melly könnyen és igazság szerint tudnék néked arra felelni. Mert sokszor ilyeneket mond az Odyszszeában, a' millyeneket Theoklymenosz a' Melánpodidáknak jövődőlője:

„Embereim, mi talált! hogy imigy remegőbe' sötétben
Áll fejetek fönt 's arczatok-is, sőt térdetek-is lent;
Meszsze nyögés hallik, 's szemetek könnyűbe borúlva;
'S hogy kísértettel tele udvar 's pitvar egészen,
Kik föld-allyi Világ éjjébe sietnek. Az égen
A' nap-is eltűnt, 's gyászosan befutotta homályság.“

És sok helyen az Iliászban-is. Valamint a' falostromlásról szóló versekben, mert ott-is így szól:

„Mert jöve, a' falat ált' hogy akarnák törni, madárjel:
 Egy magasan repülő Sas, Nép' baljára lebegvén,
 Körmei közt vérébe' kígyót tartván, iszonyú nagy
 Vólt pedig ez 's eleven, vonagolt még 's egyre vijódott;
 Mert nyaktőbe begyét, mint tartá, csípte igen meg,
 Viszsza hajólva reá; és a' Sas földre ereszté
 Kinjában 's épen seregek' közepébe veté-le;
 Ő pedig elszállott, a' szél mentébe' vijogva.“

Ezeket és e'féléket megfontolni és megítélni, az a'
 jövendőlőnek a' dolga; fogom mondani.

J. Helyesen-is annak tulajdonítod azt oh Szokratesz.

S. És te-is abban helyeset mondasz, oh Jon.
 De nosza tehát, tselekedd-meg te-is én veleni, 's
 a' mint én mind az Odyszszeából mind az Iliász-
 ból kikerestem néked, mi légyen a' jövendőlőnek
 a' munkája, mi az orvosé és a' halászé, jer keresd-ki már te-is nékem minthogy úgy-is jártasabb
 vagy Homerosznak verseiben, mint én: mi légyen
 oh Jon, az Énekesnek a' kötelessége, és az éne-
 kes mesterségének a' dolga, hogy mit kelljen az
 énekesnek más emberek felett megfontolni és meg-
 ítélni.

J. Már én ebben azt mondom, oh Szokratesz!
 hogy mindent.

S. De hogy-is mondogd azt, hogy mindent;
 vagy annyira feledékeny vagy? pedig nem illik éne-
 keshez olly feledékenynek lenni.

J. Hát mit felejtettem-el?

S. Nem emlékezel-meg arról, hogy azt mon-
 dád, hogy más az énekes' mint a' kocsizó' mester-
 sége?

J. Jól emlékezem reá.

S. Annakokáért abban-is megegyeztél velem,
 hogy ha különbözik tőle, tehát különböző dol-
 gokhoz-is ért?

J. Igen-is.

S. Tehát a' te vallásod szerént nem mindenhez ért az énekes' mestersége, sem maga az énekes?

J. De e'félékhez talám csak még-is, oh Szokratesz.

S. Az e'félék alatt értesz tehát valamit, a' mi nem a' többi mesterségeknek dolga. — Hát mitso-da dolgokhoz fog érteni, hogy ha már nem ért mindenekhez?

J. Mi illik férjfihoz, hogy szólljon, mi pedig aszszonyhoz, és millyen beszéddel illik élni a' szolgálóhoz, millyennel a' szabadságban születetthez, millyennel az alattvalóhoz, és millyennel a' parantsolóhoz.

S. Hát mit kelljen szóllani a' kórmányosnak, mikor a' tengerben hajója a' szelektől hanyattatik, azt az énekes jobban fogja tudni, mint maga a' kórmányos?

J. Nem, hanem azt jobban tudja a' kórmányos.

S. Vagy mit kelljen szóllani annak, a' ki a' betegnek parancsol, azt jobban fogja tudni az énekes mint sem az orvos?

J. Azt sem.

S. Hát a' mit szolgálóhoz illik, azt mondod?

J. Igen-is.

S. Hát azt mondod, mit kelljen egy szolgálónak, a' kire a' gulya van bízva, szóllani, mikor a' tehenek meg kezdenek bőszülni, ha le akarja csillapítani, azt az énekes fogja tudni, nem pedig a' gulyás?

J. Nem épen azt.

S. Vagy talám mi illik egy gyapjút fonó aszszonyhoz a' gyapjú szövésről szóllani?

J. Nem.

S. Vagy talám azt fogja tudni, mi illik a' hadi-vezérhez, hogy szólljon, mikor katonáit akarja buzdítani?

J. Igen-is, e'féléket tudni fog az énekes.

S. Mit mondasz? E' szerént hát az énekes mestersége ugyan az volna a' hadi-vezérével?

J. Biz én tudnám-is, mitsoda beszéd illik a' hadi-vezérnek szájába.

S. Talám talentomod-is van a' hadi-vezérségre Jon: mert ha egyszer'smind kocsizáshoz értő és guithárt játszó találnál lenni, megtudnád talám ítélni, melly lovak jól vagy rosszszúl hajtának. De ha megkérdenélek, oh Jon! mellyik mesterség által esméréd-meg a' jól vagy rosszszúl gyakorolt lovakat; azzal-e melly által jó kocsizó vagy, vagy a' mellyel a' guithárt tudod játszani? Mit felelnél rá nekem?

J. A' melly által a' kocsizáshoz értek felelnék.

S. Úgy-e hát ha megtudnád különböztetni azokat a' kik jól guithároznak, megvallanád, hogy a' mennyire magad-is a' guithárhoz értesz, megtudod különböztetni őket, nem a' mennyire jó kocsis vagy?

J. Igen.

S. Minthogy tehát a' hadi-vezérséghez értesz, vallyon annyiban érted-e azokat, a' mennyiben hadi-vezérségre alkalmas vagy, vagy a' mennyire énekes?

J. Nékem úgy látszik, hogy az nem tesz nagy különbséget.

S. Hogyhogy? az nem tesz-e nagy különbséget? Hát egynek mondod-e a' hadakozás' mester-ségét és az énekesét?

J. Egynek mondom, hát. —

S. Annakokáért a' ki jó hadi-vezér talál lenni, egyszer'smind jó Énekes-is.

J. Már ez nékem megint nem úgy látszik.

S. Hanem legalább az úgy látszik néked, hogy a' ki jó énekes, jó hadi-vezér-is légyen?

J. Az igen-is.

S. Hát nem te vagy-e Görög-országnak legjobb énekesse?

J. Az vagyok, az.

S. Hát Jon, minden Görögök között a' legjobb hadi-vezér-is vagy?

J. Am tartsz annak, oh Szokratesz! 's pedig ezt-is Homeroszból tanultam.

S. De az Istenért, Jon! ha mind a' kettőben legjelesebb vagy minden Görögök között, legjobb hadi-vezér és legjobb énekes-is: miért jársz körül és énekelsz a' Görögök előtt, és nem léssz hadi-vezérré? Vagy azt gondolod, hogy olly énekesre, a' ki arany koszorúval fel van ékesítve, igen-is van szükségök a' Görögöknek, hadi-vezérré pedig nem?

J. Mivel az én hazám ti alattatok van és tőletek vezéreltetik a' hadban oh Szokratesz, nem-is kell tehát néki hadi-vezér, a' tiétek pedig és a' Lacedemoniaké nem választana engem hadi-vezérnek, mert magatok-is elégségeseknek tartjátok magatokat arra.

S. Oh édes Jonom, hát Appolodoroszt nem esmered a' Kyzikonbelit?

J. Mitsoda Appolodoroszt?

S. A' kit az Athénaiak több ízben hadi-vezéröknek választottak, jóllehet idegen; és Phanosztheneszt az Androszbelit, és Heraklideszt a' Klazomenebelit, a' kiket ámbár idegenek, de minthogy kimutatták, hogy érdemekkel jeleskedő emberek, ugyan ezen város mind hadi-vezérséggel, mind más tisztségekkel megtisztelt. Jont pedig az Ephesuszbelit nem választaná hadi-vezérének és nem tisztelné, hogyha jeles embernek látszik nekik? 'S hát osztán? Nem vagytok-e ti Ephesuszbeliek

régi időkből Athenaiak, és Epheszosz nem alábbvaló akármi más városnál? Hanem te Jon, ha igazat szóllasz, hogy mesterségből és tudományból vagy képes Homeroszt dítsérni, nem igazság szerint bánsz velem, a' ki megígérvén elébb, hogy sok és szép dolgokat, a' mellyeket tudsz Homerosz felől, kifogsz mutatni előttem, megcsalsz engem, és nem hogy kimutatnád, hanem még azt sem akarod megmondani, mi az, a' miben jeles vagy, jóllehet már régtől fogva könyörgök néked értte, hanem éppen mintegy Proteusz, mindenféle alakba rejtezel, fel és alá fordulván, míg utóljára mint hadivezér előállottál, csak hogy meg ne mutassad, melly jeles légy Homerosz körül való tudományokban. Ha tehát mesterség szerint, a' mint mondtam, tudván Homeroszról valamit mondani, azt nékem megígérted, és most megcsalsz engem, igazságtalan vagy: ha pedig nem mesterségben áll ezen ügyességed, hanem Isteni kegyelemből, elragadtatván Homerosztól, és magad semmit sem tudván, sok és szép dolgokat tudsz előhozni a' poétáról, a' mint én azt állítottam felőled, igazságtalanságod eránt nem lehet semmi panaszom. Válaszsz tehát magad, minek tartsalak inkább, igazságtalannak-e vagy Isten kedvenczének?

J. Sokkal jobb ez, oh Szokratesz! mert sokkal szebb Istenek' kedvenczének tartatni.

S. Ezt adjuk-meg néked tehát, oh Jon! ezt a' szebbik részt, és inkább Isteni mintsem mesterség szerint való dítsérőjének tartsunk Homerosznak.

Petz Leopold által.

2.

Válogatott Darabok az Ánglus Szemléből. Időnkre 's Hazánkra alkalmaztatva egy Társaság által.

(Folytatás.)

XXIII.

Az ügyességek csak úgy becsesek, ha jóra fordíttatnak.

Non solum scientia, quae est remota a' justitia, calliditas potius, quam sapientia est appellanda; verum etiam animus paratus ad periculum, si sua cupiditate, non utilitate communi impellitur, audaciae potius nomen habeat, quam fortitudinis.

Plato apud Tull.

Az emberi társaságnak nem eshetik semmi-is nagyobb gyalázatjára, mint az, midőn a' jó természeti ajándékok, mellyekkel némelly emberek bírnak, minden arra való tekintet nélkül, hogyan élnek azokkal, dicséreteseknek tartatnak. A' természeti ügyesség és a' mesterségnek tökéleteségei csak annyira becsesek, a' mennyire az erkölcsnek hasznára fordíttatnak, 's az igaz becsületnek törvényjei szerént intéztetnek. Tartóztatnunk kell magunkat

valamelly jelességnek észrevételében, azokban, a' kikkel társalkodunk mind addig, míg azoknak indulatja felől némelly jeleink és bizonyos tudósításaink nincsenek. Különben az ő szépségjek vagy elmésségjek arra bírának minket, hogy ő benne olyan tulajdonságokat-is elnézzünk, melyeket az okosság szerint gyűlölnünk kell.

Ha magunkat ilyen móddal egyedül a' szépség, vagy elméség által elragadtatni hagyjuk: a' kicsapó személy, minden vétkeivel, szintén annyira megnyeri hajlandóságunkat, mint a' legártatlanabb szűz, vagy a' legokosabb aszszony; 's nem lehet a' világon alacsonyabb szolgálat, mint mikor az ember azt imádja, a' mit néki utálni kellene. Ezt fogjuk pedig tenni életünknek minden idejében, ha magunknak annyira kedvezünk, hogy valamit jónak tartunk, a' mi a' jót és igaz tiszteséget nem neveli. Ha minden dolgokat magunkban az okosság világánál és az illendőség szerint meggondolnánk: tehát az ember, az ifjúságnak legnagyobb tűzében, és a' legszerelmesebb kívánságok között-is, a' rendetlen életű személyre szintén olly hideg megvetéssel nézne, mint a' bolondra szokott nézni. Jóllehet azonban illendő, az embernek érdemét a' szerint szabni-ki, a' mint ez ő tehetségeivel él; 's nem az ő tulajdonságai szerint, ezeknek hasznára való tekintet nélkül; jóllehet, mondom, illendő-is így ítélni: mindazáltal az ellenkező szokás uralkodik az egész emberi nemzeten.

Melly sok ocsmány találmányok nem tartattak fenn, egyik századról a' másakra, a' mellyeknek mindjárt az ő elkészítésök után elkellett volna enyészni, ha a' képirók' és képfaragóknak munkáit, valamint az ő céljuk, úgy jelességek szerint, ítelték volna meg! Így a' tiszta és jó erkölcsű emberek elől sok ezer bájoló képei, a' vele született,

igazszívűségnek, a' nagy lelkű buzgóságnak, a' vitéz hűségnek, és a' szelíd emberségnek, elrejtettek; a' mellyeknek helyébe, a' Satyrok, Furiák és egyéb szörnyetegek, ezen mesterségek által, az örökkévalóságnak gyalázatosan által adatnak.

A' dicséretes tehetségekkel való visszaélés, az emberek' közönséges ítélete szerint, nem csak az említett esetekben, hanem a' közönséges élethez tartozó dolgokban-is szabad. Ha valamely törvényes embert csak annyira tisztelnénk, a' mennyire az ő tehetségeit az igazságnak segítségére fordítja; 's ha megvettetnék, mihelyt olyan dolgot vállalna magára, a' mellynek igazságtalanságát maga-is jól tudná: melly tiszteletre méltó lenne annak characterre! 'S melly dicséretet nyernek azok mi köztünk, a' kik ezt az élet-nemet azért folytatják, hogy a' megsértett embert védelmezzék, az erőszakot elnyomják, az adóst fizetésre kiuszerítsék, és kinek kinek igazságot szolgáltatassanak! De sokan a' törvénytudók közül ezekre nem vigyáznak; hanem a' törvénynek folyamatját akadályoztatják, vagy a' hamiságnak szépítésére valami alattomos módot gondolnak-ki. 'S még-is ezt ékesenszóllásnak, jó előadásnak nevezik, ámbár ez a' név arra épen nem illik. Az okosság szerint, a' vakmerőség a' gyilkosnál szintén olyan dicséretes, mint az a' bölcsesség és tudomány, mellyel az ember a' rosszat védelmezni kívánja.

Ha a' jóváhagyást azon szándékhoz, a' mellyből valami történik, alkalmaztatnák az emberek: a' csalárdság hamar vesztene; és az emberi nemzetnek reászedésében való ügyesség, egyik életnemben szintén olyan útalatos lenne mint a' másokban. Két udvari emberek, a' kik egymásnak tiszteletet ígérnek, ha fogadásokat megszegnék, szintén olyanoknak tetszenének, mint két pénzen vett tanúk,

a' kikre a' hamis esküvés reájok bizonyosodott. De a' mi társalkodásunk már annyira ment, hogy valamint a' kereskedésben, úgy a' barátságban-is, az legnagyobb veszedelemben van, a' ki leginkább hisz. A' közönséges életben azt csalják-meg legtöbbnyire, a' ki magát legkönnyebben lekötelezi.

Azokat lehet pedig igazán nagy embereknek nevezni, a' kik a' nagyra vágyást inkább helyhezetik a' nemes igyekezeteknek érzésében, mint az abból származó tisztességnek előre való kiszámlálásában. Ezek a' magas lelkek inkább szeretnek titkon jót tenni az emberi nemzettel; mint a' nélkül részt venni a' dicsőségben. 'S ha azért az igazi nagy érdemek, ravaszság és kisebbités által csorbíttatnak-is; az ellenségeknek ezen igyekezete neveli azokat. Minden erőtlen iparkodásoknak, melyekkel azokat meghomályosítani, vagy a' személyes meggyalázásokkal befedni akarják, közönségesen ellenkező következése szokott lenni: a' tűz még-is általhat, 's azt mind megemésztí, a' mi magát el nem ólthatja.

Tsak egy dolog szükséges arra, hogy az ember megmaradhasson az igaz becsületben; tudniillik, ha ellenségeit békével eltűri, és azt a' jó erkölcsöt mindenkor megtartja az ember, a' melly által nyerte a' tisztességet. Ha valaki a' felől egészen megvan győztetve, hogy ő néki semmit se kell tisztelni, semmire se törekedni, mint az ő kötelességének teljesítésére; nincs sem az időknek, sem az embereknek vagy történeteknek hatalmában, az ő érdemét fogyasztani. Egyedül az a' nagy ember, a' ki a' nagy seregnek jóváhagyását megtudja vetni, és annak kényjétől szabadon, magával tud élni. Ez valóban nehéz dolog; de ebben a' nemes indulatú szívet az vigasztalhatná, hogy ez a' legmagassabbik léptső, melyre az emberi természet

felemelkedhetik. A' győzödelem, a' jóváhagyás, a' dicséretek, az emberi szívnek ugyan igen kedvesek: de sokkal nagyobb gyönyörűség, ha magához így szólhat az ember: jól cselekedtél! mint hogyha az egész emberi nemzet minket dicséretre méltóknak kiált, 's mi magunk tulajdon gondolatainkal vele megnem egyezhetünk. Az ilyen nagy lelkeknél hibázhatnak ugyan néha a' tsudálók és tisztelők: de a' hasonló nagyságú lelkek, mindenkor tisztelni fogják őket. A' tölgyfának ágai az esztendőnek minden részeit kiállják; ámbár annak levelei őszel lehullanak-is; de tavaszal ismét helyre állítatnak azok.

XXIV.

*Mellyik jobb a' kalmárok' takarékosága-e,
vagy a' nemesek' vendéglátásbéli adakozó-
sága?*

Hac meminī et victum frustra contendere Thyrsin.

Virg.

Nincs közönségesebb, mint az ellenségeskedések még azon felekezetek között-is, melyek nem állhatnak fenn másként, mint az öszszeköttetés által. Ez a' régi római mesében, melly szerint az emberi testnek tagjai egymás ellen pártot ütöttek, igen jól előadatott. Ez történik gyakorta az apró Státusokon-is, a' kik egy nagyobb hatalmasság ellen öszszeszövetkeznek, 's nem akarnak öszszetar-

tani, ámbár azoknak egyetértése, a' közjóra nézve igen szükséges. Szintén így van azoknak állapota-is, a' kik jószágot bírnak, és azoké, a' kik kereskednek. A' kalmár a' földnek terméseivel tápláltatik, 's a' mezei gazda másként nem ruházkodhatik, mint a' kalmárnak ügyessége által; 's mégis ezen két rendbeli emberek mindenkor egyenlenségben vannak egymással.

A' múlt télen a' mi társaságunkban ennek példáját láttuk Nemes Sz** és F** Urakban, a' kik általjában mindenkor ellenkező vélekedésben vannak, ámbár e' mellett jó barátok maradnak. Történt, hogy valaki a' társaságban, beszélvén a' régi történetek felől, azt jegyezte-meg, hogy a' Kárthágóbéliek' hívsége közbeszéddé vált, a' hitszegésnek megmutatására. Sz** Úr azt mondotta, hogy másként nem-is lehetett volna; mivel a' Kárthágóbéliek a' világon legnagyobb kalmárok voltak; 's mivel a' nyereség az e'féle embereknek főczélja, soha se néznének másra. Az eszközök ahhoz soha se vétetnek tekintetbe. Ha könnyű munkával megeshetik: illendő módon akarnak pénzt nyerni; ha pedig ez nem megy; nem tartják rossz dolognak arra csalás vagy ravaszság által-is szert tenni. És valósággal, mi a' kalmárnak egész számvetése egyébb, mint annak reáaszédése, a' ki magát reá bízza? De ha ez úgy nem volna-is; lehet-e attól valami nagyot és jelest várni, a' kinek figyelme szünet nélkül az ő számvetéseinek összehasonlítására, 's kiadásainak elrendelésére van fordítva? És legyenek legfellyebb takarékoság, 's mértékleteség, a' kalmárnak virtusai: nem sokkal kisebb érdemmel bír-e az még-is, mint a' nemes embernek irgalmassága a' szegények eránt, vagy pedig vendégszeretete az ő szomszédi között?

Kapitány B** azt vette észre, hogy F** az Sz** Úrnak beszédét szorgalmasan hallgatta. Ő tehát a' beszélgetést másra akarta fordítani, 's átaljában azt mondotta, hogy az emberi társaságnak legmagassabb részétől fogva a' legalsóig, van egy titkos, ámbár illetlen eszköz az emberek között, mellyel az irigységnek és ellenséges indúlatnak magva tápláltatik; mivel az ő saját sorsokat máséhoz hasonlítván zúgolódnak, ha szomszédjok valamennyire közelit az ő bődökságjokhoz. Más részről, monda, az, a' kinek éppen nem folynak kívánságai szerént dolgai, neheztel a' másakra, a' kinek, az ő vélekedése szerént, több szerentséje van, még pedig érdemén felyül. Így a' polgáriak és katonák irigy szemmel néznek egymásra. A' katona nehezteli az udvari embernek hatalmát, és az udvari csúfolja a' katonának betsületét; vagy hogy még alacsonyabb példákat hozzak elő, a' lovas és gyalog közlegény az ármádánál, a' kocsisok a' városnak útzáin, rosz szemmel néznek egymásra, ha a' szállás vagy az út miatt az ő mozdúlásaikban özszeütköznek.

Igen jól van, édes Kapitány Uram, monda F** Úr, igyekezzék az Úr a' beszédet fordítani, ha azt jónak találja. Nékem mindazonáltal Nemes Sz** Urral egy-két szót kell szólnom, a' ki, a' mint veszem észre, azt gondolja, hogy engem jól kifizetett, és a' kalmárok ellen nagyon élesen beszélt. Nem akarom én most N. Sz** Urat a' haza-szeretetnek azon nagy és nemes jeleire emlékeztetni, mellyek a' kalmárok által tétettek; hanem itt csak annál akarok megállapodni, a' mit nekünk maga-is enged, t. i. a' takarékoszágnál és mértékletességnél. Ha egy olyan régi Nemesnek, a' millyen Sz** Úr tulajdonságaival megegyezne, hogy ő számot tartana, vagy az ő dolgait, a' legbizonyosabb úton, számokkal megmérné: a' mi takaré-

koságunkat nagyobbra becsülné az ő vendégszere-
teténél. Ha azt vendégszeretetnek lehet tartani,
midőn az ember sok akó bort másokkal megitat:
úgy mi erre a' virtusra nem törekedünk; azomban,
még-is érdemes lenne a' megfontolásra, ha azok a'
kézi mester-emberek-e, a' kiknek én tíz napig tar-
tó munkát adok, vagy azok a' parasztok, a' kik Sz**
Úr költségén vigadoztak, tartoznak nekünk többel?
Én azt gondolom, hogy a' mesteremberek' familiái
nagyobb köszönettel lesznek én erántam, mint a'
parasztok' házi cselédi Sz** Úr eránt. Ő ad az
embereinek; de én az enyímeket olyan állapotba
helyheztetem, hogy az én jószágomra nincs szükség-
jek 's nekem semmivel se tartoznak. A' római
közmondással, a' Kárhágóbéli kalmárok felől so-
kat nem gondolok; a' Rómaiak esküdt ellenségeik
vóltanak. Csak azt sajnálom, hogy a' Kárhágó-
béliek' historiája nem került kezünkbe, talán abból
egynehány közmondást tanulhattunk volna a' Ró-
maiak' nagylelkűségéről, a' kik más nemzetek' ja-
vaiért verekedtek, 's azokat elajándékozták. Még-
is, mivel Sz** Úr egy régi közmondásról vett al-
kalmatosságot, a' kalmárok' kitsúfolására: nem fog-
ja rossz néven venni, ha azoknak védelmére én-is
előhozok egyet, melly nem olyan régi: Ha úgy
történik, hogy Hollandiában valaki mindenéből ki-
fogy, (bankrutttá lesz); azt mondják felőle: nem
tartott jó számot. Ez a' kifejezés mi nállunk ta-
lán gyengének és tréfásnak látszik; de ennél a'
rendes és szorgalmatos népnél legnagyobb piron-
gatás; mert ő nálok szintén olly nagy szégyen, ha
valaki az ő kiadásainak kivetésében, 's adósságai-
nak fizetésében hibázott, vagy hitelét esztelenül
igen-is kockára tette; mintha valaki más eleve-
nebb népeknél lekötelezését meg nem tartja, vagy
nincs szíve néki.

A' számok, egy olyan dolognak, melyet az ember nagyra becsül, olly bizonyos mértéke, hogy lehetetlen azok nélkül akármelly igyekezetnek jó folyamátját vagy speculationnak következtéseit kimutatni. Én ezt válaszul mondom arra, a' mit Sz** Úrnak mondani tetszett, hogy ollyan embertől kevés nemes cselekedeteket lehetne várni, a' ki mindenkor az ő jövedelmeinek lajstromát tartja maga előtt, vagy pedig számadásait vizsgálja. Ha én portékáimat idegen helyekről vészem: tehát a' számok' segítségével, a' nyereséget vagy veszteséget azokból egész egy garasig megtudom mondani. De azt-is tudnom kell, vagy saját, vagy más emberek' tapasztalásából, vagy hozzá vetésből, hogy azon portékáim, a' mellyeket visszszakapok, a' költséget és kárt elegendőképen kipótolják; hogy volt okom ezen kereskedésnek megpróbálására. De ez másként nem történhetik, ha csak az ember a' számvetésben nem gyakorlott. Miért volna ezen ügyesség ollyan botránkoztató? Mit vétett a' kalmár, hogy Nemes Sz** Úrnak éppen nincs kedvében? Ő senkinek a' kertelését lenem rontja; senkinek a' gabonáját elnem tapodja; a' szorgalmatos mezei gazdától semmit se vesz-el; a' szegénynek a' dolgaért megfizet; az ő nyereségét közli minden emberrel, portékáinak elkészítése által, a' mellyeket elküld, 's azoknak kikészítésével, a' mellyeket kap, nagyobb számú embereket tart-el, mint a' leg-gazdagabbik nemes; 's még ez maga-is köszönettel tartozik néki, hogy ollyan helyeket talál, a' mellyekben azt, a' mit jószágai hoznak, eladhatja, és így jövedelmeit igen nevelheti. 'S még-is bizonyos, hogy ez különben általa nem történhetik, ha csak a' számvetést jól nem érti.

Ez a' kalmárnak gazdálkodása; 's a' nemes embernek-is így kell cselekedni, ha csak szégye-

nelvén a' maga tisztartója lenni, mindent erre nem bíz, úgy hogy a' tisztartó legyen a' nemes ember. A' nemes birtokos szintén úgy nem adhat számot, mint a' kalmár, a' számvetés' segítségével akár-melly dolognak következtetéséről. Ha p. o. egész foglalatossága néki a' vadászat: nem vesz-be abból egyebet a' vadaknak bőrénél. Kétség kívül esmeri Sz** Úr ezeknek bétét. De ha elébb a' vadászatra szükséges költségeket kiszámlálta volna; bizonyosan tudom, hogy ő, mint okos ember minden kutyáit felaggatta, soha olly szép lovakat el nem rontott, és gabonákban annyi kárt nem tett volna. Ha minden eleji magokat így viselték volna: úgy most azzal dicsekedhetnék, hogy az ő nemzetségének régisége soha se alacsonyított volt le egy kalmár által. Soha se mehetett volna a' kalmár minden értékével is arra, hogy a' maga képenek a' Sz** Urak galleriájában helyet találjon, vagy pedig származását nemes aszszonytól vegye. Azonban, nagy szerencse Sz** Úrra nézve, hogy a' kalmár a' maga nagyravágyását illy drágán megfizette. Sok más Nemésekre nézve szerencsétlenség, hogy az ő eleiknek nemesi birtokaikból kimenvén, illyen új Uraknak helyet adnak, a' kik rendesebben vezették számadásaikat, mint ők; és az sokkal jobban megérdemli a' jószágot, a' ki azt szorgalma által szerezte, mint az, a' ki azt gondatlansága által elvesztette.

3.

Tenger duzzadás' tünetje.

Az ember bámúlva nézi a' tenger' rémitő játékát — nem csak azt, mikor hullámjai feltornyosodva játszanak a' nagy gallyák' életével, hanem azt főképen, hogy a' vize egyszer feláradván a' partra emelkedik, egyszer lepadván visszahúzódik a' parttól, — nézi, mondom, és tűnődik rajta, hogy honnan van ez, mitsoda oknál fogva történik ez? Mert ez az utolsó nem a' szelektől, vagy valami belső örvénykedésektől jön, mint a' hullámozás, hanem olly meghatározottsággal megy véghez, hogy minden 24 óra alatt kétszer *megárad*, kétszer *elapad* rendszerént, hat-hat órából állván majd minden felvonása, — mint mikor az állati-test lélekzetet vészen, vagy a' szív, mikor egyik kamaráján bétődül a' vér, másikán kiindul. — Ezt az egymást rendszeren felváltó áradását 's apadását a' tengerek' vizeinek én magyarul *Tenger-duzzadásnak* (aestus maris; Fluth und Ebbe) nevezem.

Ez a' híres tengeri-tünet valaminthogy nagy ész-törést kíván, úgy nagy figyelmet érdemel; mert csak az után láthatja az ember azt a' titkos lánczot, mellynél fogva az ég össze van foglalva a' földdel, ha ama tüneményt szerentsésen magyarázta.

Mi itten a' magyarázni való? Ez:

1. Egy fél napig a' vizek tenger' közepétől partok felé szaladni láttatnak; a' partoknál feljebb

emelkednek, és ekkor itten kitűnik az áradás; más-félig megint visszafelé nyomólnak, és ekkor a' partoknál apadás tűnik-ki. Mind áradás, mind apadás a' kies kiterjedésű, és az egyenlítőhez szomszédabb tengerekben hat-hat óráig eltart rendesen, és egy nap 's egy éj alatt kétszer esik-meg egy-egy dúzzadás, mindenik 12 óráig tartván rendesen. Akár mellyik felvonás végével lecsendesedik a' tenger mintegy 15 perczig, mint mikor a' nap fordító karikáknál (tropici) egy kevésig megállani látszik (solstitium); de az után újra kezd a' következő rol-léjához, az-az: árradás után apadáshoz, és megfordítva.

2. A' duzzadás' jelenései együtt tartanak a' hold' járásával; mert valamint a' Hóld, újságtól kezdve, minden nap 50 perczel későbbben jön-fel: szinte úgy a' duzzadás-is annyi idővel ma későbbben kezd, mint tegnap, és csak egy hónap múlva áll helyre, az elkésett időszakasz, mind a' hóldban, mind a' duzzadásban. Sőt:

3. Valahányszor a' hóld fent van delelő táján: mind annyiszor áradás tart a' tengerekben; valahányszor pedig alant van a' hóld (akár délig, akár délután) a' láthatár körül: mind annyiszor apadás.

4. Nem csak akkor áradnak pedig a' mi tengereink, mikor nálunk delel a' hóld; hanem szinte akkor-is, midőn a' föld kerekiségének túlsó oldalán (Ámérikában) delel. Azonban:

5. Nem épen akkor tűnik-ki a' legnagyobb áradás, mikor a' hóld az áradó tenger' delelőjén van; hanem 2-3 órával későbbben. Ugyan ezt kell tartani az apadás grádusáról-is, mikor a' hóld horizonhoz közeledik.

6. Hóld újulása 's hóld töltekora nagy a' duzzadás; Negyedekben kicsiny. Ha azon tölte 's újulása olyankor esik, mikor az éj egyenlő a' nappal-

lal — a' mint ez egyszer tavasz, egyszer őszi kezdete táján szokott lenni: akkor a' legnagyobb az.

7. Egyenlítő táján a' két fordító között lévő tengerekben (intra tropicos) általában csekély duzzadás szokott lenni; a' két fordítón túl lévőkön nagy; és a' Polusokhoz közelebb semmi.

8. De azon az egy helyen, egy tengerben-is a' hóldnak az egyenlítőnél való állásához képest különbözik a' duzzadás; mikor a' hóld távol van az egyenlítőtől: (távol léte soha sem nagyobb 28° nál) akkor kisebb — ceteris paribus; — mikor közel: akkor nagyobb; mikor épen az egyenlítőn jár: akkor legnagyobbak tapasztaltatik.

9. De az különös, hogy midőn az egyenlítőnél jár a' hóld: nem azonnal, hanem csak egy két nap múlva következik a' nagy duzzadás, valamint a' tavaszi és őszi újságkor, vagy töltekor nem az első, hanem 2-ik vagy 3-dik duzzadás a' leghatalmasabb (legnagyobb grádusheli.)

10. Nem minden tengerek duzzadnak: a' Földközi, és Velentzei tenger (Adriaticum) igen keveset; a' Balticum, Caspium, Fekete és Magyar tenger (Balaton) semmit sem.

11. Némelyek rendetlenül duzzadnak — vagy sokkal nagyobb mértékben áradván és apadván — mint a' Hollandia és Anglia között lévő, mely 50 lábnyi magasságra-is tornyosodik - fel; vagy nem tartván egyaránt az áradás és apadás között való időt, mint p. o. Guineában a' fekete folyónál lévő, és megint a' veres tenger, melyekben 4. óráig tart az áradás, és 8-ig a' leapadás.

12. Rendes grádusa a' duzzadásnak 7—9 lábmagosság, vagy mélység; rendes ideje 12 óra körül belől, egyaránt felosztva, hogy 6 óráig az áradás tartson, és 6-ig a' leapadás. Illyen majd mind rendes duzzadású az e' következő 7. tenger, ú. m.

Adriai, Belgiai, Hollandiai, Angliai, Luzitani, Gangesi, és Csendes tenger. A' többi nem az.

Mind ezen eddig előszámlált jelenések közönségesen tudva vannak, és valódiságok mellett jót áll a' tapasztalás.

Ezek a' mint láttuk, annyira egybe vannak kötve a' hóldal, hogy okosság törvénye szerént kéntelen az ember' az egyiket úgy tekinteni, mint okot, a' másikat mint okozatot, és tehát a' hóld' befolyásától magyarázni a' tűneményeket — számba sem vévén azon makacs tudósokat, kik a' szakaszokra dolgozó föld alatti tűz, vagy más ollyas belső, de a' külsőekkel az időre nézve vaktában meg egyező örvénykedésekből e' dolgot fejteni igyekezők, erőszakot tesznek a' józan gondolkozáson, 's távúl járnak a' természetes egyszerűségtől.

A' hóld befolyása mellett maradván tehát kétféleképen üthet-ki a' kérdés: a' hóld t. i. vagy *közvetetlenül* okozhatja a' tenger duzzadást csak úgy magától; vagy egy bizonyos *köz és eszköz* — p. o. levegő — által. Az első ama híres *Newton* után ma közönségesen tartják; a' másodikat *Cartész* után régen vitatták. Az út, melly szerént indulnak, két ellenkezőképen esik-ki; mert amazok szerént a' hóldnak magához való húzásából: emezek szerént magától eltasztásából keletkeznék a' duzzadás.

Lássuk először *Newton*é' próbáját.

*Newton*é' szerént a' hóld magához vonó erővel bírván, valamint mindenét, úgy tengerjeit-is a' földnek magához húzni törekedik, és pedig annál nagyobb foganattal, mennél közelebből esik hozzá az elragadni való test. E' szerént a' mi tengereink' vizeit-is próbálja magához szivni, és fel-is szivná, ha engedné a' föld, melly szintúgy magához ragadja a' tengereket. Így hát birkozás támad

köztök, és ezen birkozásból tenger duzzadás tünete; nevezetesen így:

Legyen az e' végre készült, és a' könyv végéhez ragasztott figurában L a' hold, S a' nap, T a' föld. Képzeljük a' mint Newtonék parancsolják, hogy a' föld egészen be van burkolva vizekkel körös körül. Mikor az a tenger hold alá egyenesen esik, akkor ő egy földi átmérővel közelebb van a' holdhoz, mint sem a' túlsó oldalon lévő c tenger; ugyan azért az a tengert mint közelebbet hatalmasabban szívja magához a' hold, hogy sem a' b és d helyeken lévő vizeket, mellyek 90 grádussal távolabb esnek a' holdtól. Az a -nál lévő víz tehát a' hold felé emelkedik, és épen azért a' vízi egyaránlát felbontakozásánál fogva a' b és d helyen lévő vizek apadnak. A' túlsó oldalon c -nél lévő vizek pedig azért domborodnak szintúgy fel, és pedig nem a , hanem g felé azért, mert a' hold nem felületét a' földnek, hanem székpontját (centrumát) magához húzván mintegy megrántja az egész föld testét, e' pedig megrántva lévén a' c -nél lévő vizek ez által valahogy könnyebbekké válván, vagy kibillenvén felmaradnak, és a' c -nél-is eképen keletkezik a' feldomborodás, vagy-is áradás. Ezen esetre-is tehát a' b -nél és d -nél lévő vizek hol a hol c felé feloszolva lévén, libellájok alól esnek, és annál inkább apadnak.

Hóld-újságkor történni szokott nagyobb duzzadást onnan fejtik Newtonék, hogy a' nap' vonó erejét hozzá adván segítségül a' holdéhoz, minthogy akkor mind a' hárman egy lineában függnek — a' nap, hold, és föld, — annál hatalmasabb felhúzás következik. Hóld-töltekor noha ekkor ellenkező arányon rántják ketten a' földet, a' nap S oldalról magának, a' hold N oldalról megint magának különösen, még-is onnan mondják következni a'

dühösebb duzzadást, hogy a' vízi egyaránlat így-is felbomlik, és ez elég arra hogy *c*-nél és *a*-nál áradás, *b*-nél és *d*-nél apadás támadjon. A' tavaszi és őszi zyzigiákban való nagyobb erejű duzzadásokat pedig onnan magyarázzák, hogy akkor a' hóld az egyenlítőnél járván, a' föld, vagy a' tengerek színére egyenesen lefüggőleg, és tehát nagyobb foganattal dolgozik a' nap segítségével együtt.

Ez átaljában nem szerencsétlen magyarázat az előhordott esetekre nézve. De sok képtelenségnek kíván tétetve az egész felvétel. Nézzük csak által amúgy futólag.

1. A' hóld nem lehet nagyobb erejű, mint sem a' millyen nagyságú, és pedig ide le látva, mi nálunk, mert nálunk van a' tenger, és illy megszűnően, ilyen szín alatt tekintve kell mérközhennie a' kettőnek — a' nagy kiterjedésű tengerek' maszszájának, és amaz egy lábnyi általójú tányérnak, a' hóldnak. Még a' hóldból tekintve-is több a' földi tengerek maszszája, mint a' hóld a' földből nézve. Hogyan bírhasson a' hóld csak egy négyszegű-láb vizet-is a' föld tengereiből arra felfelé magához rántani egy-két ölnyi magasságra: azt józan okosság szerint lehetetlen magyarázni, de képzelni sem, ha csak valami titkos, és hitel-feltett nagy erőt nem teszen-fel az ember a' hóldban minden ok nélkül, és így ha csak nem babonázik a' Philosophiában-is ollyatén, mint a' buta nép, a' ki azt hiszi, hogy a' hold ragadja-fel magas tornyokra az úgy nevezett *lunaticus* beteget; vagy hogy az égi szivárvány magába szivja a' föld' vizeit. Ennél a' Newtonék babonájánál még az-is türhetőbb, a' mit régenten Pithágoreusok tartottak a' tenger duzzadás felől — hogy t. i. a' föld egy lelkes állat lévén a' tengerek vize által lélegzetet vészen, és mikor magához szivja a' nagy tenger' maszszá-

ját akkor apadás van, mikor okádja-ki, akkor áradás van.

2. Még ennél-is képtelenebb az, hogy a' hold a' földet szék pontjánál fogva megrántván, és így a' centrumot kifizamítván felbillenteti a' túlsó oldalon lévő vizeket, *N* alatt lévő tengert, maga az *L*-nél lévén. Mert a' vizek ezen képtelen esetre-is a' földhöz ragadott állapotban maradnának, nem lévén kihez húzhatniok máshoz. Ez annyit tesz, mint a' legsarkalatosabb jelenést nem tudni magyarázni, és még-is valami magyarázhatás végett képtelenséget felvenni. Így járt Cartész-is, azt állítván t. i. hogy a' hold gőzkörénél fogva nyomván a' földet, kitolja volt állásából, és ez által a' túlsó oldalon-is levegői szorulást okozván, nyomás által egyszerre okozza a' leapadást mind a' két oldalnál. Ki hihetné azt okosan, hogy 50-szer kisebb erejű hold maga taszításával, vagy ragadásával mozdíthassa-ki a' földet maga helyéből?

3. Ha a' hold magához szívna a' föld' tengerjeit: úgy mi már eddig kipusztúltunk volna minden tengerből. Mert a' tenger rettenetesen gőzölög minden nap: számvétel szerint a' Földközi-tenger egy nyári-nap alatt 5280 millio hordó vizet bocsát-ki gőzbe magától. És a' Földközi-tenger még csekélység a' nagy Oceanusokhoz képest. Tehát a' melly tenger' vize feltakarodik a' levegőbe gőz' képiben, minthogy ez a' föld' húzásától felszabadítva önként repül a' hold felé; mert felfelé és szabadon úszik oda fel a' nagy atmosphaera magas környékeiben: azt mind felragadná a' hold magához, nem-is engedné vissza a' földnek. De sőt fellegeinket-is mind; mivel ezek többnyire a' tenger-vizek' olvadásából keletkeznek, elfogná tőlünk, és esőt se bocsájtana soha a' földre. Rémitő következesek ezek! mellyektől csak ugyan félnek-is New-

tonék, és azért calculusba veszik, hogy hány ezer esztendő múlva fogna kifogyni a' föld minden tengeréből.

(Hogy az Olvasó ne tartsa valami képtelen paradoxumnak ezen állításaimat: tudja-meg, hogy én a' Newtonék által annyira megkedveltetett *Attractiot* kiküszöböltem az egész természeti gondolkodás köréből, mint igazán paradoxumot, és helyébe állítottam az önkényes vonzódást — *gravitatio in sensu activo* — melly szerint a' tenger' vize akár víz' akár gőz' állapotjában úgy húz a' holdhoz, ha néki tetszik, az-az, ha az atyafiság törvénye szerint természete inkább a' hólddal hajlandó tartani, mint sem a' földdel.)

4. Mikor egy oldalból egyenes lineában húzzák a' hold-is, a' nap-is arrafelé magokhoz a' föld' vizeit — a' mi újságkor történik: akkor legnagyobb a' duzzadás; tehát mikor két ellenkező oldalból (*in oppositionibus*) húzzák ketten — kiki magának — a' mi töltekor esik: akkor legkisebbnek kellene lenni igazi Logica szerint; azonban csak egyforma ekkor-is. Ez nem jól üt-ki. Azzal mentegetik a' képtelenséget, hogy a' nap temérdek távol léte miatt kevesebbet húzhat, mint a' hold, calculus szerint csak egy negyedrésznit. De ez se jól van, mert meszszeségit kipótolja a' nagyság, a' mint ők szokták mondani, és a' mi tengereinkhez képest ide lelátva a' nap-is csak akkora nagy tányér, mint a' hold, tehát ellentételkor egyaránt kellene húzhatniok, az-az, magokat költsönbe rontaniok, a' miből semmi duzzadás se lenne a' következő igazság szerint. Azomban legyen úgy: újságkor a' hold maga 8 lábnyira emeli a' tengerek' vizét, a' nap hozzá ad 2, = 10: töltekor 8—2 = 6. Itt a' *differentia virium!* a' mi tapasztalás ellen van.

5. Ha a' hold húzásától közvetlenül támad a' mi tengerünk' duzzadása: úgy a' tenger' közepén, a' melly felett a' hold halad, egy víz-piramisnak kellene támadni, és a' tenger' közepe táján egyenesen a' hold alatt hegy-láncz képében örökké kísérni a' hold' menését; mert a' hold minden lépésben delel valamelyik tenger felett. Ez a' vízi hegy-láncz, vagy a' holdat kísérő piramis *vagy* félbe szakad valahol; *vagy* nem. Ha nem szakad félbe: úgy az egyenlítő alatt lévő tengerekben, és pedig nevezetesen az Ecliptika mentében, merre a' hold jár, csupa árradások lennének; a' tengerek széleiben vagy a' déli és északi partoknál csupa apadások. Ha félbe szakad: úgy egy nap' lefolyta alatt annyi lenne a' duzzadás, mint a' mennyi a' piramis' félbeszakadása. De csak ugyan külömben is félbe kellene szakadnia, a' hol az egyenlítő vagy Ecliptica alatt lévő tengerek a' földet körülövedző láncza szakad félbe az útjában lévő száraz föld, vagy szigetek által — egyszer Ámérikában *Mexico* tájékán, egyszer Áfrikában a' *déli csúcsnál*, egyszer A'siában *Szumátra* szigeteknél, egyszer *Új-Hollandia* felett a' napkeleti oceanus szigetei között. A' hol félbe szakadna a' piramis: ott mindjárt nagy duzzadás támadna; azonban ezen rendetlen félbe szakadásoknál fogva soha se lenne az, hogy az áradás és apadás rendesen váltsák-fel egymást, és mind egyik épen 6, 6. óráig tartson. Mennyi képtelenségek ezek azon tapasztalásokhoz képest, mellyek minden bizonynyal bizonyosok.

6. Rövideden szólván: Newtonék magok felvétele mellett soha se felelhetnek jól ezekre: a) miért a' 90. grádusnyi kiterjedésünél kisebb tengerekben, mellyeknek vizét pedig könnyebb móddal rántathatná-fel a' hold; és az egyenlítő táján a' két fordító között lévőkben vagy semmi, vagy igen csekély

a' duzzadás? b) miért az Európai partoknál a' holdnak a' delelőre való feljöttétől számlálva, csak 2, 3. óra múlva, hold újságkor és töltekor, főképen tavasz és ősz kezdetén, sokkal későbbben ütnek-fel a' nagy áradások, ha a' hold közvetlenül, és tehát *dynamikai* erővel, melly semmi késedelmet nem enged, húzza a' vizeket? c) miért a' holdnak függős (perpendicularis) lineában való hatása leghatalmasabb a' föld felületén lévő vizekre nézve, ha egyszer nem felületekre, hanem székpontokra (centrumokra) számot tartanak Newtonék? 's a' t.

Ezen sok tekintetekből hijános, és némű képtelenségekkel-is megterhelt magyarázat helyébe én az enyimet állítom-ki próbára; a' másik felvétel mellett tartván — a' mellett t. i. hogy a' tenger-vizek' duzzadása a' hold hatásából keletkezik ugyan, de nem közvetlenül, hanem a' *levegőégnek közbevetése mellett*; és ezt úgy adom-elő, mint folyamánt az általam felvett, és Minerva' darabjaiban eddig kiadott principiumokból, a' hol én egy részről Newtonékkal tartván, másról Cartézianerekkel, úgy igyekeztem, hogy ilyenekben mind a' kettő felett lépjek.

Az én magyarázatom ebből áll: a' hold maga atmosferájával együtt a' mi földünk' atmosferájába bemerülve járván, és ebben mint kisebb örvény a' nagyban, magát mindenkor kivágván, 's ez által atmosferájával együtt elkülönö-zvén, a' föld atmosferájának szélsőbb környékébe, a' hol jár, olyan benyomásokat és változásokat té-szen, hogy ezek' következésében először levegői dúzzadásokat indít-fel a' föld' gözkörében, és ezek által osztán a' tenger-vizek' duzzadásait. Így hát nem képtelen, hogy az a' kis területű tányér, maga atmosferájával együtt nagyobb kiterjedésű testé válván, egy tetemes benyomást okozzon a' föld levegőjében, és úgy illy

organizált eszközlések után zavartassa-fel tengereink' libelláját.

Minckelötte ezt bővebben magyaráznám, a' könnyebb érthetőség végett, ezeket bocsátom-elő: én az *atmosphaerát* magyarságnak és rövidségnek kedvéért *levegőégnek* vagy még rövidebben, csak *égnek* szoktam nevezni. A' mennyiben ez az ég a' tengelye körül forgó földdel szinte azon tájék felé együtt forog, *forgókörnek* nevezete által különböztetem. Ez nálam Cartész' *örvényétől* csak az-zal különb és más, hogy ez a' földhöz különösen tartozik, a' földdel tart, és elválhatatlanul vele együtt úszik a' nagy világ levegői oceanjában. A' Magyaroknál már bévett *gőzkör* nevét csak akkor tartom-meg, mikor a' földet közelebről körüllevő levegő-ég érintetik.

Lássuk most a' bővebb magyarázatot:

Először általában:

A' föld belsőbb forgó-köre, melly a' földbe rohanni törekedő holdat félre csapván határ széleken körül járni kényszeríti, azt az erőt, mellyel a' hold a' földnek *a* pontját egyenesen nyomná az alatta szorúlt levegőnél fogva, vissza rugás által ketté szakasztván, az egyiket *h p*, a' másikat *h q* arányon félre vágni, és így inkább *p e*-vel, és *q f*-el egyesedve *O* és *M* ellen indulni késztetí. Így hát a' hold nem egyenesen a' föld ellen, hanem oldalaslag, és tehát a' szélsőbb levegő ellen, foganattal viheti maga hatását; nevezetesen egyik oldal felől *p e* arányon (direction) mivel erre indul a' hold pálya köre futásában; és erre ad rugást az előtte álló levegőnek; másik oldal felől *g f* arányon, mivel ezen az oldalon megint a' hold elibe áll, az *g f* úton nyomuló forgókör közönséges menésének. Ezen az *L M N*, vagy-is nyugoti oldalon lévő levegő a' holdba ütköztvén vissza rug az *L*-től *M*

felé qf erányon, és tehát öszszezsap a' gf erányon nyomuló forgó-köri nyomúlással; következésképen a' két ellenkező erálynak egybe ütközete pontjában az f -nél természetesen támad egy tete-mesebb levegői ütközet, és ebből megint egy forgó-szél forma örvénykedés, melly megzavarja 's hánykódó mozgásra hozza az f és d között megszorúlt belsőbb levegőnek állását. Ezt az így okozott fel 's alá hánykódó mozgását a' felzavarodásba hozott levegőjének, én *levegői duzzadásnak* (aestus Atmosphaerae) nevezem. Illy duzzadás nem csak $f d$ között lévő tájékán keletkezik, hanem azon okoknál fogva egyszer'smind a' túlsó, vagy-is keleti oldalon-is — az $e b$ között, még pedig azon egy időben; mert az p -től e felé tartó nyomásnak következtében épen olyan eset adja-elő magát, mint az $f q$ erányon tolongó áér ductusánál, melly a' későbbben haladó holdba megütközött. Itten t. i. a' keleti oldalon az $p O$ karéj a' holdtól feszítve, és tehát megsiettetve lévén az e -nél megütközik a' még nem nyomattatott, és azért restebben haladó $e g$ karéjjal; következőleg itt-is hasonló egybeütközet pontjának kell lenni, és így hasonlóúl duzzadásnak. Az e és f helyeket, úgymint mellyekben a' levegő duzzadását okozó ütközés támad, *tűzpontnak* (focus) fogom nevezni. —

Már most: ez a' kettős duzzadása a' levegőégnek maga örvénykedésével e és f tájékán hatóskodván felzavarja a' föld gőzkörének belsőbb rejtegeit, és ez által hatalmasabb nyomást okozván, nyomja az alatta megszorúlt tenger vizeit d és b helyeken; a' vizek ezen nyomás által egyeránlatot vesztvén, b és d helyekről a' nyomás miatt mintegy ketté szakasztva lévén, nyomúlnak a és c felé, a' hol-is mind a' két oldalról hajtva lévén, öszszefolynak, feltornyosodnak libella felett, és így áradást okoz-

nak egyszerre mind a' két helyen. Veheti észre az Olvasó, hogy e' szerént hát először áradás, azután apadás; apadások történnek a' két tűzpont alatt b -nél, és d -nél; áradások a -nál és c -nél. Ugyis kellett ennek menni azon felvétel következtében, hogy nyomástól van a' duzzadás.

Ezek után könnyű lesz megérteni e' következőket: Minthogy a' hold a' föld körül való pályafutásának erányát nyugotról keletnek tartja, azonban a' föld-is épen azon az erányon forog maga tengelye körül, és a' hold a' föld forgó körébe merülve lévén ezt a' forgást követi maga menésével, de sokkal restebben, mert 23 órával és 10 perczel később, az-az míg a' föld felső színének egyik pontja p. o. a 24 órát nyargal-bé, addig a' hold csak 49 perczet halad maga pályáján a' föld körül; tehát:

1) A' holdat a' föld forgásának sebességéhez képest úgy lehet tekinteni, mintha ő azon az egy helyen állana, míg a' föld egyet fordúl tengelye körül $a b c d$ arányon. Azért 2) úgy tetszik, de úgy számláltatik-is, mintha a' hold nem az $L O N M$, hanem $L M N O$ arányban járna az égen. Ugyan azért 3) mikor a pont a' föld sebesebb forgásánál fogva O alá jutott b helyére, nekünk földieknek úgy tetszik, hogy a' hold láthatárra ment-le. Pedig 4) ő-is utánnunk halad, és a -nak a' b helyére való fordulását követi, $L O$ arcuson, csak hogy lassan, t. i. mindennap 49 perczcel odébb 's odébb haladván O felé. Következésképen 5) a' hold nem marad mindig a' nap és föld között egyenes lineában, mint most a' figurában van, hanem L helyből napról napra közeledik az O -hoz, és egy hét múlva oda-is jut; a' mikor osztán 6) az állások változnak: az e és f helyeken volt tűzpontok h és g helyekre jutnak, e' miatt pedig a' levegői duzzadásoknak és

ezeknél fogva a' tenger vize áradásának és apadásának helyei-is szintűgy változnak, t. i. a' hold lassú haladását követvén, továbbboznak nyugotról keletre a -ról b -re, b -ről c -re 's a' t. De 7) ez nem egyszerre esik-meg, egymás után folyó léptetés nélkül, hanem ha a helyen volt a' duzzadás fő-grádussa tegnap, úgy ma elhajtott az valamennyire b felé, holnap még tovább, egy hét múlva egészen a' b -nél fog lenni O alatt. Mikor a' hold egy hét múlva O helyére jut, vagy-is első negyedkor: akkor a' tűzpontok h és g táján történnek, és ennél fogva a és c apadások, b és d helyeknél pedig áradások lesznek. Ezek szerént hát érteni kell, hogy 8) a' földnek a pontja a' tengely körül való forgás következtében 6 óra múlva b helyen terem, — az alatt t. i. míg a' hold azon egy h helyen marad; tehát a' melly tenger h pont alatt lévén ez előtt 6 órával az áradásnak fő grádusán volt: már most c alatt ellenkező sorsra jutván, legmélyebben apadni kezd — amott olly helyzetben lévén, hogy áradjon-fel, itt meg ollyanban, hogy leapadjon. Hasonlót kell tartani a' túlsó oldalon lévő $b c$, $c d$ helyzetekről, és így tovább körös körül. Innen érthetni hogyan van az, hogy 6 óráig tart az áradás, 6-ig az apadás, és 12 óra múlva bevégeztetik az egyik duzzadás szakaszsa, és más 12 alatt megint egymás ollyan, hogy így egy holdi nap alatt, az az 24 óra és 49 percz alatt rendesen végződjön mind a' két duzzadás. Innen meg 9) látni, hogy miért a' hold feljöttével áradás kezd, és lementével apadás tart. Azonban 10) a' duzzadás fő grádussai nem álhatnak egyenes lineában a' tűzpontokkal: mert szélsőbb forgó kör, hol a' levegői duzzadások támadnak, a' holdtól okozott zavarodások miatt inkább a' hold járásával tartván későbbben halad, mint a' belsőbb; tehát míg a' nyomásra való határozások a' tengerhez

fognak, már a' tenger földdel együtt más pont alá haladott. Így hát a pont már x alá jutott, mikor a' tenger duzzadás kezdett; azért nem ott van az áradás' fő grádusa, a' hol a' hold delel, nem a , de x helyen. Ugyan ezt kell tartani a' c -ről-is.

Lássuk már most különösön:

A' többieket, mellyek az előbatsátott közönséges magyarázatból világosok, kihagyván, csak ezeket fejtem különösön.

1.) Hóld újulása 's töltekor nagyobb a' duzzadás, negyedekben (in quadraturis) kisebb. Az első esetben azért nagyobb, mert újulásakor a' hóld ege megszorúlván a' nap és föld forgó köre között ellipsisbe áll, és tehát p csúcsával az LO karéjt hatalmasabban feszíti, q csúcsával pedig LM karéjnak nagyobb erővel adja a' viszszaugást: tehát hevesebb tűz-pontokat okoz mind a' két oldalon; a' miből természetesen következik a' tüzeesebb duzzadás mind a' levegőben, mind a' tengerben. Hóld töltekor, mikor t. i. a' hóld N pontra megy által, egyik oldalról a' hóld, másiktól a' nap forgó-köre szűkíti a' föld' forgó-körét, és ennél fogva épen az a' resultatum jön-ki, melly az újjulási környülállásokban. Negyedekben a' hold vagy O vagy M helyre jutván legtávolabb esik az egyenlítő-től; és így minden környülállások lágyúlnak.

Tavaszi és őszi kezdetén való újulás és töltekor még hevesebb a' duzzadás; azonban csak két, három nap múlva jut a' legfelsőbb grádusra. Oka az elsőnek az, hogy akkor a' hold a' földdel együtt a' nap egyenlítője táját vágja járásával, a' hol a' nap forgó-köre leghatalmasabban csapván, legnagyobb szorulásra viszi mind a' hold', mind a' föld' forgó-körét; és ha a' föld egyenlítőjénél lévő tengereket találja a' tűzpontok csapása, (minthogy találja-is, mert arra legnevezetesebb tengerek léte-

znek a' föld kerekiségének derekát övedzván körül), úgy ezektől delelőről egyenesen, vagy-is függös lineában csapván a' nyomítás, legfőbb grádusra vetemíti mind a' két rendbéli duzzadásokat. Oka másodiknak az, hogy az első tenger duzzadás már heves volt; ennek alkalmával a' vizek hatalmas nyomítást szenvedvén a' tűzpontok alól nagy erővel rohantak a' partokhoz, és tehát heves csapást kapván a' partoknál, szinte akkora erővel vissza-is nyomultak. Már most a' hogy ők vissza ütődtek, ott van már megint delelőjeken a' hold, a' ki új nyomítással még több erőt ad hozzá az indulathoz; tehát már most második szakaszra még nagyobb a' duzzadás. És így tovább, míg a' hold nem száll fére az egyenlítőről.

Miért egyenlítő táján a' két fordító között lévő tengerekben csekély a' duzzadás, azon túl pedig nagy és a' polusoknál semmi? A' hold területe 14-szer kisebb lévén a' földnél, az ő ege egy huszad részét se teszi a' föld égének; tehát nem zavarhatja-fel maga hatásával a' föld' egész forgó-körét, de felét sem, hanem ha azt az útvágást, melyen jár Ecliptica körében körös körül. Így hát a' tengerekben nyomást okozó tűzpontok nem eshetnek-ki a' két fordító között lévő környékből. A' hol a' tűzpontok, ott a' nyomás; a' tengerek tehát ecliptica irányában nyomást szenvedvén, széjjel mennek a' fordítók felé, és csak ezeken túl úgy székesedhetnek össze a' partoknál, hogy abból jelesebb duzzadás keletkezzen; mert itt legtöbb partok vagynak, főképen a' föld északi félgömbjén, valaminthogy az egyenlítőnél legtöbb tengerek. Itten tehát a' partokhoz közelebb történhetnek a' jelesebb duzzadások; szóval: ott a' tengerek a' tűzpontok, és a' nyomítás alól felszabadultak, tehát szabad a' játékhely. Pólusig nem terjedhet-ki az

egyenlítő táján lévő járásra szorúlt hold hatásának következése, tehát itten szűnnek a' duzzadások.

Ugyan ezen partoknál lévő nézők állásához képest úgy tetszik, hogy a' tenger egyszer feléjük szalad, egyszer tőlök; és azért az első esetet *hosszafolyásnak*, a' másodikat *viesszafolyásnak* (affluxus et refluxus) már régen-is nevezték. Ez onnan van, hogy a' vizek holdjárása táján nyomást szenvedvén, nyomulnak széjjel, a' merre szabadabb a' távozhata; megszűnvén pedig a' hold eltávozása után a' nyomás, vissza ömlenek a' felbomlott egyarálatnak felállítására, a' tudva lévő közönséges törvény szerént.

Mennél nagyobb kiterjedésű a' tenger, mellynek partjai vannak, annál jelesebb duzzadásnak kell ott támadni; mert annál kiesebb mező nyílik a' vizek lógásánál fogva egy hatalmasabb hozzá ütődést adhatni a' partoknál, és így nagyobb grádusra egyszer feláradni, egyszer lepadni. Innen könnyű fejteni, miért a' földközi és Velentzei tenger igen keveset; a' Balticum pedig és a' Caspium semmit sem duzzad; mert csekély kiterjedés miatt ezekben a' duzzadást nem különböztethetni-meg a' hullámozástól.

Rendetlen duzzadású tengereknek tüneménye függ azon környülményektől, mellyek vagy akadályozzák, vagy elősegítik az áradást és apadást; vagy az egyiket igen, a' másikat nem. Illyenek a' többi között a' tüzpontok állásához képest nem jól mérsékelt fekvése a' tengernek, vagy a' part egy oldalról közel, másról igen-is nagy távul léte; a' nem idő szakaszokra járó szelek, a' tenger ágyának keskeny vagy tekervényes volta, az egyenlítő táján fekvő tengerek' lántzának holmi szigetek, vagy kiálló kőszirtek által való félbe szakadások. Ha különösen minden tenger maga állapotja' magyarázatjára ereszkednék az ember: úgy a' mondtak rá alkal-

maztatásával könnyű volna felelni akár mellyikért; de így hosszú lenne a' beszéd.

A' többit, a' mi kitsinység, vagy az előadott principiumokból könnyen érthető, számba nem vévén: úgy tetszik, hogy eleget tévén a' magyarázó kötelességnek; legalább képtelenséget kerültem-el.

Lehet ellenem-is azt a' nehézséget támasztani, hogy e' szerént tehát; 1-ör: ha a' föld gőzkörében duzzadások támadnának, mi azt tapasztalnók, pedig nem tapasztaljuk. 2-or: Barometrumokban, melyekben aér nyomásától függnek a' változások, szembe-tűnő változások esnének hold újság vagy hold töltekor 's a' t. és ebből pedig semmi sints.

Ez a' második semmi nehézség annyira nyomá egy Cartesiáner' eszt, hogy kétségbe esék a' külvömben jó theoriája felől. Ez csekélység — nem méltó felvenni. A' levegői tengernek rémítő kiterjedtségű oszlopjai a' Barometrumhoz képest véghetetlen nagyok, tehát a' Barometrum hozzájuk képest véghetetlen kitsiny, és így érezhetetlen. En más alkalommal megmutatom, hogy a' Barometer változásai nem a' levegő nyomástól, hanem a' villám materia feszítésétől támadnak. — Az elsőre felelek: mi a' levegő duzzadását nem látjuk, mert az oda fel van az égnek felsőbb környékében; mi meg, nyomorúlt bűvárok ide alant mászkálunk a' levegői tenger fenekében. De bezzeg látjuk annak következését — a' nyomást, mert érezzük, még pedig keservesen, sokszor károsan-is. Érzik a' nyavalyások, kiket szakaszoként bántja a' levegő' súlja vagy újságkor, vagy hold töltekor; érzik az egéségesek is, kik többnyire szenvednek valamit olyan időben — vagy fő-fájást, vagy vér-folyást, vagy más valami ollyast. Érzik az állatok még jobban, mint mi, és abból jövendőlnék idő változásokat; de sőt a' majd semmi érzésű plánták-is érzik, mert ezeknek álla-

potjok 's változások szintúgy özsze vagynak kötve a' hold töltével vagy újjúlásával, bizonyosan nem azért, hogy a' hold bájolja valami titkos vonzással, mint a' köznép és Newtonék babonálnak; hanem azért, hogy a' levegőt változtatja hol terhesítéssel, hol felszabadítással. De erről majd máskor. —

B. Dóhovits.

4.

A' Vezúv' kitörése által eltemetett Herculanum Város' rajzolatja.

E' Város Pompejival 's Stabiaeval együtt, a' Vezúv' kigyúladása által, Títus Császár' uralkodása alatt, közönségesen elpusztított. Egy földcsúcson feküdt ez, melly a' Nápolyi tengeröbölíig nyúlt-be, a' most említett Város-hoz mintegy két angolymértföldre, a' hol most Portici és Resina Városok, 's a' Királyi palota, melly e' kettőt egymástól elválasztja, feküsznek. A' földszoros, mellyen álla, 's a' melly azolta eltűnt, egy kis kikötőt ábrázolt. Innen támadt a' *Herculis Porticum*, Hercules' kis kikötője, mellyel neveztetett néha néha Herculanum; 's igen hihető, hogy innen van Porticinek-is újabb neve. Mivel pedig ez utóbbi, Herculanumnak közvetetlen némelly felfedezett részein fekszik, igazságos az attól való félelem: hogy a' földalatti áská-

lás által, a' bátorság veszélyben forog, 's onnan az ok: miért történtek a' Herculani nyomozásokban olly csekély előlépések.

Herculani felfedezését következőkép' beszélik: A' Porticinál lévő Királyi Palotához nem nagy távolságra, nem igen nagyon messzire a' tengerparttól, a' közelebb múlt század' elején, egy pompás Villában lakott Elboeuf Herczeg. Hogy a' víz' szűkén segítsen: 1730-ban kútat ásata a' mély lávarögeken által, a' mellyen állott maga a' lak-is. A' mint a' dolgozók, a' felette vastag lávát egészen átásták, egy sor száraz iszapra bukkantak. E' történet szorosan megegyezik azon hírrel: hogy Herculani legelőször egy sor forró iszappal borítottatott-el, mellyet közvetlen egy szörnyű lávaár követett. Ezen iszapot a' Vezuv hánytá-e ki, vagy záporosó által formáltatott? nem látszik bizonyosnak. Ezen iszap sorban három aszszony-szobrot találtak a' munkások, mellyek Bécsbe küldettek, 's most az Antiken-Cabinétben Dresdában állanak.

Sok év múlva folytattak csak először a' nyomozások hathatósan 's illő rendel. Midőn az ásással foglalatoskodók az Elboeuf Herczeg' kútját mélyebre vájták: egyszerre csak a' Játékszínre bukkantak; 's innen folytaták tovább földalatti vizsgálódásaikat. Sokkal intéressánsabb, 's az útasok' figyelmére méltóbb volt akkor Herculani állapota mint most. Mivel azomban szerencsétlenségre az ásásnak célja egyedül a' szobrok' 's rajzolatok' 's más ritkaságok' felfedezését, 's koránt sem azon kinézet tárgyazá; hogy a' várost napfényre hozzák, 's az épületek' alkotásait szem eleibe

állítsák: azért ezen utóbbiak, mihelyest az odább szállítható tárgyak elraboltattak, tüstént omladékaik alá temették. Még csak a' márványok-is leszedettettek a' templomokfalairól. Mondhatni tehát: hogy Herculanium, új feltalálójai által másod ízben eltemettetett, 's azon alakot, mellyet egykor mutatott, csupán azoknak elbeszéléséből lehet átszemlélni, kik azt tökéletesebb állapotban láták. Ezek-szerént rendkívül érdeklő tüneményt kelle annak akkoriba előterjeszteni.

A' Játékszín egykor legtökéletesebb míve volt az építőmesterségnek. A' földtől felfelé, 18. sor széke álla abban, 's ezek felett még három Porticussal befedett sor, mellyek az aszszonynézők' számára készülteknek látszattak lenni: hogy őket a' napsugároktól óvják. E-lég tágas volt az, 's 4—5. ezer személyt befogadhatott. Az area vagy parterre Giallo Anticói négy szegű 's sárga színű szép márvánnyal volt kirakva. A' párkányozaton, istenszekerbe fogva, oszlopérczből készült 4. ló látszatek felügyelőjökkel, mindnyája mesterkéz által készülve. Az álláspolcz feje márványból, még a' maga helyén volt látható; de maga a' Grúpp, a' reá zúdult irtóztató lávaterétől darabokra tört, 's szétromboltatott. Az összeszedett darabokat könnyen egygyüvé lehetett volna rakni, de mivel azok gondatlanul egy szegletbe hanyattak, azoknak egy része ellopattatott, a' másik özszeolvasztatván a' Nápolyi királyi Nemzetség' melyképeivé változtatott által. Végre elhatározottatott: hogy a' maradványok a' legjobb haszonra fordíttassanak, az-az: hogy a' 4. ló egyé alkottassék; 's így történt: hogy egyik lónak eleje, má-

siknak hátúlja, harmadiknak feje, 's a' t. vétetett-elő, 's a' hol a' csorba igazíthatatlan volt, új darabbal pótoltatott-ki. Ezen elmés találmánynak köszöni lételet a' Portici udvari Museumban álló bronzló, 's ha öszszefoltozott eredetére viszzzagondolunk, mindenkor magas képzeletet nyújt az, a' régi Művészek' ügyességéről.

A' Forumon, melly a' Theátrum' szomszédságában álla; egy rakás felülírást, oszlopokat 's t. e' f. 's a' Balbi Nemzetségbelieknek két szép lovagszobrát találták. Ezek fejer márványból készültek, 's most a' Portici Palotának bal oldaltornáczában állanak.

A' Piarczhoz csatolva állott a' Hercules' temploma, pompás keréképület, mellynek belseje egy csoport festésekkel vala ékesítve. Ott lelete látni a' Minotaurussal kiállott bajos története után viszzzatérő Theseust, Telpus' születését, 's az Achillest oktató Chiron Centaurust, 's több e' félek. Mindezek a' legügyesebb vígyázattal kiszedettek a' falakból, a' Museumban fentartattak.

Azomban a' legnyomosabb felfedezés, egy a' Forumhoz nem igen meszsze feküvő Villa volt, nem csupán csak annak különös építmódja, hanem a' szembetűnő mesterművek' sokasága miatt-is, mellyek annak területéből kiásattattak, 's különösen azért: mert abban egy 1500. könyvet túlhaladó könyvtár találtott, mellyek hasonlóan a' Museumba tétettek-le, 's a' mellyek ha olvashatók lennének, nagy classicusi kincset tárnának előnkbe. Alább ismét fogunk erről szóllani.

Azt tartják: hogy e' Villának a' Balbi Nemzetség' egyik tagjához kelle tartoznia.

Ámbár szép, de még-is kicsiny volt az, 's a ház' földszíne, a' Pompéjibéli padozatokkal egyforma. A' számos és köröskörül egy tornáczal körülvett apró kabinéteken kívül, egy fürdőszoba-is volt benne, melly márvánnyal 's vízcsövekkel különösen ki volt ékesítve, 's egy kisded kápolna, ablakok az-az világosság nélkül, mellynek falaira kígyók festettettek, 's mellyben egy szénnel 's hamuval megtöltött, 's a' padozaton állott bronztripos találatott.

A' szoba mellyben a' levéltár álla gömbölyű volt, köröskörül mintegy 6. lábnyi magasságú fa-szekrényekkel felkészítve, 's a' szoba közepén hasonló kettős szekrény sorok állának, mellyeket köröskörül meglehete járni. A' fa mellyből a' szekrények készültek szén-né volt válva, 's az első illetésre özszeesett; azomban a' könyvtekertsek, mellyek sokkal veszendőbb massából, egyiptusi vagy syrakuzai papirosból állának, ámbár a' hőség ereje által szén-né váltak telyesen, még-is olly jól megmaradtak: hogy azokat onnan elszállítani, 's hasonló új 's üvegajtókkal felkészült fiókokba a' Museumba átvinni lehetett.

Az e' Villához tartozó kert' közepén egy Bassin foglalt helyet, majd olly formájú és nagyságú vízkúpával a' veteményes oldalon. Belső párkányai szélei kővel voltak kirakva, 's mind a' két keskeny oldal egy félkör alakot ábrázolt. E' víztartó veteményes nagy virágágyakkal körülvéve, 's a' kert köröskörül, befedett oszlopfolyosókkal bekerítve volt. Az oszlopok' száma 64. Tíz-tíz volt ezek közzül a' négy-szegnek rövid, 's huszonkettő a' hosszú oldalán. Téglából készültek ezek, csinos stukaturművel díszesítve 's egészen ha-

sonlítottak a' Pompéji kaszárnnyabeliekhez. Mindenik oszlop egy fagerenda' egyik végét tartotta, mellynek más vége a' kert' falán feküdt. Hihető: hogy e'ként ezek egy szőlővel beültetett nyári lugast ábrázoltak köröskörül a' kertben. E' befedett folyosók alatt külömbféle félköralakú vak ablakok építettek, mellyek úgy látszik: fürdőhelyek gyanánt szolgáltak. Az oszlopok között lévő üresség, egymást felváltva márvány büstökkel 's bronz-szobrokkal volt felékesítve.

E' kert egy kis árokkal volt körülvéve, 's egy szembetűnő hosszúságú másik befedett folyosó vezet egy gömbölyű nézőszínhöz, hova négy léptső vitt-fel, 's a' melly 15. lábnyira nyúlt-be a' tenger felett. A' Balkon' földszíne olly szép 's koczkás fenékből állott: hogy az most a' Portici Museumban egyik szoba' padozatja gyanánt szolgál. E' bájos helyről a' kilátásnak, melly a' Sorentoi hegyet, Kapri szigetét 's Posilippó hegyet egy pillantattal felfogá, a' Nápolyi tengeröbölre rendkívül pompásnak kelle lenni.

Debreczeni BÁRÁNY ÁGOSTON.

5.

A' Szamaritánus Vallás.

Praesentium intuitus ac praeteritorum memoria gratum facit.
Seneca.

Tudom, hogy sokan kedvesen fogják venni, ha azon Szamaritánus Sectának maradék-

jairól 's mostani lételekről az érdeemes Olvasó Közönséget tudósíthatom; — azon Sectáról tudniillik, mellyből az Évangyéliom szerint Jézus Krisztus a' maga idejébéli 'Sidóknak követésre méltó példát állított-fel.

Gregoire Apát volt az első, ki a' mostani század' első tizedében reájok akadván Főpapjokkal Salamehhez levelezésbe bocsájtkozott, mellyet Sácý Silvesterrel közölvén, ez utóbbnak munkáiból tudódott-ki ezen régi Nép' holléte.

Minekutánna Szamária, ugyan illyen nevezetű Királyságnak Fővárossa elpusztított volna: a' Szamaritánusok Naplus városát választották magoknak fő lakhelyül, melly Hebal és Garizim hegyek között fekszik.

Sácý állítása szerint a' Szamaritánusok abban különböznek minden egyéb népektől, hogy soha független állapotban nem valának. Ők egymásután az Assyrusok', Persák', Görögök', Judaea Herczegei', a' Rómaiak' és minden török Dinastiáknak, mellyek Syriának Omár által történt meghódoltatása után ezen Ország' birtokában egymás után következtek, jobbagyaik levének; azomban mind e' mellett vallásokat, nyelvöket, Sz. Írásaikat és a' vallások' tiszteletének főhelyét e' mai napig megtartották.

Sácý a' Szamaritánusok' eredetét azon idő tájra hozza-le, midőn Salmanassar Assyria' Királya a' tíz Nemzetségek' birodalmát felforgatván, országainak különböző részeiből gyarmatokat tett oda által; ezen tudós azt hiszi, hogy a' 'Sidók és Szamaritánusok vallásaik között lévő legnagyobb különbség onnét ered, hogy az utólsók egyedül a' Mó'ses tör-

vényjét vették-be, minden egyéb a' 'Sidók' Cónonjaikban lévő könyveket pedig megvették. Itten megjegyzésre méltó, hogy ezen tekintetben a' Szamaritanusok néminémüképen protestáns 'Sidók.

A' Szamaritanusok minden leveleikben elene mondanak a' teremtetett dolgok' és képek' tiszteletének; a' hit-tudományjokban az Isten' egységét tanítják. Állatokat többé nem áldoznak; ezen szokást imádsággal váltották-fel. Egyedül a' húsvéti bárányt áldozzák, melly czeremóniának a' Garizim hegyen kellene megtörténni, melly felé minden imádságaik' elmondása alatt fordúlni szoktak, azonban úgy látszik, hogy őket az arra való felmeneteltől a' Törökök egészen eltiltották. Nem tudni bizonyosan, valyon az angyalok' vagy nem teremtetett lényeknek lételet hiszik-e vagy sem; vagy talán ezen szó nyelvökben egyedül az Istenség' attributumaira, vagy az emanátiók-ra mutat.

A' halottak' feltámadása felől tett kérdésre Salameh következő szókkal felelt: „A' mit a' halottakra való nézve mondatok, „hogy ők az utolsó ítélet' napján felfognak „támadni, tehát mi ezen igazságot elismérjük, „úgy a' mint írva van: Az ő ruházatjok nem „fog megkopni és az ő szagjok olyan lészen „mint a' drágalátos myrrháké.” Honnét költsönözhetette ezen mondást, nem tudni. Feleletjének többi részeiben kételkedik, hogy a' más világban a' büntetés örökké tartana. A' Szamaritanusok úgy várják a' Messiást mint a' 'Sidók, ki az ő megszabadítások végett jövénd-el. Nagy ideig állították, hogy Főpap-jok Árontól származna, de már 150 eszten-

dők ölta elhiszik, hogy ezen Nemzetség kiholt, és Főpapjok Levita legyen.

A' Polygamiára való nézve a' felelet, azt mondja Sácý, igen homályos. Ha jól megfogtam értelmét, úgy mond: tehát a' Szamariánus legelőször két feleséget vehet, és azokat haláljokig magánál közösen tarthatja; meghal közzülök az egyik, akkor mást helyébe nem vehet. Elveszti mind a' kettőt, úgy a' mennyiszer özvegy leszen, annyiszor megházasodhatik; de ezen esetben csupán egy feleséggel kell nékie beérni.

Halottjaikat megszokták mosni, azután pedig magokat az azzal való bánás közibe rájok ragadhatandó mocsoktól megtisztogatják. — Hónapjaik a' hold' járásához vannak alkalmaztatva, bírnak astronomus táblákkal-is, mellyeken a' nap' és a' hold' fogyatkozásaik előre kivannak jelelve.

Már csak mintegy 200. egyemi (Individuum) van életben ezen Nemzetségből, és pedig Naplusban, vagy Jaffában; 30 háznépet képeznek, 's azt állítják, hogy ők Jó'sef Nemzetségből származnak; közönségesen turbánt viselnek, de szombati napon fejez ruhában jelennek-meg 'Sinagógájokban. Salameh szerint Naplusban oskolájok van, melyben a' nyelvek taníttatik. Külömben bizonyos, hogy ez a' régi Nemzet, melly a' szánakodásra legmeltóbb állapotba helyheztetett, és a' melly a' törökök' részéről szünet nélkül való üldöztetés tárgya, rövid idő alatt arról az egyetlen helyről-is, hol még lételezik; két három ivadék múlva, egészen elfog tűnni.

STAUT JÓ'SEF,
Főhadnagy.

6.

Jeles Moschések Konstantzinápolyban.

A' Török-főváros' Moschéeji között, figyelemre legméltóbb a' Szent 'Sófiájé. E' nevezetes épület' gömbölyű tetejének általmérője 113. láb, 's olly bolthajtáson nyúgszik, melyet szörnyű márvány oszlopok tartanak. A' földszín és léptsők hasonlóan márványból készültek. Kettős galleria van benne, melyek tarka márvány oszlopokon fekszenek, 's az egész fedél felette pompás mozaikmű. E' Moschéeban áll Constantin Császár sírköve, melly előtt a' Törökök legmélyebb tiszteletet mutatnak.

Ezen kívül még más két Moschée vonja kiváltképen magára az idegenek' figyelmét, kik a' Törökvárost meglátogatják. Az, melyet Balide Sultánné IV-ik Mahomet' Anyja építtetett, a' legnagyobb, 's egészen márványból épült. Annak szabása bámúlni kényszerít 's e' mellett legszebb mértékarányt tüntet szembe. — A' Solimán Sultán' Moschéeja egy telyes négyszeget ábrázol, a' négyszegleten díszlik négy szép tornya, 's a' közepen egy igen pompás gömbölyeg tető nyúgszik szép márvány oszlopokon. Hasonló gyámokon fekszik a' két végén két kisebb gömbölyű tető. A' kövelés, 's a' Moschéen köröskörül álló

galleria, hasonlóan márványból vannak; 's a' nagy kerekded tető alatt egy kút ötlik szembe, melly olly szép festésű oszlopokkal ékeskedik: hogy alig tartja az ember természetes márványnak. Az egyik oldalon van az imádság-szék fejer márványból, az általellenben lévön pedig egy kis galleria a' Nagy Ur' számára: szép léptső vezet ez utóbbihoz, mellyen az aranyozott, rostélyozott munka jeleskedik. A' felső végén egy oltár forma áll, mellyre e' szó „Isten” van vésve, és a' melly előtt két hat lábnyi magas gyertyatartó, czélirányos viaszgyertyákkal felkészülve áll. A' földet szép szőnyegek borítják, 's a' Moschéet nagy számú lámpa világítja. E' Moschée előtt az udvar felette nagy, 's kö-röskörül zöld színű oszlopfolyosókkal, 's 28. gömbölyű ón-fedéllel, 's a' közepén egy szép kúttal díszlik.

Debreczeni BÁRÁNY ÁGOSTON.

7.

Szabinus és Eponin.

(Római történet.)

Haj! mikor a' boszszú a' szívbe' megérve felindúl,
Mint a' villámból szakadó mennykő tipor, és zúz
Mindent, a' mit lel ropogó dühének előtte.
Így vala Rómában hajdan, mikor a' néki bódúlt
Vespasián a' Római-tróny' fényébe ütődne.

Itt Szabinus vala egy, ki Rómának vívta hatalmát,
'S Vespasiánus előtt vágyott törvényeket adni.

A' megzúzott vágy maga már éltünkbe' elég súly,
Még dühösbb ennél érette halálig üzetni.

„Vespasian Hössel Szabinus mérkőzzön erővel!

„Meg megrázta fejét, bűn nélkül nem lehet, úgymond;

„Míg fene vére tavat nem ereszt körülöttem, előttem,

„Addig öröm, viruló nyugalom kebelembe ne hasson,

„Hogy ha nyilas viperák marakodnak előtte dühökkel,

„Vagy Szabinus' köszörült agyarát kitekerni, vagy édes

„Trónyom' erős falait tagaimra omolni kívánom;

„Míg zokog a' kebelünk, trónyunkba' parányi szerentsénk:

„Vérzeni kell Szabinus' büszkült vas erének előttem,

„Hogy Honnyom' később maradéka remegni tanuljon,

„'S Vespasián' trónyján gyávát ne keressen az aljság.”

Megrémül Szabinus, hogy ez a' düh hírbe futamlott,

'S kártékony sükerét már-már tapogatta magában.

Mit tegyen a' nyomorúlt, a' létet védeni szükség

Természet törvényje szerint, gondolta magában:

Veszszék hát tölem nyomorúlttúl mindenem úgymond,

Élnem kell; de hogyan? — jó gondolat ötle eszébe:

A' közelebb fekvő jószágit lángba borítá,

Hogy költött czélját hihetősebb pontra emelje,

Köz-hírré tévén: keze lészen gyilka magának.

Ím az öröm sokszor melyly szépen játszik ügyünkkel,

Kergeti létünket vágyunk, vágyunkat az ösztön,

Játszi remény bennünk fáklyat gyújt, 's élni siettet.

A' maga jószágán volt még nem meszsze Rómához

A' föld mélyje alatt egy tág barlangja titokban,

Mellyet mind eddig még senki kívüle nem ösmert,

Ím' ide rejti magát két hív szolgálival együtt,

'S itt akar élni tovább, mert még pirogatta reményje,

Eggy kedves sorstúl várván Rómának elejtett

Trónyját. — „Mit tettél Szabinus? bódúlva kiáltja:

„Nints neked éltednél egy kedvesbb drága vagyunkád?

„Mint zokog ő, mint sír, jajgat, mint tépi virágit

„A' szerelem, 's viruló kornak, mint gyűlöli férjét,

„Mint átkozza szívét, sorsát, 's hitszegte szerelmét!

„Oh Eponin, szívem' kedveltje, szerelmem' aránya,

„Oh Eponin, vérző Hölgy! érzem mennyire zúzza

„Szívedet a' válás, 's fene sorsom' mennyköve, érzem.
 „Vagy hát Vespasiánt nézzed, hogy mint döfi Férjed'
 „Hív szívébe dühös boszszújának fegyverit, és így
 „A' rokony érzésnek lánczát véreembe szakadni?
 „Megreped a' szívem, ne kívánd, ha szerelmed erántam
 „Még megnem hidegült — de mit-is — fegyverre barátim,
 „Vespasian haljon, 's haljon vele Róma, vagy égő
 „Lángja szerelmemnek gyózzön, vagy kínja szakítsa
 „Össze szívemnek erét, szomorú Hölgyemnek előtte:
 „Bátorság, hívség, szerelem! fegyverre barátim! —
 „Haj! szolgák lassan: hát három fegyver elég-e,
 „Hogy Rómanak erős tronnyát kifeszitse helyéből?
 „Vagy ha elég három fegyver, rávágyni gyalazat;
 „Vagy ha elég, egy csepp vérünk kár értte erünkéből,
 „Itt maradunk szolgák, köszönöm készségteket érttem,
 „E' nyomorúlt sziklás menedék legyen örje további
 „Éltemnek.” — 'S így erre magát ordítva lecsapja,
 Hogy majd szinte fejét ott egy sziklába bezúzza.

A' maga szája után köz-hír lett Róma' vidékén,
 Hogy Szabinus többé nincsen, maga ölte-meg éltét.
 Mit mívelt Eponin, mikor ezt meghallja szegényke!
 Mint a' Márs' mezején letiport Hős Hölgye elejbe
 Lét nélkül vitetik; megrázza az indulat, égő
 Érzés, és a' hív szerelem, vele halni szeretne.
 Minden bús, szomorú, minden körülötte hanyatló;
 Minden öröm, vígság mind annyi halotti harangszó. —
 Melly hamar eltűnnek létünk' szebb kellemi tőlünk!
 Egy vala a' bús hölgy, kit az áldás minden ajánlló
 Bájokkal legfőbb kellemre emelte nemében.
 Mint a' bimbóból fakadó, 's feslésre megindult
 Rózsa, kies, minden szem kellő bájra talál benn.
 Szíve nemes, hívsége remek, 's erkölce tanító,
 Mind eltűntek azok, csak ezek küszködtek erében:
 „Nincs hát már férjem, térdére leesve sikoltja,
 „'S vallyon mért? vagy tán vették, hogy neki szerelmet
 „Esküdtem, 's híven érzem gyászszára szívemnek?
 „Nem magad adtad-e őt nékem, hogy vele imádjam
 „Felséged' tronyját? oh nem magad adtad-e nékem,
 „Hogy védjen, mentsen, 's neki élt éltemre ügyeljen?
 „Hol vagyon ő? hol van védőm 's dajkája ügyemnek?

„Hol vagyok a' férjem? Felség! add vissza, mutasd-meg,
 „Hogy szerelem — kegyelem; földön illy kapcsolat áldás,
 „Add őt vissza, ne hagyd, hogy sirjon előtled az árva!
 „Nincs úgy-e már kegyelem? nincs férje szegény Eponinnak?
 „Nincs, oda van, maga a' végzés kiragadta kezemből.
 „A' másik haza jobb, Szabinus' példája tanítja:
 „Félre tömött gondok, lét-rágó férgek útamból,
 „Férjem után sietek, gond nélkül élni hol ő van.”
 Erre felugrik erős lélekkel, 's kergeti immár
 Hol léssen biztosbb az erét kiszakasztatni szívéből.
 Szándékát a' bús özvegy nem meszsze vihette,
 Mert rokonyit minden vétkes lépésibe látta,
 'S kik már sajdíták, mit akar, 's mire vágyik az árva,
 Minden utat, módot, bétömnék előtte nagy üggyel.
 A' bús ezt látván, szakadó könnyekre fakadván:
 „Már halmom se szabad, melly kínzás, Istenem! úgy mond,
 „Oh be rövid voltál élet! be csekély az az édes,
 „A' mellyért kihozott Chaoszomból az Isteni végzés!
 „Úgy elenyészett, mint a' nagy tengerben az egy csepp.
 „Oh mikor indulsz-meg szomorú ságára napomnak!
 „Avagy tán Eponin csupa kín-könnyekre virágzott?
 „Nem márvány kebelem, hogy visszataszintsa csapását,
 „Minden pillantat csapkod, 's morzsolja nyúgalmam!
 „Itt vagyok, oh vigyetek, kik vad kínomnak örültök.
 „Oh vigyetek, hol az élet elalszik örökre magától.” —
 Egy tisztos szoba volt a' bús' részére kinyitva,
 Bevívén ide őt a' vérség 's gondal ügyelt rá. —

A' felháborodott Etnát csattogva dühödni
 Látni nem olly rázó, mint e' két szívnek ütését:
 Eggyik az elnyomatott enyhét mennyekbe kereste,
 Másika a' földön árván szemlélte jajok közt:
 'S ím az egész nagy tér csak alig két óra közöttök.
 „Menjetek oh szolgák, Szabinus bódúlva kiáltja,
 „Menjetek élttem után szaporán Rómába, ha él ő,
 „Őt ide hozzátok, mondván: érette hogy élek.” —
 A' szolgák úgy-is gyakran kimentek az allyból
 Élésért Rómába, ez úttal, bár bajos üggyel
 Anyyira vitték a' hiv szolgák tisztjüket immár,
 Hogy vele egy két szót lopogatva Rómában beszéltek,
 'S így a' bús Hölgynek mindent tudtára adának. —

Ez vala, melly a' hív Hölgyet gyógyítja sebéből,
 Oszlanak a' felhők, 's minden körülötte vídám már;
 Küszdi remény játszik vele, feltöri Róma kilincsit,
 'S vággya' nehéz ugarin a' hívség' aetheri szárnyán
 Felröppen, 's egyenest Szabinus' fészkének iramlík.
 Most látnád az igaz szerelem, mi az emberi szívben;
 Most, mikor ők egymás karjain némúlva libegnek;
 Lelköket a' szerelem testökből majd kiszakítja,
 Perczenetek múlnak; de az érzés nem fogy erőkből,
 Sőt nevedkedve derül; e' négy hív karba szorúla
 Minden öröm, mellyet köztünk megfoghat az elme.

A' rokony érzés' illy szép 's kedves ütései mellett
 A' szerelem nekik kettősen hozta gyümölcsét,
 Mind kettő érett, szép, kedves, bátor az egyik
 A' napnak ragyogó sugárát nem látta szemével
 Nyolcz és egy évig, kiket a' hív Hölgy maga táplált,
 Bár a' barlangnak mélyét csak az éjjeli biztos
 Órák közt tapodá, 's meljéhez félve szoríta.

Nyolcz 's egy év sok ugyan; de kevés, hogy Vespasiannak
 Mejjét a' szelídebb érzés kegyelemre szorítsa.
 Dúl most-is, 's Szabinust boszszúval kergeti döllye,
 'S mind ez, az édes hív Párnak nem jut eszébe.
 Mert Eponin bátor, fészkében nappal-is úgy ment,
 Mint éjjel: hívség, szerelem bizodalmi, vezéri. —
 Úgy van az, a' ki futó sorsában büszke felettébb,
 Mint sem kellene, önn maga sorsa taszítja az allyba.
 Róma lakosi, kik a' történetet ösmerik, úzik
 A' Hölgynek bátor nyomait, gyanakodnak erősen;
 A' Császár meghallja, legott több öröket állít,
 Kik, mint a' vadakat nyomozó ebek, üldözik, úzik
 A' Hölgynek nyomait, míg végre bejutnak utánna:
 Most egyszer sorsot veletek kicserélne szegények!
 A' rohanó örök Szabinust rabigába kerítik,
 'S elviszik őt tüstént a' döllyfös Czárnak eleibe,
 Rá dördül, 's első szava ez: halljon-meg előttem.
 A' hív Hölgyet az ég' suhanó villáma koránt sem
 Döfhetné úgy meg, mint a' Császárnak ígéje:
 Kétség, elszánás egymással küszdnek érében.
 A' két kisednek kezeit megfogja keményen,
 'S a' Császárt térdén ekkép engeszteli a' Hív:

8.

SOMLYAI BÁTHORY GÁBOR'

Erdélyi Fejedelem' életképe.

Esthajnala felé közelge már a' Somlyai Báthory nagy Nemzetség-is, midőn Gábort adá a' világnak. Dicső ragyogásban tűntek-fel ennek Ősei az életpályán, 's a' hosszú láncz-szemekben úgy szóllván csak csupán Nagyokat lehete látni. Voltak ugyan e' Ház' származási fáján gyümölcsök, mellyeket a' bűn' férge rágott; de ezeket a' végromlás' 's feledés' örvényjébe, önterhök nyomá-le. Nem említem Zsigmondot a' Fejedelmi szék' 's Nemzet' mocskát, ki Vérét Boldizsárt felakasztatá. Gábort hozom-fel: például az utó-kornak, kerülni a' bűnt, nem mivel fenyítettik: hanem mivel önmagában undok az, 's némíemű vigasztalásúl-is; hogy egy két czudarnak futásköre, ha bár gyászt vona-is Nemzetsége' fényjére, nem döntheti azt még sem a' feledés' éjjébe, jöllehet az illy szörny, a' szelíden viruló csemeték között, mint tövis karczolóással borzogat-is.

Báthory Gábornak, István e' néven X-dik volt atyja, anyja Pelsőczy Bebék 'Sófia. Gyermekeveiről nincs mit szólljunk. Olly mesetitkü időpont ez: mellyből ritkán lehet a'

jövőre csálhatatlan következéseket húzni. A' jól használt tudományok 's ösméretek, a' társalkodás, jó nevelés, önképzése az embernek: ezek a' később kornak sorsintéző eszközei. Minden csecsemő nagy reményű lehet; mert ember az; mert rendeltetése ennek nagyra, magosra juthatni. A' következés valósítá Gáborban a' nemesebb tulajdonok' híját.

Már virágkorát egy állhatatlan vonás festi. A' gyermektelen Ecse di Báthory István Országbíró, és Somogy, Szathmár, Szabolcs Várm. Fő-Ispánja, ajánlást teve néki, hogy fíjává fogadja, ha a' Rom. Cath. hitet elhagyva, az övére lépne-át; 's Gábor megvakíttatva a' kincsvágytól 's örömtől, 's ilyenkor mindenre, derűre, borúra kész, elfogadá az ígéretet, 's ősi vallásából 1603-ban kilépe.

Idővel Bocskay István Erdélyi Fejedeleml, Kassán 1606. December 29-én elhunyt. A' hanyatlott korú 's köszvényben sínló Rákóczy Zsigmond, hosszas és szíves vonakodásai után, némellyek szerint sírva eskedték-fel 1607. Február. 8-kán. A' megcsalatott Homonnai Drugeth Bálint, a' buzgón keresett, de el nem ért méltóság' szorgolását abban hagyá 's időt nyújta Báthory Gábornak azt pénzen megvásárlani. Rákóczy Zsigmond Báthory Gáborral vagy egyetértve, vagy félelemből, 1608. Martius 3-kán a' Kolosvári nagy templomban lemonda méltóságáról, 's Gábor ugyan azon évben Martius' 31-dikén, Kolosvárott Fejedelemmé választatik, 's Augustus' 15. vagy 16-án Achmet Törökcsászár' megegyezését-is kinyeré.

Örömtombolással kiáltá-ki tehát Gábort Urának a' hadlakta Erdély, talán, hogy sze-

rencsétlen választását, egy boldogtalanabb jö-
vendő, annál érzékenyebben megkeserültesse
vele. A' felfűvalkodott új Fejedelem arany
szerszámú délczeg lovakon, 's fényes hintón,
szokatlan pompával hajtata Kolosvárra, 's höl-
gyét Ecsedi várában hagyá az alatt, 's maga
más napra kelve, az Áriánus nagy templom-
ban letevé a' hit' szentségét. Forró György
Jésuita ezen alkalommal a' nép' újongatásai
között, áldáskívánásival 's ékesszóllásával an-
nyira megvevé szívét; hogy a' Szerzet' vissza-
hozásáról gondolkoznék, ígérte ennek telye-
sítését; 's jelenleg azzal menté magát; hogy
mindenek előtt gondjának, méltósága' állan-
dósítására kellenék törekednie.

A' vallás ügyét azomban csak hamar fe-
ledé ő: Stambulba Bethlen Istvánt, Budára
Kornis Boldizsárt küldé követekül. Bethlen
elhozá a' Sultán' megerősítését; de leköté Gá-
bor Erdélyt 's magát, 's népét törökbékókba
veré követsége által. A' mit honjának hasz-
nált az vala, hogy az adót a' Török 3. évre
elengedé annak. Megerősítettése pontjai, le-
bilincselte Fejedelemmé tették őt. Kezei 's a-
karatja megváltak kötve, 's a' többi pontok
között az-is álla; hogy az Erdélyi Fejedelem,
a' Törökudvar' híre s' engedelme nélkül me-
nyekzöt ne tarthasson.

Forrott Erdély, 's nem tudta minek, 's
nem látta előre kiért? Moldva és Havasal-
föld, követségekkel tisztelé-meg; 's Gábor-is,
hogy magáért megfeleljen, a' közösen becsült
Petki Jánost küldé oda. Akár hódolásból, a-
kár szükségből, a' Székelyek-is Udvarhelyre
gyűlenek-össze, 's ott minden ekétől 110.
pénzt, 's a' Gyulafejérvári templomra segédet

ajánlának, 's a' hajdani-kortól fogva a' királyi igazakhoz tartozó Sóaknákat visszaadák néki. Mátyás a' Magyar-királyi-székre ülven, Gábor követséggel tisztelémeg. Méltósága fenntartása egyedül, 's nem a' közjó' állapota ragadák őt e' lépésre. 1610-ben Kassára küldé tanátsosait. Megtevé kötelességét ugyan, 's magát a' Király' barátságába színleni törekedett, feltartván magának a' Török pártolását. Ígért, ajánlott, 's csak azt kéréki; hogy a' várak, városok és tartományok, melyek akármilyen módon Erdélyhez tartoznak, adattassanak-viszsa. Turzó megköte vele az egyességet, 's a' had' lángja, melly a' küszöbön ácsorga, eloltatott; de a' következő évben újra fellobbant az.

Az volt e' században Erdély' baja: hogy benne a' rozsza néha alább hagyott, néha megszűnék, 's soha ki nem fogya. Újra beáll az inség, 's a' bűn' örvényébe merült Fejedelem alatt, a' viharok' aczélcsapási után, marczonább leve a' béke. A' kinek a' jóban kelle fáklya gyanánt tündökleni, a' gonoszban leve példa. Gábort elragadá az indulat, a' dolyf, 's mivel ellensége nem volt: a' vallásnak izent hadat. A' Hon' Nagyjait, Nemesseit megfosztá hivataloktól, erőszakoskodék a' Papságon, 's az Erdélybe rendelt Püspököt, a' Fejérvári Collégiumból 2, — 3. Egyházzal együtt, gyalázatosan 's becstelenül igazítá-ki Erdélyből. Siketté vált, érzéketlen lón, 's hajdani dícső Királyaink eránt még a' tisztelő emlékezet sem serkenteté-fel tompa álmaiból. Az őt illető hódolat, még jobban elszelesíté indulatit. Még a' reménytől-is megfosztá a' Róm. Catholicusokat. Bezáratá ezek-

nek oskolájit, be minden más klastromokat, csak a' Csíkit és Michházit nem; 's akkor mintha hivatalának felelt volna meg, telelni Váradra költözött.

A' dőzsölés 's nyugalom után azt hitte minden: hogy Báthory elfáradva a' fellengző indulatok' mámorai között, a' józanabb élet' útjára lép-át. De a' régi, 's még zajosabb, göröngyösebb volt ő. Az Erdélyi szászokkal kegyetlenül bánva egy felől, fertőztetgeté a' boldog házasok' nyoszolyájit, más felől 1611-ben a' Mátyáshoz szító előkelő 's alrendű férjfiakat bilincsre vereté, 's méltóságokhoz nem illőleg bánt velők. A' Hajdúk' Fő-vezetőjit bíztatásokkal 's ígéretek által voná-el a' Király' pártjától. A' Császárhoz 's Királyhoz hű Radul Vajdát, véletlenül fegyveres kézzel lepé-meg, 's kirabolva, elpusztítva hagyá oda országát. Érzékenyen vette a' hírt Mátyás, 's Radullal tett tanátskozása után nyilván kelle a' méltatlanságot megboszoszólni. Radul annyira megveré Gábor' seregeit Brassó mellett: hogy az futással kerese menedéket. Mátyás e' hírre hadi-sereget gyűjte. Forgách Zsigmond Felső Magyar-országi Hadi-kormányozó, Homonnai György, és Czobor Mihály vezérlék azt. Bosnyák Tamás és Forgách Miklós követék ezt a' tartalék sereggel; de ezen utóbbinak népét, Nagy András, Hajdújival éjjel véletlenül megtámadá, szétveré, 's a' Törökökkel 's Tatárokkal egyesülve Báthoryhoz sieté segédül. Forgách Zsigmond a' nyár' elején ronta Erdélybe, 's Radulhoz kapcsolódva, Szebent ostromlá; de azon hírre: hogy Gábor feles számú seregével 's segédcsapatokkal közelg: abban hagyá a' vívást 's Brassó felé

húzódék. A' még segédével nem egyesült Báthory Gábor nyomba követé azt; Julius' 12-én rajtaütött, 's mérész harczolással, szétszorva a' rendeket, futásra kényszeríti. A' Királyi Sereg' egyrészt török- 's tatárgyilok konczolá-fel futása közben, más részét éh 's szomj gyötré-el. Sokáig bolyga ez a' meredek havasok között, lóhússal, gyökerekkel 's fűvekkel tartva-fel az életet, 's eltikkadva, rontsolva, 's alig hasonlítva önmagához, végre Decemberben a' Moldvai- Orosz- és Lengyelszélekről a' vidorabb magyarföldre csakugyan kivergődék.

A' Török és Tatár, had-díjúl felprédálá Erdélyt, 's 12. ezer Székelyt hurczola fog-ságba; 's ezt vagy nem látta Gábor, vagy újjai között nézé-el. Marczonà kegyetlen leve ő. Két év múlva Kolosváron tartá Hongyűlést, minden portára 21. forintot vete a' szegény adófizető' végromlását siettetni. Vad tüze jobban-jobban lángolván, újabbakat 's keservesebbeket kohola, mellyek a' kegyetlenség' bélyegét sütik-reá. Minthogy otthon nem vala mit zsarolni: a' Magyarhonra ütött; de a' Megyebeli Vitézek vissza nyomák a' vakmerőt 's békére lépe Mátyással, mellynek pontjai titkok maradtak.

Ki ne hinné, hogy ennyi bűnhalmok után nyugtot keres Gábor? Fekete lelkében új vihar dúlt. Nagy András a' Hajdúk' ámitója megújítá Báthoryval viszzsálkodásait, 's nem bízva erejéhez, a' Törökhöz illantott, menedéket keresni. Idővel megbékélt színte Báthory, a' Dacia' bibori után esdő Nagyjal: hogy annál könnyebben eltemethesse. Már nem bízott tanátsosihoz-is. A' felboszszantott

Erdély örömet lerázta volna magáról a' Marczonát. Nagy András vendége leve utóbb Báthorynak, 's a' gazdag asztal után lovagolni indúlt a' Fejedelemmel. Semmi rosszszat nem gyanított a' szerencsétlen, 's egyszerre véletlenül az izmos karú Gábor, buzogánnyal horpasztá-be mejjét, 's a' tántorodót 1612-ik évben, önkezével gyilkolá-meg. Gábort megszál-lá egy daemon; kegyetlen leve minden jámbor, kivált a' Catholicusok ellen. Számkiveté a' keresztet-is Erdély' czímeréből, mellyel ezen időkorig a' Magyar-honnal közösen élt, 's újakkal a' maiakkal váltá-fel; a' mit az e' tájban, e' dolog emlékére Báthory Gábor által veretett pénzek-is bizonyítanak.

A' panasznak nem vala határa. Erdély mint bűnt utálá Fejedelmét, ki méltóságát a' gonoszság' merészebb gyakorlására használá. Követül Géczy Andrást küldé Byzantinumba az elkeseredett Nemzet. A' Követ jól érté szerepét; eleven színekkel festé Báthory' garázdálkodásait 's hanyatlásait, 's azt állítják némellyek: hogy a' Váradi, Jenői és Lippai várak' általadását ígéré Géczy, ha őt Fejedelemmé tenné. Mondják, hogy a' Törököt csiklándoztató feltételek után, a' Követ' célja' elővítele végett, eszközül Mahomet Basa küldettetéki. Némellyek állítják; hogy Géczyt maga Báthory küldé a' Törökhöz, védeni személyét, kit a' szökevény Nagy András gyanúba hozott.

Géczy vala még hátra, kire boszszúját fené Gábor. Megtudta ez, Stambuli követsége' céljait. Ezt megsemmisíteni törekedék; de azt nem viheté-ki. E' tájban 1613-ban vágyódék Bethlen Gábor-is a' Fejedelemségre.

Mindent elkövete: hogy Báthoryt ledönthesse. Adrianopolban jött-össze a' Sultánnal. Itt terjeszté-elő sok vádját Báthory ellen. Minden Magyar-országai Basát meglátogata; kedveze itt-ott a' Catholicusoknak, csakhogy célját érje. Báthory Gábor hasztalan mentegé magát; levele Bethlen' kezére került, 's ez mennyet földet ígért, csakhogy Erdély' Ura lehessen. Meglett. A' Török fegyvereskézzel kísérteté Zajkán faluból Bethlent Erdélybe, 's a' Rendei September' 22-dikén, Fejedelemnek köszönték. Más nap hitet mondva neki, harmad napra a' Tordán lobo-góval 's fejedelmi pálczával a' Török által megajándékoztatott. Bethlennek ha nem szívből-is, legalább színből örvendének.

A' gondviselés kiterjeszté igazságos kar-jait, megfenyíteni az undok tetteket. Zordon képbén jelenék-meg Báthory' végórája. Ez, látván megalacsonyíttatását, 's érezvén; hogy Erdély gyűlöli, bízva még a' jövő' változási-ban, övéivel Váradra vonúl, a' Magyar és Lengyel segéd-csapatokra várakozván, melyek által a' fénytetőhöz ismét eljuthatni reménylé. Abaffy Miklós megjelent csakhamar 2000. lovassával, 's Gábort kétségei alól felmenté. De némellyek állítása szerint, ezen Abaffy, ki reményt 's vigasztalást hozni lát-tatot, sietteté Báthory' végromlását. Ugyan-is Géczy Andrással, Kamuti Farkassal, Szilasy Jánossal, Ladányi Györgyel, — némellyek szerint Nadányi Gergelyel, — Rédey Ferenczel és más többekkel, a' Gábor' meggyilkolásába megegyezve, azt elébb, mintsem gondolák, be-is fejezik. September 26-

dikán *) midőn Báthory önmúlata avagy a katonaság megtekintése végett a városból kikocsizék, a lesben álló Szilasival és Ladányival közel ötven Czinkos villant eleibe, 's megragadva a lovak kantárszárait 's az utakat elállva, nehányan a Fejedelemre rohantak, 's elhalmozva a védetlent sebekkel, kegyetlenül, még ifjú korában meggyilkolák. A mint élt, úgy hunyt-el. Vérbe, fagyba kevert holttetemei a hintóról a földre szórattatván, három napig heverték azon helyen. Utóbb taligára tétetvén, ígás ökrök vonák-el a szomorú térről, 's Őseinek Ecsedi ravatalába könnyezetlenül tétettek-le. Nagy erejű, hőslélkü 's szép termetű férjfi volt ő. Benne a Somlyai Báthori-ház, férjfiágon megszünt.

Sokan Bethlen Gábort tartják e gyilkosság szerzőjének, sokan mentik őt. II-dik Ferdinánd így érze e tárgyban 1625-dik évben költ királyi levelében: „*Posteaquam enim Gabriel Bethlen Turcico exercitu instructus Transylvaniam invaserat, Dominumque suum, cui juratus erat, Gabrielem Bathorium possessione Transilvaniae, deinde vita exturbarat.*“ Mit mondanak mások, mit én? hallgatok.

A következett évben Báthory hívei neki dühülve a csínen, a Megyesen megkapott Zambó Istvánt, Ladányit, és Szilasyt a

*) Ha Báthory VI. Cal. Octob. hunyt-el úgy a mi felvetésünk szerint e nap Septemb. 26-ikára esik, 's nem Octob. 27-dikére, mint a F. M. O. Minerva 1826. 948. lapja 's más Magyar-írók állítják; 's illy hibákkal tele vannak némelly mai Történetírók.

Tokaji-vár Kapitányját, a' toronyból, hol menedéket keresének, hanyat-homlok vetették-le, 's a' gyilkosságot megboszszerűlák.

Gábort az indulat' hatalma ragadá-ki önmagából. Fiatal évei lágyíthatják ugyan, de elnem törülhetik botlásait.

*Tompeltin Lőrincz — in originibus et occasionibus Transylvanorum — e' sírírást készíté nékie: „Hic jacet Princeps non Dacorum, sed Satyrorum, qui Cibiniensi Civitati pedes sustulit, et quamquam tota Transylvania, parteque Hungariae affinitates junxit, abominatus tamen erat bonis omnibus, semperque male audit.“ *)*

Debreczeni BÁRÁNY ÁGOSTON.

*) Kútfők: Kazy Hist. R. Hung. pag. 70. et sequ. — Pethő Gergely Magy. Krón. lap. 178. 's követk. — Nova Dacia Pars 5-a. — F. M. O. Minerva lap 948. 1826. év. — Timon Epith. Chronol. pag. 241. et sequ. — Timon Imago novae Hung. p. 81. 129. 's a' t.

9.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.*(Folytatás.)***Huszonkettődik Levél. Polyklét Krantorhoz.**

*Kalendárium. — Észrend. — Hónap. — Hónapok'
felosztása. — Órák. — Az észrendőnek nevezetesebb innepjei.*

Már több rendbéli tudósításainkban éltem a' Római kalendárium kifejezéseivel, a' nélkül hogy azokat megmagyaráztam volna. Nem mertem értekezésbe botsátkozni ezen tárgyról, mellyet olly igen nehéz megérteni, 's még nehezebb világosan előadni, 's melly magában nagyon száraz dolog. De olly igen össze van az a' Rómaiak' minden vallásbéli és polgári foglalatosságaikkal köttelve, hogy szükségképen kell esmernünk, ha Róma történeteit megtanulni vagy erkölcsüket lefesteni akarjuk.

Próbát teszek a' dolog magyarázatjában 's visszamenek Rómának legrégibb idejére.

Megfogod látni, mint próbálta egy még csak alig származott tudatlan nép, a' még kimívelt nemzetek által-is legnagyobb nehézségek közé számlált akadályt meggyőzni, 's mennyiben közelített ezen céljához.

Az idő felosztásának első esmeretét-is Romulus adta a' Rómaiaknak, sokkal értelmesebb lévén mintsem hogy egy olly dologban, hol még a' legnagyobb elmének-is hosszas észrevételekre van szüksége, elégtelenségét által nem látta volna, nem annyira a' tökéletességet mint kezdődő társasága első szükségeinek kielégítését tette céljává, a' tapasztalásra hívván az ollyan hibák' megjobbítását, melyeket lehetetlen volt néki elkerülni. Bizonytalan erányzással az esztendő tiz hónapokra osztotta fel, melyeknek elsője Martius első napjával kezdődött, melyek felváltólag 30 és 31 napokból állottak. Ezen tiz hónapok öszszeségesen 305 napokat foglaltak magokban, feltétevén, hogy ennyi idő alatt tér a' nap vissza a' látkörnek azon pontjára melyből elindult. Rómulus nem sokára észrevette ezen számlálás' hibás voltát, 's azt parancsolta hogy mindenik esztendőhöz adassék hozzá annyi nap a' mennyi a' végre kívántatik, hogy az esztendő' első napja mindenkor megegyezzen az égnek ugyan azon egy pontjával.

Numa ezen pótoló napokat két hónapokra osztotta, melyeket Januariusnak és Februariusnak nevezett, ezeket Martius hónapnak eleibe tette 's azt rendelte, hogy az esztendő ettől fogva Januarius első napjával kezdődvén 12. hónapból álljon, melyek közül az elsőnek huszon kilencz a' másodiknak huszon nyolcz, 's a' többinek felváltólag harmincz egy és huszon kilencz napja legyen, kivévén Septembert, melynek viszont huszon kilencz napja tartozott lenni. E' szerént az egész esztendő 355. napokból állóvá lett. Ezen számlálás jól lehet az előbbeninél igazabb de csakugyan még-is hibás volt; hamar észrevétték, hogy a' nap' megfordulásával való együtt érés végett még tiz napnál több hibáz. Ezen fogyatkozás' orvoslására min-

denkor a' második esztendővégével egy huszonkét, a' két következő esztendők után pedig egy huszon három napokból álló hónap iktattatott-bé. Ezen pótoló hónap Merkedonius hónapnak neveztetett; Merkedonáról, a' kereskedés Istennéjéről, kinek az szentelve volt.

Ezen egyetlen esztendők' közép száma háromszáz hatvan hat napot és hat órát tett. E' szerént a' határ által lépetett; ugyan azért hogy arra vissza lehessen térni minden nyolczadik esztendőhöz: a' szokott huszonhárom nap helyett csak tizenöt nap toldatott hozzá; a' mi által az esztendő az igaz számra t. i. háromszáz hatvan öt és egy fertály napra tétetett. A' fő-papra bízott a' Kalendáriom' megtartására vigyázni, 's annak idő szakzeit a' Római népnek tudtára adni, ezek átaljában rosszszúl telyesítették ezen fontos kötelességet. Az esztendő meddig tartásának önkényű meghatározói lévén, némellyek közülök azt csupán személyes tekintetekből majd meghosszszabbitották, majd megrövidítették, 's az idő' számlálását a' polgári foglalatosságok szerént szabták-ki; mások ha szintén illy nagy törvény-szegést nem követtek-is-el, tetszések szerént majd elébb majd hátrább tették a' gyűléseket, mellyeknek bizonyos kiszabott napokon kellett volna tartatni; egyik hiba a' másikat nevelte, a' gondatlanság-is újjakat szült, úgy hogy mai napon a' kalendáriom olyan rendetlenségben van melly annak megjobbítását előre láttatja.

Hogy a' nép a' lefolyt esztendők' számát tudhassa, az gondoltatott-ki, hogy minden esztendőben egy szeg veretlessék Jupiter temploma oltárának jobbik oldalába. Utóbb midőn az ezt szükségessé tevő tudatlanság elmúlt: ezen szokás olyan vallásbeli ceremóniává változott, mellynek célja a' közös nyomorúságok' eltávoztatása volt. A' szeguek

béverésével először a' Praetor az után a' Consulok tiszteltettek-meg, 's végre épen Dictator foglaltoskodott vele, ki egyedül ezen foglalatosság végett-is választatott az olly veszedelmes környülmények alkalmával, millyenek sokszor Rómát végső romlással fenyegették.

Minden hónap három egyenetlen részekre oszlik, mellyek Kalendáknak, Nonáknak, és Idusoknak neveztetnek. A' Kalendák minden hónap' első napján térnek-viszsa 's bizonyos számú napokat foglalnak magokban, még pedig az előbbeni hónapból. A' Nonák a' kalendákra következnek, 's a' harminczegy napos hónapokban hat, a' többiekben pedig négy napokat számlálnak. Az Idusok a' nonák után a' nyolczadik napon kezdődnek. Minden hónapnak egyéb napjai a' következőnek kalendáival jeleltetnek-meg; 's mind a' három felosztásban visszáról szokás számlálni.

Egy egész hónapból vett példa a' dolgot világosabbá teszi:

Martius' 1-ső napja a' Martius' Kalendáinak napja; Februarius' 28-dika a' Martius' Kalendáinak 2-dika; 27-dike harmadika; 26-dika negyedik napja, és így rendel egész Februarius 13-dikáig, melly Februarius Idussainak első napja; Februarius 12-dike Februarius Idusainak második, 11-dike harmadik napja, és így egész Februarius 5-ikéig, melly Februarius Nonáinak első napja valamint Februarius 4-dike Februarius Nonáinak második, harmadika 3-dik, második 4-dik napja, és Februarius' első napja Februarius' első Kalendája. Februarius' Kalendáji Januariusból vétetnek-el visszáról számlálva.

E' szerént az Idusok mindenkor nyolcz napot tesznek, 's ha a' hónap huszon kilencz napokból áll, a' hónapnak 13-dikán, ha pedig harmincz egy

napokból áll, a' hónapnak 15-dikén esnek. Így neveztetnek ezen Etruriai szótól *iduate*, melly annyit tesz mint elosztani, minthogy a' hónapot két csak nem egyenlő részekre osztják.

A' Nonák, ha a' hónapnak 29 napja van, négy, ha pedig harminczegy van hat napokból állanak. Következésképen minden hónapnak vagy ötödikén vagy hetedikén kezdődnek. Nevöket ezektől a' deák szóktól veszik *nonus* kilenczedik, minthogy az Idusok első napja között és az ő kezdetök között mindenkor nyolcz nap van.

A' Kalendák a' hónap' egyéb részét foglalják magokban, a' következő hónap nevét veszik magokra, 's az elébbeninek közepén végződnek.

A' mindenkor előresiető időnek ilyen visszárról való számlálása eleinten igen különösnek tetszik; alig lehet megfogni, hogy az első Kalenda után következő nap a' nonák, negyediké legyen, egy értelmes embertől magyarázatot kértem a' dolog eránt. Minden népek, e' vala felelete, valamely már elért idő-szaknál kezdik az időt számlálni; a' Rómaiak ellenben egy jövődőtől és olyantól számlálják mellyet várnak. Következésképen ha Martius' első napja ezen hónapnak Kalendája, Februarius' tizedike, ezen Kalendák előtt való tizen hatodik napja 's az utánna következő nap a' Kalendák előtt való tizen ötödik 's a' t. volna; de a' Deák-nyelv' természetében lévő rövidítés szerént e' helyett ez vagy amaz nap a' Kalendák előtt így mondatik rövidebben: a' kalendáknak ez vagy amaz napja. Ez a' magyarázat az Idusokra és Nonákra is kiterjed, 's úgy látszik hogy az inkább a' jövődőkkel mint a' múltakkal foglalatatoskodó nép azt akarta, az ilyen visszárról való számlálással az első Rómaiaknak tudtokra adni, millyeneknek kelljen nékik lenni.

A' Kalendák' napján vagy minden hónap' első napján a' Pontifexek a' népet a' Capitoliumba hívták, 's ott fenn szóval kihírdették a' Kalendák' napjainak számát, az Idusok kezdetének idejét, a' Nonák' meddig tartását és a' római népnek az egész hónapban való kötelességeit. Ezen hívástól vétetett a' Kalendák' neve; minthogy Calare annyit tett mint hívni. Az idők rendének és mindenik nap mirevalóságának esmérete teszi azt a' mit a' Rómaiak Fastusoknak neveznek. Ez a' Pontifexek titka volt; említettem felyebb hogyan tette azt Flavius Curulis Aedilis közönségessé. Ezen időtől fogva a' Fastusok egy ércz-oszlopra bélévén metszve, minden polgároktól tudathatnak; a' nélkül, hogy azokat pontifexektől tanulni szükséges volna. Leirom azoknak summáját röviden, 's látni fogod rajzolatomban azon fontosabb czeremoniákat, mellyek Rómában egy esztendő alatt szokásban vannak. Csak az ollyauokról fogok szólni, mellyek a' Kelendáriomban felvagynak jegyezve, 's Feriae Stativae (változatlan Innepek') néven neveztetnek, minthogy mindenkör bizonyos meghatározott napokon fordulnak elő. A' kevesebbé fontosok minden Curiában kiszoktak egy kiáltó által hirdettetni.

Jöllehet minden hónap' Calendái Junónak vannak szentelve, mindazáltal Januarius' első napja még-is különösen Jánus tiszteletére fordittatik, kinek nevét ezen hónap viseli. Ennek egy Jánuál nevű sütemény, fige, pálmadió és édestej áldoztatik, mellynek édessége jót jelentőnek tartatik. Az egész nap mulatságokban telik-el, az a' hiedelem lévén, hogy az esztendőnek egyéb részében-is mindenkör ollyan érzések uralkodnak az emberben, millyenekkel az elkezzetik. Ekkor a' Rómaiak egymást látogatják 's egymásnak aprólékos ajándéko-

kat küldöznek, mellyek deákul Strenae nevet viselnek. A' mesteremberek munkáikról könnyű rajzolatokat készítenek, azt akarván jelenteni mire fogják ezen esztendőben az időt fordítani. Kiki nagyon vigyáz, hogy semmi olyan szót ne ejtsen melly rossz jövődöt jelenthetne. A' Consulok is ezen napon kezdik-el hivataljokat, minekutánna a' Capitoliumban két olyan fejr ökröket áldoztak, mellyek még soha sem voltak járomban. Januarius' 9-dikén az Agonaliak következnek, melly igen régi Innep az Agonius nevű Jánusnak tiszteletére rendeltetett, 's játékok és harczok által díszesíttetik. Januárius' 11-dikén a' Carmentaliak innepeltetnek, Carmentának Evander Anyjának emlékezetére. Tizenötödikén viszont ismételtetnek ezek 's akkor kicsiny Carmentaliáknak neveztetnek.

Minden hónapok' Idusai Jupiternek vagynak szentelve kinek egy Idulisnak neveztetett fejr juh áldoztatik. Januarius' Idusán siposok aszszonyruhában öltözve szerte-szélyel járuak a' városban. Januarius' huszonegyedikén a' Sementinák innepeltetnek (Feriae sementinae), hogy a' földbe elvetett magok szerencsésen kikeljenek. Januarius' 27-ike Kasztornak és Polluxnak van szentelve.

Harminczegyedikén kiki a' Penateseknek vagy a' háznép-védő Isteneknek Innepét szenteli a' maga házában. Ezeket megkell különböztetni a' Lároktól, kiken tulajdonképen a' megholt ősök' lelkei értetnek.

Februar Neptunus' védelme alatt van. Ezen hónap engesztelő-áldozatok' hónapja, hogy az Istenektől bocsánat nyerettessék, azon vétkekért, mellyeket a' nép az esztendő' folyában elkövethetett; minthogy az esztendő hajdan ezen hónap utolsó napjával végződött. Ha szintén utóbb a' Kalendáriommal változások történtek-is: a' vallásbeli czere-

moniák nem változtak-meg, mellyeknek rendje és ideje rendesen megtartatott.

Februarius' Idusain Faunus' Innepei következnek; ezeket a' városiak a' Tiberisnek egy szigetén, hol ezen Istennek oltárai vannak, a' falusiak pedig az erdőkben, a' mezei Istenség' igaz templomában, tartják-meg.

Februarius' 15-kén a' Lupercaliák esnek, vagyis a' Farkas-istennek Pánnak (Pán Lycaeus) Innepei.

Februarius' 17-dikén Quirinus' Innepe tartatik, mellyet Numa Romulus' tiszteletére rendelt. Ez rendszerént bolondok innepének neveztetik; (feria stultorum) minthogy azok kik vagy feledékenységből, vagy értetlenségből a' kenyér-sütés' változó innepét (fornacalia) megtartani elmúlatták; most azért Quirinusnak egesztelő áldozatokat visznek.

Ugyan azon napon lépnek-be a' Feráliák-is, a' megholtak lelkeinek vagy Maneseknek tiszteletére. Ezen igen régi innep sokáig félben hagyatván egykor a' várost pestis pusztította, 's egy régi rege szerint akkor a' megholtak' lelkei iszonyú jajgatások között a' sírjokból kijöttek; a' Feráliák ismét visszaállítottak, 's ezen iszonyító csudák megszűntek.

Februarius' 24-dik napja a' Rómaiaknak igen kedves nap; Regifugiumnak neveztetik 's ez ugyan az, mellyen Tarquinius Rómából kikergettetett 's a' Királyság eltöröltetett.

Februarius' 27-dikén a' Márs' mezején ezen Istennek számára lófutások (Equiria) tartatnak.

Martius hónapja a' legnagyobb inneplések hónapja; azzal kezdődik az esztendő, mellynek zsengeit az emberek az Isteneknek szentelték, mint kiktől azokat vették. Egy megmagyarázhatatlan csudálatosságból ezen hónap, melly a' Rómaiak' legkedvesebb Istenének nevét viseli, a' Minerva' védelme alatt van.

Martius Kalendáin gyújtatik-meg Vesta' oltárán az új tűz. Akkor a' Liktorok' veszső kévéit körülvevő, valamint a' Flaminiusok' és az áldozatok' királya' kapuját ékesítő repkények-is megújítatnak. Akkor tartatnak az Antiliák-is vagy a' szentelt paizsok' innepei. Még a' matronaliák vagy aszszonyok innepei-is ekkor szenteltetnek, az elragadózt Szabinai aszszonyoknak emlékezetére, kik ilyenkor békéltették-össze atyjaikat férjeikkel. Ezen napon a' férjfiak megszokták ajándékozni feleségeiket.

Martius' 15-dike Anna perennának van szentelve. Ez a' mint mondják egy aszszony volt, ki a' Római népnek, míg a' szent hegyen tartózkodott élelmet hordott, 's utóbb az Istenek közé számláltatott, innepe a' Tiberis' partjain tartatik tánczolások és játékok között, midőn a' fiatal leánykák igen szabad dallokat énekelnek, mellyeket kétségkívül nem-is értenek.

Martius' 17-dikén következnek a' Bachus' innepei (Liberalia). Jóllehet ekkor mindenféle mulatságok tartatnak, még-is olly illendőséggel mennek azok véghez, hogy a' mi zabolátlan Bachanaliainktól igen különböznek. Ezen ceremóniákat aszszonyok viszik véghez, kik repkénnyel koszorúzva a' templomok' ajtainál ülnek, előttök borral és mézzel tele korsók állván, mellyekből az ott elmenőket, a' Bachus' számára teendő itali áldozatokra meghívják.

A' Liberaliák vagy azért neveztetnek így, hogy ezen napon az ifjak férjfiúi ruhát vesznek magokra, 's a' gyermek-kor' kötelességei alól felszabadulnak; vagy azért: minthogy a' Rómaiak Bachusnak Liber nevezetet adtak, mert ezen Isten szabadságra lelkesít.

Martius' 19-dikén Minerva számára a' Quinquatriák innepeltetnek, mellyek mint nevök jelenti öt napig tartanak. Az első nap ártatlan örömeknek van szentelve, minthogy az, az Istenné születése napjának tartatik. A' négy következők Circusi játékokra 's gladiator harczokra fordíttatnak, melly mulatságok a' háború Istensége előtt kedveseknek gondoltatnak lenni. Ezen innepek' utolsó napján egy báránynak feláldozása által a' szent ceremóniákra szolgáló trombiták tisztíttatnak-meg; melly cselekedet Tubilustriumnak nevezetik.

Vége Martius' 25-dikén a' Hiláriák vagy öröm innepek kezdődnek az Istenek anyjának (Cybele) tiszteletére. Ezek egészen az örömnek vagyának szentelve, mint már nevök-is mutatja; ekkor a' gyásznak minden jelei eltűnnek; a' halotti pompák-is felfüggesztetnek. Cybele' szobra körülhordoztatik az útszákon, 's előtte kiki legszebb drágaságait szokta vinni; végre hogy a' nép' örömettelyes legyen: kinek-kinek megengedtetik akármelly tisztviselőknek megkülömböztető jelciet 's öltözeté formáit-is viselni. Illyenkor képzelt Lictorok képzelt Consulok előtt járnak; képzelt Praetorok' ítélő székre lépnek-fel 's állorczás Vesztalisok mutatják magokat a' közönség előtt.

Aprilis Venusnak van szentelve; az esztendő' legszebb szaka a' legszeretetre méltóbb Istenséget illeti. 5-dikén a' Megalesiák vagy nagy játékok tartatnak a' nagy Isteneknek 's különösen a' nagy Istenné nevet viselő Cybelének tiszteletére. A' Római aszszonyok ennek oltárai előtt tánczolnak, 's nem szabad ezen ceremóniákon rabszolgáknak jelen lenni, kivéven némelly Phrygiabelieket, kiknek jelenléte ezen a' Rómaiak előtt soká esmeretlen Isteni tiszteletnek eredetére emlékeztet.

Aprilis' 10-dikén Ceres' innepei tartatnak. Férj öltözetű aszszonyok viszik a' czeremoniákat véghez. Minden gyászba öltözött aszszony kivan zárva; 's erre nézve azt beszéllek, hogy a' Cannai ütközet után minden Római ház-nép gyászolai kényszerítettén akkor ezen innepet következendő esztendőre kellett halasztani. A' Cerealiák nyolcz napokig tartanak, mellyek alatt csak nap' nyúgta után szokás enni mint Ceres cselekedett, midőn leányját Proserpinát kereste; 's ugyan ezen Istenné követése végett éjjel a' városban meggyújtott fákkal futkosnak szerte széllyel az aszszonyok.

Aprilis' 25-dikén a' Robigus Istennek vitetnek áldozatok, hogy a' gabonát mentse-meg az üszög-től melly deákul Robigónak neveztetik.

Végre Aprilis' 28 dikán a' Floraliák vagy virág innepek kezdődnek 's a' hónap' végéig tartanak. Némelleyek szerint ezen innepek a' Sibyllai oraculumok' parancsolatjából rendeltettek Flóra Istennének, ki a' Görögök Glorissával egyet tesz, tiszteletére, 's czéljok az, hogy a' fák' virágzása szerencsés foganatú legyen. Mások szerint egy Larentia nevű szabad életű személy, ki Flóra név alatt volt esmeretes, a' Római népnek testamentomban temérdek sok értéket hagyott, 's azért emlékeztetere rendeltettek ezen innepek. A' pajkoság vagy inkább a' tökéletes zabolátlanság 's erköcs-telenség melly ezeken uralkodik, ezen utóbbi vélekedést látszik igazolni.

Május hónap Apolló' védelme alatt van. Ezen hónap' első napján a' Római-aszszonyok a' Vestalisoktól vezéreltetvén a' Jó Istennének (bona Dea) számára a' Fő-pap házában a' nép' boldogságáért áldozatot visznek, mellyen férjnek nem szabad jelen lenni, sőt még a' férjfiúi nemű szobrok-is letakartatnak.

Május' 2-dikán a' kereszt-úti innepek (Compitalia) tartatnak a' Láro'k tiszteletére. Neveket ezen innepek a' Compitum szótól veszik, melly kereszt-utat jelent, minthogy a' kereszt-útnál vitetnek azoknak sz. czeremoniái véghez. Azt mondják hogy a' királyok' idejében ezen innepeken emberek áldoztattak, 's hogy ezen rít szokás a' szabad köztársaság kezdetekor töröltetett-el.

Május' 9-dikén következnek a' kísértetek' innepei (Lemuria) mellyeknek áldozatok vitetnek, hogy az élőket ne háborgassák. Ezen innep Romulus által rendeltetett, kit a' testvére' megölésén való bánat kényszerített ezen hiú engesztelésre. Az ezen alkalmi áldozatok olyan titkokkal mennek véghez, mellyek lelkiesmérettől furdalt lélek' nyughatatlanságára mutatnak. Május hónapban nem esnek házasságok; azt hiszik hogy az ekkori házassági kötelek a' kísértetek' veszedelmes ereje által felbontatnának.

Május' Idusán egy különös innep a' gyékény innep (argei depontani) van szokásban, mellyen a' Vestalisok a' Pontifexektől kísértetve a' Sublicius hídról gyékényből készített harmincz emberi szobrot vetnek a' Tiberisbe. Hajdan a' mint mondják Latium vad-lakosai embereket taszítottak ezen folyó vízbe Saturnusnak áldozatul, de Hercules őket ezen iszonyú szokásnak eltörlésére kényszerítette 's csak azt engedte-meg nékik, hogy emberi képekkel gyakorolhassák azt. Ezen bizonytalan regére czéloz ezen innep.

Ugyan ezen napon a' kereskedők Mercuriusnak mint véd Istenöknek áldoznak olyan rendtartásokkal, millyeneket ő kíván.

Junius Mercurius' védelme alatt van. Egszerre négy innepekkel kezdődik; Junonak a' pénz Istennéjének (Juno moneta), a' fergeteg Istennéjé-

nek (Tempestas), 's Mársnak és a' kövérség Istennéjének (Carna) innepeivel. Az utolsóinak babbal és szalonnával főzött hús áldoztatik.

Junius' 7-dikén a' halászok adnak a' Tiberis' vizén a' népnek játékokat.

Ugyan azon napon esik az ész' Istenségének (Mens) innepe. A' Rómaiak a' lélek' ezen becses tehetségét Isten gyanánt imádták 's a' Capitoliumhoz közel templomot építettek néki.

Junius' 9-dikén Vesta' innepei következnek (Vestalia). Ezen a' legválogatottabb ételek vitetnek Vesta' templomába, hová a' Római-aszszonyok legszebb öltözeteikben mennek 's onnét a' Capitoliumba, hol Jupiternek mint a' gabona védelmezőjének oltár van emelve. Ezen nap egyszer'smind a' kenyér-sütők' innepe-is.

Junius' 11-dike az egyetértésnek (Concordia) ezen dicső Istenségnek van szentelve, melyet a' Rómaiak imádnak a' nélkül, hogy esmernék. Ugyan azon napon tartatik az aszszonyi innep-is, (matralia) vagy a' Matuta Istennének innepe, kit mi Inónak nevezünk. Csak az anyáknak szabad ezen czeremoniákon jelen lenni; csupán egy rableány bocsáttatik oda, kit viszont elküldenek, minekutánna néki egy gyenge arczul csapást adnak azon féltékenységnek emlékezetére, melyet Inó egy a' férje által szerettetett rableány eránt érzett. Ekkor az aszszonyok csak férjfi és leány testvérjeik' gyermekeiért imádkoznak, a' magokéért pedig nem, attól félván, hogy ezekre imádságaikkal az Inó gyermekeinek sorsát vonnák.

Junius' 15-dikén Vesta' temploma sepertetik ki 's a' szemét nagy czeremoniával a' Tiberis' vizébe vitetik.

Quintilis vagy Julius hónap Jupiter védelme alatt van.

Ezen hónap' Calendáin a' házbért illető kö-
tések telnek-ki.

Julius' 4-dikén az aszszonyi szerencse' innepe tartatik (fortuna muliebris), melly azon győzelem alkalmával rendeltetett, mellyet Veturia és Volumina Coriolanus' méltó haragján nyertek, midőn ez Rómát boszszúllásának felakarta áldozni.

Julius' 5-dikén Apolló' játéakai kezdődnek (Ludi Apollinares). A' Cirkusban és a' Játékszínen tartatnak a' Praetor ügyelése alatt.

Julius' 7-dikén következnek a' Caprotinák vagy szolgáló leányok' innepei. Azt beszéllik, hogy Philotisz nevű rableány több pajtásaival együtt a' várost körülvevő ellenségnek táborába költözvéu felment egy vad fige-fára (Caprificus); onnét jelt adott a' Rómaiaknak a' megtámadásra; melly meglévén az ellenség elkergettetett. Philotisz valamint pajtásnéi-is felszabadítottak, 's hogy ezen történetnek emlékezete fennmaradna: a' Caprotinák vagy vad fige-fák innepe rendeltetett. Ezen innepeken a' szolgálók aprólékos ajándékokat adnak aszszonyaiknak 's ezekkel együtt esznek a' városon kívül vad fige-fák alatt.

Julius' 19-dike gyászos nap; azon tétetett semmivé a' Római hadi-sereg Allia' partján a' Gallusok által.

Julius' 25-dikén Neptunus' innepei (Neptunalia) következnek, a' Rómaiak ezeket a' Tiberis' partján készített levél-színben tartják, mellyekben az egész napot csendes mulatságok között töltik-el.

Sextilis (Augustus) Ceresnek van szentelve.

Ezen hónap' 10-dikén a' terhes aszszonyok a' segítő Istennének (Juno Opigena) áldoznak. Ugyan akkor Ceresnek-is bor és méz áldoztatik, 's a' következő napokon Caniculának vagy a' kutya

csillagnak verhenyeges kutyák áldoztatnak, hogy az akkor uralkodó betegségek eltávoztassanak.

Tizenhetedikén a' kikötő-helyi innepek (Portunalia) tartatnak, Portunusnak a' kikötő-helyek' Istennének tiszteletére.

Tizennyolczadikán a' Tanácsok Istennének (Consus) tiszteletére tartatik egy innep (Consualia). Ezen név alatt Neptunus hívatik segítségül. Az ol-tár, mellyen ezen alkalommal áldoznak, a' föld alatt van, annak jelentésére hogy a' tanácskozásnak titokban kell történni. Hajdan a' Rómaiak a' Consualiák' inneplésekor ragadozták-el a' Sabiniai leányokat. Ezen innep Evander alatt rendeltetett az Arcadiabéliek által a' Lóteremtő Neptunus (Hippius) tiszteletére. Hogy ezen eredete emlékezetben maradjon, a' lovak és öszvérek ezen innepeken semmit sem dolgoznak 's virág koszorúkkal ékesíttetnek. Sextilis' Idusai Diánnának vagynak szentelve. Az aszszonyok fáklyás kézzel kimennek Rómából az Ariciai erdőbe, Alba városához közel, hol ezen Istenné különösen tiszteltetik. Servius Tullius-is ezen napon született, 's azért a' rabszolgákra nézve-is inneppé lett ezen rabszolgaságban született Királyuk emlékezetére.

Tizenkilenczedikén egész Latiumban a' Szürek innepét ülik (vinalia), melly Jupiter' tiszteletére rendeltetett, kinek ekkor új borral tétetnek itali áldozatok.

Huszonharmadikán Vulkán' innepei tartatnak (Vulcanalia), 's a' tűz Istenének Vulcánnak tiszteletére áldozatok égettetnek.

Szeptember Vulcanus' védelme alatt van.

Negyedikén a' nagy Játékok vagy Római Játékok kezdődnek, mellyek a' három nagy Isten-ségeknek Jupiternek, Junónak és Minervának vagynak szentelve. Róma első esztendeiben a' Tiberis

egyik szigetén tartattak; de mihelyt az idősebbik Tarquinius a' nagy Pálya-helyet vagy Circust építette; azonnal oda vitettek által, 's azért Circusi játékoknak (ludi Circenses) neveztettek. Ezeknek alkalmával a' Római-népnek szekéren, lovon 's gyalog való pálya-futásnak 's mindenféle testi gyakorlásoknak játékaí mutattatnak, kivévén a' harczolásnak azon nemét, mellyek csak a' szép 's nagy elméjű emberek között 's egy megvilágosodott nép előtt találnak helyet.

Huszedikán Rómulus' születése napja innepeltetik.

Harminczadikán a' gyógyítás' innepei következnek (medicinalia), mellyek' alkalmával édes bort szokás inni, melly az egészségre nézve hasznosnak tartatik, mint az innep' neve-is jelenti.

October Márs' védelme alatt van.

Tizenötödikén ezen Istennek egy ló áldoztatik, melly octoberi lónak neveztetik (equus octobris). Ezen czeremoniával a' mint nekem mondatott a' Trójai lóra van czélozás.

November Diánának van szentelve. Calendáin megújítatnak a' Circusi játékok.

Kilenczedikén Bachusnak visznek háláadó áldozatot az emberekkel közlött ajándékjaiért.

Tizenötödikén a' Plebejusok' játékaí kezdődnek (ludi plebeji). Ezek azon megbékélés' emlékezetére rendeltettek, melly a' népnek a' szent hegyre költözése után az ország' két rendjei között történt. Ezen játékok a' plebejus Ædilisek által kórmányoztatnak, a' Circusban tartatnak 's három napig tartanak.

Az Idusokon Jupiter' számára a' Capitoliumban egy áldozati vendégség (Epulum) tartatik, az Epuló nevű papok előtte való estve olyan kifeje-

zésekkel hirdetik azt ki, mellyek a' tárgy' méltóságához épen nem illenek.

Huszonnegyedikén a' téli innep (Brumalia) tartatik Bachus' tiszteletére.

December Vesta' védelme alatt van. Ezen hónap egészen az örömöknek szenteltetik. Akkor azon szerencse-játékok-is megengedtetnek, mellyek az esztendő egyéb részeiben megvagnak tiltva. Mindenek vígadnak másokat-is vidíttanak, 's Róma egy olly nagy háznak látszik, mellyben csak egy familia lakik. De az olly igen híres Saturnusi Innepnek (Saturnalia) csak 17-dikén kezdődnek-el. Előtte való estve a' gyermekek kihirdetik, ezt kiáltozván az útszákon: Io Saturnália! Kezdeteket a' Saturnus számára való áldozatokkal veszik, mellyeken födetlen fővel szokás megjelenni; minthogy a' mint mondják az idő mindent felfedez. Ezen innepnek legelső és legszorgalmasabban megtartott törvényje az, hogy minden polgári foglalatosságok félbe hagyatnak 's csak a' mulatságok, vendégeskedések gyakoroltatnak. A' szolgaságnak minden jelei eltávoztatnak, a' rabszolgák a' szabadságnak minden jussaival élnek. Urok' asztalánál esznek, sőt azokkal ártatlanul tréfálhatnak-is; egy szóval ezen szemfényvesztés' napjain minden emlékeztet az aranykornak, ezen képzelt időnek csudáira, mellyet a' vélekedés erővel akar hinni, ha bár az elmélkedés semmivé teszi-is azt.

A' Saturnaliák' végén az Opaliák tartatnak Ops Istennének Saturnus feleségének tiszteletére.

Huszonegyedikén következik Larentia' innepe, (Larentalia) Acca Larentiának Romulus és Remus dajkájaknak emlékezetére.

Huszonkettődikén tartatik Angeronának a' halgatás Istenségének innepe, kinek szája bevan kötve 's pecsételve. Isteni tisztelete egy ollyan név-

re czéloz, melyet nem szabad kimondani. A' rege szerint Rómának régi neve volt az, minekelőtte Romulusét költsönözte volna, 's ezen régi névvel való élest a' Sybillák' könyvei örökre eltiltották.

Végre 24-dikén 8. napig tartó innepi játékok kezdődnek, 's ezen az égtől olly sok kedvezést nyert nép ollyan multságokkal fejezi-bé az esztendő, millyenekkel elkezdette.

Azon innepek előszámlálásába, mellyeknek napját a' Kalendárium nem határozza meg, nem bocsátkozom-bé. Ezek között legnevezetesebb a' Latinusok' innepe (*Feriae Latinae*) melyet a' kevély Tarquinius rendelt, a' Consul tetszése szerint határozza azt valamely napra, 's tartozik azon jelen lenni. Az inneplés igen fontos vigyázással megyen véghez, a' legkisebb hibázás-is új inneplést tesz szükségessé. Azt hallottam beszélni, hogy midőn egykor az áldozás alkalmával egy Latiumi Követ a' Római-népért szokásban lévő imádságot elmúlatta: az innepnek a' Lavinumbeliek költségén leendő megújítása rendeltetett.

Minekutánna veled az esztendő' körén végig mentem, szükség még a' napok külömbözését, 's azoknak mire használhatását-is említenem. Az Innepek az Isteneknek vannak szentelve, vagy a' végre hogy áldozatok vitessenek nekik; vagy, hogy játékok tartassanak tiszteletükre, 's multságokban, vendégeskedésekben telnek-el 's nefastusoknak neveztetnek, a' többi dolog tévő napok (*dies nefasti*), három rendbeliek: 1. tulajdonképenvaló dolog tévő napok (*dies fasti*) mellyek egészen munkára fordítatnak; 2. dolog tévő reggelek (*fasti priores*), mellyeken délig szabad dolgozni, délután pedig a' valásbéli gyakorlásokban kell foglalatoskodni, 3. dolog tévő délestek (*fasti posteriores*), mellyeknek csak délestjek fordíthatnak munkára.

Ezen külömbiségeken kívül vagynak még fekete vagy szerencsétlen napok (*dies atri*), mellyeken minden dolog félben hagyatik. Ha valamely napon az országot nagy szerencsétlenség érte, vagy nagy 's a' közjót érdeklő vétek követtetett-el; az olyan nap veszedelmesnek tartatik, a' Kalendáriumban fekete kövel jegyeztetik-meg, hogy emlékezete fenn maradjon, 's az Istenektől bocsánatot lehessen kérni. Ellenben a' szerencsés napok krétával jegyeztetnek-meg; ezek közül némellyek Innepek, mások pedig mellyek kevesebbé nevezetesek, szerencsés jelenségüknek tartatnak, 's azokon szokás valamely fontos dolgot elkezdeni.

Az aprólékosabb számlálásokra nézve szükség megemlítnem, hogyan osztották légyen fel a' Rómaiak a' napot. Sokáig csak a' nap' költét 's nap' nyugtát esmerték, 's még a' 12. táblák sem emlékeznek más felosztásról, míg 277. esztendőben Papyrius Cursor a' Quirinus templomának homlokán egy déli lineát nem csináltatott, melly az egész napot két egyenlő részekre osztotta. Ez nem sokára nagyobb tökéletességre vitetvén a' napnak 12. órákra való osztását eszközölte, mellyek közzül az első, akármelly egyenetlenek voltak-is az esztendő' részei, mindenkor nap költével kezdődött 's az utolsó nap a' nyugtával végződött. Ebből az esztendőnek egyik felében hosszabb órák származnak, mellyek nyári óráknak (*horae aestivae*) neveztetnek, a' másik felében pedig rövidebbek, 's ezek téli óráknak (*horae hibernae*). Mindenkor a' hatodik óra teszi a' délt; az éjjeli órák-is a' nap' nyugtától fogva a' nap' felköltéig számláltatnak, azzal a' külömbiséggel; hogy hosszúságjuk vagy rövidségök ellenkező viszonyban van a' nappali órákkal.

A' polgári nap négy részekre osztatik, mellyek egyed- harmad- hatod- és kilenczed-résznek nevez-

tetnek, 's mindenik három órát foglal magába. Az éjszaka-is négy egyenlő szakokra oszlik a' szerint 'a mint az őrt-álló katonák egymást felszokják váltani. Ezen szakok vigyázatoknak első, második, harmadik, negyedik vigyázatnak hívattnak. A' Rómaiak a' víz órával való élést eltanúlták a' Görögöktől, 's leginkább a' sátorban van szokásban az éjjeli vigyázatoknak pontosabb felosztása végett.

A' házi gazdaság körül a' napnak különbféle részei olly kifejezések által különböztetnek-meg, mellyek azon kívül hogy kellemes képet festenek, házi szokásokra-is emlékeztetnek: p. o. kakas szókor (gallicinium), kakas hallgatáskor (conticinium), alkony (crepusculum), gyertya gyújtáskor (prima fax), lefekvéskor (concupium), éjji csend (silentium), 's a' t.

Ha bár a' Rómaiak alkalmas pontossággal tanulták-is a' nap' esztendei járását; annak mindennapi járásával igen keveset gondoltak. Ha ennek okait tőlök kérdezzük csak ezt felelik: Így akarták az atyáink.

Sup. Kis János.

10.

Az Istenről.

1.

Sokat szoktunk a' mindenektől bevett vélekedésekre adni. Bizonyos igazság jelének

veszszük azt, ha valamit mindenek igaznak tartanak. Így az Istenek' lételét egyéb okokon kívül abból következtetjük, minthogy minden emberekbe bévan az Istenek felől való vélekedés oltva; 's nincs olly vad és erkölcstelen Nemzet, melly valamiféle Isteneket nem hinne.

2. Az Istent munkáiból kezdjük esmerni. Mert mi az Isten? A' világ' lelke. Mi az Isten? mind az a' mit látsz és mind az a' mit nem látsz. Ebből az ő nagysága, mellynél semmi nagyobbbat gondolni nem lehet, világosan kitetszik; ha ő maga minden, úgy munkáit mind belől, mind kívül tökéletesen bírja.

Mi külömbség van tehát az Isten természete és a' mi természetünk között? A' mi legjobb részünk a' lélek; ő benne semmi sincs más mint lélek; ő egészen ész.

3. Az Isten nem mindeneket fedezett-fel az emberi szemeknek. Hányadik részét láthatjuk mi az ő roppant munkájának? Ő maga ezt az egész világot teremtetten 's azt körülle mozogtatja és kórmányozza, ő ki saját munkájának legnagyobb 's legnemesebb részét teszi, elrejti magát szemeink elől, 's csak gondolatunkkal szemléltethetik.

4. Akár merre fordúlsz mindenütt az Istennel találkozol, semmi sincsen ő nélküle, ő egész művét bétölti.

5. A' világ' gondviselője és kórmányozója lélek; a' világ ezen alkotójára és Urára minden név reá illik. Ha sorsnak akarod őt hívni nem hibázol, ő tőle függ minden,

2. Praef. Quaest. Natural. — 3. Lib. 7, C. 30. Quaest. Natural. — 5. Quaest. Natural. Lib. 11, Cap. 45.

ő minden okoknak oka. Ha gondviselésnek mondod, igazat mondasz; mert ő gondoskodik, hogy a' világ' műszere zavarba ne jőjön, hanem helyesen járjon. Ha természetnek akarod őt nevezni, azzal sem vétkezel; mert ő általa teremnek mindennek és az ő lehelete által eleveníttetünk-meg. Ha világnak akarod őt hívni, akkor sem tévelyegsz; mert ő az az egész, mellyet látsz, ő annak minden részein elterjed, 's a' maga ereje által tartja-fenn magát.

6. A' bölcs férjfi' ítélete nem változandó; mennyivel kevesebbé változandó az Istené, holott a' bölcs csak a' jelenkorban veszi észre mi legyen legjobb, az Istenségnek pedig minden jelen van. Valamint a' sebes patakok' vize soha vissza nem foly, sőt megsem áll, minthogy egyik hab a' másikat szüntelen tovább hajtja, úgy a' dolgok rendjét-is a' sors' kereke szünet nélkül forgatja, mellynek ez a' fő törvényje, hogy végzését fenntartja.

7. Az Isten esmeri az ő munkájának rendjét, 's tud minden dolgokat, mellyek úgy szölván kezein mennek által. Mi azokat csak akkor vesszük észre, mikor rejtek helyekből kijönnek, 's a' mik nekünk véletlen történnek és vak szerencse munkájának látszanak lenni, azokat ő előre látta, és úgy nézi mint régi esmerőseit.

8. Ki olly boldogtalan, olly elhagyatott, ki van olly mostoha sorsra, és büntetésre születte, hogy az Istennek nagy kegyességét nem tapasztalná? tekintsd-meg azokat mago-

6. Ibidem Cap. 36. — 7. De beneficiis Lib. IV, Cap. 7. et 8. — 8. Ibid. Lib. IV, Cap. 4. et 5.

kat, kik panaszkodnak, és sorsokon jajgatnak; úgy fogod találni, hogy azok sincsenek az Istennek jó téteményjeitől egészen megfósztva, 's egy embert sem lehet lelteni, kire ama végetlen jóság' forrásából valami nem áradna. Valyon semmi-e az a' mi a' születés által mindenkinek egyaránt adatik? Hogy azokat elhallgassuk, a' miket a' természet születésünk után nem egyenlő mértékben osztogat, valyon keveset ád-e, mikor magát adja.

Azt mondd, hogy az Isten nem jöltévőd. De honnét van tehát mind az a' jó, a' mivel bírsz, a' mit másoknak adsz, vagy tőlök megtagadsz, a' mit magadnak tartasz vagy másoktól kapsz? Honnét vagynak azon számtalan dolgok, mellyek szemeidet, füleidet, szívedet gyönyörködtetik? Honnét van az a' bújálkodtató bőség? mert nem csak szükségünk van gondoskodva, hanem gyönyörűségeink sincsenek elfelejtve. Bizonyságul szolgálnak az olly sokféle gyümölcsöt hozó élőfák, az olly sok hasznos fűvek, az élelemnek olly sok nemei, mellyek az egész esztendőre elvagynak osztva, úgy, hogy a' föld még művelés nélkül-is terem eledelt. Melly sokfélék az állatok, mellyek között némel-lyek a' szárazon tartózkodnak, mások a' vizekben laknak, ismét egyebek a' levegőt töltik-el, hogy az egész természet nekünk adót fizessen. Szemléld a' mezőkre kellemes csavargásokkal ömlő patakokat, amott a' kereskedésre utat nyitó széles és hajókázható folyókat, mellyek közül némel-lyek kiszabott időkben csudálatosan megáradnak, hogy a' meleg ég alatt kiszáradott tartományokat sebes árjokkal megöntözzék. Mit mondjak az

orvosságos forrásokról, mit a' földből eredő meleg fürdőkről.

Ha valaki egynehány hold-földet ajándékozna, azt jótéteménynek mondanád; 's azt nem tartod-e jótéteménynek, hogy a' föld' végetlen térsége néked ajándékozott? ha valaki pénzt ajándékozna 's azzal ládát meg-töltenéd, jótéteménynek tartod; az Isten olly sok érczet ázott-el számodra a' földbe, olly sok folyókat teremtett, mellyek arannyal elegysek, olly sok ezüstöt, és rezt rejtett-el minden helyeken, mellyeknek felkeresésökre jelenségeket adott, 's még-is tagadod-e, hogy tőle jótéteményt vettél? ha olly házat kapnál ajándékba, melly márvánnyal 's aranyos bolthajtással ékeskednék, azt nem csekély ajándéknak tartanád: az Isten számodra ollyan lakhelyet készített, mellyet sem tűzi veszedelemtől, sem összeomlástól nem félt-hetsz, mellyben a' legdrágább köveknek nem csak csekély részetskéje, hanem egész nagy hegyei találatnak, 's ezen lakhelyeknek boltozatja éjjel-is nappal-is más ékességgel tündöklöklik, 's még-is tagadod-e, hogy tőle ajándékot kaptál. Nagyra becsülöd azt a' mivel bírsz, 's még-is háládatlan vagy, és háládatlanul azt mondod, hogy mind ezeket senki-nek sem köszönöd? kitől veszed a' levegőt mellyet beszívsz, kitől azt a' világosságot melly szerint életed' cselekedeteit elrendeled, kitől a' vért, mellynek forgása az életadó melegséget fenntartja, kitől azon külömbféle dolgokat, mellyek ínyedet válogatott jóízű-vel felesleg-is gyönyörködtetik? kitől ellankadott gyönyörűségednek új meg új ösztöneit? kitől azt a' csendes nyugalmat, mellyben he-

nyélsz és hervadsz? Ha háládatos akarsz lenni valyon nem ezt kell-e mondanod:

Deus nobis haec otia fecit.

Namque erit ille mihi semper Deus; illius aram

Saepe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus:

Ille meas errare boves, ut cernis et ipsum

Ludere quae vellem calamo permisit agresti.

Azókat, mellyeket magunk találunk-fel, szintén úgy nem lehet saját érdemünknek tulajdonítani, valamint azt nem, hogy testünk bizonyos ideig nő 's annak tagjai mikor felnőttek kötelességeiknek megfelelnek. Mind a' jövő Nemzetségeknek, mind a' mesterségeknek magva belénk van oltva, 's az Isten az, a' ki a' mesterségeket világra hozza.

9. Még a' bölcselkedők közül-is némelyek igazságtalanul ítélik-meg az Isteni ajándékoknak becsét. Panaszolkodnak, hogy az embereknek nem adatott sem megronthatatlan egység, sem meggyőzhetetlen erő, sem jövőndők felől való esméret. Csak nem olly szemtelenségre vetemednék, hogy a' természetet csak nem gyűlölik azért, minthogy az Istenektől függünk 's velök egyenlők nem vagyunk. Melly sokkal illendőbb azon számtalan jótéteményeket vizsgálnunk 's azért hálaikat adnunk, hogy ezen csudálkozásra méltó szépségű világban bennünket a' második rangba helyheztek, 's a' földnek uraivá tettek.

10. A' mi tőlünk megtagadtatott, az nem nekünk való volt. A' mi hasznunkat eleitől fogva ész munkálta, 's a' természet' szemléléséből kitetszik, hogy nem kevés gond volt

9. Lib. II, Cap. 28. De Beneficiis. — 10. Ibid. Lib. IV, Caput 23.

reánk, mikor a' világon mindenek elrendeltettek. Szeretettel, 's háládatossággal tartozunk szüleinknek, noha közzülök sokan nem azért keltek-öszsze, hogy nemzenének. Az Istenekről lehetetlen feltenni, hogy előre nem tudták volna mit fognának teremteni, holott mindnyájunk' számára előre mind az eledelről, mind egyéb szükséges dolgokról gondoskodtak, 's azoknak, kiknek kedvéért olly sokat alkottak, nem vaktában és gondatlanul adtak életet.

11. Azért ha az Isteni jóság becsének megítélésében igazságtalan vagy; gondold-meg, melly sok jót tett velünk a' mindenek' atyja, hány nálunknál erősebb állatot vetett aláánk, hány nálunknál gyorsabbat érhetünk utól, és hogy minden, valami a' halandóságban él, hatalmunkba van adva. Számtalan jeles tulajdonságokat, számtalan mesterségeket, 's olyan észet nyertünk, melly mindenüvé abban a' szempillantatban, mellyben akar, elhat, mellynek gyorsasága nagyobb a' csillagzatokénál, 's ezeknek még sok századok múlva leendő járásokat-is előre meghatározza; nyertünk továbbá termést, gazdagságot 's mindenféle dolgokat nagy bővségben. Vizsgálj-meg renddel minden állatokat, 's minthogy egyet sem találsz, mellyel megcserélni akarnál, váltogasd-ki mindeniken azon tulajdonokat, mellyeket magadnak kívánnál. Ha az Isten' kegyességét igazságosan tudod ítélni, megkell vallanod, hogy különös szeretetének tárgya voltál. Úgy vagy, ő mindeneknél jobban kedvelt és kedvel bennünket, 's a' minél na-

gyobb dicsőségre nem emelhetett, magához legközelebb helyhezett bennünket. Véghetetlen sok jótéteményt vettünk, több nem fért reánk.

12. A' világ' kegyes alkotója elkezde velünk jót tenni, még minekelőtte jótéteményeit észrevenni tudnánk, 's akkor sem szünik-meg mikor háládatlanok vagyunk. Némmeltyek azzal vádolják őt, hogy keveset gondol velünk; mások, hogy igazságtalan erántunk; egyebek ismét kirekesztik őt, a' maga által teremtetett világból, 's erőtlenné, gyávává, és setétségben minden munka nélkül henyéllővé teszik. Ő mindazáltal azon jó szülék módjára, kik csecsemő gyermekeik értetlen beszédét nevetik, még azokra sem szün-meg jótéteményeit halmozni, kik lételén kételkednek, hanem egyeránt osztogatja minden Népek és Nemzetek között javait, egyedül a' használlásra való hatalmat tartván-fel magának, ő alkalmas időben a' földet essővel megáztatja, a' tengereknek habjait kellemes szelekkel mozgásba hozza; az időket az égitestek' járása által kiszabja, a' hideget és meleget illendőképen mérsékli, 's a' gyalgó lelkek' vétjét csendesen és békevel eltűri.

13. Legyünk tehát háládatosok a' jóságos Teremtő eránt, mert ki eránt lehet az háládatos, 's melly jótéteményt fog nagynak és köszönetre méltónak tartani, ki a' legnagyobb jótéteményeket megveti. Akárki-is hijában mentené háládatlanságát erőtlenségével, vagy szegénységével; hijába mondaná ezt: mivel és miképen kedveskedjem, hogyan adjak a'

mindenek Alkotóinak és Urainak hálákat? a' háladás igen könnyű. Légy bár fösvény költéség nélkül, légy bár rest fáradság nélkül, megtörténhetik az, háládatos lehetsz. Csak szívesen akard, úgy véghez viheted, mint akar ki ezen kötelességedet, 's abban a' szempillantatban, mellyben kötelességeddé vált, mert a' ki a' jótéteményt jó szívvel veszi, már az által háládatos.

14. Az egész világ a' halhatatlan Istenek temploma, 's egyedül ez az a' templom, melly azoknak nagy és felséges voltokhoz illik.

15. Még-is olly tévelygés vakítja-meg a' halandókat, hogy ezt a' művet, mellynél sem szebb, sem bölcsebben elrendelt, sem állandóbb nincsen, vaktában származottnak és a' vak szerencse kényjétől függőnek tartják lenni. 'S ez az esztelenség nem csak a' köz-nép között taláztatik, hanem még némelly bölcselkedőket-is megszállott.

16. Az az Isten közel van hozzád, benned van. Azt mondom, hogy Szent Lélek lakik benned, melly minden jó és rossz tetteinkre vígyáz, 's ez úgy bánik mi velünk; mint mi bánunk ő véle. Senki sem jó ember Isten nélkül. Valyon felül emelkedhetik-e valaki a' szerencsén, ha csak Istentől nem segíttetik? Az ad bölcs és jó gondolatokat, minden jó emberben Isten lakik. Ha olyan erdőben vagy, mellyben a' terebélyes és szokatlan nagyságú fák sűrűn öszszefonódó ágaikkal az eget előled elzárják, a' fák

14. Ibid. Lib. II, Cap. 30. — 15. Quaest. Natural. Praef.

16. Epist. Epist. 41.

nagysága, a' hely' csendessége és az olly meszsze terjedő sűrű homály az Istenség' jelenlétét érezteti veled; 's ha egy nem kézzel csinált, hanem a' természet által szélesen kivájt barlangot látsz, hegyette függő kősziklák alatt; akkor-is az Istenség csudálása járja által lelkedet, 's vallyon nem ragadtatol-e csudálkozásra és tiszteletre, midőn ollyan embert találsz, kit a' veszedelmek nem rettentenek, a' kívánságok és indulatok nem háborgatnak, ki a' szerencsétlenségben 's nyomorúságok között bóldog, a' fergetegek között csendes lévén, egyéb embereknél fellyebb az Istennel való egyenlőségre emelkedett? Nem mondod-e ezt: ebben valami felséges és nagy van, a' mit testhez hasonlónak nem lehet tartani? Valóban az illyen emberbe isteni erő szállott. Az ollyan felséges és magát mindenben mérséklő lelket, melly magánál mindent alábbvalónak néz 's mind azt, a' mitől mi félni, vagy a' mit óhajtani szokunk neveti, mennyei erő élte; az illy nagy dolog nem történhetik isteni segedelem nélkül. Ugyan azért az illyen ember nemesebb részére nézve ott lakik, a' honnét származását vette.

Valamint a' nap' sugarai megérik ugyan a' földet, de még-is ott van honjok, a' honnét erednek; úgy a' nagy és felséges lélek is, melly azért botsáttatik hozzánk, hogy az Isteni erőt jobban megesmérjük, társalkodik ugyan velünk, de eredetének hazáját nem hagyja-el; ezzel egyben függ, e'felé néz, és törekedik, 's csak a' végre társalkodik velünk, hogy követésre való remek legyen.

17. Higyjünk a' bölcseknek, kik a' legszébb útakat, mellyen mennünk kell megmutatják, 's azt mondják, hogy a' mértékletesség, magán való uralkodás, és álhatatosság által lehet az égbe menni. Az Istenek sem nem irígyek, sem bennünket meg nem vetnek; feleresztnék az égbe, sőt az oda menni akaróknak eleikbe nyújtják kezeiket. Csudálod-e, hogy az ember az Istenek közé mehet? Az Isten maga jön az emberekhez sőt (a' mi több) az emberekbe. Egy jó lélek sincsen Isten nélkül. Az emberi testben Isteni mag van elhintve, melly ha jó földet talál, olyat mit terem, a' mi hasonló a' maga eredetéhez.

18. Tanítani szoktak bennünket, hogyan kelljen az Isteneket tisztelni. Az Istent már tiszteli az, a' ki őt esmeri. Az Istenek tiszteletének kezdete a' benne hívés, folytatása pedig az ő felséges voltoknak, 's kivált jósájaknak-is, melly nélkül felségesek sem lehetnek, megismerése. Megakarod-e az Isteneket engesztelni? Légy jó! Eléggé tiszteli az őket, ki őket követi.

11.

Montgolfier' Élet-rajza.

Vita mortuorum in memoria vivorum est posita:

Cic. Philipp. 9.

Noha már a' természettől belénk öntetett ösztön a' tudás-vágy, még-is minden tudományunk igen szűk korlátok közé szoríttatik úgy annyira, hogy mindenikünk elmondhatja maga felől Ovidiussal:

Invida, me spatio, natura coercuit arcto,
Ingenii vires exiguasque dedit.

Mert a' mint a' mindennapi tapasztalásból jól tudjuk, mindég több a' tanulni való, mintsem a' mit már tudunk; sőt a' mint T. Schedel Ferentz Tud. Gyűjt. 1830. 3-ik K. 66. lapon helyesen állítja, tudása fő haladását-is abban leli a' valódi tudós; hogy érzi, mit nem tud. Majd csaknem meggyőzőhetetlen nehézségekkel tellyes út vezet a' természet titkainak kifürkészésére, minthogy Cicero szava szerint: *Natura plurima a sensibus nostris procul amandavit. Lib. 2. de nat. Deor.* A' bölts Teremtő ugyan mindeneket bizonyos, de előttünk esmeretlen *móddal, szám szerint és mértékben alkotott. Sap. 11. V. 21.* A' nagy természet mint vizen, mint szárazon többféle tárgyakat nyújt az emberi vizsgálódásnak; kimeríthetetlenek az ő kincsei, mert véghetetlen annak Alkotója-is, 's a' természetben mennél többet fürké-

szünk, annál több keresni valókra akadunk, és előbb fele fárad az emberi erő a' keresésbe, mintsem a' kíváut czélra akarátja szerint eljuthatna, 's többszöri nyomozódási után-is kéntelen azt vallani: *copia me facit inopem*. Bár melly szaporák-is a' mindenféle esméreteket 's tudományokat tanító könyvek, még-is mind e' mellett igen sok míveletlen parlagok hevernek, kivált a' természeti tudományok országában, innét igen helyesen mondja a' terjedt olvasású Horányi: „*Quamvis autem omnes scientiae a prima origine sua consideratae mox in suis incrementis evidentissime ostendant, quam lente progrediatur mens humana, scientiae tamen naturales plurima hujus veritatis exempla omni ex parte subministrant. Script. SS. PP. Part. I. pag. 146.* Szám-talanok még most-is az olly tudós férjfiak, kik feszült szorgalommal, csüggedhetetlen igyekezettel, sok álmatlan éjszakázásokkal izzadván a' tudományos pályán, elméjeknek újabb meg újabb kincsével gyarapítják a' tudományok' tárát, 's ezzel nyilván bizonyítják azt: hogy a' természet még most sem olly meddő, hogy valami újat nem szülhetne, sőt minden időben, minden Nemzeteknél állított elő olly jeles férjfiakat, kik, ha bár magok tudós találmányaik 's próba tételeik által a' tökéletességnek kellő pontjára az időnek mostohasága által el nem juthattak-is, de még-is jeget törvén, 's a' többféle nehézségek' görcsét felbontván, megvívták a' gyáva tudatlanságnak setét várát, 's a' maradéknak könnyebb utat nyitottak a' tudományos tökéletesedhetésre, azt gondolván Verulamius: hogy „*tunc solummodo de scientiae ulteriore progressu spes bene fundabitur, quum recipientur, et agregabuntur complura experimenta, quae ad inventionem causarum faciunt.*” — Az illy derék férjfiak' sorában méltán helyet foglalhat Montgolfier is, ki jeles találmányjá-

ért olly emlék-szobrot emelt magának, mellyet a' pallérozott világ még mái napiglan-is bámúlva csudál; a' tudós világ' planétái között egykor ő-is üstökös csillag volt, 's korának olly ritka tüneményje, hogy a' tudományok' körében különös epochát szülne; vessünk hát egy két futó szempillantatot az ő élete-rajzára.

Montgolfier Jó'sef született Aug. 26-án 1740-ben Annonayban Franczia-orzágnak az Ardechei Megyében egy közönséges, de sikeres papiros-malmokkal jeleskedő városában a' Deume partján; Atyja ugyan itt tulajdonosa lévén egy papirost készítő malomnak, mellyet több próbatételek által lassan-lassan gyarapított, tökéletesített, házában minde- nektől szorgalmat, pontosságot kívánt; Patriarchai módon élt kilencz gyermekei, több rokonai és nem kevés napszámosi között; egyenes szívűsége, gondos takarékosága, a' szoros mértékletességgel mindig együtt járó józansága, és egészségére való szorgos vigyázása által másoktól magát igen megkülömböztette, első nyavalyája utolsó betegsége volt, végét érven e' sok viszontagságokkal bőven megrakott földi életnek 1793-ban, életének ugyan 93-án.

Gyermekei, kik közül csak kettő neveltetett Párisban, ebben a' mindenféle tudományok' dúsz hazájában, különös hajlandósággal voltak a' tudományok eránt mindnyájan. Jó'sef három testvéreivel as Annonai Collegiumban maradt, de az ottani tanítás nem igen egyezett-meg az ő képezetével és kívánságával; Atyja kívánsága szerint Theológiát, vagy Törvényt kellett volna tanulnia; de egy különös belső érzet őt egyéb valamire hívogatta; az akkor igen elmellőztetett Mathesist és Physicát nem tanulhatta olly tökéletesen, mint az ő plánuma kívánta volna, 's ugyan azért az őt titkosan egyébire vonzó lelke nem maradt a' Collegiu-

mi szoros tanulás mellett, hanem mellékes óráiban az ő mechanicus próbáira a' Számvetésnek és Földmérésnek új módját iparkodott kitalálni. Viszsa térvén Atyja házához a' papiros művek' készítésében foglalatoskodott, de az ő mindég munkálkodni szerető, 's többre törekedő lelke csak hamar bele útván az agg szokásba, új és sokkal költségesebb próbát akart tenni; elgondolhatjuk, hogy ez a' régi rendhez szorosan ragaszkodó és szűk takarékosághoz szokott Atyjának nem igen volt szája ízére. Testvér-bátyjának segítségével több kézi-műveket készített, hanem találós elméje néha igen-is megsze ragadta úgy annyira, hogy gyakran minden fáradságos szorgalma gyümöltstelen maradna. Egykor némelly megbukottnak (Bankerott) hivatlansága által Lyonban fogságba-is került, melyből mindazonáltal rokoninak 's több jó barátinak közbenjárására kiszabadult nem sokára, és attól, ki miatt kelepczébe esett, jó summa pénzt kapott, melyet ő az Annonai kórháznak ajándékozott olly megfigyással, hogy annak érdekét évenként kapják az ő véle méltatlanul báut embernek gyermekei. Melly szép boszszuállás!

Harmincz esztendő's korában házasságra lépett egy olly rokonyjával, ki az ő igen költséges tapasztalásaira nézve takarékos gazdálkodóné vala, ekkor hát tellyes bizodalommal feleségére bízván az egésznek kormányozását, maga gyakrabban megjárta kereskedés végett déli Franczia-országnak több nevezetes városait, 's utazás közben szabad szárnyra eresztette a' levegői lapda felől való képzetit. Az úgy nevezett studium nem igen volt tetszésére, ellenben a' tudományos írásokat nagyon kedvelte. Különös volt emlékezete, mert a' mit egyszer olvasott, azt állandóan megtartotta a' nélkül, hogy valaha valamit kijegyzett volna. A' papiros készítés-

nek módját egyszerűbbé tette, és gondolkodott a' külömbféle anyagból, 's több színű festékekkel készitendő papirosról. Ő az öntött táblás betűket-is sokkal előbb feltalálta, mintsem ezen találmány közönségessé lett volna. Készített ő egy levegő szivatót-is a' levegőnek meghígítására, 's még életének végső napjaiban-is egy jobb nemű vízi-puskának a' készítésében foglalatoskodott. A' Physicának 's Mechanicának mindég valami új és hasznos találmányjával bajlódott; de soha arra nem határozhatta magát, hogy gondolatit rendszeresen másoknak hasznára írásba foglalta volna.

Különösen pedig két dolog fárasztá Montgolfiernek figyelmét, 's alapította dicsőségét, t. i. a' Hydraulicába való előmenetel, és a' levegőbe való utazásnak nagy elszánást kívánó mestersége. Montgolfier ezen tárgyaknak, mellyeket az ő Chimaeráinak szoktak nevezni, magát különös elragadtatással szentelte István testvérének segedelmével párosodva. Nem-is az újabb chemia, hanem csupán a' szokás szerént való tapasztalás vezérelte őt kívánt foganattal rég óhajtott czéljára, a' levegői lapda feltalálására. De hogy plánuma elsüljön, gyakor és nyilván való tapasztalásokra volt szükség, a' többszöri próbát és tapasztalásokat tartván legbátorságosabb útnak a' természeti tudományban. Az első próba után, melly történt Avignonban, Franczia-ország-nak egy termékeny rónán épült városában a' Rhone vize mellett, egy tafotából készült Parallelipedonnal egy középserű levegői lapdát eresztettek-fel a' két testvérek, melly az elsőnél magasabbra szállván, nevelte valaminut reménységeket, szintűgy a' több nehézségekkel együtt járó dolognak folytatására kedvöket-is; most már semmit nem tartottak, csak a' mások iparkodását becsmérteni akaró, 's ennél egyebet nem-is tudó büszke tudóskáknak gögös gúnyá-

tól. Neki bátorodva hát egy új próbát adnak a' Vivarrói Rendek' jelenlétében Junius' 5-kén 1783-ban, melly minden várakozást meg-halladott, az újság-levelekben mint valami csudát úgy hirdették azt: hogy egy lapda, melly területére 110 lábnyi, mintegy 500 font nehézségű, megtöltve fél annyi nehézségű levegővel, mint a' gőzkörnyéki, kevés pillanatok alatt felrepül 2000 meter *) magasságyira, és feleresztelésének helyétől 1/2 órányi távolyságra csendesen száll-le a' földre.

Ugyan azon évi Aug. 27-én látszatott egy levegői lapda a' levegőben. A' Physicának kedvellői többször ismételték az illyes próbákat, de egészen ki nem elégíthették a' mindég többet tudni vágyó kíváncsiságot. Hangzik minden szájból a' Montgolfier' neve, de ő a' szerénység' javaslása után elrejtí magát a' közönséges taps elől, István testvérét pedig elküldé Párisba, a' hol-is magára válalván a' Kormánysház a' kíváncsi költségét, készített egy levegői lapdát, mellynek magassága 70 láb, általmérője 46, az északi szelek hátráltatják gyakran a' próbát, végre még-is az 500 fonttal megterhelt lapda felszáll a' levegőbe, de a' dühösködő forgó-szél 's fergeg miatt a' vissza tartóztatásra fordított erőlködés azt nagyon megrongálta, 's rajta a' javításokat szükségessé tette. Negyed nap múlva ismét más lapdával áll elől István, mellynek magassága 57 láb, általmérője 41, ez a' Verszáliai palotának udvarán felségesen emelkedik a' levegőbe, és a' szomszéd erdőben leesik mintegy 3600 meter távolyságra. Az ismételt próbatételek 's többszöri tapasztalások nyilván bizonyították azt, hogy a' lapdának volna felszálló ereje, hogy szembetűnő nagy terhet magával

*) Egy Meter a' Bétsi mérték szerint 3 láb és hüvelk; a' Parisi szerint 3 láb, 1 hüvelk, és 11 1/2 linea.

megbírna, de mikép lehetne azt végbe vinni, hogy tovább maradna a' levegőbe? ez a' kérdés új nehézséget látszatott szülni; a' mód ugyan erre-is ki volt találva, de használása volt veszedelmes, egy bátor szívű ember kívántatott t. i. arra, hogy a' levegői lapdát oda fent kézzel kórmányozza, kalauzolja. Ezen próbára István kevés napok múlva egy más tágasabb 's Galeriával *) ékesített lapdát készített, mellynek magossága 70 láb, általmérője 46, ennek közepében állott egy kályha, hogy abban minden szempillantatban új szeszt lehetne készíteni. Néhány jól elsült próbák után, mellyek a' mesterség eránt való bizodalmat erősen nevelték, a' két bátor Physicusok különös ritka kedvezés gyanánt kikérték magoknak azt az engedelmet: hogy ők ezen levegői hajóban felszállhassanak, 's ezt megnyervén, a' népes Páris álmélkodva szemlélte 1783. Nov. 21-kén, miként emelkednek a' két vakmerők lassan-lassan a' la Meute királyi kis vadász vár felett a' városon és folyó-vizen keresztül, hogy 25 perczenet alatt felszállásoknak pontjától 8000 meter távolságra minden legkisebb sérelem nélkül ismét a' földre ereszkedjenek. Most hát már megvala mutatva, hogy a' levegőbe való hajókázásnak mester-

*) Azon levegői lapda-is drótból készült ékes Galeriával volt ellátva, mellyet Garnerin készített, 's Páris városa rendelkezésénél fogva 1806. Decemb. 16-án estve Napoleon tiszteletére feleresztettek, 's Rómától 14 olasz mértföldnyire a' Bracciano nevű tóból kifogtak, 's utóbb Garnerin ugyan ezennel Berlinben, Sz. Pétervárat, és Moszkvában-is hajózott a' levegőben. Hasonló levegői utazást merészelték tenni: a' Francziák közül Blanchard, — a' Németek közül 1805—1806 Jungius Berliini Professor. — Constantzinápolyban-is a' Sultánnak kívánságára és költségére illyest próbáltak 1802-ben Barly és Denigne Angolyok.

sége ki vagyon találva, és hogy a' phantasiának ezen szép álmodozása, melly sok ideig csupa halgatag fonákságnak tartatott, végre csak ugyan valóssággá lett.

Ugyan ezen idő tájban Montgolfier Jó'sef, hogy a' kies rónán telepedett Lyoniak' kívánságának-is eleget tegyen, egy még eddig nem látott néző-játékot adott-elöl, egy levegői lapdában t. i. mellynek magossága 126 láb, kerülete 102, heted magával a' levegőbe hocsátkozott. Ezek után István a' tudományok' Academiájában egy emlékirást olvasott-fel az ő találmányokra fordított eszközökről, mellyre a' dologhoz értő Biztosok' előladása szerint azon ítélet hozatott: hogy a' találmány, a' mi közönségesen annak foganatját illeti, tökéletes és helyes. 1783. Aug. 20-án mind a' két testvérek az Academiái Correspondensek' lajstromába irattattak, 's nékik egy névtelennek a' tudományok' és szép mesterségek' buzdítása eránt való rendeléséből 600 livrából álló fizetés rendeltetett. (Dóczy szerint egy livra 22 1/2 kr. ezüst pénzben) István, ki már a' királyi Udvarban-is megjelenhetett, megnyerte a' Sz. Mihály rendét, 's Atyjának a' nemes Diplomát; Jó'sef pedig nyert 40000 livrát, hogy készíthessen egy levegői lapdát a' kormányozás módjának kitalálása végett, a' mit mindazonáltal a' kiűtött Franczia-zürzavarok miatt nem tellyesíthetett.

Még a' Langvedoki Rendek-is bizonyos summa pénzt szedtek össze olly szándékkal: hogy ezen találmánynak örökösítésére Annonayban Montgolfier' szülötte földén egy emlék-oszlop állitassék. — Illy hamar 's illy közönséges érzést soha nem támasztott egy képzet-is a' világnak mindent fürkészni szerető fiai között; — hallatott ugyan imitt-amott; de csak csupa szerencse irigylésből némelly bíráló gúnyis (calumnia critica) azoktól, t. i. kiknek a' Miner-

va szövétneke nem igen világított, pedig ha az illy göggel tellyes gúnyolónak magának illyes valamiben kellene foglalatoskodni, bizonyosan

Saepe caput scaberet, vivos et roderet ungues.

Ha bár a' hevesebbek ezen találmánynak hasznos voltát nagyító csőn által vi'sgálták-is, voltak más részről olyan hírt, nevet bitangoló fogas Zailusok-is, kik azt nagyon legyalázták.

Verecum in patria, crassoque sub aëre nati!

Voltak olyan epében ferdett Kajánok-is, kik a' szép hírre kapott Montgolfiert illetlen gúnyszavakkal keserítvén, kételkedtek az ő találmányjának újsága felől, minthogy a' levegői hajókázás némelly helyeken már előbb-is említetett, de mindenhol csak közönséges javaslatok tétettek arra, a' mit Montgolfier legegyügyüebb módon valóságosított. Az Annonayban tett próbának első híradására minden Physikusoknak a' gyulladó szesz ötlött eszékbe, de még mind e' mellett más két nehézséget kell vala meggyőzniek; az első nehézség: a' szesznek jól elzárása, már megvolt halladva a' Márs' piatzán, és a' Tuillériákon tett próba által; a' második: a' kívánság szerint hamar, és nem nagy költséggel készíteni ezt a' szeszt, majd csaknem meggyőzhetetlennek látszott, azonban utóbb ennek-is kitalálták módját, nevelkedett, gyarapodott ezzel-is a' halandó tehetség, uralkodik a' gőz-környék felett, 's ha bár rendes útat nem tehetne-is, de a' tudományok' hasznára lehet szaporítani az excursiókat, kirándulásokat.

Melly nagy fáradsággal és veszedelemmel, sőt talán egészségének kárával ment Saussüre néhány könnyű instrumentumokkal a' Helvetziai Montblanc' tetejére, melly 4798 meternél (2400 öl) nem ma-

gosabb) hogyan ütött-ki a' Perui Pinchincha' meghágása a' Volkán' megvi'ssgálása végett? Condaminének állhatatos bátorsága ellenére-is ezer fáradságok után lehetett egy 1200 meter magosságú csúcson megállapodni; a' bátor Humboldt-is csak 900 meter magosságnyra mehetett, holott Biot, és Gay-Lussac az 1783. Decemberi próbát ismételve minden fáradság és veszedelem nélkül magasabbra emelkedtek, mint Saussüre; — és Gay-Lussac másodszor magányosan sokkal magasabbra szállott mint Condamine és Humboldt, sőt a' föld' legmagasabb hegyeinél-is magasabbra, és így néhány perczenet alatt 7000 meter magosságnyról hozott-le magával levegőt összehasonlítás végett azzal, melyet mi szivunk. Montgolfier hát megbecsülhetetlen hasznót tett találmányjával a' tudományoknak; az ő állhatatossága, találmánya és bátorsága által önként leomlott azon fal, melly mind addig győzhetetlennek tartatott; köszönettel tartozunk neki azért a' mi ő általa történt, vagy még jövőendőben történni fog. Mondatik felőle az-is: hogy egy különös formájú levegői lapdát készített, melyet csendes időben kórmányozni lehetett, és a' mellyel változtatva kénye szerint majd fel, majd alá szállonghatott.

Testi alkotására nézve Montgolfier nagy erejű, hideg vérű volt, tüzi veszedelem 's árvizek alkalmatosságával különös szolgálatot tett. A' Revolutiók' zűrzavara alatt az ő minden veszedelmeket megvető emberi szeretete igen jelesen kitűnt, a' számkivettettek, akármelley felekezethez tartoztak, 's bár mitől kellett-is félniek, Jó'sefnél mindenkor menedéket találtak; olly nagy volt benne a' valódi emberi-érzés, hogy néha még azokat-is, kiket soha nem látott, barátságos vendég szeretettel hajlékába fogadta, élelemmel tartotta, pénzel segítette; esme-

retlen volt előtte a' veszedelmes kelepczéket szülő ravasz fortélyoskodás, engedelmes volt a' törvények eránt, és a' legszövevényesebb környülállásokban-is bizodalommal várta a' dolognak jobbra fordultát. Minthogy mestersége a' revolutiós időkben nem igen nagy divatban volt; elútazott Párisba, a' Kór-mányszék, melly a' rendnek és békességnek helyre-állását jól tudta, őt szívesen fogadta, a' mesterségek' 's kézi művek' tárának gondviselőjévé nevezte, ez Montgolfierre nézve olly helyheztesítés volt, mellyben a' Tudósok őt gyakran megkeresték, becsülték, hatalmasan pártolták, és találmányjának javítására mindenféleképen ügyeltek. Mit kívánhatott ennél többet? egyedül csak hosszabb életet; 1809. egy sorvasztó szélütés a' szóllás' tehetségétől őt megfosztá, külömbféle ferdők' használása után ismét egy kevésé könnyebben szóllhatott, de a' ferdőkből való visszatérés után harmad napra búcsút vett e' földi vándor élettől, hagyván maga után egy férjfi magzatot, mint szerénységének és a' Mechanicára való hajlandóságának örökösét.

Szabó Nepomuk.

12.

Nagy Sándor és a' pihe-toll.

(Napkeleti elbeszélés.)

Midőn Sándor egy országot a' másik után meghódítván, egész Indiáig előnyomúlt volna; halála híret a' Paraditsomnak, és ezt-is elfoglalni szándékozáék. Úgy mondáék néki, hogy a' Hithebel folyó vinne abba. Tüstént azon pillanatban egy nagy hadi-hajót készítetté, hogy embereivel oda elhajózzon. Előre pedig néhány hajókat elküldött kémlelődéés végett. Ezek a' Paraditsom' kertjéhez eljutván, azt bézárolva találták; kívül előtte egy csudálatos alakú vén őrző állott; kire ők ráparancsoltak, hogy a' Paraditsomot az ő Uroknak, ki nem meszsze volna már hátra, mindjárást nyissa-meg és adja-által. Az ősz emberke elmosolyodott és mondta, hogy ő néki azt az Urat ide béereszteni másképen nem szabad, hanem ha ezt a' tollat, mellyet néki ezennel küld, mérő-serpenyőn lenyomatni tudja. Bámúlt e' dolgon a' követ, mert igen csudálatos volt előtte, hogy egy illy tollatska (melly csak valami felette könnyűded pihetske volt,) olyan nehézségű lehetne; azt is vélte, hogy az Öreg őbelőle *) bolondot

*) *Belőle.* Valyon ez a' szó nem hibásan vagy-on-e így szo-

tesz. De elment még-is, és az izenetet hí-
rúl adá. Sándor mindjárt egy mérő-serpe-
nyőt hozata, és csak hamar úgytapasztalá,
hogy mind az a' sok fa, kő, ezüst, arany
és valami az egyik serpenyőbe rakattatott,
a' parányi pihe-tollatskát levinni nem tudta;
sőt ez mindent, a' mit oda hordtak, mesz-
sze magasra úgy felröczkült, mintha maga
a' legnagyobb terh-is csak pihe lett volna. Illy
búbájon szörnyen elálmélkodva követet kül-
dött még egyszer, és tudakoltatá, mit jelen-
tsen ez a' dolog? Akkor felele az emberke
nagy komolyan: „a' toll jelenti Sándor' sem-
„mire kellő vágyásait és felfűvottságát, melly
„könnyű mint a' pihe, és még-is olly ne-
„héz, hogy semmi nem állhat ellene. Ha-
„nem ő mondana egy szert, mellyel a' pi-
„hét levitetni lehetne. Csak egy maroknyi
„földet vessen reá, és azonnal minden nagy ere-
„jét elfogja veszteni egyszerre.“ Sándor elér-
tette a' beszédet, és rajta egészen elszomoró-
dott. Ezután nem sokára megholt Babilon-
ban, a' nélkül, hogy a' Paraditsomot látta
volna; nagyra-vágyását a' föld befődezte, és
— vége lett mindenének.

Közli *Edvi Illés Pál.*

kásba véve; és nem kellene-e neki a' hozzá rokon-szók (tö-
le, róla, analogiája szerint így ejteni: bőlem, bőled, bőle?
Legalább a' től és ról nem így mozognak: tölőlem, rolólám,
(belőlem). — Mint tetszik ez az észrevétel philologus Haza-
fiainknak?

13.

KIVONAT

egy jeles Franczia könyvből, melly következő czím alatt jelent-meg:

Du courage civil et de l'education propre à inspirer les vertus publiques par Hyacinthe Corne. Paris Gayet. 8. 1829. — (A' polgári bátorszívűségről, és a' polgári erényekre vezető nevelésről. 262. lap.)

Ezen munka és az annak megjelenésére alkalmat adó környűlmény igen jeles bizony-sága annak, melly nagy lépésekkel megyen elő emberi, és polgári kimíveltetésében a' Franczia-Nemzet, 's melly szép erkölcsi állapotra jutott már eddig-is annak nemesebb része. Egy tudós társaság, melly a' kereszttyén erkölcs-tudomány' gyarapítására állott özsze (Societè de la Morale chrétienne) 's mellynek előlülője Herczeg Broglie, Franczia-orzági Pair, jutalmat tett azon kérdés megfejtőjének: hogyan lehessen a' polgári bátorszívűséget és egyéb erényeket mennél hatásabban előmozdítani, 's a' jutalmat ezen munka nyerte-el.

A' szerző a' polgári bátorszívűségen, a' léleknek azon erejét érti, melly a' társasági

életben akkor kívántatik-meg, midőn a' haza eránt való szeretetet nagy külső akadályok között, nevezetesen az önhaszonnak megtagadásával kell gyakorolni. Megmutatja, hogy ez a' bátorság az újabb országokban nagy részént elenyészett, 's ezen elenyészésnek okait kifejti. Elsőben-is abban talál egy fő okot, hogy a' külső csinosodás nevedvén, igen sok elébb nem esmért kelleményeket szült, mellyek által az emberek több helyeken lettek megsebesíthetőkké, mint az előtt, 's mellyek miatt a' közjóért való áldozatok sokkal nagyobb maga megtagadással tétethetnek, mint a' régieknél, kiknél az élet-mód egyszerűbb volt. Az embernek a' természet' állapotjában csak a' fájdalomtól, és a' haláltól kell félni, a' megcsinosodott ellenben a' fényűzés', társalkodás', érték', méltóságok' 's a' t. számtalan mesterséges de természetté vált kelleményeinek elvesztésétől fél, 's mind ezen tekintetek kivetkeztetik őt a' bátorságból, 's csak a' maga hasznára nézést, a' haza szeretetnek ezen nagy ellenségét hagyják-meg. Igen érezvén melly szükséges légyen magát minden kivel kedveltetni, hogy igen sok, 's igen öszszeszótt-font gyönyöréléseiben mennél kevesebbek által háborgattassék, fél valamit szólni, vagy valamit cselekedni, a' mivel másokat megbánthatna 's ellenségeivé tehetne.

Továbbá másodszor mái világban, igen szokás a' popularitást vagy a' sokaság' kedvében lételt vadászni, 's ugyan azért számtalanok attól tartanak, hogy köz-kedvességeket 's barátjaikat elvesztenék, 's csak magok maradnának, ha vélekedéseiket szabadon ki nyilatkoztatnák.

Ezek az emberben magában találtató okokon kívül, még az újabb országok alkotmányai is gátolják a polgári bátorszívűséget. A régi időkben az országoló kiosinysége, a háborúknak, mellyeknél többnyire az egész polgári-létel veszedelemben forgott 's kiki tulajdon képen a maga tűzhelyéért harczolt, heves folytatása, 's az országlással szoros egybe kapcsolatban lévő vallás igen elősegítette a polgári bátorszívűséget. Most egészen másképen van a dolog. Az országok nagyobbak, a háborúk távolabb, kevesebb tűzzel, 's csak nem minden saját haszon nélkül folytattatnak, az egyes emberek a határtalanabb hatalom által az ország dolgaiban való befolyástól ki vagynak zárva, a hivatalok fizetéssel járnak, a tisztviselők a felső hatalom által neveztetnek, 's attól függenek; mind ezen környülmények az egyes tagokat részszerént hidegekké teszik a haza eránt, részszerént hogy egészen megne romoljanak, kénytelenek csak saját hasznokat keresni. Ide járul még, hogy a keresztyén-vallás eleintén az embereket minden lelki kimívelkedtetés nélkül vette által, 's a külső nyomorgattatások békéveltűrését legfőbb kötelességeikké tette, sőt a papi hatalom beléjek vakengedelmességet, 's a haza eránt tökéletes hidegséget plántált, mellynél fogva az utóbb megerősödött és nagyobbodott világi hatalomnak annál könnyebb volt vak engedelmességet kívánni.

Mi, így szölli a szerző, polgári jussainknak nagy részét visszanyertük; de polgári boldogságunk tökéletességének még egy nagy csorbája az, hogy a polgári bátorszívűség híjjával vagyunk. 'S azután azon eszközök-

ről szól, mellyek által azt megszerezni lehet, 's azt állítja, hogy csak a' nevelés által lehet megszerezni. Megbizonyítja, hogy annak megszerzése még a' határtalanabb hatalmú országlás alatt-is lehetséges 's ott még legszükségesebb. Ezen lehetőségnek megmutatására előhossa Morus Tamás, L' Hopital, de Harley és Molé példáit.

A' régi Nemzetek egy oldalú és az egész emberi Nemzet' kimíveltetését akadályoztató haza szeretete a' szerző' állítása szerint nem a' mi időnknek való. Le kell tehát mondani mind azon törekedésekről, mellyek szerint a' régiek a' saját hazájok eránt való szeretetet más Nemzetek' gyűlölésére építették; hanem a' polgári dolgok' nyilvánossága eránt szeretetet és az ország' törvényeire 's polgári szerkeztetéseire 's intézeteire figyelmeztetést kell a' lelkekbe plántálni. Ezen szeretet és figyelmeztetés kicsinyenként olly hajlandóságot támaszt a' hazához, hogy annak javára nézés minden igyekezeteikkel öszszeszövődik, 's ebből önként következik a' polgári bátorszívűség, minthogy a' haza javát a' magunk' javával szoros öszszeköttetésben látjuk. Ezen bátorszívűség' élesztését a' nevelés egy szükséges részének kell tartanunk. Erre nézve elsőben a' történetek' tanításánál szüntelen a' jelenkorra, 's a' mostani polgári intézetekre kell a' tanulókat figyelmeztetni, 's különösen a' Nemzetek' belső életét, erkölceit, házi foglalatosságait 's a' polgári intézetek eránt való vélekedéseit szükséges elevenen lerajzolni; melly tárgyakat az ifjúság külömben-is legörömostebb tanul; továbbá, a' Philosophiának kivált cselekvői részére-kell

a' régiek' módja szerint oktatni, úgy hogy abból eleven erkölcs - tudomány legyen, 's hogy a' tanulók szüntelen figyelmeztessenek az ország' külömbféle intézeteire, 's azon kötelességekre, melyeket a' polgári életbéli öszsze ütközések' eseteiben saját hasznok feláldozásával-is követni szükséges, végre a' vallásbéli tanítás-is mindenkor különösen ügyeljen a' polgári kötelességekre 's ezeknek megsértését lelkiismeret ellen való bűn gyanánt terjeszsze-elő. Mind ezen tekintetekben igen sok szépet, 's jót mond az író, még pedig nagyon szívreható módon. Nem külömben a' házi nevelésről-is nagyon józanon tanít.

A' könyvnek utolsó szakaszában, még azt kívánja az író, hogy a' kormány a' polgári erényeket a' vallás által-is megszenteltesse, 's a' polgárokat azoknak gyakorlására minden hatalmában lévő eszközök által serkentse.

14.

A' Munka.

(Allegoria.)

A' Munka, gyermeke a' szükségnek, és anyja az egészségnek 's megelegedésnek), két leánnyival együtt, valamelly hegy' aljában igen silány kis kunyhóban éldegélt, tova városok-

tól és városi emberektől. Egykor kedve duzzant szemlélni a' nagy világot. Útnak eredt tehát; jobbjá felől méne az egészség, balja felől a' megelégedés. Mindketten anyjokat nyájason mulattatták, és útját rövidítették. Vidámon haladtak keresztül erdőkön, mezőkön, falukon, városokon, és végre megérkeztek a' fő városba épen és egészségesen. A' város' kapuja előtt a' Munka arra kérte leányait, hogy őt elne hagyják sehol; mivel másként mindnyájan szerencsétlenül járnának. De kérése hiába lett. Az egészség elhagyta magát csábíttatni a' lakmározástól; és betegen, nyomorútan holt-meg. A megelégedés, nénjétől fosztatva, engedett a' restség édesgetéseinek; és attol fogva felőle nem hallatszott semmi. A' Munka nem fáradt-meg ugyan két leányinak mindenütt és mindenfelé keresésében: de végre a' semmivel-nem-gondolás elakasztotta, és nagy nyomorúságban múlt-ki a' Világból.

E. I. P.

15.

Némelly jegyzések Ury Jánosról.

Szívbeli örömeire válik minden Magyarnek, midőn hallja, hogy hazafiai közül némellyek a' külföldön magokat akár a' szép mesterségekben, akár a' mély tudományokban megkülömböztették, a' Nemzetre

diszt terjesztettek, 's az idegeneknek igazságtalan szavait, melyekben a' Magyar az emberi Nemzetnek legszebb foglalatosságaiban ügyetlennek kiáltották, ha dítseretére nem változtatták-is, legalább közben-közben elnémították. Nálunk csaknem közönséges környülállásaik minden nagyra temett elméknek, hogy a' külföldön tenyésznek, 's ott érik el kifejtődésöknek jelességét. Legtöbbször vonsz-ki közülök a' céljoknak inkább kedvező alkalmatosság, úgymint: tudományos intézetek, könyvtárok, ritka kéziratok, nyelvtudományos egyesületek, híres tudósok, művészek; némellyeket, fájdalom! gyámultalanság, legkevesebbeket csupa történet. — De nem csak örülnünk kell az ilyen eseteken, midőn t. i. a' külföldön halljuk Hazánkfiat az érdempályára fellépni, sőt azon derék testvéreinket nagyra is kell becsülnünk, különösen azért, mivel még eddig nem igen volt más eszközünk, Nemzetünket a' külföldön esmeretessé tenni. Tiszteletünknek legszebb módja pedig az, ha őket benn a' Hazában elhíresítjük, életök' folyását 's munkásságjuk' fogamatját feljegyezzük, 's mintegy serkentésül közönségesse teszszük; egy szóval, ha arról gondoskodunk, hogy külföldön élő nemes hazánkfia a' miénk maradjon.

Ezen tekintetből közlök némelly jegyzéseket egy derék hazánkfiáról, Ury Jánosról. — Ő a' múlt századnak második felében Ultrajectumban, azután Leidenben Schultens alatt tanult; utóbb Oxfordba általmenvén, a' napkeleti nyelvek' tudományjában úgy elhíresedett, hogy ezen nemben a' legnagyobb Philologusok közé tartozik. Sax, *Onomasticon Literarium* című munkájában ezt mondja róla, a' VIII. Darab' 368-dik lapján: *Vir literarum orientis peritissimus*: — melly névvel Sax csak keveseket szokott megisztelni.

Oxfordban adott-ki Ury több könyveket, ú. m.

1) *Carmen Arabicum, sive verba Doctoris Aude-dini Almesaphi, de religionis Sorniticae principiis, numero vincta.* 1770.

2) *Epistolae Turcicae et Narrationes Persicae; accedit Appendix de Literarum Persicarum permutatione.* 1771.

3) *Rabbi Jehudae filii Salamonis, vulgo Chariz, de Eloquentiae Hebraicae principiis, primus et vicesimus Consensus de latrone transfigurato.*

Utóbb Oxfordban a' Bodlei könyvtárban lévő napkeleti kéziratoknak összeszedése bízattatott reá. Lásd: *Saxii Onom. Liter.* — és különösen: *Jacob Jonas Björmstähls *) Briefe auf seinen ausländischen Reisen, an den königl. Bibliothekar C. C. Gjömvell in Stockholm. Aus dem Schwedischen übers. v. Just. Ernst Groszkurd. 3 Bde. Leipzig 1780—81, — a' hol az első Kötet' 163-dik lapján, 14-dik Septből 1770. ezt olvashatni: Man arbeitet jetzt in Oxford mit allem Fleiß an einem neuen Verzeichniß der dastigen orient. Handschriften; man hofft, es werde gut und vollständig, da Herrn Cassiris schöner Catalogus Bibliothecae Escorialensis Arabico-Hispanicae zum Muster genommen wird. — Diese Arbeit ist Herrn Ury, einem jungen und geschickten Ungar auszuführen aufgetragen: ein so großer Mangel an morgenländischen Gelehrten ist in England, daß man Ausländer zu Hülfe nehmen muß.*

*) Björmstahl Jak. Ján. Svéd eredetű Tudós, szül. 1731. Rudbeck Károly Fridrik nemes ifjúval beúta Francia, Olasz, Hollandus, Angoly és Görög országokat; a' Londoni Academiában Keleti és Görög Literatura' Professorának kineveztetett: de midőn Constantinápolba úta, Olympus mellett egy faluban megbetegedett, 's Thessalonikába vitetvén, itt a' Svéd Követ' házában Jul. 12-kén 1779. meghalt. Többet róla: *Saxii Onom. Lit. VII. pag. 243.*

Jóllehet Ury nem Cassiri' methodusa szerint, (a' ki tudniillik olly Catalogust irt az Escuriali Könyvtárban lévő kéziratokról, melly nem tsak azon kéziratoknak bírását, sőt még nyelveik' tudását is elmúlhatóvá teszi), készítette-el Catalogusát, de mind e' mellett annak nagy érdeme abból-is kitetszik, hogy nyoltz esztendőnél tovább foglalatoskodott vele. (Bjömstähl's Briefe 3-ter Band Seite 262.) kijött ezen munkája illyen czím alatt: Bibliothecae Bodleianae Codd. Mss. orientales. Catalogus a Joh. Ury. Oxor. 1787. (fl. 18. C. M.)

Dolgozott továbbá Ury egy, Meninsky' Arabs-Perzsa-Török Lexiconjához való Toldalékon, melly azonban még sem jött világ' elébe. Lásd ugyan Bjömst. Lev. 3-dik Köt. 263-dik lapján: Herr Ury ist ein sehr gelehrter Mann, hat aber keinen Geschmack. Er arbeitete auch an einem Anhang zu Meninsky's Lexicon, *) in Rücksicht auf die darin fehlenden persischen Wörter, als die ostindische Handlungsgesellschaft zu London Willens war dieses Wörterbuch herauszugeben, welches jedoch in's Stecken gerieth. —

Ennyit tudhattam-meg Uryról. Születése' esztendejét, helyét, élete' további folyását, pályáját, halálát 's több más környülményeit nem találtam. Szolgáljanak ezen töredékek egy ügyesebb Írónak tárgyúl Ury' tökéletes életrajzához.

Szepezdi KISS JÁNOS,
Bécsben.

*) Kijött ezen könyv Bétsben Ury János' Toldalékja nélkül, illy czím alatt: Meninsky Fr. a Mesgien: Lexicon Arabico-Persico-Turcicum. 4. Vol. Fol. 1780. ch. impr. fl. 117. xr. 30. — ch. script. fl. 175. C. M.

16.

A' nyelv vagy beszéd Filozófusi szemmel tekintve.

A' mi esméreteink' tárgyai, a' dolgok; lelkünkön kívül vagynak — azoknak esméretei 's rólok készült gondolatok a' lélekben; ezen esméreteknek, gondolatoknak nevei a' szájban — ezen szájbeli nevek nem egyebek, hanem a' lélekben benn lévő esméreteknek, gondolatoknak jegyei. Sokszor ezen jegyek az esméretektől és az esméretek által jelentett dolgoktól egészen különböznek, de sokszor azokkal megegyezni láttatnak; kivált ha a' jegyek a' dolgoknak természetéhez, 's azon természetnek törvényeihez lesznek alkalmaztatva.

Innen már a' jegyek kétfélék lesznek; vagy szabad akarat szerint formáltattak, vagy természetesek, az-az: a' természethez közelebb járók.

Mind a' két rendbeliek a' Teremtőnek kedves ajándéki, mert ha azok nem volnának a' mi gondolatink másokkal nem közölthetnének, sem a' másokéi mivelünk.

Adott hát a' Teremtő ilyen jegyeket, vagy jegyek' tsinálására való tehetséget az állatoknak-is, a' némáknak-is, a' szólló embereknek-is.

Nem-is lehet egy állatot-is gondolni, a' melly valamelly jeggyel maga belső érzését, vagy esmeretét ki ne jelentené, ámbár a' mi szoros határok közzé tétetett tapasztalásunk csak kevés állatok körül tehet vizsgálódásokat.

Az állatok szólló vagy jelentő jegyei minden állathoz képest különbözők, melly különbözőség függ az ő természeti alkotásoktól, a' szóllás-eszközei (organumi) öszszeszerakításától; az ég-hajlattól (climától) és a' helytől, a' hol laknak.

Az emberek' szólló vagy jelentő jegyei-is különbözőnek ugyan azon okokra nézve; sőt változnak az élet ideje, a' gyakorlás, és az életnek vagy állapotnak nemei szerént-is.

A' beszéllő embereknek szólló vagy jelentő jegyei származnak a' szájnak, ajakoknak, fogoknak, nyelvnek, ínynek mozgása által; vagy a' test' némelly részeinek hajtogatása által; vagy papirosra, fa-táblára, és akármelly más matériára letett megkülömböztető jelek (caracterek) által.

A' beszéllőknek szólló jegyei, mellyek a' száj és ennek több részei által kinyomattnak, szóknak (voces) neveztetnek.

A' szó már nem egyéb, hanem a' mi gondolatinknak megkülömböztetett és ízekre szaggatott hang által kifejeztetett jegye.

Ez az ízekre oszlott hang a' mint vagy az ajakok, vagy a' fogak, vagy a' nyelv, vagy az íny' nyomulása 's mozgása által léssen, úgy származnak a' szókat kitsináló betűk-is, és azok az őket szülő száj' eszközeiről vészik a' magok nevezetőket, és most ajakos, fogas, majd nyelv, és torkos betűknek mondattatnak.

A' betűkből lesznek a' szók.

A' nyelvet vagy beszédet kicsináló részek, a' magokba hangzó betűk (vocalisok) a' más-sal hangzók (consonansok), az egyberagadt magokba hangzók (diphthongusok), az egy ej-tésű szó részek (syllabák), a' szók (voces), az eredet szerént való szók (primitivae), a' származtatás által lettek (derivativae), az e-gyesek (simplexek), a' mással egybe rakat-tak (compositák).

A' magokba hangzók, vagy vocálisok, a' szájnak bizonyos kinyitásával járó ízekre szag-gatott hangok. Nincs nyelv ilyenek nélkül egy-is, és ezek a' nyelvből ki nem maradhat-nak, az honnan természetes dolog vocálisok-kal élni, és a' szólló embernek nem függ a-karatjától, éljen-e vocálisokkal vagy ne éljen.

Az Europai Nemzetek' nyelveiben szinte ugyan azon egy egyenlő számú vocalisok vagy-nak, de a' Napkeleti nyelvekben több szám-mal találtnak, és ha a' vocálisoknak ere-detét 's természetét meggondoljuk, valósággal több vocálisok lehetnek ötnél, mivel a' szá-jnak kinyitása módjai öt formáknál több fé-leképen eshetnek-meg.

A' consonánsok így neveztetnek, mivel a' vocálisokkal együtt hangzanak; e' tehát a' természete a' consonánsoknak, hogy vocá-lisok nélkül ki nem mondattathatnak, hanem a' vocálisokat vagy magok eleibe veszik, vagy magok után hordozzák.

Nem lehetetlen hogy legyen nyelv con-sonánsok nélkül; még-is a' melly nyelvek elei-től fogva voltak, 's a' mellyek ma vagynak mind consonánsokkal jártak 's járnak ma-is.

A' consonánsok' száma nem mindegy ma minden Nemzeteknél, nem-is mindegy volt eleitől fogva; mert a' Görögök' nyelvében előbb kevesebb számmal voltak, azután találtattak-fel a' kettős consonánsok, mellyekkel a' consonánsok' száma szaporodott. Lehetséges-is a' consonánsok' szaporodása, mert azok a' szájnak, ajakoknak, fogaknak, nyelvnek, ínynek, toroknak különböző összszenyomulásai-ból, változásiból származnak, már pedig lehetnek azon részeknek többféle összszenyomulásai, mint a' hány consonánsok ma szám-láltatnak.

A' mi természetes a' consonánsokban, és a' mi ki nem maradhat, az abban áll, hogy a' consonáns a' szájnak 's annak részeinek összszenyomulása nélkül, 's egy vagy más vocálisnak magához vétele nélkül meg nem eshetik. — A' pedig már az embernek tetszésétől függ, a' maga szájának 's annak részeinek minémű összszenyomulást adjon, erősebbet-e? gyengébbet-e? Az-is a' tetszéstől függött, e' vagy ama consonáns mellé, mellyik vocalist adja — és ismét hogy egy vocalishoz kevesebb vagy több consonánsokat kössön.

A' diphtongusok a' vocalisok' összszerakásából, vagy csomójából származnak; az honnan annyi diphtongusok lehetnek, a' hányféle vocalisok' összszerakási gondoltathatnak; melly szerént látni való dolog, hogy lehetnek több diphtongusok valamelly nyelvben, mint a' Magyarban vagynak; a' minthogy többek-is vagynak a' Francziáknál; 's régen-is többek voltak a' Görögöknél, melly két Nemzeteknél sokszor három vocalisok-is járultak-össsze, hogy egy diphtongust csináljanak.

Úgy tetszik, hogy a' diphtongusokkal való élés nem éppen olyan elkerülhetetlen szükségű dolog, kivált mikor megvagynak a' nyelvben a' vocálisok és consonánsok; mindazonáltal a' nyelvnek pallérozottsága, a' Nemzetek' sokféle szükségei, és a' szóknak különböző által-meg-általváltozási miatt kimondhatatlanoknak ítéltettek a' diphtongusok.

Ha több betűk együtt vétetnek, lesznek az egy ejtésű hangok (syllabák), 's ámbár néha megesik, hogy egy betű-is csináljon syllabát; de többnyire a' syllabának kicsinálására, két 's több betűk-is kívántatnak: sehol pedig a' betűk' olyan öszszezsomózása nem lehet, a' honnan a' vocális kimaradhatna.

A' Napkeletiek egy syllaba' csinálására sokszor csak két betűket vesznek-fel, soha pedig háromnál többet nem. De már a' Napnyúgotiak vesznek négyet-is; sőt az Északiak, mint a' Lengyelek-is, öt betűket-is vesznek egy syllaba kicsinálására.

Már a' syllabákban elmaradhatatlan és természetes, hogy vocális és consonáns rakasanak egybe, csak kevesek lévén az olly syllabák, mellyek egy-egy vocálisból állanak. — A' pedig változó és szabad akarat szerént való, hogy egy syllaba kicsinálására több vocálisok 's több consonánsok járúljanak-összsze.

A' syllabából lesznek a' szók (voces). Ha a' syllabának vagy eleihez más syllaba ragasztatik, vagy hátuljához más tóldatik, mind ezekből szó származik — vagynak olly eredeti szók, mellyek csupán egy syllabából állanak — de többnyire a' szók más-meg-más syllabáknak egybe rakásából lettek. — A' honnan a' szóknak természetéből foly az ki, hogy

a' syllabák szaporodjanak, öszszezsomóztasának.

A' Napkeletieknél a' syllabáknak e'féle öszszerakása nem igen erősen szaporított, mert három syllabáknak öszszerakásánál többnek szaporítása nem volt szokásban.

A' Napnyúgotiak sokszor öt syllabákat-is öszszevernek egy szó kicsinálására. Sőt sokszor egész szókat-is hozzá toldanak egész szókhoz, hogy új szót szüljenek.

A' Napkeletieknél sokszor a' syllabának vagy eleihez vagy utóljához egy betű ragasztatik, 's azzal új jelentés hozatik-be, 's új szó születik. — A' Napnyúgotiaknál pedig az új jelentések' behozására új szók vétetnek-fel az öszszerakásba (compositioba). Innen láthatni azt, hogy a' Napkeleti nyelvek sokkal együgyűbbek (simpliciores), magokkal meg egyezőbbek, könnyebbek, és a' természettel öszszeillőbbek, mint a' Napnyúgotiak.

Az egyberakás (compositio) a' szókban léssen, vagy egy syllabának, vagy egy egész 's több szóknak hozzáadása által. — A' Napkeletieknél kevés öszszerakott (composita) szók vagynak 's kevés részekből rakattak-öszsze — a' Napnyúgotiaknál többek az ilyenek, 's hosszabb öszszerakásból állanak.

Az öszszerakás törvénye sem mindenütt egy; mert a' Napkeletieknél az öszszerakás rövid, eggyes, 's kevés részekből álló. A' Napnyúgotiaknál ellenkezőleg van.

A' mi a' lehúzottakat, vagy származtat (derivativa) illeti, nincs egy nyelv-is, mellyben a'féle lehúzottak ne volnának, mégis az ilyen származtatás inkább van szokásban a' Napkeletieknél; — a' Napnyúgotiak a'

származtak vagy lehúzottak helyett öszszerekottakat (compositumokat) vesznek-fel.

A' származtatás törvényje 's formája sem mind egy, — a' Napkeletieknél az együgyűbb, magához hasonlóbb; a Napnyúgotiaknál különböző 's változó.

A' Magyar-nyelvben, mint a' Napkeleti-eredetűben a' magokba megérthetők (substantivumok), majd mind ugyan azon egy módon végződnek, 's azok a' végek (terminatiók) többnyire *ás, és, ág, ég, at, et, ány, ény* he végződnek, a' mint az-is különösse a' Magyar-nyelvnek 's Napkeletieknek, hogy három consonánst egy vocális mellett ki nem mondhatnak, mint a' *pűrűtsők* név bizonyítja, sőt két consonánst-is egy vocálissal szakasztanak-meg, mint a' *kraitzár* helyett karaitzárt, a' spanyol-viasz helyett ispinyol-viaszat mondanak.

Sok bajt csinál a' nyelvben az élesítő hang (accentus), melly egy nyelvből sem maradhatki; de a' Napkeletieknél gyakrabban van szokásban; innen van, hogy a' Sináknál ezen egy syllabában *chu* négy, és ezen másban *po* tizenegy, különböző jelentések vagynak, melyeket az accentusok' külömbiségei szűlnek.

Mind ezen előhordott jegyzésekből kijön az: hogy minden nyelvben van valami természet szerént való, melly el nem maradhat; van szabad akarattól függő-is, a' mi változik, innen van a' nyelvekben a' sok változás, a' sok külömbözés, a' sok szokásból kimaradás, a' sok megfogytatkozás, és néhol a' megfáinulás, pallérozódás.

Hányféle nyelvek vagynak vagy lehetnek, azt alig lehet felszámolni, holott ugyan azon

egy Nemzet' nyelvében-is sok külömbségeket lehet tapasztalni, — a' kitettség több külömbözések még-is e' következendők: vagynak, kik szinte csak a' vocálisokkal élnek mikor beszélnek; vagynak a' kik ajakaikat a' beszéd közben össze nem fogják; vagynak, a' kik mikor beszélnek, síkóltanak, mint a' pávák; vagynak, kik énekelve beszélnek; vagynak, kiknek csak kevés szavakból álló nyelvek vagyon.

Mellyik a' legrégebbi vagy legelső nyelv? régolta kérdésben forog. A' melly Nemzetek magokat legrégebbieknek tartották, mint az Indusok, Sinák, Égyiptombéliek, Babylonbéliek, Scythák, azok a' magok nyelvöket tartották legrégebbieknek; Psammeticus Király egy hitván próba-tétel után a' Syriai-nyelvet állította legrégebbieknek 's legelsőnek. — Mások a' Mó'sesét vagy a' 'Sidó-nyelvet. — Functius azt erősíti, hogy az első nyelv kiholt; de abból lett a' Scythák' nyelve, ebből származott a' Celtai 's régi Német-nyelv, az Olasz- vagy Deák-, Görög-nyelv-is. — A' nyelveknek egymáshoz közeljáró szóllása formái, szavai, azoknak atyafiságát, 's egy eredetből való származását megbizonyíthatják.

Mi adott eredetet a' nyelveknek, abban sem tudnak a' tudósok megegyezni: — ki az Isten' különös tanításából hozza azt ki — ki a' természeti szóllás eszközeinek alkotásából — ki a' szüntelen való változásokból, 's a' hasonlatosság szerént való ítélesemből (analogiából), ki a' társaságbeli egybeköttetésből, — ki az okossággal való élésemből, 's az okosság pallérozottságából (culturából).

Mind ezek együtt véve sokat tehetnek valamelly nyelv' származására. — De ha az embert megtekintjük, olyannak találjuk természet szerint, a' ki alkalmatossá tétetett a' természettől arra, hogy a' nyelvnek vagy szóllásnak eszközeivel bírjon; mert adattak néki a' természeti dolgok' hangjait követő, azon hangokat kinyomó erők, és így szok' csinálására való tehetségek. — A' mi pedig a' mi első szüléinknek nyelvöket illeti, mivel tőlök távol volt a' hosszas tapasztalás, magokra sem hagyattattak, mint Isten' keze munkái; hiba nélkül lehet állítani, hogy Isten-től vették a' szóllást-is, nem csak annak tehetségét.

A' nyelveknek külömbözéseit sokan a' Bábel-Tornya építésekor történt özszezavarodásból hozzák-le; — de helyesebben ítelnek azok, kik a' nyelvbeli külömbséget a' szóllás eszközeinek, az ég-hajlatnak, a' szokásnak, a' nevelésnek, az okossággal való élésnek, a' pallérozottságnak vagy culturának külömbözéseinek tulajdonítják, úgy a' Nemzetek viszontagságainak, 's egymással való egybeköttetéseinek.

Az Európai nyelvek közt a' kimondásra nézve legbajosabb a' Lengyel-nyelv, legkönnyebb a' Belga-nyelv. — A' ki a' Lengyel-nyelvet könnyen megtanúlja beszélni; — az a' többieket-is megtanúlhatja könnyen, — a' ki a' Belga nyelvet tudja beszélni; még távol vagyon a' több nyelveken való szóllástól.

A' nyelvnek tökéletesedése, sok külömböző okoktól függ, vagy az okossággal való éléstől és annak culturájától; vagy a' mester-

ségtől; vagy a' tudományoktól; vagy a' viszontagságoktól; vagy valamely történettől; vagy a' tudós társaságoknak közös munkájokból; vagy a' Nemzet' csinosodásától; vagy mind ezen okoktól együtt véve.

Sok szók maradnak-ki valamely nyelvből az Írók' munkájiknak elfogyása miatt; sok szók elvesznek, ha az azok által neveztetett dolgok a' mi tapasztalásaink elől elragadtatnak, mint elvesztek sok a' régiek előtt esmeretben volt állatok' nevei. — Sok új szók ütik-fel magokat, a' midőn új dolgok találtatnak-fel; mint megesik a' Fűvésztudományban; a' felbonczoló - mesterség - tudományjában; a' természet Históriájában, és a' kézi-mesterségekben.

Ha különböző Nemzetek-nyelvének szavai öszszeszedegettetnek; azokból megtetszik, minemű ostobaság, tudatlanság, dúrvaság volt náluk, 's vagyon még ma-is a' mostaniak' nyelvök szerént; kitetszik az-is minemű culturára emelkedtek-fel, vagy egy, vagy több mesterségekben, tudományokban. — Szintügy kitetszik az öszszeszedett szókból mind a' nyelvnek, mind a' Nemzetnek szegénysége, vagy bővsége 's gazdagsága; szüksége, vagy pompája; takarékosága, vagy vesztegetése; virtussa, vagy vétke; áldás-mondása, vagy káromlása; okossága, vagy képtelensége; helyes- vagy bal ítélet-tétele, sőt csalfa vélekedése-is. — A' Magyaroknak, minden más Nemzetek felett való éktelen káromkodási, és a' sok *R* betűvel járó ropogós szavai a' Nemzetet erősen caracterizálják.

A' nyelvekből és azoknak szavaiból lehet megítélni, az esméretnek melly gráditsára e-

melkedett volt fel a' Görög Nemzet; mellyikre a' Római és a' máj Nemzetek-is mellyik grádicsán állanak.

Így ítélni-meg a' nyelveknek egybe-vetéséből, mellyik Nemzet multa légyen-felyül a' másikat, 's mellyik nemében a' mesterségeknek és tudományoknak?

Hasonló módon lehet által-látni, minden Nemzet millyen lett légyen a' maga csecsemőségében, millyen fennebb emelkedett életeidejében.

A' Magyarok-nyelvének szavai közt, többet lehet találni, mint más nyelvekben olyakat, mellyek a' természeti dolgok' hangját követik és az analogia törvényje szerént formáltattak; mint e' következő szók mutatják: pityeg, kukurikol, tsirikkol, kelepel, bög, béget, károg, korog, ropog, morog, zörög, csattog, pattog, 's a' t.

Sok régiek' írásiban, sőt az Aristoteles és a' Kánt írásaiban-is vagynak haszontalan, 's nem a' természetet 's abban fundált dolgokat jelentő szók; a' minthogy sok olyan megkülömböztetések (distinctiók) is vagynak nálók, mellyek nem a' természet' fundamentomán állanak. — A' Scholásticusok' írásiban pedig épen semmit nem jelentő szók-is olvasatnak.

A' Filozófiába bécsúszható szóknak, világos értelmű, tulajdon jelentésben lévő, meghatározott, nem hasonlatosság szerént valóknak (metaphoricusoknak) kelletik lenniük, 's olyanoknak, mellyek mindenütt és mindenkor a' természetre mutassanak. — A metaphoricé tsinált szók inkább a' Poétáké 's Orátoroké.

Ha valamelly nyelvben kevesek a' szók, az annak a' jele, hogy a' nyelv szegény, az esméret szűk és szoros határú. — Ha a' szók több számmal vagynak, 's kivált a' gyökeres szók (radixok) sokak: a' nyelv és az azzal járó esméret gazdag. — Ha a' szók homályosok, vagy metaphoricusok, a' nyelv 's az esméret szegény és a' tökéletességtől távol van.

Vagynak szók, mellyek a' természetet követik, 's az ilyeneket tisztán meg lehet érteni; — vagynak, mellyek a' csalfa vélekedésekkel köttettek-egybe, és ezek az esméret' igazságát eltakarják; — vagynak hasonlatosságot (analogiát) követők, ezek a' természet után járnak, 's nem hibáznak; — vagynak a' tökéletességtől legmeszszebb lévő nyelvben semmit nem jelentő szók-is.

Van sokszor a' szók között harc-is (Logomaetria) mellyről Veremfels szép magyarázatot tett. — Van a' nyelvnek vagy szóknak a' vélekedésekbe, és viszont a' vélekedéseknek a' szókba való befolyása, mellyet Michaëlis megmutatott.

A' szók között és a' gondolatok közt van néminémű megegyezés, egyébaránt a' száznak nyomúlásai által, soha kinem jelentethetnék az, a' mi benn véghez ment a' lélekben. — És már ebből a' megegyezésből nem ok nélkül hozzuk - ki azt, hogy valamelly Nemzetnek olyan, és annyi esméretei vagynak, a' millyen, és a' hány szavai. — De mivel mégis több dolgok vagynak a' világon, mint az embereknek azokról való esméretei, és több esméretek, mint az azokat kifejező szók; innen nem mindenkor helyes az ítélet-tétel a' szóknak bővségéről vagy szükségéről, az es-

méretnek bővségére vagy szükségére, és így a' Nemzeti-tudomány' állapotja megítélésére.

Van a' szók között és a' gondolatok közt különbözés-is; nem csak abban, hogy a' szók külső hanggal nyomattatnak-ki, a' gondolatok pedig benn a' lélekben mennek véghez; hanem abban-is, hogy a' szók sokszor a' természettől meszsze távoznak, úgy hogy alig lehessen felvenni, hova czélozzanak. — Innen látni való, hogy több van a' gondolatokban, mint a' szókban; hogy a' szók szabad akaratól függvén többnyire változás alá vagynak vetve, mellyek állandó megbizonyító erősségül (argumentum demonstrandi) nem vétettethetnek, 's többnyire mind el-is hibázták a' dolgot, a' kik a' névből vagy szóból vettenek bizonyító erősséget.

Legjobb szók azok, mellyek a' természetet követik, vagy azon fundáltattak, mellyekkel a' dolog nyilván kijelentethetik, megvilágosíttathatik, mellyek által a' mi gondolatink másokkal jobban közöltethetnek, és mi másoktól megértettethetünk, 's úgy mások-is mi tőlünk megértettethetnek.

Illyen szókat kívánnék én az új szókat csináló Mestereknek műhelyekbe! —

SZIGETHY Gy. MIHÁLY,
Professor.

17.

A' leggazdagabb Fejedelem.

(A' XVI-dik Századból való elbeszélés.)

Egykor Német-országának számos Fejedelmei a' Wormszi Császári palotában barátságosan együtt ülven, versent kérkedtek az ő országjoknak elsősegeivel, fejenként mindenike. A' Szasz Fejedelem az ő hegyeinek ezüsstel bővelkedő bányáit magasztalá; a' Rajnai az ő mezeinek bujálkodó veteményit, és szőlős hegyeinek becses termékjeit; a' Bajor az ő nagy városait, és gazdag Klastromjait. A' Würtembergi Herczeg pedig, a' hosszú szakállú Eberhard, ímígy szóllott: „Csak kisdéd „városokat mutathat az én országom; és sem „hegyeim, sem mezeim nagy bőséggel nekem „nem adóznak; de akár éjjel, akár nappal, „akár az erdőnek magányos homályiban, a- „kár a' városi zaj fényes világánál, bátran „hajthatom-le fejemet mindenegy alattvalóm- „nak ölébe!“ És minden öszszegyűlt Fejedelmek köz-akarattal felkiáltottak: „Würtembergi Eberhard! Kegyelmedé a' jutalom!“

Közli EDVI ILLÉS PÁL.

18.

Lantomhoz.

Hallod, édes Lantom, serkenj-fel álmodbúl,
Tisztítsd-ki magadat heverő porodbúl,
Tekerj-fel tizenkét szálát a' húrodbúl,
Vigyázz, botlás volna kifogni hangodbúl.

Ládd, míg a' puhaság' ölében hevertem,
Addig szeget senki fejébe nem vertem;
De hogy fás regulát fásan írni mertem, (?)
Azolta magamat sok bajba kevertem.

Úgy-e megmondottam néked jó előre,
Hogy eljutok veled arra a' mezőre,
Hol úzendő leszek egész nyakra-főre,
'S a' hol legtöbb bombák hullnak a' kezdőre.

Egyik alig végzi ellenem dölýfeit, *)
Masiknak már készen olvasom mérgeit,
Noha nem irígylém senki érdemeit,
Sem a' kérkedésig halmozott kincseit.

Dessewflytúl harsog három Hős' kelleme, **)
Hazat végig futja azoknak érdeme,
Mert lám engem döfvén, sokat nyert szelleme,
Sokat a' sziklakat hasító vers-neme.

Semmi sem vált volna Hősök' kellemébúl,
Ha kimaradt volna a' Grófnak versébúl
A' harmadik strófa, Minerva' könyvébúl,
Ítélné akárki önnön érzésébúl.

*) Lásd: F. M. O. Minerva 4-dik Negyed, 1828. lap 1998.

**) Lásd: F. M. O. Minerva 5 dik év 1829. első Kötet, lap 60.

A' gőg a' kicsinyben kicsinyt-is sokalja,
 Ha kényjéhez nem fér össze-is szabdalja,
 A' kicsinyt előtte szóllani se hallja,
 Külömben mérgéből még meg-is sarkalja.

Lásd Lant, jó lett volna például felhozni,
 Dicső érdemeit kényyég nyomozni,
 'S feltalálván egyig halomra halmozni,
 'S így a' Grófnak tellyes örömet okozni.

Csak hogy a' Nagyoknak megnyerni kegyelmét,
 Annyi mint előre látni veszedelmét;
 Könnyebb barátjává tenni Fejedelmét,
 Mint egy Író-Nagytúl kivívni védelmét.

Úgy-e Lant, hogy vagyon Grófnak-is határa?
 Mellyen ha túl szökik, nem ügyelt magára;
 Számot tartván kiki a' maga jussára,
 Nem túri, szenvedni, a' mi van kárára.

A' Nagyoknak illő nagyokat művelni,
 Minden bajt nemesen szenvedni, viselni,
 Nagy lelket, erkölcsöt Rangjában nevelni,
 Hogy példát a' Kicsiny képes legyen lelteni.

Eszembe jöttök itt *Gvadányi*, *Szécsényi*,
Teleky és *Zrinyi*, *Majláth*, *Wesselényi*, —
 A' ti sokat vívott elméitek' fénnyi
 Által nem csüggedtek Honny-ügyünk' reményi.

Önnön példátokkal biztatók valátok,
 A' szűk ész' szülemény Nalátok nem átok,
 Dúst vagy Irust egykép szívesen hallátok,
 A' honnyi érdemet mindég pártoltátok.

Dessewffy' példája mást tanít korunkban:
 Kis Rangel keveset találunk útunkban,
 Mert bér 's jutalom-mag nincs vetve Honnunkban
 Azért, a' mit beleszívtunk a' tollunkban.

Az Irus sem azért vesz tollat kezébe,
 Hogy könyökig vájjon a' Nemzet' kincsébe,

Vagy trombita, dob-szó hirdesse hírébe',
'S a' nem halandóknak jusson - fel' egébe'; —

Hanem hogy ő-is volt az élők' számába',
A' rendeltetésnek törvényes sorába',
A' mi neki juta, nem vitte sirjába',
Éltében nem hevert Hazája' karjába'.

Engemet-is ez vitt soknak a' kezébe',
Avagy jobban szóllván, késnek a' hegyébe',
Tapsoljon bár némelly illy nyereségébe',
Légyen! mert mi fájhat a' Haza' ügyébe'?

Ha elhagy a' tûrés, felkapom fegyverem',
'S szeget szeggel, vasat vassal addig verem,
Mig ellenségemet földre nem tekerem,
'S így a' diadalmat tőle megnem nyerem.

A' nagy szelidséget kornunk nem javallja,
Mert a' támadóknak nagy számát sokalja,
Az egészet azért senki megnem csalja,
Ha az ilyeneket ő-is megvagdalja.

Ne fájlald Tudós Gróf, hogy sokan valának,
A' kik hittek 's hisznek a' Mester' szavának,
Sokan vagynak a' kik nagyot akarának,
'S végére nem jártak a' kezdett munkának.

Sokan voltak a' kik tanulni szerettek,
Vágyok' ösztönébül nagy útat tettek,
'S a' mit nagy útkokban ők elnem érhettek,
Sokszor egy Gyöngébbtül reá vezettettek.

Lám Nagy Sándor egy volt a' Bölcsék' sorábúl,
Még-is sokszor leszált a' fényes trónjábúl,
Hogy a' Diogenes' szegény hordajábúl
Táplálékot vegyen annak vagyonjábúl. —

Nem Bölcsnek írtam, Kötetem mutatja
A' Bölcsék' szívét hát valyon mi szaggatja?
Talán hogy a' Múzsák' nevendék magzatja
Abbúl mindennapi leczkéit kaphátja?

Írhat az Erősebb jobbat én miattam,
'S lássam így, hogy a' híd eltörött alattam,
Már azzal-is elég örömet arattam,
Hogy e' nagy szükséget eszébe juttattam.

Toldy és Dessewffy, kettőből tán lészen,
A' ki soraimból köz-figyelmet vészen,
A' jót mélyen látván e' pontban egészen
E' honnyi szükségnek elégséget téssen.

Akkor majd édes Lant, meghajtván magunkat,
A' Bajnoknak adjuk köszöntő szavunkat,
Engedelmet kérünk, felhúzáván húrunkat,
Hogy egykor benyújtánk e' kisded sorunkat.

Addig-is, ha a' Gróf felgyúl e' leczkére,
A' mit zengél neki Hősök' kellemére;
Esdekelj előtte, ne légyen terhére,
Elvezetvén őt' e' Maxima' erére:

Midőn vágyunk kíván valamit hallani,
'S hallván, legjobb arról magunkban szóllani,
'S a' Bölcek' e' szavát előttünk tartani:
Ne bánts, nem fog senki téged-is bántani.

PAPP IGNÁTZ,

a' magyar Poësis' szerzője.

19.

MONTAIGNE MIHÁLYRÓL.

Montaigne Mihály, egyike a' legelmésebb 's leglelkesebb Francia Íróknak, régi nemes familiából származott, 's a' Montaignei kastélyban született 1533. Febr. 28-dikán, 's ugyan ott holt-meg 1592. Sept. 13-kán. Az atyja, ki Bordeauxi Polgármester volt, nagy gondot fordított nevelésére; de egyszer'smind különös út-at-is választott abban, p. o. a' deák nyelv tanulását könnyíteni akarván, fíjának míg még a' dajka' keze alatt volt, olyan nevelőt választott, ki francziául semmit sem értett, de deákul beszélni tudott, 's kitől a' gyermek a' deák nyelvet anya nyelve gyanánt tanulta-meg beszéllés által; továbbá fíját reggelenként mu'sika által költette-fel az álmából, olyan vélekedéssel lévén: hogy a' hirtelen felköltés a' gyermekeknek ártalmas 's a' t. Felneveltetése után Montaigne egy ideig a' Bordeauxi Parlamentnél tanácsos, utóbb azon városnak Polgár-mestere volt; de végre minden hivatalokról lemondott, hogy magát egészen a' böltsekedésnek szentelhetné. Mindazáltal nyúgalmát sokképen háborgatta az a' belső háború, melyet Franciaországban a' Hougenottákon elkövetett kegyetlenség okozott, 's melyben ő mind a' két felekezet által üldöztetett. Fő munkája az, melly *Essais* vagy *próbák* czíme alatt legelőször 1580-ban jelent-meg, 's azolta nem csak a' Francziáknál, hanem minden

egyébb megvilágosodott Nemzeteknél-is Classikusnak tartatik. Ebben mind magát, mind általában az embert a' legnagyobb részrehajlatlansággal igen elevenen leírja, 's mindeneknek, kik a' középszerűsége felül tudnak emelkedni, igen kellemes és hasznos lelki eledelt ad. Az első kötetnek vagyon egy magyar fordítása-is, melly Po'sonyban 1803-ban ilyen czím alatt jött világra: *Montaigne Mihály' külömbkülömbféle tárgyak felől való gondolatjai és vélekedései magyar köntösben.* Nagy Tóth Jó'sef által. Ez a' fordítás minden fogyatkozása mellett-is több figyelmet érdemelt volna, mint a' mennyit a' magyar közönség előtt nyert. — Montaignenak itt következő gondolatjai, mellyek nem ezen magyar fordításból vagynak véve, valamennyire megmutathatják, millyen lélek uralkodik az említett munkában.

Montaigne' némelly gondolatjai.

I.

Az Aszszonyokról.

Az aszszonyoknak elejétől fogva vérekben volt férjeikkel ellenkezőképen vélekedni. Két kézzel kapnak minden alkalmon, mellyben ellenek mondhatnak 's ellenmondásokat minden csekély okkal könnyen mentik. Esmertem olyan aszszonyt, ki férjét derekasan meglopta, hogy, mint Gyóntató-atyjának mondotta, több alami'snát adhatna. De a' Tatár hagyja jóvá az illy áhitatos tsalárdságot. — Az aszszonyok minden pénzbéli sáfarkodást méltóságjokon alól való dolognak tartanak, ha az férjeik' tudtával

megyen-véghez; az e'féle sáfarkodást vagy erővel vagy tsalárdsággal, vagy minden esetre férjeik' ellenére kell magokévá tenniük, hogy vele hatalmok' érzése, melly nekik olly igen kedves, össze legyen kötötte.

Nekem minden tekintetben hihetőnek látszik, hogy csak ritkán születnek olly aszszonyok, kik a' férjfiakon méltán uralkodhatnának, kivévén az anyai 's természeti hatalmat, 's talám ezt az esetet-is, midőn büntetésül az ollyan férjfiakon uralkodnak, kik egy hideglelési hagymázban magokat nekik önként alájok vetik.

Az is veszedelmes dolog volna, ha saját gyermekeik között valamelly Korona-örökösének választása, reájok bízattatnék; ezen választás mindenkor a' vak kénynek és félszakos szeretetnek munkája lenne; mert lelkek mjndenkör tele van mértékletlen kívántsissággal és az ollyan dolgok' szerfeletti óhaj-tásával, mellyeket terhes korokban beteg képzelődésök óhajításra méltóknak fest. Rendszerént gyermekeik közül leginkább azokhoz ragaszkodnak, a' kik vagy legerőtlenebbek 's legnagyobb nyomorékok, vagy még ölkben tsúsznak, másznak. Mint-hogy értelmök nem bír elég erővel, az okosság' tanátsa szerént választani; többnyire a' természeti ösztönt követik, mint az oktalan állatok, mellyek kistsinyjeiket csak addig esmerik, míg szoptatják. Azomban ezen természeti ösztön vagy hajlandóság, mint a' tapasztalás mutatja az anyákban, igen erőtlen szokott lenni. Igen csekély jutalomért könnyen arra birhatjuk őket, hogy saját gyermekeiket félre-tegyék 's a' miénket szoptassák; 's a' szoptató-dajkák' nagy részénél úgy tapasztaljuk, hogy kevés idő alatt az e'kép felfogadott gyermeket nagyobb mértékben szeretik, mint a' magokét.

Némelly böltselkedők azt állítják, hogy nem elég a' virtusra hajlandóknak 's eltökéleteknek lennünk, hanem alkalmat is kell keresnünk, mellyben a' virtus hartzolás és szenvedései' meggyőzése által próbára tétessék. Azt kívánják, hogy magunk keressük-fel a' szükségét, inséget, megvettetést és egyéb fájdalmakat, mellyek lelkünket a' virtusban gyakorolhassák:

Multum sibi adjicit virtus lacessita:

A' virtus harcz által nagyon erősödik.

Epaminondas azon gazdagságokat, mellyekben őt a' szerentse igazságos úton módon részeltetni akarta, a' többek között ezen okból nem fogadta-el, hogy, mint maga mondotta, a' szegénységgel hartzolhatna; a' minthogy mindenkor szegénységben is élt. De Sokrates az én vélekedésem szerint még nehezebb harczot harczolt, midőn mindennapi gyakorlásképen felesége' csudálatos természetét tűrtte. Ennél nehezebb tűzpróba nem lehet; kivált mindennapon!

Nem tudom, ha Caesar' és Sándor' bajnoki tettei több erőt kívántak e, mint egy szép fiatal aszszony' állhatatossága, ki a' mi szokásaink szerint eszik, iszik, él, a' világbeli társalkodás által minden dolgok eránt felvilágosodik, olly sok rossz példák által ingereltetik, és még-is a' számtalan kísérteteknek tartósan ellenek áll. Nem esmerek nehezebb tselekedetet, mint az ilyen nem tselekvést. Sokkal könnyebbnek tartom egész életében pántzélt, mint ilyen vestálsi nehéz szüzesség' terhét viselni.

Bizonyára az aszszonyi Nemre a' legnehezebb 's legkeményebb kötelességeket raktuk, de az azokból származó ditsőséget-is neki engedjük. Az aszszonyoknak ez rendkívül hathatós ösztön lehet állhatatosságok' megbizonyítására. Ez által legjobb

alkalmat nyerne nekünk trutzolni, 's az erő' és vi-tézség' csekély ditsőségét, melyet magunknak tulajdonítunk, lábaik alá tapodni. Mindenkor úgy fogják találni, ha e' részben eléggé vigyáznak, hogy ezen úton nem csak a' legnagyobb tiszteletet, hanem a' legnagyobb szeretetet-is nyerik. A' jóra való férjfi azért nem szűnik-meg kedveket keresni, ha tőlök megtagadó feleletet kap-is, kívált ha ez a' megtagadás nem vak kéjből, hanem tisztaság' indulatjából származik. Akármennyit lármázunk, fenyegetődzünk 's zúgolódunk-is, az semmit sem jelent; hazudunk, még inkább szeretjük őket; mert semmi sem bájol bennünket nagyobb mértékben, mint a' tiszta aszszonyi erkölts, a' szelídség' és nyájasság' társaságában.

Ha az aszszonyokon ezen szegény, erőtlen, fegyvertelen lelkeken a' féltékenység uralkodik, akkor nyomorúság látni, melly kegyetlen 's irgalmatlan sorsok van. A' féltékenység elejénten barátság' neve alatt színli-bé magát szivőkbe. De ha ezt egyszer egészen elfoglalta, akkor ugyan azon okok, mellyek benne elébb jó akaratot támasztottak, a' legnagyobb gyűlölségre adnak alkalmat. — Altaljában a' lélek' nyavalyái között a' féltékenység olyan, hogy azt csaknem minden dolog neveli, és csaknem semmi sem gyógyítja-meg. Ollyankor a' férjnek virtusai 's érdemi-is meg annyi gyűjtogatók, mellyek az aszszonyok' bizodalmatlanságát 's dühösségét lángra lobbantják. — Ez a' hagymáz mindent elront és rúttá tesz rajtok, a' mi külömben szép és jó volt. A' féltékeny aszszonynál, ha még olly tiszta erkölcsű 's még olly jó gazdaaszszony-is, minden a' mit tesz, kedvetlenség' és zsémbelődés' szí-nével van megfestve. A' féltékenység olly dühösködő nyugtalanság, melly származtató okával szüntelen ellenkezik. — Valóban nem tudom megmon-

dani, ha lehet e valami rosszszabhat szenvedni az aszszonyi féltékenységnél. Vélekedésem szerint igen jól esmerte azt az, a' ki azt állította, hogy jó házasság csak vak aszszony és siket férj között találhat helyet.

Igen helybenhagyom azt, ha az aszszonyok csak apródonként osztogatják kedvezéseiket, 's egy kis közvetéssel epedni hagyják szeretőket. Már Plátó megbizonyította, hogy minden szerelem-mutatásnál megvan nekik tiltva a' könnyenengedés. A' magoknak nyilván odaadása olyan kívántsíságot jelent, mellyet minden mesterséggel el kellene titkolniok. Ha kedvezéseikben szoros rendet tartanak 's mértékletesek, úgy sokkal nagyobb mértékben megcsalják vágyásunkat 's elrejtik kívánságaikat. Mindenkor futniok kell előttünk; ezt még azoknak-is mondom, kik magokat velünk megakarják fogatni, a' futás közben meggyőznek bennünket, mint a' Scythák ellenségeiket. Az-is igaz, hogy a' természet által eleikbe írtt törvények szerint nem szabad nekik *akarni* és *kívánni*. Az ő rendeltetések, fájdalom! az; hogy engedelmeskedjenek és megegyezzenek.

Az aszszonynak leghasznosabb és legdítséretebb tudományja a' házi-gazdaság' tudásában áll; fősvényt sokat, de jó gazdaaszszonyt csak keveset esmerek közöttök. A' jó gazdaszszonyság az a' fő virtus, mellyet benne keresni kell; ez azon egyetlen jegy-adomány, mellyel házunk gyarapodhatik, 's melly nélkül könnyen koldússágra juthat. Ne mondjon senki ellenem; a' mennyire a' tapasztalást esmerem, azt kívánom feleségemtől mint legfőbb virtust, hogy jó gazdaaszszony legyen. — Boszszonkodva látom sok házoknál, hogy a' férj a' foglalatosságoktól fáradtan és szennyesen jelenik-meg délbén, míg a' Nagyságos Aszszony még öltöző

asztalánál csitsumázza magát. Ez illhetik a' Királynékhoz, de talám még azokhoz sem. Nevetséges és igazságtalan dolog, hogy feleségeink a' mi fáradságunk' és izzadozásunk' rovására henyéljenek. — Ha a' férj a' szükségeseket megszerzi, azt kívánja a' természet, hogy a' feleség ezen szükségéseknek az illendő ábrázatot adja.

II.

A' Tudományokról és Tudósságról.

A' tudományok az olyan lélekben, mellyben gyúladó materia nintsen, nem gyűjtanak magoktól világot, 's egy vaknak sem adhatnak látni tudó szemet. Hasznok nem az, hogy szemet adnak, hanem hogy a' szemmel jól élni tanítanak, 's hogy az embert, ha külömben ép testel 's járásra alkalmas lábokkal bir, helyes járásra szoktatják. — A' tudósság hasznos patikai szer, de az egész patikában egyetlenegy orvosi szer sintsen, melly minden megromlás nélkül soká elállana, ha az edény semmit sem ér, mellyben tartatik. Vagynak olyan emberek, kik elég tisztán látnak, de sandalók, 's ugyan azért a' jót ugyan észre veszik, de mindenkor mellette elmennek, a' tudományt ugyan megtalálják, de nem használás végett teszik magokévá.

A' legfontosabb rendelés, mellyet Plátó a' maga köztársasága' számára adott, az volt: hogy benne a' polgárok természeti tehetségeik szerint alkalmaztattassanak hivatalokra. Mindent a' természet tehet, 's az-is tesz mindent. Sánták nem alkalmasok testi gyakorlásokra, 's bénna lelkek sem lelkiekre. A' fattyú pór-lelkek méltatlanok a' böltselkedésre. — A' tapasztalás úgy látszik, azt mutatja,

hogy sokszor olyan szemorvost látunk, kinek fájós szemei vagynak, olyan Theologusokat, kiknek erköltsaik nem igen istenesek, és hogy a' tudósok rendszerént haszonvehetetlenebbek, mint más emberek.

Melly betset adhatott az Varrónak vagy Aristotelesnek, hogy ők olly sok dolgokat értettek és állalláltak? Megmenekedtek e ez által az emberi nyomorúságoktól? nem érte e őket ezért sok olyan eset, melly a' tereh-hordókat nyomni szokta? a' Logika adott e nekik vigasztalást a' podagra ellen, 's ennek fájdalmait kevesebbé érezték e azért, minthogy tudták, mi módon terjed-el matériája a' tagokra? szövetséget kötöttek e azért a' halállal, minthogy tudták, hogy azt némelly Nemzetek jó kedvel várják, 's a' feleségeik által homlokaikra rakott szarvak kellemesebbek voltak e nekik, ha tudták is, hogy némelly Tartományokban a' feleségek közösök? — Sőt inkább ellenkezőképen volt a' dolog! azért, hogy ők egyik a' Rómaiaknál, más a' Görögöknél, a' tudósságnak legmagasabbik gráditsán állottak, még pedig ollyankor, midőn a' tudományok legszebben virágoztak, épen nem látjuk, hogy életekben illy kitűnő jelességgel bírtak volna. Ellenben a' görög tudós alig tud némelly nem kitsiny motskokat a' maga életéből kitörölni. Tapasztaltuk e valaha, hogy a' gyönyörűség és egészség nagyobb mértékben gyönyörködtette volna azt, ki a' csillagok' és nyelvek' tudományában jártasabb volt? kevesebbé tartotta e ez a' szegénységet tehernek és szégyennek?

Én életemben többet esmertem száz mester-embernél 's többet száz parasztnál, kik böltsebbek és boldogabbak voltak, mint némelly Universitások' Prorektorjai. Örömetst lettem volna az, a' mik ők voltak. — A' tudósság vélekedésem szerint, a' házi

szükséghez tartozik, olly formán, mint a' ditsőség, a' nemesség 's a' tisztségek, vagy legfeljebb mint a' gazdagság és egyéb ahoz számláltatni szokott dolgok. De ezekhez-is csak melleleg tartozik, 's inkább képzelődés mint természeti szükség miatt. Nekünk a' mi polgári társaságainkban élésre, kevés-sel van több kötelességekre és rendszabásokra szükségünk, mint a' darvagnak és hangyáknak a' magokéiban; mert látjuk, hogy ezek tudósság nélkül-is legalább alkalmas rendet tudnak tartani. Ha az ember okosan és eszesen ítélne, minden dolgot abban a' mértékben betsülne, mellyben az életre hasznos.

A' ki betsünket tselekedeteink és magunkviselte szerint szabja-ki, az nagyobb számmal fog találni jeles embereket a' tudatlanok mint a' tudósok között, még pedig, mint én megvagyok győződve, a' virtusoknak minden nemeiben.

A' tudásban büszkélkedés pestis az emberek között. Azért ajánlja vallásunk olly igen az együgyűséget és nem tudást, mint a' hithez és engedelmességhez szükségesképen megkívántató dolgokat.

Midőn Sokratesnek hírül adatnék, hogy a' böltség' Istene a' böltsnek nevét reá ruházta, igen álmélkodott 's minekutánna magát e' részben gondosan megvi'sgálta, nem tudta ezen Isteni ítéletnek okát kitalálni. — Sok igazságszerető, mértékletes, tudós férjfiakat esmert, kik olly jók voltak mint ő, 's kik nálánál nagyobb ékesszólással bírtak, 's a' Hazának többet használtak. Ebből azt következtette, hogy ő csak azért nyerte ezen megkülömböztetést 's azért íteltetett böltsnek, mivel maga nem tartotta magát annak, 's hogy Apollo ostobaságnak esmeri, ha az ember maga magát böltsnek és tudósnak véli, 's hogy következésképen az ő legjobb böltsesége az együgyűségben 's a' semmit nem tudásnak álltallatásában áll. Sokrates ezzel azt állí-

totta, hogy az, a' mit tudunk, csak legkissebb része annak, a' mit nem tudunk, az-az: hogy az, a' mit tudni vélünk, csak igen kitsiny része annak, a' mi eránt egészen tudatlanok vagyunk.

Pláto-is azt mondotta, hogy a' dolgokat csak álomban tudjuk 's valósággal semmit sem tudunk felőlek.

Omnes pene veteres nihil cognosci, nihil percipi, nihil sciri posse dixerunt: angustos sensus, imbecilles animos, brevia currícula vitae. Csaknem minden régiek abban a' vélekedésben voltak, hogy semmit sem esmerhetünk, semmit sem foghatunk meg, semmit sem tudhatunk igazán; hogy érzékeink igen keskeny határuak, értelmünk igen erőtlen, 's életünk igen rövid. *Cicero Acad. Quaest. Lib. 1.*

Az igazán tudósok olyanok mint a' gabonaszárok a' mezőn. Ezek hamar felnőnek 's fejeket egyenesen 's kevélyen feltartják, míg kalászaik üresek; de mihelyt kalászaik szemmel megtelnek és megérnek, alázatosok lesznek 's lehajtják fejüket. Így az emberek is, ha egyszer mindent megvi'sgáltak, megpróbáltak 's azt találták, hogy a' sokféle tudományokban semmi sincs állandó, hanem minden csak hiúság, lemondanak a' büszkeségről 's megesmerik természeti állapotjokat.

Ha a' természetnek tetszene titkait előttünk fedezni, 's ha megmutatná szemeinknek azon eszközöket, mellyekkel változásait okozza; boldog Isten! hány visszaéléseket, hány hibázásokat vennénk észre a' mi szegény tudományunkban?

Az én legfőbb 's legnehezebb tanulásom abban áll, hogy magamat megesmerjem. A' könyvek csak olyan foglalatosságot adnak, melly tanulásom' gondjait eloszlatja. Az én lelkem magában-is elég ösztönt talál tehetségeinek felébresztésére. A' természet elég alkalmat adott néki arra, hogy magával

foglalatostkodhassék, 's elég tárgyakat, mellyeken magát a' feltalálásban és ítézésben gyakorolhassa. A' gondolkodás szükséges és fontos foglalatosság mindennek, ki a' maga tehetségeit esmeri 's hathatósan használni tudja. Inkább szeretem tehát lelkemet magában kimívelni, mint mások' gondolatjaival bétölteni. — Nints könnyebb, de nehezebb foglalatosság sints, mint magát saját gondolatjaival mulatni; a' szerént, a' millyen tulajdonságokkal a' lélek bír. A' természet olyan elsőséggel ruházott-fel bennünket, hogy semmiféle foglalatosságot sem folytathatunk olly húzomosan, mint ezt, és semmiféle munkát sem gyakorlunk olly könnyen, mint ezt. Ez, mint Aristoteles mondja az Istenek' foglalatossága, 's ebből származik mind az ő boldogságjok, mind a' miénk. — Az olvasás nekem tulajdonképen csak arra való, hogy gondolkodásomnak különféle tárgyak által elevenséget adjak, 's vele nem emlékező hanem ítélő tehetségemet foglalatostkodtassam.

III.

*A' fényűzés ellen hozattatni szokott törvényekről. *)*

Az a' mód, mellyel törvényeink az étel és ruházat körül az esztelen költségeskedést vagy fény-

*) Ez legjobb felelet arra, a' mi a' Minerva' Quintil. Declam. 3. pro Milit. ezen évi folyamatjának második kötetében a' 126 és 127 lapokon mondatik. A' fényűzés eránt hozattatni szokott törvények legtöbbsnyire végrehajthatatlanok, még nagyobb 's esztelenebb fényűzést okoznak, 's mindenkor törvénytelenül sértik a' polgári józan szabadságot.

üzést megszorítani igyekeznek, egészen tzéltvétőnek látszik lenni. Az igaz eszköz e' végre a' volna, ha az emberekben az arany és selyem mint hiú és haszontalan dolgok eránt megvetés támasztatnék. Mi emberek ezen dolgokat mindenkor többre szoktuk betsülni, mint érdemlik. De ezeknek megtiltása igen nyomorúlt gondolat. Mert ha azt mondjuk, hogy csak a' Fejedelmeknek illik drága tengeri-halakat enni, bársonyt, selymet és aranyos ruhát viselni, 's ezen viseletet az alacsonyabb rendűeknek megtiltjuk; akkor nem teszünk egyebet, hanem ezen dolgokat csak még jobban megkívántatjuk. — Tegyük-le a' Fejedelmek a' nagyságnak ezen jeleit, minthogy ezek nélkül-is elég jelekkel mutathatják nagyságjokat; kezdjék-el e' részben a' szükségtelen költségeskedés' elhagyását, úgy a' cél, mellyet elérni akarunk, egy hónap alatt minden rendelés és tilalom nélkül el lesz érve.

A' fényűzés ellen hozott törvényeknek csak ezt kellene p. o. magokban foglalni: az aranynak és bársonynak viselése minden embereknek megvan tiltva, egyedül az alakos bohóskodóknak és a' közös tisztátalan személyeknek van megengedve. — Zaleukus az e'féle rendelések által mérsékelte a' Locriaknál a' fényűzésbéli mértékletlenséget. Az ő rendelései azt foglalták magokban, hogy egy szabad sorsú 's tisztességes életű aszszony se járasson maga után szolgát, kivéven ha részeg; ne menjen-ki a' városból éjjel, ne viseljen ruháján aranyat, se drága csipkét, vagy más drága himvarrást, kivéven ha azt akarja tudatni, hogy ő-is a' tisztátalan személyekhez tartozik. — Az ilyen meggyalázó kivételek által polgárjait elszoxtatta a' mértékletlen és ártalmas fényűzéstől; 's ez a' mód bizonyosan igen célcrányos volt. — Az e'féle rendkívüli újításokban a' Királyok' példája mindenható. Quidquid Principes

faciunt, praecipere videntur. A' Királyok' példái törvények.

Az elme' szüleményeinek betséről.

Annak a' természeti ösztönnek, melly szerint gyermekeinket szeretjük, igen egyszerű oka van, tudniillik az, hogy azokat nemzettük, következésképen a' magunk' másainak tartjuk. — De nekem úgy látszik, hogy más nemű szüleményeink-is vannak, mellyeket szívünk nem kevesebbé szokott kedvelni. Mert azok, a' miket lelkünk nemz, az elmenk', szívünk' és értelmünk' szüleményjei sokkal nemesebb részeinkből származnak, 's nagyobb mértékben-is sajátajink. Ezeknél atyák és egyszer'smind anyák-is vagyunk; ezek sokkal több fáradságunkba kerülnek, 's nagyobb betsületünkre-is válnak, ha jók. Egyébb gyermekeink' betse inkább a' magok' érdeme, mint a' mienk; de ezekben akár mi jó van, mind az nekünk tulajdonítatik. Elevenebben-is lefestenek bennünket 's nagyobb mértékben-is hasonlitanak hozzánk, mint amazok. Pláto őket olly halhatatlan gyermekeknek nevezi, mellyek atyjaikat is halhatatlanokká teszik.

IV.

A' társalkodásról és társalkodásbéli közlésről.

Semmi öröm sem édes, ha azt mással nem közölhetjük. Még valamelly merész és nagy gondolat sem származhat lelkemben, a' nélkül, hogy ne boszorkodnám, ha azt csak nemzettem, és senki sints, kivel közölhetném. Seneca ezt mondja: si cum hac exceptione detur sapientia, ut illam in-

clusam teneam, nec enunciem, rejiciam. *Seneca Epist.* 6. Ha olly feltétel alatt adattatnék nekem böltseség, hogy magamban bezárjam, és senkiyel ne közöljem; nem fogadnám-el. Egy más Író még magasabb hangon szól: Si contigerit ea vita sapienti, ut omnium rerum affluentibus copiis, quamvis omnia, quae cognitione digna sunt, summo otio, secum ipse consideret et contempletur; tamen si solitudo tanta fit, ut hominem videre non possit, excedat e vita. *Cic. offic. I.* 43. Ha a' bölts ollyan állapotban volna; hogy mindennel bővelkednék, 's tellyes szabadsággal bírna minden esmeretre méltó tárgyat gondolni és vizsgálni, de a' mellett ollyan magános életet kellene élnie, melly őt minden emberi társalkodástól elzárná, inkább megkellene az élettől válnia.

Archytásznak azon vélekedése nekem nagyon tetszik, hogy még az égben és ama' roppant nagyságú égi testekben-is kellemetlen lenne utazni, ha résztvevő társ nem volna velünk. — De más felől még-is jobb egyedül és magánosan, mint unalmas és értetlen társaságban lenni.

Vagynak csendes magánosságra hajlandó és igen különös emberek. Az én természetem teremteni és magát mással közölni vágy; mind belől, mind kívül társalkodásra és barátkozásra termettem. Az a' magánosság, mellyet szeretek és másoknak javaslok, tulajdonképen csak abban áll, hogy benne hajlandóságimmal és gondolatimmal megesmerkedhessem.

Leginkább a' betsületes és értelmes emberek' társaságát és esmeretségét keresem, ezeknek képe minden egyebeket megunat velem; de igaz, hogy ezek igen ritkák. Az illyen társalkodásunk' célja nem más, mint a' barátkozás, beszélgetés, gondo-

latinknak egymással közlése 's elménknek gyakorlása minden más mellyékes szándék nélkül.

Szép és tisztességes aszszony személyekkel-is nagyon szeretek társalkodni. Jóllehet itt a' lélek kevesebb élelményt talál, mint a' tudósoknál és művészeknél; mindazáltal ez a' társalkodás az érzéki örömeket, mellyeket nagyobb mértékben kóstoltat, közelebb viszi a' lelkiekhez, ha szintén vélekedésem szerint velek egyenlőkké nem teszi-is. De ebben a' társalkodásban egy kevesé jobban kell az embernek magára vigyázni, kiváltképen kell azoknak, kiken a' testnek nagy hatalma van.

Az emberekkel társalkodásnak és mulatásnak ezen két nemei történetiek, 's nem magunktól függenek. Az első olly ritkán találtaik, hogy készek lehetnének ritkaságokért boszonkodni, a' második pedig öregségünkben meghidegedik. De van a' társalkodásnak még egy harmadik neme, tudni illik a' könyvekkel. Ez sokkal bátorságosabb 's nagyobb mértékben hatalmunkban van. Egyébb tekintetekre nézve alább áll az első nemüeknél; de más felől sokkal könnyebben megszerezhető és hasznosabb-is.

A' társalkodás' ezen módja engem egész életem' ösvényén kísér; mindenütt megkaphatom. Ez vénségemet 's magánosságomat-is vidámítja, az unalmas henyélés' terhét rólam leveszi, 's a' kedvetlen társaságoktól, valamikor akarom, megment; a' fájdalmak' füláncját-is megtompítja, míg még nem igen nagyok. Ha képzelődésem kedvetlen képeitől megakarok válni, csak könyveimhez kell nyulnom, ezek elkergetik őket. Ezek az élet' útján a' leg-hasznosabb kenyeres tarisznyák; 's minden értelmes embereket sajnálok, kik azokat velek nem hordozzák. Altaljában a' könyveknek igen sok szép tulajdonságaik vagynak azokra nézve, kik közöttök jó

választást tudnak tenni. De rózsá nintsen tövissek nélkül; az a' gyönyör, melyet a' könyvek adnak szintén úgy nem tiszta, mint minden egyéb gyönyör, 's nem kitsiny alkalmatlanságokkal jár együtt. Itt a' léleknek van gyakoroltatása, de a' test a' szükséges mozgás nélkül marad, elveszti hajlékonyságát és elhervad.

S. K. J.

20.

A' természet' rajzolatja.

(Buffon után.)

— — — — Als Gott, mit seiner Allmacht umgürtet,
Wie mit gürtendem Schlauch ein Säemann, Sonnen dahinwarf,
Millionen auf einmal, jede mit Erden umfränzet,
Rieser Sonnen euch zu: Verbreitet Leben und Wärme
Auf die dürftigen Erden!

A' természet azon törvények' rendszere, melyet a' Teremtő azért csinált, hogy miként kellessék a' dolgoknak dolgokból támadni, 's a' lényeknek lények után következni. A' természet semmi valóság, külömben ezen valóság minden lenne; a' természet nem-is lény, mert így ezen lény Isten lenne: azonban őt az ember mint valami élő, megmérhetlen hatalmat úgy láthatja, melly mindent önmagába foglal, mindent éleszt, és melly a' leg-

főbb valóság' hatalma alá lévén vettetve, egyedül az ő intésére kezdett-el munkálódni, 's még most-is egyedül az ő segítségével és az ő helybehagyásából folyvást munkálódik. Ezen hatalom része az Isteni hatalomnak, melly nyilván való; ő ok-is, foganat-is egyszerű'smind, mű volt és valóság, ábrázolat és maga a' munka-is; nagyon különbözvén az emberi művtől, mellynek szüleményje csak élet nélkül való munka. A' természet maga egy mindenkoron élő munka, egy szünet nélkül foglalatostkodó művész, ki mindent tud használni, ki önn-remek példája után, és folyvást ugyan azon kelméből dolgozik, mellyet ő a' nélkül hogy kimerítené, kimerítetlenné téssen: az idő, az ür, és a' matéria eszközei, a' világ tárgya, a' mozgás' és az élet' végczéljai.

A' világ' tűneményjei ezen hatalom' foganatjai; a' rúgó, mellyet használ, eleven erők, mellyeket egyedül a' tér és idő mérhet és határozhat-meg a' nélkül, hogy azokat valaha elfogyaszthatná; erők, mellyek viszont mérték-erányúak, mellyek öszsze keveredvén egymás ellen törekednek a' nélkül, hogy öszsze vegyülhetnének; némellyek általhatják és szétt oszlatják a' testeket, mások felmelegítik és élesztik azokat; a' vonás és taszítás a' legjelesebb műszerek, mellyek által ez az erő a' durva testekre hat; a' meleg és az eleven műszeres golyócskák azok a' mozgó eredeti kelmek, mellyeket öszsze dolgoztat, hogy műszeres lényeket formálhasson és azokat kifejthesse.

Illyen eszközökkel mit nem vihet véghez a' természet! Ő mindent tehetne, ha sem-

mivé tenni és teremteni tudna. De ezen két legvégső céljait a' hatalomnak magának tartotta az Isten. Semmivé tenni és teremteni egyedül a' mindenhatóságnak tulajdona; elválogtatni, elmozdítani, széjjel dálni, kifejtődztetni, megújítani, nemzeni, — ezek az egyedülvaló jussok, mellyeket az a' nagy hatalom a' természetnek általengedni akart; e-mez megmásolhatlan parancsinak csupán szolgálója, örökké változatlan végzésinek megőrzője; soha sem távozik ő azon törvényektől, mellyek számára íratlak; ő az elibe kirajzolt plánumon semmit sem változtathat, és minden munkáji az Örökkévalónak béklyegét viselik magokon. Ezen isteni bényomás, ezen nem változó eredeti képe a' valóságoknak az a' kisedmás, melly után dolgozik, — egy kisedmás, mellyen eltörülhetlen és örökre meghatározott czímerekkel vannak minden vonások kinyomva, — egy mindenkor új, noha véghetetlen, kisedmás, mellynél az exemplárok és képlenyomások sokasága egyebet nem csinál, hanem az eredetit meg-megújítja.

Minden teremtetett tehát, és még eddig semmi sem törültetett-el; a' természet ezen két véghatárok közt libeg a' nélkül, hogy valaha egyikhez vagy másikához közelítsen. Keressük, ha őt a' megmérhetlen térség né-melly pontjaiban megkaphatnók, mellyet megtölt és századok' kezdetétől ólta végig futja.

Minő tárgyak! Egy megmérhetlen sokasága a' matériának, melly egyedül egy hasztalan, egy iszonyú szertömenyt ábrázolt volna, ha külön részekre nem választatnék, melly részek kimondhatatlan megszseségű hézakok

által vannak egymástól szétt helyheztetve. A' sok ezer képzelhetlen távolyságokba kiszórt fényes gömbök azok az alapok, melyek alsó fundamentomúl szolgálnak a' világ épületjének. A' sötét golyók' milliommjai, amazok körül lebegvén, teszik ezen fundamentom rendjének és építő-mesterségének mozgatható részét. Két eredeti erők kisztetik ezen roppant szertömenyeket mozgásra, hengerítik, öszszelegyítik és lelkesítik azokat. Szünet nélkül munkálódik mindegyike, és ők szabják-ki egyesített törekedéssel az égi gömbölyegek' égalljait; — az ürnek közepette merő tájékokat, meghatározott pályákat ők alkotnak, és így magából a' mozgás öléből születik a' világok' mértékaránya 's a' mindenség nyugalma.

Egyenlő mértékbe van ezen erők' egyike szétosztva, de nem egyaránt jutott a' másik mindenhová. Minden oszthatlan piczinyje a' matériának hasonló mennyiségű erővel bír, de minden gömbnek már különböző mennyiségű taszító ereje van. Így van a' dolog mind az álló mind a' bolygó csillagokkal; azon gömbölyegekkel, melyek egyedül a' húzás — ismét másokkal, melyek az el- és visszataszítás végett látszanak teremtvé lenni; azon égitestekkel, melyek egyenlő tájjék fele kaptak taszítást, és másokkal, melyek egy különös taszítás által körül hajtattak; a' magános csillagokkal és ismét másokkal, melyek kísérő drabantokat kapának; a' fénylő testekkel és a' sötét szertömenyekkel, a' planétákkal, melyeknek különböző részei csak egyik a' másika után részesülhetnek egy költsönözött világosságban; az üstökösökkel, mel-

lyek az elláthatatlan roppant tér' homályába elmerülvén, századok után fordulnak-elő 's új tűzzel ragyognak; a' napokkal, mellyek megjelennek, eltűnnek, 's a' mint látszik, költsönösen meggyúladván, kialszanak; másokkal, mellyek magokat csak egyszer mutatván, örökre láthatlanok lesznek. Nagy történetek' tájja az ég; de az emberi szem alig veheti azokat észre; — egy nap, melly elmúlva egy világ vagy világok szabott rendjének felforgatását okozza, csak annyira érdekli az emberi szemet, mint az égő párázat, melly csillog, 's azonnal elenyészik. Az ember kised földjéhez, mellyen él, kötve lévén, ezen parányi gömböt világnak nézi, és a' többi világokat csak oszthatlan picziknek.

Pedig ezen föld, mellyen lételezünk, a' többi gömbök között alig észrevehető, és a' távúl lévő égi-testeknek épen láthatatlan; milliomszor kisebb az őt világosító napnál, és ezernyszer kisebb, mint némelly bújdosó társai, mellyek úgy mint ő a' nap' hatalma alá lévén rendelve, körülötte kerengeni kintelenek. Uránus, Saturnus, Jupiter, Pallás, Czéres, a' Földünk, Vénus, Mercurius és a' Napunk csak egy kis részét foglalják-el az égnek, mellyet mi világunknak nevezünk. Mind ezen bojgó-csillagok kíséreeikkel egy sebes mozgás által ugyan azon a' lapon és ugyan egy tájjék felé ragadtatván, egy írtóztató általmérőjű karikát ábrázolnak, mellynek egész terhét tengelye hordozza, melly tengelynek az önmaga körül való sebes forgás által forrónak lenni, izzó-tűzzé gyúlladni, és kerületének legszélsőbb határáig meleget és világosságot terjesztetni kellett. A' meddig ezek a'

mozgások tartándnak, (pedig azok örökké lesznek, ha csak annak karja, ki őket legelől megindította, őket meg nem állítja, 's hasonló hatalommal semmivé teszi, minőre szükség volt akkor, midőn azokat a' semmiből előhozta) fog világítani a' nap, és minden égi-testekre fényjét árrasztani; és mivel egy szabottrendbe, hol minden húz és húzatik, semmi sem nem veszhet, sem nem távozhat el a' nélkül, hogy vissza ne jönné; mert a' matéria' mennyisége mindenkor ugyan az marad, tehát ezen világosság és élet tenyészés' forrása soha sem merítettik, soha sem apadki, mivel a' többi napok, mellyek tűzőket hasonlóan szórják-szét, a' miénknek épen annyi világosságot adnak-viszsa, mennyit tőle kapnak.

Az üstökösök sokkal számosabbak a' bűdosó-csillagoknál, és szintűgy mint emezek a' nap' országába tartozván, hasonlóan telkednek ehez a' közönséges tűzhelyhez, — szaporítják terhét és nehézségjökkel lobogását segítik-elő. Világunk' egy részét teszik ők-is, mivel szinte mint a' planéták kivannak a' nap húzattatásának téve. Egyedül taszításoknak erányzása sem egymás között sem a' bojgó-csillagokéval nem közös. Ők forognak, de mindegyik külön területen és különböző időszakokban, nagyobb vagy kisebb hosszúsúkas útakat rajzolván, mellyeken végig való futásokra némelleyeknél különböző esztendőök, másoknál pedig századok kívántatnak. A' nap önmaga körül forogva az egésznek közepete mintegy mozdulatlanúl állani gondoltatván, alkotmányja minden részeinek szövétnekül, tűzhelyül és mintegy orsóul szolgál.

A' nap ön nagysága miatt vesztegelni látszatván a' többi gömböket kórmányozza. — Mivel az erő a' szertömény erányosságához képest osztatott-ki, mivel a' nap, mindegyik üstökösnél hasonlíthatlanul nagyobb, és ezen nyíszér több szertöménnyel bír mint akármelyik bojgó-gömb: tehát ezek közül egyike sem zavarhatja-meg rendjét, sem ki nem vonhatja magát hatalma alól; sőt inkább kihat az ő hatalma amaz legtávolabb lévő meszsze-ségekre, összetartja valamenyi gömböt, és bizonyos idő múlva visszahozza magához azokat, ha tőle legmeszszebbre távoznak-el-is; sőt némelyek visszafelé való útjukban olly közel járúlnak hozzá, hogy kimondhatatlan forróságot kintelenek kiállani, minekelőtte századokon által hidegek valának. Épen ezen felettébb való hideg és forróság változtatása, valamint mozgások különbözése miatt, (melly majd az iszonyodásig sebes, majd azután végetlen lassú) igen erős és különös változtatásoknak lehetnek kitéve ezen gömbölyegek. Ők úgy szólván rendkívülvaló világok a' planétákhoz képest, melyek rendszerint való útjuk, egyforma mozgásaik és soha sem változó temperatúrájuk miatt, a' nyugalom tájéki lehetnek, hol, mivel minden állandó, a' természet plánumot csinálhat, egyformán cselekkhet, és a' mennyire ereje kiterjed, lassanként kifejtödzhet. A' bújdosók száma közé tartozó gömbök között úgy vélem, hogy az, mellyen lakunk, legkedvezőbb állapotot nyert; ő nem olly hideg, nincs olly távol mint Uránus, Saturnus, Jupiter, de nem is olly forró, mint Vénus és Mercurius, mel-

lyek, a' mint tetszik, a' naphoz igen közel lehetnek.

Minő pompás, minő fényes-is a' természet úgy, mint itt a' földön díszeskedik! Egy tiszta világosság, melly virradtól nyúgotig ragyog, időről időre hol az egyik hol a' másik karéjján ezen golyónak arany sűgárjait ömledezi-ki; egy által látszó könnyű elem körül fogja azt; az élet' mindenemű csíráját egy lágy és termékeny meleg pezsgésbe hozván kifakadásra kíszteti; friss és hasznos vizek táplálatot visznek nékik, növésre serkentvén azokat; a' száraz földön szerte széttágazva lévő hegyek a' leveg' gőzzeit letartóztatják, a' vizek' forrásait kiapadhatatlanokká teszik, és állandó bőséget szereznek nékik; mélységek — feneketlen mélységek, mellyek azért vannak alkotva, hogy azon vizeket magokba fogadják, 's elválasszák egymástól a' föld' száraz tájékjait; a' tenger nagyobb terjedésű a' száraz földnél, nem hideg, nem terméketlen elem az, más nemű kincsekkel és úgy, mint a' száraz, lakosokkal tellyes tartomány az, mellyet az Isten újja körülhatározott; mert midőn a' nyúgoti földbe tolakodik, akkor visszahúzódik a' keleti részből. Nem mozoghat ezen iszonyú víz-elem önmagától, de engedelmes azon mozgások bényomásainak, mellyek az égben történnek; ő az apály és dagály rendszerint való ingadozásaik által ringattatik; ő árad és apad a' holdal, és még magassabbra tolúl, midőn emez őszszejóvén a' nappal, mind a' ketten az éjj-nap egyezésekor őszszekaptsolt erővel nyomják a' vizeket, és nagy dagályokat okoznak. Sehol sincs őszszeköttetésünk az éggel jobban kijegyez-

ve, mint ezen tünetényekben. Ezekből az állandó és közönséges mozdulatokból — változó és különös mozgások erednek: ú. m. a' száraz föld' elmosása, más helyek' elsüllyedése, melly esetek a' víz' fenekén hasonló domborúságokat hoznak-elő, mint minők a' föld' színén láthatók; — erednek folyóvizek, mellyek midőn ezen vízalatti hegyek és lánczok után tolódnak, azoknak olyan formát adnak, mellynek minden szögei egymásba illenek, és a' forrásokon keresztül mentőkben, úgy mint a' szárazon lévő vizek elfolyván a' tengerek' valóságos patakjaikká lesznek.

A' leveg még könnyebb, még folyóbb a' víznél, 's szinte nagyobb számú hatalmaknak engedelmeskedik. A' távol eső nap' és hold' ereje, a' tenger közvetlen hathatósága, az őt meghigító meleg' befolyása, és a' hidegé, melly sűrűedésének oka, szünet nélkül való mozgásba tartják azt. A' szelek az ő folyamjai; ők úzik vagy együvé hajtják a' felhőket; ők viszik végig a' száraz föld' színén; ők határozzák-meg az égi háborúk' járásait, öntik vagy hintik a' tenyésztető esőket, a' jótévő harmatokat, ők háborgatják-fel a' tengerek' csendjét, buzgásba hozzák a' víznek ingó felületjét, gátolják a' folyókat, vagy sebesebb iramodásra kényszerítik, hol visszatorlatják azokat, fellázzítják a' dagályokat, szélvész és zivatart okoznak: a' haragos tenger egekig tornyozódik, jön, harsogva bög és rendíthetetlen gátokon szétt lottsantja hullámjait, mellyeket minden dühével se széjjel szaggatni se meggyőzni nem képes.

A' föld tenger színén feljebb emelve biztos bérontásai előtt. Felületje egy minden-

kor megújuló zölddel felékesítve, számtalan minden nemű állatokkal megnépesítve, a' nyugalom helye, hol az öröm mulatoz, hová az ember azért tétetődött, hogy a' természetén segítsen, és a' többi teremtményeken uralkodják, őt mindnyája között az egyedül valót az Isten, mivel nagy voltát megesmérni és méltókép csudálni alkalmas: a' világ szemlélésére és csudáinak tanújává teremtette; azon mennyei szikra, melly őt lelkesíti, isteni titkok részesévé teszi: ezen villány által gondolkodik, elmélked és fontolgat, az által szemlél ő, 's a' világ temérdek könyvében, mint az istenség' oklevelében, olvas.

Az isteni méltóságnak külső királyi-széke a' természet. Az ember, ki azt szemléli és tanulja, lépcsőről lépcsőre, az ezredik ég bółtozatán-is felül emelkedik a' mindenhatóság' trónjához. Teremtve, hogy az alkotót imádja, minden teremtések' Ura; mennyei jobbágy, földnek királyja; megdicsőíti, megnépesíti, meggazdagítja azt; az élő teremtmények közé rendet, engedelmességet és harmóniát hoz-be; magát a' természetet megszépíti, megmunkálja, megfinomítja, és határjait továbbra terjeszti; kigyomlál a' földből minden bogáncsot és tüskét, 's helyettek szőlőt és ró'sát szaporít. Tekintsetek azokra a' pusztá föld-pásztákra, azokra a' szomorú táj-jékokra, mellyeken sátot még az ember nem vont; borítva vannak minden dombjaik, — vagy inkább sűrű, sötét erdőkkel meglepetve mereszkednek; telyesek héjjatlan és koronátlan agg-fákkal, mellyek meggörbedve, a' vén-ség miatt szétt szaggatva düledéznek; még sokkal több hever ezeknek alljaikon, 's a'

már megrothadott rendeken ők-is szétt korhódván a' kifakadni készülő csírákat megfojtják és eltemetik. A' külömben mindenütt ifjúsági fényben ragyogó természet, itt nyomorúlt, élemedett alakban tűnik-elő; a' föld a' nagy tehertől elnyomattatva, el lévén rajta szórva önnön természetményjeinek darabjai, virányokkal telyes zöld tájjék helyett nem mutat egyebet, egy omladékkal és rothadással telyes felületet, halmozva vén fákkal; mellyek a' rájuk ragadó plántákkal, lombos mohával, gombákkal, ezen rothadás' gyümölcsseivel rakva vannak; minden alljakban álló-vizek, — mivel csatornáik nincsenek, lefolyásokra nem ügyeltetik; posványos és bémorhosodott darab földek, mellyek mivel semmi terhet sem bírának-meg, sem nem folynak, lábalhatlanok, és valamint a' száraz lakosinak, szintúgy a' vízi állatoknak haszonvehetetlenek; patakok, mellyek bűdös vízi plántákkal tele lévén, egyebet mérges férgek-nél nem táplálnak, és tisztátalan állatoknak tanyájúl szolgálnak. Ezen dögleletes mocsárok között, mellyek a' lábákat elborították, a' rengeteg erdőket elfoglalták, a' dombokat ellepték, nyúlnak-el némelly földtájjekekön; de a' mellyek rétjeinkhez nemhasonlíthatók; csak rosz fűvek tenyésznek ott, 's a' jófélét elfojtják; ott híre sincs annak a' finom gyöpnek, melly földünk bársonyját képezi, azon tarka lágy fűnek, melly által fényes termékenységét jelenti; minden bokros plántákból, kemény, szúrós és egymásba bonyolódott növényekből álló, mellyek nem annyira a' földbe tartózkodnak, mint inkább egymásba függesztve lenni látszanak, és mi-

dön egymáson öszszeszáradván rendeket rendekre halmoznak, egy sok lábnyi magas, durva és vastag domborodást állítanak-elő. Semmi ösvény, semmi általmenetel, semmi nyoma az egyeségnek ezen vadonokban; az azokon keresztül vándorlani akaró ember kintelen a' vadak' nyomait követni, 's minduntalan óvni magát, ne hogy prédájokká legyenek; ordításaikat hallja, és megrezzen; maga a' csend, melly ezekben a' sivatagokban uralkodik, megborzadoztatja őt; megfordúl, 's azon az úton, mellyen ment, vissza-jő, és magába mondja: a' nyers természet rusnya, és a' halált ábrázolja; én, — egyedül én tehetem őt kellemessé 's elevenné; száríttuk-ki a' mocsárokat, és eleveníttük-fel ezen holt vizeket, lefolyást adván nékiek, patakokat, csatornákat csináljunk belőlök; használjuk azt a' sebes és emésztő elemet, mellyet tőlünk elrejtettek, és mellyeknek feltalálását önmagunknak köszönhetjük, — vessünk tüzet arra a' hasztalan alomra, melly a' földet borítja, és azokban a' vén erdőkben, mellyek félig elkorhódtak; azt, a' mit a' tűz nem fog megemészthetni; dúljuk széjjel vás élivel; majd a' szíttó és vízítők helyett, mellyből a' béka mérgét készíté, szelíd virágokat, lóherét és más édes hasznos füveket fogunk sarjadzani látni; viczkádozó állatok nyájai fogják az eddig meg nem járható föld' színébe nyomaikat bétaposni, eledelök' bőségét, és egy mindenkor zöldellő legelőt fognak rajta találni; szaporodni fognak, hogy még nagyobb számmal lehessenek: szolgáljanak ők nekünk segédül, hogy munkáinkat végezhezzük; járomban menjék az ökör, erejét és szertömény-

jének nehézségét a' föld' felbarázdolására fordította; ifjodjon-meg a' föld művelés által; kezeink közül egy új természet fog előjönni.

Minő szép ezen művelt természet! Minő gyönyörű, minő pompásan ékesített leve az ember ápolása által! A' természetnek legjelesebb dísze az ember, ő a' legnemesebb, a' mit amaz előhozhat: — midőn magát sokasítja, akkor legdrágább csiráját szaporítja, akkor maga a' természet látszik vele szaporodni; mestersége által mindent, a' mit amaz keblébe rejtett, világosságra hoz-fel. Mennyi eszméretlen kincsek, mennyi új gazdagságok! virágok, gyümölcsök, gabonák megneemesítettek, és végetlenül szaporítottak, hasznos fajú állatok mindenféle tájakra általtétettek, tenyésztettek és számtalanra sokasítottak; ártaalmas nemük megkevesítették, kipusztítottak, megégettettek; hegyek' belsejéből az arany, és az még ennél szükségesebb vas napfényre kihozott; kártékony vizeknek korlátok, folyóknak partok és gátok vettettek; maga a' tenger, általkémleltetvén, egyik hemispherából a' másikba keresztül-kasúl járatatván, engedelmesség alá hozott; a' föld mindenféle járúlhatóvá, mindenütt felelevenítetvén termékennyé tétetett, a' völgyekben illatozó rétek, a' rónán gazdag mezőség és még gazdagabb vetések, dombok, mellyeknek tetejük hasznos fákkal és ifjú bérczekkel vannak körül prémezve, szőlővel és gyümöltsel vannak terhelve; sivatagok városokká és számtalan nép' lakhelyévé változtattak; tágas csinált utak tele jövevényekkel; minden helyekhez és tájékokba vezető utak, mellyek öszvesen a' menés és jövés nagyságának és a' tár-

saság kapcsának tanúji, és más — a' hatalom és dicsőség ezerféle emlékjei elegendően bizonyítják, hogy az ember földnek örökös ura, annak egész színét megváltoztatta, és az uralkodásba egyeránt osztozott a' természettel.

Azonban ő csak a' meghódoltatás jussán uralkodik; ő inkább a' vele való élésben, mint sem birtokban van; mert nem tarthat-meg semmit, ha csak fáradozásait mindenkor meg nem újjítja; ha megszűnik munkálkodni: azonnal minden megbetegül, állhatlan lesz, általváltozik, 's úgy megint minden a' természet keze alá esik; ez azonnal magának tulajdonítja igazait, eltörli az ember' munkájit, porral és moh-val fedi-be legbüszkébb emlékjeit, az idő' segedelmével darabokra oszlatja azokat, és egyedül azt a' kedvetlenséget hagyja-meg az embernek, hogy ön hibája miatt veszté-el azt, mit eleji iparkodások után nyerének. Ezen időeknek, midőn az ember vagyonját vesztí-el, ezen kegyetlen századoknak, mellyekbe minden végromlást szenved: — mindenkor hadakozás az elő postájok; éhséggel és nép' kifogyasztásával szokott az kiütni. Az ember, ki sokad magával vihet véghez valamit, ki egyedül az egyesülés által hatalmas, ki egyedül a' béke által boldog: elég eszeveszett ön-szerentsétlenségére felfegyverkezni, hogy romlását viaskodja-ki; fellázíttatván feneketlen telhetetlenség által, a' még végetlenebb 's undokabb nagyravágyás által pedig megvakíttatván, minden emberi érzeményeknek ellenök mond, minden erejét ön-fajja ellen fordítja, iparkodik egymást kipusztítani, és valóban el-is fogyasztja magát, és ezen véres napok és öldöklés után, midőn a' ditsőség' gőzze elreppent: szomorú tekin-

tettel nézi, hogy a' föld elpusztúlva, a' műv eltemetve, a' Nemzetek szét szórva, a' népségek megritkítva, hogy önn boldogsága széjjel dúlva, és valódi hatalma semmivé téve van.

STAUT JÓSEF,
Főhadnagy.

21.

Hadi történetek.

(Folytatás.)

5. Zimon és Nándorfehérvár II. Szoliman Szultán' hatalmába esik 1521.

Julius 3-kán Szoliman Piri Basát a' Ramkei táborból Belgrád felé, hogy ott vi'sgálódjék, a' vártvivó ágyúkat alkalmasan elhelyheztesse, és szárazon a' körültáborlást a' Száva' jobb partjától egész a' Duna széléig elkezdje, 1000 Jancsárral, Sipahikkal, és Asapokkal előre elküldötte. — 4-kben a' Nagyvezér' seregével Belgrád alá ért. Mihelyt Szabács a' török hatalmába esett, a' Szultán azonnal ott a' Száván egy hajóhidat veretett, ezen által intézte serege' nagyobb részét Szeremségbe viinni, hogy így a' Száva balpontján-is megtámadhassa Belgrádot, készen-is tartotta magát Lajos Királlyal, ha ez Belgrádot felmenteni akarná, megütközni, a' nélkül, hogy Piri a' várvivást félben szakasztaná. A' hid elkészültéig a' folyón általevedzett több török

seregcsapatok, *Szeremséget* tüzzel, vassal pusztították. — 9-kben *Ahmed* Basa a' Rumeliai Sipahikkal, és *Segbán* Basa 1000 Jancsárral Szabácsnál áthalhajózott a' Száván, és felállította magát Szeremségben, a' Szultán pedig egy kunyhóban a' folyó partján maradt, hogy jelenlétével a' hidon dolgozókat munkaságban tartsa. Valamennyi Basa köteles volt botot fogni, a' dolgozókra vigyázni, és fenyegetődzéssel a' munkát elősegíteni. — 10-kben a' Száván ismét sok török általevedzett. — 12-kén a' Szeremségben tanyázó *Ahmed* Basát-is meghívta a' Szultán, hogy népével a' híd építésére a' folyóhoz közelítsen. Ugyan azon nap *Kulpenicza* Kástélyvár asszonyja követséget küldött a' Szultánhoz, a' várt 's hozzá tartozó vidéket hatalmába azon feltétellel ajánlotta, ha őt Szolimán a' zsákmányozástól felmenti. A' Szultán elfogadta az ajánlást, ígéretével tolmácsot-is küldött a' vár aszszonyához. De csak hamar a' hír elérkezett a' török táborba, hogy az aszszony elillantott a' várból, és a' török tolmácsot fogva a' Királyhoz küldötte. A' felboszszankodott Szultán' parancsolatjára, *Bali* Bég, *Avlonai* Szandsák 7000 fegyveressel *Kulpenicza* elfoglalására ment. Épen azon nap jelenté a' Nagyvezir, hogy *Zimon* a' Szultán hatalmába esett. — 13-ban *Musztafa* Basa a' Szeremi várak' meghódítására, 14-kben pedig *Berám* Nikopoli, és *Mahmud* Szilisztriai Bég *Kulpenicza* vár-aszszonya' felkeresésére nagy sereggel elment.

Bali Bég *Mitrovicznál* 13-ikban *Báthory* Nádor' seregére bukkant, a' magyarok minden késedelem nélkül megtámadták a' Törököket, mindjárt az első rohanással az elővédnél lévő tatárokat kardra hányták, és magát a' Khánt-is lenyakazták. Mihent *Bali* Bég a' Nádor' jelenlétét meghallotta, a' nagyobb veszélytől tartván, Szabácshoz visszahúzta magát.

Márkus az elősereg vezére, ki ön kezével a' Khánt leölte, üzőbe vette a' hátráló Törököt, de olly vi-
gyázatlanul, hogy vakmerőn rohanó katonáival 14-
ben a' Bég seregétől körülfogattatott, vitézül védel-
mezték ugyan magokat a' magyarok; de elnyomta
őket a' nagyobb erő, kivévén Márkust, ki lováról
lebukva, megsebesítve elfogadtatott, mind halva
maradtak. Az elfogott törököktől hallotta a' Nádor
Szabács, és Zimon elesteket, a' Szultánnak a' Szá-
va mind a' két partján felütött táborát és Belgrád
megszállását. Ezen hírt a' Nádor sietve a' Király-
hoz küldötte, ő maga pedig maroknyi népével, a'
mellynél több úgy sem volt akkoriban a' haza' vé-
delmére talpon, a' *Drávához* visszahúzta magát.
— 15-ben Bali 60 lenyakazott fővel és az elfogott
Markussal Ahmed Basa táborába ért. — 16-kban
Berám Bégtől jelentést kapott a' Szultán, hogy ő
Kulpenicza aszszonyt ugyan sehol sem találta, ha-
nem útjában sok magyart elfogott, és a' vidékben
gazdagon zsákmányolt. — 17-ben Musztafa Basa
is viszszatért rablóútjából, számos fogottat hozott
magával.

Mihelyt Szeremségben *Karlovicz*, *Illok*, *Ber-
kás*, *Köpecny*, és más több várak a' török hatalmá-
ba estek: azonnal azokból több nagyobb, vagy
apróbb csapatok pusztítva Magyarországban szétter-
jedtek, és tetemes kárt okoztak. Egy erős seregosz-
tály *Mihalogli Mohamed* Basa vezérlése alatt által-
ment a' Dunán, Erdély felé vette útját, kis Oláh-
országi *Kladova* várával általellenben lévő *Szeverint*
megtámadta, de elnem foglalhatta. Egy más cso-
port pedig a' temesvári Bánátban kószált, *Újpécset*
megtámadta, de a' magyarok fegyverhez nyúltak,
és az ellenséget onnét visszazaverték. Szeremséget
még mindég szörnyű kegyetlenséggel pusztította a'
durva pogány, a' fegyvertelen lakosok életeket csak

elfutással menthették-meg, az ezért felmérgelődött törökök mindent elégettek, vagy a' Dunába hánytak.

Julius' 18-kán 9 napi izzadós fáradság után elkészült a' hid, következő nap a' megáradott Száva felemelte azt 's nagyobb részént elrontotta; de ezen akadályon felnem akadott a' Szultán, hanem az alatt, míg a' sok ezer ács és kovács, egy más, az előbbeninél erősebb, vastag kötelekkel, vas kapcsokkal özszeragasztott, rudakkal megfeszített hidon dolgoznának: addig seregét hajókon által vitette, tábori és eledelem tárait pedig meszszebb úton szárazon Belgrád alá hordatta. — 25-ben jelentést kapott a' Szultán Piri Basától, hogy Belgrád védelmezői kirohantak, de nagy veszteséggel visszataláltak, és hogy *Barits* kastélyvár magát feladta. — 26-ban a' Szultán-is általment a' Száván, fényes táborát Szeremségben ültette-fel, itt jött hozzá a' híradó tatár, kit a' szerencsés harczútjokból vissza jött Haszszán, és Bali Bégek küldöttek. 28-ban *Szalankemen* a' török hatalmába jutott. — 29-ben a' Szultán a' Száva folytában táborával lejjebb költözött, és 31-ben Nándorfejérvár alá ért. De mi-nekelőtte ezen város' viszontagságához fognánk, haljuk mi történt *Zimonnál*.

Midőn Szabácsnak elfoglalása után a' török hadisereg' egy része Szeremségben táborozna, Zimonból gyakran kirohantak a' magyarok, és az éledelem keresésében ide 's tova kódorgó törököket leöldösték, némelly csapatok még a' nagy török tábor-t is nyughatatlanítani mérészlették. Szoliman ezen kellemetlenségek' eltávoztatására meghagyta *Khorzev* Szemendriai Bégnek, hogy seregével Zimon alá húzódna, és azt mentől előbb a' félhód' hatalmába kerítse. A' Bég felszóllitá az őrizetet, minden bútiorral, fegyverrel, kivéven az ágyúkat, szabad kiköltözést ígért a' Szultán' nevében. Mivel

az őrizet keveset bízott a' félig leomladozott várfalakban, és nem-is remélhette, hogy a' Király felmentő segítséget küldene: minden késedelem nélkül elfogadta a' Bég' ajánlását, és Julius' 12-kén a' kapukat felnyitotta. — Volt egy hős az őrizet közt, nevét a' történet nem említi, ez egyedül ellenzette a' vár' feladását, tetteivel bém bizonyítá azzal meg nem elégedését; mert ő midőn látná a' felnyitott kapukat, a' várhoz mind inkább közeledő pogány sokaságot, eltökéllette magában, inkább dücsön meghalni, mintsem gyáván lekonzultatni, vagy vas-igában a' török' rabja lenni; mert több példából tudta azt, hogy a' pogány nem ura szavának, hogy az már több magát feladta várőrizeteket az alkukötés ellenére is rablánczra fűzött, vagy lenyakazott. Egészen felfegyverkezve tehát, jó lovára ülve búcsút vett bajtársaitól és a' várkapun, mint egy kilövött nyíl a' török sokaságba rohant. Villogó fegyverével útát nyitott magának, senki ellent nem állhatott erős akos csapásainak, míg végre az ellene lövött ezer, meg ezer tatár nyiltól általbökve, kívánt, keresett vitéz halálát feltalálta. A' mit ezen vitézül elhúnyt hős előre érzett, betellyesedett; az őrizettől elszedte az ellenség a' fegyvert, lánczra fűzte 's mint barmot örökös rabságba hajtotta.

Nándorfejérvár a' Szávának Dunával öszzesakadásánál felemelkedő keskeny földön áll, a' város több tornyokkal megerősített kettős fallal vagyon körülvéve; két oldalát a' két széles folyó óltalmazza, a' harmadik oldala előtt távol több külvárosok vagynak, a' negyediket pedig a' Száva torkolatjánál egy dombra épült több oltalom-tornyú kastélyvár védelmezi. A' két legerősebb tornyok' egyikét *Nebojszának* (ne féljenek) a' másikat *Miliariának* (kölestárnak) nevezik.

Szoliman erősen feltette magában, hogy ezen *II. Murád* és *II. Mohamed* ostromainak vitézül el-
lentálló várost akár mennyiben kerüljön-is, meghó-
dítja. Temérdek seregének egy részét a' város szá-
raz oldala ellen vitte, a' falak és a' külső város
közt lévő szabad tért futó-árkokkal, harcz-gátokkal
elzárta. Dunát és Szávát pedig a' fekete tengerből
felvontatott hajókkal úgy elrekesztette, hogy így a'
várossal vízen-is minden közlekedés megszűnt. A'
magyarok azonban az őket elnyomással fenyegető
iszonyú veszélytől meg nem rettentek; hanem inkább
magokat nyilvános esküvel a' várost utolsó emberig
védelmezni, az ellenséggel semmi czimborálkodás-
ba nem ereszkedni, lekötelezték; őket egyedül a'
meszsze elterjedő várfalakhoz képest igen keves lé-
tők nyugtalanította. Az őrizet 700 fegyveresből ál-
lott, a' lakosok egynehány magyarokat kivéve val-
lásban és nyelvben tőlök különböző ráczok és szer-
bek voltak. Éledelem a' tárházakban kevés volt;
puskapor és ágyú sem volt elegendő, a' Királytól
segedelmet nehezen remélhettek, s így csak ön ere-
jökre és bátorságjokra voltak szorítva.

A' város' száraz oldalát 4-dik Juliusban, a'
mint már előbb említettük, a' Nagyvezir megtámad-
ta, éjjel-nappal szünet nélkül lövette. Szabácsnak
Julius' 7-kén, Zimonnak 12-én történt elveszte után,
Szeremségből Ahmed Basa-is népével Belgrád alá
jött, és a' Száva csúcsán tüzgátokat hányatott. A'
Szultán fenyegetődött, jutalmat, ajándékot ígért,
csak hogy vezéreit a' szorgalmatos munkaságban
együtt tartsa. Az őrizet ellenben a' hosszszas vé-
delemre minden készületeket megtett, számtalan ro-
hanásokat visszavert, és a' falakon tört nyílásokat
szorgalommal helyre állította. Junius 24-kén a'
Nagyvezir táborára kirohant az őrizet, több tüzgá-
tokat szétdúlt, futó-árkokat betömött, több ágyúkat

beszegezett, de más tetemes kárt az ellenségnek nem okozhatott, mivel a' többségnek engedni kén-telen magát a' várba vonni kellett.

Auguszt. 1-ső napján körültekinté a' Szultán Belgrád' környékét, a' Jancsárok-is a' város alá érkeztek. Bali Bég Musztafa Basának népéhez, Segbán Basi pedig a' Nagyveziréhez csatlották seregeiket. 2 kán Szoliman közönséges ostromot parancsolt, az Ozmán seregek egész a' várárkáig előre nyomultak, de onnét minekutánna 600 halva ott maradva, vissza húzódtak. A' Szultán mind a' két lovászmes-terét a' futó-árkokba küldötte, hogy ott azok a' dolgot sűrűssék. 3 ban új ostrom, de az ellenség' minden erőszakoskodása foganat nélkül maradt, a' vár-árka tömve volt török tetemmel, a' Jancsárok' Agája-is kemény sebbe esett, több főtiszt halva maradt, a' rohanók a' táborba visszahúzták magokat. Így hosszabbodott a' körül táborlás' ideje, a' megtámadás' súlya nőttön nőtt, a' Basák' reményjei csüggedtek, de bánkódásaikat titkon tartották; mert féltek a' Szultán' haragjától, a' ki az észrevett legkisebb kedvetlenséget-is halállal büntette.

Már harmincz nap tartott a' körül táborlás, több tüzes ostromot visszazavart az őrizet, a' török sok kárt szenvedett, de Szolimán szándékától elnem állott, hanem mind ön, mind vezérei' tehetségét tárgya' mentől hamarábbi elérésére fordította. Illy súlyos környülmények közt jelent-meg a' városból kiszökött két rácz a' Szultánnál. Ezek értésére adták, hogy a' város éledelemben és puskaporban szükség-et szenved ugyan, de ha a' Szultán támadását a' száraz oldal-falak ellen teszi: célját vagy soha, vagy igen későn éri-el, az erős falak csekély kárt szenvedtek, javallák tehát; mivel Belgrádban eddig mind egyik Várnagy a' Száva és a' Dunára néző oldalt már a' folyók által elegendő erősnek vélte:

nem sokat gondoskodtanak jobbításán dülledező állapotban vagyon a' rongálást legkevésbe álhatja-ki. Belgrádot ösmérő több török jóvá hagyta a' rázok' javallatát. Szoliman elfogadta azt, Ahmed Basának meg-is parantsolta, hogy a' Száva torkolatjánál lévő szigetet foglalja-el, építsen több nehéz ágyúkra erős tűzgátokat, és onnét szünet nélkül szórja tüzes golyóit a' városba. Ezen új támadástól sokkal jobban megijjedett az őrizet, mint az előbbeni valamenyitől, ez nagyobb gondot okozott, mint az éledelem beli fogyaikozás, 's mint a' puskapor szűke.

Augusztus 3-kán hírét hallotta a' Szultán, hogy egy magyar sereg a' Dunán leeedvze a' vár' segítségére siet. Ennek megakadályoztatására más nap csajkákra ültetett 500 jancsárt. A' segítő sereg kéntelen volt magát vissza vonni. — A' Száva felé leromlott egy torony, ez elősegíté Musztafa Basa' támadásait. — 5-ben pompás kíséretben megtekinté a' Szultán seregének harcz-épületit és a' város erőseit. — 6-ban *Karadsa* Basa a' Szultán' parantsolatjára hídát épített a' Száván, 7-ben az özsze-gyülekezett Divánban jövő napra egy közönséges ostrom határoztatott-meg.

A' szigetben lévő tűzgátok már nagy pusztitást okoztak a' városban, a' várfalak már több helyen ledülledeztek, a' lakosok jobbára elkedvetlenedtek, a' romlott falakat kijobbitani restellették, a' nyílt réséket földel betölteni elmúlasztották. 8-dik Auguszt. az ellenség három részről támadta-meg a' város falait; a' Nagyvezir jobbra, balra Musztafa, a' száraz oldalról pedig Ahmed Basa. Már az ostrom előtt felgyújtották a' ráczok a' várost, és a' várba szaladtak, ezen gyávaságért felbosszonkodott *Oláhy* és *Both* Várnagyok elejéntén benem akarták bocsájtani a' szaladókat, de továbbá őket megszávnán, és általok a' védelmezők' számát nagyobbodni gondolván,

ha az éledelem szűke érezhetőbb leend-is, őket mind bebocsájtották.

Mihént a' fellobbant tüzet meglátták a' törökök, annak valóságos okát azonnal megtudták, a' védelem nélkül hagyott falakat csak hamar megmászták, a' szemendriai kaput kinyitották, 's így a' minden felől berohanó csoportok az egész várost elborították. A' Várnagyok ezen az ellenségnek kárt okozható alkalmatosságot használni akarván, a' vár falairól a' megnyitlt kapukra lövöldöztek, minden lövés csoportonként söprötte az öszszeszorúlt sokaságból a' törököket, csak a' Jancsárokból több 800-nál esett-el, és a' Szultán' lovas őrjei közül igen sok hullott-el. A' Basák magok nagyobbították a' veszteséget, hátúlról korbáccsal hajtotiák a' köznépet, ki a' kapukban öszszeszorúlva az ágyú-golyóknak egészen kivolt téve. Végre bétolakodott a' sereg, most már a' tűz eloltásához fogni kellett, mivel máskép nem lehetett a' városban megszállani, de ez által új veszteségnek tettek-ki magokat; mert a' Várnagyok a' tűz-oltókra lövöldöztettek, 's így részszerént az ágyú-golyók, részszerént a' leomladozott háztetők sokat agyon sujtottak, úgy hogy a' város' ezen megszállása a' Szultánnak több 3000 fegyveresébe került.

Auguszt. 9-kén a' vár fala ellen három tüzgátot hányatott a' Szultán, következő nap már a' rést törő ágyúkat-is belévonatta, és elkezdette lövetni a' falakat; egy negyedik tüz-gátot pedig a' Kölestár torony ellen csináltatott, a' mellyből azonnal szünet nélkül hányták az ágyú-golyókat, de *Utisenich Jakab*, a' torony bátor védelmezőinek vezére, meg nem rettent a' támadástól, hanem a' török tüztét visszazanozatlan nem hagyta, mert puskásai tetemes kárt tettek a' török ágyúsokban. Utisenich' megalázására a' Szultán a' toronnyal általellenben lévő Klastrom' tornyába ágyúkat vonogatott-fel, innét

lövöldöztetett a' Kölestár ellen, de ez sem rettentette-el a' védelmezőket; mert a' torony falain történt össze-omlásokat gerendákkal, deszkákkal, földel megtöltött zsákokkal azonnal elzárták.

Azonban a' török-sereg ötször annyi mértékben szaporodott, mennyivel a' vár-őrizet fogyott. 14-ben tartott diván új ostromot rendelt. — 15-ben többen a' rác szászonyok közül kiszöktek a' várból, a' Szultánnak hírül hozták az őrizet fogyatkozásait. — 16-ban megtörtént az ostrom, Ahmed Basa a' sereg közepével jó előre tolakodott ugyan, de a' két szárnyától elegendő segítséget nem kapván, kénytelen volt magát hátra vonni, 's ezen fogatlan ostromnál-is sok kárt szenvedett a' támadó sereg. — 17-ben kész lett a' Száva-hid. — 18-ban a' Szeremségben garázdálkodó Ruméliai seregek-is Belgrád alá értek.

Oláhy és Both halhatatlan emlékü Várnagyjai Nándorfejérvárnak elcsüggett szorgalommal a' 400 főre fogyott őrizetet mindenkor ébren tartották, ön példájokkal a' bátorságra, és az elszánt álhatatosságra lelkesítették; a' sebbe esteket ápolgató gyám alá adták, de a' derék őrizet-is megfelelt a' Várnagyok várakozásának, és pontban tellyesíté a' legveszélyesebb parantsolatokat, az egész körültáborlás alatt békével tűrte az éledelembeli szükségét, soha elnem szomorodott elevenséggel szenvedte a' szorgos szolgálat fáradtságos súlyát, bátor lélekkel éjjel, nappal készen állott a' vár-fokán, talpig fegyverben soha nem pihenve állott az őrhelyen, megnem rettent az ellenség szüntelenül szórt ágyú-tüzétől, győzelmesen visszavert minden ostromot, serény gyorsasággal eloltotta a' kigyuladott tüzet.

A' város elfoglalása után a' diván gyűlésében egy olászból lett török jelenté magát, hogy ő az olasz háborúban tapasztalt tűzakna művészséggel

kész a' vár falait öszszedönteni, ha a' Szultán neki elegendő puskaport 's dolgosokat adand. Szoliman örömmel fogadta-el az ajánlást, mindent a' mire az olasz tűz-aknáznak szüksége volt, bőven adatott. Minden késedelem nélkül elkezdődött a' Kölestár torony alatt az ásás. A' török színlett támadásokkal igyekezett a' vár őrizetét foglalatoságban tartani, és szakadatlan ágyú-tüzelés által a' tűz-aknai munkát eltitkolni. Auguszt. 19-kén egy vakmerő török belopván magát a' vár' külső erősegei közé, és ott egy harcz-kunyhót felgyújtott. — 20-ban az ellenség ágyú-lövései lerontották egy vár-torony csúcsát. 24-ben a' várból alku ajánlások jöttek a' Szultán eleibe, de a' Várnagyok tudta nélkül. 25-ben megszűnt az ágyúzás, divánt tartott a' Szultán, de mivel az alkudozók tíz napot kértek a' tanátskozássra, a' tüzelés újra elkezdődött. — 26-ban új ostrom, de minden siker nélkül, az ellenség közül sok főrendű török veszett-el. — 27-ben épen midőn *Utisenich Jahab* a' Kölestár párkányozatin védelem készületeket tenne, fellobbant a' tűz-akna, a' torony egy felé a' levegőbe repült; de mivel a' romok befelé dültek, a' tört rés bedugult és a' védelemre alkalmas lett. A' tűzakna' fellobbanásával tüstént ostromot parancsolt a' Szultán, de ebben sok népet vesztvén, visszaverettetett.

A' Kölestár egy részének öszszeomlása a' ráczokat igen megrettentette, nyilakra kötözött üzenetekkel ajánlásokat tettek a' Szultánnak a' vár feladása eránt, csudálkozva hallották más nap a' magyarok a' tornyokba mászott törököket lekiáltozni, hogy a' Szultán kész a' megígért ajánlások szerint a' várost általvenni, szavára fogadja, hogy senkinek sem leszen legkisebb bántása, vagyonát kiki magával viheti, 's mehet hová akar. A' felmérgeződött magyarok szemrehányásokat tettek ezért a' ráczok-

nak, árulások végett büntetéssel fenyegették, mind a' két felekezet fegyvert fogott, a' szerbek-is a' ráczokhoz csatlák magokat, már majd öszszeverekedtek, midőn a' Várnagyok közben-veték magokat, és a' felhevült indulatúakat lecsillapították; de midőn látták, hogy a' szerbek nyakasan a' várat továbbá oltalmazni nem akarták, és ők a' Szultánnal a' magyarok nélkül-is alkudozni készülnének, elveszték reményöket a' várat továbbá-is védelmezni tudni; mert könnyen megtörténhetne, hogy midőn a' török kívülről megtámadná a' falakat, belől a' ráczok és szerbek elleuök felkelnének, illy kettős ellenséget pedig zabolában tartani, nem voltak elegendő erősek; így kéntelenek lettek a' vár' feladása eránt a' Szultánnal értekezni.

28-dik Augusztusban *Moré Mihály* kiment a' török táborba. Épen diván volt a' Szultánnál, a' hol akkor egy királyi hirmondót, a' kit a' Király a' Várnagyokhoz küldött, a' törökök elfogták, a' vallatásban kinzottak. Moré a' Várnagyok nevében alkut kötött a' Szultánnal, a' magyarok t. i. általadják a' várat minden hadi készülettel, ágyúkkal, élelmi tárral, a' melly ugyan egészen üres volt; a' Szultán ellenben megígérte, hogy az egész őrizet fegyverrel kimehet, magokkal vihetik vagyonjokat, feleségeiket, gyermekeiket, mehetnek hová akarnak; a' lakosok-is, kik a' városban maradni nem akarnának, kiköltözködhetnek; a' megmaradni akarók pedig egész bátorságban lakházaikba mehetnek.

29-dik Auguszt. hajnalán fegyverben állott a' török sereg. Megnyilt a' kapu, az őrizet kijött a' várból a' magyarok elől, hátrább a' szerbek, a' ráczok, továbbá a' fegyvertelen lakosok, aszszonyok, gyermekek. Egyszerre jelt adott a' Szultán, a' durva pogány kész volt, a' még durvább uralkodónak intését telljesíteni; a' magyarokra rohantak, (kik

ugyan védelmezték magokat, de elnyomatva a' nagy erőtől) mind kardra hányattak. A' rácok és szerbek minden lakosokkal együtt kegyelmet nyertek. Nándorfejérvár *bátor Várnagyainak fejei* dzidákra tűzve, a' *Nagyúr sátorát* ékesíték, a' Nagyvezir a' Jancsárokkal, muzsika szóval, diadalmas kiáltozás alatt belovaglott a' várba.

Auguszt. 30-kán maga a' Szultán-is bement Belgrádba, több templomot mosévá változtatott, hálákat adott az Istennek a' nyert győzelemért. Ugyan azon nap a' Hazájokba költözni kívánó magyar lakosok Szalankemenbe általhajóztak. A' Szultán' főszállása még mindég a' Száva bal partján volt, de onnét többször meglátogatta a' várost. — 8-dik Szeptemberben a' görög kalugyereket, rác és szerb lakosokat Bizanczba küldötte, a' Bosporus partján lakhelyet adatott nekik, az új gyarmat Belgrád nevet kapott. A' Szultán gazdagon megajándékozta mind azokat, kik magokat Belgrád vívása alatt megkülömböztették. Bali Bég Belgrádi, Szemendriai és Szabácsi Szandsák lett. Ezen három erőség őrizetére 40000 fegyverest rendelt, azonkívül még 3000 Jancsárt Belgrádban. 50 ágyút adott Szemendria, 20 Szabács, és 200 Belgrád' védelmére.

Télfelé közeledett az idő, Szeptemb. 18-kán Bizanczba visszaútazott a' célját elért Szultán, a' hová ugyan azon hónap 19-kén eljutott, 's nagy pompával bement.

6. *Belgrád bévetele után.*

Nándorfejérvár' bévetele napján *Báthory István* Nádor egynehány mértföldnyi meszszeségre állott Tittelnél 3000 lovas katonával; de ezen maroknyi néppel a' város felmentését elő nem segíthette. La-

Jos Király sem gyűjthetett *Tolnánál* annyi sereget, a' mellyel nevezetes fordítást tehetett volna. Az össze-sereglett kis táborával Augusztus elején lejjebb jött a' Duna parton, mindég várta, de híjjában a' segítő sereget. Hoszszas várakozás után üzenetet kapott több hatalmasságoktól, kik még mindég, midőn már a' hadév szerencsétlenül elvégződne, segedelmöket ígérték. Most már érkeztek egynehány apró csapatok, de ezek a' megtörtént veszteséget többé helyre nem állíthatták. *Velence* 30 ezer aranyat küldött. — *Zsigmond* Lengyel Király, ki az oroszokkal és tatárokkal hadat viselt, 6 ezer lovast. *Ferdinand* Ausztriai Főherczeg 3 ezer gyalog katonát. *Cseh-országból* semmi segedelem sem jött, ámbár ennek-is Királyja volt *Lajos*, a' *Slézák* 300 lovas, és annyi gyalogot küldöttek *Brandenburg* *Kazmér* Herczeg vezérlése alatt. De ezen seregek, a' nélkül, hogy ellenséget láttak volna, nyavalyában sokat szenvedve, szét oszlottak, a' királyi tábor pedig Szept. 29-én-is *Mohácsnál* táborozott.

A' szerencsétlenül elvégződött hadév után, a' Király midőn előbb *Pétervárad*, *Illok*, és más határvárak' védelmére őrizeteket rendelne, többi seregét pedig haza bocsájtaná, *Mohácstól Pécsre*, onnét *Budára* ment. Itt megbetegedett, és az *Illoki* a' haza' jövő esztendei védelmére tárgyzó tanácskozásban részt nem vehetett. Októb. 19-kén Országgyűlése jött *Budán* össze, a' mellyben a' múlt hadév' gyászos végezete miatt elszomorodott Státusok és Rendek katonaságban és pénzben szép ajánlásokat tettek. Decemberben a' Rendek a' Királyt *Székesfejervárra* kísérték, a' hol mind ő, mind *Mária* Királyné 11-ben megkoronáztattak. — Februáriusban *Héderváry Ferencz* és *Török Bálint*, mivel ők *Belgrádot* királyi engedelem nélkül elhagyták, törvénybe idéztettek; de mivel ők meg nem jelen-

tek, azért 22-dik Februariusban költ királyi parancsolat következtében az Ország' átka alá estek, jószágokat elvesztették. Hasonló büntetést szabtak a' rendek mind azon hadi tisztekre, kik Szabács és Belgrád védelménél kötelességöket nem tellyesítették, és a' királyi meghívásra a' táborban meg nem jelentek.

Alig tértek vissza Honjokba a' magyar és külföldi seregek, a' Szultán parancsolatjára a' *Szerbiában* és *Bulgáriában* tanyázó Basák általjöttek a' Dunán és a' *Temesvári Bánátba* rohantak, egy rész egész a' *Jászágig*, a' más rész az erdélyi határig hatott. Ezeket *Zápolya János* megverte, ama pedig megijedvén, önként vissza vonta magát. Déli Boszniából-is sok török csoport rohant Dalmata-országra, azt tűzzel vassal pusztították, és sok népet rabszolgaságra hurczoltak.

Bali a' Belgrádi Basa, midőn az Erdélyben történt veszteséget meghallotta, 3000 lovassal elment a' Száván, Szeremséget pusztította; de mivel kalaúzáat a' magyarok elcsípték, ő pedig megfélemllett, ne hogy valahol kelepczébe essék, visszavert. A' Szeremiek mihént észrevették a' Basa' visszafordultát, fegyverhez nyúltak, a' Basa seregének hát-védét beérték, és azt jobbára kardra hányták, a' többit a' Száván vissza-rettentették.

Kevésel azután Bali a' befagyott Dunán betört Bánátba, a' Tiszán pedig Bácskába; de egynehány falu' felégetése után sietve visszavert, sok marha csordát és 1300 Keresztyént vitt-el magával. Utjában sokat szenvedett a' hideg miatt, őt magát pedig egy magyar puskás megsebesítette.

(Folytatása következik.)

KISS KÁROLY.

22.

Az Időről.

Egy új módi értekezés.

Olvasóim legelőbb talán munkám' címjéhez függesztett „új módi“ epithetonon akadnak-fel, ez eránt lesz hát szükség velök kibé-külnöm. Most a' primo amorosot a' Módi játszodja; hozzá kell szabnunk öltözetünket, garderoobjainkat, házunk' külső és belső szer-tartásait, magunkviseletét, beszédünket és mindenünket. Forgó-szélként kavargó ha-zánkban ez a' külföldi szülött; 's a' merre el-rohan mindent, lapit, virágot, fűvet, tollat, bogarat, port, 's a't. magával ragad. Hatásá-nak nincs mód ellent állani; és én, a' ki ed-dig csak távolról nevetém ostromát, 's a' na-gyok' küszdését, a' kicsinyek' erőlködését: mosolyogva, nyugodt szívvel éneklém a' Lu-cretiusi Dulce mari magno-t; most — nyakig estem duzzadt habjai közzé, 's parancsa sze-rint kintelen vagyok írni.

Az idő legközelebbi rokonja a' módinak, vele avúl, vele ifjodik, néki legyen hát szen-telve e' néhány lap. Ha csoportos gondjaim' zavaros árjába csak nem az elmerüléssel küsz-ködöm, hozzá, e' nagy mindentehetőhöz úgy jussom lesz folyamodni, 's még alázottabb

meghunnyáskodással, mint a' félénk Musulmán haragos Szultánja' paripája előtt, térdre omolva, így sohajtani-fel:

„Eripe me his, invicte, malis!”

Látogatóba megyünk valakihez, a' szokott czeremóniás köszöntő formulákat megteszszük, az a' valaki széket mutat e' szóval: „tessék leülni.” Letelepedünk, egy-két perczig némán tekintgetünk egymás szemébe — 's végre a' házi Úr ásítás közben, így szakítja félbe a' hallgatást: „ma szép vagy rút idő van!” 'S ímé melly nagy szükségben segítő az idő! Midőn az ész minden erőlködése után sem jöhet szóhoz, midőn a' beszélgetés' Geniusza restelli fülünkbe sugdosni mit mondjunk, az idő ad matériát a' szóllásra. Nagy jöltévője tehát ő emberi Nemünknek.

Az idő teremti és ront egyformán, 's legújabb teremtményjei közzé tartoznak a' Recensiók, antikritikák és toll-csaták — olly érdeklő tárgyak, melyekről lehetetlen futtába valamit nem említeni. Minden állat magához hasonlót nemz, az anya' vére átfoly a' születendő magzatéba; a' murok magról murok, a' húnyor gyökérről húnyor kél-ki, 's a' lés-tyán nem terem ananászt. Az idő minden gyermekei közt a' Recensiók és antikritikák azok, kikben anyjoknak két legfőbb tulajdonai a' haszon és ártalom kettős mértékben egyesültenek. Mint a' polgári világban a' had, úgy dúlnak, rontnak ezek-is a' Literatura' mezején. Vér ugyan nem foly miattok; de izzad a' homlok emésztetve a' fejtörés' molyiatól, kopik a' toll, csikorog a' nyomtató sajtó. Mennyi lélek-kínzó változásokon megy

keresztül a' megkorbátsoltatott író, midőn az ellene készült csípős Recensiókat olvassa, most elhalványúl, majd tüzet szikráznak szemei, most ezer szitkokat darál nyelve, majd furiai rángatódzás közt borzadoznak hajsza-lai, szóval egy pillantatbau több álhatatlan momentumokkal és krisisekkel vesződik, mint a' hideglelés legnagyobb paroxismusában. Ha a' kérelhetetlen Recensens mind azon bús órákat, mellyeket a' páczba vett írónak okozánd, előre meggondolná, bizonyosan hegyesebbre metszené tompa tollát, hogy ne ejtsen olly vastag karczolásokat. De a' nagy tiszteletű Recensens Urak kicsit tűnődnek Kritikájok' jó vagy rossz következésein. Nékik mindegy, ha a' szerfeletti dícséretjök' opiumától megszedült íróból papiros mázoló Gomba Mihály, vagy a' felboszszantott Poëtából antikritizáló Herosztrat lesz-is. — Van, nem lehet tagadni, haszna-is a' Recensióknak. A' kimutatott hibák mást megfognak őrizni a' botlástól, ha elegendő tehetséggel bír felfogni az ajánlott regulákat. A' törvény csak úgy lesz érthetővé, ha annak által hágói-is találkoznak, 's arra, hogy írásainkban mit kell kerülnünk, mit követnünk, csak a' Recensens tehet elég-gé figyelmezőkké, ha kritikája nem a' személyes sértegetést vagy az író' erkölcsi karaktere' festegetését veszi czélba, hanem csupán magát a' munkát, annak becsét és hijánját. Valóban semmit a' Resensensek jobbat nem tennének, mintha szünetlen eszökbe tartanák Apellesnek ama mondását: „*Sutor ne ultra crepidam.*”

Valamint a' virágokat emésztő hernyók' fogyasztására ada a' természet madarakat: szint-

úgy a' Recensensek' despotai hatalmok' megtörésére találmányokban gazdag korunk szülé az antikritikát. A' vett bántást csak szó nélkül elnyögni még az epétlen galamb sem tudná, mennyivel kevésbé mi testből, 's vérből, könnyen ingerelhető nedvekből, csiklándós inas-húsokból özszealkottatott írók. Orczánk' finom szövédéke csak egy véletlen rálehellésre elpirúl: hát egy szúrós Recensióra maradnánk érzéketlenek? Boszszút lihegő természetünk tollat, epébe mártott tollat fogat kezünkbe, 's jaj azon Recensensnek, kire megczáfolásunk' nyilait szórni kezdjük a' fenn hagyandók fenn hagyása mellett.

Bizony csak szerencsésebb idő ez a' miénk, mint volt ama hajdani, mellyben Athéné volt a' szebb ízlés' oskolája, 's a' világnak Róma parancsolt. Akkor azon némellyektől annyira magasztalt klaszszikai korban, nem voltak Újságok, Journálok, Hónapos folyóírások, mint most. Pedig ki nem tudja, milly hátra van ott a' Cultura, hol ilyenek nincsenek. Ezek őrzik-meg a' jobb gondolatokat az elveszéstől, ezek segítik-elő a' szépek és hasznosnak szeretetét. De minek dícsérjem azt, mellynek hasznait minden látja, a' ki nem vak. És a' midőn örömmel szemléljük és érezzük nagyot szülő befolyásait virágzó szeretett Folyóírásainknak: Tudományos Gyűjteményünknek, a' szépet jóval párosító gyönyörű Felföldi Minervánknak, magas tendenciájú Muzáronunknak, Gráciaink' két kedveltjeinek Aurorának és Urániának, szép reményekkel mosolygó Erdélyi Aglájánknak és Nemzeti Társalkodónknak; ki lenne az az érzéketlen Hazafi, ki így ne sohajtson-fel:

Oh Idő, te mindent pusztító hatalmú, légy kedvező ezen díszeidhez, hagyjad őket virággazni, hogy legkésőbb unokáinknak se kellessék keseregni sírhalmaik felett.

Folytassuk vizsgálódásainkat tovább-is az időről. A' Deák-nyelv' kezdeteit tanító Grammaticus sokat gyötri iskoláinkban tanítványjait a' múlt, jelen és jövő időikkel. A' könnyű szajkó' szájából mint a' víz úgy foly a' sok Praeteritum és Futurum, 's szegény, nem tudja vészi-e valaha hasznát a' Praesens miatt szenvedett izzadozásinak! Így vagyunk mi nagy gyermekek, minket-is tol-elő a' gátot nem ismerő idő' zaja. A' múltból néha kedves képek lebegnek körül az emlékezet' szárnyain, néha ijesztő karikaturák borzasztanak. A' jövődő mintegy Játékszíni cortina függ előttünk, remény és kétség, öröm és félelem között, és sokat kell pauzálnunk, míg felvonatik. Boldog, ki csupán a' jelent ízleli, minden édest, mit ennek pohara nyújt, legutolsó cseppig kiszürsöl; 's nyugott szívvel várja, mit hoz a' jövődő, jót avagy gonoszt! De kicsoda közülünk, ki annyira szeresse a' jelent, hogy a' jövődőről ne agódjék, 's arról előre nagy calculusokat ne csináljon?

A' Plán-koholás 's nagyokról álmodozás-is divatban van a' mai időben. Sőtől hallám: „ha ennyi 's annyi pénzel bírnék, rézzel fedett kastélyomban büszkén sétálnék, számtalan cseléd hódolna parancsolatomnak, 's úgy élnék mint a' Nagy Mogol!” — Illy elérhetlenségről álmodozni hiba-e? — Nem! — a' lélek szünetlen munkásságban szeret lenni, 's rendszerént az ideális világot bájosabban

tudja festeni, mint a' mindennapi tárgyakat. Senkit-is hát arra kényszeríteni, hogy képze-
tének magas reptét szegje, 's lelkét örök szen-
dergésbe ringassa, nem lehet. A' csillogó hó-
jag fúvónak 's jövőendővel tépelődőnek rend-
szerént nincs semmi észtoró foglalatossága, 's
ha tőle ez egyetlen képzeleti szagúldozást meg-
tagadjuk; úgy ő kintelen lejénd azon buta
nem érzésbe bukni, melly a' nem léte' bús
birodalmát környékezi. Az emberiségnek leg-
nagyobb jóltévője a' remény; ez ad vidúlást
a' komor pillantatokban, e' derít-fel, midőn
ég, föld özszeesküsznek bússá-tételünkre. Vedd-
el a' reményt 's a' kétségbe-esettek' számát
myriásokra szaporítottad!

Ideje, hogy értekezésünknek fenntebb cél-
zást 's folyamatot adjunk, 's elmélkedjünk
keveset az idő lelkéről! Német szomszédai-
nk egy héti-írást bírnak e' cím alatt: „*Geist
der Zeit*,” ebből némelly minden logika nél-
kül azt következtethetné, tehát az idő' lelke
semmi sem egyéb, hanem az érdeklett Fo-
lyó-írás. Béfolyással az idő-lelkére legalább
a' maga Publikumába lehet ugyan, de elvont
való értelemben ezen nevezetet reá ruházni,
úgy hiszem magok annak tisztelt Redactorai
sem kívánnák. Valami egyéb lehet az az
idő' lelke? Egy-e a' Plátó világ' lelkével?
határozzák-meg a' Filozófusok, azzal sem ma-
gamnak, sem olvasóimnak nem alkalmatlanko-
dom. — Az időt kettős értelemben vehetjük:
úgy-is mint magában fennálló Subjectumot,
úgy-is mint az esztendő' 's századok által
bizonyos részekre osztott egészt rávitelesen
az emberekre. Az idő maga magában ma u-
gyan az, a' mi volt. A' nap most-is úgy kél-

fel és nyúgszik-le, a' csillagok úgy forognak és ragyognak, a' természet' szép és borzasztó jelenései épen azon változásban, cserében tűnnek-elő, mint a' hajdan korban. Így gondolva az időt, lelket sem tulajdoníthatunk neki; vagy ha igen: az a' lélek most-is úgy munkálódik, úgy terem, úgy enyész, mint mindenha kezdettől olt. Ráviteles értelem-ben az időnek lelkén érthetjük azt a' láthatatlan ösztönt, azt az észrevehetetlen rúgót, melly a' Nemzeteket sőt az egyes familiákat 's embereket-is mint valamelly nagy machinát izgatja. Ez a' lélek a' historiának az idő' csalhatatlan tanújának bizonyítása szerint századokon sőt tizedeken keresztül változott és változik. Most hódoltatás' vágyja, majd új Föld' keresés; most sötét tudatlanság, tunya álmoság, majd világosodás' szoma uralkodik. Igaz hát hogy:

„Minden kornak van Istene!”

Az idő' lelke ugyan azon időszakban Nemzetek szerint különbözhetik, mikor egyik szabadságáért élet halál közt küzdik, a' másik a' hiúságnak áldozik. Így századokról századokra, ezeredekről ezeredekre nyomozva a' történetek' év-könyveit, minden idő' lelkét kiszemelhetjük. Mi a' mai idő' lelke? bajos meghatározni. Látjuk minden Nemzet mint serénykedik a' tudomány' és mesterség' országában mind újabb-újabb felfedezéseket tenni, e' szerint a' tökéletesedésre irányzó lankadatlan igyekezet lenne e' kor' szelleme. De ezen nemes törekedés mellett nem látunk-e nemtelen czélzásokat-is? Az utó-kor fogja

részrehajlás nélkül megítélni, milly lélek éleszte bennünket! ? . .

Ásít a' Kisaszszony, tán ezen igen-is hosszas filozofálás vala unalmára. Fájlalom, hogy eszközlője levék unatkozásának, de bocsánatért esdeklek; mászszor olyan dologról fogók írni, melly inkább inye szerént lejjend. Most pedig az unalom és időtöltés ötölvén eszembe, ezekről mint az idő' legközelebbi rokoniról 's elválhatatlan társairól kell szóllanom egyet-kettőt, 's addig kegyes figyelmét kiinstálom. — Az unalom éltünk' legfőbb boldogítója! Átala lesznek hamar tűnő pillantásaink lomha századokká; miatta unjuk-meg legedésbb napjainkat, mellyek nyíl-sebesen sietnek az elhunyt hajdan idők' végetlen temetőjébe. Még-is miért futjuk annyira ez álom osztogatót, melly parányi életünket olly hosszúra tudja nyújtani, mint a' Matusálem' kora? Áldott unalom! téged még a' bölcsek sem becsülnek, pedig nékik mély tudományoknál fogva méltó becsedet esmérniek kell. Minden szalad előled, mint egy pestisestől, 's nem kíméli vagyonját, egészségét, életét, csak téged elkerülhessen. Te szúlsz a' Költő' kifáradt fántáziájába újabb fellengős gondolatokat; te súgsz a' hangmívész' siketült fülébe egy hangot a' sphérák' concertjéből; te varázslod-elő a' szépek újjai közül a' legfinomabb himzéseket; te adod nékem-is tollamba e' szókat, mellyeket dicséretedre egész elragadtatott gyönyörérzéssel írok.

Kifáradék, szükségem van egy kis nyugalomra, hogy újabb erővel kezdhessek az időtöltés' magasztalásához. De tartok tőle, hogy míg magam kinyúgszom, Olvasóim ün-

ván utánam várakozni, magamra hagynak,
mint az egykori estig papolót hosszas figye-
lemtől csömörlött hallgatói; azért az idő' tisz-
teletére írt következő verseimmel mind-
nyájokat útra bocsátom:

'S tüssz te, mint villám olly sebessen!
Sokan panaszzolják víg poharak között;
De lomha, bár miként siessen,
Futásod az előtt, kibe bú költözött.

Egynek sincs igaza — Te haladsz
Kimért pályád' útján változhatatlanúl;
Mint tegnap ma-is csak úgy szaladsz —
'S hány röpít-el téged használhatatlanúl?

Minden reggel az arany napot
Ifjú fényben hozod egünk' látkörére,
Osz tán rejted 's meszsze ragadod
Megint szemünk elől őt minden estére.

Az éj' sötét homályaiba
Szelíd holdod' nyájas világa leng felénk;
'S hogy hunyhassunk szép álmaiba
Képzetinknek balzsamt Te csepegtetsz belénk.

Öröm virágot adsz kezünkbe,
'S mi bohó gyermekek szét tépjük azokat;
'S azért nyögünk majd keservünkbe,
Hogy mostoha kerted természet cziprusokat.

A' víg kedr' bájos alakjával
Ékesítéd képét az édes jelennek;
'S véljük, hogy bánat' homokjával
Mindég fojtó szelek előnkbe lengenek.

A' kiszzenvedett volt bajokra
 Egy elfedő fátyolt kész vagy teríteni:
 Még-is fokadunk csak jajokra,
 Hogy fényt sír - kertünkre nem tudsz deríteni.

Bár tündér tájba vará'slanál,
 Kiesbb éghajlatok' örök tavaszszába,
 Hol boldogság' gyöngy folyamjánál
 Élnénk ideálok' arany szakaszszába:

Ott-is ellened ömledezne
 Gyarló kebelünknek bús elégiája,
 'S szebb jövődöken tévedezne
 Nyúgtalan kebelünk' telhetetlen vágyja!

Fogarasy János.

23.

Históriai nevezetességek.

I.

A' polgári lázadás' olly sok nemű és sokszori ostromain ingadozó Anglia 1605-ben a' béke és csillapodás' pontján látszott lenni. A' nép szerette I. Jakab Királyt 's nem volt kül-, nem semmi bel-háború, melly csendét zavarni készülne. Titkon azonban egy veszedelmes párt foná rémítő terveit (planum). Egyike ezeknek ama borzasztó, 's Anglia' sőt az emberiség' történeteiben példátlan ős-

szeesküvés, melly a' sors' különös kedvezései által ezerek' szerencséjére jöve világosságra. Története ez:

Tíz nappal a' Parliamenti gyülekezet előtt Lord Mountragle' szolgájának egy idegen ezen névtelen levelet adá: „Mylord! Azon össze-köttetés, mellyben néhány barátival állok, vitt reá, hogy az Úr iránt gondoskodjam. Ha élete kedves, tanátslom, a' legközelebbi ülésből maradjon-ki. Isten és emberek szövethetnek a' szemünk előtt naponként végbemenő iszony' büntetésére. Ne vegye a' dolgot kicsinységnek, utazzék falura 's várja-bé ott a' történet' végét. Bár nem gyaníttatik semmi mozdulat, legyen bizonyos eránta, hogy a' következő Parliamentet egy láthatatlan kéz' borzasztó csapása fenyegeti. Ne vesse-meg tanátsomat, azt nem követnie az Úr-nak ártalmas, ellenben minden esetre hasznos lehet. Vegye Isten mindenható védelmébe 's engedje, hogy intésem üdvére válhasson.”

A' levél felette különös benyomást teve a' Lordban. Habozott, ha tréfának vegye-e, ha valamelly pajkos koholmány-nak-e, vagy fortély valóban, melly által bizonyos okok miatt valaki a' Parliamentből elmaradását eszközölni akarja. Még-is a' levelet magassabb helyeken láttatni nem lészen haszontalan, gondolá 's ment még azon estve Gróf Salisbury Státus-titoknok-hoz. Ez eleinten kevés figyelmet látszott reá fordítani, de később elméjébe ötlék, hogy a' titkos-tanátsban a' Catholicusoknak valami szövethetéséről vala szó, kik az országban 's országon kívül mozgot-tanak volt, 's hitelt érdemlő hírek szerint a' legközelebbi Parliament elébe egy fontos tar-

talmú, 's igen fenyegető hangon írt kérelem, levelet fognak terjeszteni. Ezen okokból alaposnak látta a' Lord' hazafiúi aggodalmát, 's miután Gróf Suffolkkal 's néhány Miniszterekkel szólt volna: elhatározott, hogy a' levél a' Király elébe terjesztessék. A' Király sok ízben adá szembetűnő példajit ügyességének a' homályos, titokba rejtett dolgok' megfejtésében. Rövid késedelem, szoros titoktartás mellett, külömben-is nem fogott ártani, sőt általa a' pártmerény *), ha csak ugyan volt, mind inkább megérhetett arra, hogy a' vétkezőket magán a' tetten lehessen lepni. A' király a' levelet komolyan vette, 's a' dolog fontos és mély jelentésűnek látszott előtte. Leginkább ezen kifejezés „láthatatlan kéz' borzasztó csapása" foglalta-el figyelmét, 's lelkében egy puskaporral tölt üreg' képzelete, mint villám lobbant-fel. Rövid tanácskozás után elvégeztetett, vasárnap (a' Parlament-ülés előtti napon) lehető legnagyobb titokban a' Parliament-ház alatt minden boltozatok' összevizsgálása, 's ez Gróf Suffolkra bízott. Ez és Lord Mountragle lemenvén a' boltozatba, össze néztenek minden szugot, de egyebet kőszénél 's egy jókora rakás tűzi fánál nem találtak. Midőn kérdeznék, ki legyen e' fa és kőszén' tulajdonossa 's mi célra hozattak legyen ide, Chinárd, a' Királyi ruha-tár' felvígyázója, azt felelte, hogy a' boltozatot a' szomszéd házzal együtt Percy Tamás bérlette-ki 's övé a' fa és kőszén-is. Gróf Suffolk még egyszer körültekintgete, 's íme, egyik szegletben egy embert vön észre,

*) Merény: Unternehmung.

kinek rendkívül vakmerő és gyanús tekintete igen feltűnő volt 's úgy tetszett, mintha e' fürkészés benne nyúgtalanságot 's aggodalmat gerjesztene. Kérdeztetvén azt felelte, hogy ő ház-mester Percy' szolgálatjában 's neve Fawkes. Gróf Suffolk bėjelenté a' Királynak a' mit látott, elmondván egyszer'smind, hogy Lord Mountragle igen megrémült 's valamelly veszélyt gyanít abból, hogy a' pinczét és házat olly gondolkodású ember mint Percy bérlette-ki, sőt hogy ama névtelen levelet-is Percytől származottnak hiszi, mert véle régóta barátságban él; végtére hogy a' Gróf meg nem foghatja, mi szüksége légyen Percynek annyi fára és kőszénre, holott a' kibérlett házban olly ritkán tartózkodik. Említé azon gyanús embert-is, ki magát Percy ház-mesterének vallotta.

E' hírre a' Király mind inkább megerősödött gyanújában 's rendelést teve azonnal, hogy a' fa és kőszén rakás fenékig megvizsgáltassék, a' puskapor hihetőleg ott lesz elrejtve, ha pedig itt semmi sem találtatnék: a' pinczének minden rejtekjei szoros vizsgálat alá vétessenek; mert ki fog, úgymond, a' Parlamentbe aggodalom nélkül lépni, ha a' dolog' kitapogatása eránt csak könnyelmű 's felületes készületek tétetnek. Mivel azonban néhány Miniszter kételkedett, ha illy egyszerű levél miatt valaki' házat felkutatni törvényszerűleg lehet-e, Chinárdnak azon ürügy alatt kelle a' pinczébe mennie, mintha bizonyos szőnyegeket keresne, mellyek a' király' tulajdonai, 's hihetőleg ott vannak valamelly szegletben lerakva. Knevet, a' királyi Kamarás vállalta magára ezen másodszori vizsgálatot,

's a' Parliamenti-ülést megelőző éjfélnél lement a' gyanús pinczébe. Fawkest e' szokatlan időben-is az ajtónál találta útatárolag felkészülve, kit azonnal el-is fogatott. A' fa és szénhalom szerte hanyatván, alatta harmincz-hét puskaállal töltött kisebb 's nagyobb hor-dóra találta. Fawkes' zsebeiből pedig a' vizsgáló tűszert és kanóczot húza elő, 's midőn kérdeztetnék e' vakmerő ember, eléggé bátor volt azt felelni: hogy ha a' vizsgálók akkor jöttek vala, midőn ő munkája' végén volt, vagy megjelenésökkor csak egy kis időt engedtek volna neki, ő a' farakást meggyújtván önnön halálát az övékkel édesítette volna meg.

Knevet őrizet alá tétetvén a' foglyot, néhány Ministert, kik a' Palotában háltak felkölte, 's reggeli négy órakor magát a' Királytis. Összsehivtanak többeket a' tanátsnokok közül 's Fawkest kérdőre vonták. Ez példátlan bátorságot mutata, és sem vétke' nagysága, sem az ünnepélyes hely és gyülekezet, sem az elébe terjesztett kérdések' sebessége és sokasága által magát megzavarni nem hagyta, sőt gúnyolólal felelt, ha ellenmondva, vagy hívatlan személyek által kérdeztetett. Tettét nem tagadta, sőt mindent magára veve, 's elfogatása' első napján sem társai' nevét, sem egyéb környülményt belőle kivenni nem lelete. Azt állítá, hogy egyedül lelki-esmérete 's a' catholicismus' eránt való buzgalma vitték ezen szándékra, hogy a' Királyt ő nem esmérheti urának, sem Isten' felkent-jének, mert Eretnek; hogy ő Percy Tamás' szolgálataján van 's neve Johnson János. Bánkódás helyett inkább haragot mutata, hogy

szándékait kinem vihetze. Három napi kínzás után, midőn tapasztalná, hogy a' szerencse társainak sem kedvez, elhagyá bátorsága, 's az özszeesküvést megvallotta e' szerént a' mint következik:

„Megesmérem, hogy egy özszeesküvésnek a' Király és Kormány ellen, több társakkal együtt, részese vagyok. A' múlt évi hús-vétkor Winter Tamás, Hollandiában szállítamag, hogy ez ügyben vélek szövetezzem. Szövetségünkben még hárman vannak: *Catesby Robert*, *Percy Tamás* és *Wright*. Özszeesküvésünk' tervét ezek csinálták. Legelől *Catesby* eskütt hallgatást, 's ő esketé-meg társait-is. Hogy a' felső ház alá puskapór tétessék 's a' boszszú ott menjen végbe, hol a' Catholica-vallás törvénytelenül elnyomatott, az ő gondolati voltanak. Ezen célra *Percy* a' felső ház tő szomszédjában egy házat bérelke, hol Deczember' 11-dikén 1604. elkezdettük a' puskapor-likat ásni. Hatan t. i. *Percy*, *Catesby*, *Winter*, *Wright*, én 's még egy segéd, magunkhoz vévén elébb a' szentséget a' titok-tartás' megerősítésére, lementünk a' báltozatba, 's midőn látnók, hogy a' munka igen terhes, még egy segédet vettünk, kinek szinte megkellett esküdnie. Karácsonig a' felső ház' falához jutottunk, melly öt lábnyi vastagságú, 's vízkereszt felé már ez-is csaknem egészen át vala likasztva. Midőn társaim dolgoztak, én az ajtónál őrt áltam. Ha valaki jött, jelt adék, 's ők megszüntek dolgozni, meddig az elnem ment. Gyakran éjjelenként is ott voltunk lövő szerekkel felkészülve és szilárdan eltökélve meghalni inkább, hogy sem csüggedni, vagy ha arra ke-

rúlend fogolyá lenni. Midőn] a' falat keresztül fúrtuk, ropogást hallánk, hasonlót a' leomladozó kőszénéhez. Megrémültünk, neta-lán munkánk észrevéttetett. De csak hamar tudtunkra esett, hogy a' szomszéd pinczében kőszén van eladó; *Percy* kapott az alkalmon 's kibérlette a' pinczét egy évre. Már elébb húsz hordó póskaport szerzettünk 's most elrejtettük azt a' kőszén és fa alá. Húsvét felé hallván, hogy a' Parliament Octoberre halasztatott, szét oszlottunk. *Percy* ez alatt még több port és fát szerzett-össze. Később abban egyeztünk-meg, hogy az nap, mellyen szándékunkat telyesedésre visszük, Erzsébet Herczegnét, ki Lord *Haugtonnál* a' Warwiki Grófságban lakik, hatalmunkba kerítvén Királynénknak kiáltjuk-ki. Károly Herczeget, a' Király' ifjabbik fiját-is szándékunkban volt elfogni, de ezzel a' sok nehézségek miatt felhagytunk. Hogy a' tett' eszközei mi vagyunk, azt titokban tartani eltökélénk mind addig, meddig pártunk erőre kap."

Tizen négy nappal *Fawkes'* elfogatása után *Winter Tamás*-is törbe került. Ennek lelke egészen ellenkező vala, mint társáé. Azonnal megvallott mindent 's bánkódni látszott rémítő cselekedetén. Mihelyt a' párt' fejei e' kettőnek vallásából tudva voltak, ne-vők a' többi özszeesküdtékével együtt nyilváná tetetett, azon parancsolattal; hogy fogattassanak-el. De azon táj' távolléte hová elszöktenek, 's a' rossz utak 's rövid napok hátráltatták a' királyi parancsolat' sebes terjedését. Harmad napra szökésök után, mielőtt vétkök egészen tudatott volna, már ki-írtattak. Elfutának tudniillik Warwikshirébe

hol egyik társok *Digby* azon reménytől tápláltatván, hogy szándékjok kívánt véget ért, egy sereggel fegyvert fogott, hogy Erzsébetet hatalmokba kerítsék, de ez már elébb Conventrybe volt. A *Sherifek* a' faluk' lakosait fellázították a' pártosok ellen, kiknek száma még csak 80 emberre ment. Hogyan is reménylhettek volna ők Követőket, kik annyi sárczolásokat követtek-el a' népen, hogy többé ital vizet sem akart nekik senki adni? A' kisded csoport csak hamar össze-szorúlt 's kétségbe esett. Egyik a' másikának gyóná-meg vétkét 's ada bocsánatot, 's végső feltételök vala élteket olly drágán adni az ellenségnek, mint csak lehet; de végre ez a' vigasztalás-is elhagyá őket. Puska-porok az esőtől összeázott 's midőn szárítanák, lángot kapa 's olly felette megrongálta őket, hogy csak parányi erejük maradt a' kétségbeesés' utolsó viadalához. Bátorságjok annyira elfogyott, hogy néhányan térdre húlva könyörgének-fel Istenhez irgalomért. A' párt' fejei a' harczban estek-el. *Grant* pedig, *Digby*, *Reckwod*, *Bates*, *Tresham*, *Robert*, *Winter*, *Littleton* hóhér-kéz által veszttek, minekutánna a' Király egy Parliamenti beszédében, mellyet ezen rémítő összeesküvésről tarta, a' Catholicusokat általán fogva vétleneknek nyilatkoztatván a' bűnsúlyt egyedül néhány elvakúlta háritotta volna. Így vévé elejét a' Király' keresztül ható elméje ezen szándéknak, melly ezerek' vérébe került volna:

II.

VIII. Henrik Angol Király' rendelkezéseiben egyebek közt ezek olvastatnak:

A' Királyi borbély magát tisztán hordja, zabolátlan életű aszszonyokkal ne társalkodjék, mert ez által Ő Felsége kárt szenvedhet egészségében.

Tíz órakor az ebéd, négykor a' vacsora kész legyen.

A' házi tiszttek egymással békén éljenek. Ne beszélgessenek arról, mivel mulatja magát Ő Felsége. A' szobaleányoknak, velők a' grádicson találkozáván békét hagyjanak. Illy pajkosságok miatt sok edény törik. A' czín kalánakra és fa-tányérokra felvígyázzanak.

Ha valamellyik apród a' háznál csábít-el egy leányt: büntetésül Ő Felségének két markát fizet, és sörét egy egész hónapig nem kapja-meg.

III.

Az, egy jeles vitézi tettekkel 's Németországnak a' maga kebeléből származott egyik Császárával ragyogó fő-házból született dáma volt, kinek eltökélt viselete ama rémítő *Alba* Herczeget csaknem reszketésbe hozta. Midőn V. *Károly* Császár 1547-ben a' *Mühlbergi* ütközet után Franconia és Sváb-ország felé vezetvén seregeit Thuringián keresztül jőne, Özvegy *Schwarzburgi Katalin* Grófné, született *Hennebergi* Herczegnő egy kegyelemlevelet eszközle-ki nála, mellynél fogva alattvalóit a' keresztül húzódó Spanyol-seregek-

től mentekké tegye. Magát ellenben arra kötelezte, hogy kenyeret, sört 's egyéb élelmi szereket, a' Spanyol-hadaknak *Saalbrückéhez*, hol a' vízen által kelendők, illendő áron fog *Rudolstadt*-ből vitetni. Ezen kívül még azon előlátással-is élt, hogy a' hídát, melly épen a' város tövében volt, sietve elszedetvén távolabb rakatta-fel, nehogy a' városnak igenis nagy közelléte kísértetbe hozza ezen rabló vendégeket. Egyszer'smind azon vidékek lakójinak, mellyeken a' seregek általmenendők voltak, megengedettett böcsösebb vagyonjaik' oltalmára a' *Rudolstadt*i várat menedékkül venni.

Közelget azonban a' Spanyol-had-vezér *Braunschweigi Henrik* Herczeg, 's ennek fiai által kísérve a' városhoz 's magát egy előre küldött Követ által a' Schwarzburgi Grófnénál reggelire vendégnek kérte-ki. Illyetén szerény ajánlkozását egy fegyverzett sereg' vezérének nem lehetne elnem fogadni. „Mi a' háztól telhetik, szolgáltatni fog: méltóztassék ő Excellentiája magát megalázni” lón a' válasz. Elnem mulasztatott egyszer'smind, hogy a' kegyelem-levél-is említessék 's annak tekintetbe vétele a' Spanyol-vezér' szívére köttessék.

Nyájas elfogadás 's jól terített asztal várják a' Herczeget. Kíntelen megvallani, hogy a' *Thüringi* Dámák jó konyhát tartanak 's a' vendégi just tisztelik. Alig ültenek-le, egy Követ hívatá-ki a' Grófnét. Jelenti, hogy útközben néhány falukon a' Spanyol-katonák erőszakot követtek-el 's a' parasztok' marhá-jikat elhajtották. *Katalin* valódi anyja volt népének; a' mi alattvalójinak legszegényebbi-

kével történt önmagával történnék nézé. Leverve az ígélet-szegés által, de elnem veszítve még-is eszméletét, azonnal parancsolá szolgájinak, hogy a' legnagyobb sietséggel és csendben fegyverkezzenek-fel 's zárják-be a' várkapukat, maga pedig visszatéren a' palotába, hol a' Herczegeket még mind ülve találta. Itt a' leg-szívérdeklőbb kifejezésekben panaszolja nekik a' hírt, melyet éppen most veve, 's milly silányúl tartatik-meg a' Császári szó. A' Herczegek nevetközve felelnek, hogy ez már bevett hadi szokás 's hogy illetén apró történetek háborgó időkben éppen elmellőzhetetlenek. „Azt meglássuk, mond a' Grófné fellobbanva, vagy visszszakapják az enyimek a' magokét, vagy Istenemre! — szavát fenyegetőleg emelvén — Herczeg-vér ökörvérért!” Ezen elszánt nyilatkozással elhagyá a' szobát, melly néhány szempillantat alatt megtölt fegyveresekkel, kik karddal ugyan kezökben, mindazonáltal egész tisztelettel a' Herczegek' székeik megé vonúlva folytatták az asztali szolgálatot. Végig tekintvén e' harcvágyó csoporton *Alba'* Herczeg megváltozék színében 's a' társak némán és zavarodva tekintgetének egymásra. Távol a' seregektől, 's illy erejüket meghaladó izmos csoport által körül fogva, mi maradt egyéb hátra, mint nyugalommal lenni, 's a' megsértett Dámát, bár melly feltételek alatt, megengesztelni. *Braunschweigi Henrik* eszmélt-fel zavarodásából legegélybb, 's hangos kaczagásra fakadt. Ő igen okos móddal az egész történetnek tréfás fordulatot ada. Hízkelkedve magasztalá a' a' Grófné' eltökélt merészségét, mellyel jobbagyai eránt való aggodalmát bebizonyította.

Kérte őt, lenne nyugtan, magára vállalja *Alba* Herczeget mindenre, a' mi illendő lesz enéá bírni. 'S valóban ki-is eszközle, hogy a' Herczeg azonnal parancsolatot ada seregeihez az elrablott marhák' visszaadására. Mihelyt a' Grófné bizonyossá leve a' dolog telyesedése eránt, nyájason megköszöné azt vendégeinek, kik viszont igen udvarilag vettenek tőle búcsút.

Ezen történet vólt hihetőleg oka, hogy *Schwarzburgi Katalin* a' *Hőselekú* nevet nyerte.

Közönségesen tisztelve, mindentől siratva húnyt-el éltének 58-dik, Kormányjának 29-dik évében. Tetemei a' *Rudolstadt* templomban nyúgosznak. (*Schiller's Werke.*)

IV.

II. György Király' halálakor (1760) *Chatam* és a' *Newcastlei* Herczeg vitték Anglia' Kormányját. Ez Kincstárnoki hivatala, amaz szellemi ereje, szónoki tehetsége 's azon bizodalom által, mellyel eránta a' nép' viseltetett, tették magokat Fő-igazgatókká. *Chatam* hadi terveket készíte, a' Herczegnek pedig költségről kelle gondoskodnia. Gyakran támadt közöttök heves szóváltás, de végtére csaknem mindég *Chatam* győzött 's a' Herczegnek, bár nem örömet, engednie kellett. Egy illy vetekedés igen víg jelenetre ada alkalmat. Azon javallat vétetett tudniillik szóba, hogy Lord *Hawke* az Angol Flottával a' Francia seregek ellen tengerre szálljon; de a' háborgó és zivataros November a'

szándék' kivihetése eránt függőben tartotta az elméket. *Chatam* az esztendő' ezen részében lábköszvényben szenvedett, 's látogatójit fűtetlen szobában fogadta-el. A' *Newcastlei* Herczeg a' Flotta ügyében jöve hozzá. Alig volt néhány perczenetig a' szobában, remegve a' hideg miatt, kérdé: „Tehát itt nincs fűtve?” Nincs, monda *Chatam* köszvényem nem szenved a' meleget. A' Herczeg köpönyegjébe burkozván békén leült *Chatam*' ágya mellé 's kezdé a' dolog eránt beszélni. A' hideg azonban olly nagy volt, hogy tovább kinem állhatván megszóllítá *Chatamot*, engedné-meg, hogy mellé fekhessék az ágyba. Mondá és tevé. Köpönyegestől minden további tartózkodás nélkül *Chatam*' ágyába dült. A' Herczeg telyeséggel nem akará, hogy a' Flotta tengerre szálljon, *Chatam* ellenben makacsúl megmaradt feltétele mellett. Végtére tüzes vetekedés támadt közöttök. Én akarom, mond *Pitt* szenvedelmes kéz-hadarázással, hogy a' Flotta kiszálljon. Az nem lehet, telyeséggel nem, abból veszedelem fog történni, kiálta a' Herczeg, reszketve a' nagy hideg miatt. Míg illy nevetséges helyheztetésben egymással vetekednének, belépe *Friderics* a' tengeri Departementtől, ki látván e' csudálatos Ministeri tanácskozást alig fojthatá-el kaczagását. — Azonban *Chatam*' akaratja szérint a' Flotta tengerre szálla 's győzedelemmel tért-meg.

Bajza.

24.

A' jóltevés mint magv-vetés.

(Parabola.)

Két Vándorok menének egykor valamelly falun által; és midőn a' szálláson magokat kinyúgodnák, hirtelen nagy sikoltás hallaték, hogy tűz vagyon, mellyre midőn az egyik vándor, segítségre szaladás végett felugrana, monda a' másik: „mit késnének mi itten? „nincs e kéz elég a' segítségre? mit törődünk „az idegen földel?” de amaz semmit e beszédre nem hajtván, elfuta nagy sietséggel a' meggyulladt házhoz. Most utánna eredt ugyan a' másik, de csak távol állá. A' ház előtt pedig már egy édes anya rimánkodott és kiáltozott: „Jaj a' gyermekeim, a' gyermeke- „im!” A' mit hallván az idegen, tüstént az égő házba ugrott a' ropogó gerendák közé, 's a' nép rá ezt kiáltozá: „ez oda van!” de ímé! nem sokára az ember előbukkant a' lángok közül, karjain hozván két gyermeket, és vivé őket az anyjokhoz. Akkor ez özsze-ölelé gyermekeit, az idegennek pedig lábaihoz borúla, az pedig őt felemelé és vigasztalá; azonban az egész gerendázat nagy robajjal özszeomlott. — Midőn azután az idegen és útitársa viszont a' szállásra értek, monda emez: „De ugyan mi tétette te veled azt,

„hogy illy vakmérész munkára vessed fejedet?” felele amaz: „az tétette velem, a' ki parancsolja, a' magvat földbe vetni, hogy megrothadjon és új gyümölcsöt teremjen.” De, úgymond még-is amaz, ha a' ház reád omlott volna össze? „akkor (felele amaz mosolyogva), én magam lettem volna az a' szem-magv.”

Közlí EDVI ILLÉS PÁL.

25.

Alcaeus' keservei.

Alcaeus, a' lantos dallyszerzők között élte századában legnevezetesebb Dalos, hajdani Hellas' Lesbos szigetében, Mitiléne városában, Olimpiade 44-dikén Kriszt. szül. előtt, mintegy 562-dik évben volt legnagyobb divatjában. E' Dalos, nem csak lantját tudá dítséretesen pengetni, hanem a' fegyver forgalásban-is nevezetes Hős vala, ki Honja' szabadságáért buzgóan viaskodott. Mind a' mellett, hogy híres Bajnok volt, rajta-is, mint sok más halandókon megtörtént a' szerencsétlenség, és a' méltatlan gyalázat, t. i. az Athenebéliekkel tartott háború' egyik véres ütközetében úgy megszorult, hogy paizsát, 's fegyverét elhánván, megszaladt, 's azokat a' győztes ellenség nagy szorgalommal felszedvén, Minerva', Athene Gyám-Isten-aszszony' temploma' egyik oltárára függeszté áldozatul. E' gya-

lázaton a' nemes, érzékeny szívű Alcaeus elejéntén nem kevésbé tünődött; hanem későbbben barátjai által azzal vigasztaltatott; hogy előbbi vitészségének érdeme készítette légyen, Athene lakosit azon általok nyert fényes győzedelem' örök emlékjelül (Trophaeum) az ő fegyvereivel, mint áldozati ajándékokkal bölcs Minervának kedveskedni, melyre Alcaeus újra lantot fogott, hol ismét fegyvert zörgetett. Az ő költeményjei nagyobb részént éles tollal írtt csúfolódó gúnyokkal valának tele, melyekkel, valamint fegyverével-is, Honja' akkori erőszakos kegyetlen uralkodóit, mint a' Hon' pártosok' fő-vezére dühösen üldözte, később még Pittacust sem kémelte. De végre a' győztes Pittacusnak hatalmába került, *) kit e' szerény bölcs, a' helyett, hogy rajta, mint fő-ellenségén, boszszúját állotta volna, nagy nemes lelkűséggel fogadott, 's szabadon-is bocsátott. Melly nemes tettevel Pittacus azt nyeré, hogy az éles nyelvű, 's tollú Alcaeus dalaival őt, gúny helyett nagy dícséretekkal halmazván Olympusig emelé. Írományjait mi illeti; nehány töredék darabjait kivévén, előttünk esmeretlenek; de mivel több utánna élt nevezetes Írók, dicső munkáiról emlékeznek, hihető, hogy annyi temérdek századok viszontagságai által, mint minden más, bár akármi, azok-is előbbeni semmiségökbe visszszaköltözének. Quintilianus róla azon ítéletét hagyá; hogy ő a' tárgyak' kifejezésében fel-séges, rövid, szorgalmas, és ama halhatatlan Homerushoz leginkább közelítő lelkes Író lett volna, melly elmebéli tehetségéért az akkori élők előtt-is még élében, melly ritka példa, nagy hirt, nevet szerzett volna magának. Hihető, hogy Quintilia-

*) Pittacus a' Hellási 7. Fő-bölcssek között 6-dik, Mytilene Igazgatója.

nus' ideje korában több irományjai valának még fenn. A' ki róla bővebben akar tudósítani, olvassa: Fabricius: Bibliotheca graeca. Vol. II. p. 34. és Hamburger: Am gef. Orte I. Band, S. 96.

E' jeles férjfi sem kerülheté-el ama pajkos, szárnyas vak porony' nyílát; ő egy szinte Mytilenebéli, Sappho nevezetű híres de bújja dal-költőnébe, a' nélkül, hogy viszon szeretetét megnyerhette volna, csak-nem bódúltáig szerelmes lett, kinek szívbeli bánatjait ön ábrándozásaim szerint, im' e' képzeletben adom-elő:

Alcaeus Sapphohoz!

1.

Ah Sappho! Te dölfös érzéketlen!
Hogy lehetsz erántam illy' kegyetlen?
Könnyárban feredő szemeimet,
Kaczagva nézed keserveimet,
Fohászkodásimat ki nevedet,
'S komoly pillantatokkal illeted;
Ír gyanánt sebembe dagályt öntesz,
'S időnek előtte sírba döntesz.

Ah- kérlek szánd-meg sorsomat!

'S telyesítsd óhajtasomat.

2.

Ím Isten-aszony gyanánt tisztellek!
Tömjén, mirha, 's ambrával füstöllek,
Parnasz' hegyére felvezetélek, a)
Múzsák' sorába helyezettélek,

a) Alcaeustól vett leczkéket a' vers szerzésben.

Kik között te vagy most a' tizedik, b)

De erre Sapphó nem emlékezik.

Ritka példa a' háládatosság!

Bizonyítja itt ezen valóság. c)

Ah kérlek visszaemlékezz!

'S jóltévődről ne felejtkezz.

3.

Panaszim hasgatják az egeket,

Széllyel oszlatják a' fellegeket:

Jajaim kőszirtekbe ütköznek,

'S általok falai repedeznek.

Síralmimat viszhangzák a' hegyek,

Fanyar sohajtásimat a' völgyek.

Csak Sapphó marad engesztetlen,

És mint a' kő-fal, olly érzéketlen!

Ah kíméld kérlek éltemet!

'S alig vánszorgó létemet.

4.

Bár mi tárgyat akarok felvenni,

Sapphó lelkének már ott kell lenni,

Bár mint kerüljem-is jelenlétét,

A' hová nézek, ott látom képét.

Midőn az Isteneknek áldozok,

Akkor-is csak róla álmodozok.

Tegnapi álmomban előttem állt,

'S egy kellemes Isten-aszszonnyá vált.

Ah adnák azt az Istenek!

Kínjaim tám megszűnnének.

5.

Úgy talám példát venne Vénusról,

Ki megfelejtkezvén Vulcanusról;

Márs Isten sohajtásait fajlalta,

'S ajánlásait kegyel fogadta.

b) Ezen dicsőség' hiú fényével jutalmaztatott.

c) Beneficii gratia rara est.

Mivelhogy, így márvány, vagy ércz szíve,
Nem lágyíthatja azt az ő híve,
Sziklát repesztő keserveivel,
Vérben forgó kisírt szemeivel.

Ah bár követné példáját,
Vagy metszné éltem' fonalát.

6.

Nékem tőle halált vennem, öröm,
Nála nélkül a' nectár-is úröm.
Ábrándozásim' ha megfontolom,
Hogy elment az eszem, azt gondolom,
Sisiphus sorsa örök nyúgalom,
A' Tantalusé érdem-jutalom:
A' Fúriákkal való társaság,
Sorsomhoz képest nyájas mulatság.

Gőgjét vér-könnyekkel nyögöm,
Szerelmét sírva könyörgöm.

7.

Fádalim' súlyját nem viselhetem,
Éltemben pedig lenem tehetem:
Áspist, 's viperát hordok szívemben,
Illy' kint még nem szenvedtem éltemben!
De még-is Sapphó! ha megszánnál,
Hódolással vigasztalhatnál;
A' sok bú, 's bánat mindjárt elmúlna,
'S éltem tavasza újra virúlna.

Lágyúljon hát aczél szíved!
Vigasztald-meg a' te híved.

8.

Bádjadt tagjaim mint lankadoznak!
Arczaim' rózsái hervadoznak:
Kínom napról napra öregbedik,
Az egész testem megmerevedik:
Remegő szózatom akadozik,
Lantom' húrja rendre szakadozik:
Test alkotványom egy rémítő váz,
'S a' ki csak meglát, kikaczag, 's gyaláz.

Ah Sapphó! még se könyörölsz?
Mint látom: mosolygasz, 's örölsz.

9.

Ah e' kínokat én ki nem állom!
Úgy-is a' halál egy hosszú álom:
Mit kések? 's miért nem siettetem?
Annak mi hamar végét érhetem.
Nemde sokkal jobb-e hát meghalnom?
Mint e' pokolbéli kint kiállnom.
Ez élet nem más, mint aggodalom;
Mivel csak sírban van nyúgodalom.

Még-is ha őt megnyerhetném,
'S tulajdonommá tehetném;

10.

Ama' Grönland' jeges fagyfalatain,
Vagy Libia' homok torlatain,
Caucasusi Bálkány tetején,
Vagy a' tűz-okádó Etna hegyén:
A' Tatra havas tornyozatain
A' forró Níger kopár partjain,
Készebb lennék vele holtig mulatni,
Mint nála nélkül Olimpban lakni.
Ah vajmi nagy kín a' kétség!
Szóllj kérlek! van-e reménység?

11.

Nem szóllsz? nincs hát remény? Ah kegyetlen!
Nincs benned szív, makacs érzéketlen,
Ha van-is, úgy-e nem értem dobog?
Mond-ki bátran: lángja kiért lobog?
Hagyd tudhassam, ki azon szerencsés?
Részemről késő már a' könyörgés!
Siket füleknek minek beszéljek?
Sírba dőlök inkább, mint így éljek.
Mivel nincs lélek testedben,
Sem érzékenység szívedben.

12.

A' mint sejdítém, fáj már belsője,
 Alkalmasint e' lesz bekkenője:
 Cupidó sorsom' megirígylette,
 A' Sapphó szívét keresztülverte,
 'S azt az álnok Phaon megsejdíté, d)
 A' sebzett szívet törbe keríté.
 Ha a' csavargó vándor kedvesebb,
 A' Honfiaknál sokkal becsesebb:
 Lássa bár Sapphó mit mivel!
 Csak megne bánja idővel.

Csemiczei CSEMICZKY SÁNDOR,
Cs. kir. Lovas-kapitány.

d) Phaon deli test-állású, 's ékes arcúlatú ifjú vala, 's Mytilénében idegen, kibe Sapphó szinte úgy; mint Sapphóba Alcaeus halálíg szerelmes volt. Lásd F. M. O. Minerva e' folyó évi 1-ső kötet, II-dik Füzet 13-dik szám alatt 156-dik lapon.

26.

MÉLTÓSÁGOS
VAJAI GRÓF VAY ÁBRAHÁM'
 CSÁSZÁRI KIRÁLYI KAMARÁS'
 T. N. BEREGH VÁRMEGYE'
FŐ-ISPÁNYI HÍVATAL HELYTARTÓJA'
Ő NAGYSÁGA'
 TISZTELETÉRE ;
 ezen hivatalába, Junius' 22-dik napján
MDCCCXXX.

lett béiktatásakor.

Asztrea és Thémis — két már rég Istenesített
 Szentjei a' mennynek — remeket készíteni akarván
 Mesteri mívre ügyes kezeikkel zöld Olaj-ágból
 Egy koszorút fontak, szép ízléssel gyönyörűen
 Közbe borostyánt-is fűzván nefelejtsel egyembe.
 Cásia 's ambra szagot lehellének-rá 's csudaképen
 Súgárzott újjok nyoma róla kies ragyogással.

E' gyönyörű remeket magok-is bámúlva csudálván
 Dévánkoztak azonn, hogy mellyik földi - halandő
 Légyen az, a' kinek azt adják 's vele istenesítsék.

E' tárgyon hevesen és húzamosan vetekedvén
 Astrea végre igaz mondó szájával ímígy szólt:

Bécsbe van a' mi szemünk' legdrágább fényje FERENTZünk
 A' Márs szülte vitéz Magyarok' legjobb Fejedelme,
 A' mi Fiunk — igaz ő — a' virtust tudja becsúlui —
 És az ezen pályán szaladók' jeles érdemiket meg-

Szokta jutalmaztatni; — kit ő nevez és mutat, annak Homloka díszüljék e' tőlünk font koszorúval.

Thémis rá állott 's bévénén nényje' tanácsát
Villám módra repült mind kettő Bécsbe 's azonnal
Sok ragyogó koronát viselő Fiokat megölelvén
Asztrea így kezdé: Idvez légy Nemzetek' Atyja!
A' Mária szülte vitéz Magyarok' legjobb Fejedelme!
E' polgári szelíd olaj ágból font koszorúval
Olly véggel jöttünk tündöklő Thronod elébe,
Hogy bölcs, mély 's beható ítélettel kijelelvén
Azt ki valódi Magyar, ki Királyja 's Honja eránt hű,
'S egyiket a' más kárával nem tudja szeretni; —
A' ki az egyesség' 's egység' munkás szeretője; —
A' kit az emberi köz szeretet gyúlaszt nemes és hős
Tettre, nem ön haszon, ön kény, 's nagy fényű eredet — kit
Nem maga a' születés, de dicső ön érdemi tettek
Naggya 's köz figyelem tárgyává, — Ősi Nemének
Bajnoki tettekkel ragyogó paizsára nem al 's nem
Költsönözött idegen fényt sugároztat — örömmel
Védi az ártatlant az erőszaktételek ellen,
'S a' Haza' Emberiség' 's Vallás' szent jussait őrzi,
Annak szánók ezt — ezzel légyen feje diszes
'S fényesbb póltzra nevét a' rény útján ez emelje!

Mennyei polgárok! ti ditsőbb 's nemesebb kar' imádott
Sorsosi! mond a' hű Magyarok' koronás Fejedelme,
Sok remek ész, tudomány és műveltség kijegyezte
Nagy lelkű 's egyenes szívű Magyar él Koronámnak
Védő szárnya alatt, ki dicső Eldődeinek még
Most-is tündöklő nyomainn szakadatlan iparral
Futva Királyáért — vérrel nyert Honja javáért
'S Nemzete fényjéért, izzad, küzd, él, mozog és hal. —
A' ki derülni hajólt Magyar-ég' első ragyogású
Csillagi közt fénylik, tudjátok, ama nemes és nagy
Gróf *Széchenyi* tanult 's művelt lelkű Fia *István*
A' *Hitel* értelmes, bölcs 's a' dolgok' velejébe
Bélátó szerzője. — Azok közt fénylenek a' Hős
Károlyi Ház' hármass sárjadzású Ivadéki, —
Ott szemlélhetitek *Telekit* tündöklelni, a' Nagy
*Illésházi*val és *Andrássyt* 's vele *Czirákyt*.
Ott ragyog a' Haza elhunyt nagy híré *Vayának*

Nagy 's hozzá méltó Fija-is *Vay* vélek egyembe,
'S bár érdem-fény-körbe merülve ragyog fejek és mély
Tisztelet érzéssel van minden Honfi ezen nagy
Polgár - társaihoz 's magam-is jeles érdemiket jól
Esmerem — e' gyönyörű koszorútok mindazonáltal, —
Hogyha tanácsom béreszitek — legyen a' *Vayé* — míg
Más több illy remeket fontok számokra azoknak!
E' legyen a' ti szelíd öletekbe nevelt *Vayé* — kit
A' beható nyomos ész, tüzes elme, kinyílt 's egyenes szív,
A' köz ügy és köz jó mellett tett ingadozatlan
Hűségből eredett szakadatlan fáradozás, már
Rég kijelelt kedves tárgyává tett szemeimnek,
És ez okozta hogy őt Kamarásomnak kineveztem. —
Melly remekül kitanúlt hős karral tudja vezetni
A' Kormányt — melly nagy bölcsességgel 's Radamánti
Pontos ügyességgel hordozza az égi igazság'
Mérő fontját, — tudja 's örömmel hirdeti Borsod,
'S ezt év könyvei-is fogják hirdetni örökké. —
Ősi örökségül rá szált 's a' gondviseléstől
Nyert vagyonából, melly gazdag 's becses áldozatott tett
A' Haza füstölgő arany óltárára, kiáltják
Halakat buzgó és zengedező ajakkal
Hunnia lelkes Népei és velek a' rokon Erdély,
Kiknek öröm hangjat az egek felhőibe nyúló
Karpát' bémohosúlt több ezredes ormai vissza
Pattantván boldog Kanahánunk' tér-mezejére,
A' Duna és Tisza a' Drávával 's Száva folyónkkal
Hömpölygő hullámjaikon harsogva vizzik-lé. —
Ő intézte Szabólcsba el a' szövénnyt okos és bölcs
Nézéssel 's Tarpát ugyan Ő kapcsolta Bereghez,
Mellynek — az érdem' szép pályáján menve megőszült
'S a' köz terh viselések alatt erejébe hanyatlott,
Nagy 's mívelt lelkű *Gróf Rhédey* ön akarátja
És kérése szerént, méltó nyugalomra bocsátván —
Fő-kormányi magas 's díszes székébe vezérül
Őt emelém; mert meg vagyok én győződve egészen,
Hogy bölcs kormányzása alatt az ezen Megye már-is
Oszlani kezdő durva borúlatait kideríti. —
Tagjait a' rokonos szeretet' 's hűség' kötelével
Összszecsatolván, egy testé forrasztja — nemes 's jó

Szíve azért fog buzgani, hogy szentül 's hiba nélkül
 Szolgáltatassék a' törvény 's tiszta igazság —
 A' gonosz azt tapodó zaboláztassék — az erőszak
 Ellen az ártatlan, bús özvegy 's 'a neveletlen
 Árva fedeztessék — a' békesség, szeretet 's a'
 Köz jó és köz öröm 's jó rend egymást megöleljék.

Áment monda reá 'mind kettő és deli mívét
 Áltadván, hamar égi dicső helyeikre jutottak,
 Hoszszú fény-súgár nyúlván reptökbe utánnok. —

Ritka kegyességű koronás Fejedelme Hazánknak,
 Késedelem nélkül *Vaynak* maga tette fejére
 E' koszorút, nyájas 's szerető Atya módra beszédt
 Ekkép intézvé hozzá: Ímé ma előtted,
 Új, ámbár tövises, de dicső tettekre vezérlő
 Pálya terült-el. Ezen törekedj oda, honnan az érdem'
 Temploma tündöklő ragyogással fénylik elődbe.
 Menj 's vedd kórmányját kezeidbe sietve Bereghnek,
 'S tedd kies Édenbé azt bölcs intézetid által.
 Régen várt fényjét komor éjszaka fedte egének
 Újra derítsd-fel, 's légy ott jóltévőn ragyogó nap,
 Míg a' főbb Rangok fokain magassabbra emelkedsz. —
 Ott vagyon a' hős *Lónyayak*' méltó ivadékja
János-is, a' tisztelve becsült bölcs 's lelkes Al-lspán,
 Véle azon köz-jót akaró érzésre hevülve
 Egy szívvé és egy lélekké forrva, mutasd-meg,
 Hogy többet lehet egy rövid és kis idő alatt, jó
 Kórmánnyal, mint száz 's több évig hajtani végre.

Így hát drága *Vaynk* Te miénk vagy, az ég minékünk szánt,
 'S jó Fejedelmünk abba mutatta királyi kegyelmét
 Hozzánk meg, hogy ezen Megye' Kórmányját kezeidbe
 Adta, kitárt 's ölelő karral fogad ez kebelibe
 'S édes örömbe merengvén, óltár minden igaz szív,
 Mellyről a' hűség' 's szeretet szent lángja lobog 's azt
 Zengi buzogva: Kegyes Fejedelmünk a' Haza' Atyja
 'S a' kit adott minékünk Kórmányzóul VAY, éljen!!!

BALAJTHY JÓSEF,
Munkátsi Ref. Prédikátor.

Könyv - ajánlás.

A' legjobb mód csak nagy és jól kifejtődött lovakat nevelni: „Ammon G. G. után németből magyarrá fordította Dr. Cseremiszy Miklós. 8-ad részben Bécsben, 1830. Az árra borítékban kötve nyomtató papiroson 20. xr. velinen 36. xr. pengő pénzben.

Tapasztaljuk a' természetben, hogy mindennek a' tartóssága és jósága annak alapjától, és, úgy szólván, gyökerétől 's minéműségétől függ. Ugyan ezt tapasztaljuk a' lovakban-is, mellyeknek szépségök, arányjok, erejük, értékök 's egyéb tulajdonságaik csak olyanok, a' millyen alapjok 's ennek minéműsége. Hogy pedig ez csak a' csikók' jó nevelésétől és helyes tartásától függ, arról épen olyan keveset kételkedhetünk, mint arról nem szoktunk kételkedni, hogy az ember jó nevelésének annak test-állapotjába 's lelki tehetségeibe nagy befolyása vagyon. Ha tehát jól kifejtődött és nagy erős lovakat akarunk, csak a' csikók nevelésére 's tartására minden gondunkat 's figyelmünket kell fordítanunk, ezt pedig tökéletes kifejtődésig, és főképen első esztendőben elnem kell mulasztanunk. Mert azon hibákat vagy hijánosságokat, mellyeket a' nevelésben 's tartásban követünk-el, későbbben vagy épen nem, vagy csak tökéletlenül hozhatjuk helyre, meglévén minden kor-szakasznak a' maga különösége, és tudván, hogy a' természetben nincsen állapodás, hanem minden benne vagy előrehalad vagy hátra megy. Nem lesz tehát felesleges, ha édes hazánk' fiait, főképen a' lótenyésztőket, azon módra figyelmetessé tesszük, mellynél fogva, a' csikókat jól nevelvén és helyesen tartván a' lótenyésztésben, a' nemzeti gazdaságnak ezen fontos ágában, annyira fogunk haladni, hogy nagy, erős és jól kifejtődött lo-

vaink legyenek; és így minden szükségünknek megfeleljenek. Illyen helyes módja a' csikók' nevelésének és tartásának a' felyebb említett cím alatt kijött munkátskában foglaltatik, a' mellynek Német-országban igen nagy kelete vagyon, és a' mellyet ezennel édes Hazánk-is egy nevezetlenül maradni kívánó nagylelkű Nagyunk' adakozásából veszen. Ezen munkátskának használhatóságáról kiki igen könnyen megfoggyőződni; azért annak további ajánlását szükségtelennek tartjuk, és megbíráltatásába sem ereszkedünk, mivel annak csak elolvasása-is tökéletesen meggyőzött bennünket jó és hasznos voltáról. Tehát csak még azt az egyet találjuk emliteni szükségesnek: hogy azt csekély ára mellett kiki akármelly könyváros által Bécsből igen könnyen megszerezheti; a' hol Beck Fridrik, Universitas Könyvárosánál, és a' Fordítónál szép papíroson, tiszta betűkkel nyomtatott és csinos borítékban kötött példányok találtatnak. A' ki tizet veszen, kettőt ingyen fog kapni. —

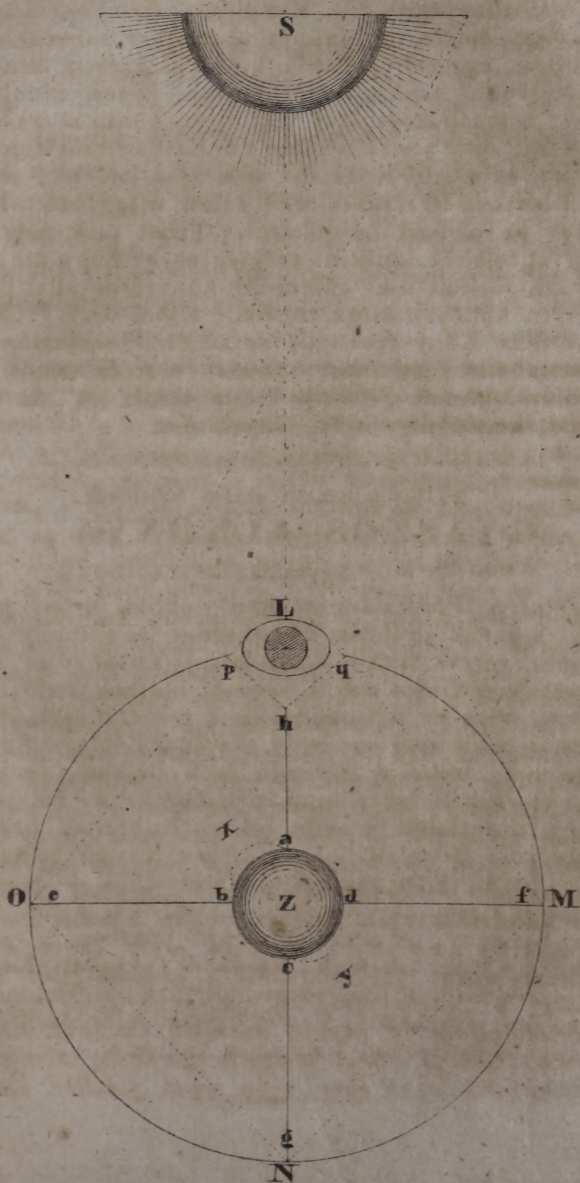
A' XVIII-dik Század utolsó tizedének

GYÁSZOS ALKONYA,

úgy mint:

az akkoron Franciaországban lobbott vetett pártütés, 's annak siralmas következtései 's némelly időközöknek vérrel festett ábrázolatja. Tovább az úgynevezett megvilágosított Bölcsék' botrányoztató, kárhozatos, otsmány véleményjeiknek megczáfolása. Végre annak bebizonyítása: hogy a' valódi boldogság mind e' múlandó, mind a' jövődő örök életben, csak az Isteni és Hitbeli bizodalomban találtathatik - fel. Egy az úgy nevezetett Bastille Párisi fogháznak bevétele ábrázoló Rajzolat. 8-ad rétből Kassán 1830. Ellinger István Könyvnyomtató-Intézetéből. — Kiadta: Csemiczei Csemiczky Sándor, Csász. kir. nyűg. lép. Lovas-Kapitány, az ára 1 ft. pengő pénzben 's csinos borítékba kötve, találtatik a' Kiadónál Tokayban, Kassán a' Minerva kiadója' Könyváros-boltjában, a' Malom útszában 361. szám alatt, Pesten Eggenberger és Kilian, Po'sonyban és Győrött Schweiger András Könyvárosoknál.

A' tengerduzzadást magyarázó Figura .

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI
MINERVA.
NEMZETI

FOLYÓ-ÍRÁS.

Hatodik évi Folyamat.

1830.

NEGYEDIK KÖTET.

OCTOBER, NOVEMBER, DECEMBER.

A Felséges Kir. Magyar Helytartó-Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN' CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ'
ÉS ÁROS' BETÜIVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

SZOBOSZLAI BARÓ MÉSZÁROS JOHANNA,
SZEKI GRÓF TITELKE LÁSZLÓ ÖZVEGYE

MÁRIA DOROTTYA Ő CS. K. FÖHERCZEGSÉGÉNEK
a Nádor Ispány Ő Cs. K. Főhge' Hitvesének Udvari Dámája 's a Pesti
jóltevő Aszszonyi Egyesület Elölülőnéje.

Egy két szó,

a' F. Mr. Országi Minerva' (Nemzeti Folyó-Irás')
7-dik évi folyamatajáról.

Valamint azon Nagy Méltóságú Hazafiaknak, és Aszszonyságoknak, kik Folyó-Irásunkat a' lefolytt hat évek alatt kegyesen pártfogolva, hazafiúi igyekezetünket elő-fizetéseikkel lelkesen elő-mozdítani méltóztattak; — úgy édes Honunk tudós, nagy érdemű Iróinak is, kik a' lefolytt esztendő alatt becses munkáikkal célunkat elő-segítették; hálás és szíves köszönetünket íme leteszszük; azon készséggel: hogy mi ezentúl is, időről-időre, minden lehető igyekezetünket honni nyelvünk' tökéletesebbitésére fordítani el nem mulatjuk.

Az 1830-iki IV-ik Negyed' valamivel később mint különben szokott megjelenéséről bocsánatot kérünk. — Ennek több, határok közé szorúlt kellemetlen okai vannak; — melyeket igyekszünk elhengeríteni, azon minket megnyugtató remény' következtében: hogy nagyra született Ns. szívű hatalmas Pártfogóink, 's édes Honunk' Szép Neme, iparkodásunkat ezentúl is kegyes pártfogások alá vévni, 's azt számos részvételeik által gyamolítani méltóztatnak. —

Teljes bizodalommal megkérettetnek ismét Honunk' minden rendű tudós Irói, kiknek édes Anya-Nyelvünk' elő-mozdítása valóban szíveiken fekszik; — ezen szent célunkat, — e' honi ügyet, ezután is becses Munkáik' beküldése által segíteni ne terheltessenek; mellyért haladatosságunk' legkisebb adójaúl, szíves fáradsagaikat, (egygy-egy jól kidolgozott, tisztán leírtt és beküldött ívért) vagy egy pengő arannyal; — vagy a' Minerva' folyó esztendei Negyedjeivel kedveskedni el nem mulatjuk.

Azon kedvetlenség' következtében: hogy több T. T. Előfizető Uraink, némelly kisebb Posták' rendetlensége miatt, példányaikat kezekhez sem vehetik; — bár itt helyben, kinek-kinek Példánya a' Póstarra, bizonyosan feladatik, a' mint a' Cs. Kir. Fő - Pósthivatalnál azon célra készültt Laistromból látható, — ezen méltó panaszok, 's hátra-maradások' elkerülésének orvoslására méltóztatassanak az illy megsejűltt T. T. felek, az ottan legközelebbé eső Kir. Pósthivatal bebizonyítása mellett bennünket kereken tudósítani, hogy az illy esetben a' hiányt azonnal kipótolhassuk.

Hogy helyyel-hellyel olly Darabok is tűnnek-fel Folyó-
írásunkban, melyek a' tudományos, 's komolyabb czélarányú
Minervával ellenkezőnek tetszenek; azt azon okból teszszük;
hogy a' külömb-külobmféle ízlésű, 's gondolkozású Olvasókat,
's a' Szép-Nemet is lassán-lassán a' honni nyelven való olva-
sáshoz szoktassuk.

Valamint eddig, úgy ezután is Minervánk' minden Kötet-
jeit, egy nevezetes Hon-fi, vagy Hon-nő' képe fogja ékesíteni.
— Azoknak kedvökért, a' kik előtt, az 1825-ik év óta meg-
jelent Nemzeti Folyó-írásunk ne-talán még esmeretlen lenne,
az abban foglalt Képeket megnevezzük; úgymint: *Esztei Ká-
roly Ambrus Ausztriai Fő-Herczeg és M. Országi Primás.* —
Sándor Leopold Ausztriai Fő-Herczeg M. Országi Nádor. —
Galantai Eszterházy Pál, Nádor. — *Futaki Gróf Hadik And-
rás, Fő-Fezér.* — *Pázmány Péter Cardinális, M. Országi
Primás.* — *Ürményi Ürményi Jó'sef, Ország-Bírája.* — *Ghy-
mesí Gróf Forgách Zsigmond, M. Országi Nádor.* — *Gróf
Illésházi István, a' Nádor.* — *Erdődi Gróf Pálffy Miklós,
Nádor.* — *Bacsinszky András, Görög egygyesült Püspök.* — *Kis-
Viczai Viczay Jó'sef, Kassa Város' Fő-Orvosa,* — *Hadadi Gróf
Vesselényi Ferencz, Nádor.* — *Felső-Gagyí Báró Vecsey Péter,
Magyar-Lovas Generális.* — *Gróf Zrínyi Ilona.* — *Iső Mária,
Magyar Királyné.* — *Istvánffy Miklós, Al-Nádor 's Történet-
író.* — *Trakostyányi Gróf Draskovits, Cardinál és M. Országi
Primás.* — *Bethlenfalvi Gróf Thurzó György, Nádor-Ispány.* —
Verbőczy István, a' Magyar hármás Törvény' Szerzője. — *Zá-
polya István, Szepesi Gróf és M. Országi Nádor.* — *Gróf Ná-
dasdy Ferencz, Fő-Vezér.* — *Pray György, Magyar Livius.* —
Bárá Kráý Pál, Cs. Kir. Fő-Haditármester.

E' Folyó-írás' kezdete óta megjelent minden esztendei
Negyedekeket akár külön, akár öszszesen Kassán, a' Kiadó' Könyv-
árújában meglehet szerezni. Az 1831-ik IV. Kötetek' előfizetési
arra; szabad Postán-küldéssel, szép median nyomtató papi-
roson hat, az az: 6 Rft. — Velín papiroson 10 Rft. Ezüstben. —
Itt helyben a' Kiadónál, távolabb helyeken pedig minden
Cs. Kir. Posta-Hivataloknál ugyan a' fellyebb kitett árron lehet
előre-fizetni; mivel a' Fels. Aerárium' részire itt helyben a'
küldés' takszája letétetik.

F o g l a l a t.

*Ezen IV-ik kötetet N. Mélt. Széki Özeveg Gróf Teleky László
szül. Szobaszalai Bárá Mészáros Johanna' Aszszony ö Nagysága'
ábrázolattya díszesíti.*

Tizedik Füzet. — Octóber.

	Lap.
A' Tittl. Elő fizetők' Nevei, az 1830-ik Eszt. 6-ik évi	
Minerva Nemzeti Folyó-írás' folyamattýára	5
1. Attila életéből néhány vonatok. Feszler után. (Né- methy Pál.)	17
2. Hogyan tehetni szert kellemetes álmokra? Frank- lin Benjámín Irómányaiból. (Edvi Illés Pál.)	25
3. Eredeti régi Levél-töredékek a' XVII-dik Század- ból. (Kenderesi Ferencz.)	32
4. Locke Neveléscsménye, rövid kivonatban. (Né- methy Pál.)	46
5. Csudálkozásra méltó világosság a' hajdankor né- melly bölcsei- 's népeinél. (Horváth János.)	62
6. Hol van ma is a' Paraditsom e' Földön? (Edvi Illés Pál.)	69
7. Eredeti Mesék. (Makári.)	74
8. Régi Ének 1580-ik esztendő előtt való időből, a' Ma- gyarok' eredetéről 's egyéb dolgaikról. (Horváth János.)	78

Tizenegygyedik Füzet. — November.

9. A' Telekiek. (Kazinczy Ferencz.)	81
10. A' nyelv mívelésével hirtelenkedni nem kell. — (Magda Pál, S. Pataki Professor.)	97
11. A' Had és annak rémségei. — (Edvi Illés Pál.)	119
12. Kinek van Karakterje? — (Staut Jó'sef, Főhadnagy.)	122
13. Az emberi lélekkel egybe-köttetett élő testnek fi- lozofiai esmérete. (Sz. Gyula Mihály, Professor.)	126

14. Hadi Történetek. (Folytatás.) — Kiss Károly, Főhadnagy.	-	-	-	138
15. Észre-vételek Őseink' számlálása körül. — (Edvi Illés Pál.)	-	-	-	151
16. Hála-adó Hymnus Istenhez. Angolból, Addison után. (E. I. P.) Boëthius' Elegiája. (S. K. J.) — Pásztori Dall egy Szépnek Neve-ünnepén. — (Némethi Pál.)	-	-	-	153

Tizenkettedik Füzet. — Deczember.

17. Beszédje egy Anyának, Leányához a' szív' és lélek' ki formáltatásáról. Mad. la Marquise de Lambert' munkáiból. — (Megyaszszay.)	-	-	-	161
18. Polykletus' utazása, vagy Római Levelek. (Folytatás) (S. K. J.)	-	-	-	176
19. A' Moldvaiak és az Oláhok. Egygy angol utazó' leírása után. — (N. A. Kiss Sámuel.)	-	-	-	192
20. Állati érzések' befolyása a' lélekre. Schiller után. (N. A. Kiss Sámuel.)	-	-	-	198
21. Fáj a' Szívem. Egy Román Plánus nélkül. — (Fogarasy János.)	-	-	-	202
22. Horogszegi Szilágyi Mihály. (Debr. Bárány Ágoston)	-	-	-	224
23. Felső-Büki NAGY PÁL' tiszteletére. (Perláki David.)	-	-	-	255
A' páros élet' kellemei. (P. D.)	-	-	-	237
A' jádzó Gyermekek. (Schiller után.) B***	-	-	-	239
Az esztendő utolsó estvés éji. 1830	-	-	-	240

A' TITTL. ELŐFIZETŐK' NEVEI.

A Cs. Kir. Fő-Herczegek között:

Felséges Császári, — Magyar- Cseh- és több Országi Királyi örökös és Ausztriai Fő-Herczeg JÓSEF; az Arany-gyapjas és Sz. István Apost. Magyar Király jeles Rendeinek Nagy-Keresztes Vitéze; Magyar-ország' Nádor-Ispányja és Kir. Helytartója; valamint ugyan azon Ország' Fő-Kapitányja, a' Jászok' és Kúnok' Ispányja's Bírāja, Cs. Kir. Fő Hadi-vezér, két Magyar Lovas Ezredek' Tulajdonosa's Ezredese; Pest, Pilis és 'Sólt törvényesen egygyesült Vármegyék' Fő- és örökös Ispányja, a' Nagy Mélt. Magyar Kir. Helytartó-Tanács', 's a' Nagy Mélt. Hétszemélyes Fő-Törvényszék' Elöl-ülője. *Budán.*

Egyházi Méltóságok:

Rudnai és Divék-Újfalusi RUDNAY SÁNDOR, a' Római Szentegyház' Kardinálisa Eő Eminentziája, Nemes Magyar-ország' Herczegi Primássa, Fő és titkos Cancelláriusa, Esztergomi Fő-Egyházi Megye Érsekje, az Ap. Sz. Szék' született Követje, a' Szent István Ap. Király Vitéz Rendének Nagy-Keresztese és Prélátusa, Cs. Kir. val. b. t. Státus Tanácsos, a' Nagy Mélt. Kir. Helytartó Magyar Tan. Tanácsosa, az Egyházi Biztosság' Elöl-ülője, TT. Ns. Esztergom Vármegye' örökös Fő-Ispányja, és a' N. Mélt. Hét-személyes Fő Törvény-szék' Köz-bírāja.

Alagovics Sándor, Zágrábi Megyés Püspök, Cs. Kir.
val. b. titk. Udv. Tanácsos, Aurániai Perjel, a' Hor-
vát-országi Bán' Helytartója.

Cseh István, Kassai Megyés Püspök.

Durcsák (Szlatinai) János, választott Sardikai Püspök,
B. S. Egervári Prép. Egri Kan. az Egri Érseki
Lyceum' Pro-Direct. Bölcs. Doct. és az Érseki Sz.
Széknél a' Házasság' és Hitbeli Ügyek' védlője.

Gyöngyösi Pál, Sz. Mihály Ark. Csornai, Horpátsi és
Türjei B. Szűz és Jánoshidi Prépostja és Prélátusa.

Lajcsák Ferencz, N. Váradi Megyés Püspök, Cs. Kir.
Udv. Tanácsos, a' N. Váradi Tudományos kerület-
béli Oskolók' Fő-igazgatója.

Richter Alajos, Jászói Sz. János, és Leleszi Sz. kereszt
Prépostja és Prélátusa, a' Szent Hit-Tudomány
Doktora.

Báró Szepessy (Négyesi) Ignác, Pécsi Megyés Püspök,
és valóságos belső titkos Tanácsos.

Vurum Jó'sef, Nyitrai Püspök, és val. b. t. Tanácsos.

Villax Ferdinand, a' Cisterczi Szerzet' Zirczei Pilisi és
Pásztói Prélátusa. — *Czirczén.*

Egyházi Fő-Tisztelendők:

Argauer Máté, Esztergomi Plébános, Ts. Esztergom és Bars
Vrgyék' Tábla-bíraja, és az Érseki Sz. Szék' Físcálisa.

Sz. Benedek Szerzete' Fő - Tisztel. Conventje *Pannonhalmán.*

Sz. Benedek Szerzete' Fő - Tisztel. Conventje *N. Győrött.*

dto. dto. dto. *Pozsonyban.*

dto. Cisterczitai F. T. Monostor, *Egerben.*

dto. F. T. Zalavári Apatárság.

Bartakovics Adalbert, Esztergomi Kanonok.

Csurgovich János, a' Munkácsi Székes-Egyház Kis-Prép. és Ka-
nonokja, Püspöki Helytartója, és a' Kir. Unghvári Gym-
nasium' Igazgatója.

Joób (Fancsal) Mátyás, a' B. Szűz Zér-Monostori Apátja, a'
Kassai Székes Anya-Szentegyház' Kántora és Kanonokja,
's az Ursula Apátzák' Curatora.

Kiss F. T. T. János, túl a' Dunai Evang. Superintendens és
Sopronyi Német Prédikátor.

Korondy Jó'sef, Pozsonyi Kanonok (Tit.)

Külley János, Veszprémi Nagy-Prépost és Kanonok, és az
egész Megyében Püspöki képviselő.

Ócskay (Ócskai) Antal, Nagy-Váradi Kanonok, Udv. Káplány,
's a' Bécsi Fő-egyházi Intézet' egygyik Igazgatója.

A' Praemonstratumi Szerzetes Fő-Tiszt. Kanonok Urak' Gyüle-
kezete. *Keszthelyen.*

A' Praemonstratumi Szerzetes Fő-Tiszt. Kanonok Urak' Gyüle-
kezete *Szombathelyen.*

Ruszek Jó'sef, Sz. Margitai és Hahóti Apátur, és Keszthelyi
V. Esperest.

Szala-Apáthi F. T. Apatúrsága.

Szmodiss (N. és K. Barkóczi) János, Apatur, Veszprémi Fő-Káptalan' Kanonokja, Seminárium' Praefectusa, Zala és Somogy Vrgyék' Tabla-bírája.

Tagen János, N. Várad Székes Egyház' Nagy - Prépostja, Közép - Szolnok és Bihar Vármegyék' Tabla-bírája.

Turcsányi (Kr'sztyanfalvai és Turcsányi) Ferencz, a' Kassai Székes Anya-Szentegyház' Custósa és Kanonokja.

Vajky György, Mária Magdolna F. Órsi Prépost, 's több Vármegyék' Tabla-bírája. †

Világi Méltóságok:

Gróf Amáde (Várkonyi) Taddaeus, Cs. Kir. Kamarás.

Gróf Andrássy (Sz. Királyi és Kraszna-Horkai) György, Cs. Kir. Kamarás.

Gróf Apponyi (Apponyi) Antal, Sz. Istv. Kir. Rend. Nagy-Ker. Vitéze, Leopold Rend. Commendatora, a' Tosk. Sz. Jó'sef 's a' Parmai Sz. György Rend Nagy-Keresztese, Cs. Kir. belső tit. Tan. Kam. és Követ a' Kir. Franczia-Udvárnál *Párisban*.

Idősb Gróf Barkóczy (Szalai) János, Cs. Kir. Kamarás.

Ifjabb Gr. Barkóczy (Szalai) János.

Gróf Bánffy (Losonczi) Jó'sef, Cs. Kir. Kam. és a' Fels. Erdélyi Királyi Gubernium' Tanácsosa.

Hercz. Battyányi Battyán Fülep, Német-Ujvár' örökös Ura, Strattmani Gróf, a' Leop. Cs. Vitéz Rendje közép Keresztese, Cs. Kir. Kam. és Vass Várm. örökös Fő-Ispányja.

Gróf Battyányi Jó'sefné, született Gr. Lázár Anna Aszszony, Csillag Keresztes Dáma. *Elesden*.

Báró Bedekovich (Komori) Lajos, Cs. Kir. Kamarás, Körös Vármegye Fő-Ispányja, 's a' M. Törv. Kir. Tabla-Bárója.

Gróf Bertold 'Sigmond, Cs. Kir. Kamarás *Bécsben*.

Báró Berzeviczy (Berzeviczei és Daróczi) Vincze, több Vármegyék' Fő Tabla-bírája.

Herczeg Breckenheim (Regéczi) Ferdinand (Tit.) Cs. Kir. Kamarás.

Gr. Csáky (Keresztszeghi) Özvegy Istvánné, szül. Gróf Lazsánszky Ludmilla.

Gr. Csáky (Keresztszegi) Antal Brúnó, Cs. Kir. Kamarás.

Gr. Csáky (dto) Sándor, Cs. Kir. Kamarás.

Gr. Cziráky (Cziráki és Diénesfalvi) Antal, Sz. István Ap. Kir. Rendje' Nagyk., arany sarkantyús Vitéz, Cs. Kir. Kam. val. b. t. és Magyar Kir. Helyt. Tan., Ország-bírája, a' Hét-szem. Törvény-szék' Köz-bír. és Fejér V. Fő-Ispányja.

Gr. Dessewffy (Cserneki és Tarkói) Jó'sef.

Eötvös (V. Naményi) ifj. Báró Ignác, Cs. Kir. Aranykultsos, a' Magyar Kir. Udv. Vice-Cancell. v. b. t. Udv. Tanácsos, Saáros Vrgye Fő-isp.

Gr. Dietrichstein Ferencz, Cs. Kir. Kamarás. *Bécsben*.

Hercz. Eszterházy (Galanthai) Miklós' (Tit.) Könyv-tárja *Bécsb.*

Gr. Eszterházy (Galanthai) Mihály, Cs. kir. Kamarás.

Gr. Eszterházy (Galanthai) Miklós, Cs. kir. Kamarás. *Tatán.*

Gr. Festetics (Tolnai) László, Cs. Kir. Kamarás. *Keszthelyt.*

Gr. Festetics (Tolnai) Imre, Cs. Kir. Kamarás.
 Gr. Forgács (Ghymes) Jósef, Cs. kir. Kamarás. *Szécsényben.*
 Gr. Gyulay (Nádaskai) Lajos.
 Gr. Győri (Radványi) Ferencz, Cs. Kir. Kam. és Tan. Bács és
 Bodrog Vármegye' Fő-Ispányja.
 Gr. Hadik (Futaki) Gusztáv, Cs. Kir. Kamarás és Kapitány.
 Gróf Károlyi (N. Károlyi) György, Cs. Kir. Kamarás.
 Gróf Károlyi (N. Károlyi) Lajos, Cs. Kir. Kamarás, és Cson-
 grád Vármegyei Fő-Ispány' Helytartója.
 Gróf Keglevics (Buzini) Gábor, Cs. Kir. Kamarás, a' Fels.
 Magyar Udv. Cancell. Tanácsos, Nógrád Vrgye Fő-Ispányja.
 Lányi (Kis-Szántói) Imre, Cs. Kir. Kamarás, 's a' Debreczeni
 Distr. Tábla Présese, Ttts. Ungh Vármegye Fő-Ispányja.
 Mélt. Láng Fülöp, Cs. Kir. Generál Májor.
 Herczeg Liechtenstein Károly, Cs. Kir. 7-dik számú Magyar
 Lovas Ezer. 100-os Kapitány *Cremonában.*
 Bárány Lúszénszky (Regliczei) Pál, Cs. kir. Fő-hadnagy.
 Nagy Mélt. Majláth (Székelyi) György, a' Mélt. Kir. Tábla'
 Elöl-ülője, 's a' Törvényes Hazai dolgokban Ő Felsége'
 Kép-viselője, Sz. István Apost. Kir. jeles Rendének közép
 Keresztese, val. belső titkos Tanácsos, 's Tttes. Honth
 Vármegye' Fő-Ispányja.
 Nagy Mélt. Generális Özv. B. Mezőségi Dánielné, szül. Szirmai
 Szirmay Thérésia Aszszony Ő Eksz.
 Bárány Mednyánszky (Medgyesi) Alajos, Cs. Kir. Kamarás, a'
 N. Mélt. Kir. Helytartói Tanácsos.
 Herczeg Odescalchi Augustus. (Tit.)
 Bárány Orczy László, Cs. kir. Kamarás és Kapitány.
 Bárány Orczy Lőrincz, Cs. kir. Kamarás és Tttes Arad.
 Vármegyei Fő-Ispány.
 Idősb Gróf Pálffy (Erdődi) Ferencz, Cs. Kir. Kamarás.
 Bárány Podmaniczky (Aszódi) Sándor Cs. Kir. Kamarás.
 Bárány Perényi (Perényi) 'Sigmond, a' N. Mélt. Kir. Helytartó-
 Tanács' Tanácsosa és a' Kir. Tartománybeli Commissa-
 riat V. Kormányozója.
 Bárány Prónay (Tóth-Prónai) Sándor, Cs. Kir. Kamarás és Tan.
 Gróf Ráday (Rádai) Gedeon, (Titt.)
 Fő-Mélt. Gróf Reviczky (Revisnyei) Ádám, Sz. István Apost.
 Kir. jeles Rend. Nagy Ker. és Cancelláriusa, Leopold Cs.
 Rend. 's a' Sardiniai Kir. Mórítz és Lázár Rend. Vitéze,
 Cs. Kir. val. b. t. Tan. 's Kam. Kir. Udv. Magy. Fő-Cancel-
 larius és Udvari-Mester, Tek. Borsod Vrgye Fő-Ispányja.
 Gróf Széchenyi (Sárvári 's Felső-Vidéki) Pál, Cs. Kir. Kamar.
 Gróf Széchenyi (Sárvári) 's Felső-Vidéki) István, Cs. Kir. Ka-
 marás és több Vitézi Rendek' Keresztos-Vitéze.
 Gr. Szécsén (Temerini) Miklós, a' F. Kir. Magyar Kamara V.
 Presidense, és Pozsega Vármegye Fő-Ispányja.
 Nagy Mélt. Szilassy (Szilasi és Pilisi) Jósef, Cs. Kir. Udvari
 Tanácsos, T. N. Torna Vgye Fő-Ispányja, és a' N. Mélt.
 Hét-személyes Fő Törvényszék' Köz-bírája, a' Dunán-túl
 lévő Helv. Vallást tartó Superint. Curátora.
 Gróf Sztáray (N. Mihályi és Sztárai) Ödön.

Gróf Teleky (Széki) Jó'sef, Cs. Kir. Kamar. a' M. Törv. Kir. Tábla' Bárója, a' Tisza mellyéki Ref. Super. Fő Curátora, a' Magyar tudós Társaság' Elölülője, és Szabolcs Vármegye' Fő-Ispányja.

Gr. Teleki (Széki) Ferencz, Cs. Kir. Kamarás, a' Fels. Erdélyi Udv. Cancelláriánál Tanácsos. *Bécsben.*

Gróf Teleki (Széki) Imre, Cs. Kir. Kamarás. *Hosszúfalván.*

Nagy Mélt. Özv. Ürményi (Ürményi) szül. Komjáthy Anna Aszszony, Csillag Keresztes Dáma, Ó Eksz. †

Nagy Mélt. Ürményi (Ürményi) Ferencz, Cs. Kir. Kamarás és Fiumei Gubernátor.

Gróf Waldstein (Wartenbergi) Jó'sef, Cs. Kir. Kamarás.

Báró Vécsey (Hajnácskői és Vécsei) Pál, több T. Vgyék' Táblabir.

*A többi Nagyságos, Nagytiszteletű,
Tekintetes, Nemzetes 's a' t. Előfizető Urak nevei
Betű-rend szerint:*

A.

Alsó-Lendvai Fő-Tiszt. Plébános Urak a' Szombathelyi Egyházi Megyében.

Aranyosi (Forbaszi) János, Sz. kir. Kassa Városa Tanácsosa, és több Ns. Megyék' Tábla-bírája.

B.

Bajza Jó'sef, Hazai Ügyvéd és több Ns. Megyék' Táblabírája. Barány (Debreczeni) Ágoston, több Méltóságos Familiák' Fiskalisa. *Torontál Vármegyében.*

Balajthy Ferencz, Cs. Kir. Kapitány, *Egerben.*

Balajthy T. T. Jó'sef, Munkácsi Reform. Prédikátor, 's T. Ns. Beregh Vrgye Tábla-Bírája.

Balogh (Fertős-Almási) Pál, Orvos Doctor *Pesten.*

Balogh Mihály, Ó Cs. Kir. Fels. Tanácsosa, és több Ns. Vgyék' Tábla-bírája. *Balassa - Gyarmaton.*

Bánhidý Antal, Arad Vármegyei V. Ispány. *Simándon.*

Bartal (Beleházi) György, arany sarkan. Vitéz, a' Fels. Magy. Udv. Cancel. Referendarius.

Baricz T. T. Jó'sef, N. Enyedi Professor és Orvos. Doktor.

Bay (Ludányi) György, Beregh Vármegye' Szolga-Bírája.

Bene Jó'sef, Csongrád Vármegye' Fő-jegyzője és Levéltárnokja.

Bene Ferencz, Consiliarius, Orvos-Doctor és Professor a' Kir. Pesti Egyetemenél.

Bene Gergely, a' Londoni Kir. Kertmívelés és a' Szászi Kir. Szólló - mívelésre ügyelő Társaságok' Tagja.

Benczúr Dávid, Szirmay Urfi Nevelője. *Eperiesen.*

Berkó Sándor, N. Mélt. Herczeg Eszterházy Miklós Szádvári Uradalmi Tiszt-írása.

Bezerédy (Bezerédi) István, Tolna Vrgye Fő-Jegyzője és Tábla-bírája.

Bezerédy Miklós; a' Veszprémi Püspöki Sz. Szék' hites Jegyzője. Beralan (Kozmadomjai) Vincze, Letényei Urad. Fő-Inspector.

Biene, (a' Mch) nevű német Folyó-Irás' T. T. Redactiója. *Pesten.*
 Bittnitz N. T. T. Lajos, Professor *Szombathelyt.*
 Bodroghy István, Hazai Ügyvéd és Mező-Berényi hites Jegyző.
 Bohus (Világosvári) János. *Pesten.*
 Bornemisza (Ilosvai) János, Beregh Vármegye' Szolga-bírája.
 Boronkay (Boronkai) Miklós, Maramaros Vrgye' Al-Ispányja.
 Butykay Ns. Jó'sef. *Miskolczon.*
 Burján Pál, Kolo'svári és Budai Könyváros. 4 *Péld.*
 Bozsik N. T. T. András Szent Ferencz Szerzet' Áldozó Papja.

C.

Capdebó (Baraczházi) János. Tttes. Ns. Temes Vrgye'
 Adószedője.
 Casino' (Titt.) Nemes Tagjai. *Pesten.*
 Cházár Mihály, Torna Vrgye Fő-Fiskálisa és Tábla-bírája.
 Csáthy Özv. Györgyné. Könyvár. *Debreczenben.* 2 *Péld.*
 Cserey (Nagy Ajtai) Miklós, a' Fels. Kir. Kolo'svári Kor-
 manyszek' Tarácsossa.
 Csernyus András, több Vármegyek' Tábla-bírája.
 Czuczor N. T. T. Gergely, Sz. Benedek' Szerzetén lévő Áldozó
 Pap, a' Győri Gymnásiumban az Ékesen-szóllás' Tanítója.
 Csemiczky (Csemiczei) Sándor, Cs. Kir. nyug. lépett Kap.
Tokayban. †
 Csérszky Antal, Orvos Doctor *Munkátson.*

D.

Dankó János, Arad Vrgye' Levél-Tárnokja és hites Jegyzője.
 Daróczy (Király-Daróczi) N. T. T. 'Sigmond, Plébános *Pakson.*
 Darvay Gábor, több. T. Ns. Megyék' Tábla-bírája.
 Deák Antal, Cs. Kir. Tanácsos, Szala Varmegye' első Al-Ispányja.
 Deáky Jó'sef, a' Tatai és Gesztési Uradalmak' Számtartói
 Segédje.
 Debreczeni Reform. Nemes Collégium' Könyv-tárja.
 Ifj. Dercsenyi (Derczeni) Pál, Tábla-bíró.
 Dobos T. T. István, Esperest, és Ó Budai Reform. Prédikátor.
 Dohovics Bazilins, V. Esperest, és Munkácsi Parochus, Tettes
 Beregh Vármegye Tábla-bírája.
 Dókus (Csabai) László, Zemplén Vármegye Fő-Jegyzője, és
 több Vármegyek' Tábla-bírája.
 Idősb Draskóczy (Draskóczi és Jordánföldi) Gábor, több Vár-
 megyék' Tábla-bírája.
 Ifj. Draskóczy (Draskóczi és Jordánföldi) Sámuel, Gömör és
 Kis-Honth Vármegyek' Fő Szolga-bírája.
 Draskóczy (Draskóczi és Jordánföldi) Sámuel, hites Ügyvéd,
 és Borsod Vármegyei Tábla-bíró.
 Dulházy Mihály, T. Abaúj-vármegyei Tábla-bíró.
 Duuay Imre, Miskolczon az Evangelikus Oskolák' Professora.

E.

Enyedi Reform. Ns. Collégium' Könyv-tárja.
 Eggenberger Jó'sef Könyváros *Pesten*, 10 *Példányra.*

Egri (N. Enyedi) János, Tttes. Ugocsa Vrgye. Al-Ispánya.
N. Szőlősn.
Eperjesen, az Evangelicusok Collégiuma Nemes 's tudós Tagjai.

F.

Farkas N. T. T. Jó'sef; az Egyházi Törv. 's Tört. Tanit. *Pécset.*
Farkas (Bölöni) Sándor, Gubernialis Cancellista *Kolo'sváratt.*
Féja (N. Rákói) Lajos, mind a' két Törv. Doktora, Tttes.
Torontal Vrgye. Alügyésze 's Tttes Temes Vrgye Tabla-
bírája.
Fischer Károly, Sz. Kir. Kassa Városa Fő-bírája, 's több Nemes
Vármegye' Tabla-bírája.
Fogarasy (Büskösi) János, Kir. Táblai Cancellista. *Mohán,*
Erdélyben.
Fórizs Jó'sef, Bihar Varmegyei Tabla-bíró.

G.

Gergye (Nagy Kajdi) Gábor, Cs. Kir. Kamarás és H. Liechten-
stein 7-dik számú M. Lovas Ezered. 100-os Kapitánya.
Cremonában.
Ghyecz (Assa, Ablancz-Kürthi és Ghyecz) Ignác, Bábolnai
Kir. Intéz. Fiskálisa 's több Vármegye' Tabla-bírája.
Görög Demeter, a' Sz. István Vitéz Rendje' Közép-Keresztese,
Cs. Kir. Kam. és Udvari Tanácsos. *Bécsben.*
Gyulay Sándor, Gróf Andrássy Karoly' Ügyvédje.
Gyurcsányi (Moysfalvai) Gábor, Nógrád Vrgye első Al-Isp.
Glác János, Arád Vrgyei' Földmérője, és Csánad Vrgye Tablabir.
Gedő (H. Sz. Mártoni) Jó'sef. *Thordán.*
Gyika (Dézsánfalvai) Anastasia, született Gyülvészi Dadányi
Aszszony. Bellatintzen.
Gerits Pál, *Keszthelyt.*
Gosztonyi Sándor, Hazai Ügyvéd. *Keszthelyt.*
Gööz András, Borsovai Ref. Prédikátor.
Gubiczer N. Tiszt. T. Ferentz, kegyes Szerzetbeli Áld. Pap,
Szegedi Kir. Gymnasium' Igazgatója

H.

Hanzely János, a' Marienfeldi Urad. Fiskálisa. *Banát-Komlóson.*
Hajnal Sámuel, Kereskedő *Pesten.*
Hegedüs János, Cs. Kir. Főhadnagy a' 9-ik számú Cs. Kir.
Magyar Lovas Ezeredben.
Horváth N. T. T. János, Kárászi Plébános.
Horváth T. T. Czirill, Kegyes Szerz. Áld. Pap és Prof. *Vácson.*
Horváth T. T. János, Vadosfai Evang. Prédikátor.
Horváth István, Károly Ó Fő-Herczegs. Bellyei Urad. Számtartója.
Hrabovszky (Hrabovai) János, a' Kőszegi Kir. Kerületi-Tabla-
hites Ügyvédje.
Hrabovszky (Hrabovai) T. T. István, Dömölki Evang. Prédiká-
tor, és a' Kemenesi Almegye Seniora.

I.

Ihász Imre, több Tttes. Ns. Megyék' Táblabírája.
 Illés (Edvi) T. T. Pál, Evang. Préd. Vanyolán *Pápa mellett.*
 Ivánszky Antal, a' Görög 's Magyar Nyelv' és Literatura' Tanítója. *Egerben.*

K.

Kállay (Kállai) Leó, Cs. Kir. Oberstlieutenant, és több Vármegyék' Tábla-bírája.
 Kazinczy (Kazinczi és Széphalmi) Ferencz, több Vgyék' Táblabir.
 Kémes János, Mélt. B. Bánffy Adám Úr Kéméri Udvar-bírája.
 Kiss (Nemes-Apáthi) Sámuel, Evang. Prédikátor. *Szil-Sárkányon.*
 Kiss Károly, B. Márjássy Cs. Kir. M. Gyalog Ezr. Fő-hadnagy.
 Kiss N. T. T. Venczel, Sopronyi Professor.
 Kiss (Baczka-Madarasi) Jó'sef, Alsó Fejér-Vármegye Vice-Ispánja *Erdélyben.* †
 Kiss (Ittebei) Antal, Tábla-bíró és Kir. Udvarnok.
 Kútsán Károly. *Duna-Földvárán.*
 Követs Jó'sef, Uradalmi Ispány *Szentesen.*
 Katona Jó'sef. *Pesten.*
 Kovácsóczy (Görgenyi) Mihály, hites Ügyvéd. *Kassán.*
 Kondé (Póka-Teleki) Jó'sef Benedek, Cs. Kir. Magyar Udvarnok, és több Vármegyék' Tábla-bírája.
 Kovács János, az Eperiesi egyesült Görög - Cath. Püspöki Megye Bibliotékaja' Fundatora, és az arany érdem-pénz' tulajdonosa *Bécsben.*
 Kraynyik Jó'sef, Abaúj Vrgye Fő-Szolgabírája.
 Kristóf Jó'sef, Veterinarius *Aszódon.*
 Ns. Kraszna Vármegye Ttts. Generalis Törvényszéke.
 Kun Sándor, Mélt. Gr. Teleky Sándor, Szirághi Provisor.

L.

Lázár Imre, Transeunnalis Commissarius Pest Vármegyében.

M.

Magda T. T. Pál, S. N. Pataki Prof. és több Vgyék' Tábla-bírája.
 Magyar-nyelv Halgatói a' Püspöki Lyceumban *Szathmáron.*
 Martinidesz László, Torna Vármegye Al-Ispánja.
 Majthényi (Kesselóközi) Gábor, több Vármegyék' Tábla-bírája.
 Missits (Zamabori) F. T. István, Muslai Plébános, Esztergom és Komárom Vármegyék' Táblabírája.
 Markovits (Cserneki) Eduard, Cs. Kir. Fő-Hadnagy a' Herczeg Liechtenstein 7-dik számú Magyar Lovas Ezeredében. *Cremonában.*
 Márton Jó'sef, Beregh Vár. Tábla-bíró, a' Bécsi Egyetemenél a' Magyar-nyelv Professora, és a' M. Kurir' Kiadója *Bécsben.*

N.

Naidhardt Antal, Egri Érseki Számvevő.
 Nagy (Nagy-büki) Pál, Soprony 's több Vrgyék' Tábla-bírája.

Nagy Ignác, több Vrgyék' Tábla-bírája. *Pécsett.*
Nedeczky (Nedeczei) Lajos, Zala Vrgyei Fő-Szolgabíró.
Nyitra Vármegye Nemes Rendei.
Nevetlenek. 6 *Példányra.*
Némethi Pál, Miskóltzi Leány-Tanító.

O.

Ócskay (Ócskai) István, Tttes Zemplény Vrgye hites Al-Jegy-
zője és több Ns. Megyék' Táblabírája.
Oszterhueber Móricz, a' Törvények Doktora és a' Fiumei Kor-
mánynál Conceptualis Practicáns.

P.

Pákozdy 'Sigmond, Ns. Tolna Vármegye Al-Szolgabírája.
Pápay (Papai) Ferencz, Tatai és Gesztési Uradalmi Fiscális.
Pátay (Patai) János, Theológiát tanító Prof. *Bécsben.*
Pataki Reform. Nemes Collégiom' Könyv-tárja.
Pilaszenovits Antal, Rogolitzai közbirtokos.
Podolay N. T. T. Melchior, az ájtatos Oskolák' áldozó Papja
's a' N. Kanizsai Kir. Gymnásiom Kormányozója.
Pogáts Elek, Szamtartó *Pápán.*
Polgár N. T. T. László, Sz. Benedek Szerz. Áldozó Pap és Ra-
vazdi Plébános.
Prauner Gábor, N. Mélt. Gr. Eszterházy Miklós' Titokn. *Tatán.*
Pucz N. T. T. Antal, Ballonyi Plébános.
Posonyi Nemes Magyar Olvasó-Társaság.

R.

Raader Alajos Könyváros *Fejérváron. 2 Példányra.*
Retsky (Retski) Benedek, Tablabíró *Naprágyban.*
Rimavölgyi Nemes és Tudós Társaság.
Róman (Kövesligethi) Ferencz, Fiscális és Táblabíró *Munkátson.*
Ro'snyai Kerületbeli Evangelicum Ns. Gymnasium.
Röszler T. T. Kristóf, a' Budai-Pesti Német Újság' Redactora.
Ribiansky János, Tisztartó.

S.

Schwaiger András, Po'sonyi Könyváros 2. *Példányra.*
Sebess (Zilahi) László, Cs. Kir. Fő Strá'sa-Mester, a' Magyar
Nemes Testőrző-Gárdánál *Bécsben.*
Somogyi János, N. Mélt. Gr. Széchényi László Ő Eksz. Hor-
pácsi Udv. Kasznárja.
Soós (Soóvári) György, több Ns. Vármegyék' Tábla-bírája.
Sopronyi Ns. 's tudós Magyar Társaság.
Soprony' Tttes. Nemes Vármegye Rendjei.
Stöck Ferencz, a' Cs. Kir. Fő-Hercz.-és Nador-Isp. 12-dik szá-
mú Magyar Lovas Ezred. 100-os Kapitány.
Szabó Jó'sef, F. T. T. Harsányi V. Esperest és Plébános. †
Szabó N. T. T. Nepomuk, Türjei Plébánia Administrátora.

Székely-Udvarhelyi Evang. Reform. Nemes Collégium.
 Szigethi Evang. Reform. Ns. Lyceum.
 Szilasy (Szilasi és Pilisi) Ferencz, Tttes. Gömör Vrgye V. Ispányja.
 Szirmay (Szirmai) Ádám, a' Kir. Törv. Tábla' Ref. Assessora.
 Szirmai (Szirmai) Lajos, Szathmár's több Vgyék Tábla-bírája.
 Szombathelyi Seminarialis Könyvtár.
 Schedel Ferencz, Orvos-Doctor, a' Magyar Tud. Társaság' Actu-
 áriussa. *Pesthen.*
 Sándor (Szlavniczai) Mihály, Cs. Kir. 7-dik számú Magyar Lo-
 vas Ezeredbeli 100-os Kapitány. *Cremonában.*
 Spisics (Japrai) Ignác, több Tttes Ns. Megyék' Tábla-bírája.
 Szentmiklósy (Primóczy) Aloys. több Ns. Megyék' Táblabír.
 Szécsey N. T. T. János, a' Sz. Hittudom. Doktor és Professora.
Rosnyón.
 Szalacz Antal, a' Békési Uradalom' Számvevője.
 Szemere (Szemerei) Pál, több Tttes. Ns. Megyék' Tábla-
 bírása. *Pesten.*

T.

Terhes T. T. Sámuel, a' Kassai Reform. Ekklesiának Prédi-
 katora 's több Ns. Vármegyék' Tábla-bírája.
 Tropp István. *Gyűlvészen.*

V.

Varga T. T. István, Theol. Doct. és Szikszai Reform. Prédik.
 Vasdinyei N. T. T. Mihály, Szebéni Káplán.
 Vitéz (Nyitra-Ivánkai) János, Tttes Abaúj Vrgye V. Ispányja.

W.

Wigand Otto, Pesti Könyváros. 2 *Péld.*
 Wigand György, Kassai Könyváros. 3 *Péld.*

Z.

Zaizon Mihály, Cs. Kir. Hadnagy, a' Cs. Kir. 2-ik Nemes
 Székely, 15-számú Ezeredében, a' Nemzeti Intézet' Kormá-
 nyozója, *Kezdi-Vásárhelyen.*

1.

Attila életéből néhány vonatok.

(Feszler után.)

Akviléja ostroma.

Kurtánál öszszegyűjtván Királyait 's Herczegeit Attila, Olasz-ország' eltörlésére indul. Nem adatott ugyan-is ki mind eddig sem a' felkérített Szilbanusz, sem a' nála elzálogosított templombeli edények nem küldettek-el, mellyek Szirmium' megvételeivel kerültek a' győződelmes' kezére 's azután egy hűségtelen Titoknok által Ravennába lopattak; — nem adatott-ki Honória sem; — Étziusz ezen kívül csalárdul viseltetett Galliában mind a' Hunnok, mind a' Góthok aránt; legközelebb végre Orszesz felfedezése szerént, egymás ellen tüzelte a' nyugoti Császár a' rettentő Király vitéz frigyeseit. — Mind ezek boszszút kívántak; roppant csoportok gyülekeztek öszsze 's gyenge ellentállás közt rohantak Akviléja falai alá. Akviléja volt ekkor Olasz-ország' kulcsa 's a' Tartomány' legnépesebb, leggazdagabb városa. Megkellett ezt Attilánknak vennie. A' becsület 's szabadság' szikráji ki nem aludtak még egészen lakosai' szívökből; Olasz-ország' akkori gazdagsága 's ereje itt vólt öszszegyűjtve, erős falai kaczagták a' rohanást.

Felkérlette a' Király e' várost, de polgárai halált választottak inkább, mint csúfos feladást magoknak. Már előbb Grádusz szigetére vitték feleségeiket, gyermekeiket's vénéjeiket, ne hogy ezeknek rettegéseik megreszkettessék rezzenthetetlenségeiket.

Most elkezdődik a' kemény ostrom; már harmincz napot dühödnek a' Hunnok' erőművei a' falakon, 's még sincs legkisebb sikere izzadozásaiknak. — Attila most elfoglalja a' kikötőhelyet 's elzárja mindenfelől a' közösülést; több csoportjait az Ország' belsejébe küldi: minden reszket, minden enyészik előttök, segéd egy részről sem érkezik. Étziusz maga Konstantzinápolyba szalad-segedelemért, Császárját-is szaladásra nógatja.

A' szükség 's nyomorúság gyengítetik Akviléja lakóit. Az éhség elől kitör tíz ezer vitéz, Menapusz és Orikusz vezérlések alatt. A' düh, kétségbeesés, gyűlölség borzasztóvá teszik a' mézárlast; maga Attila a' Rómaiak vezérjeikre rohan rettentő kardjával, de épen ekkor lerogyik lováról. Száz láncsák fenyegetik nyomban halállal a' vitézt, hívei nyilként nyomólnak fedezésére 's tulajdon vérökkel fizetik megtartatását. A' haláltól megmentetve, még egyszer rohan egész erejével Attila Orikuszra 's keresztül dőfi ennek mejjét. — Megzavarja ezen történet a' Rómaiakat 's megszasztja. Menapusz' biztatgatásai 's fenyegetőzései nem használnak, szalad a' ki szaladhat; Attila mindazonáltal nem jut arányjához közelebb. Orikusz sírjánál esküszik mindnyájan, hogy inkább a' város omladékai alá temetik, mint sem megadják magokat. Annál elhatározottabb lett Attila, mert csak itt nyer-

hetett hősvágyja borostyánt; de más érzetek fogták-el seregét. Ragadó nyavalya kezdé többíteni az ostromlottak' bajait 's már Attila' népeibe is bekapott. Harczolva, nem ragadályban kívántak a' Hunnok meghalni; ezen kívül a' ragadomány, nem a' dicsőség' reményje csalta elő északnak számos csoportjait a' Vitéz zászlóji alá. A' késedelem 's várakozás ellenekre volt ezeknek, 's már több holnapokat töltöttek haszon nélkül egyetlen egy város alatt; nyughatatlanság fogta-el e' miatt az egész tábort, csak az elmenetelre adott parancs fojthatná-el a' támadás' harapódzó szikráit. A' Király egészen elcsügged, már félbe akarja hagyatni az ostromot; még egyszer körül nyargalja a' várost, gyengébb oldalt kémlelvén, hol berontathatna vitézeivel. Most hagyja-el Akviléja fiait a' szerencse 's a' hatalmasabb' oldalára vonúl. Már épen elvégezte magában, hogy feladjon a' lehetetlenségekkel határozódó ostromon 's hódoljon a' szükség vas veszszeinek, midőn egy gólyát pillant-meg, melly fiait orrába véve, elhagyá a' szerencsétlen várost, hogy magának 's fiainak bátorságosabb menedéket keressen a' szabad mezőn. A' legelevenebb lelkesedés olvasható jeleivel ugrat Attila vitézeihez: — „Oda Vitézek! oda pillantsatok! így kiáltott a' Király, — az égi madarak megérzik a' jövődőt; elrepülnek a' városból, mellynek még ma szükség elenyésznie. Utánnam rohanjatok, utánnam!

Ezen látásra új tűz lelkesíti az egész tábort; Vezére után rohan kiki, dolgoznak az erőművek, bizonytalan játékaik 's az ostromlottaknak nyílzápori alatt megmászszák a' lelkesedett 's dühödt ostromlók a' falakat. Itt

vitéz vitézzel harczol, a' polgároknak utolsó erejek a' Hunnok' dühével viaskodik. Attila' jelenléte 's példája új erőt szül a' fáradtakban; minden megnyert állásnak maga a' tanúja, dicsérete, intése, kérése, fenyegetése 's ígérete közt dühödik szörnyen a' hunnus kard. A' Vitézek' szenvedései 's izzadozásai véget érnek, már az utolsó Rómaiak fetrengenek mésszárlóik lábai alatt, holtjaik felett hangzik a' győzödelem, lerontott falaik, elhagyott házaik a' Győző' hatalmában vagnak.

Kímélés nélkül engedi a' vitézek' lakhelyeit csoportjai dühöknek Attila; a' város felgyújtatik, erősségei 's jelesebb épületei a' földdel egyenlítettnek, sőt legkisebb nyomát-is elakará ezen városnak törletni, melly inkább nyögött elfajult Császárja' fertelmes igájában, mint sem őt ösmerte volna-el Urának.

A' hízelkedő jutalma.

Becsülte magát Attila 's ez őt mások eránt igazságosá tette, a' magabecsülése 's igazság szeretete meggyűlöltették vala a' merészség' hiú szokatlanságait, és! hízelkedés hazug csavargásait. Mind a' kettőnek megbüntetését különös foglalatosságának tartotta Vitézünk. Páduában adta irtóztató példáját ennek. Kevés-sel a' városba menetele után elsétált az Akadémiába egy versezet' felolvasására, mellyre Marulusz, Kalabriai Költő minden műveltebbeket meghívott. Nehezteléssel vette észre mindjárt, hogy énekjének tárgyává őt választotta a' kitsinyszívú Músák fia. Semmi jót sem jövendőlték halgatói a' magával megelegő olvasónak; nyilván látták Attila' szemei-

ben legszemtelenebb dícséreteinél a' nevekadó haragot. Most, a' mint korcs lelkesedés ragadtatásiban olly jelességeket dícsért rajta a' Költő, mellyeket ő útált, és olly tetteit énekelte, mellyeket soha sem cselekedett; a' mint a' Királyt halhatatlanok fioknak nevezte, 's nemét egyenesen Istentől származtatta: tüzes haragra gerjedt a' magával igen ösmertes nevendékje a' természetnek.

„Kötözzétek-meg a' nyomorúltat, így szólott szolgálaihoz, vessétek máglyára (rogus) verseivel; láng büntesse alacsony hízelkedéseit és azon istentelen kábúltságát, melly őt arra tévesztette, hogy a' halandó embert halhatatlan Istennel tegye hasonlóvá.”

Már a' halállal viaskodva feküdt a' máglyán ezen szerencsétlen, már megakarták gyújtani a' fa-rakást hóhérjai, midőn Attila kegyelmet kiáltott a' megrettentnek, ne hogy kora' igazságszerető férjfiái elrettentessenek valódi érdemei emlékeinek az utánvilágra való hagyásoktól. Csak barátjainak kéréseiktől érdekelve 's engesztelve húzta; vissza haragjának borzasztó ítéletét.

Attila Majlandban.

Az önkényt magokat feladta városokat kegyelmébe vette szüntelen Attila, 's kemény parantsolatjai által megőrizte vitézeinek pusztító dühöktől. Hasenlóan bánt Majlandal-is, csupán egyetlen egy műv sértetett itt meg a' győzödelmes Király' parancsára.

A' palotában függött egy kép, mellyen a' két Birodalmak' Császárai arany trónusokon ülve, a' Szittyák' Fejedelmei pedig békőkon lábaikhoz borúlva voltak festve. A' legkábúl-

tabb kevélységnek ezen oszlopát nemes nehezte-
léssel kérte a' Hunnoknak Fejek, hogy azt
megbüntesse, igaz színt kellett adatnia a' kép-
nek. A' mester előhívattatott 's kénytelen volt
az arany trónust egyszerű székké változtatni,
a' Császárok' helyökben pedig a' Hunnok' Ki-
rályokat reá ültetni. A' békóban nyögött Szit-
tyáknak szabadon 's felegyenesedve kellett ál-
laniok, hogy körüle csoportozzanak. Távo-
labb igen alázatos helyhezetbe jelennek-meg
a' Császárok hátaikon pénzel teli zsákokat cze-
pelvén, annak szembetünő kifejezéseivel, a'
mit belsejekben érzettek, kívánságjoknak azon
legnyilvánosabb jeleivel, t. i. hogy csendet,
békét 's életet akarnak venni magoknak.

Attila halála.

Attila Galliába mentekor Theoderik és É-
tzius ellen, majd szavával, majd fegyverével
hódította-meg az útjában eső apróbb Nemzete-
ket. Illyektől kezeseket kapott, nevezetesen
Gibikó Vormácziában lakozó Királytól Huga-
nót, Herrik Kabilonumban tartózkodó Feje-
delemtől leányát Hildegundét, Alfer egy Czel-
ta had Királyától Akitániában fiát Valthert
vette magához kezességbe. Gibikó meghalt,
a' Rajnai Frankok megtagadák esztendei adó-
jokat Attilától. Ez időszak szokása szerint
rabszolgaságra kárhoztattak az illy pártot ütött
Nemzetek' kezesei; ez lett volna most Huga-
nó sorsa-is, ha hirtelen szaladással meg nem men-
tené magát 's szabadságát.

Attila nem sokat gondolt vele, csak Hil-
degunde 's Valther szorosabb őrizetekre ügyelt,
kivált hölgye Oszpirú kéréseire. Mind kettőt

kedvelte ő felettébb; amaz ritka kecsű leány, ez jeles vitéz lévén. Maga Oszpirú sem tagadhatta-meg Hildegundétól szeretetét 's hódulásait; szüntelen társaságában tartotta, 's a' mi több, a' kecses szűz Attila szívét-is meghódította. Olasz-ország csatái után akarta Királynévá tenni 's karjai közt az emberi gyönyörűségeket élni. Valtherre szüksége volt ezen háborús időkben, felakarta őt tisztségekre emelni 's egy Hunnus hölgyel magához 's népéhez szorosabban csatolni; de Huganó példája szökésre vette már akkor annak lelkét. Innen az ajánlott házasságot el nem fogadta, azt adván okúl, hogy nőtelen vitéz életet kívánna élni. Teljes bizodalommal küldé őt a' Király egy pártot ütött Szittyá nép meghódítására; győzödelmesen jöven innen haza, kijelenti Hildegundének hozzája vonszó forró szeretetét 's szökésre kiszteti a' szűzet. Egy vendégség után, mellyet Valther adott a' Királynak 's Ország Nagyjainak, nem találta ott sehol sem Valther, sem Hildegunde, sem a' Királyné kintse. A' tavasz már beállott, Attilának Olasz-országba kellett sietnie 's nem boszszúlhatta-meg szökevényjeit.

Akviléja omladékjain ébredt-fel a' Király szívében újra Hildegunde kedves emléke. Szíve üressége 's nyughatlansága, mellyet a' pusztítás borzasztó színén érzett, azon szíves részvételre 's nyájas ápolgatásra való viszzszagondolása, mellyet Aureliánus ostroma 's a' Katalauniai mezősegen kiállott heves csata után tapasztalt Herrik leányában, felébresztette mostan benne forróbban mint máskor, birtoka után való vágyát. Leghívebb szolgálait küldi Kabilonumba olly üzenettel, hogy a' Burgun-

dok Királyának kecses leánya kezéért, az adó elengedését, örök barátságát, 's megszőkött kezesseinek teljes engedelmét ígérnék. Csak ha vonogatná magát Herrik vitéz Ura kívánságainak teljesítésektől, csak akkor fenyegetnék legvéresebb háborúval 's a' megkérelhetetlen boszszú' minden borzasztó következéseivel. Drága ajándékokkal ereszté-el Követeit 's folytató ismét felfogott ügyét.

Szerencsés csatái után ősz közelgete már 's téli szállásokra sietvén, visszahúzó magát; táborát a' Mincziusz és Pádusz öszzesefolyásoknál üté-fel Mantua előtt, hol Kabilonumba küldött Követei a' szép Hildegundével már várakoztak győzödelmet fűzött személyére.

Csak hamar ezután Leó Római Püspök derék beszédétől megindittatva, Hunnussainak a' szerzett kincsek 's innen eredő fényűzés által okoztatott korcsosodásokat szemlélve, jövőendő győzedelmeiről kétségeskedve, békét köt a' Nyugoti-Birodalommal azon feltételek alatt; hogy esztendei adó fizettessen neki. 's Honória az őt illető atyai örökségével kiadatasson.

Hazájában a' Keleti-Császárság ellen készül, mert Marczia megtagadá az esztendei adót. Már minden készen van, elmenetele előtt menyegzőjét ünnepeli Hildegundével. A' menyegzői éjjel volt életének utolsója; a' menyaszszony' szobájában leselkedett a' nagy áldozatra a' halál, melyet Vitézünk annyiszor kikerült.

Hildegunde már Valther Jegyese volt, midőn Herrik maga 's népe megmentésére, önön 's az ifjú akaratjával átadá leányát a' Hunn Követeknek. Vagy tehát első Jegyessének rez-

zenthetetlen hűségétől ösztönöztetve, hogy a környülállások hatalmától megmentené magát, már Kabilonumba gyilkos tette határozá magát; vagy Étziusz titkos követeitől Mantuában erre felszóllíttatva, Hildegunde volt azon borzasztó eszköz, melly által egy felsőbb Hatalom véget vetett Attila nagy életének. A menyegzői mulatságok után Kedvese oldalánál csatákról és győzelmekről álmodozott ő Thráczában, míg új hölgye szívébe dőfé gyilkoló vasát.

2.

Hogyan tehetni szert kellemetes álmokra?

(Franklin Benj. Irományaiából.)

Minthogy életünk nagy részét aluvással töltjük, mellyben hol kellemes, hol nem tetsző álmaink vagynak; épen nem mindegy reánk nézve, ha amazokat megszerezhetjük, emezektől pedig óvakodhatunk; mert akár valóan, akár képzeletben, a fájdalom mindég fájdalom marad, és a gyönyörűség, gyönyörűség. Ha álmodás nélkül alhatunk, abból az a hasznunk, hogy a kellemetlen álmoktól megmenekszünk. Ha viszont alvásunk közben kellemes álmokra szert tehetünk; már ez tiszta nyereség az élet örömeire nézve.

E' végett mindenek előtt azon kell lennünk, hogy illendő testmozgás és rendes mértékletesség által egészségünket fenn tartsuk; mert ha a' test nyavalyás, a' képzelődés-is megzavarodik, és ilyenkor többnyire kellemetlen, sőt rémítő képek mutatkoznak a' lélek előtt. Mozgást kell tennünk evés előtt, nem utánna közvetetlen; amaz az emésztést elősegíti, emez, (ha csak igen mérsékelt nem), akadályozza. Ha a' mozgásra vékonyan eszünk, az emésztés könnyű és jó lesz, a' test élénk, kedvünk vidám, és aluvásunk elkövetkezvén, természeti 's nyugodalmas. A' restség ellenben, mértéktelen evéssel összekötve, szerez boszorkány - nyomásokat, szorongatást és ki-mondhatatlan nehézséget. Majd mély örvényekbe rohanunk-le, majd fene vadaktól, gyilkosoktól, kísértetektől hajszoltatunk; és egy szóval: álmunkban minden lehető gonoszt és bal- esetet tapasztalunk.

Jegyezzük-meg mindazáltal, hogy evésre, ivásra közönséges mértéket meghatározni nem lehet. A' ki sok test-mozgásokat csinál, az olyannak többet szabad, sőt kell-is enni, mint másnak, ki testét csak kevésé fárasztja. Átaljában mióta a' főzés' művészség kipalléroztott, az emberek bizonyosan két annyit esznek, mint a' mennyit a' természet kíván. A' vatsorázás nem ártalmas, ha délben nagyon jól nem lakoztunk; de gazdag ebéd után következő erős vacsorázás későn estve, szükségképen nyugtalan éjszakát szerez. Azonban mivel az emberek' test-alkatjaik különbfélék; némelyek az illy éjjeli töltözés után-is nyugtasan alusznak, csakhogy ez nekik vagy egy néhez álomba, vagy egy szélütésbe kerül, melly

után még nyugtosabban alusznak az ítélet' napjáig. Gyakorta hallunk példákat olly emberekről, kik a' gazdag vacsora után, reggelre kelvén ágyaikban halva találtattak.

Az egészség' fenn tartására nézve egy más eszköz, mellyre legkivált tekintettel kell lennünk az, hogy alvó szobáinkhoz a' fris levégnek szüntelen hozzá járulása legyen. Igen helytelenül cselekszünk, ha szorosan bézárolt kamarákban, vagy leplegekkel körös-környül beakgatott ágyakban hálunk. A' belénk szivárgó levégnek semmi neme se lehet olly egészségtelen, mint az a' nem változtatott és sokszor bebeszívott levég, melly a' zárt szobában található. Valamint a' felforralt víz a' további főzéssel nem leszsz forróbb, ha azon részecskék, mellyek a' nagyobb lévséget magokba vennék, elszöködöhetnek; úgy az élő testek mind addig ellent állnak a' rothadásnak, valamig a' rothadni kezdett részetskék hamar kihányathatnak. Ezeket a' természet a' bőrlyukaeszkákon hajtja-ki, és a' szabad's nyílt levégben könnyen kivitetnek; a' bézárolt térben pedig inkább csak vissza szívjuk azokat, noha mennél többig annál jobban megromlanak. Nagy számú emberek szoros térre öszszesajtolva, a' levéget rövid idő alatt egészen megvesztegetik, sőt szintén halállossá teszik, mint a' Kalkuttai fekete barlangban. Úgy tartják, hogy egy minuta alatt egy ember csak négy Párizsi pintnyi (10 $\frac{2}{5}$ Bécsi meszszelnyi) levéget veszteget-meg; és így tehát sok idő kell, míg egy egész szobának levége megromlik, de a' mi végre még-is elkövetkezik, és sok rothadási nyavalyák származásokat innét veszik. Sok századokon által

vitatták az Orvosok, hogy a' betegeket friss levégtől meg kell óvni; mígnem végre felfödezték, melly igen jót tesz ez nekik. Remélhetni tehát, hogy idővel szintén úgy fel fogják fűdezni azt-is, miként a' szabad levég egésségeseknek sem ártalmas; és, hogy akkor azután ama' levég-kerülésből kigyógyulunk, melly most annyi erőtlen lelkeket kínoz, és azt cselekszi, hogy készebbek magokat méreggel megégetni 's megfojtani, mintsem alvó szobáiknak valamellyik szárnyát felnyitni, vagy kocsijokon egy ablakot leereszteni. Ha egyszer a' bezárt levég kigőzőlménnyel megtöltözött, semmit többül magába nem vesz-fel. Az életoltó (fixe) levég következőleg testünkben marad és nyavalyákat nemz. De még-is vagynak némelly előjáró jelek arra, hogy mikor kezd ártalmas lenni a' levég; t. i. midőn eleintén csak csekély rosszszúl-érzést okoz, melly a' tüdőre nézve gyöngye szorítódásban, a' bőrlukákra nézve pedig valami viszketeg nemében mutatkozik; mellyet leírni nagyon nehéz, és mellynek alapját azok közül, kik érzik, igen kevesen találják-el; hanem juthat eszébe akárkinek-is olly állapotja, mikor néha éjjel felébredvén, és melegen takarózva lévén, csak nagy nehezen jöhetett alvásba viszont; az ember hánykolódik, és nem lel nyugtot semmi helyzetben. Ez abból a' bőrben való rosszszúl érzésből származik, mellyet a' hátra-maradt élet-oltó levég okoz; az ágyi ruha-is megkapta belőle részét, 's most már vele megtöltözve lévén, többet magába venni vonakodik. Hogy pedig erről próbatét által-is meggyőződjünk, tartassuk-meg valakivel ágyban az ő fekvési helyzetét, de vettessük-le vele éjsza-

kai födözetit, és a' testnek takaratlan részére engedjünk folyni friss leveget; tüstént megfrissülve fogja érezni ezt a' részét; mert a' levég mindjart megenyhíti a' bőrt az által, hogy a' megtorlott kigőzőlményeket, mellyek azt nyomták, felnyalja és róla elveszi. Mert minden egy friss levégi részecske, melly a' bőrhöz közelít, annál fogva, hogy azon kigőzőlményből valamit magába vesz, egyszer'smind a' lévségnek bizonyos mértékében-is részesül, melly azután őt vékonyabbá és könnyebbé teszi; úgy hogy azt, felvett terhével együtt a' hívesebb és következőleg nehezebb levég, melly egy pillantatig helyére lép, és akkor maga-is megváltozva 's megmelegítve lévén, viszont egy más következő mennyiségnek csinál helyet, annál könnyebben elűzheti. Ezen intézet által viszi végbe a' természet, hogy az állatok tulajdon léhelletök miatt méreggel megölettessenek. A' személy már most érezni fogja a' külömbséget, testének azon része, melly a' levégnek kitétetett, és a' másik között, melly az ágyban eltemetve és a' levég hozzá-járulásától elzárva vagyon. Mert ez utóbik része, rosszszúl-érzését az összehasonlítás által még észrevehetőbben fogja kinyilvánítani, és a' kellemetlen érzés' helyét most bizonyosabban kitalálhatni, mint az előtt, míg míg e' test egész felszíne szenvedett abban.

Ez volna tehát a' rossz álmoknak nagy és közönséges oka; mert ha a' test nyavalyog, van ennek befolyása a' lélekre-is, és sokféle kellemetlen ideák alvásunk közben annak igen természeti következtései. E' gonosznak elhárítása vagy megleitése végett, im' ezen eszközök szolgálhatnak:

1.) A' ki mértékletesen eszik, annál bizonyos idő alatt kevesebb életoltó levég fejlődik. Az ágyi-takarók tehát több ideig szedhetik azt magokba a' nélkül, hogy megtöltözzenek; következőleg tovább alhatunk, mielőtt ez ő szolgálatjok megtagadása által nyugal munkát háborgatják.

2.) Ha vékonyabb és könnyebb takarókkal élünk, mellyek a' kigőzőlményeknek a' rajtok által-járást könnyebben megengedik: kevésbé fogunk nyugtalaníttatni, mivel az ilyeneket rajtunk több ideig megszívélhetjük.

3.) Ha e' rosszszul-érzésből felébredünk és úgy találjuk, hogy nem alhatunk megint jól el; tehát keljünk-fel, fejünk alatt a' vánkost fordítsuk-meg, a' takarót rázzuk-meg jól, legalább hússzor-is egymás után, akkor hajtsuk félre és hűtsük-meg ágyunkat, azalatt pedig a' szobában járjunk, keljünk felebb, alább. Mikor azután érezni kezdjük, hogy a' hűs levég kellemetlen leszsz; akkor ismét térjünk ágyba, és csak hamar alvásba fogunk merülni, 's aluvásunk szende lészen és kellemes. Mind azon scénák, mellyek a' képzelődésnek ekkor nyilatkoznak, gyönyörködtetők fognak lenni. A' ki felkelni restel, a' helyett lábaival 's kezeivel a' takarót felemelheti, így bizonyos mennyiségű friss levéget betódíthat, és a' takaró leesése által ismét az ágyból kihajthat. Ezt valami hússzor ismételve, megtisztítja ágyunkat a' beszívott kigőzőlményektől úgy, hogy egy ideig ismét békével alhatunk benne. Azonban ez a' bánásmód az elsőbbitnél sokkal kevesebbet érő. A' ki pedig az e'féle környülményeknek épen nem barátja, és két ágyban-is valogathat; illy esetben nagy jót fog tenni magá-

val, ha meghevült ágyában felébredvén, abból kikel és a' kész hús ágyba fekszik. Az illy ágy-változtatás hideglelésben való személyeknek-is jó szolgálatot fogna tenni, minthogy megfrissít és többnyire mindég el-is altat. Valamennyire ugyan e' célhoz juthatni egy nagyon széles ágygyal-is; ha olly téres, hogy abban egészen új hűvös fekvésre helyt találhatni.

4.) Lefekvéskor arra gondosan vigyázni kell, hogy fekvánkunk illő módon és könnyebbség szerint legyen fektetve, az az épen úgy, mint azt legjobban szeretjük. Még-is: hogy jobbik oldalunkon aludjunk-el, és a' testből minden kiürítendőt kiürítve.

És eddig vagynak a' művészség regulái, mellyeket az erányzott célra nézve általjában bár melly hasznosoknak fogunk-is találni: mindazáltal van egy eset, mellyben azoknak legszorosabb megtartása-is teljességgel foganatlan marad. Ez az eset akkor áll-be, ha a' személy, ki kellemes álmokat kíván, nem gondoskodott megőrizni azt, a' mi minden dolgok felett szükséges, a' jó *lelkiesméretet*!

Edvi ILLÉS PÁL.

3.

Eredeti régi Levél-töredékek a' XVII^{dik} Századból. *)

*Gróf Veselényi Ferencznek Kassáról 1664.
eszt. Julius 24dikéről, egy vér Rokónához
írt eredeti Levele.*

Illusme Comes, Domine Frater observandissime!
Tutára akartam kgdk adnom, *General Zuza* Ur ö
kelme a *Levai* obsidiot Armadajával, es Magyar Vi-
tezekkel az elmúlt Vasarnap megh segítve, a Pogany
Ellenseget nem csak elverte alola, de *Derék harczot*
mivelve, alatta valoival, minden Agiut lövő szer-
szamit, szekereit, es egieb sok Nepségét el nyerte,
sokat le vagatvan benne, el annyira hogi nekünk
advan In Victoriat, a Budai Vezernek megh marat
Pogánysággal, *szegien vallással el kellett pironkodni*,
kiert legien áldott Innek szent neve: a mint hogi
ezen holnap it lövettyük megh az örömet es megh
Enekelettyuk a Te Deum Laudamust megh irtuk az

*) Történeti Tudomány, és részszerint régi Magyar írás-
mód hiteles datumait, (adványjait) előmutató eredeti Ok-
levelek' töredékjeit Gyűjteményemből kívántam közha-
szonra közleni, azoknak nyomán, mellyek a' Tudomá-
nyos Gyűjteményben apródonként kiadattak, de a' köze-
lebbi Majusi 1830. Füzetben, talán eredetileg-is hibáson
íratlak volt. — K. F.

közel levő *vegh házaknak is* a tevők legienek. Jól lehet ennek a Világhnak sorsa ilyen, a mennyire nevetésre 's öröme, majd annyira sirankozásra es banatra indittyá az Embert, az jó *hirrel névvel tündöklő vitez Kohari Istvan Uram* jó maga viseleti után, het derek sebet veyen azon a' harczon, a harcz előtt Istenével megh bekelvén es megh gionvan, szep dicseretesen lelket az ő Teremtőjenek ajánlotta, kinek Teste feltalalkozot; igaz dologh nagj karunkkal vagion ezen Vitez Urnak elesese, mind azon által mienk leven a gyözedelem háládassal tartozunk *a mi Istenünknek*, kivanvan hogi Isten sokszer szerencseltesse az keresztyenséget. In reliquo eltesse In kglmedet Jo Egességhben. *) Cassoviae 24. July 1664. Illusmae Dnationis Vtrae Frater ad serviend. paratissimus Comes Franciscus Veselenyi mp.

*) Ezen eredeti Levélben nagyon nevezetes és sok Történeti adványokat az olvasók 's Tudósok egyben mérhetik Katonával Hist. Crit. Tom. XXXIII. pagina 545—560. Wagner Hist. Leop. P. I. p. 148. és Kazy Hist. Hung. Tom. III. p. 9. 10. megint p. 16—22. ugyan csak Katonánál p. 559.

A' magyar írásra nézve: *a' mi Istenünk*, mint hajan is a' Magyarok Istene, háládatossági buzgó kifejezés. — *Sokszer*, a' sokszor helyet. *Hirrel névvel tündöklő. Vegh házaknak*, *confinia castella et arces*, *is-* ragaszték szó, *que*, mindég a' szóhoz ragasztra, *a*, és minden magán hangzók többnyire hosszító jegy nélkül, melly *is* ma már hiba, de a' XVI-dik Századon felyül, majd minden Latin Nyelven írott Diplomainkban láthatni, hogy a' kettős vagy hosszú é, az, mindég csak egyes *e*-vel íratott, mellyért már ma a' tanuló gyermek Iskoláinkban tenyerébe plágákat vagy körmösöket szokott rend szerint kapni, vagy fél lábon állást és borsón térdeplést. *Szegien vallással el kellett pironkodni, derék harczot mivelve*; régi szép kitételek.

Régi Levél-töredék al- és kül-írás nélkül.

Az Ur Istentől jó egészséget kívánok Kglk Éc.

Mostani alkalmatossággal akarom kglmedet az hírek felől tudósíttanom, mivel az Törökök és Tatárok Hutimnal által mentek volt az *Nesteren*, az Lengyelek is vissza tértek Tribolyához, az után által ment *Galga Szultán* az Tatárokkal, és utánna mentek az Lengyelekk, latvan az Lengyelek is választottak sereny bizonyos szamu hadat es *Csortor* nevű mezőben hartzoltak volna meg, mihelt az meg vert Tatárok vissza tértek, mentest kezdettek a' Törökök az Nesteren által menni, *Sorbán Vajdával* együtt szállottak *Czuczura* nevű Varos mellé és ő szám szerint Octobernek 21 Napján az Török hadak — — — — — az Törökk és Tatarkk a' szandeka hogy, négy napok alatt Czuczuranal nyugossák lovokot, Sorban Vaidanak is el valik dolga, vagy meg fogjak vagy el botsatjak, az Lengyelekk felől is meg értyük ma holnap ha leszallanak e vagy mit akarnak, ha az Lengyelek az negy napok alatt rea nem jönnek az Törökökre szándékjok az, hogy telelő helyekre az Dunán által mennyenek. Budára is három ezer Tartart küldöttek kik élést vigyenek be Budaban de az hire tiz ezer, de nem több három ezernél, ha ujulnak a' hírek 's lesz kitől kglidet tudósíttjuk.

Egész eredeti Levelek al- és kül-írással nem borítékhoz fogva, hanem egyben hajtolag, majd mindenik látszható címeres Pecséteikkel:

*Celsissime Princeps, Domine mihi colendissime!
Servitiorum meor. obsequentissim. Commen-
daonem.*

7^a praesentis mensis Julii *Ényedi táborából*, *Zolyomi Uramnak* írott Kgd méltóságos levelét ma u. m. 26 ejusdem hozák, kiben Kgd parantsolja *) ö Klmnek, Kgd mellé való menetelit, mely Ngd porontsolatja. Annyi idők alatt hol járt! nem tudom. De igazsággal írom Kgldek, ennyi változási, kárvalási, és rabságokat szenvedési miat úgy el-fogyatkozott, hogy modgya nintsen a' bé menetelen; másik az, úgy el is betegesedett, hogy minden harmadik napokban inkábbára betegh, nagy obstructiokat szenved. Itt is ö Kglme Kgd birodalmában lévén. Kgd hive és szolgája *Balásfi Ur* ide érkezvén, mint hogy magának nem lön bátor kimenni, magam szolgámtul, küldöttem volt meg Kgd méltóságos levelit, *Bocskai Urnak* maga is irt volt eö Kglme mellyekre mi válaszsza jött, mi ugyan magam szolgáltul Kldk bé küldöttem; addigh immár várakozni kel itt *Bálintfi Urnak*, és ha miképen magokat az oda ki való betsületes emberek, el hiszem éjel nappal Kgd meg vinni el nem mulassa. Kld énnékem porontsoljon migh In az hitván világban

*) A' ts-sel való helytelen írást, régi leveleinkben, ritka helyt láthatjuk.

éltet, tiszta szível igyekezem mindenkben szolgálni
Kldk. Az Ur In Kldet éltesse kedves jó egészség-
ben sok Esztendőkh. Datum in Huszt die 26
July Ao 1661.

Celsitudinis Vrae

Servor. obsequentissimus.

Kivül Írás.

Celsissimo Principi Domino Michaeli Appaffi Dei
Graa Principi Traniae partium Regni Hungar. Dno
et Siculorum Comiti & Dno mihi colendissimo.

Kglms Ur.

Hogy In Ngdot minden Lelki és Testi Idvesség
áldásával szerentsésen boldogítsa, szívből kívánom!

Fejérvárról reám dirigáltatott Ngd méltóságos po-
rontsolatját, illendő alázatossággal vettem Kglmes
Ur, melyben mit paranczaljon Ngd nékem hasonló
alázatossággal értettem. Az *Feő-Vezértől* eő Ngá-
tól jött követ, hogy az *Adoért* jött légyen, és anak
megh indittásáigh (félvén megh ülettetéstől) el nem
akarna menni, Ngd méltóságos leveléből alázatosan
értem, valamint azt is, hogy az el múlt Tavasszal
Ngd *Tanáts Ur Hiveinek* edgyező tettzéséből (néha
beteges állapotom miatt én akkor jelen nem lehettem)
megh irta volna az *Feő-Vezérnek* eő Ngák az szo-
kot terminusra, u. m. *Sz. Demeter napiára*, valami-
nek az adoban szerit tétetheti. Nagysagd bé küldi,
mely levelet (elhiszem) jól el tétetvén az *Feő-Ve-
zér*, gyakorta fogh szeme előtt forogni: melyhez
képest Kglmes Ur, az mi jelen vagyok, az Adoban

Ngd meg indittyaé, Vagy penigh Ngd levelében ir-
ta Conclusum szerint (mellyet is én nem tudok)
Pasko Ur tudositásátul vár, valamint Ngd rende-
sebben bölczen fel találja, állyon az Ngod Kglms
dispositiojában; En az Haza javara nézendő minden
hasznos és rendes dologban, vékony, és csekély cen-
suram szerint eörömet annuálok. Látok Kglmes
Ur tsak ilyen akadályt az dologban, az Feö Vezér
eö Nga követtye, ha szintén megh indittatna is,
Ngod rész szerint az adot fel szegen kétségh va-
gyon benne, vagy Indul megh velle vagy nem?
En Kglmes Ur Ngd igazságos, tökéletes, alázatos
hive maradván, valamit el tudok az Ngd hűségére
követni, annak szíves cselekedője igyekezem lenni.
Ezekután engedje az sz. In Levelem tanálya Ngo-
dot, magam is az szerint, ha az egészségtelenség
engedi, örvendetes orában, és jo egészségben. Da-
tum Cibinii die 7. mensis 8-bris Anno 1665.

Ngdk alázatos Igaz hive és tökéletes szolgája.

Kivül Írás.

Az Erdélyi Méltóságos Fejedelemnek; nékem ter-
mészet szerint valo Kglmes Uramnak adassék.

Kegyelmes Uram!

Nagyságok kls porontsolatját, az *Excel. Tisztele-
tes Praedikatorokk* két száz forintok erogatiojárul
alázatosan meg értettem, mint hogy Ngd Kglms pa-
rantsolatya szerint Ngtok *Székhelyhidi Jóság Taxa-
járul*, az eö Kglk követeinek mindgyárt megfizet-
tem. *Mézes - máli* borok szerzése felől valo Ngd

kglms porontsolattyát is alázatosan völtem, munkálkodtam is Kglms Ur, irtam a' *Debreczeni Bironak*, de azt irta nékem, hogy nem engedik által hozni, arra nézve irtam az *Etsedi Commendansnak*, hogy én számomra három hordo mézes-máli bort szerezzem, és azt irta, hogy mivel *Bihar Vármegyéből* is, némellyek meg tiltották, hogy oda által a' Császár számára bort ne vigyenek, onnét is ide által hozni nem engedik, hanem ír *Cobnak* *) és maga szolgáját, és hozat, tsak külgyek salus conductust, hogy ő el hozatván maga szolgája által bátorságnak okáért, ha az magyar hadakbéli katonák találják is ne háborgatnák, ha azért Ngdk tettzik, méltosztásék Ngd kglmsen porontsolni, egy salvus conductus küldése felől, mint ha én számomra hozatnám, és ne háborgatnák, hozhatnák el békével a' borokat; Ngdk semmi hirt írni nem tudok, mert még a' *Váradiai Passája* is meg nem érkezett; nem is tudtam egyébbel kedveskedni, *hat Fátzánokot* küldöttem, adja In io egészséggel el költeni Ngdk, nem foghatnak Kls Ur, mert az hadak is ott körül vadnak, és ha nintsen ide ki, akkor van divattya fogásának, azért is nem kaphatni. Ha mi hireink ezután lésznek mint Kglms Urnak Ngdk értésére el nem mulatom. Eltesse In Ngdot, sok számos esztendőig szerentsés Uralkodással sok Esztendőig kívánatos io egészségben. Költ Somlyon die 24-a Jan. Ao 1678.

Ngdk

alázatos szolgája migh él
Olosz János mp.

Kivül Írás.

Erdély országának Méltóságos Feiedelmének, nékem
io kglms Uramnak eö Ngának alázatosan adassék.

*) Wolf. Frider. Cob de Neuding.

Kegyelmes Uram!

Isten Ngdot minden dolgaiban szerentsésen boldogítsa! Ngodk mint Kglmes Uraink alázatosan akarám értésére adnom, a' mely levelet nékem *Saponára* küldött, Ngodk párban alázatosan béküldöttem, *Kerekes György*, *Szatthmári Hadnagy* meghalt, hadait fel verték az Tatárok, és Kurutzok, Jánkon Szatthmár mellett, és az falut is fel égették, minden hadait le vágják. Nagy Bányára három száz Muskotérost küldött *Saponára*, hogy az várast oltalmazza az Kurutzok ellen, igen vigyáznak mind ki menőkre az kapukon. Igen sok embereket vőtt meg a' futásban az hideg mivel erős idők járnak. Az szatthmári hadak, már bé szállottak Kglmes Ur Szatthmárban, és *Nagy Bányát* akarják meg segíteni, ha az Kurutzok, és Tatárok reájok ütnek, Az Tatárság az Tisza két mellyékén vagyk, az Kurutzok az sár-réth mellett, holott is vagyk *Tököli Fejedelemnek* minden marhái azokat őrizik, Maga *Tököli Munkátson* vagyon. Az *Törökök* még Kglmes Ur *Debreczenben* vagyk. Mindenféle embereim vagyk Kglmes Ur szorgalmazatosan vigyázok, és valamit érthetek, mint Kglmes Urnak, Ngodk alázatosan értésére adni el nem mulatom. Eltesse In Ngdot szerentsés uralkodással, sok Esztendokig jo egésségben. In Somlyo Die 12-a Febr. An. 1684.

Ngodk

alázatos méltatlan szolgája míg él
Sered Benedek *mp.*

Az Törökök magok szánakoztak az Annyok emlőjén függő gyermekeket, hogy megvőtte az hi-

deg mind Anyostol. Ugy hallom *Csengert* és *Bagost* is el rabolták Kglmes Úr. A' Törökökk egy része vissza ment, azokban is sokat vött meg a' hideg.

Kivül Irás.

Erdély országának Méltóságos Fejedelmének, nékem jo kegyelmes Uramnak alázatosan.

Alázatos szolgálatomat ajánlom Ngtokk, 's Kglmetekk, mint bizodalmas Uramékk. In Ngtokot, 's Kglmeteket, sok Esztendeig jo egészségben éltesse kívánom!

Alázatosan akarám Ngtokk, 's Kglmetekk értésére adni, az itt valo Statioban lévő difficultásokot, mivel ide két székből lévén rendeltetve széna u. m. *Nagy Sink* és *Kőhalom Székekből*, azok penigh ha száz szekér szénát ide hajtanak, hatvan szekérbe mindgyarást beadgyák, nállunk nélkül is átyában a' Német kezébe, ugy anyira vagyon fogyatkozásunk a' széna miá, hogy a' magam szénámot kellett bé hordatnom, és a' Marhának nem voltára nczve, Magam marhámot kellett le vágatnom nékiek; A' szalma dolga penigh olly bajos, hogy a' minémü a' kéve mi nállunk, ollyat hármat is nem akar el venni egybe, és így a' melly szekér szalmát intézhetnök, száz kévére bővön, husz huszon két kévében kíványa, mi ugyan oda nem adtuk, de ő sem akarja külömben el venni. Ngtok 's Kglmtek azért, ha a' szalmáról nem ir, és azt megh nem orvosolya a' Fő-Comissariusnál, ugy bajunk lészen miatta, mert semmiképpen el nem akarja venni rendiben, noha

az itt való Commissarius is kényszerittette őket reá, hogy el vegyék mint másutt is, de ők ugyan csak nem gondolnak véllé; A' széna felől penigh, hogy ha Mgtok, 's Kglmetek valakit a' Szászok közé annak bé hajtására külső Ert nem deputál, egészszen a' szénából meg fogyatkozunk, mert ezek hazul akarják megh fordítani a' szénát; A' mely Urak penigh Concámbiumban is attak volna szénát nékiek, azon fel hattak, 's belé untak, azért bizony ki mennek a' Németek, és valahol Urak 's Feő Emberek, Ns emberek, és szegénységnek szénáját találja, mind bé hordattya, a' melynek is én oka nem lézsek. Az üres szekereket is penigh a' Szászok csak el szöktetik, sem fát nem hozhatunk véllék, a' Fára penigh nagy szükségh volna. A' bort is a' kit Nagy Sink szék ide küldött semmiképpen el venni nem akarják, hogy savanyu, az aránt is Ngtok 's Kglmtek méltoztassék parantsolni, hogy a' vagy a' helyett mást hozzanak, a' vagy disponályon, úgy hogy el vegyék, ezen Borokot, (de bizony igen igen savanyuk) külömben nagy fogyatkozást szenvednek, és valamenyi Borral tartozunk, mind a' vásárokon vészi megh, mert már is ha valamely betsületes Fő ember, Ns ember, sőt akár kiis, ha ki akarja a' borát inét vitetni megh nem engedi, Csak azt mongya: hogy oly bort hoznak másunnan nékie, a' ki nem megh innya való, azért nem botsátja ki a' bort, hogy látja arra kel szorulnia, ennek is ha bor nem jön én nem lézsek az oka. Hogy penigh Ngtok 's Kglmtek azt írja énnékem, hogy a' Németek kin való koborlásokat orvosolnám, én mind addigh is kinn oly formán való koborlásokat, 's járásokat nem tudtam, hanem akkor tájban tuttam megh csak a' mikor *Turotzi* Ur Levele érkezett hozzám, én ugyan megh jelentettem volt a' Com-mendánsk, 's az alatt érkezvén a' mi Kglmes U-

runkk levele, és az Ur Generalis Ur eö Kglme levele is, mindgyarást a' Comendáns azon Németnek utánna küldött, meg fogatván bé hozatta, és most is fogva tartya, én mindent tehetségem szerént orvosolnék, de a' mit sokszor megh irtam, Nglokk, 's Kglmetekk, itt három edgy arányu Tisztek lévén, annyira jutottam, a' sok panaszlásom miá előttök, 's oly gyűlölségben vagyok, hogy beszélni sem akarnak úgy vellem mint annak előtte. Ezek után Isten Ngtokot, 's Kglmteket sok esztendőkhig éltesse a' szegény Haza oltalmára kívánom.—Kolosváratt. Die 21. Januar. Ao 1688.

Ngtohh 's Kglmetekk

alázatos szolgálja,
Göröffi Geörgy mp.

Kivül Irás:

Az Mii Kgls Urunk eö Nga, Méltóságos Tanáts Uri, és Feö Renden valo Deputatus Hivekk eö Ngokk eö Kglmekk Nékem bizodalmas jo Uraimnak, eö Ngokk eö Kglmekk adassék.

Nékem jo Uram!

Ma tiz orakor *Pace* *) Uram ide bé érkezék. Mindjárt azt kezdé kérdezni, hány lonak valo hely van itt a' Várasban, minthogy már az Istállokat connumeráltattam volt, íráshan elő adtam, 's az mint onnan kitettzik itt 700. Lonál többnek helye

*) A' Német Generalis, kinek eredeti Levele Gyűjteményemben megvagyon.

nintsen. Arra nézve fel vetteté az *maga Regimentjének lovai* számát, és ment 1440 számra, az más Regiment Lovai száma ment 1300-ra. In summa 2740. Ezek után az uj Contractusban specificált Falukban lévő házak számait meg tudakozván a' Tisztektől, két száz Háza nem tölt. Völczöt penig egészszen magok a' Tisztek alkalmatlannak mondgyák quártélynak. Ez includált czédulában lévő falukot is kérdezte, én mondám, hogy ezek inkábbára a' Vármegyén vadnak. Ezek után mondá eő jó reggel meg indul, és nekem is, a' Tisztekk is el kel velle mennünk, mennyünk Musna felé, 's ott a' körül lévő Falukot maga meg nézi; Ez mint hogy már így lészen tartok attul, a' *Musna* körül valo Falukot el ne végye. *Barthalom* is nem hiszem meg maradhasson. Azt is kérdi Commissariusok vadnak é már itt a' kik velle lésznek, és ha már a' Provisio meg lett é, mondám még nem lett, de mindenek tsak hamar megh lésznek. *Erre nem igen jól szolla Németül.* Kegyelmed jószági protectioját meg igéré. Most közelebb *Bogátsrul* mindgyárt iraték, hogy arra ne jöjjenek. Az más kgylmed Dézmái, 's Falui utban nintsenek; hanem azt mondá mihelyt az hada bé száll mindenik helyre Salva gvardiát küld. Az migh a' Falukot el nem járja, addigh az hadak megh indulásáról aligh hiszem hogy disponállyon, Mihelyt ujjabb intervenientiák lésznek Kgyltet Uram tudositom Istennek ajánlom Uram Kgylmedet. Medgyes 24-a Februar. 1688.

Kgyl

igaz Szja
Intzédi Mihály mp.

Kivül Irás:

Méltóságos Ur Széki *Teleki Mihály* Urnak. (Tit.)
jo Uramnak.

Meltóságos Feiedelem ; Kglmes Uram !

Az Nságod Kglmes porontsolatját vévén, General Uramnak az Nságod levelét megattam; Fogaras Földenek sok szenvedésit, 's kárát hövön exponáltam, ö Nsága ígéri mindenekben magát alkalmaztatni, és porontsolatot küld ki minden Comendánsokk, hirdessék meg, valaki uton jár, pénzin élyen. Azt kívánná ö Nsága, hogy afféle ingyen elődökk neveket, a' vagy ki *Compágniájából* valok írva hoznák ö Nságák, 's úgy tudná meg büntetni; Ngod is az országban porontsolná meg mindenütt, hogy ingyen senkinek ne gazdálkodjanak. Kglmes Uram, tehetségem szerént igyekezem Nságodk kglmes porontsolatit véghez vinni. Isten szerentsés országlással boldogítsa Ngodot. Datum *Hermány* *) Die 16-a Novbr. 1688.

*Nságodk alázatos hive*Kálnoki Sámuel *m.p.*

1688. die 20-a 9-bris érkezett *Kálnoki Sámuel levele*, írja; *Veterani* **) meg porontsolt mindenfelé, az uton járó Vitézek ne alkalmatlankodjanak, pénzeken éllyenek: Nékik Nga is ugi.

Kivül Irás.

Az Meltóságos Erdélyi Feiedelemk &c. nékem kegielmes Uramk eö Nságák. alázatosan adassék.

*) Brassó vidéken.

**) Híres nagy hős német Generális.

*Méltóságos Fejedelem!**Nékem természet szerint valo kglmes Uram!*

Alázatosan akarám Nságodat mint Kglmes Uramot Fejdelmemet tudosittanom: Nagod méltóságos porontsolatját vévén, az Szamos-Ujvári Commendáns minémü insolentiákat, és exactiokat pátrál, Katonai Udvarbiro Uram quereláit irásban az Generalishoz, eö Ngához felvittem, meli dolgot is respectushan vévén, eö Nága igen keményen az Comendánsra reá irt: ugj hogj, hanem supersedeal, Tisztitól is privália, eddiglen valo exactioirol penig, valamikben az mostani inquisitiokor Testificatio léssen, egészen Contentiot tetett: Parantsolt Ngod az *Görögök Birájának* is *Buczi Kozmának*, hogy pomagránatokat szerezzen, íthon nem lévén az Görögök Birája, az többinek porontsoltam felölle, de sohult, sem nállok sem Király Biro Uramnál, ö Kglménél nem találtatik, mert az mellyeket az télen hoztak, meg fogjtak volt, és most semmire kelők, mindazalatt az Görögök minden órán ujjabbakat várnak, mihelt érkezhetnek vélle mentén Kglmes Uram Ngodk fel küldgyük. Az estve kglmes Uram Bétsből posta érkezvén, mind Ngdk és az Ns országnak is hozott Levelet. Ugi értem Kglmes Uram *Karaffa Generális* *) az Feje meg kelvén három hétig feküdt; az Békességhez is nagy reménység h vagyon, noha a' Lengyel ellenségi az Törökökkel való Békességet, mindazatt eö Felségének az Franczia ellen, már az Confederatusokén kívül *nyoltzvan ezer embere*, és külön ismét *husz ezer*

*) Rumi Emlékezetes Irások I. R. p. 88—103. egynehány Leveli Gyűjteményemben.

Magyarja készen vagyon, az mint *Komornik* Uram beszéli. Továbbra is ha mi occurrentiák interveniálnak, Ngodot, mint Kglmes Urunkat tudositanni el nem mulattom, és kívánom In Nágodot jo egészséges hoszszu étellel, és boldog országlással álgia megh. Szeben 7. Martii A. 1689.

Ngod igaz hive 's alázatos szolgája
Keresztessi Sámuel *m.p.*

Közlő KENDERESI FERENTZ.

4.

Locke Neveléshzménye *) rövid kivonatban.

A' mi neveléshzményi tekintetben Német-or-szágra Niemeyer, Basedov, Franke; Francia

*) Csekély véleményem szerint fordíthatnánk minden Tudományokat, 's az ezekkel foglalatoskodó Tudósokat így Nyelvünkre *ász, ész*, valamint *nok* képzőink valamelly tárgyhoz adva az ezzel foglalatoskodót jelentik, p. o. halász, madarász, vadász, pohárnok, tálnok, fűvész, nyelvész, mennyiségész azon személyeket jelentik, kik hallal, madárral. vaddal, pohárral, tállal, fűvel, nyelvvel, mennyiséggel bajlódnak, nevelész pedig azt jelenti, a' ki nevel; — *mány, mény*, képzőink szavakhoz toldva, az ezektől jelentett tárgy vagy cselekedet előállítványját adják elő, p. o. takarmány, a' mi betakarított, sütemény, a' mi süttetett; — így: Neveléshzmény, Nyelvéshzmény, a' mit a' Nevelész 's Nyelvész előállított.

országgra Rousseau; az Angliára nézve Locke. Locke John 1632. született Vringtonban Bristol-tól nem messze. Elvégezvén az alsóbb Oskolákban tanulói pályáját az Egyetemesz helyett magányos szobájába vonta magát, hol a régi derék Írókat olvasgatta szorgalommal 's Descartes munkáinak forgatások által a Bölcselkedésményre nézve új világot gyűjtött magában. Azután Német- és Franczia-országokat utazván-be, átvette Gróf Shaftesbury nevelését, ki később Angliának Fő-Kancelláriussává lett, 's ifjúsága nevelőjét fényes hívatalra emelte. Elvesztvén csak hamar Királyja kegyelmét amaz, a mi Bölcsünk is megfosztatott tisztségétől. Most egészségének tekintetében, Montpellier, 's innen Páris várossába ment 1675. esztendőben, hol az emberi értelem fellett kilencz esztendeig dolgozott, 's rostálgatott derék munkáját bevégezte. Ez által nagy tekintetet szerze magának a világ előtt, de hazájától távol kellett lennie, mivel Hazaárulónak kiáltatott. II. Jakabot megfosztván trónjától az Orániai Princz, megösmértetett Locke ártatlansága 's fényes tisztségre érdemesített az Angol Gyarmatok kereskedői hivatalánál. A Londoni levegő azomban veszedelmes lévén egészségére, letette azt 1700 's egy barátjához vonúlt, kinek fiával nevelésbeli rendszere után bánván, szerencséje volt tapasztalnia ennek igazságát és előmenetelességét. Meghólt 1704. 's Oateszben az Essexi Grófságban temettetett-el. Karolina Királyné, XI-dik György hölgye a Bölcselkedésménynek szentelt palotában tétette-fel Locke sírját a Bákóé, Nevtoné 's Klarkeé mellett. Több könyveket írt, mellyek öszszesen utoljára Londonban nyomtattattak-ki

1801. Eszt. 10. Kötetekben. Különösen halhatatlan érdemeket fűzött ő nevelésbeli helyes gondolatjai 's fogatjai által egyéb tudományokban nyert koszorúi közé; — tündércsilaga volt e' részben Századjának. Nem leszünk talám Olvasóinknak terhekre, ha nevelésről szerkeztetett, már meg-is magyarosított derék könyvének rövidebb kivonatját közölendjük:

Munkája Bévezetésében szól a' Nevelés' fontosságáról, mellyet röviden bemutatván, alapját adja tanítása felosztásának következő szavaiban: ép lélek ép testben. Innen ír:

I. Az egészség feltartásáról 's előmozdításáról,
melly arányra ezeket ajánlja:

1. Ne ruházd 's fedezd gyermekedet igen melegen, 's egyféle ruhában jártasd télen és nyáron, hogy így teste az időnek minden változásait megszokván eltűrni, független legyen ezektől, hogy semmi szükségtelent ne viseljen magán, hogy kigőzölgése 's párolgása szabadon mehessen véghez. — Valóban a' ruházat tekintetébe mennél kevésbé távozzunk-el a' természetől; annál inkább megtartjuk épségében, erősítjük 's keményítjük a' testet, és sokkal egyszerűbb ruházatot kíván éghajlatunk, mint a' szokás és fényűzés hoztak közünkbe, kivált a' gyermekekre nézve, kik majd nem egészen érzéketlenek az idő változásai aránt.

2. Mosd naponként lábait hideg vízzel, 's viseltess vele olly sarut vagy csizmát, melly a' vizet magába vegye 's ismét kiereszsze. Főrdjön hideg vízben mindennap, még télben is; csak étel után, 's mikor teste gőzölög és

feltüzesedett, kerülje a' fürdést. Mind ezek az átfázhatást és az ebből eredő számtalan betegségek' csoportját fojtják-el benne. Ezenkívül az úszás egyike a' leghasznosabb 's erősítőbb testi gyakorlásoknak.

3. A' gyermek sokat legyen szabad levegőn, és itt gyakorolja testét, szorgosan ügyelvén arra, hogy a' testi gyakorlások 's játékok után ne üljön hideg földre, sem vizet ne igyon.

4. Ruhái bővek legyenek, ne hogy gyengébb tagjait öszszeszorítsák 's kifejtődzéseket hátráltassák.

5. Eledele kevés, egyszerű, nem válogatott készítményűekből álljon. Húst csupán a' négy 's több esztendősek kapjanak, ehez sok kenyeret egyenek. Ebédjeket minden fűszer nélkül készült egyféle étel tegye, 's nem határozott bizonyos időbe nyerjék azt. Ebédén kívül csak kenyeret kapjanak Szüléiktől. Ittlok tiszta víz vagy gyenge ser legyen, minekelőtte kenyeret ettek volna. Gyümölccsel érett korában, mértékletesen, kenyér mellett 's nem mindjárt ebéd után éljenek.

6. A' test kifejtődzésére gyermeki korunkban sokat használ az álom. Azonban a' 7. esztendősektől kezdve a' 14. esztendősökig ne aludjanak tovább nyolcz óránál, még pedig úgy, hogy jókor lefeküvén, korán kelhesenek-fel 's részesülhessenek a' reggeli drága levegőben.

7. A' gyermek' ágya mennél keményebb legyen, takarója pedig könnyű.

8. A' szükséges kiürítéseket-is rendesen végezzék a' gyermekek, különösen a' reggeli időhöz szoktassák azokra nézve magokat.

9. Soha sem adj gyermekednek a' betegségől való megóvás végett orvosi szert, sőt betegségében sem; mert úgy rá szokhatik arra, hogy lépést sem teendő házából a' nélkül. Az életerő különben is gyermeki korunk virágjában még igen hathatós, igen munkálódó 's csak hamar helyreállítja megbomlott egyarányúságát testünknek, jól megjegyezvén a' betegség lehetséges okainak, taplóinak és segéd-szereinek eltávoztatásokat.

II. A' lélek' képzéséről.

A' lélekre is különösen szükség ügyelünk. Az a' fenyíték tekintetében engedelmességhez, az okosság aránt pedig engedelkeny tisztelethez szoktattasson. Erre nézve ne oltuk gyermekeinkbe a' csintalanságot 's restséget gondolatlan példáink által; mert a' csintalanság és restség leginkább 's hamarabb megfertőztetik lelki tehetségeinket 's legkönnyebben döntik a' tudatlanság' és rosszszaság' vészes örvényibe. Közönségesen mi magunk rontjuk-meg inkább a' jóra, mint rosszra vonzó hajlandósággal felruháztatott gyermekeinket. Beléjek van mélyen oltva a' mások utánzásoknak 's mimeléseknek ösztöne, és így, ha csupán jót látnak 's tapasztalnak mindennek felett tisztelt Szüléiktől vagy Nevelőiktől, ők is ugyan azont cselekedéndik; ellenben, ha szüntelen rosszszaság' példáival vétetnek körül, mi csuda előttünk az ő kicsapongások 's hibás viseletek? Valóban, nem meszsze esik az alma a' fájától, 's a' ki mihez szokott, ott akad a' szíve. — A' ki tehát addig szoktatja gyermekeit azokra, mellyeknek tel-

jesítések kötelességekben fog állani valaha, míg benne törvénnyé 's természetté nem válna, a' ki szorgosan ügyel arra, ne hogy valamihez olyanhoz szokjanak gyermekei, melyről később vagy hamarabb le kell szokniok, az igen sokat, majd nem mindent megtett erkölcsi bélyegek' alapítására, kifejtődzésére 's bizonyosságára. Innen mindenféle kívánságok 's ösztönök meggyőzésekre taníttassanak 's vezéreltessenek a' gyermekek, mindjárt bölcsőjőktől fogva szoktatás 's gyakorlás által. A' gyermekek tisztelettel és félelemmel, a' korosabbak szeretettel 's barátsággal viseltessenek Szüléik 's Nevelőik aránt.

III. *A' büntetésekről 's jutalmokról.*

A' törvények 's parancsolatok okát 's arányát, kivált a' gyermekek, nem vehetvén mindég észre, 's azoknak teljesítésekkel vagy elmulasztásokkal szükségesképen ösztöcsatolt következtetések távoliabbak lévén, mint sem nyomban éreztethetnének; mulhatatlanul szükségesek a' törvények erejeknek 's hathatóságoknak nevelésekre bizonyos segéd-szerek nem csak a' polgári, hanem a' nevelésbeli világban is. Ezen segéd-szerek a' jutalmak és büntetések, mellyek nélkül a' nevelés igen ritkán, sőt többnyire soha sem tehet kívánt lépéseket. Azomban nagy vigyázást és észességet kívánnak azoknak használások a' gyermek akaratjának igazgatásában, 's arra kell leginkább törekednünk, hogy mennél ritkábban éljünk a' jutalmakkal 's büntetésekkal, ne hogy jutalom' reménye, vagy büntetés' félelme ösztönözze a' gyermeket valaminek teljesítésére,

vagy elhagyására; különösen az igen keményen bánás kevés jót szül mindenkor. A' tiszteletre, engedelmességre 's ön maga meggyőzésére való szoktatás legfőbb dolog minden nevelésnél. Bot és veszszó a' legrosszszabb 's czélaránytalanabb eszközök arra nézve, mert nem szülik soha sem az olly elkerülhetetlenül szükséges önkormányt; — félelmet 's idegenkedést öntenek a' gyermekekbe minden dolgok aránt, rabszolgai érzeteket 's félszegű lelkeket teremnek ezeknek ártatlan szíveikben. A' jutalmak-is, mellyek által érzéki 's testi kívánságok és ösztönök ingereltetnek 's tápláltatnak a' gyermekbe, mint felette rosszszak 's helytelenek hagyattassanak-el. A' Szüléknek 's Nevelőknek a' gyermek viselete felett nyilatkoztatott meglegedések vagy megnemelégedések, helyben hagyások vagy helyben nem hagyások 's megszegényítések legyenek a' legfőbb ingerek 's vezérek a' jó viseletre.

IV. *A' gyermekeknek adandó rendszabások tekintetében való szükséges magaviseletről.*

Ne csupán törvényeket szabj gyermekeidnek, hanem szerezz-is nekik alkalmat azoknak teljesítésekre 's gyakorlásokra. A' rendszabásokkal fösvényen bánj, mennél nagyobb számúak ezek, annál kevésbé 's tökéletlenebbül teljesíthetők-ké-is lesznek. Különösen óvd magad a' rendszabások hozásoknál minden fenhéjázástól.

V. *A' gyermekek külső magokviseletekről való szorgoskodás.*

A' külső illendőséget 's helyes magaviseletet hamarább megtanúlja a' gyermek példák,

mint oktatások 's rendszabások által. E' részben egy kis nem sokat gondolasát-is a' serdülőnek nem lehet teljesen rossz néven vennünk. Különösen a' jó társaság legtöbbet teendő ezen tekintetben. Innen a' rossz, közönségesen véve pedig minden cselédekkel való szorosabb társalkodásokat gyermekeinknek el kell távoztatnunk.

VI. *A' házi nevelés' elsősege.*

Sok Tudósok vetélkedtek már a' mi időnkig erről: vallyon a' házi vagy közönséges nevelés érdemeljen e' elsőbséget? Locke ezt a' házi nevelésnek tulajdonítja, azt állítván: hogy egyedül ebben oltathatnak, kivált példák által a' jó erkölcsök 's igaz erények gyermekeinkbéli; a' közönséges nevelés által pedig több ügyességek 's ösméretetek szereztethetnek. Azomban a' Szülők 's Nevelők semmi rossz példát se szolgáltatassanak növedékeiknek; mert éppen abban áll a' házi nevelés' becsé és érdeme, hogy a' jónak közvetlen és szünteleni jelenléte 's a' rossznak lehetséges eltávoztatása által vezérli a' gyermeket a' jónak mindenkor utánzására, a' rossz pedig még csak meg sem is ösmérése. E' tekintetből úgy viseljék magokat a' Szülők 's Nevelők, hogy minden élet 's cselekedetbeli szerek által érdemeljék meg a' gyermekeknek szereteteket 's becsültetéseket, és életek 's erkölcsök tiszta ártatlanságokkal mindenkor kitetszők 's követésre méltók legyenek. Ezek azután könnyen, igen könnyen vezethetik gyermekeiket az erkölcsi jónak tiszta újító forrásaihoz, a' mit a' köznevelés már csak azért sem tehet, mivel a' benne részesülők többnyire az elhibá-

zott arányú nevelésben vettek mind eddig részt.

VII. *Az Ifjúság' megengedhető 's büntetésre méltó hibái.*

A' mesterségek' és tudományok' megtanulásokra 's szerzésekre szükséges szorgalom nem erőltettethetik a' gyermekekben rosszszúl bánás által, sem a' szorgalmatlanság nem büntettethetik-meg kemény ütlekekkel. Csupán a' nyakasság 's magát elleneszegezés érdemlenek testi büntetéseket. Az ifjúi könnyelműségből származott hibák vagy igen gyengén vagy épen egy cseppet sem büntettessenek, mivel érettebb korral azok magoktól elenyésznek 's kiirtódnak. Azomban az ütlek ne kövesse nyomban a' tettet, ne hogy a' hibát jól 's minden oldalról megnem vizsgálva, néha ártatlanokat büntessünk; továbbá, ne a' Szülék üssék gyermekeiket, mert többnyire elkeseredésből 's indulatoskodásból kegyetlenebbül büntetnének a' mindennapi tapasztalás' bizonyítása szerint, mint sem a' gyermek büntetésre méltó hibája érdemlené, e' mellett sokat veszítenének tiszteltetésekből és becsültetésekből-is, mivel a' büntettetett gyermek megvetéssel 's boszszonkodással szokott viseltetni poroszlója aránt. Csupán a' legutólsóbb 's elkerülhetetlenebb esetekben véttessenek a' testi büntetések elő. Mindenek felett igen előrelátó 's vigyázó légy parancsolatid és tilalmid mellett, ha valamelyikét először áthágja vagy nem teljesíti, mutasd csudálkozásod 's ámulásod tette felett és vidd oda a' dolgot, hogy szégyenelje cselekedetét. Ha valamiely makacs gyermek vonakozik a' tanulástól, addig üsd, még szégyen-

letét 's nyakassága' megbánását nem mutatja. A' Nevelő soha se érintse testi büntetéssel nevéndékeit Szüleiknek hírek 's tudtok nélkül, melly által számos szemrehányásokat 's megvettetéseket kikerülend.

VIII. *A' Nevelőben vagy Udvari-mesterben megkívántató tulajdonok.*

A' Nevelőnek jó példával kell előmennie, forró gyermeki szeretettel, tüzes szorgoskodással 's nagy eszességgel birnia. — Az illy Nevelő feltalálásával ne sajnálják a' Szülék erszényeiket megoldani. A' Nevelő továbbá jó erkölcsökkel, udvarisággal, az illendőség rendszabásaival 's végre világ-ösmérettel tündököljön, hogy nevéndékjét a' világba vezethesse; mert jó erkölcsöket, világösméretet, erényt, foglalatoskodásbeli szeretetet 's jó híre és neve tekintetében tiszteletet kell a' gyermekbe oltania, nem ösméreteket, mellyeket azután szerezendhet-meg ez magának; életre, nem Egyetemre készítgesse a' Nevelő mindenkor gyermekét. Ösméreteket könyvekből szerezhetni, de jó erkölcsöket 's világ-ösméretet csupán gyakorlásból, társalkodásból, vi'sgálódásból 's utánozásból.

IX. *A' Szüléknek meghittségei gyermekeik aránt.*

Ha bizodalommal 's meghittséggel viseltetnek a' Szülék gyermekeik aránt, jóval előbb férjfiakká lesznek ezek, 's bizonyos vonszódást nyernek amazokhoz; erre nézve beszélgessek velek dolgaitok felől, kérjétek-fel véleményeiket 's tanácsait, így fognak ők-is bizo-

nyosan bánni, ha némelly kétségek támadhatnak dolgaik felett. Épen ezt cselekedje a' Nevelő-is, és halgassa-ki mindenkor nevendékje' ítéletét. Azomban mind a' Szülék, mind a' Nevelők előbb tiszteletet 's tekintetet szerezzenek magoknak tanácsba húzandó gyermekeiknél. Igyekezz bizodalma'd 's mindenre figyelmező vi'sgálódásod által játék 's mulatság közben megösmernedni a' gyermek' különös bélyegével 's hajlandóságával, hogy észrevételeid szerint bánhass későbbre vele.

X. A' gyermekeknek elnyomandó uralkodni vágyokról 's ön-haszonkeresetekről.

A' gyermekek a' szabadságon kívül az uralkodást-is igen szeretik. Már a' csecsemő kinyilatkoztatja ezt kiabálása, mormogása, nem tetszése, rossz szeszélye, birtok 's kezéhez nyérés után való törekedései által: a' korosabb pedig még inkább elárúlja azon hibát, mellynek elnyomására a' következő eszközök ajánltatnak:

1. Soha sem add 's engedd azt meg gyermekednek, a' mit felettébb, úgy szólván, makacsúl kíván és óhajt. E' mellett vigyázz a' képzelt 's igaz vagy multhatatlan szükségére, mert ezeknek kipótolásokat 's teljesítéseket kicsoda tagadhatná-meg tőle? csupán mulatságaiban engedj szabadságot.

2. A' veszekedést kedvellőnek ne halgasd 's teljesítsd panaszait.

3. Szoktasd gyermekeid kölcsönös nyájasságra, nagylelkűségre 's bőkezűségre, azon erényeknek gyakorlásokra alkalom szerzés 's vetélkedés által.

4. Öntsd végre mélyen szíveikbe az igazság-szeretetet.

XI. *A' gyermekek sirásokról 's kiabálásokról.*

A' kiabálás vagy makacs és uralkodni vágyó, vagy panaszos és sirással egybekötött. Amaz esetben elnyomandó hibát erősítvén magán a' gyermek, ebben pedig baját adván tudunkra, igyekeznünk kell, hogy mennél hamarább elhagyassuk sirását. Mást javasol a' bölcs Kant rövid nevelésménnyében azt állítván: hogy a' sirás rívás által erősödik a' mejj 's gyakorlódik a' tüdő; tehát mennél többet sír a' gyermek, annál erősebb mejjú 's tüdőjű lesz későbbre.

XII. *A' gyermek rettegéséről 's mérészségéről.*

Szoktasd mindenhez gyermekedet, irtsd ki szívéből a' félelmet, de a' mérészséget-is, viselje 's tűrje még a' fájdalmat-is erős és áthatatos lélekkel.

XIII. *A' gyermekeknek kegyetlenkedésre való hajlandóságok.*

Ne engedd-meg, hogy az állatokon kegyetlenkedjenek; öltsd mélyen beléjük a' minden élő teremtmények aránt való tiszteletet 's bajaikban való sajnálkozást; szoktasd végre az alacsonyabb sorsúak aránt való nyájas leereszkedéshez.

XIV. *A' gyermekek tudnivágjokról 's tunya figyelmetlenségekről.*

A' tudnivág táplálásának eszközei ezek:

1. Felelj őszintén (*aufrichtig*) a' gyermek minden kérdéseire.

2. Ajánld neki a' beszédben forgó dolgot.

3. Soha se adj csalekony vagy épen hangzú feleleteket.

4. Ébreszd tudnivágyát új és idegen dolgok szóban hozásokkal.

A' figyelmetlen tunyaságra nézve: beszéljetelek velek nyájasan, 's mutassátok-meg nekik szép szóval annak megvetendő alkatását 's rossz következéseit; azután szégyenítsétek-meg őket, nevéssétek-ki, kérdezzétek mit csinált és mit végzett, mennyi idő alatt? gyakoroltassátok abban, a' mire hajlandóságát mutatja. Ha velek született ezen tunyaság, játszódtságok őket szünet nélkül, így végre megúnják a' játékokat 's megtérnek a' könyvekhez.

XV. *A' gyermekek játszó eszközeikről.*

Ne adj sok játszó eszközöket gyermekednek, mert nehezen tehet így közöttök választást, 's használás nélkül csak ide 's tova fogja őket hajigálni. Ha lehet, maga a' gyermek készítse játszó eszközeit.

XVI. *A' gyermekek' hazugságokról.*

A' gyermekek ugyan és bolondok igazat szoktak szólni; de megtörténhetik néha majd nyereség' reménye, majd példa, majd félelem és rettegés miatt, hogy hazudni kezdenek amazok. Mihelyt észreveszed benne ezen hibát, mutasd először csudálkozásod, azután szégyenítsd és ved-meg, később pirongasd ugyan csak ki őket, végre a' testi büntetéseket-is használd.

XVII. *A' nevelés' különös ágai.*

A. Az erény, különösen az Isten tisztelete, mint az erény' főalapja.

A' legegyszerűbb vallásbeli igazságokra oktassd gyermekedet. Ne fecsegj előtte kóborló lelkekről, hoszorkányokról 's ijesztőkről. Oltsd mélyen szívébe az igazság-szeretetet.

B. Az eszesség.

Vigyázz szorgalmasan, ne hogy csalárd-ságra vetemedjen nevendéked. Szoktassd mindenben az igazsághoz, őszinteséghez, az okosság aránt való engedelmességhez és hódulás-hoz, végre tulajdon cselekedetei felett való elmélkedéshez.

C. Életbeli magaviselet.

Tiszteletben és figyelemben tartsák magokat a' gyermekek, 's tisztelettel viseltessenek mások aránt-is. Másoknak jelenlétében való megzavarodás és félékenység irtattassanak ki belőlök. Fő hibák e' tekintetben a' következők: rettegő szorgoskodás viséletünkre nézve, kevés vagy épen egy csepp törekedés sem másoknak tetszeni, megvetés, kevésre becslés. Azomban a' szerfelett való czeremóniáknak el kell távoztatniok, úgy szinte a' mások beszédjek félbeszakasztásoknak és szünteleni szóbeli vetélkedéseknek-is. Állapodottság és szívbeli jó kívánás által szerezhetni-meg egyedül a' finom helyes magaviseletet, még pedig leginkább a' jó társaság' és társalkodás segedelmével.

D. *Ösméretek*, még pedig:I. *Az Oktatás.*

Az erény, mint már előadám, előzze-meg az ösméreteket, mellyekre nézve jegyezzük-meg:

1. Mihelyt beszélni tud a' gyermek, kezdjen olvasni tanulni, de játszva, p. o. koczkákkal, azután Ézop meséit add kezébe olvasás végett 's a' t.

2. Könyörgéseket tanuljon könyv nélkül, de vallásbeli dolgokat ne, sem a' Sz. Írást ne olvastasd vele.

3. Azután tanuljon írni rézmetszetekről.

4. Később gyakoroltasson a' rajzolásban, sebes-írásban és írásbeli rövidítésekben.

5. A' franczia nyelvet beszélgetés, a' latánt olvasás, jobb lenne azomban ezt-is beszélgetés által tanulnia. Előbb Ézóp' meséit add kezébe latánul, azután Jusztin és Eutróp legyenek könyvei. Minden kellemetesen és mulattatólag taníttasson, a' nyelvbéli ösméretekkel köttessenek egybe a' valódi ösméretek. Latán kidolgozásokat sem folyó, sem kötött beszédekben ne készíttess, ne-is tanúttass vele könyv nélkül külömbféle helyeket, mivel illy töredékek semmit sem használhatnak műveltségünkre. Legjobb lenne, ha már az Anyák kezdenék gyermekeiket latánul tanítani.

6. Gyakorolja a' föld' leírást, különösen a' földgomoly' felosztásait.

7. Azután következzen a' számolás' mestersége.

8. Csillagószmány (*Astronomie*) érthetőleg a' föld és naprendszer (*Sonnensystem*) felett.

9. Földmérés' tudománya.

10. Időszámlálás.
 11. Történetézmény (*Historia*).
 12. Erkölcsi tudomány a' Sz. Írásból, 's Cicerónak a' kötelességekről írt könyvéből.
 13. Polgári tudományok Puffendorf és Grótziusz után.
 14. Hazai Törvények.
 15. Az ékesen-szóllás' és gondolkozás' tudományai cselekedtetőleg (*practice*) olvasás által.
 16. A' vetélkedés' mestersége.
 17. Tollbeli gyakorlások (*Stylus*) a' level-írásig, 's más írásbeli gyakorlások anyanyelven.
 18. Természeti bölcselkedézmény a' lelkekről és testekről.
 19. A' görög nyelv tanulása már nem olly szükséges.
 20. Tanúljon tánczolni, hogy magának kegyet (*Grazie*) szerezzon.
 21. A' hangművészi ügyesség sok időt kíván megszerzésére.
 22. A' fegyverforgatás és lovaglás előmozdítják az egészséget.
- Mind ezek mellett fő dolog legyen a' bölcsességre és erényre való képzés. Erre nézve tedd gyermekedet érzékennyé a' dicséret és megszégyenítés aránt.

II. A' kézimunkák.

Kézimunkákat-is véteess gyermekeddel elő, mellyeknek megválasztásokban jövendőbeli hivatalára ügyelhetsz. Illyenek: a' festés, kertművelés, mezei gazdáskodás, ácsoskodás, asztalos munkák, esztergályozás, vadászat, csínosgotás, lakirozás, rézre 's vasra metszés,

rézzel, ezüsttel 's drága kövekkel való dolgozás, üveg köszörülés 's más egyebek.

III. *Kereskedői számadás 's könyvírás.*

Ezt-is gyakorolja a' serdülő, hogy jó rendes gazda képződjön belőle.

IV. *Az utazás.*

Végre az ösméreteknek megszerzésekre nézve következzen az utazás, még pedig nem csak a' honnyi, hanem idegen Országokban is, hogy nyelvösméreteket 's külömbféle szokás és intézetbeli tapasztalásokat szerezhessen magának a' gyermek. Legjobb a' 7. esztendő korostól fogva 16. esztendőöknék utazniok, mikor még úti-társoknak vagy Nevelőjöknek engedelmeskednek. A' korosabbak úti-társ nélkül-is bejárhatják az Országokat, hol azomban az emberösméret csupán a' főbb rangúakkal való társalkodás által szereztethetik-meg.

Némethy Pál.

5.

Csudálkozásra méltó világosság a' hajdankor némelly bölcsei- 's népeinél.

Az Egypti Mythologia azt mondja Plutarch (Isis et Osiris p. 354) két értelmű: felséges, szent és

érzéki 's közönséges. Ezokáért az Egyptiek templomaik küszöbei eleibe Sphinxeket állítottak annak kijelelésére, hogy az ő Theológiájokban a' bölcsesség' titkai szövevényes szókkal vagynak kifejezve. Illyen a' Száisi Isis szobra felett való irás-is: „én vagyok mind az, a' mi volt, van és lesz. Soha egy halandó se fedezte-fel a' fátyolt, melly engem eltakar.” Kant azt mondja ezen felyülírásról: (in seiner Kritik der ästhetischen Urtheilskraft) ez a' legfelségesebb a' mi valaha mondatott. Hieroglyphék által azért rejték-el ezt bölcseik a' vak köznéptől, mivel ez csak a' külső színre néz, a' dolognak lelkét nem vizsgálja, az igazság' szentségét megszentelteleníti. Pláto Timaeusába azért mondja egy vén Egypti bölcs Solonhoz: oh Solon! ti Görögök mindég csak gyermekek maradtok, nem esmeritek a' nagy régiséget.

Herodotos (1-ső könyve p. 56. és 131.) azt mondja: a' régi Persáknak, sem statuáik, sem templomaik, sem oltáraik nem voltak. Nevetségesnek tarták az Istent emberi képpel rajzolni, mint a' Görögök szokták. Leginkább a' hegyeken 's a' természet' kebelébe szerették őt imádni. A' Papnak nem volt szabad csak magáért, hanem az egész Nemzetért kellett néki imádkozni. Ugyan azt mondja Strabo-is (libro 15. p. 732.) „Ha a' Pap az áldozatot szét darabolta, kiki elvivé a' maga részét, 's az Istenség' számára semmi sem maradt hátra, mert azt mondák: az Isten nem kíván semmit-is, mint az áldozat' lelkét. A' napot, csillagokat, és a' tüzet csak mint Isteni dolgokat, de Öromazest mint a' világosság' atyját, ki minden miundenbe, ki a' fő való, úgy imádták.

Zoroaster ama tiszteletre méltó 's halhatatlan érdemű férjfiú, a' Persa Isteni tiszteletre nézve azt mondja: az Isten egy Örökké-való, semmi hozzá

hasonló nincsen, kútfeje minden jónak, törvényesnek, szentnek, igazságosnak; a' maga hasznát nem kereső; maga magának elégséges; a' legdicsőbb, legbölcsebb; Ura e' nagy egésznek. (Lásd Euseb. praep. Ef. libr. 1. p. 42.) Bayle alig ha nem szentségtelenül rostálgatja az efféléket. De talám magára-is ruházható az, a' mit a' Sinopei Diogenesről mond: qu'il ny a point de grand Esprit, dans le caractere du quel il n'entre un peu de folie.

Strabo (libr. 15. p. 713.) azt mondja: az Indiai Brámák úgy nézik e' földi életet, mint az anyja méhében lévő gyermekét. A' halál, vélekedések szerint: a' szerencsésebb életre való újjá-születés. A' mi a' halandót e' földön éri, se nem jó, se nem rossz. A' Görögöknek sok esméreteik velők közösek, és az ő teremtetőjüket egyedül való uralkodónak és mindenütt jelenvalónak állítják. Még azt-is mondja Strabo az Indusokról: Nagy Sándor elküldé Onesikritust hozzájuk, hogy bölcseik' erkölceit és tudományait megtanulná. Kalánus Bráma e' tanítást adá néki: Hajdan bőség uralkodott az egész természetbe, tej, bor, méz és olaj örökké való folyóként folyt a' hegyekből; de az emberek visszaéltek ezen szerencsájökkel, és az Isten megfosztotta e' boldog állapotól őket, 's sanyarú munkára kárhoztatta. Ha a' mértékletesség és egyéb virtusaik visszatérnek, visszatér a' bőség-is.

Confucius hasonlókép az egy Isten' esmeretét taníttá a' Chinaiaknál. A' hálványozók csak a' meghasonlott felekezeteknél 's a' köznépnél maradtak fenn. Különös, hogy nékiek-is voltak 's vagynak némelly messiási ideáik.

Orpheus (a' Krisztus előtt 1255. eszt.) következendő megfogásokkal szól az Istenről: „Az Isten Jupiter teremte a' világot, az empiraeumot és a' tartarust; a' földet mint a' tengert; a' halha-

tallan Isteneket Istennéket. Minden a' mi van, vólt és lesz ő tőle származik. Ő az első és az utolsó, a' kezdet és a' végezet. Csak egyetlen egy fő hatalom, egyetlen egy Isten, egy közönséges Király vagyon. Enekeljünk ama bölts jó és örök szeretetnek.

Homér és Virgil, e' halhatatlan epikus éneklők, (ki nem érze Isteni érzéseket szívébe, ha őket olvasta? Ez utóbbiból Magyarjainknak leg-közelebb csak Kazinczy Orpheus és Euridice bájoló leg-ujjabb magyar fordítását említtem, az Élet és Literatúrából) ámbár Isteneiket, mint ezeket, úgy léptetik-fel, rejtett böltsességgel szóllának felőlők. Mint az emberkor gyermeki idejét mutatók, vagy mint poéták, eleven képzelődésnek, ha az egyes Isteni tulajdonságokat megszemélyyesítik-is, ugyan azon egy Istenről szóllanak. Leg-alább amaz Ekklesiái Sz. Atya Augustinus se tagadja ezt, mert így szóll: (August. de civ. Dei, Libr. 4. c. 19.) „Jupiter a' pogány Philosophia szerint lelke a' világnak, és külömbféle nevű az ő külömbféle foglalatosságai szerint. A' mennyekbe Jupiter, a' levegőbe Juno, a' tengeren Neptun, a' pokolba Pluto, a' tűzbe Vulkán, a' napba Phoebus, az oraculumba Apolló, a' hadba Mars, a' borba Bacchus, az aratásba Ceres, az erdőkbe Diana, a' tudományokba Minerva. Az Istenek Istennék ezen egész serege ugyan azon egy Jupiter maga, kinek tulajdonságai külömböző nevűek. — Mi pedig neveltetésünknel fogva azt hívénk, hogy ama külömböző nevek mind külömböző Istenek. De talám azért imádkozott Pope is így:

Father! of all in ev'ry age,

In ev'ry oline adord.

By Saint, by Savage and by Sage

Jehova, Jove, or Lord. —

Euripides egyik tragoediájába a' többek közt (supplic. act. 3. p. 733.) így kiált fel: Oh embereknek és Isteneknek Attya, 's Királya, miért véljük mi nyomorúlt halandók, hogy tudunk valamit, holott minden sorsunk egyedül csak a' te akaratodtól függ.

Kezdhetné e Klopstock valamelly Ódáját illendőbben, mint amott Horátz (Libr. 1. Ode 12.):

Quid prius dicam solitis paternis

Laudibus? Qui res hominum ac Deorum,

Qui mare et terras variisque mundum

Temperat horis.

Unde nil majus generatur ipso;

Nec viget quidquam simile aut secundum,

Proximos illi tamen occupavit

Pallas honores.

Gentis humanæ pater atque Custos etc.

Plátó a' Szentről (Plat. *Euriph.* p. 5. 6.) szóló beszélgetésébe azt mondja: Socratest azért büntették-meg, mivel a' poéták ellen beszélt, kik olly sok bünt és indulatokat tulajdonítottak az Isteneknek. Plátónak minden gondolkodása a' mennyei dolgokról, leg-inkább erre megy-ki: Valahová tekintünk, mindenütt változásokra akadunk, mind magunkba, mind magunkon kívül. Nem lehet ez, örökké való, változtató, változhatatlan, fő ok nélkül. Az emberi test nem egyéb, mint tömlőt, mellybe a' lélek, büntetésül, vagy próbául van helyeztetve. Az élet célja az: hogy a' lélek, a' test rab-lántzeit, mind inkább szét szaggassa, és az Istenhez, az örökké-való mennyei fő igazsághoz mind inkább közelítsen, — a' Virtusba, melly a' földieknek tellyes meg-vetése, a' látlanoknak szemlélése, 's azokra való ügyelés gyakorolja magát. Erre való a' lelkeknek, szinte néha az állatokon is keresztül való vándorlása.

Aristoteles (Metaph. Libr. 1. c. 2. 3.) azt mondja: sem tűz, sem víz, sem föld, sem levegő, sem valami öszszetett elem, nem lehet a' fő ok. Az Isten, lelki fő való (Libr. 14. c. 10.) kútfeje minden szépnek, jónak, igaznak, kit a' természet ditső munkáiba bámulva imádnunk kell. Egyébb Istenségek csak költemények.

Lucanus (Libr. 9. v. 566.) azt mondja: Cátó, Lybia pusztáit keresztül járván, Jupiter Ammon Templomához ért. Labius tanátslá néki: kérdené-meg az ottani Oraculumot. De azt felelte a' bölcs bajnok: az Oraculum nem adhat világossabb feleletet, mint a' mit ad az Isten szivünkbe, lelkünkbe. Mindnyájan közel vagyunk az Istenséghez. Nem szükség Oraculum, hogy őt meg-érthessük. Ha csak Lybia homokiba vólna zárva az igazság, kevesen ismerhetnék-meg. De megismerhető ez, minden helyen, a' tengeren, a' földön, a' levegőbe. De legkülönössebben az igaznak lelkébe van lakhelye. Miért keresnénk hát más helyen?

Mitsoda vélekedéssel vólt Socrates az Isten felől, kitetszik Xenophonnak ezen elől-adásából (Mem. Socr. Libr. 1. p. 573.) Azt gondolod é, így szóllot e' bölcs Aristodemushoz; hogy csak egyedül magad vagy az okos élő 's való? Jól tudhatod, hogy te csak egy kisdéd rész vagy abból, a' miből a' világ áll, — egy csepp víz melly benne foly, — egy kisdéd szikra láng melly őt lelkesíti. Vagy tenéked van é tsak eszed, és nincs ész a' tiéden kívül? Csak a' vak történet munkás é mindenütt, — és nints é egy főbb való, melly bőltebb vólna náladnál? Aristodemus azt felelte: hogy ő a' világ bölcs teremőjét nem látja. „Nem látod a' lelket is, viszonozá Socrates, — a' lelket, melly testedbe uralkodik és indulatit kormányozza. Szint úgy mondhatnád, hogy te, sem-

mit se tész tudva és okaidnál fogva, mint azt, hogy minden vaktörténethől lessz.

Ha hosszas hajókázás után, valamely félre eső szigeten kötven ki, ottan egy szép rendbe szedett palotára akadnánk, semmiféle okos ember nem mondhatná, hogy a' vaktörténet vetette azt oda. Sőt kiki egy bölcs és okos építő munkájának tartaná azt. Mennyivel inkább kényszerít a' józan ész ezen ítéletre, ha a' világ szép alkotját szabad szemmel láthatjuk.

Az Isten, a' lehető leg-jobb világot teremtetten. A' ki tehát ellene panaszolkodnék, vagy elváltoztatni kívánná, lehetetlent, vagy tökéletlent kíván. Mert nem érti azt, mi hijjános, mi tökéletes. Gyakran, azt mondja a' bölcs Marc Aurel, a' mit rosznak tartanak, nagyobb értelmünk és elváltozott körül-állásaink mellett jónak fogjuk esmérni. Megfogunk elégedni e' világgal, mihelyt a' fő jó a' Virtus után törekedünk. Ezután pedig, ámbár különbözö mértékbe, minden időbe, minden körülállások között törekedni lehet.

Az illyeténekre nézve, talám nem vétett Bayle, mikor azt mondá: la meme sagesse eternelle, qui a dieté l' Evangile, avoit deja écrit la loix naturelle dans le fond des ames raisonnables.

Horváth János.

6.

Hol van ma-is a' Paraditsom e' földön?

Össze-esküdtetési Beszéd, melyet T. N. Sebestyén Gábor Tiszti Ügyvéd és Tábla-Bíró Úrnak, Nemes Csajági Szóke Judith Kis-Aszszonnyal tett össze-keelésének alkalmával, 1825. Máj. 15. tartott T. Kovács József, Ref. Prédikátor.

Keresztyén Gyülekezet és Uri Házas Pár!

Régi és sok vetélkedéssel megrostált kérdés a' tudósok között: „hol volt a' régi Paraditsom, a' legelső emberpár' lakhelye, melyről „Mózeses I. K. II-dik rész. emlékezik? „Én most nem a' vetélkedő emlékek, hanem az érzékeny szíveknek megnyugtatósokra, egy új véleménnyel állok elő, melyet sem *Calvinus* sem *Huetius* és *Bochart* nem említene. Nem keresem én t. i. a' régi Paraditsomot Mezopotámiában, ott a' hol Ázsiának ama' két nevezetes folyóvizei a' Tigris és Eufrates öszszeszakadnak, Nem helyheztetem azt *Rolánddal* és *Adizonnal* Arméniába az *Araxes* és *Phasis* folyamok közzé. Híjjába erőlködöm; mert lehetetlen hinnem és látnom azt a' Holdban is, az álmodozó Zsidó Rabbikkal. — Sokkal közelebb és pedig a' földön találom én azt fel; mert minden városokban, házakban és

familiákban, a' hány jó és szerencsés házasság, annyi valóságos Paraditsom 's Éden kertje vagyon; és a' ki boldog házasságban él, ma is olyan Adám és Éva, ki Paraditsomban lakozik. Ugyan is:

1. Mózsés megjegyzése szerint a' Paraditsomot maga az Isten alkotta és plántálta. A' házasságnak is maga az Isten volt első fundálója; mert ő mondotta: „Nem jó az embernek egyedül lenni; szerzek ő neki segített, ki környüle legyen.“ Ugy mái nap is mind azon Házasokat, kik szíveik' tisztaságában és szent czélokból kelnek össze, egyenesen az Isten vezérli egymáshoz. A' Paraditsomot kezdetben a' Világnak legelső tavaszán készítette az Isten: úgy a' Házasságot is mindjárt az embernek teremtése után szerzette; és ha a' Paraditsomnak helyheztetése Napkelet felől volt, (mint Mózsés megjegyzi,) — a' Házasság-is rendszerint az ember élete' Napja' keletén, vagy csak élete reggelén, az az Ifjúságában szokott megkészülni, és a' kik vénkorokban házasodnak, olyan Antipodesek, kiknek akkor virradt, mikor másoknak estvéledik.

2. A' Paraditsom egy igen gyönyörűséges kert volt, melly mindenféle füvekkel, plántákkal és gyümölcsfákkal ékeskedett; a' sokféle virágok gyönyörködtették a' szemeket; a' madarak (azok a' legelső és természeti muzsikuskok) minden reggel egy ártatlan Concerttel dicsérték a' bölcs Teremtőt, és örvendeztették annak okos Teremtvényét, az első pár embert. Illyen szép és gyönyörűséges kert a' szerencsés házasság-is; mert ebben a' Paraditsomban egyedül virágzik ama nemes plánta a' jó feleség; mint a' szőlőtő; gyümölcsöt szépet hozván; — itt nevelkednek a' gyermekek renddel, mint az Olajveszszők, kikben a' szív örül; — itt nyílnak a' szívnek virágai a' fiak, leányok és unokák, kikről az atyai szív együtt szivja a' gyönyörűséget

és reménységet; — itt hangzik az Énekek' Éneke, a' bölcs Salamon galambjának és gerliczének szava t. i. az egymást szerető Házastársaknak meghitt beszélgetése, a' vidám feleségnek nyájaskodása; mikor a' legigazabb és szorosabb barátság az édes érzésekkel, az öröm és nyájasság az ártatlansággal özszeölelkezve a' szerető szivekben szakadatlanul harmonizálnak; azomban a' gyermekek, — azok az ő szerelmeknek eleven és meglelkesült czitherái; — körülöttök meggpendülnek, és még siró Nótáikkal is Szüléiknek örömeit zengedezik.

3. A' Paraditsomot 4 folyóvizek öntözték, ugymint: Pishon, Gichon, Hiddékel, és Eufrates, mellyekben (a' mint mondja Mózsés) bőven termett az Arany, Onix, Bdelion, és sok más drága kövek. Megvagynak a' Házasságban-is az ilyen 4 folyamok: az öröm, megleledés, gyönyörűség és földi halhatatlanság a' gyermekekben firól fira, unokákról unokákra mind szélesebben kiáradván itt folynak keresztül; és mikor ezt megöntözik, gyümölcsözővé és boldoggá teszik a' Házasságot. Ezen folyóvizeken jár, kél ama bölcs Salamon' kereskedő hajója, a' gyors és serény Gazda-aszszony; ezekben terem valósággal a' bölcs Salamon Carbunculusa a' jó feleség, és az Atyák Bdeliona, az Anyáknak legdrágább igaz gyöngye, és a' Familiák' Glenodi-uma, a' jól nevelt fiak és leányok.

4. De voltak a' Paraditsomban két nevezetes élőfák is: egyik az *életnek fája* annak közepettén; másik a' *jónak és gonosznak tudásának fája*, mellyet megtiltott Isten az első embernek, hogy arról ne egyék, sőt azt ne is illesse. Illyen két fák vagynak a' házassági Paraditsomban-is. Az életnek fája ugyan-is az egymáshoz való *igaz szeretet*, mellynek drága gyümölcsei az egymásnak engedés, tisztelet, az egymás hibáinak, erőtlenségeinek bé-

kes eltürése, — a' kölcsönös segítettég, és bizodalom. A' megtiltott fa pedig a' házasság Paraditsomában: az egymáshoz való *Hűségtelesség*, *Bizodalmatlanság*, mellynek keserű gyümölcsei a' mindennapi czivakodások, perlekedések, szemrehányások, — a' háznéppel és gyermekekkel nem gondolás, végre a' szűkölködés, és a' gyalázatos elszegénykedés. — Erről a' megtiltott fáról ettek a' Jákób szüntelen háborgó feleségei, kik a' jó lelkű Pátriáráának sok gondot és unalmat okoztanak; — erről evett ama' színes szeretetű Delila; — erről Abigailnak bolond férje, és Jóbnak esztelen felesége; — erről esznek ma-is sok szófogadatlan Ádámok és Évák, kik velem egy értelemben nem is lehetnek, mert reájok nézve a' Házasság nem Paraditsom hanem egy megátkozott kert, melly csak töviset és bojtorjánt terem nekik.

De Ti, Tiszteletre méltó házas Urak és Asszonyok! elhiszem, hogy azokra nézve, melyeket mondék, béveszitek az én új vélekedésemet, hogy a' jó házasság valóságos Paraditsom. Legalább kívánom, hogy ne én érettem, ne is az én beszédemért, hanem a' ti tulajdon szíveteknek tapasztalásáért lehessetek velem egy értelemben; és ha bár ama' Világi költővel nem énekelhetitek -is felséges versekben, de érezzétek egész életetekben ezen megtalált Paraditsomot.

Nemes ifju Uri Pár! Ebbe az én általam így megtalált Paraditsomba hív, és helyheztet-be titeket e' mái napon a' szeretetnek Istene; mint régenten Ádámot és Évát; hogy lakjatok abban mind holtig, és éljetez annak minden gyönyörűségeivel. De ennek az Édennek Ura, valamint az első pár embernek, úgy néktek-is azt parantsolja, hogy a' megtiltott fáról, mellynek gyümölcseit elszámálám, ne egyetek és azt ingyen ne-is illessétek.

Nintsen azért egyéb hátra, hanem, hogy már most kinyissam néktek ennek a' ti Paraditsomtoknak ajtaját, ezt mondván: fogjátok egymás jobb kezét 's a' t. *(Itt következett az Esküvés és a' mondatni szokott Imádság.)*

Mindezeknek utánna bézárom tireátok ezen ti Paraditsomtoknak ajtaját az Istennek amaz áldásával: Gyümölcsözzetek és szaporodjatok, töltsétek-bé a' ti familiátokat felnevelkedendő jeles fiakkal és leányokkal, a' Hazát hasznos polgárokkal, az Eklésiát jó Keresztyénekkal. A' mindenható Isten, ki azon egy nap teremtetten a' Paraditsomot és szerzette a' Házasságot, változtassa-el ma a' ti Házassági életeteket valóságos Paraditsommá, mellyben nem egy két nap, mint Ádám és Éva, hanem holtig lakjatok; és mikor a' halál által ezen ti földi Paraditsomotokból kiűzettek, plántáljon által titeket az ő mennyei Paraditsomába.

Közli szükséges változtatások mellett

EDVI ILLÉS PÁL.

7.

MESÉK.

A' fenhéjázó Csóka.

Két Mesében.

I.

Hiszed e, mondta vólt egyszer a' csóka a' verébnek; hogy a' pacsirta' hangja csak azért kedves, mert magasról eregeti azt? Erre nézve próbát teszek szavammal, és a' legmagasb toronyról fogom reggelenként a' Napot üdvözelní.

Eskeni mernék, viszonzá a' veréb: fenhéjázással nem nyersz, mert szavad' éktelen, és ha ezt nyilvánabbá teended, még talán becsedet-is, ha volt, elveszted.

2.

A' verébnek okoskodását nyersen kaczagva, repült következő reggel a' csóka egy kevély toronyra.

Alig végzé - el üdvözetét a' Naphoz, a' mint egy felhőből illy szózat zenge ki:

Ne tegyd magadat nevetségessé. Nem elég a' magasság' formáját megtartani; hanem a' mellett magasan szóllani-is tudj.

Az öreg Méh.

Gyűljetek egyyüvé leányim: nagy jót hagyok reátok örökségül. Íme, végórám közelit. Ekképen döngé némelly öreg Méh a' fiatalokhoz.

Örvendőleg zúgának - össze a' tapasztalatlan ifju méhek. Ez bizonynal dúzs virágos földre útast, mondják vala.

Kedvesim; így rebegett az Agg: példáimból, magam általlátom, sokat tunúltatok; de mind e mellett is egyy oktatás' hijával vagytok. Nem tudjátok még ti, mi a' tulipán (itt lefesté előttök egész alakjában a' tulipánt) szép virág, könnyen magához édesget delisége, de szagatlan, üres, és bizonyos tömlöcz akkor, midőn a' méhek alkonytájban kelyhébe szállnak: nap' lementével bezáródik az, és a' benne késelgőt bészárja. Ott meredtenek holtta már sok tanácstalanok. Vegyetek példát ifjak: megnézzétek mi az ártalmas szépség.

'S ez az a' nagy jó, mit örököül hagysz reánk? kérdezék az ifjak elégedetlenül.

Mi nagyobb jó, felele az Agg; a' jó tanátsnál? Kérlek, indulhattok e' biztosan nélküle? 's van e' hasznos gazdagság, vagy tökély, ennek sugallata nélkül?

A' Farkas és Bárány.

A' fűvön andalgó bárány nem tudá, mikor a' nyáj elhalada tőle, sőt anyja-is a' sereg közt véle

őt; 's azalatt, míg el-maradt fija andalodtából fel-
ébrede, már-is egygy iszonyú farkas áll a mellette.

Ne rettegj jó akarodtól, mondá hunyászan a
csalfa ellenség a' megijedett báránynak. Majd a'
legszebb legelőre vezetlek - el, hol még nem voltál;
csak jer innen, hogy az amott jövő kuvaszok ne lás-
sák, hová vittelek, mert hírül adnák többi társaid-
nak; 's ám én egyedül neked szántam ama' legelőt.

Óh meglelésem én a' legelővel, melyre
anyámmal együtt mehetek; felele szaladása közben
a' bárány. Ó mondá nekem, hogy idegentől óvjam
magamat, mert azok között sok az ellenség.

Ezzel futott a' kuvaszokhoz az ártatlan, és a'
kijátszatott farkas szégyenülve fordula - vissza, és
tapasztalá, hogy nincs nagyobb aláztatás, mint mi-
kor együgyűség veszen győzedelmet a' dölyfös ra-
vaszkodón.

A' két Csiga.

Nem hagyta jóvá az öregebb csigának viseletét az
ifjabb. Mindenkor a' füvesben lakjam e? úgymond.
Nem gyönyörű volna e már egyszer a' nagy úton
járnom, hol annyi szép teremtmények, czifra és deli
lyánkák 's ifjak kedvök - telve sétálgatnak?

Hagyd - el nagyravágásodat, felele az öreg; te
szegény vagy és törpe, a' főbbek könnyen öszszeta-
poshatnak. Inkább csak meszszeről gyönyörködjél
bennök.

A' Majom és vas Kályha.

Egyedül maradt a' szobában a' játszó majom. Tél volt, 's egy kis szerű vas-kályha sikeresen melegíté az egész szobát. Most észrevevé a' majom, mitől kap meleget a' szoba, 's hízelkedőleg ment a' Jóltévőhöz, és hevesen ölelte-meg; de melly kin egyszerre! eljajdúlva veté magát földre a' fűge állapot, mert a' forró vas-kályha! szintén miként az erős lelkek, hízelkedőt nem szenvedett olly közel maga mellett.

A' házi Úr belépe most, 's mondá: szép indulat a' hálá' indulatja, de nevetségesen ne hálálj, nevetségesen ne imádj, 's felesleg semmit ne mivelj.

A' Zsályá.

A' korábbi ártalom könnyen elfelejteti a' néhai jótételt.

Beteg ágyából kele-fel a' Kertész, 's látá, betegsége alatt mint vadúlt-el a' kert. Elszomorodék a' gondos férjfiú, különösen pedig midőn szemlélné, hogy a' Zsályarend a' díszlő virágtáblákba kártekonnyon berontott, így szóla: kedves Zsályám, már feledni kezdém, hogy egykor hív orvosom valál.

MAKÁRY.

8.

Régi Ének 1580-dik esztendő előtt való időből, a' Magyarok eredetéről, 's egyéb dolgaikról.

A' Magyarok eredetéről derék Iróink 's Utazóink után, már ma sok szépét olvashatunk. Halljuk, mint gondolkodtak a' felől őseink 1580. előtt, 's így ez előtt, majd nem 3 Századdal; — mint ébresztgerék, együgyűségökben egyszer'smind a' Nemzeti lelket, ekkor még a' Templomokban-is. A' Detrekő Várába 1580-ba nyomtatott Énekes Könyvbe a' többek közt ezen Éneket olvashatni:

Jersze emlékezzünc az öröc Istennec csudálatos nagy hatalmasságáról, mellyel Scythiából régi Magyarokat jó Magyar-Országba olyyankeppen ki hozá, mint régen ki-hozá a' 'Sidó népeket Pharao Királynac markából inségéből.

Mint a' Scythiai hatalmas Magyaroc származának két jeles férjfiaktól, az egyik férjfinac Hunor vala neve, és az másodiknac nagy Magor vala neve, kiktől az Magyaroc fel neveztetének Hunortól Hunnusnac, Magortól Magyarocnac.

Ez két emberektől annyi nép származék, hogy Scythiát mind széllyel őc be töltéc, az Scythia vagyon Nap támadat felé, Erdélynec, Moldva - Országának belől, túl Tatár Országokon, a' fejeér Kunokon pogán Országokon sok havasokon belől.

Jól-lehet Magyaroc elben Scythiában hatalmasoc és nagy Urac valának, de magát az Istent nem esmerik vala, sem az ő szent Fiját mi édes Meg-váltónkat, azért barom módra nagy vac pogányságban őc mind élnek vala bálvánt imádnac vala.

Az kegyelmes Isten rajtoc könyörüle, ő szivekben ada olly gondolatot, hogy őc keresnénec az Nap nyugat felé

Országot magoknak, hol letelepednének, azért indulának mint feleségestől és tíz száz ezeren előszer ki jövének.

Másodszor mikoron nyoltz száz nyoltzvan nyoltzban irnác vala Urunc születése után, az két száz ezeren és három ezeren szolgáktól meg-válván ismétlen ki-jövének, soc havasoc által pogány Országokban az nagy Isten őket békességgel viselé.

Mikor juttac vala az Tanais vízre ott hajójoc ő nékiec nem vala, azért két két lónac egyikét az Tanais parton őc mind megnyuzac vala, ló-bórból magoknak önnön hasoc alá hójakot varránac vizen által-kelének.

Hét Kapitányokat köztöc emelének, be-jövének az jó Magyar-Országban, kit neveznek vala bőv Pannoniának, mert im a' Kenyérnek deakúl panis neve, a' panisról hívják jó Magyar-Országot bőv Pannoniának, bőv enyeres Orzágnac.

Azért ez Országot mind nevezic vala téjjel mézzel folyó kövér földnek, mert ő bővelkedik arannyal, ezüstel, ónnal vassal, értzel, lóval, öreg barmokkal, a' Szerem borával az Mákró borával, az Somogyi borával, az fel-földi jó borral.

Az Duna vizével, a' Tisza vizével, Száva, Dráva, Számos, Maros vizével, erdővel, mezzőkkel, szép zsiros füvekkel, juhokkal, lovakkal, tikkal, luddal, disznóval, őket a' nagy Isten itt mind megszállítja, mint a' 'Sidó népet Cánaánnac földében.

Első ki-jövésekben nagy pogányságokban adá az hatalmas Atilla Királyt, ki az nagy Nimródac unokája vala, Bendegutznak fija, ez világnac fenyítettéke, másod ki-jövésbe jó Sz. István Királyt, Sz. Imre Hertzeget, ditsó Sz. László Királyt.

Ezeknek utánna jámbor Béla Királyt Cároly Királyt, ő fiját Lajos Királyt, és 'Sigmond Császar a' Jankula Wajdát, és az ő jó fiját hatalmas Mátyás Királyt, Lengyel László Királyt, ifjú Lajos Királyt, Isten győzi számát a' soc jámbor Királynak.

Ezeknek általa a' kegyelmes Isten oltalmazá áldott Magyar-Országot, ez Ország határit igen ki-terjeszté soc vendég népekre nagy sok Tartományokra, ő melléjé ada hatalmas Urakat, jeles Országokat, hatalmas Városokat.

De jobb részét tőlünk meg-elszakasztá, mert elfelejtkezének ő nagy jó-vóltáról, kegyelmességéről, soc jó adományáról, meg sem emlékezénk régi dolgairól, haládatlanoc lőnc soc jó ajándékiról.

Haragra indítuc hitetlenségünkkel, vakságunkkal, és nagy hamisságunkkal, kezdénc boszontani gazdag aranyunkkal drága ezüstünkkel ezekben birásunkkal, az Szerem borának nagy tor-kosságával, paráznaságunkkal, történetes bűnünkkel.

Azért ő haragja ellenünc gerjede boszuálló ostora reánk szálla, köztünc meg-hasonlánc, irigység gyűlölség mi köz-tünc támada, kezdénc egymást üldözni, nagy soc környül való szép tartományokat jeles Országokat tölünc Isten el-vette.

Végre osztán mi reánc ki-hozá Bassáival a' nagy hitet-len Török Császárt, mint a' 'Sidó népre és Jerusálemre ré-gen vitte vala az Nabukodonozor Királyt, minket-is meg vere és mi Országunkat mind elégetteté, dulatá, raboltatá.

A' 'Sidó népeket Isten fogva adá régen Babilóniai Ki-rálynac, Magyarokat adá Törökök markába, kic a' Sarló közből a' bőv Máthus földéről, Szalából, Somogyból a' Szer-em földéről a' széles Alföldről soc népet el-hajtánac.

Kic meg-maradánac ilyen nagy romlástól János Királyt Királyá koronázác, a' Király meg-látá hogy ő nem bírhatná pogány Törököknek temérdec sokaságát, bőltsen tselekedéc, frigyét velec vete, hogy tsac épülhetne a' meg-nyomorúlt Ország.

Más felül ismétlen a' Magyarai Urak el-hajlának koronás Királyoktól, pártot ütének, János Király ellen, Királyt vá-lasztánac, im a' Német-Országból a' soc pártolással felföldet elvesztéc és annál-is inkább az Ország nyomorodéc.

Mind ezec szállánac Istentől mi reánc bűnünc szerint, és gonoszságunc miatt, egy felül verete pogán Törökökkel, más felül Némettel, és im a' pártolókkal, ezzel meg-mutatá a' hatalmas Isten, hogy ő a' bűnökneć erős boszszuállója.

Bölcs Salamou írja, hogy a' Királyoknac sziveket csac Isten igazgatja, ő markában tartja; nagy hatalmassággal melly felé akarja, ottan oda hajthatja, hatalmas Uraknac pártoló sziveket nagy hirtelenséggel egyességbe hozhatja.

Azért mi-is kérjüc szüntelen az Istent, jámbor királyt hogy nekünk-is rendelne, Magyarai Uraknac, ő kemény szive-
ket a' nagy jámbor Király mellé egyenesítse, adjon békessé-
get minden népec között, hogy mi ő Felségét ditsérhessüc
egyetembe.

Közi HORVÁTH JÁNOS.

9.

A' T E L E K I E K.

E' háznak tagjai a' XII. Század oltá a' XV-dik' végéig Garázda de Mecsenics nevet viselének. A' hely' fekvése nincs tudva; de a' ház Dalmatziából ered, 's csaknem minden kétségen kívül maradéka az ottan uralkodott Deszpotáknak.

Régibb Armálisát nem bírja; igen a' mellyet Zsigmondtól 1409. nyert, és a' melly ama' régibbet magában foglalja.

A' Mecsenicsi-Garázda törzsök két ágat ereszte; az elsőbb megtartá Garázda nevét, a' másik azt Szilágyi névre változtató. Gubernátor Horogszegi Szilágyi Mihály egy Adománylevelében, mellyet a' ház ma-is bír, a' Szilágyi-Garázdákat rokoninak (*consanguineos*) mondja. Erre mutat a' Szilágyi, a' Garázda, a' Teleki házzal közös címer-is: a' Vadkecske.

Horogszegi Szilágyi László 's Garázda Miklós és Dienes, már a' XV. Száz' elején tekintetes jószágok' urai valának Bosznyában. Nekik köszönheté Zsigmond Király, hogy a' láz Hervója Spalatrói Herczeg megaláztaték, 's a' Zvorniki vár a' Király' hűségében megmarada.

Szilágyi László nemzé Mihályt, a Vajdát és Magyar-országi Gubernátort, és Erzsébetet, a Vajda és Gubernátor Hunyadi János hitvesét; hol egygyedül azt jegyezzük-meg, hogy a Szilágyi-ház, az akkori több neveket engedő szokás szerint, olykor Gerébnek-is mondatott.

Bosznya a Törökök által 1414. felpredáltván, a Garázdák Magyar-országra költözésnek által, 's Bihar, Arad, Békés és Zaránd Vármegyékben fogtak lakást. Megszerezvén itt Zágorhíd; Szék és Telek helységeket, egyike Zágorhídi-, másika Széki-, harmadika Teleki-Garázdáknak hívaták magokat. A Széki-Garázda ág most egy leányban álla fenn, 's azt egy Teleki-Garázda vette-el. Egygyesülvén így a Széki ág a Teleki ággal, ezeknek szülöttjeik anyjok' nevét praedicátumként vevék atyjok' neve mellé, 's az ág magát SZÉKI-TELEKI névvel nevezé.

A Gyula-Fejérvári nagy templom falán még a múlt Század' elején fekete márványban lehete olvasni egy Eptáphiumot:

Quem non livor edax alienaque gloria torquet,
 Perlegat haec Latiis carmina caesa notis.
 Tres fuimus clari cognato sanguine vates,
 Pannoniam Dravus qua rigat almus humum.
 Unus erat Janus, patrias qui primus ad oras
 Duxit laurigeras ex Helicone deas *).
 Alter erat Petrus, genitus de stirpe Garázda,
 Qui tulit Aoniae plectra sonora lyrae.
 Ultimus hos ego sum cognata e gente sequutus,
 Tertia doctarum gloria Pieridum.

*) Janus Pannonius Pécsi Püspök, poetai 's tudós nevével; atyai nevével Cesinge; anyai nevével Vitéz. Ez az aszszony testvére vala az Esztergomi Érsek Vitéz Jánosnak.

Strigonia Petrus requiescit in arce: Joannem

Ipsa suum sedes pontificalis habet.

Hic mea, si dederit sors, ossa recondite: si non;

Nil nostra; jaceant quo libet illa loco.

Vivens scripsi A. D. 1507.

Vixi annis XXXVII.

- - - - MEGENECHEN ARCO - - - -

A' XVI. Százban már tündöklék Garázda János. Lengyel Cancellárius és Testőr-Kapitány Zamosci élvén Bátori Griseldát, a' Kristóf Fejedelem leányát, a' menyaszszonyt ez kíséré jegyeséhez, 's ott marada sok évekig, 's Bátori István Király alatt, mint két Lovas-Ezredek vezére, a' Lithványok és Moszkák ellen vitézül harczolt. Még megvan a' Király levele, mellyel ez Garázda Jánost, a' Grizelda' halála után, elhalmozva dicséretekkel, honjába visszaereszté.

Megérkezvén Erdélybe, elvette Fejér Juditot, 's Anna egygyetlen gyermekét nemzé. Maga a' csata mezején hala-meg Bátori Zsigmond alatt, 's a' Garázda-ház ezen egy leányában álla fenn. Atyja azt Széki-Teleki Mihályhoz adá-ki, Testőr-Kapitányhoz a' Bátori Zsigmond' és Bocskay' István' udvarokban, 's leányát és vejét minden jószágaiban örökösének nevezte.

Ezen első Teleki Mihálynak János fija, Jenői Várnagy, Zarándi Fő-Ispány, Hajdúk Al-kapitánya, elvévő Berhidai Bornemisza Lászlónak Anna leányát (Lászlónak testvére vala Pál, kinek hasonlóúl Anna leánya Apafi Mihály Fejedelem hitvese volt), 's nemzé 1. Mihályt, a' másodikat; 2. Katát, Stepán

Férencznét; 3. Annát, elébb Vas Lászlónét, majd Keresztúri Jánosnét.

SZÉKI-TELEKI MÁSODIK MIHÁLY, törzsatyja minden későbbi Telekieknek.

Ez a' Teleki második Mihály, kit Erdély közönségesen a' Nagynak szokott nevezni, született Nagy-Váradon, Biharban, 1634. A' Rákóczyak' udvarában neveltetett, 's Kapitány leve a' II. György' testőrjei közt. Ennek halála után áltméné Apafi Mihályhoz, kinek hitvese az ő anyjával két atyafigyermek vala, 's Ministere lett a' Fejedelemnek, Ország-Generálisa, Huszt és Kővár Várainak, 's Csik, Gyergyó, Kászon, Sepsi, Kézdi, Orbai Székek' Fő-Kapitánya, Fejér és Torda 's Máramaros Várm. Fő-Ispánya, minden Királyi-Dézmák és Harminczadók' fő-arendása, Apafinak halála után (1690. April. 15.) Erdélynek ki-nevezett Gubernátora; végre pedig annak jutalmául, hogy Erdélyt a' Magyar Király' kormányára alá visszahajtá, Római szent Birodalombeli Gróf. Elesett Thököli Imre ellen harczolván, Töröcsvárnál 1690. Aug. 21-kén. —

A' magas ponton állók nincsenek sem magasztalók, sem rágalmazók nélkül, 's Teleki Mihályra gyanút von a' sok hivatal, 's a' nagy hatalom, mellyel Apafiné által Apafira 's az Országgra bírt; 's az emberek az akaratot a' kimenételtől mérséklék, nem látván, ollykor látni nem-is akarván, mit engedtek, tanácsoltak, parancsoltak az idők; 's midőn az történik a' mit nem vártak, vagy nem óhajtót-

tak, hűtlenséget, árulást emlegetnek, nem szükségét, nem kénytelenséget. Így vádoltatnak a' szeplőtlen fényű Martinúzi, így a' szent hazafiságú Nádasdi Tamás, és hányan mások a' régibb 's újabb időben, kik nem voltak mindég egy felen, és még-is mindég a' hazáén. Thaiss András Úr olvasta Teleki Mihálynak levelezéseit Sobieskyvel, Péter Dünottal, a' Leopold Császár Ügyviselőjével, 's alkudozásait 's Leopoldnak bíztatásait, 's bizonyossá teszen bennünket (*Tudom. Gyűjt.* 1823. Január. l. 88.) hogy Teleki Mihály egyike vala a' maga kora' legnagyobb férfijainak, jó hazafi, mély belátású politicus, vitéz hadi-mester, hű férj, hű atya, hű barát, tiszta minden haszonleséstől, 's egyedül hazája 's vallása' javát óhajtó. —

Első jegyese Torma Juliána még az összekelés előtt hagyá özvegyen. Pekrovicz Pékri Ferencznek 'Sófia leánya hat holnapig élt vele. Körös-Tarcsai Vér Judit ellenben, özvegy Tholdi Miklósné, neki hat fiú és hét leány gyermeket szüle: 1. Annát, elébb Apafi Miklósnét, tovább Kemény Jánosnét; — 2. Jánost, az elsőt, ki 16-ik esztendejében halamag, már ekkor kinevezett Kővár-vidéki Kapitány; — 3. Susánnát, Vay Mihálynét; — 4. Kristinát, Kendeffy Pálnét, tovább Barsai Ábrahámné; — 5. Katát, Báró Bánffy Pálnét; — 6. Mihályt, a' harmadikat; — 7. Lászlót, az elsőt; — 8. Judítot, Pongrácz Jánosnét; — 9. Józsefet, az elsőt; — 10. Pált, az elsőt, a' tudóst; — 11. Borbárát, Vay Lászlónét; — 12. Sándort, az elsőt; — 13. Erzsébetet, Macskási Lászlónét.

Az életben maradt öt fiúnak ugyan-annyi szakaszt adunk:

I.

MIHALY, a' harmadik.

Kővár vidéki Kapitány, (annyi mint Fő-Ispány). Hitvесе, Toroczkai Kata. Gyermekai: 1. János, a' második; — 2. Mihály, a' negyedik; — 3. Sámuel, az első; — 4. Borbára; — 5. Anna.

I. János, a' második; Kővári Kapitány, általment a' Római hitre, Hitvесе: Vay Borbára. — Gyermekai: *a*) Pál, a' második; — *b*) János, a' harmadik; — *c*) Sándor, a' második; — *d*) Mária, Bárá Bánffy Péterné; — *e*) Kata, Statuum Praesidens Gróf Lázár Jánosné; — *f*) Sára, Gróf Bethlen Pálné; — *g*) Klára, Gróf Bethlen Dávidné.

a) Pál, a' második; Dobokai Fő-Ispány, hitvесе Gróf Haller Borbára; gyermekai: *aa*) Ferencz, az első, Obristlieutenant; ismeretes franczia elmésségeiről; — *bb*) Tamás, az első, Majór, mind ketten maradék nélkül; — *cc*) Mihály, az ötödik, Paszmoson, Kolozs Várm.; hitvесе Dózsa Ágnes; — *dd*) Anna, Bárá Toroczkai Gergelyné, tovább Bárá Os-mann Vilhelmné; — *ee*) Maria-Josepha, Bárá Jósika Antal Kolozsvári Fő-Ispányné; anyja a' Gubernium' mostani Praesesének.

A' *cc*) alatt megjegyzett Paszmosi ötödik Mihálynak lettek: 1. a' Pál, a' harmadik, ki ifjonta holt-el; — 2. Mihály, a' hatodik, Harinán, Dobokában, mh. 1823. Ez Toldalagi Ágnestől nemzé Ágnest, Luízát, Máriát, Rózát; Traut Amaliától Lászlót, a' másodikat; — 3. Ferencz, a' második, a' Paszmosi lelkes Költő. Ennek hitvесе Gróf

Teleki Carolina, a' Sámuel és Gróf Serényi Francisca' leánya. Gyermekük Eduárd, az első, Adolf, az első, Carolína.

b) János, a' negyedik. Vay Annától nemzé 1. Borbárát, elébb Boldogfalvi Czóbel Lászlónét, tovább Vay Jánosnét, Anarcson Szabolcsban; — 2. Ágnest, Berzenczei Jánosnét; — 3. Józsefet, a' másodikat, Sármason, ki Gróf Mikes Máriával nemzé Jánost, az ötödiket. Ennek hitvese Gróf Mikes Susánna; — 5. Annát, Hollakinét.

c) Sándor, a' harmadik; ifju korában kihala.

II. Mihály, a' negyedik; Kormányszéki Tanácsos és Exactorátus Praeses. Hitvese Gróf Bethlen Miklósnak Klára leánya. Gyermekük: Mihály, a' hetedik, 's ennek hitvese Gróf Kendeffi Rákhel. Gyermekük kisedet korokban elholtak, magát egy kő, melly a' boltozatról leesett, agyon ütötte.

III. Sámuel, az első; Generális. Hitvese Ötvös Mária. Gyermekük Imre, az első; Assessor a' Királyi Táblán. Ennek Kraus Mariától Imre, a' második Hoszszúfalván, Nagybánya mellett. Hitvese Gróf Brunszvik Carolína, Antalnak az 1827. megholt Ország-bírája' testvérének leánya. Gyermekük: 1. Bianca, 2. Carolina, 3. Maximilián, az első.

II.

LÁSZLÓ, az első.

Kormányszéki Tanácsos és Fejér Várm. Fő-Ispány. Hitvese Vay Anna. Gyermekük Susánna, Gróf Kemény Lászlóné.

III.

JÓZSEF, az első.

Fejér Várm. Fő-Ispány 's Curátora a' Maros-Vásárhelyi Collégiumnak. Lakott Kercscsórán, Fogaras-földén. Gróf Kurta Borbálától nemzé Christinát, Gróf Tholdi Ádámnét. Második hitvese volt a' Bod Péter' munkáji által megtisztelt Gróf Bethlen Kata.

IV.

PÁL, az első, a' Tudós.

Gyermekei Vay Katától: 1. Éva, Gróf Vas Miklósne; — 2. Ádám, az első, Generális.

Ádámnak, Báró Wesselényi Susánnától, Susánna, Báró Korda Györgyné; Gróf Toroczkay Klárától a) Ádám, a' második, a' Czíd' fordítója. II. József alatt Kir. Commissárius és Dobokai Fő-Ispány, azután Kormányszéki Tanácsos, szül. 1740. megholt 1792. Lakott Kendi-Lónán. Gyermekei: Wesselényi Máriától, a' Zsibói Miklós' testvérétől: 1. Mária, Gróf Teleki László' (a' Septemvir és Somogyi Adminisztrátor) elsőbb hitvese; 2. Polyxéna, Gróf Kendeffy Jánosné; — 3. Anna, Gróf Dégenfeld Maximiliáné.

V.

SÁNDOR, az első.

Kormányszéki és belső Titkos Tanácsos. Lakott Gernyeszegen, Torda Várm. Első hit-

vese Gróf Bethlen Júlia, leánya Miklósnak, a' Cancelláriusnak; a' második Petki Nagy Súsánna. 'S e' két boldog anya ugyan-annyi czikelyt kíván.

I.

GRÓF BETHLEN JULIÁTÓL.

Ettől levének: 1. Miklós; 2. László; 3. Lajos; 4. Judit, Vargyasi Daniel Istvánné.

I.

MIKLÓS, az első.

Obristlieutenant. Hitvese Gerhárdt Kata. Gyermekai: 1. Károly; általtére a' Római hitre. Erdélyi Kincstartó; tiszteletes lelke, szíve, hűsége, polgári érdemei által. Ez Gróf Haller Juliától nevelé a) Pált; hitvesének Macskási Klárának nincsenek magzatai; — b) Annát, özvegy Gróf Kornis Ignácznét, Szent-Benedeken Déés mellett, méltó leányát nagy nemzőjének; — 2. Juliána, Báró Kemény Zsigmondné.

II.

LÁSZLÓ, a' második.

Kormányzéki és Belső Titkos Tanácsos, Erdélyi Pohárnok, Gernyeszegen. Szül. 1710. Aug. 14-én Menyegzőjét tartá a' nagyhírű Ráday Pál leányával, a' tudós Gróf Ráday első

Gedeon' testvérével, Eszterrel, Péczelen, Pest Várm. 1732. Jünius 24-én; megholt 1778. Mártzius 16-d. Életben maradt gyermekei: 1. József, a' harmadik; — 2. Eszter, Gróf Toroczkai Zsigmondné; — 3. Klára, Generális Gróf Wartensleben Wilhelmné, Gyömrőn, Pest Várm.

1. József, a' harmadik, szül. 1740. Aug. elsőjén, 's megholt 1796. Septemb. ismét elsőjén. Ifjabb éveiben Assessor az Erdélyi Királyi-Tábla mellett, 's a' Kolozsvári Reform. Collegium' Inspector-Curátora; 1783. Békés Várm. Fő-Ispányi Helytartó; 1784. Ugocsai Fő-Ispány; tovább a' Tudományok' és Iskolák' Kir. Fő-Igazgatója a' Pécsi Kerületben; Cs. K. Kamarás; 1792. Excell.; végre a' Koronának egygyik Őrje, a' Dunamelléki Superintendia' Fő-Curátora. Elvette Királyfalvi Róth Joannát, egy nagyfényű 's birtokú házunk' utolsó csemetéjét, 1761. Szirákon, Nógrád Várm. született a' nagylelkű aszszony 1742., 's megholt 1813. Octób. 12-én. Gyermekeik: 1. Joanna, Bárá Prónay Sándorné, Tóth-Almásán, Pest Várm.; meghalt a' gyermekek nélkül 1812. Apríl. 20-án; — 2. Lászlót, a' harmadikat; — 3. Józsefet, a' negyediket.

László, a' harmadik, Cs. K. Kamarás, elébb Assessor az Erdélyi Kir. Tábla mellett, majd a' Magyar-országi Kir. Tábla' Bárája, tovább Septemvir, és Somogyban Fő-Ispányi Helytartó; a' Márczibáni Tudom. Intézet' Elölülője, 's a' Dunamelléki Superintendia' Fő-Curátora. Szül. 1764. Septemb. 7-én; megholt Pesten 1821. Martz. 24-én életét 's igen hív és John által Dónát után mesteri kézzel metszett képét a' Tudom. Gyújt. közlé 1823. Január.

1. 87—105. Elsőbb hitvesétől Gróf Teleki Máriától, az Ádám' és Wesselényi Mária' leányától, lettek *a)* Ádám, a' harmadik, Kapitány a' Nádor' Huszárai közt. Szül. 1789. Júl. 19-én. *b)* József, az ötödik, előbb Titoknak a' Helytartó-Tanácsnál, tovább a' Királyi Tábla' Bárója 's 1828. Csanádi, 1830. pedig Szabolcsi Fő-Ispány, 's a' Pataki Collégium' 's Tiszameléki Superintendentia' Fő-Curátora, a' Marczibáni Tudom. Intézetnek és a' Magyar Academia' felállítása végett 1828. Mártziusban özszeült Tanácsnak Elölülője; szül. 1790. Octób. 24-én. — *c)* Sámuel, a' második, szül. 1792. Novem. 9-én, hitvесе B. Jeszenák Luíze; — *d)* Joanna. — Második, ritka szépségű, nagy lelkű 's kimiveltetésű hitvesétől Szoboszlai Báró Meszáros Joannától, született: László a' negyedik, és Augusta. — Ezen Udvari Dámája Maria-Dorothea Fő-Herczegasszonynak, a' Fels. Cs. K. Fő-Herczeg Nádor' tiszteletes hitvesének, új fényt hozott a' ragyogó házra, 's nem egyedül az által, hogy érdemes vala a' Pesti Aszszonyi Jóltevő Egyesület' fejevé választatni, hanem az által-is, hogy mostoha fíjait ez nevelé inkább, mint hivatalai, örök tanulása, hazafiúi dolgozásai, 's Könyvtárának gazdagítása által egészen elfoglalt tiszteletes férje. Melly áldozatot teve a' tisztelt aszszony 's hozzá érdemes gyermekei a' Magyar Tudós Társaságnak, beszéli az 1827-diki Diéta egygyik Törvényczikkelye.

József, a' hatodik, Cs. K. Kamarás, 1816. előtt Assessor a' Kir. Táblánál Maros-Vásárhelyt, ezen eszt. olta Kormányzéki Tanácsos Kolozsvártt. Szül. 1777. Decemb. 25-én, megholt Kolozsvártt 1817. Apríl. 7-én. Hitve-

se Gróf Teleki Sophia, Lajos Statuum Praesidens' és Gróf Tholdi Sára' leánya. Gyermekai: 1. Károly; 2. Juliána; 3. Domokos, az első; 4. Borbára, 1829. oltá Gróf Ráday Gedeonné; 5. Sophia; 6. Josepha.

III.

LAJOS, az első.

Megholt 1758. Nevelte Gróf Bethlen Katától 1. Lajost, a' másodikat; — 2. Domokost, a' másodikat; — 3. Sámuel, a' harmadikat; 4. Mihályt, a' nyolczadik; 5. Borbárát, Zejkfalvi Zejk Danielnét, 6. Katát, Báró Naláczai Károlynét, 7. Esztert, Vay Abrahámnét Krasznán.

I. Lajos, a' második, Rendek' Elölülője, a' Szent Leopold' Rende' Commendatora, Excell.; nevelte Gróf Tholdi Sárától 1. Józsefet, a' hetediket, Cs. K. Kamarást. Ennek hitvese Szigethi Szerencsy Francisca, a' József és Radvanyi Sajó-kazai Radvánszky Theréz' leánya; 's egygyetlen gyermekek Joanna; — 2. Kristinát, Báró Bruckenthal Mihály Szászok' Cómese' özvegyét; 3. Katát, Boros-Jenői Tisza Lászlónét, Biharban; — 4. Juliánát, Gróf Toroczkaí Pálnét, — 5. Sophiát, özvegy Gróf Teleki Józsefnét.

2. Domokos, a' második; katonai szolgálatjai után Tordai Fő-Ispány. Hitvese Gróf Bethlen Júlia, 's gyermeke Anna, Báró Kemény Simonné; Gróf Kendeffi Susánától a) Rákhel, Báró Kemény Pálné; b) Polyxé

na, B. Kemény Miklósné, c) Elek, az első; d) Kristina.

3. Sámuel, a' harmadik, egykor Kapitány. Gyermekait hitvesének Gróf Serényi Franciscának vallásában nevelte: a) Carolína, Gróf Teleki Ferenczné, Paszmoson, — b) József, a' nyolczadik, elesett Aspern mellett 1809. elsodratván mind két lábszára. — c) Ferencz, a' harmadik, elhagyván a' Semináriumot, előbb Titoknok, majd Tanácsos a' Helytartó Tanácsnál, Budán, 1825. oltá Kormányzéki Consiliarius Kolozsvárt, most Referendárius; a' Zrínyiász' német fordítója; — d) Kristina.

4. Mihály, a' hatodik, Maros-széki Fő-Királybíró (Fő-Isp.), Excell. Fő-Curátora a' Maros-Vásárhelyi Reform. Collégiumnak. Meghalt 1826. Január. 28-án Gyermekai Gróf Kendeffi Annától a) Miklós, a' második; b) Mihály, a' kilenczedik; c) Lajos, a' harmadik.

2.

PETKI NAGY SUSANNÁTÓL.

Gyermekai: 1. Sándor, a' negyedik; kinek Ádám, a' negyedik; első hitvese Gróf Toldalagi Kristina; második Horváth Juliána. 2. Sámuel, a' negyedik.

Sámuel, a' negyedik; Erdélyi Udvari Cancellárius, Bihari Fő-Ispány, Sz. István Rende' Nagykeresztese; a' Göttingi, Jénai, Varsói Tudom. Társaságok Tagja; első ifjúságában Küküllői Fő-Ispány, azután Kormányzéki Tanácsos, 1784—1790. Kir. Commissári-

us a' II. József által felállított Nagy-Váradi Kerületben. — Gróf Iktári-Bethlen Susánnától nevelte Domokost, a' harmadikat, a' Maros-Vásárhelyi Kir. Tábla Assessorát, 's a' Magyar-és Erdély-országi utazások' Íróját. Szül. ez 1773. Septemb. 5-én megholt nőtelenül 1798. 17-én. Élethben maradtak: 1. Ferencz, a' negyedik, Sáromberken, Vásárhely mellett, kinek Báró Bánffi Erzsébettől lettek: *a)* Samuel, az ötödik; — *b)* Erzsébet, Báró Vay Lajosné, — *c)* Ágnes, — *d)* Rosina. 2. Mária, Gróf Rhédey Ádám Dobokai Főispány' hitvese.

Cancellárius Teleki szül. 1739. Novemb. 17-én; megholt Bécsben 1822. Aug. 7-én, élet. 83-ik eszt. Tetemei Sárombergi sírboltban nyugszanak, képe pedig, a' Sz. István Rendetartarisában, Duschtól igen szerencsésen festve, az általa alkotott Vásárhelyi Bibliothecában függ; ott áll bronzból öntött melyképe-is, Thaller Tyrolisi Szobrásztól. Fijának és leányának még élteben kiadá részeiket; a' mellett nekik nevezetes summákat hagyta. Bibliothecákra és Iskolákra nyolczszáz ezernél többet költött. Vásárhelyi Bibliothecája 1816. harminczhatezer kilenczvenhat Kötetből állott, oda nem számlálván, a' mit a' nagy Gyűjtő magánál tartá Bécsben, 's mit szerze még hat esztendő alatt! A' nagy fiakat szülő háznak lelke, szíve, tudományai, polgári érdeme, 's belső és külső fénye által ez és a' Koronaőr valának két legelső nagyságú csillagai.

A' Cancellárius hosszú ember volt, és kevés húsú; szíve nemessége mutatá társalkodásaiban; egy mindég, akará Moguntziai Coadjutor-Elector, később Primás Dahlberg üle

ágya körül, akár Buczy Emíllel, ki akkor a Bécsi Papi Nevendékház' tagja volt, zárkózott-el, hogy egygyütt olvasgassák a' Régieket. Én 1815. Aldozó-Csötörtökön láttam utolszor, 's a' mint leültete, könyv nélkül mondá-el előttem, mit írt utolsó levelében Heynénak, és mit felele Heyne neki. Az emberiség és a' Hazza nem fogja soha tudni, mi jót teve egygyikének és másikának ez a' jó ember és hív polgár. Reze alá ezt metszeté: *Secundis temporibus dubiisque rectus*, 's a' szó senki' képe alá inkább nem illett.

Nem kisebb volt a' Cancelláriusnál, de nem hasonló hozzá, József, a' Koronaőr, a' Cancellárius' testvérbátyjának Lászlónak, nála csak kilencz holnappal ifjabb öccse, ki vele egygyütt méne-ki 1759. Helvetziába, Párizsba és Hollandiába, Academiai tanulásokat bérekeszteni. Ez a' Mathézisben vont fényt magára, 's La-Caille Párizsban igen kedvező Bizonyosság-levelével eresztette-ki keze alól, a' Király pedig arany emlékkal jutalmazá-meg szorgalmát. Nevelte tekintetét az, hogy ott egy kisdéd munkát íra franczia nyelven a' Keresztyén Vallás' védelmére: *Sur la foiblesse des esprits-forts* czím alatt, melly Amsterdamban 1761. kisdéd nyolczadrétben megjelent. Ekkor tajban jelenteté-be magát az ifjú Theologus' atyja Ferencz Császárnál, ki fijának könyvét talán a' Császárné által hallá magasztaltatni. „Maga a' tudós Teleki?” kérdé a' Császár. — Nem vagyok, felele a' boldog atya; az a' fiam, de a' német kérdésre deákul. A' Császár felakada a' feleleten, 's tudni akará, mért nem felel a' Gróf a' német kérdésre németül; „ah Fels. Uram! mi az én gyermekkoromban még

nem láttuk szükségét, hogy az idegen nyelvet is tanuljuk a' deák mellé!" — Való a' szó, de Rákóczy Ferencz és Vay Ádám olly folyvást szólának a' francziák' és németek' nyelvén, 's már serdülő éveikben, mint mi magyarúl.

A' Koronaőr nem vala szerencsés Szóló a' Dietákon 's Gyűléseken papiros nélkül; de papirosból mondott 's deákul-is írt beszédei az 1790. mondottak közt legjobban voltak dolgozva; megtetszett rajtok, hogy dolgozójok ismerte a' Classicusokat. Atyjának 's Eszter testvérének halálára írt magyar versezete epochát csinála nálunk, 's örökké felejtethetlen lesz Literatúránk' barátjai előtt. Termete közepszer, húsa kevés, szemöldökei igen magasak; haja 's szeme, mint a' Cancelláriusnál-is, feketék. Feje ritkán állott centruma felett, 's egygyik válla szoktatásból, nem hibás növésből, kiálló. Kreutzinger által olajban 's igen szépen és igen híven festet képét Ádám Rézmetsző adta ez aláírással: *Non est mortale quod opto.*

Végig tekintvén a' fényes nemzet' során, ki nem kiált-fel hazafiú érzések közt!

At genus immortale manet, multosque per annos
Stat fortuna domus, et avi numerantur avorum.

KAZINCZY FERENCZ.

10.

A' nyelv művelésével hirtelenkedni
nem kell. **Omnia sponte fluant, absit violentia rebus.*I. *Nemzetek. Nemzetiség.*

Az emberi Nemzet rendeltetése ellen, eleitől fogva jobban szerette a' *különözést*, mint a' közönséges szeretetnek kötelességét. Innét származtak Nemzetek külömbféle nyelvekkel; származott a' Nemzetiség. A' szó, a' nyelv nem egyéb, mint a' gondolatnak és az érzésnek kifejezése. Ugyan azon egy gondolatot, érzést ezerféleképpen lehet kifejezni, a' mint ezt ezer, egymástól különböző Nemzetek' nyelvben láthatjuk. Honnét származhatott ezen külömbiség?

Azt mondja a' Német Költő Lichtwer: *Schön ist, was da gilt, wo wir wohnen.* A' természet minden emberbe beöltötte a' Szépnek érzését; de valamint minden természeti tulajdonságok, mellyek a' természet adományai, úgy a' Szépnek érzése-is a' külső környülállások, de kivált a' *szokás* által külömbféleképpen modificáltatik olly erővel, és állandósággal, hogy a' módosítások szinte természetté válnak az emberben, a' honnét-is származott ezen

* Ezen Értekezést úgy lehet nézni, mint folytatását és bővebb kifejezését azon Értekezésemnek, melly a' F. M. Or. Minervának 1825 esztendő' 11-ik Kötetének 15. Nrusa alatt találtatik.

deák köz-mondás: *Consuetudo est altera natura.* Ezen szokásnak olly nagy ereje van, hogy különböző emberek ellenkező dolgokat-is szépeknek tartanak, 's a' Szeretsennek p. o. a' fekete szín, az Europaeusnak a' fejeér tetszik, ellemben amaz a' fejeeret, ez a' fekete színt rútnak tartja. Így van a' dolog a' módival-is, melly varázsló erővel tud szépet tsinálni a' rútból-is, minekutánna ehez hozzá-szoktatta a' szemeket; így van a' muzsikával, a' nyelvekkel-is, minekutánna az ezerszer hallott hanghoz hozzá-szoktak a' fülek, úgy hogy végtére még a' legdurvább hangok-is meglágyúlnak, úgy szólván hozzá simúlnak a' fülekhez, 's kellemetesekké válnak. Ugy esik-meg osztán, hogy a' zajos muzsika jobban tetszik a' Töröknek, mint a' legszebb symphoniónak harmoniája, a' magyar fülnek legszebb a' magyar nótá, a' magyar szó és nyelv, a' lengyelnek a' lengyel, a' pescheráknak a' pescherák' és így minden Nemzetnek a' maga nemzeti muzsikája 's nyelve. Egy Nemzet sincs, mellynek az ő nemzeti, neki kellemetes hangokból álló nyelve, ha bátor legrútább-is, ne tetszene legjobban, ne látszana legszebbnek lenni. — Más oka annak, hogy minden Nemzetnek az ő anyai nyelvének hangjai kellemetesek, hogy a' szóknak változásai, és össze-szerkeztetései szépeknek látszatnak lenni, az, mivel azokon, a' kiket szeret az ember, minden jó, minden szép, minden tetszik, még a' hiba-is; (*quisquis amat ranam, ranam putat esse Dianam*) a' szerető anya még a' nem szép leányát-is szépnek, a' gonosz erkölcstelen fiát-is jónak, szeretetre méltónak tartja; a' gyermekek valamint mindent, úgy azon hangokat-is, mellyeket szüntelen hallanak szeretett szüléiknek 's testvéreiknek szájokból, mint szép, kellemetes gyönyörködtető dolgokat megkedvellik, 's azokat szüntelen

majmolván kedveseiknek nyelvöket örömet tanúlják, azon szerint azoknak erkölcsüket-is, és szokásaikat, vélekedéseiket, és ítéleteiket szeretik, követés által magokévá teszik. Így terjed-el idő folytával egy egész Nemzetben bizonyos gondolkodás — érzés-élet- és szóllás-mód, mellyet a' gyönyörűség kellemetessé, követésre méltóvá téssen, a' szokás megállapít, 's természetté, szükséggé változtat. Ezeknél fogva

Minden Nemzetnek vannak helyheztesítéséből, környüállásaiból, 's szokásaiból származó, különös csak néki tulajdon nemzeti ítéletei és érzései, mellyeknek summája *Nemzetiségnek* (nemzet lelkének) neveztetik. Ezen *Nemzetiségnek* különös characterét és mintegy színét viseli, valamint a' nemzeti muzsika, táncz, ruha, ének; úgy a' szónak hangja, a' nyelv is. * Itt-is lehet mondani: A' szívnek tellyességéből szóll a' száj. Így a' nemzeti nyelv a' *Nemzetiségnek*, melly a' Nemzetben a' természettel együtt munkálódik, szüleménye, 's a' gondolkodás- és érzés-módjának ábrázolója. *Naturam matris vox derivata sequitur*, 's a' szó, a' nyelv úgy szólván, az anyára szakadt, 's azt ábrázolja. Mennél tisztább, nemesebb, tökéletesebb az anya, a' *Nemzetiség*; annál tisztább, nemesebb, szebb a' leánya-is, a' nyelv. A' korcs-nemzetnek a' nyelve-is korcs. Egyéberánt

A' magyar nyelv tisztaságának és eredetiségének megtartása végett azt kívánnám, hogy a' Magyar *Nemzetiséget* úgy nézné minden Magyar, mint szentséget, mellyet megsérteni nem szabad; legalább

* Cum sit certa quædam vox Romani generis, urbisque propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animadverti possit, nihil sonare, aut olere peregrinum, hanc sequamur. Cic. de Orat. III. 12.

olly tisztelettel viseltetne eránta, a' millyennel viseltetik az ártatlan, tiszta erkölcsű és életű leány szüzessége eránt, melyet fajtalanságból megszeplősiteni vétek. *

II. A' közönséges nemzeti — és különös nyelv, és nyelv-szokás.

A' nemzeti nyelv nem egy két ember' hanem egy egész Nemzet' találmánya, és tulajdona; azért is neveztetik nemzeti nyelvnek. De azért-is egy két ember, bár legtudósabb légyen-is, sőt egy két száz ember sem uralkodhatik azon, nem tehet abban ön kénye szerint változást. Hogy ezt helyesen megítélni, s minden kétséget elkerülni lehessen, meg kell különböztetni a' *Közönséges* tiszta nemzeti nyelvet a' *különös* módosított (modificált) nyelvtől. Amaz az egész Nemzet kebeléből származik; ezt formálják szükségökhöz alkalmaztatva a' mesteremberek, és a' tudósok. Amazt nevezni lehet közönséges társalkodásbeli nyelvnek (*consuetudo sermonis quotidiani* Cic. (*Conversations-Sprache*) ezt technicus és tudós nyelvnek; ezen utólsót a' tudósok nemeinél fogva poëticus, mathematicus, philosophicus, diplomaticus stílusnak, nyelvnek. A' közönséges nyelvről, és a' népről, melly azzal él, azt lehet mondani, a' mit Cicero mond (de Orat, III. 12.) *Læliá*-ról, és az ő beszéd-módjáról: *Cum audio Læliam, (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem cōservant, quod multorum sermonis expertes, ea tenent semper quæ prima didicerunt)* sed eam sic

* Más értelemben van Helmetzi a' nyelvben teendő újításokról írt szép értekezésében a' 30 — 32 lapon.

audio, ut Plautum mihi, aut Naevium videar audire; sono vocis ita recto et simplici est, ut nihil *ostentationis*, aut *imitationis* afferre videatur: ex quo sic locutum esse ejus patrem iudico, sic majores, non aspere, non vaste, non rustice, non hiulce, sed presse, et æquabiliter, et leniter. „Itt meleslegesen arra tészem figyelmetessé az érdemes olvasót, hogy a' nyelvnek ama nagy és tudós mestere Cicero, az incorrupta antiquitásnak igen nagy tisztelője és kedvellője vólt, mellyet abból-is lehet észre venni, a' mit Paetónak írt egy levelében: (ad divers. L. IX. epist. 16.) Postquam in urbem nostram est infusa peregrinitas, ut nullum veteris leporis vestigium appareat; moriar, si praeter te quemquam alium habeo, in quo possim imaginem *antiquae et vernaculae antiquitatis* agnoscere..“ De a' sentebb előhozott szavakból ezekre kell itt figyelmeznünk leginkább: Mulieres (hozzá tehetjük bizvást: et populus) facilius incorruptam antiquitatem conservant, quod multorum sermonis expertes ea tenent semper, quae prima didicerunt. Ezen nevezetes szavakból azt következtetem, hogy a' Magyar Nemzetnek kiváltképpen azon része, melly más nyelvet nem tud az anyai nyelvnél, tartja-meg tisztán és szeplőtelen a' Magyar nyelvet, * és hogy azok, a' kik idegen nyelveket tudnak, 's azokon írt könyveket szüntelen olvasván, azokból idegen nemzeti érzéseket szívniak magokba, kivált ha Horatius által adatott *pudenter* sumta licentiát önkényes, 's határt nem esmérő szabadsággá változtatják, vagy elgyengült nemzeti érzéssel birnak — könnyen behozhatják (infundunt) a' nemzeti nyelvünkbe a' peregrinitást, (a' külföldi szóllás-módot.) *Csak a' közönséges Magyar-nyelv*

* Ugyan az állittatik a' Debretzenyi Grammatikanak Előljáró-beszédében is a' 18. lapon.

valódi tiszta Magyar-nyelv, bár nem mindenütt csi-nos-is.

Félre értene engemet, ha valaki ezekből, melyeket eddig elő hoztam, azon következtetést húzna, 's azon vélekedést fenné reám: hogy a' tudósoknak, íróknak, költőknek, philosophusoknak, mathematicusoknak, 's másoknak nem szabad szükséges új szókkal élni, 's gazdagítani a' Magyar-nyelvet. Ez nem az én vélekedésem, sőt inkább igen-is szükségesnek tartom, mind a' mesterségekben, mind a' tudományokban az új találmányok' elnevezésére, és az új ideák' kifejezésére, ha magyar szókat nem lehet találni, idegen nyelvekből kölcsönözött szókat-is, 's ezek közt úgy nevezett mester-szókat-is (*terminos technicos*) a' mennyire lehet, megmagyarosítva használni. Tsak azt kívánom, hogy azon keveréket, melly nyelvünknek ebbéli bővítése által származik, senki ne tartsa tiszta Magyar nyelvnek, hanem a' tudósoknak tulajdonú, különös nyelvnek (*dialectusnak*) és hogy nem ezen tudósokat, hanem az egész Nemzetet tartsa a' palladium, és a' nemzetiség' szent tüze őrzének. Nem bánom én, éljen, p. o. a' költő szokatlan szóllás-módokkal, és elválván a' Nemzettől, emelkedjen fentebb tartományokba, oda, hol Istenek lakoznak, 's tartsa a' szokatlan szóllás-módjait a' költők, vagy ha tetszik, Istenek nyelvének, azt sem bánom; tsak azt ne hozza kétségbe, hogy a' közönséges tiszta Magyar-nyelvnek csak azt lehet tartani, mellyről azt lehet mondani, a' mit Cicero mond a' római nyelvről: (*de Orat. III. 11. 13.*) *Ut latine loquamur, videndum est ut verba efferamus ea, quae nemo jure reprehendat, et ea sic et casibus, et temporibus, et genere et numero conservemus, ut ne quid perturbatum, aut discrepans, aut praeposterum sit.* „És ismét: *Ne in eo diutius commoremur, ut dis-*

putemus, quibus rebus assequi possimus, ut ea, quae dicamus, intelligantur, *latine* scilicet *dicendo* verbis *usitatis*, ac proprie demonstrantibus ea, quae significari, ac declarari volumus, sine ambiguo verbo, aut sermone — — non praeposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. “ Ez a’ valódi tiszta Nemzeti - nyelv (consuetudo sermonis quotidiani) mellyel azért, és úgy élnek a’ Nemzetnek minden tagjai, hogy értsék egymást. A’ melly nyelvet (nem szóllok a’ dologról, mellyről beszél vagy ír valaki) az egész Magyar-nemzet nem ért, az nem közönséges nemzeti, nem tiszta Magyar nyelv. Egyéberánt

En-is hódolok a’ *nyelv-szokásnak*, ’s tökéletes igazságnak tartom azt, a’ mit Horatius mond (de arte poet. V. 70—72.) Multa renascentur, quae cecidere, cadentque, quae nunc sunt in honore vocabula, si volet *Usus*, quem penes arbitrium est, et jus et norma loquendi, — ’s azt tartom, azt állítom, hogy a’ szokás nem csak a’ közönséges nemzeti - nyelvbe felvett új szókat és szóllás-formákat sanctionálja, hanem a’ különös, mind a’ mester-emberek’, mind a’ tudósok’ nyelvébe felvett mester-szókat-is. Cicero-is ugyan azt tanítja (de fin. bon. et mal. III. c. 1. 2.) Nobis etiam verba parienda sunt, imponendaque nova novis rebus nomina, quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans, in omni arte, cujus usus vulgaris, communisque non sit, *multam novitatem* nominum esse, cum constituentur earum rerum vocabula, quae in quaque arte versentur. Itaque et dialectici et physici (Natur-Philosophen) verbis utuntur iis, quae ipsi Graeciae nota non sunt; geometrae vero, musici, grammatici etiam more quodam loquuntur suo; item ipsae rhetorum artes verbis in docendo quasi *privatis* utuntur, ac *suis*. Atque ne opifices quidem

tueri sua artificia possent, nisi vocabulis uterentur nobis incognitis, usitatis sibi." Quo magis hoc philosopho faciendum est etc." Ez mind igaz! de azért, hogy mikor p. o. a' Philosophiáról írunk vagy beszélünk, ezen szókkal élünk: a priori, a posteriori, objective, subjective, substantia, materia, noumenon, phoenomenon, empirica, pura, 's számtalan más effélék; — azért mondom, ezek soha sem lesznek magyar szók, 's részei a' Magyar-nyelvnek. Igaz ugyan, hogy valamin a' csizmadiák, kovácsok 's más mester-emberek az ő műv-szereiknek és kézifogásaiknak elnevezésére alkalmas szókat (a' fentebb említett oknál fogva, többnyire szerencsésebben, mint a' tudósok) feltaláltak; úgy a' mathematicusoknak, filozofusoknak, orvosoknak, theologusoknak 's más tudósoknak-is szabad új mester-szókkal meggazdagítani az ő dialectusokat, 3. 4. nyelvből össze-szedvén azokat, 's élni azokkal kedvök szerint (quasi privatis et suis, usitatis sibi) de tartásuk azokat ön tulajdonoknak, maradjanak azokkal a' magok sphaerájában; ha pedig az egész Nemzet számára irnak, azokkal a' közönséges tiszta Nemzeti nyelvet ár-vízként el ne borítsák, meg ne zavarják, a' nálok szokásban lévő szókat, ha nem magyar hangzásuak, a' Magyar-nemzetre ne tolják, közönségesekké tenni ne kívánják, ne igyekezzenek, megelégedvén azzal, hogy az ő különös tarka kevert nyelvöket még-is értik azok, a' kiket oskoláikban tanítanak.

A' mi különösen a' költőket illeti; tagadni nem lehet, hogy nagyobb szabadsággal bírnak a' szokatlan szóllás-módokkal, idegen nyelvekből költsönözött szókkal, és szóllás-formákkal élésre *) új szár-

*) Et nova fictaque nuper verba habebunt fidem, si
Graeco fonte cadant parce detorta Hor. de arte Poët. 52.53.

maztalásra, a' szó-rövidítésre, a' gyökér- 's avúlt-szók' felelevenítésére *), új szók formálására, több szók' egybe-foglalására **) 's t. e'félékre, mellyekkel a' közönséges szokástól elávoznak; de a' szabadságokkal bátran, sokszor vakmerően-is élő költők' anomaliái nem lehetnek a' nyelvnek törvényei, a' költők' példáját a' közönséges nyelvben követni nem lehet, sőt még az Orátoriszékben sem, a' Rhetorikának egy fő regulája lévén ez: Az Orátor ne éljen poétai kifejezésekkel 's stilussal. Ezek így lévén

A' külömbféle tudósoknak mester-szókkal megtarkított különös nyelvöket úgy kell nézni, mint a' közönséges Nemzeti-nyelvnek dialectusait, az anyanyelvhez nagyobbban vagy kevésbé hasonló leányokat; de ha a' hiú, kaczer, czifrálkodni kívánó leányok az új módit követik, 's tarka ruhát viselnek, következik é abból, hogy a' szerény, szemérmes annyoknak-is azokat kell, vagy lehet majmolni?

III. A' nemzeti nyelvnek befolyása a' nemzetiségre.

Valamint a' Nemzetiségnek a' nyelvre (I.) úgy viszont ennek amarra igen nagy, és ugyan vagy hasznos, vagy ártalmas befolyása van. A' magyar-

*) *Multa renascentur, quae jam cecidere, cadentque, Quae nunc sunt in honore vocabula, si volet usus.* 70. 71.

**) *Dixeris egregie, notum si callida verbum Reddiderit junctura, si forte necesse est, Indiciis monstrare recentibus abdita rerum, Fingere cinctutis non exaudita Cethegis Continget, dabiturque licentia sumta pudenter.* 47—51.

szó nemzeti érzést ébreszt a' Magyar' fülében és szívében; valamint a' magyarosan húzott magyar nóta a' magyar tánczra felbuzditja a' magyar ifiút. Idegen földre elszármazott, 's ott letelepedett Magyarban a' több esztendőök lefolyása alatt, a' Magyar-nyelvnek nagyobb részint elfelejtése után-is, mintegy elaludt Nemzetiség csak egy két magyar szónak, mellyet a' történet fülébe hozott, hallására-is felébred, 's azzal a' Haza-szeretete is, 's elevenen megérezteteti vele, hogy Magyar! Olly nagy ereje van a' Nemzeti-nyelvnek a' Nemzetiség érzéseinek felébresztésére! annál nagyobb pedig ezen ereje, mennél tisztább a' Nemzeti-nyelv. Ez örzi-meg, ez neveli, ez erősíti a' Nemzetiséget; az idegen ellenben, sőt az elkorcsosodott, megtarkított Nemzeti-nyelv-is gyengíti, 's elóltja azt; valamint a' czifra újmódi magyar variációk a' magyar nemzeti mu'sikát rontják, és a' magyar nóták' szellemét a' czifrák özönébe megfulasztják. Ez lett volna minden bizonnyal a' következése annak, ha Jó'sef Császár' idejében, és utánna egész Magyar-országban uralkodóvá lett volna a' Német-nyelv. Vagy talán nints még elég példánk az elkorcsosodott, megnémetesedett, vagy megfrancziásodott Magyarokban *), hogy azt kétségbe lehetne hozni, a' mit éppen mondám! Ha annak igazságát magok az elfajúlt, 's nemzetektől 's Honjoktól elidegenedett Magyarok elegendőképpen be nem bizonyították volna; száz Nemzetek' példájával megmutathatnám, hogy mihelyest valamelly Nemzet a' Nemzeti-nyelvét idegen nyelvvel felcserélte, azonnal levetkeztette Nemzetiségét, 's

*) Tisztelem, becsülöm én a' francia és német Nemzetiséget szintúgy, mint a' magyarét; de azért még sem akarom, hogy a' Magyar levetkezvén Nemzetiségét, francziává vagy németté változna.

összse-olvadt azon Nemzettel, mellynek nyelvét magáévá tette, a' Nemzeti-nyelvet lassanként elfelejtivén, vagy más nyelvekkel, mint az Olaszok, Francziák, Spanyolok, Angolyok összse-kevervén. Így vesztették-el a' régi Persák, az Égyiptombéliek 's több más Nemzetek nemzetiségöket, minekutánna N. Sándornak, és az utánna uralkodóknak meghódolván, görögül beszélni tanultak; így szűntek a' Rómaiak Rómaiak lenni, 's a' mai Olaszokká változtak által, minekutánna megszűntek római nyelven beszélni. Így számtalan Magyarok lettek az Oláhok közt Oláhokká, a' Bosznyákok közt Bosznyákokká, a' Francziák közt Francziákká, a' Németek közt Németekké. Ellemben vannak Magyarországban olly Németek (úgy nevezett Svábok) a' kik Magyarok közt születten, 's a' Magyar-nyelvet gyermek-koroktól ólta megtanulván, már az első generatióba úgy megmagyarosodtak, hogy, noha tudnának, de szégyenkeznek 's nem akarnak németül beszélni; annyira beszívják a' Magyar-nyelvet a' magyar Nemzetiséget! Ezeknek megfontolása indította érdemes Helmetzinket, ezen fontos szavaknak írására: „Való nemzeti érzést 's hazalítségöt csak nemzeti nyelvű nevelés 's oktatás szülhet; az idegen nyelvű nevelés ellemben nagyobb részint abajdotz indulatokat, 's korcs intézetet (directiót) szokott adni az ifiúságnak.” Így kétséget nem szenved az, hogy a' Magyar-nyelv nem változtathatja-meg eredeti characterét, valamint eredeti energiájának sérelme nélkül, úgy a' nélkül sem, hogy a' nemzeti character-is, a' Nemzetiség egyszer'smind szenvedne változást.

Már ha a' nyelvnek a' Nemzetiségre olly hathatós befolyása van; nemde nem nagy ok é ez arra, hogy nemzeti nyelvünknek tisztaságát és eredetiségét (originalitását) a' legnagyobb gondossággal meg-

tartsuk, azt az idéetlen és vakmerő ujításoktól és a külföldi nyelvek befolyásától, annál - is inkább, mivel ezek a hazánkban - is nagy számmal vannak, megőrizzük; vagy ha a különös magyar nyelvet nem lehet, a mint hogy nem-is lehet megőrizni, p. o. a római- görög- német- franczia-szók' befolyásától, legalább a közönséges nyelvet, a mennyire tsak lehet, meg kell őriznünk nem csak az idegen nyelvek' hanem még a különös Magyar nyelv' befolyásától-is.

Könnnyű által látni, hogy, ha a közönséges nyelv' tisztaságát és eredetiségét megakarván őrizni, attól minden idegen szókat eltávoztatunk, és csak a tudósok' különös nyelvébe vesszük-fel azokat, valamint ez napról-napra gazdagodván előre fog haladni, úgy ellemben a közönséges nyelvnek mivelletlenül hátra kell maradnia. Ezt tagadni, megvallo- lom, nem lehet; valamint azt sem, hogy kötelessége a' Nemzetnek, nem 2, 3000 ember, az az a' tudósok számára, hanem 4. milliom ember' számára kimivelni Nemzeti-nyelvét, és hogy következésképpen szükséges nem csak a' tudósok különös nyelvét, hanem a' közönséges Nemzeti-nyelvet is új szókkal és szóllás-formákkal *gazdagítani-is*, a' paraszt durvaságának szennytől megtisztítván azt *csinosítani is*. De midőn egyet tselekszünk, a' mást el ne mulassuk (*unum faciendum alterum non omittendum*) 's azt tartsuk Ciceróval: „Non solum *rusticam asperitatem*, sed etiam *peregrinam insolentiam* fugere discamus (de Orat. III. 12). Én egynek sem vagyok kedvellője: azonban ha a' tisztaság és eredeti energiának sérelme nélkül mind a' kettőt el-nem lehetne távoztatni a' Magyar nyelvből, még-is inkább szenvedném abban megvallo- m, a' paraszt durvaságot, mint az idegen szokatlanságot. Szerencsére lehet mind a' kettőt eltávoztatni a' közönséges Nemzeti-nyelvből. De a' nyelvnek ezen csinosítását nem a' Nemzetnek

csak cultusabb részétől, hanem attól, a' kiben legfőbb, és legmélyebb gyökere van a' nyelvnek, és a' ki azt teremttette, az az: az egész Nemzettől lehet és kell várni. Láttasson bár paradoxumnak lenni, a' mit mondok: de a' dolog úgy van. Tisztelem én a' tudósokat, és miveltebb részét a' Nemzetnek; nagyra becsülöm az ő tudományokat, és nevezetesen a' több nyelvek' esméretét; megesmérem érdemöket-is, mellyet a' Magyar-nyelv' csinosítására, és bővítésére fordított fáradságos munkálkodások által szereztek magoknak; de engedelmet bizodalmasan igérvén magamnak, hogy kinyíltt szívűséggel és szabadon kimondom a' mit gondolok, én azt tartom csekély ítéletem szerint, hogy a' tiszta magyar nemzeti érzést, melly tiszta kútfeje a' magyar szóknak, tisztábban-is, nagyobb elevenségben-is megtarthatja a' köznép, az az: nagyobb része a' Nemzetnek, melly több nyelveket nem tud az anyai nyelvénél, azért-is Cicero ítélete szerint: *facilius incorruptam antiquitatem conservat sono vocis ita recto et simplici, ut nihil ostentationis aut imitationis afferre videatur* — mint a' tanúlt emberek, kik a' deák, német, franczia, angoly, olasz, 's más nyelveken írt könyvekből, mellyeket szüntelen olvasnak, észrevehetetlenül magokba szívvaak idegen nemzeti érzéseket, mellyek szintűgy, mint a' víz a' legerősebb bort-is, okvetetlenül gyengitik benne, ha egészen el-nem fojtják is a' Magyar nemzeti érzést, mert itt-is lehet mondani, a' mit a' német példa-beszéd mond: *Mit denen man umgeht, deren Sitten nimmt man an*. De szerencsére olly nagy ereje van a' nemzetiségnek az emberben, hogy Hazánkban többek találkoznak olyanok, mind a' tudósok, mind más pallérozott emberek közt, a' kik több idegen nyelvek' tanulása, 's könyvek olvasása mellett-is egész épségben és tisztán megtartották

nemzeti érzésöket, 's azért-is úgy lehet nézni őket, mint tiszta kútfejeit a' tiszta, szeplőtelen valódi Magyarorságnak. Ezek ha írnak nem úgy a' tudósok' mint a' Nemzet' számára, igen-is elő mozdítják a' Nemzeti-nyelvnek csinosodását és tökéletességét.

Ha valaki azt mondja: „Nincs mód benne, hogy az egész Nemzet által miveltesse-is a' közönséges Nemzeti-nyelvünk a' paraszt durvaságtól megszabadítván, 's tisztasága és eredetisége-is megőriztesse, az idegen szokatlanság (peregrina insolentia) attól eltávoztattván“ — azt felelem: Igen is! van mód benne; de csak *egy* mód, ez-is sok időt kíván. És ezt kell még megmutatnom: a' mi-is Értekezésemnek legfőbb célja.

IV. *A' nemzeti culturának befolyása a' nyelvre.*

Valamint a' módi, úgy a' nemzeti érzés-is sokszor a' rútat is széppé bélyegezi. Azért a' magyar tsikós, kondás, a' szűréről lefüggő, sárga gombokkal megrakott szíjakat, a' *buzogó*, eltévedt magyar Nemzetiség a' Turi süveget-is különös szépségnek tartja. Így van a' dolog a' magyar szókkal, 's szóllás-formákkal-is. A' nyers, durva, paraszti embernek a' beszédje paraszti, a' szók durván, kellemetlenül hangzanak szájába-is; a' tétől talpig zsírral megkent kanásznak, tsikósnek még a' magyarsága-is zsíros; nem lehet ugyan a' szóllás - módjáról mondani Ciceróval: Vox olet peregrinum, de lehet mondani: Vox olet lardum. Egy szóval: a' magyar köznép beszédének nem hibája a' peregrina insolentia, de hibája a' rustica asperitas, a' paraszti durvaság, darabosság. Tudni-

illik, a' millyen a' fa, olyan a' gyümölcs-is. Vallyon szednek é a' tövisről szőlőt, vagy a' bojtorjánról figét? (Mát. 7, 16.) Nem lehet máskép, mint-hogy a' nyers, durva, bárdolatlan népnek valamint az erkölcsé, úgy a' nyelve-is durva, darabos legyen, hibás a' hajtogatásokban, hibás a' kimondásban, hibás a' szók' össze-köttetésében, sok idiotismussal, soloecismussal, és rosz szókkal élésben, — valamint ama' felséges római nyelv-is parasztos, durva volt addig, míg azok, a' kik éltek azzal, parasztos, durva, nyers emberek voltak.

A' Rómaiak, tudósok, és olvasás nélkül-is által-törvén durva nyelvöknek barbarus, és azután következő közép korán, annak arany korára jutottak, melly tökéletességében látjuk azt Cicero és Augustus idejében; ennek elenyészése után a' sok tudósaik, 's azok' szép munkáiknak olvasása által sem tartóztathatták-fel szép nyelvök romlását, 's akadályoztathatták elkorcsosodását és elenyészését, 's minekutánna kihalt, számtalan deakúl beszéllő tudósok, Római Pápák, Cardinálisok, Papok, Barátok, Tanítók, deak oskolák, azt életre vissza nem hozhatták többé, az olasz, francia, spanyol nyelveket, mellyek abból származtak, az anyok' kedvéért a' közönséges szokásból ki nem hozhatták. Miért? azért, mivel nem a' tudósok, nem a' cultus emberek, hanem az egész Nemzet teremti, míveli, rontja a' Nemzeti-nyelvet.

Melly nagy és sikeres befolyása legyen a' Nemzet culturájának a' Nemzeti-nyelvre, valamint abból; hogy ennek csinosodása a' Nemzet' csinosodásával egyenlő lépéssel jár, úgy abból-is kitetszik, mivel, ha valamelly Nemzet a' műveltségnek és tökéletességnek azon pólczáról, mellyre felemelkedett, leszáll 's elkorcsosodik, egyszer'smind a' nyelve-is megromlik, elkorcsosodik. A' szerint, a' mint az említett

Rómaiak romlottak, megromlott az izlésök-is, 's ezzel a' szép római nyelv-is, melly által menvén ezüst és réz korán, végtére annak vas kora, a' Barátok' deáksága következett, (olvasd Cicero' leveleit, és epistolas obscurorum virorum). Így allyasodott-el a' Görögökkel az ő szép nyelvök-is, melly Plátó és Demosthenes szájában olly kellemetesen hangzott, míg végtére a' korcs új-görög nyelvvé változott.

A' közönséges magyar nemzeti nyelvet, a' durvaságnak, miveletlenségnek állapotjában hagyni nem lehet, szennyétől már csak azért-is, mivel a' csinos nyelvnek nagy befolyása van a' Nemzet' csinosodására, meg kell azt tisztítani. De mi módon?

Az, hogy a' Rómaiak 's más Nemzetek' erkölcsének csinosodásával haladott előre a' római 's más nyelvek' csinosodása-is, világosan megmutatja, hogy a' magyar közönséges nyelv-is csak az egész magyar Nemzet' culturájától várhatja előmenetelét csinosodásában. Ha a' Magyar nemzet nem ügyel-is egyenesen Nemzeti nyelvének kimivelésére úgy, mint a' tudósok az ő különös tudós nyelvök bővítésére 's csinosodására ügyelnek; csak az értelembeli, erkölcsi, aesthetikai culturájának előmozdítására és közönségessé-tételére legyen nagyobb gondja, 's minden módokkal éljen ezen szent célnak elérésére; akkor tökéletesen meg vagyok győződve; — a' nyelvének tökéletessége és szépsége, a' nemzeti csinosodásnak öukéntvaló következése és gyümölcse fog lenni (*verba non invita sequuntur*), *scribendi* — hozzá lehet tenui: *et loquendi* — recte *sapere est et principium et fons*, ugymond Horatius. Ide czéloz Cicero-is ezen szavakkal: *loquendi elegantia expolitur scientia literarum*. A' mit ugyan ezen Cicero mond az Oratorról (*de Orat. I. 6. et 12.*) azt lehet mondani a' Nemzetről-is, és annak Nemzeti-nyelvéről: *Ex rerum cognitione efflorescat et redundet*

oportet oratio: quae nisi subest, res ob oratore percepta et cognita inanem quandam locutionem habet, et poene puerilem., Ha tudományos culturára szert nem tehet is az egész Nemzet (mert abban nem is részesülhet az egész Nemzet) csak értelembéli culturára, az az: a' legszükségesebb, a' közönséges élethez tartozó dolgoknak és igasságoknak esméretére jusson, mellyre minden embernek, hogy okos embernek mondathassék, igen is jutnia kell, már az is elő fogja mozdítani a' nemzeti nyelv' csinosodását. — De arra erkölcsi cultúra is elkerülhetetlenül szükséges, mivel a' nyelvre nézve is szent igaz az, a' mit a' Sz. Írásban olvasunk (Mat. 12, 34. 35.) Mi módon szólhattok jókat, ha gonoszok vagytok? mert a' szívnek tellyességéből szól a' száj. A' jó ember az ő szívének jó kincséből hoz elő jókat; és a' gonosz ember az ő szívének gonosz kincséből hoz elő gonoszokat. * Ha az értelembéli és erkölcsi culturához több vagy kevesebb aesthetikai csinosodás is hozzá járul, akkor minden bizonnyal a' közönséges nemzeti nyelv is csinos és kellemetes hangzású fog lenni. A' szép érzésű aestheticus embernek beszédje nem lehet parasztos, nem lehet durva. Miszniában, Lipsiában, és a' körülöttök lévő falukban még a' közember, a' földmivelő-is csinosan beszél németül. De ezeknek erkölcsök-is csinos.

Nem hiszem, hogy vólna valaki, a' ki azt hinné, azt állítaná, hogy a' Magyar Nemzetnek kö-zép és alsóbb rendje sem maga erejéből fel nem emelkedhetik, sem mások által fel nem emeltethetik olly nagy csinosodásra, hogy attól a' közönsé-

* Bővebben lehet ezekről olvasni a' Magyar Országnak és a' kat. Hat. vidékinek legújabb statistikai és geographiai leírásában a' 127 — 132. lapokon.

ges nemzeti nyelvnek csinosítását, 's tökéletesítését lehetne reményleni. De ha találkozánk olyan valaki; nem méltó, hogy egyebet feleljünk néki, mint; hogy nem esmérí az emberi természetet, nem esmérí a' Magyar-Nemzetet.

Azt tagadni nem lehet ugyan, hogy sok idő kell arra, hogy egygy *egész* Nemzet szembetűnő culturára felemelkedhessék; de e' világon mindennek kiszabott ideje van, mellynek lefolyását békességes tűréssel el kell várni. Minden plántának bizonyos ideig nevednie kell, míg virágzó állapotra juthat, 's gyümölcsöt teremhet. Lehet ugyan kerti üveg-házban nevelt plántákat hamar érlelni, 's gyümölcs-idő előtt való termesztésre és érlelésre kényszeríteni; de mi lesz belőle? Idétlen, erőtlen, izetlen lesz a' gyümölcse. A' Nemzetek kifejtőzésére is idő kívántatik; által kell menniek a' gyermek és ifjú koron, hogy férjfi állapotra juthassanak. Azt mondja Sacy * egy frantzia író a' Magyar-Nemzetről: „Egy Nemzet sincs Európában, melly a' pallérozatlan durvaságnak legalsóbb pólczáról a' civilizációnak és pallérozásnak legfelsőbb gradicsára olly rövid idő (800 eszt.) alatt felemelkedett volna, mint a' Magyar-Nemzet.“ De úgy látszik, hogy ezen író a' Magyar-Nemzetnek tsak cultusabb, az az: a' legkissebb részét tartotta szemei előtt, 's a' nagyobb részét nem ösmérte; másodszor 800 esztendő, mellyet Sacy rövid időnek tartott, valóban nem rövid idő. Azomban, ha nem dicsekedhetünk is még azon culturával, mellyel 900. esztendő múlva fog dicsekedhetni utánnunk következő Nemzetségünk; de meg kell még is ösmérnünk, hogy az egész Magyar-Nemzet kivergődött immár a' vadságnak, durvaságnak, és barbariesnek azon állapotjából, melly-

* Histoire de Hongrie 1780.

ben voltak eleink 900. esztendőök előtt, a' hol Német-'s más Országokban véghez vitt rablások' alkalmatosságával, a' rabló köz-népet a' tovább menetre korbácsokkal kényszerítve, mint a' disznó-pásztor a' disznó-nyáját, úgy üzték előljáróik. A' mint most folynak az idők, azon reménységgel kecsegtethetjük magunkat, hogy Nemzetünknek még az allya is egy két száz esztendő alatt annyival fog előre menni a' csinosodásban, a' mennyire az előttünk élőknek sepreje 900. esztendő óta ment. Tudniillik a' legnagyobb akadályokon, nagy ügygyel bajjal keresztül gázolt immár Nemzetünk. Ezután a' tsinált úton únszolás nélkül is, rövidebb idő alatt is többre mehet, — fog is! — De az emberi természet nem szenved az erőltetést. Azért is

V. *A' Magyar Nemzet' közönséges culturájátul kell békeességes tűréssel várni a' közönséges nemzeti nyelvnek csinosodását, 's annak csinosításával nem kell hirtelenkedni:*

Omnia sponte fluant, absit violentia rebus. Hagyjuk magára a' Nemzetet; az, az értelembéli, erköltsi és æsthetikai tehetségeivel a' szép, kellemetes hangú beszédre való tehetségét is, minden mesterkedés nélkül is önként ki fogja fejloztetni. Azért legalább a' közönséges nemzeti nyelv' mívelését vigyázva, és módjával minden erőltetés nélkül kell folytatni; legnagyobb tökéletességét, mellyet elérhet, az időtől kell békeességes tűréssel várni, mert a' hirtelenkedés megárlhatna a' Nemzetiségnek, és így a' nyelvnek is. Azomban ha segíteni akar, a' ki

* Est *modus* in rebus, sunt certi denique fines,
Quos ultra, citraque nequit consistere rectum. *Horat.*

azt meg teheti, csak a' kifejtőzésnek akadályait távoztassa-el; a' Nemzet azonnal maga erejéből sebesen ki fogja fejtőztetni az említett tehetségeket, valamint a' kereskedés, ha csak akadályai elhárítatnak, azon ösztönöknél fogva, mellyek benne vannak az iparkodásra, fáradhatatlan munkálkodás által sebesen virágzó állapotra jut. *A' czélerányos nevelésnek és tanításnak fogyatkozásán* kívül a' nemzeti culturának más több, és nagy akadályait még csak említeni is nem lévén bátorságos (*vestigia terrent*) azokat halgatással elmellőzöm. Az okos olvasó azonkívül is ösméri azokat. Csak azt az egygyet mondom: *a' millyen a' nevelés, olyanok az emberek; a' millyenek az emberek, a' nemzetek, olyan az állapotjok, olyan a' fatum, a' bűdös forrásnak bűdös folymatja.* De ez, ha felébred a' magyar Nemzet lethargiájából, okvetetlenül meg fog változni 's azzal a' nemzeti nyelv is nagyobb tökéletességre 's csinosodásra jutni.

Tán nem lesz felesleges, még egygy ellenvetésre megfelelni, erre t. i. hogy a' Nemzet csinosodása elfogná gyengíteni, vagy tán enyésztetni is a' magyar Nemzetiséget. — Ettől félni nem lehet, csak a' külföldi módiktól, szokásoktól, erkölcsöktől, idegen nyelvekkel éléstől óvja magát a' Nemzet. Hogy minden Nemzet előre haladhat a' culturában a' nélkül, hogy elvesztené Nemzetiségét, eleven példánk van az Angolyokban, Francziákban, Németekben, 's több más Nemzetekben, a' kik megtartották Nemzetiségöket, bátor a' nemzeti nyelvű nevelés és oktatás által a' culturában igen előre haladtak is. Hanem azt tagadni csak ugyan nem lehet, hogy a' cultúra által megváltozván a' Nemzet' gondolkodás módja, megváltozván megszeliélvén erkölcei is, egyszer'smind a' Nemzetiség is szenved változást, de olly változást, mellyet inkább kívánni kell mint akadályoztatni, 's

eltávoztatni: mert az erkölcsök nyerseségével és vad-
ságával a' Nemzetiség is levetkezvén a' durvaságot,
és betyárságot, megszelídül, megnemesíttetik, 's
közelget, 's hasonlóbbá leszzen a' *tiszta humanitás-
hoz*, mellyre tellyes erejéből törekedni minden Nem-
zetnek szent kötelessége! Ezen tiszta humanitás
által leszzen (tán) valaha az egész emberi Nemzet
egy test és egy lélek!

TÓLDALÉK.

A' közönséges nemzeti nyelvünknek gazdago-
dását is, csinosodását is igen elő-mozdítaná, a' ha-
zánknak minden részeiből össze-gyűjtendő Idiötico-
noknak össze-szedése, és egy tökéletes Szó-könyv-
nek készítése, mellynek I-ső Része azon minden
kétség nélkül magyar szókat foglalna magában,
mellyekből áll a' közönséges tiszta nemzeti nyelv;
a' II-dik pedig azon szókat, mellyekről meg le-
hetne mutatni, hogy nem eredeti magyar, hanem
valamellyik idegen nyelvből kölcsönözött szók. —
Ideje immár, hogy az Idioticonok' gyűjtéséhez hoz-
zá-lássunk. Azért bátorkodom az érdemes Olvasó
Publicummal közleni egy kis gyűjteményét az olly
szóknak, mellyekkel a' Dunán túl, nevezetesen Fe-
jér- és Tolna Vármegyében él a' köznép. Ezen
szók közt vannak ollyanok is, mellyek meg nem
egygyezvén a' Magyar nyelv geniusával, 's a' nemzeti
érzéssel, ki vetni valók; azért is félni nem lehet
attól, hogy a' közönséges szokás elfogadja azo-
kat; némelylek méltók az elfogadásra.

Zsongáta, *zsenditze*
 Katrabótza, *kanda*
 Zömörtsékes, *gúzsos*
 Gatyá perem, *gatyá korcz*
 Gella, *kaczagány*
 Szekercze, *balta, fejsze*
 Kurtzina, *pörcz, tepertő*
 Prósza, *görhe*
 Glazli, *pohár*
 Óma, *alma*
 Szóma, *szalma*
 Divo, *dió*
 Zsindó, *zsindely*
 Konkó, *konkoly*
 Méder, *az Asszonyok' vállalja.*
 Imeg, *Ümög, ing*
 Putri, *földbe ázott Kunyhó*
 Kódis tetű, *czigány mogyoró*
 Kanász, *kondás*
 Bárányos, *juhász, a' ki a'*
 bárányokat különösen őrzi.
 Birkás, *úrendás, a' ki birká-*
 kat szokott tartani.
 Vó vó, *val, vel*
 Üst, *ezüst*
 Keszöcze, *tzibere*
 Levest mérni, *osztogatni*
 Kenyeret metszni, *szelni*
 Ehülni, *éhezni*
 Leflegni, *fityegni, lögni*
 Meghajazni a' kocsit, *kenni*
 Dobnyi, *hajintani, lökni*
 Kecmeregni, *tántorogni*
 Kódorogni, *szédelgeni*
 Potyogni, *hullani*
 Hegyibe feküdni, *rá feküdni*
 Fige fattyú, *eleven, hamis*
 Taj pipa, *tajték pipa*
 Harisnya, *strimpfli, lábtyű*
 Forgókő, *köszűrőkő*
 Foglaló, *elő-pénz*
 Dunyha, *dunna*
 Sívó, *ér*
 Fészér, *szekérszín*
 Bógancs, *bojtorvány*
 Egy fej szálló, *egy fürt*
 Egy biling, *egy filleng*
 Egy gerezd foghagyma, *egy tzik*
 Kódis, *köldus*
 Ajtó sarok, *sark*
 Sültelen, *sületlen*
 Póka, *pulyka*
 Tehenez, *majoros*

Tikász, *apró marhával, tojás-*
 sal kereskedő
 Tikmony, *tojás*
 Tikmonyos szarvas, *tojásos kürt*
 Halanték, *vakszem*
 Tsúz, *folyosó betegség*
 Egy rostba, *egy végbe folyvást*
 Tserep pohár, *tsupor*
 Tús répa, *tővis répa*
 Tsiger, *lőre*
 Eldődeink, *eleink*
 Döntés, *homlitás*
 Komp, *határ-hányás*
 Vella, *villa*
 Vellázat, *villa hegy*
 Petrencze, *rudas*
 Kalangya, *boglya*
 Ludvércz, *lidércz*
 Sudárfa, *kútgem*
 Pudvás sajt, *vén, avas*
 Bakfencz, *czigány-kerek*
 Bubor, *ugorka*
 Kajdászni, *kiabálni*
 Matsik, *laska tézta*
 Pintli, *homlok kötő*
 Alázatosan szolgálók, *aláza-*
 tos szolgálja, v. szolgálója.
 (Köszönés formája.)
 Könyörgöm, *tessék leereszte-*
 ni magát nálunk, leülni
 Az Isten haragja beütött, *a'*
 ménkö
 Elmájasztani magát, *elhagy-*
 ni magát
 Megeredt az óltovány, *meg-*
 fogant
 Kampó, *kákó, kákosfa, kap-*
 csoló-fa.
 Totya ember, *kis, alattosny*
 Andor, *Andorás, András*
 Bözsi, *Er'si*
 Vitza, *Eva*
 Megveszekedett, *megveszett*
 Meg van bontva az ágy, *vetve*
 Latorfi ó, *hamis ember*
 Zúzott só, *törött só*
 Toportyán féreg, *farkas*
 Rideg legény, *fattyú*
 Rideg ló, *ménesebeli ló*
 Ugar Maris, *számár*
 Birváncs, *költés*
 Szaladós, *tsira múlté*
 Magát zalyitzzalni, *hízelkedni*

Máramaros és a' szomszéd Vármegyékben szokásban lévő szók:

Tokány, melly különben jub-	Hajtsár, <i>disznó pásztor (a'</i>
húsból készült gulyáshúst	<i>Kunságon rikkáncs)</i>
jelent, Máramarosban ku-	Láz, <i>kaszáló</i>
kuricza lisztből készült é-	Ünöke, <i>tehen</i>
telt, (pulizskát, zsámis-	Tservetka, <i>negyed-rész véka</i>
kát) tészen.	Gyülekezet, <i>tsorda</i>
Karosnya, <i>fazék madzag</i>	Döfökélni, <i>megfejni</i>
Szilke, <i>csésze</i>	Segéd, <i>szolgálo</i>
Putina, <i>kis berbenche</i>	Kutczék, <i>hosszú szék</i>
Tojó répa, <i>krompély</i>	Sút, <i>kemenche köz</i>
Pergő, <i>kolomp</i>	Szeredás, <i>szür-tarisznya az al-</i>
	<i>földön.</i>

MAGDA PÁL,

S. Pataki Professor.

11.

A' Had és annak rémségei.

A' hét évi háborúnak hatodik évében egy paraszt térdeire esvén, kezeit az ég felé emelte és ezt kiáltozta: „Édes Istenem, Uram! „csak békességet adj nekünk. Minden egyéb- „bel (a' mi gonosz e' földön vagyon), majd „iparkodunk nálad nélkül-is megbírkózni.”

Ezen egygyűgyű Imádság többet foglal magában, mint első tekintéssel hinnők. *Had* csak kicsiny szó és soknak szájában forog a' nélkül, hogy világosan gondolni tudná, mi az a' had. Igen! sokan óhajtják azt csak azon

okból, hogy talán az újság-levelek' tudósítás-
ikból friss mulatságjok legyen. Újság-levelek-
ben, való hogy könnyű olvasgatni a' hadak-
ról; mert azok ütközetekről és csatákról be-
szélnek, a' haddal járó legkissebb gonoszakról,
noha ezekben-is sok az irtózat. „A' hadi
„sereg itten állapotodott-meg, egygyik szárnya
„egy faluhoz támaszkodott; itt volt a' butyor,
„amott a' sütő-intézet. Akkor az ellenséget
„megtámadták, megverték, ennyin elestek;
„a' meggyőzött hadisereg arra vonult vissza,
„a' győző nyomba követte.” Illyen az újság-
„levéli tudósítás. Merén olly szók, mellyek
e' nap nyomorúságát előlünk eltakarják és ama'
szomorú vonások közül egyet sem fejtenek-
ki, mellyek azt az ember seregre nézve olly
gyászossá tették. „*A' hadisereg itt állapotodott-
meg.*” E' szók mellett talán csak egy kis ösz-
sze-csapkodásra gondolunk a' dísz-piaczon. De
itt ennyit tesznek: az aratás' reményét szélté-
ben hosszában egy egész mértföldnyire elron-
totta, az élelem talán ezer emberre nézve fel
van dúlva, a' gabona letiporva, a' fák levag-
dalva, füstbe mennek az őr-tüzekben, egy vi-
rágzó telek zordon pusztává lett. — „*Egygyik
szárnyát falu födi.*” Ez megint új nyomorú-
ság! a' lakosok földön futókká lettek, a' falu
ki van rabolva és felpörselve; néhány száznyi
szerencsétlenek bujdoklanak táplálék és hajlék
nélkül. — „*Ott volt a' butyor.*” Ez annyit
tesz, hogy a' hadisereg megett egy mértföld-
nyire ezer társzekér, tíz-ezer ló és száz-ezer
ember! Egy más új vidéknek aratása letapod-
va, és az egész szomszéd tájról minden eleség
összse-hordva. Juhok, marhák, apró majorság
itt nincsen többé; mert a' hadi butyor nagyon

közel. Tíz-ezer ló és száz-ezer ember pedig élni akar; kell a' sok ló és szekér, mellyek még a' falukból-is elszedetnek, és a' kipusztított helységekből nem marad egyéb hátra a' szerencsétlen lakosoknál. — „*Amott a' sütő-intézet.*” Ugyan azon scénája a' nyomorúságnak, csak egy kevesé árnyékolva. — „*Az ellenséget megtámadták, megverték, ennyin elestek.*” Megint új nyomorúság! a' két ellenkező sereg között fekvő mezőség le van tipratva, a' faluk elégetve, a' síkság holtakkal és sebesültekkel elborítva; és jajgatás, sírás-rívás hallatik a' házakban és kunyhókban talán sok száz órányira. Ezek a' gyászos órák elragadtak itt egy fiút, amott egy testvért és atyát, és nyomokban még nagyobb nyomorúság kezdődik a' kórházakban. — „*A' futásnak eredt hadisereg vissza-vonult, a' győző követte.*” Ismét három mértföldnyire feldúlva minden. Ezer ló elvész, és a' legközelebbi falukból pótoltatik. Köröskörnyűl minden helységek megfosztatnak javaiktól; a' halottakkal rakott mező ragadós nyavalyákat terjeszt és a' halál újra aratását tartja.

Hol van tehát nyomorúság, melly a' hadéhoz hasonlítna? Való ugyan, hogy újabb időkben a' hadak sokkal szelídebben viseltettek, mint régenten; de a' fönt rajzolt nyomorúságot csak-ugyan vele hozza mindenik had még máj nap-is; — jóllehet a' Had-vezér nem szól is így, mint Magdeburghban Tilly az ő vérszomjúzó katonáihoz: „*Öljetek, gyújtsatok még egygy óráig!*”

Edvi ILLÉS PÁL.

12.

Kinek van Karakterje?

Pótlásúl az ember-ismérethez. (Antropognosiam.)

Magnos homines metiuntur virtute, non fortuna prudentes. Corn.

Kánt szerint az erkölcs-czímnél nem arra szükség figyelni, hogy a' természet mit tsinált az emberből, — de mit tsinált az önn magából; mert az első vér-alkat' tulajdona, hol a' személy többnyire szenvedőleg van; csak az utóbbi eset mutatja-meg, hogy valakinek karakterje van.

Minden hasznos és jó emberi tulajdonságainknak bizonyos árrok vagy-is becsők van úgy, hogy egyik hasznos tulajdonság más hasznossal felcseréltethetik, így p. o. az elmebeli tehetségnek úgy szólván piaczi árra van, mivel a' talentommal bíró embert a' Fejedelem vagy Földes-úr sokféleképpen használhatja; a' jó természetnek pedig szíves becse szokott lenni; lehet véle jól mulatni, kellemes és társaságba való; — egyedül a' karakternek van ki-rekesztőleg legfőbb belső becse, ő minden árrt és becset feljúlhalad.

Az erkölcsit majmolónak nincs karakterje; mert az erkölcs-czím a' gondolkodás eredetiségében áll; és noha az erkölcs-czímes ember saját viseletének minden alkalmaztatásaiban

önn maga által megnyitott kútfejből merít, még sem lesz' ő mint okos ember különöző, sőt soha nem-is lehet az, mivel nem változó magaviseletjét olyan törvény regulákhoz szabja, mellyek mindenkit egyeránt illetnek. Amaz a' karakterrel tellyes embernek egyedül utánnazója. Szinte úgy a' vér-alkatból származott jóneműség csak vízzel festett kép, 's nem az erkölcs-czímer' tulajdona. Mert a' karakterrel bíró ember azon rosszszat, melly nyilván módivá leve, nem követi; miért őt hibana-gyítással mint különözöt rajzolni 's a' közönség' elibe állítani nem szabad, mert az ilyen tselekedet az erkölcs-czímes emberen gonoszúl végbe-vitt csúfolás lenne.

Azon törvény regulák, mellyeken az erkölcs-czím alapúl, tagadólag előadva, e' következők lennének:

Nem kell színeskedni, az az: belsőképen mást hinni, szájjal pedig ellenkezőt mondani; szembe jó indulatot mutatni, hát megett pedig ellenségesnek lenni. Tapasztalásból tudni, hogy az elsőbb esetbeli ember, minden gonoszság' végbe-vitelére kész és alkalmas.

Nem tilalmas ígéretének megfelelni; mihez az is tartozik: a' volt és félbe szakajtott barátságnak még emlékezetjét-is tiszteletben tartani, 's a' más félnek volt meghittségével 's nyílt-szívűségével osztán vissza nem élni, vagy más úton módon barátságát legyalázni.

A' jóba állhatatlan vagy épen rossz gondolkozású emberekkel társalkodásba nem bocsájt-kozni, hanem mindenkor eszébe tartván azt, hogy hasonló hasonlót szokta szeretni, az illy könnyűszerű emberekkel való társalkodást egyedül a' szükséges vagy köteles foglalatosságra

terjeszteni; mivel az erkölcs-czímes ember, ha szoros barátság vagy társalkodásba bocsájtkozni kívánkozik valakivel, nem a' mejjén függő keresztre, vagy más hiúságra, hanem annak egyedül karakteri érdemére figyel, és midőn a' maga körébe lévő Nagyokba vagy hasonló állapotúakba karaktert nem talál, gyakran magánál kisebb rendűekkel tart barátságot.

Másoknak csekély és gonosz ítéletjükből származott megszóllásra nem ügyelni; mert az ellenkező gyengeséget árul el; valamint azon félelmet-is mérséklenni szükség, ne hogy a' módi 's az ügy nevezett illendőség ellen vétsünk, mivel az első mulékony, változó és egy karakterrel bíró emberhez nem-is illő, a' második pedig azon lepel, mellybe közönségesen a' hízkelkedés, színeskedés és gyávaság szoktak burkolódzni, és ha ezen két uralkodó mirigy csak ugyan valami fontos befolyásra kaphatott, parancsait legalább az erkölcsiségre nem kell kiterjeszteni.

Minden össze-köttetésbeli elválásnál, már az akár egyik, akár mind a' két részről történjék-meg, egy nyílt, szabad és a' múltat tisztelő megvilágosítást kell a' magát elszakajtó félnek előre bocsájtani, melly a' más fél meggyőzze arról, hogy amaz légyen a' hibás; minő lépés által egyszer'smind attól óvjuk-meg magunkat, hogy önn hibánk, vagy egyenetlenség, vagy mások által titkon forralt ravaszság és kabalájok elválásunk okai ne lehessenek. Az, ki ilyen felvilágosítást előre nem bocsájtván, a' barátságot félbe szakasztja, karakter nélkül való ember, sőt még természeti jó indulat híjjával-is van, és a' legnagyobb mértékben alacsony lelku.

Soha nem kérkedni, soha nem hazudni; mert mind a' két erénytelenség gyávaságból származik. Egyedül a' heverő, gyenge elméjű, hibákkal és döllyfel tellyes, neveletlen ember szokott hazudni; midőn az egyenes szívűség a' tiszta lélek-isméretnek, bátor erős léleknek tulajdona. Átaljában a' hazug ember nem csak az erényesség ellen vét, hanem azokat-is mind megsérti, kik előtt igazat nem szóll, mivel őket vagy együgyűeknek, vagy épen ostobáknak lenni véli, kiket elámítani könnyű dolog. A' kérkedés pedig közönségesen kis lelkűek' és rossz nevelésűek' szokása, 's a' hazugsággal egy kategóriába tartozik; mert a' valódi nemes tulajdonokkal ékesített és pallérozott ember sokkal szerényebb, hogy sem azokkal, vagy mulandó 's a' legalább való emberrel-is közös vak szerencse javaival, vagy hiú titulusokkal büszkélkedjék. Ezekből látni való, minő nagyon megbecsteleníti magát a' hazug és kérkedő; de még azon ország-is, melyben ezen két erénytelenségek meg nem vettettek, nyilván azt mutatja, hogy még iga alá való, erőtlen és az erkölcsi kimívelésben elmaradott tartomány legyen.

STAUT JÓSEF,

Főhadnagy.

13.

Az emberi Lélekkel egybeköttetett élő
testnek filozofiai esmérete.

Itt mi az emberi testet nem úgy vesszszük-fel mint a' Fisikusok, kik a' testnek az ő természetéből kifolyó közönséges tulajdonságait 's törvényeit adják-elé; sem nem úgy, mint az Anatomikusok, kik a' test' részeinek egybeköttetését keresik 's bontogatják-fel; sem nem úgy, mint a' Fisiologusok, kik a' test' részeiben elrejtett természeti erőket 's hasznokat nézegetik; sem nem úgy, mint a' Medikusok, kik a' test részeinek nyavalyáit, hol elgyengüléseit, hol szerfelett való özszeszorulásait, megerősödéseit vi'sgálják, ápolgatják; hanem úgy vesszszük az emberi élő testet-fel, mint a' 'Somatologusok.

Neve tehát ezen emberi élő test esmérete tudományának: *Somatologia*, ebben előadatik az emberi élő test' természete, melly kifolj annak tulajdonságiból megkülömböztető jegyeiből (karaktereiből), munkáiból, egybeszerkeztetéséből (organizatiójából). Hogy pedig az emberi élő és organizált testnek természete jobban megvi'sgáltathassék 's értett-hessék, szükséges előre bocsátani a' testnek közönséges esméretét némelly rövid vonásokban.

Nem elég a' testnek esméretére 's természetére csak annyi, hogy annak kiterjedése légyen; mert a' kiterjedés megvan az árnyékokban-is, de azért ők nem testek. Nem-is elég, hogy azoknak hosszúságok és szélességek légyen; mert ezeket az árnyékokban, a' betűkben és a' matematikai figurákban feltalálhatni, azok még-is testeknek nem mondatathatnak. Tehát a' test' esméretére 's természetére megkívántatik; hogy annak kiterjedésében háromféle mérték járuljon-bé, a' szélinek, hosszának, mélységének vagy magasságának, melly kettő vastagságnak-is neveztetik, mértéke; és hogy ezeken kívül legyen a' testben egy béhathatatlanság' ereje, melly ne szenvedhesse, hogy a' hol most egy test vagyon, ott azon időben egyszer'smind más test-is lehessen.

Illyen természettel 's tulajdonságokkal bíró testek már mind e' földi, mind az égi testek; illyenek mind az ásványok, minerálék; mind a' tenyésző 's érző plánták, vegetabilék; mind az élő 's mozgó állati testek, animalék.

Mind ezekben a' testekben találunk mi olly közönséges tulajdonságokat 's törvényeket, mellyekben azok egymással mind megegygyeznek; mert mind azon testek birnak három mértéket bévévő kiterjedéssel, meghathatatlan erővel, részekből alkattattak egybe, azon részekre elosztattathatnak; egybe vagynak részeik köttetve, azon részek együtt véve egy egészet csinálnak, magok a' testek 's azoknak részei-is nehézkednek lefelé, helyet foglalnak, elosztattathatnak a' magok elementumokra.

Mind ezekben ugyan minden testek megegygyeznek, de ezen testek között sokan kü-

lömbözőleg ; mert ha az ásványokat felveszszük, találunk ugyan azokban részeket, a' részeknek egy bizonyos egybeköttetését némelly természeti munkáknak (functióknak) szülésére, melyre nézve nekik-is van némelly természeti munkákat szülő egy bizonyos erejek. De nincs érzésbeli, nincs tápláló eledelt bévehető, nints magokat táplálható, nevelkedő, nincs mozogható, nincs végre a' magok nemeket szaporítható tehetségek.

A' tenyésző 's érző plántákban azon tulajdonságokon kívül, melyek az ásványokban megvalának, találunk érzésbeli, eledelt bévehető, azt elkészíthető, azt a' maga táplálására, nevelésére fordítható, 's a' maga nemét szaporítható tehetséget ; de benne-is nincs magokat helyből helybe kimozdítható tehetség. Mind ezekből kijön, hogyha különböznek-is a' természet három országabeli testek sokakban egymástól, de sokakban meg-is egygyeznek ; nints-is semmi ugrás a' természetben, nints híjjánosság, és a' midőn a' természet minden testeknek eleibe bizonyos czélt szabott, sokkal nemesebbet tett az élő állati testek eleibe, és azon nemesebb célra az élő állati testekben sokkal tökéletesebb eszközöket, tulajdonságokat, erőket-is rakott-le. Minden élő állati testeket pedig sokkal feljebb halad az élő emberi test minden tekintetekre nézve, főképen organizatiójára, özszealkotására nézve.

Organizált testnek azt nevezzük, melynek részei úgy köttettek egybe, hogy a' természettől elejekbe szabott szolgálatok 's munkák' kivitelére alkalmasok legyenek. Vagyon ugyan bizonyos organizatió az ásványokban-is, a' növényekben-is, de legtökéletesebb orga-

nizatió az emberi élő testben vagyon. Ezen organizatiónak megesmertető jegyei (caracterei) e' következők:

a) Hogy vagynak benne részek: a' milyenek a' külső héj, vagy vékony hálotska (epidermis), melly egy szőrös vékony az egész testet befedő háló, ezen belől a' cutis, vékony szálakból öszszeszótt bőr-hártya, és a' midőn az epidermis a' testnek befedésére szolgál, a' cutis szálai közt fekvő edénykéek a' nedvesség' bévételére alkottattak, 's a' megillettetés' érzésére alkalmasokká tétettek; ezeken belől van a' hús, a' nedvesség' bévételére, megfőzésére 's elkészítésére apró edénykéeknek rakatmánya. A' húson keresztül járnak sok csatornák (canalisok) a' vénák vér-edények, mellyekben folydogál a' vízzel, földel, sóval, takonnyal elegy nedvesség, a' vér és az ártériák élet-erek, mellyek kevesebb számmal, ismét vért hordozó edények vagy csők, 's az életnek bizonyos jeléül szolgálnak. Vagynak továbbá porczogók, keményebbetske részek, mellyek a' test' különböző részeinek egybekötésére, öszszefoglalására rendeltettek; szerte széjjel a' testben vagynak musculusok, ínak, vagy hurok, mellyek a' mozgás' bévételére 's folytatására valók. A' legkeményebb részek a' testnek fundamentumúl szolgáló csontok, mellyek a' főben, karokban, test törzsökében, lábokban láttatnak. Végre az egész testet keresztül kasul járó érző ínak (nervusok) az érzésnek 's mozgásnak észrevételére készítettettek. A' testnek nagyobb részei kívülről, vagy belőlről függők, mellyek mindenek előtt eléggé esmeretesek; mint a' fő, kezek, lábak, gége, szív, tüdő, máj, lép, vese 's a' belek.

b) Nem csak néhány, de számtalan részekből alkottatott a test egybe, annyira: hogy senki sintsen, a ki az érző inakat, szálakat, 's ezek közzé helyheztetett főző edénykéket felszámíthatta volna, vagy felszámíthatná.

c) A testnek nagyobb és kisebb részei mind össze vagynak egymással kötve, melly megtetszik abból, hogy a midőn az egyik változik, a többin-is meglátszik a változás, 's midőn az egygyik ellankad, a többi-is meglankadnak.

d) Az emberi élő test részei tökéletesebbek, mint akármelly más állati test részei; mert tökéletesebb célra, nemesebb haszonra szolgálnak; nézd-el csak a fejét az agyvelővel egygyütt a gondolatok szülésében, a szemet a sok tárgyak megkülömböztetésében, a nyelvet 's száját a sokféle szók 's beszédek nemeiben, a kéznek csak három ujját az írásban, festésben, rajzolásban, varrásban; hol találhatod ezeknek párját egybűt?

e) Az emberi test részeinek egybeköttetése módja-is fainabb, tökéletesebb, mint a más állatoké; mert a midőn egyéb állatok csak egy két eledel nemét tudják magokban elkészíteni 's megfőzni a táplálásra; az emberi test majd mindenféle eledeleket, a természetnek mind az három országából vétetteket, a magá lombikjában el tud készíteni, mellyet a legnagyobb szükség idejei eléggé bizonyítanak.

f) Az emberi test részeinek a természet a legjobb helyeket rendelte-ki, mellyet eléggé bizonyít a nézésre készült fennálló ábrázatja, és a művelésre készített mind előre, mind hátra nyúlható kezek.

g) Az emberi test részeinek rendi igen

szép, melly szép rend, a' részek' munkáiban 's szolgálatiban-is hasonló szép rendet szűl.

h) Az emberi test részeinek természetből meghatározott száma, azoknak sokféle munkáinak legtökéletesebben lehető kivitelére éppen alkalmas, a' midőn az sem teszen többet, a' kinek egyik kezén hat újja vagyon.

i) Az emberi test részeinek mekkoraságát is jól kihatározta a' természet, úgy hogy mind a' roppant testű Goliáth a' megrettentésre, mind a' kisded Dávid a' meggyőzésre, testeknek részeinek legalkalmasabb mekkoraságát vették a' természetől.

k) Az emberi test részeinek bizonyos és szép egymáshoz állások (proportiók) vagyon; mert az hüvelyk' töve czérnával kétszer körül kerítve akkora, mint a' tenyérnek töve kerekése a' bognál; ez a' kerekesség kétszer véve akkora, mint a' nyaké, a' nyak' kerekése kétszer véve akkora, mint a' dereké; ezen a' test részeinek proportióján áll a' Csizmadiának a' láb méréséből czizma csinálásra, a' Szabóknak a' test felsőbb 's alsóbb részeinek méréséből, a' köntös daraboknak készítésére vett mértékek.

l) Az emberi test részeinek a' legjobb és legszebb figura adatott a' természetől, melly mint kerekdék, magában többet befoglaló, mint akármelly más akkora kiterjedésben; mert az emberi főben több agyvelő van béöntve, mint akármelly nagy állatnak roppant fejébe; azon kívül a' kerekdék figurájú emberi test részei mindenféle mozgásra 's mindenféle munkára alkalmasabbak, mint más állatokéi.

m) Az emberi test' részei mind bizonyos célra, végre és haszonra készítettettek; csak

egy sints haszon nélkül, 's mind magokat, mind más állatokat néző némes czélokra szolgálnak.

n) És így az emberi test' részei sokkal különbözőbbek más állati testek' részeitől, és ezeket sokkal felyül haladják.

o) Az emberi test' részei az életnek eszközei; mert ámbár légyenek olyan részek, mellyek ha a' testtől elszakasztatnak, a' testnek még-is élete megmarad; de vagynak olyak, mellyeknek elvételével oda lesz az élet-is. — Életet ott mondunk lenni, a' hol a' természeti munkáknak vagy szolgálatoknak elrendelt állapotjuk megvagyon; az ilyen életnek természetét sokan a' testben lévő folyómatériáktól, vagy éltető spiritusoktól, sokan pedig, nem az híg, hanem a' kemény részektől 's azoknak állapotjoktól hozzák-le, vagy függesztik-fel. Legjobban gondolkoznak, a' kik mind a' két rendbeliektől 's azoknak természetektől hozzák-le; mert úgy látjuk, hogy a' test' alkotmányában akármellyik változzék a' kettő közzül, változik az élet-is; akármellyik lankadjon, lankad az élet-is; akármellyik romoljon-meg, megromlik az élet-is; akármellyik hibázzon 's meg ne légyen, hibázik az élet-is. Ha pedig azok jó karba helyheztenek, jól foly az élet-is; ha tökéletesítettnek, tökéletesedik az élet-is. Vagynak már az életre megkívántató dolgok, mellyek nélkül az fenn nem álhat, minéműek, hogy meglégyen a' test' organizatiója, alkotmánya' özsze-szövése; legyen benne felindíthatás vagy rezgetethetés, a' rezgőségnek észrevétele, a' rezgőségre megfelelő vissza-dolgozás, felindító okok vagy ösztönök. A' hol munkálkodó élet

van, ott mind ezek megvagnak; a' hol az élet csendes és nyugvó, ott a' többi megvagnak, de indító okok, ösztönök nincsenek; a' hol az élet egészséges, ott a' fennebbiek mind jó állapotban 's proportióban vagynak; a' hol az élet beteges, ott fogyatkozás van vagy az alkotmány' össze-szövésében, vagy az ösztönökben, vagy azoknak észrevételében, vagy a' vissza dolgozásban. A' honnan az életnek két természettel ellenkező állapotja van, egyik a' gyengeség vagy ellágyulás, másik az elkeményedés; ezek pedig kimutatják magokat, hol a' testen, hol a' lelken, hol az indulatokon, hol a' hajlandóságon, hol a' kívánságon. Hogyha már megvan az élet valamelly testben, vagy annak részében, az kitetszik a' neveltetésből vagy tápláltatásból; mert a' tápláló eledeleket magához ragadja, béveszi, kitetszik az érzésből; mert a' külső tárgyak abba észre vehető benyomásokat csinálnak, kitetszik a' mozoghatásból; mert helyeket változtathatják, kitettség a' test mozgásinak a' lélek' gondolatival való megegyezéséből. A' hol az élet jó lábon áll, ott mind ezen munkák rendesen folynak, a' hol az élet fogyatkozik vagy megromol, onnan ezen munkák kimaradoznak; a' hol végre az élet tökéletesedik, ott ezen munkák-is nagyobb tökéletességre mennek. Van már ilyen értelembeli élete mind az ásványoknak, mind a' növényeknek, mind az élő állati testeknek; de felsőbb gráduson áll az állati élő testek' élete.

p) Az emberi test' részei, a' táplálásnak, nevelésnek eszközei; mert némelly részek arra készítették, hogy a' tápláló eledelt bévegyék, mások arra, hogy azt elkészítsék, meg-

főzzék, mások végre arra, hogy oda hordják 's rakják-le, a' hol azoknak szükségek van reá. A' nevelés vagy táplálás áll a' bévett 's elkészített eledeleknek a' mi testünkkel való egybe köttetéséből. A' táplálásnak megesmértető jelei ezek: hogy a' mi tápláltatik, annak élőnek kell lenni, hogy vagynak mellette bévenni való eledelek, hogy azokat appetálja, kívánja, hogy azokat el tudja készíteni, hogy azokat a' maga testével egygyé tsinálja, hogy mind ezekre vagynak benne természeti rúgó ösztönök 's erők. A' hol ezek megvagynak 's jó karban állanak; ott a' táplálás jól megy, de hogyha valamellyik ezek között hibázik, akadályt kap a' táplálás.

q) Az emberi test' részei, az érzésnek eszközei; mert vagynak benne a' külső tárgyak' bényomását bévevő szálatskák és érző ínak száma nélkül. Az érzés' a' külső tárgyak' belénk való bényomása, 's azon bényomásnak észrevételéből származott esméretnek születése. — Megösmértető jelei az érzés jelenlétének ezek: hogy az, a' mi érez, élő; hogy az tápláltatik, hogy az külső tárgyaktól körülvéttetik, a' külső tárgyaktól megillettetik, vagyon a' bényomásokat bévehető alkotmánya, műhelye, a' bényomásokat bévehető erővel bír, az indító okokra viszsza tud munkálni, 's van a' bévett nyomásokat elébb elébb vivó tehetsége, 's van vele egybe köttetve egy lélek, melly az olly elébb vitt nyomásokat, rezzenéseket észre vésszi 's ösmeretet tsinál belőlle. A' hol mind ezek jó karban állanak, ott az érzés' dolga jól foly, a' hol azok között egy vagy más megfogatkozik, ott az érzés-is hibázik.

r) Az emberi test' részei, a' mozgásnak

eszközei, mivel abban sok olly részek vannak, mellyek emelésre, hordozásra, húzásra, taszításra, 's mindenféle mesterséges munkák' folytatására segítik az embert. A' mozgás vagy mozgatás' természete áll az helynek változtatásában, ezen természetre megkívántatik, hogy legyenek indító vagy ösztönöző okok, mellyek a' mozgásra indítsák a' részeket; legyen viszsza munkálás azon ösztönöző okokra, légyen észre-vehetősége az ösztönözésnek, legyen az ösztönözést 's abból származott mozgást elébb elébb hajtó tehetség vagy erő; a' hol mind ezek jó karban vagynak, ott jól foly a' mozgás, a' hol azok közzül valamellyik hibázik, ott gyengül a' mozgás, vagy ki-is marad.

s) Az emberi test' részei, a' testben lévő lélek munkálkodásinak eszközei; mert a' tapasztalás eléggé bizonyítja, hogy némelly részek a' lelket az érzésbeli, mások a' képzelésbeli, mások a' reá- emlékezésbeli, mások az ítézés és okoskodásbeli munkálkodásokban segítik; ebből lett a' test mozgásinak a' lélek' belső munkálkodásával, gondolatival, és a' lélek munkálkodásinak, gondolatának a' test' mozgásával való szép megegygyezése, harmóniája. Ennek igazsága eléggé megtetszik abból, hogy a' test mozgására, a' lélekben gondolatok születnek, és a' lélek' gondolatira a' testben mozgások lesznek. Bizonyítja-is a' tapasztalás, hogy az emberben vagyon olyan valóság, mellynek munkái a' gondolkodásban állanak, a' gondolkodás' természete pedig éppen különböző a' testnek minden munkáitól, 's ellenkező törvényt követő, 's olyan-is az a' testben lévő valóság, hogy annak akaratjára 's parancsolatjára a' testben mozgások származ-

nak, ha pedig a' külső tárgyak a' testbe mozgásokat indítottak, azokra a' lélekbe gondolatok születnek, melyekből kijön, hogy a' lélek munkái és a' testnek mozdulati közt szép megegygyezés, harmónia vagyon, hogy a' test nem merő makhina, nem-is csupa tömlöcze a' léleknek, hanem ennek segéd-társa; hogy nem-is akármelly test köttethetett azon lélekkel egybe, hanem ilyen, mint az emberi test, ilyen tulajdonságokkal 's erővel bíró, mint a' melly tulajdonságai 's ereje az emberi testnek ma vagyon.

t) Az emberi test' részei némellyek csupán csak ékességre csináltattaknak látszanak; de mint Ciceró-is régen megesmerte, hogy semmi nincs olly csupa szép, a' mi egyszer'smind hasznos és szükséges-is ne volna; ezen ékességül szolgáló részek-is egyszer'smind hasznosok 's szükségesek; — más részek valójában kitetsző haszonra 's szükségesre alkattak; mert vagy a' táplálásra, nevelésre, vagy a' megtartásra, vagy a' nemzésre, vagy a' mozgásra, vagy az érzésre, vagy a' képzelésre, vagy a' reá- emlékezésre, 's a' léleknek minden munkálkodó tehetségeire szolgálnak, úgy hogy minden részek, munkák' műhelyei 's eszközei-is egyszer'smind.

u) Az emberi test' részei, folyó, lágy, gyenge állapotból kikelve, lassan lassan mennek által a' keményebb állapotra, míg nem megedződnek; a' test' részei gyengeségével azoknak munkáiknak gyengesége egygyütt jár; tökéletesedésekkel a' munkák-is tökéletesednek, valamelly nyavalya vagy megsértés által lett megromlásokkal a' munkák-is meghibáznak, megakadályoztatásokkal a' munkák-is

megakadályoztatnak. De ha egy jó karba lévő test munkáit számba vesszük, sehol nem találunk olly sok, olly csudálatos és annyi dolgok 's munkák' végben-vitelére való alkalmas mozgásokat, mint az emberi élő testben; mert csak az egy főnek különböző mozdításaival a' léleknek különböző gondolati fejeztethetnek-ki, és az egy ábrázaton sok benn lappangó indulatoknak képei ütök-ki magokat.

Ezek valának az emberi élő organizált vagy egybe rakott testnek megesmertető jelei. Minden részeknek azon testben valának megkülönböztetett szolgálatjai vagy munkái, minden munkáknak vagynak mozdítói (elaterai), mellyekben azon munkáknak megértésére, ki-magyarázására 's kivitelére szolgáló okok elegendőképpen bévagynak téve. A' munkáknak ilyen okait, (elaterait) a' tudósok között némelyek keresik a' híg és folyó, mások a' kemény részekben; a' kik helyesebben gondolkodnak, mind a' két félében egygyütt találják-fel. A' munkák' elegendő okai vagy elaterai a' testben nem egyebek, hanem azok, a' mik erőnek neveztetnek; a' helyet beható 's más testeket abból kirekesztő erő (impenetrabilitatis vis) kívül, melly minden testekben megvagy, van az emberi élő testben rezgethetés' vagy felindíthatás' ereje, élet' ereje, táplálás', nevelés' ereje, érzés' ereje, mozgás' vagy mozoghatás' ereje, test munkáinak lélek munkáival harmonizáló ereje; 's a' midőn ezen nevezeteket ide tesszük, eszünkbe jut nyelvünknek, szóllásunknak 's azzal egygyütt járó esmeretünknek gyengesége, fogyatkozása, hogy a' midőn az ízeket megkülönböztetjük 's ki-nevezzük, mind azon dolgokról veszünk ne-

vet, a' minek ízét akarjuk nevezni, 's ezért mondjuk, hogy ez baratzk-íz, amaz dinnye-íz 's a' t. Szint így van az erők' elnevezésében is a' dolog; mert az erőknek esmérete meszsze lévén tőlünk, midőn azokat nevezzük, mind a' munkákról vett nevezetekkel különböztetjük-meg, 's ezért mondunk élet-erőt, érzés-erőt, mozgás-erőt 's a' t.

SZIGETHI GYULA MIHÁLY,
Professor.

14.

Hadi történetek.

(Folytatás.)

7. *Orsovai, Újpécsi, Jajczai, Skardonai, Osztroviczi, Knini, Skardini, Krupai; és Erdélyi esetek, 1522 — 1524.*

1522 év telén a' Király' tanácsosai, és az Országgyűlése az ütköző erő megnagyobbitásán, a' hadiadó beszédésén, és a' múlt hadévben a' fegyveres szolgálatból magokat elvonó Nemesek' megbüntetésén foglalatoskodott. A' Király felszóllította a' keresztyén hatalmasságokat a' segedelem adásra. Az említett esztendő' Februarius havában megkérték a' Magyarok Austria Fő-herczegét *Ferdinándot*, hogy Horváth-országot különös oltalmába venné, és az

ott lévő erősekben német őrizetet tenne. Ezen egyezés következtében *Klisza*, *Skardin*, *Knin*, *Krupa*, *Lika*, *Jajcza*, és más több várakban Ferdinánd austriai katonát adott, annak Fő-vezérévé Báró *Kacziánert* Karinthiának Fő-kapitányját tette, *Lajos Király* által pedig *Karlovich János* Horvátországi; *Bathányi Ferencz* pedig Dalmáciai Bánnak neveztetett ki.

Midőn a' Szultán múlt esztendőben visszament Bizanzban, *Ragúza*, és *Velentze* köztársaságok követei már reá várakoztak, hízelve örvendeztek az elvégzett had-év szerencséjének. Ezért *Szolimán* Raguzának több kereskedésbeli kedvezéseket adott, és a' gabonával szabad kereskedést az egész török birodalomban engedett nekik. *Oroszországgal* a' békességet megerősítette, a' Krimi Tatárkhánnak keményen megtiltotta az orosz határok, nyugtalanítását. Velenczével szinte a' békességi czi-kelyeket megújította, mellyek következtében ezen társaság szabad hajózást, és kereskedést nyert a' török vizeken. Velence megmaradt azon kívül *Cipria*, és *Zante* szigetek birtokában. *Rhodos* sziget is 6 hónapi vivás után a' Szultán hatalmába esett. A' keresztyén fejedelmek valamint Magyarország segedelmére, úgy ezen nevezetes sziget megtartására semmit sem tettek. V. *Károly* Császár a' *Norinbergai* Országos-gyülekezeten megígérte ugyan, hogy 24 ezer német fegyverest küld, de a' Németországban mind inkább terjedő vallásbeli egyenlenségek miatt, az ígértet bé nem tellyesedett. Illy veszéles körülállásokban kéntelen volt a' Király a' perzsai *Sachot Szophi Izmaelt*, *Péter* nevű szerzetes barát által megkérni, Ázsiában támadná-meg a' Szultánt, hogy az így egész erejével Magyarországot ne bánthatná.

Lajos, hogy Cseh-orzágtól hatalmas segítséget

nyerhessen, és hitvesének *Mária* királynénak a' cseh koronát megszerezhesse, Mártzius' havában Morván keresztül Prága felé vette útját. Az út közben *Báthory István* Nádortól üzenetet kapott, hogy a' belgrádi Basa *Balibég* által jött a' Dunán, megvívta *Orsovát*, körül táborlotta *Új-pécs*et, és *Keglevich Péter* ama híres jajczai Várnagy tisztségéről lemondott. Prágából írt parancsolatjával a' Király annak helyében Magyar-boszniai Bán méltósággal *Gyelétfi Miklóst* tette.

A' herczogovinai Szandsák Mártzius' utólján nagy erővel *Skardóna* előtt termett, és mivel a' várban épen semmi védelemi készülétek nem estek, a' polgárság kénytelen volt a' kapukat megnyitni. A' verbozaniai Szandsák pedig a' Dráva, és Száva hosszában, Horvát-országon keresztül minden ellentállás nélkül, Karinthia' határáig vitte seregét, az Unna parton *Osztrovicz* várát, a' mellyben igen gyenge magyar őrizet volt, éjjel véletlenül meglepte, és a' katonaság vigyázatlansága miatt csak hamar be is vette. Ellenben *Knin*, *Krupa*, és *Skardin* várak' őrizetei fegyveres kézzel várták a' törököt, és azt vitézül vissza is verték. Ezen várak előtt *Ferhádbég*' serege nagyon megfogyott, magát többé a' táborban nem tarthatván hirtelen visszatért Boszniában.

Ugyan azon esztendő Mártzius' havában a' havas-alföldi Bég *Mohamed*, Erdély-nyugoti határát pusztítással fenyegette. Moldávia fejedelme *Bogdanovich István* alkuba ereszkedett a' Szultánnal, de az Oláhok Havas-alföldön a' szabadon választott *Radul* fejedelem vezérlete alatt, kit az erdélyi Vajda *Zápolya János* is hathatosan segített, szakadatlanul viaskodtak változó hadi szerencsével a' Szandsáknak kinevezett *Mahometh Béggel*, de végre még-is győ-

zött a' török, az Oláhok kénytelenek lettek a' Szultán uradalmát megösmérni.

Lajos Király azonban a' Csehektől, és Morvától Magyar-ország védelmére segítséget kért, de nem nagy ígéretekot kapott. Ugyan azon év December' utolján *Norinbergán* tartott német fejedelmek gyűlésén 4000 gyalog, 20 pattantyús, és 100 mázsa puskapörből álló segedelmi ígéteret nyert *Lajos* a' római Császártól. *Ferdinand* austriai főherczeg pedig fogatta, hogy ön maga személyes vezérlése alatt egész hadi-seregével a' Magyarok segítségére jövend. Mivel pedig a' Szultán Rhodos sziget meghodításával bajlódott, Magyar-ország veszedelmére semmit sem tehetett, így *Lajos*-is Prágában maradt.

Következendő 1523 esztendő Aprilis' havában visszszajött *Lajos* Budára, az ujjonnan tartott Országgyűlésén ismét kemény törvényeket hoztak a' rendek az ország védelmére. VI. *Hadrián* Pápa követséget küldött Német, Lengyel, és Csehországokban, hogy ezek elmulaszthatatlanul a' Magyaroknak segítségül legyenek. *Tomory Pál*, közép rangú nemes, előbb katona, lovasság kapitánya, fiatal korában hadász szellemének jeles példáját adta, házi viszontagságai miatt később a' rhódusi lovagok rendében állott; de ott megbántodva, mivel reménysége szerint Vránai Pöröly nem lehetett, kilépett a' rendből, 's Szent Ferencz szerzet lett, a' Státusok' figyelmét megnyerte, és ezek kieszközlötték: hogy a' Király őt kalocsai Érseknek, később szeremi Bánnak-is kinevezte.

Hadrián Pápa meghalván, helyette VII. *Kelemen* lett. Ez-is minden országokban a' Magyaroknak segedelmet kért. Szeptember' 8-dikán a' Rákos mezején Ország-gyűlés lett, de itt csak hamar a' Király és a' rendek közt viszátkodás történt, a' gyűlés

megtagadta a' Királynak igazságos, a' veszélyes környüállások miatt szükségesé lett kívánságait; és így a' nélkül, hogy valami hasznos történne az ország védelmére; szét oszlott a' gyűlés.

8. *Tomory Pál a' Száva partján diadalmas-
kodik a' törökön 1524.*

Ezen év' őszén *Kliszát* Dalmata-országban megtámadták a' törökök, de nagy veszteséggel visszazaverették. Ugyan akkor *Ferhátbég*-is 15000 lovas, és 1100 gyalogságból állott sereggel által jött a' Száván, 's Szeremet megtámadta. A' parthoz kötött hajói védelmekre gyalogságának felét visszahagyván, a' többi seregével a' tartomány pusztítására bellyebb nyomult. A' hová ezen durva nép ért, mindent tüzzel vassal pusztított, rontott, falukat leégette, a' barom nyájakat elrablotta, lakosokat leöldöste, a' fiatalát mind a' két nemnek pedig magával fogva hurczolta. *Tomory* miként meghalotta ezen szomorú hírt, sereget gyűjtött. *Ujlaky Lőrincz Szeremi* Herczeg mivel önmaga betegségétől elgyengítve lóra nem ülhetett, seregét *Bosnyák Tamás* kapitány vezérlése alatt *Tomory*hoz küldötte, — *Bánfi Jakab*, a' két *Rakits*, *Bodó Ferencz*, *Kállay János*, *Bardy István* vezérek is lovasságaikat az Érsek seregéhez csatolván, a' törökre egygyesült erővel mentek. Ezeken kívül Belgrád eleste után Péter-váradon tartzkodó *Radits*, 's *Bossits* a' flotillával kész volt az Érsek hadi mozgásait elősegíteni. A' tábor gyülekezete helyén bizonyos számú gyalogságot kiválasztott az Érsek, és azt olly parancsollal a' Pétervárad-i várnagy *Batyányi Györgyre* bízta; hogy ő azon gyalogság egy részével szárazon a' Száva partján maga vezérlése alatt felmennyen, a'

másik részét pedig Radits flotillájával a' megnevezett folyón felvitesse, Ferhábég a' török hajók őrizetén maradott táborát megtámadja, a' hajókat elfoglalja, és folyó mind a' két partját bátorságban tartsa. Maga pedig *Tomory* nagyobb részével a' Seregnek minden késedelem nélkül a' Basa ellen indult.

A' mars közben a' két ellenfél előlszaguldó lovassai egymásra bukkantak, a' török megijedvén a' Magyarok illy véletlen megjelenéseken, vissza nyargalt. Felzajdult a' török tábor a' hír hallására, és kevés kedvet mutatott, megterhelve mindenféle zsákmánnyal, a' harczra. De a' Basa általlátta azt, hogy ütközet nélkül bátorsággal vissza nem húzhatja magát, öszszeszedte elszéledett sereg csoportjait, a' közeledő Magyarság ellen indult. Mentől közelebb jött a' Basa az Érsek seregéhez, annál inkább érzette, súlyát a' zsákmány terhének, hogy tehát magán könnyebbitsen, szabadon bocsátja a' foglyokat, a' nagy marha-nyájt pedig más rablott holmivel a' poliáki erdőben rejtette.

Ez alatt *Tomory* és *Bánfy* csata rendben állították a' Magyar-sereget, *Bodó*, és *Bardy* a' dzidás lovasokkal volt az első csapatban, *Rakits* a' gyalogsággal a' másodikban, *Kallay*, és *Bosnyák* a' nehéz lovassággal a' két szárnyon állottak. Mind a' két részről hevesen ütköztek össze, a' török az erdőben rejtett gazdag zsákmányt vissza hagyni nem akarta, makacson harczolt, ámbár a' lovas dzidások egyfelől, más felől pedig *Rakits* puskásai nagy kárt okoztak benne; de midőn végre észrevették; hogy a' két szárnyon álló nehéz lovasság az oldalokat megtámadni készülne, annyira megrettentek; hogy többé senki harczolni nem akart, hanem, ámbár mindenkép igyekezett is a' Basa rendet tartani, szét bontakozva megfutamodtak. *Bardy* üzőben vette a'

szaladókat, be érte a' Basát, de ez magát mivel semmikép megadni nem akarta, hanem kevesed magával vitézül védelmezte, a' csata közt összevagdaltatott. Az elesett *Ferhátbég*' dzidára tűzött fejét mihént meglátták a' még ide'stova harczoló törökcsoportok, megrettenve szét bontakoztak, és lélek szakadva a' Száva part felé futottak. A' szaladás alatt sokat kardra hánytak a' Magyarok, kevesen juthattak a' parthoz. De itt új veszély várt rájuk, mivel *Battyányi* a' hajó őrizetet, *Rakits* a' hajókat az intézet szerint megtámadta, amaz a' népet széjjel verte, e' pedig a' hajókat összeégette. Most már a' szaladók más menedéket nem találhatván a' Száva hullami közzé ugrottak; de *Rakits*' csajkásai az úszókat öszszelövdözték. Kevesen hányták-el csak a' fegyvert, kik az életök megtartásáért esedeztek, és a' nagy szívü győzőktől megis nyertek.

A' Magyarok közzül nyolcz száznál több esettel a' csatán, jele hogy a' török makacsul védelmezte magát. Az ellenség' minden zászlói, tábori-készületei a' győzők kezében estek. A' zsákmánylónak száma nagy volt, és kiválogatott jeles paripák, ezek közzül a' legszebbeket, és 40 zászlót, a' Basának arannyal himezett gazdag sátorát, ékes gyémantos kardját, a' magyar vezérek a' Királynak ajándékban küldötték. Az ezen ütközetben mint személyes hátorságával, mint czélárányos elintézésével magát jelesé tette *Bárdy István* vitte-el a' Királynak küldött diadalmat. *Bárdyt* a' Király nagy örömmel fogatta, ezüst hüvelyes karddal, arany sarkantyúval, és láncczal megajándékozta, és az egész udvar jelenlétében szokott pompával *vitéznek* szentelte.

9. *Gróf Frangipáni Kristóf felmenti Jajczát* 1525.

A' Száva partján szenvedett veszteség megakadályoztatta ugyan vakmerő szándékában egy kis ideig a' törököt és a' Szeremségben rohanástól elrettente; de ellenben az annyiszor hijjában megtámadott *Jajcza-várát* az ellöbbenieknél nagyobb veszély fenyegette. Jól tudta a' Szultán a' magyar Katonaság' mind inkább elhatalmazó alyasodását, a' Nemesek' nagy része erkölcstelenségöket, a' felfuvalkodott tunyaságban megátalkodott Mágnsók' fényűzés szeretetöket, az országlás gondatlanságát, a' Királynak kárhozatos gyengeségét. Illyen időpontot legalkalmasabbnak találta a' szemes ellenség Jajcza meghódításával, a' még szabad Bosznia elfoglalását, a' Horváth- és Sláv-országokra czélozott készület-tételeket. Ezen intézetek' végrehajtása *Kos-réw* verbozániai Szandsákra, *Szinán* mostári, és *Balibég* belgrádi Basákra bízattatott. Ezek 20 ezer lovas, és gyalog fegyverest szedtek össze 8 nehéz faltörő, sok rövid, és hosszú tábori ágyúkat, 's megindultak *Jajcza* ellen.

Jajczában Várnagy *Gyelétfi Bán*, Hadnagy *Horváth János*, Tárimester *Ostrosich János* volt. Ezek csak hamar megtudták a' Szultán' szándékát, a' Királyt felölle tudositották is, és mentől hamarébbi segédelmet kértek tőle. Ők magok is készületeket tettek az ellentállásra, a' szomszéd Bosznia helységeiből lisztet, gabonát, vágó marhát és más elleséget szerzettek. De még is minekelőtte a' vár' minden hijjánosságát kipótolhatnák, megérkeztek a' Basák, és a' város' délszaki része ellen tábort ütöttek, ágyútűzhelyeket építették, és a' várost lövöldözni kezdettek.

Gróf *Frangipáni Kristófot*, ki már I. *Maxim* Császár alatt Velencze ellen mint vezér haditudományának nem csekély bizonyosságát adta, meghívta a' Király, hogy venné által Jajcza-vár' felmentésére határozott sereg kormányát. A' Gróf elfogatta a' meghívást. Ezután megparancsolta Lajos *Bathiányi Ferencz*, és *Karlovič* Horvát-országi Bánoknak, hogy seregeiket kapcsolnák össze Frangipániéval, és magokat ezen Fő-vezér rendelkezéseihez alkalmaztassák. Dubiczánál szedte össze hadait a' Gróf. Meghívta egyszer'smind a' harcz tapasztalásu *Krusich Pétert* Kiszából, *Orlovics Gergelyt* Zengből, *Blágai György*, *Zrinyi János* nagy hírű Grófokat Dalmáciából és *Bartz Mátyást* Vránai Pörölt, hogy seregeikkel mentől elébb táborában jelenjenek-meg. Felszólította egyszer'smind a' fegyverre köteles Nemességet. Így *Frangipáni* ereje lassanként 16 ezerre szaporodott, ágyúi elegendők, tábori-szert, és eledelmet hordó lovai, szekerei számosan voltak. Kicsinyben illy szép erőt már rég óta nem állított lábra a' hanyatló Haza. Seregét következő csatarendben álltá a' Fő-vezér: az elő-véd' kormányát *Bathiányi*, és *Karlovič* vette által; ezeket követte a' Vránia-Pöröl' Hadnagya *Tahy János* Bán, az ágyúkkal, és tár-szekerekkel; ezután maga a' Fő-vezér a' lovassereggel; továbbá a' gyalogság; végre a' tábori bútor. Illyen renddel mozdult ki a' tábor a' Dubiczai vidékről, és szapora marsban az akadékos Boszniai hegyeken, és erdőkön keresztül hetednapra a' Verbász folyó partján Jajczától éjszakra termelt a' sereg, tábort ütött, és elő-öreit felállította.

Másnap viradóra egygy erős török lovassereg megtámadta a' magyar tábort, de nem kis veszteséggel vissza veretett. *Gyelétfi* tudósította a' Grófot a' várnak minden fogyatkozásairól, nem is késett *Frangipáni*, hogy mindenben azt kielégülhesse, min-

denkép alkalmatosságot keresett, de ez alatomban semmikép meg nem történhete, erőszakhoz kellett tehát nyúl ni. Seregének egy részét a' tábor védelmére hátra hagyta, a' többi pedig fél hóld formában felállította. *Krusich* kormányozta a' Verbász balpartján a' városhoz nyúló balszárnyát, *Karlovichra*, és *Battyányira* bízta a' sereg jobb szárnyával az ellenség megtámadását. Ez meg is ütközött heves erővel, verekedve napnyugotról egész az úgynevezett Király-rétig a' városhoz közeledett, innét a' déli térségre kanyarodván, a' hol a' török tábor állott. *Krusich* mind inkább húzódott a' város felé, háta meggett mozgott a' várban rendelt haditár. Az ütközet közönséges lőn. Az ellenség mind inkább igyekezett a' magyar csata-renden általtörni, hogy a' városban eleséget vivő lovakat elfoglalhassa. De *Krusich* mindenütt vissza verte őket. A' csata már három óráig tartott, ekkor kirohant a' vár őrizet-is, az ellenség két tűz közzé szorult, megnyomódott minden oldalról; és míg bátorságos visszahuzódásáról gondoskodna, addig *Krusich* a' reá bízott parancsot tökéletesen tellyesítette. Eledelmet, puskaport eleget, 100 puskást a' várban hagyván, többi népével a' sereghez ismét vissza tért. Így elérte *Frangipáni* az ütközet célját, a' Király-réten tábort ütött.

A' török azt vélte, hogy mivel *Frangipáni* a' várost fogvatkozásában kielégítette, többet tenni nem akarván, seregét Jajczától vissza fogja húzni, 's így annak eltávoztása után reménylette, a' várat erővel, vagy csalárdsággal bevenni, el is kezdette a' körül táborlás munkálkodásait folytatni, és a' várost lövöldözni.

De *Frangipáni* a' várost fel is akarta menteni. A' Király-réten táborozó Magyarság olly közel volt az ellenséghez, hogy a' két tábor legkissebb zajja is egymáshoz hallatott. Mind a' két-fél lovait a'

Verbászban itatta, ez sok incselkedésekre, 's apró verekedésekre adott alkalmat. Akár a' török kezdje az ütközetet, akár a' Magyar-sereg, *Frangipáni* mindenkép bizonyosnak tartotta a' győzedelmet, mivel a' kémektől, és szökevényektől értette, hogy a' török gyalogság a' gyakorti szökések által minden nap gyengülne.

A' Király-réti ütközet után négy nappal tudtára adta *Frangipáni* a' seregnek a' jövő napi összezecsapást. Már hajnal hasadta előtt szólt a' *riadal* a' magyar táborban. A' török jól hallotta a' zajt, de mivel azt mind inkább lassabb hangon verette, fúvatta a' Vezér, a' Basák magokkal elhitették, hogy a' Magyar-sereg távozna a' rétről. Fegyverben lépve ugyan, de a' táborból ki nem mozdulva készen állott a' törökség. De *Frangipáni* serege a' zaj örve alatt mind inkább közeledett az ellenséghez, a' hajnal pirulata felfedezte a' hadi-cselt, az egész Magyar-sereget maga ellen látta a' török, kikanyarodott rendben, két szárnyon a' lovasság, derekán a' gyalogság, mind inkább közeledni. Most már kirohant az ellenség is táborából, de ehez a' Magyarok már olly közel voltak, hogy a' töröknek nem maradt térsége magát csatarendben szedni, az erő' kifejtődése zavarodás nélkül már lehetetlen volt, bár miként igyekeztek is a' Basák a' rendet fentartani.

Frangipáni látta a' zavart, *rohan-dalt* fúvatott, elkezdődött a' tusa, mind a' két rész keményen harczolt változó szerencsével már 3 óráig. *Frangipáni* két ágyúját egy közellévő dombra vonatta, onnét kezdette lövetni az ellenség' balszárnyát, minden golyó szörnyű kárt okozott, *Kosrew* Basának egy fiatal rokonya, hadisegédje, jeles katona, lovas-tól egygyütt agyon lövettetett. E' rémülést okozott az ellenség között, a' mit midőn *Frangipáni* észre

vett volna, fentszóval kiáltott „*Győzelem a Magyaré, rajta! hogy azt fényesé tehessük.*“ Így bátorítá katonáit, ezt tették a' többi Vezérek is, ők mindenütt jelen voltak, hol a' rend bontakozni kezdett, ön tetteikkel lelkesíték az elcsüggetteket. Végre hultak a' török zászlók, ritkulni kezdett a' török-rend, elszéledtek több csoportok, többen a' Plieván, és Verbászon által mentek. Most rohant csak előre Zrinyi lovas vasassaival, széttiprotta azokat is, kik még bátrak voltak ellent állani, széjjel szórva futott mindenki hová futhatott, a' hegyek 's erdők tele voltak vert haddal. *Kosrew*, és *Balibég* ösmérték a' tájt, ők többed magokkal mellesleges úton a' veszélytől megmenekedtek. *Szinán* Basa, kinek lova elesett, már időt nem nyerhetett más lóra felülni, hanem megsebesítve gyalog futott a' többivel, sokáig a' hegyek közt bologva nagy bajjal juthatott honuosaik közzé. Sok halva elesett, megsebesítetett török test fedte a' csatahelyt. Az egész tábori készület, az ágyúk, eledelem, 's más társzekerek, teher-hordó - tevék a' győzők kezekben került. *Frangipáni* a' nyert zsákmányból, a' Királynak gazdag ajándékot küldött, e' közt volt *Kosrew* Basa' gazdagon kivarrott sátora, 61 zászló, a' tábori török musikusok. Az elfoglalt ágyúkat pedig a' várba vitette.

Minekutánna *Frangipáni* Jajczát minden szükséges hadikészülettel megrakná, népével Horvátországban visszament. A' Király ezen háromszoros győzedelméért jeles dicsérettel, ajándékkal jutalmazta-meg. *Dalmata-Horvát- és Sláv-országok oltalmazójának* nevezte. *Karlovichet*, *Bathiányit*, és a' többi Vezéreket jószágokkal, tisztes hivatalokkal jutalmazta-meg.

10. *Jajcza, és Magyar-Bosznia a' török hatalmában esik. 1528.*

1526. év Augusztus' 29-kén a' gyászos Mohácsi veszélyben elesett II. Lajos, véle elhult hős Magyarokkal eltemetett sok időre Hazánk' boldogsága. Az austriai *Ferdinand* a' magyar, és cseh Koronára just tartván, magát az ország birtokába helyheztetni igyekezett, az ellenpárt pedig, ki irtózott a' külföldi uralkodástól, a' Szepesi Grófot *Zápolya Jánost* tette Királyá. Az olomutzi alkudozások, és a' kötött fegyver-nyugvás a' pártok egymás ellen kivont kardjait egy kis ideig függőben tartotta; de 1527-ben fegyveresen jött be *Ferdinand* Magyar-országba, Tokajnál, Egernél megverte *Zápolyát*, ki bátorságban magát pártosai között nem látván, Lengyel-országba futott. Mig itt a' két Király jusokon czivodna, míg azok kedvökért egymást öldösték a' honfiak; addig Boszniának még a' magyar hatalomnál maradott része is a' török kezébe esett.

A' Mohácsi ütközet után, *Bathiányi Ferencz* Horvát-Bán VII. *Kelemen* Pápához követséget küldött, 's megkérte, mivel a' két Királytól reményleni úgy is semmit sem lehetne, Horvát-országnak, kivált Jajcza, és Klisza váraknak oltalmokra segítséget küldene. Jajczában várnagy egy bizonyos *Gorbanogh István* volt. A' Szultán jól tudta Magyar-ország' szomorú környülállásait, ösmérte *Gorbanogh* tapasztalatlan gyávaságát. Ezen időpontot legalkalmasabbnak lenni gondolta, Jajcza' elfoglalására, azért is *Mahomédd* belgrádi, és *Kosrét* verboszaniai Basákat Január. havában nagy sereggel Jajcza ellen küldötte; minden ellentálás nélkül meg is szálották ezek a' várat, 's lövöldözni kezdték. A' körül tábor-

lás' 10-ik napján *Gorbonoch* alku szerént feladta a' várat. Az őrizet fegyverestől, bútorostól szabadon mehetett, de az ágyukat, és eledelmet hátra kellett hagyniok.

Jajcza eleste után Béla, Jezero, Orbovác, Szokol, Levátz, Szerepvár, Apróc, Perga, Gréba. Bosátz, és más több erősségek feladták magokat. Banya-luka várat *Radatovich András* felgyújtván, elhagyta. Ugyan abban az időben elfoglalták a' törökök Ubinya, Lika, és Korbáv várakat Horvátországban, segedelem nélkül maradtak azok, mivel *Karlovich János* ama dicső emlékezetű Bán, Medve-váron halálos betegségben sínlődött, a' melyben később meg is halt.

KISS KÁROLY.

15.

Észre-vételek Őseink számlálása körül.

Ha az ember a' familiák és társaság' természetéről gondolkodik, úgy fogja találni, hogy Nagyatyáink, Jóbatyáink, és általjában Őseink felől minden bizonyos ismeretünk egészen elvan zárva mielőltünk, és e' tárgyban sem ember-emlékezet sem nemzetség-laistrom világosra nem vezethet. Őseink ismerése az ember-emlékezeten éppen tul fekszik; holott pedig az emberi társaságban minden egy nemzéssorra (generatióra) nézve az a' legnagyobb történeti-időszak, és az is marad. Ki volt Atyja? Tiszt. Ki Nagyatya? Kalmár. Ki Jóbatya? Már

ezt ritkán tudja élők közzül valaki. A' Nemzetséglaistromok sem segíthetnek ki itten. Ezeken a' távol eső származásokat ma ki tudná bém bizonyítani Matricák kivonásaikkal, mellyeknek kezdetét a' 16. Század' elején találjuk csak. De egyébként is azok körül az a' rendes szokás, hogy csak az Atyák' során vezetj-fel magát a' Familia, és így a' levezetés végetlenül csonka és hiányos. Minden embernek vagynak két Szülői, 4 Nagyszülői, 8 Jóbszülői, 16 Űkei, 32 Ős-elei az ötödik nemzéssorban, 64 a' hatodikban, 128 a' hetedikben, 256 a' nyolczadikban, 512 a' kilenczedikben, 1024 a' tizedik nemzéssorban. A' tizenhatodikban, már mindenegyikünknek 65,532 Ős-elei vagynak. Tizenhat nemzéskor, harminczával számlálva, kerék ötszáz esztendő tészen. Azon 65,532 Ős-eleink seregében, kiket e' szerint a' most élők között kiki a' tizenharmadik Században számlál, találkoznak emberek minden rendből és sorsból, u. m. Cselédek, Fő-nemesek, Parasztok, Kézmívesek, Kalmárok, Koldusok, 's t. e'f. nem különben, mintha most 65,532 embert, egymás közt össze keverve, vennénk, ugy p. o. miként a' nép estve a' játékszinről vagy vasárnapon a' templomból jó, midőn rendszerint minden sorsu és koru embereket egy csapatban feltalálni. Hasonlóképp' vagynak azon 65,532 ember között minden lehető arczuak, indulatuak, jók és rosszak becsületes és gaz-emberek, kicsinyek és nagyok, szőkék és barnák, ép növésűek és görbék; úgyhogy, ha Ős-eleinkkel a' tizenharmadik századba valóan visszamegyünk, alkalmasint mindenikünknek egyeránt lesznek jó és rossz Ős-elei; és egygyikünknek sem lehet méltó oka az ő 65,532 eleivel egyebek fölött elbizakodni vagy nagyra lenni. Ha pedig Ős-eleinket vissza felé még odább, a' Krisztus' születéséig felszámolhatnók; már akkor éppen a' legfur-

csább családi hírekhez jutnánk. Familiánk egy részét igen is szerencsés karban találunk, míg a' másik része ugyan akkor koldusbottal él. Még fellyebb néhány nemzéssorral, eme' rész Ős-eleit gazdagoknak, amazéit szegényeknek látnók. Majd egygyik Ős-atyánkat magas polgári rangban, majd a' másikat ki szintén olly közel rokonunk, — amazzal egy időben, a' hajót huzó rabok bilincseiben tapasztalunk. — Alá felé számolva a' dolog szintén így megy; és 16 nemzéssor után lesznek unoka-gyermekeink gazdagok és szegények, parancsolók és alattvalók, dusak és szükségét látók, nagytekintetűek és megvetettek, sőt a' koldulók között is.

Melly megszegyenítő és lealázó észrevételek az Ősi-gögeseknek!

Edvi ILIÉS PÁL.

16.

Hálaadó Hymnus Istenhez.

(Ángolból, Addison után.)

Ha megnézem, óh Istenem!

Minden kegyességedet:

Megbódul a' lélek bennem

'S bámulva áld tégedet.

Ah! hogyan fejezze ki szó

Ollyan forrón halámat,

Mint az szívemben lángoló, —

De te olvashatd lám ott.
Oltalmad tartá meg éltem'
Mikor méhben feküttem;
Megadá minden szükségem
Mikor emléken csügtem.
Idétlen sok kiáltásim'
Irgalmad meghalgatta
Előbb mintsem gyöngéd elmém
Azt elimádkozhatta.
Gondod után én lelkemnek
Sok, sok örömi lettek
Előbb, mint kised szivem meg-
fogta, honnét eredtek.
Az ifjukur sikos utján
Futván én vigyázatlan:
A' te karod vitt és nevelt
Emberkorra látatlan.
Utamon te világoltál,
Ha titkos veszély talált;
'S a' mi félendőbb volt annál, —
A' bűn csalárd tőrin ált'.
Beteg lévén, egészséggel
Te ujittád testemet;
Bűnben uszván, kegyelmeddel
Te élesztéd lelkemet.
Kegyes kezed megtöltötte
Áldással poharamat,
'S barátimban kettőztette
Minden földi javamat.
Ezernyi drága adomány
Mindennapi keltemmel
Hálákat kér 's vidám szivet,
Mellyel őket éljem el.
Jóságodat magasztalja
Teljes egész életem;
'S meghalván, más Világokban
Ujonnán azt hirdetem.
Ha nap és éj nem leszsz többé
'S nem osztják meg mivedet; ;
Még akkor is az én szivem

Imád, Uram, tégedet.
 Mindörökkén irgalmadat
 Fogom zengni, dicsérni;
 Mert még örök idő is azt
 Rövid mind kibeszélni.

Edvi ILLÉS PÁL.

Boëthius' Elegiája.

Enekeimben elébb Kikelet' vigsága mosolyga,
 Most lantom, minden hurja panaszra fakad.
 Gyászt-viselő Alagyám' aggott ortzáin özönként
 Nem költött de való könnyek ömölnek alá.
 A' Muzsák legalább el nem rezzentek előlem,
 'S bátrak tömlőtztöt-is szanva megosztui velem.
 A' mi ditsóított, tavaszom mig zöldüle, most az
 Gyászos öregségnek tűrni segíti baját.
 Mert nyomorúságtól sarkalva reám kora vénség
 'S minden ütött mivel a' bú megemészteni szokott.
 Főm' tetején őzség települt-meg időnek előtte
 És elaszott testem' bőre redőkbe vonult.
 Szép és könnyű halál melly édes örömnek óléból
 Nem ragadel, de nem is hágy nyomorogni soká.
 A' nyomorultnak ez is jaj! kérés ére sike 's vak,
 'S a' kegyetlen nem akar zárni síró szeméket.
 Míg tündér jókkal bájolt a' tsalfa szerentse,
 Egy gyász órán majd sirba merülve válék:
 Most mikor elkomorult hamis artza, kemény szívű Párka
 Fon számomra szünet nélkül unalmas időt.
 Miért bámultatok olly sokszor dítsekedve, Barátim?
 Az nem erős inu volt a' ki lerogyni tudott.

S. K. J.

PÁSZTORI DAL,

egy Szépnek Neveünnepeén.

Ah nagy Egek! köszönöm, köszönöm ma tinéktek ezerszer
 Énekelő Lelkem. Ez egész forrása — ha mások
 Búba merülve lesik a' sírt — tisztább öröimnek;
 Ez ragad el mindég; ez változtatja menyekké
 Durva kusornyómnak tájékait; ez rövidíti
 Elszigetelt legelőm bizonyos únalmaít; ez tesz örökre
 Bóldoggá mikoron megyek a' nyájamnak utánna,
 Vagy mikoron terepély búkfának alatta hevervén
 Én lesem és keresem gödölyém mint tompol örömmel,
 Vagy mint tegnap előtt, mikor a' szomszéd tavaszunknak
 Ünnepet ül. Mivel én jó Énekes itt is az első
 Hívatom el 's mindég roppant öröimükbe veszek részt.

Úgy, mint tegnap előtt, — Títir hívatta személyem
 Ünnepjére, holott nem is ösmér, — ezer legelő van
 Mert köztünk, egyedül voltam homokosb mezeinkről
 Itt jelen. Ah bóldog környék! százszorta kövérebb
 Mindened! aklaidat cseregő patakok veszik ölbe!
 Bármaid a' legszebb bársonyba czikázva legelnek!
 Pásztoraid soha sem szűkülnek semmiben is meg!
 Ritka mező nyílik fel előttök! adánd ez örökre
 Bó tejet, enni valót ez adánd mindenbe buján, ez!
 Nyújtat ezenkívül bővséggel ritka gyümölcset
 Szüntelen! a' figefák, a' gesztenyelepte vidékek!
 A' körtvéyesek, és a' világdícsérte gerézdek
 Egyre keletkeznek! Forróság ellen az árnyék
 Balsamot ad! Bóldog környék! hát játszi virágid
 Mennyiek és micsodak! igazán kebeledbe Menyország
 Élete mindennek! 's ide hívatom én meg ezennel
 Títirtól, — öröimén majd véle hogy én is örüljek.

Mellynek azért rendelt, — üzené mint, — ünnepet ekkor:
 Pánnak ajándékot nyújtson 's áldozzon az Égnek
 Barba Jolánkája bóldogságára, ki épen

E' napon érte becses kétszerte kilenczedik évét
 Kellemes éltének, Liliom volt homloka, rósák
 Pírjei arczáján, szemeit koszorúzta szemérem,
 Ártatlanság ült ajakan, nem is emberi termet
 Vólt az egész testén, — nem — az Angyalok ékei voltak
 Ráhalmozva, — egész fényt, bájt és tiszteletet szórt
 Mindenikünkbe jelen léttével, ezen gyönyör Angyal.

Csak, hamar el. — Títir vendégeit egyre fogadja
 Most ölelésével, hálálja hogy áldozatunkat
 Egybe kötendődjük az övével ez isteni völgyön. —

Ekkor az ünnepnek Papnéja közelgete, Títir
 Barna Leánya felénk, ki előbb eltávoza tőlünk.
 Szépen göndörödött hajfürtjei baj koszorúval
 Igézék szemeink fényét, gyöngy vallain épen
 Illy koszorú mosolyog gyengén dagadott kebelére. —

Hah pillantat! — egész magamon kívül ragadott el!
 Szóllani sem tudtam, — dobogott kebelembe szeszélyem,
 A' mikor egy koszorút nyújt — hah! ezen Angyal előmbé,
 Mely fejemet, fejemet ékesítse az ünnepi pompán. —

Igy a' többiek is fejeket koszorúkba borítak.
 Mert amaz Angyalnak bársöny keze mindenikünknek, —
 Kik vendégi valánk, — tűzött virányfonadékok.

Mostan az áldozatot vezetik hat Pásztorok erre:
 Két juhót, egy gödölyét: — hat barna Leányok utánnak
 Zöld kosarakba viszik a' zsenge virágokat és a'
 Zsenge gyümölcsöt egész Istennéknék piperézve. —

Títir előre megyen, — követi szép barna Leánya
 Nemzőjét, azután a' Pásztorok és a' Leányok,
 Kikre az áldozatot bíztak, lépgettek előbbre.
 Erre következünk mi, sorunkba Leányok az Ifjak
 Karjaikon csügtek, — Hölgyek pedig a' szeretett Főrij
 Jobbja körül voltak. Így értük el a' deli berket,
 Mely Pánnak hitetett, juhainkra ki gondviselését
 És mi magunkra pazér kegygyel halmozza szünetlen.
 Itt meg is állapotunk, 's fenn hangon imádjuk az Istent:

„Hála, ezer hála! Neked, a' ki mezőnkre ügyeltél!

„A' ki mezőnk barmat védetted! a' ki marokkal

„Szórtad az áldásod fülepte gyümölcsöseinkre!

„Hála, ezer Hála! Neked! a' ki magunkra viseltél

„Gondot egész eddig! de kivált — ki Jolanka az Angyal

„Ritka paissa valál! neveléd őt 's isteni fénnel
 „Árnyékozta egész éltébe. — Ezer köszönöttel
 „Énekelünk hálát! nyújt száz meg ezer köszönettel
 „Áldozatot ma Neked szívünk! kebeledbe fogadjad
 „Szép mezeinket, erős juhainkra tekints ezután is,
 „Mint eddig kegyesen; vegyed oltalmadba gyümölcsünk
 „Mindenikét, mi magunk is az égi karodnak alatta
 „Bátorságba legyünk; — de kivált ezen isteni Szűzet,
 „Zárd be kegyedbe, kinek Nevenapja derült fel Egünkre.
 „Zárd be! kaczagd fonalat éltének, — az isteni végzés
 „Míg akarándja, — legyél magad Őrzőangyala mindég,
 „Angyala légy mindég és kedvkoszorúzza Vezére. —
 „Egyre közöld minden javaid vele, ritka hatalmad
 „Bőven ömöljön alá, — valamerre Jolánka kacsintgat,
 „Vagy pedig énekeit méznél édesb zenegéssel
 „Szórja, vagy a' mikoron mosolyog szép hókeze bámúlt
 „Lantjának idegén, melyet a' bölcs Isten Apolló
 „Önmaga készített számára, — fedezd kezeiddel
 „Napjaít, — únalmat 's minden fájdalmat előtte
 „Kedvre deríts, — nyugalom sokasodva körülte tanyázzon
 „Ritka kegyelmedből; — öröm üljön ezen kegyesünknek
 „Oldalain, — szívét bódogság és kegy uralja
 „Mind végig, — szeretett kedvencznek ölébe vezessed
 „Végre magad! hol egén kedvtelve szerencse derüljön
 „Szüntelen és minden rébzése be is telyesedjen!
 „Vedd be nagy Isten ezen halánkat! eresszed elődbe
 „Kérésünket! ezért könyörög seregünk ma Tenéked!!'

Ekkor, a' mint kérnök segedelmét Pánnak, az erdő
 Isteni fénybe borúl, kebelünkbe nagyobbodik a' tűz; —
 Érezi mindenikünk, hogy az ihlet alólra leszált már
 Áldozatinkra. — Tűzet gyújtunk, — ez alatt csapatunknak
 Más fele a' juhokat 's gödölyét öli, — mások az oltárt,
 Melyre tűzet raktunk, fűzik be virágkoszorúdba. —
 Hangzik az Istennek szent lakhelye, hangzik az erdő
 Mostan; — az elkészült darabok már tűzre kerülnek, —
 Loccsan ezekre Tokaj terméke, az úti patakba
 Hullanak a' koszorúk, mindenfele terjed enyésző
 És nemes áldozatunk illatja, kereng az Egekbe
 Füstje kevélyen, — odébb igazán kedvtelve szapálnak
 A' benyelő habokon tavasz adta virágfonadékink. —

Most a' felmaradott darabok nyársakra vonattak,
'S még több gyapjasokat metszettek a' barna Leányka
Tiszteletére. — Ledült azután szép Kedvese jobbján
Mindenikünk bársony pásitra, — nekem — hah! Egeknek
Hála ezer hálám! — hah — az Angyal, — az égi Jolánka
Jut szomszédomnak. — Be kies mellette ebéden!
Hah! be kies falatom! melyet osztogatának előnkbe
Nyársakról, szeretett Gazdánk szolgálai; — be kedves
Többinek is minden deli Pásztornéknak ölében. —

Menybe valánk! kaczagott az öröm koszorús poharak közt
Kis seregünkbe reánk, — kaczagott és mennyei érzést
Fúvallott mibélük; — egeket verdeste zenegve
Viszhangozta danánk, — azután a' sípokat adta
Títir elő. — Maga Pán, sőt a' nagy Apollo se hallott
Még illy mestereket. — Magok a' fák tánczba szökeltek;
És magok a' sziklák lejtőst kezdettek; az erdő
Vadjai elhagyták halavány barlangjokat; édes
Hangok után mentek; az előbb zuhogó patakoknak
Habjai némultak, 's merevedve füleltek az eddig
Még soha sem hallott sípokra; magunk is Olimpusz
Ormain, a' dörögő Jupiter lakjába valánk most
Gondolatunkkal. — Egész seregünk örömkbe mérült el,
Égbe minőket előbb soha senki se képzele köztünk. —

Most az ezüstitű Tengernek ölébe azomba
Gazdag arany szekeren befutott már a' Nap; eloszlik
Víg seregünk. — Nyugalom, nyugalom lebeg a' deli környék
Ronda kusorhyóin. — Magam is nyugalomba merülve
Értem el a' rósás hajnalt. — Soha sem vala ilyen
Éjjelem; — a' fürgencz almok lebegelve körültem
Játszodtak; — ezek a' fáradt testembe fuvaltak
Szent pihenést; — Lelkem pedig erre 's amarra ragadták
Isteni fénybe magok; — amaz Angyal az égi Jolánka, —
Kit legelől láttak szemeim ma, — szünetlen előttem
Tébolyog és mosolyog; — szedi csókjaimat, szedem én is
Csókjait; — én örökös hűségemet esküszöm, ő is
Esküszí azt; — lekötöm neki én szívemet, köti nekem
Ő is enyelgve szívét; — de — midőn képzelmeim ilyen
Mennyei szent helyeken szárnyallanak; — egy piczi sóhaj
Megfutamatja kaczer seregét védangyalaimnak;
'S felrezzent magamat. — Hah Egek! — Igasomba Jolánka!!

A' kivel álmodozom, — nefelejts koszorúval üdözli
Lopva helyét mézes nyugodalmamnak, — piczi sóhajt
Őnt dobogó kebelén merevült kebelemre; — feléled
Mindenem. — A' szeretett Angyalesa írúlva pírúlva
Szökni akar tőlem, — ha lehetne, — mivel hal az érzés
Tagjaiban, magam is különöst érzek kebelembe, —
S' illy érzésre selyem kezeit ragadom kezeimhez
Üdvözölésem közt. — Ma gyuladt szívem legelőször
Lángba, — meg-is vallott mindent ifjú szemérmem
Néki mit érez az én belsőm, — maga sem fedezé-el
Szívének lobogó érzelmeit; — ársjai húltak
Könnyeinek, mihelyest zokogám búcsúmat, azomba
Igérem gyakoribb megtértemet; — erre szerelmet
Váltak örökre vele; — zálogb' czikázva, czupogtak
A' tüzelő csókok; — emlékre jutott neki hajfürt; —
Nékem is; — és nefelejts koszorú; ezen édeni szent hely
Ámornak hitetett tőlünk. — Viszonoljuk ezekre
Tett fogadásinkat. — Kertjébe busan siet ekkor
Kedvesem: én pedig olly zúdultan utamnak eredtem
Pásztoraimhoz; — előbb magamat Títnak ajánlván
Képmutatást útált szívébe. — Meg is leszen, úgymond —
Holtra barátságunk; — Legyen! ah legyen! énekeinkbe
Fűződjék kebelünk öszszebb; — valamint, hogy az ének
Fonta barátságunk; ez tartsa is azt fel örökre.

NÉMETHI PÁL,
Miskóltzon.

17.

Beszédje egy Anyának, Leányához a' szív'
és lélek' kiformáltatásáról.*(Madame la Marquise de Lambert' munkából.)**Első Rész.*

Közönségesen a' fiatal fejr-népek' nevelése hibás, szépségeiket használni 's másoknak tet-szeni tudni, ebből áll tanítás-módjok a' helyett; hogy virtussal 's erős karakterrel korán felruháztatnának, az ön-szeretetet nevelik benne, a' puhaságnak, gyönyörködések után való kapásnak és bal-ítéleteknek rabjai lesznek.

Leányom! hogy becsüljenek, nem elég csak a' közönséges illendőség reguláit megtartani. Principiumok formálják a' karaktert, azok adnak lelkünknek 's akaratunknak olly szabást, a' mellyen épül minden virtusoknak tartóssága.

A' *Vallás*, az illyen principiumoknak fundamentoma, szívünkben kell annak mélyen benyomva lenni, 's a' mi erkölcsi érzésinkre általános befolyásának lenni. Nem elég, hogy a' leány megtanulja kötelességét véghez vinni, szükség, hogy kötelességeit szeresse, 's önként és hajlandóságból vigye azokat véghez. A' virtust nem mint ellenségét, hanem úgy

nézzé, mint az igaz becsületnek a' lélek nyugodalmának és boldogságunknak kútfejét.

Leányom! most lépsz-be a' világba, legyenek hát principiumaid, soha se lehetsz elég erős az ellen, a' mit a' világban érni fogsz. Vallással lépj-bé hát a' világba 's tápláljad azt szívedben érzéseiddel, igyekezz gondolkodás és olvasás által, annak joltévő erejét át-látni, 's belsőképpen róla mind inkább meggyőztetni. Semmi sem szükségesebb az embereknek, mint egy *olly* érzés, a' melly minket szeretni 's reményleni tanít, egy boldog jövődő időt ígér, melly minden időkorhoz való, 's a' kötelesség' köteleit erősebben özsze-köti, 's mind magunk, mind ember-társaink erkölcsi jóságoknak legjobb keze. Egy illy érzést csak a' vallás szülhet. Egy pogány Író azt mondja: *hogy ő az ő virtusának takarója alá vonja magát*; tenéked leányom a' te vallásod legyen a' takaród, a' melly tégedet az ifjúság' gyengeségei ellen hatalmasan védni fog, 's idősb korodban legjobb menedék-helyt nyújt. Az olly fejjérnépek, a' kiknek lelkek csupán a' módikkal foglalatostkodott, idősebb korokban magoknak-is terhekre lesznek. A' világ elhagyja őket, és az okosság parancsolja, hogy ők-is hagyjanak-fel a' világgal; már ilyenkor mit csináljanak, mi tévők legyenek? az eltöltött idő nyughatatlansággal, a' jelenlét bánattal, a' jövődő pedig félelemmel tölti-bé őket. Ha azért míg itt a' földön a' boldogságnak nyugodalmát kívánjuk 's óhajtjuk érezni annak édességét, jókor kell vallásunkat megszeretni; így nyugodalmunk állandó marad, az Istennel egygyesít az bennünket, megbékéltet a' világgal 's önnön magunkkal.

A' fiatal leány mikor bélép a' világba , nagy szerencsésekről álmodozik , 's midőn álmát igyekezik valósággá tenni , az álhatatlanságban és hiúságban temeti-el gyakran magát. *A' világ' örömei csalják , többet ígérnek mint adnak , midőn hajhászszuk , nyughatatlanítanak , midőn élünk velek , ki nem elégítnek , midőn elvesztjük , kétségben esünk.* Hogy kívánságaidnak határt szabhass , gondold-meg mindég , hogy az állandó boldogságot csak magadban találhatod-fel , és midőn betegség , kárvallás , hírbe , névbe kisebbség-is követ , akkor egész magad viseletébe egy igazi békességes-tűrés uralkodjon , és egy olyan kiderült vidámság , a' millyent csak az ártatlanság adhat a' szenvedések között. Becsület , gázdagság nem sokáig gyönyörködtethetnek bennünket , az azokkal való bírás , új vágyakat támaszt bennünk , 's a' gyakori velek élés eltunyít bennünket.

Jókor nyomd-hé hát fejedbe , hogy az igaz boldogságot az okosság adja-meg , és *az a' lélek nyugodalmából áll , melly kötelességünk teljesítéséből származik.* Csak akkor leszel boldog leányom , mikor minden örömeid önnelkedből folynak-ki. Ha idősebb leszel , inkább fogod ezen igazság' fontosságát érezni , 's most még csak sejdítheted azt.

A' virtust , a' mellyet a' fejér néptől kívánnak , ne nézd módi szükségnek , 's ne gondold , hogy eleget tettél kötelességeidnek , ha a' világ nem tudja cselekedeteidet. A' lelki-esméret' ítélete elől nem vonhatod-el magadat , a' világ' ítéletét ugyan megcsalhatod , vagy megvesztegetheted , de a' lelki-esméretedet nem ; legnagyobb szükséged van mindenkor lelki-esméreted' tanúbizonyságára , hogy igazi jóság-

gal bírsz. De azért nem kell megvetned a' világ' ítéletét, a' melly közönségesen a' virtus' megvetését-is maga után húzza.

A' magunktól való szégyen érzésnek, legtöbb hasznát vehetjük, ha ezen érzéssel jól bánunk; nem a' helytelen szemérmetességet értem, a' melly csak nyugalalmunkban háborít a' nélkül, hogy erkölcsünk valamit nyerne általa, hanem az olly szemérmetességet értem, melly a' hibák' elkövetésétől megőriz, midőn félünk, hogy magunkat meggyalázzuk. Az illy szemérmetesség többnyire leghűségesebb követője a' fejer-nép ártatlanságának, igen kevesek virtuosok önnön virtusok' erejénél fogva. Ha érzékeny vagy jó híredre nézve, igyekezz virtusokkal bíró lenni; akkor bizonyos lehetsz benne, hogy becsülni fognak.

A' fejer-népnek nem jutottak sorsul fénylő virtusok, egyszerűknek és békességeseeknek kell lenni az ő virtusaiknak. A' hír nem fárasztja magát a' fejer nép érdemeivel, egy régi Író mondja: hogy *a' nagy virtusok a' férjfiakhoz* valók, 's a' fejer-népeknek csak abban áll egyedül érdemek, ha *eszméretlenek maradnak*. Nem azok a' *fejer-népek a' legdítséretre* méltóbbak, azt mondja a' régi Író: *a' kiket leginkább dítsérnek*, hanem azok, a' *kikről semmit se beszélnek*. Ez a' gondolat úgy látszik első tekintettel egy kevésse mérész; de annyi igaz benne, hogy a' világot és fényt (a' melly a' szemérmetességből mindég vész-el valamit) kerülni és magával megelégedni kell.

A' fejer-népnek annyival nehezebb virtuosnak lenni, minthogy a' hír, név, a' maga kitökélletesítésében nem segíti elő. Magának elégnek és házinak lenni, senkit nem igazgat-

ni magán és cselédjein kívül, az egyszerűséget, igazságot és szemérmetességet követni. Ezekből állanak a' fejer-nép' virtusai, mellyek annyival nehezebbek, mivel láрма nélkül valók és csendességben munkálkodnak. Nagy érdeme van annak, a' ki magát a' külső fényen feljúl emelni tudja, és elég erővel bír, hogy csak a' maga szemei előtt gyakorolja virtusait. A' mi jó hírünknek csak támaszszának kell lenni a' mi gyengeségeinknek, koránt sem pedig tselekedeteinknek egyedül való ösztönül szolgálni, a' melly kötelességünk' tiszta tudásában áll, a' midőn a' jó hírt mint virtusunknak történetes következését kell néznünk.

Győzd-meg magadat leányom, hogy a' tökéletesség és boldogság egy testvérek, hogy te csak virtus által lehetsz boldog, hogy legtöbb szenvedéseink a' mi erkölcsi hibáinknak következései. Ártatlanságunk' megsértése bánatot szül, ellenben ha a' virtust követjük, öröm kísér bennünket; ne hidd azomban, hogy egyedül szemérmetességben áll a' fejer-nép' virtusa. Sok fejer-népek azt hiszik, hogy más kötelességeik a' társaság eránt nincsenek, és hogy ők kevélyek és rágalmazók lehetnek, ha a' szemérmetesség' törvényeit megtartják.

Anna, egy kevély uralkodni vágyó Fejedelem-aszszony XII. Lajos Királynak sok fájdalokat okozott, gyakran mondotta ez a' Király, midőn néki engedni kellett: a' *fejer-népek' szüzességét drágán kell megfizetni*. Te leányom! a' te szüzességedet soha se fizettesd-meg; gondold-meg, hogy az egy olyan virtus, a' mellyel magad magadnak tartozol, és a' melly elveszti becsét 's fényét, ha több más virtusok' társaságában nem találta fel. A'

te szemérmertességednek a' legnagyobb fáinságot igyekezd megadni; azt mondják, hogy mikor Jupiter az emberi indulatokat formálta, 's nékiek lakhelyet mutatott, a' szemérmertességről elfelejtkezett, 's midőn az előállott, megengedtetett néki, hogy a' többiek közzé elegyedjen. Ezen időtől fogva a' virtusoktól nem lehet azt elválasztani, az igazságnak bárátnéja a' szeretettel egybe van kötve, 's nála nélkül a' szeretetnek nincs becse. Fő kincséd légyen a' szemérmertes magaviselet, melly a' Szépségnek pótlása, 's még a' rossz formának is gyenge fátyolul szolgál.

Szomorú dolog, hogy a' rút forma a' fejez-népnek becsét többnyire béárnyékozza; mert ki kívánja a' léleknek és szívnek szép tulajdonságait, egy rút formában keresni; 's mennyibe kerül egy illy fejez-népnek érdemével képe' rútságát meggyőzni. — Te leányom kellemetes formájú vagy, de nem vagy Szépség, néked semmit sem fognak elnézni; azért igyekezz igaz becsét magadnak szerezni. A' Szépség egy fejez-népnek sokat ad, azt mondja egy régi Író: *a' Szépség a' természetnek rövid tyrannussága és első privilegiuma; a' szép személyek homlokokon hordják ajánló-leveleket.* A' Szépség kedves érzést gerjeszt mindenkör bennünk, a' melly eleve elfog a' szép személyeránt; minthogy neked nincs különös Szépséged, annál keményebben fogsz megítéltetni; magad viselete olyan legyen, hogy ne gondolhassák, mintha sokat bíznál képedhez.

Egy közönséges formájú kép, melly magának sokat tulajdonít, csak boszszankodást szerez; se beszédedben, se ruházatotban mesterséges ne légy, vagy ha az vagy-is, ne ve-

gyék észre; a' legfinomabb mesterség abban áll, a' mellyet nem vesznek észre. Talentumainkra és kellemetességünkre gondunknak kell lenni; mert a' fejr-népeknek tetszetni kell magokat, de legfőkép kell arról gondolkodnunk, hogy igaz becsünk légyen. Nemünknek kellemetessége kevés ideig tart, nincs szomorúbb sors, mint az olly fejr-népeknek állapota később idejekben, a' kik csupán csak szépek voltak. Ha egy férjfit kellemetességed által magadhoz csatoltál, igyekezz a' barátság lábán állani vele, és igazi becseddel lelánczolni. Nehéz itt regulákat szabni, mimódon kelljen magát tetszetni; kellemetességek érdem nélkül nem sokáig tartanak, az érdem kellemetesség nélkül, csak tiszteletet gerjeszt, de nem indít-meg.

A' fejr-népeknek tehát szeretetre méltó kellemetességekkel kell bírni, a' Grátiákat a' Virtusokkal egybe kötni. Nem csak szemérmességből áll a' fejr-nép' érdeme, minden virtusok, a' mellyet egy férjfiútól megkívánnak, *egyenes szívűség, jó lelki-esméret, barátság*, fő ékességei egy szeretetre méltó aszszonynak. Semmi se nehezebb mint coquette-rie nélkül tetszeni tudni: a' közönséges világ fiainak a' fejr-népek inkább hibáikért tetszenek, mint jó tulajdonságjokért, csak gyengeségeikből kívánnak magoknak hasznót hajtani, a' fejr-nép virtusaival pedig az illy férjfiaknak semmi bajok nincs, általán fogva becsülni nem akarják a' fejr-népet, és inkább alávaló személyekkel mulatják magokat, mintsem hogy virtuos fejr-népek becseinek hódolnának, a' mellyek nekik terhül vagynak.

Az emberi szívet esmérni kell a' fejr-nép-

nek, ha tetszeni akar; a' férjfiakat nem annyira a' derékség, vagy igaz becse valamelly Szépnek, mint az újj (még nem használt 's látott) ingerli közönségesen, de az újj nem soká virágzik, a' mi most mint újj bennünket gyönyörködtet, azzal nem sok idő múlva mint közönségessel felhagyunk. Hogy a' férjfiaknak ezen újjabb újjabb dolgokban való ízléseket munkásságban tartsuk, külömb külömbféle tulajdonságokkal kell birnunk, nem kell mindent a' test' kellemetességeire bízni, hanem lelkünknek többféle érdem és kedvességet szerezni, mellyek által a' férjfiú szíve mindég érzésben tartatik, 's így egy tárgyban álhatatlanságának minden örömeit újra kedve szerint megtalálja.

A' leányok természet szerént hajlandók arra, hogy másoknak tessenek, minthogy nélkül az út el van zárva dicsőosségre és tekintet-re jutni; az ő becsület-kívánásoknak tehát kellemetességeik által igyekeznek eleget tenni. A' Szépség megcsalja azt, a' ki azzal bír, 's a' lelket megrészegeti. Gondold-meg azért kedves leányom, hogy a' szép aszszony, és a' közt, a' ki már nem szép, kevés esztendőök vagynak.

Második Rész.

Győzd-meg magadban a' tetszeni vágyó nagy hajlandóságot, legalább erőssen ne mutasd azt-ki; öltözetedben határt szabj, és azt éppen fő-dolognak ne nézd. A' módinak ugyan eleget kell tenni, de úgy a' mint a' terhes szol-

gaság kötelességeinek, csak azt kell megadni néki, a' mit meg nem lehet tagadni tőle. A' tisztaság magában kellemetesség, 's neveli a' fejr-nép' díszét; de ebben se kell elárúlni, hogy azt vadászszuk. A' fiatal fejr-népek könnyen megúnják magokat, 's nem esmervén a' világot, minden érzékeny tárgyaktól elragadtatnak. Az únalom magában még kevés szenvedés, a' mitől félhetnek; a' kicsapongó gyönyörűségek azok, mellyek az ő virtusaikkal nem férnek együvé, azok mindég veszedelmek. Az illendőséghez akár mint szabja is magát a' fejr-nép, 's akár milyen szemérmetes is, mihelyt az elevenebb gyönyörűségeket hajhászsa, hidegülni kezd a' virtus eránt, 's kötelességének teljesítésében restebb. Ezen méregnek előre nem látni foganatját, hanem következése az, hogy életünk' nyugodalmát felháborítja, izlésünket elrontja, 's az egyszerű gyönyörűségek' érzésére alkalmatlanná tesz. Ne mutasd magadat mindég a' Theátrumokban, a' fejr-nép méltóságával nem egygyez az meg.

Elhallgatván, hogy az illy szüntelenül való multság, a' fejr-nép virtusával nehezen fér össze, kevésbé tudja az olly fejr-nép a' maga hasznát, a' ki a' közönség előtt gyakran mutatja magát, melly által mindennapi 's útalatos lesz. — A' *mértékletesség*, azt mondja egy régi író: *legtisztább forrása a' gyönyörűségnek*; a' ki ezt megtartja, mind lelkében, mind testében egészséges egyenlő örömei vannak. Theatrum 's nagy költségek nélkül ellehet. Jó olvasás, munka, szép multság igazabb örömet adnak, mint a' lármás virágzó tombolások. Jó szerencse, a' kinek van tehetsége, 's nem kell gondolkodni, hogy miből él-

jen; de minthogy neked kevés a' tehetséged, szoktasd magadat a' takarékosághoz, különben rendetlenségben jönnek házi környűl-állásaid, a' melly a' fejer-nép jó erkölcsének rend szerént árt.

Ne légy híjjában valóságon kapkodó, 's ne igyekezz kellemetességeiddel más társaidat felyűl múlni; kevély légy a' becsület-kívánással, 's törekedj, hogy a' becsület-érzésben, egyenességben és kinyílt szívűségben, senki más felyűl ne haladjon. A' *szívnek szegénysége* sokkal rosszabb mint az *erszény' szegénysége*. — A' míg még fiatal vagy, vesd-meg fundamentomát jó hírednek, 's hozd rendbe dolgaidat, későbbben azt nehezen tudod tenni. V-dik Károly Császár azt mondta: a' szerencse a' fiatalokat szereti; ifjúságodban minden kedvez néked, önként jó minden, a' fiatal fejer-népek uralkodnak a' nélkül, hogy arról gondolkodnának; ha öregebb leszel, semmihez se támaszkodhatsz 's elrepült az a' bájoló kellemetesség, a' melly mindenre kiterjedett, csak az igazság és okosság maradnak melletted, a' mellyekkel, fájdalom! nem uralkodunk a' világon.

Montagne az ifjú emberekhez így szóllott: *ti a' jó hírnek 's tekintetnek eleibe mentek, énonnét jövök vissza.* Ezen mély szavakat fontold-meg, 's míg ifjú vagy, fő-foglalatosságod a' virtus' megszerzése legyen. A' világon kétféle bolondok közt kell külömbséget tenni, az egygyikneműek csak a' jövendőben élnek, 's reményekkel éltetik magokat, 's minthogy nem tudnak a' jelenvaló és jövendő közt igaz lineát húzni, életüket hamis számlálásokban vesztegetik-el. Az okos személyek csak azt kívánják, a' mi állapotjokkal megegygyezik, több-

nyire nem-is csalattatnak-meg, 's ha megcsalátkoznak-is, tudják magokat vigasztalni; jól tudják ők, hogy a' világi jónak szeretete megszűnik, mihelyt éléri azt az ember, vagy pedig lehetetlen azt elérni, 's így-is megnyúgosznak. A' másik neme a' bolondoknak csak a' jelenléthez ragaszkodik, 's elfelejti a' jövődőt, az ilyenek szerencséjeket rontják-el, becsületjeket 's jó ízléseket áldozzák-fel, midőn nem kímélik magokat. Az okosok, mind a' két időt egyaránt használják, élnek a' jelenvalóval 's egyszer'smind a' jövődőt szemek előtt tartják.

Hasznos a' fejr-népnek az olvasás-is, kivált a' História, Hazája története' tudása; a' nyelvekre nézve, megleégedhetik önn hazája nyelvével, de ha kedve van a' deák nyelvre, kívánnám, hogy azt tanúlná-meg, a' melly minden tudományoknak kapuját felnyitja, és a' régi idők' nagy lelkű embereivel megesmerkedtet. A' fejr-népek az olasz nyelvet szeretik leginkább, a' melly veszedelmes; mert az a' szeretetnek nyelve: az Olasz Írók nem írnak tisztán, 's fántáziájok rendetlen játékot űz, a' mély gondolatokat zavarba hozza, és a' valódi gondolkodás' tisztaságának árt. Poétákat csak ritkán olvass, sokkal veszedelmesebb a' Románok' olvasása, mellyet ha valaki gyakran olvas, lelke hamis arányt vesz. A' Román soha se tartja-meg hűségesen a' természetet és az igazságot, a' fántáziát feltűzeli, a' szemérmesség finom érzését gyengíti, szívünket rossz útra vezeti, ideje korán kifejti bennünk az indulatokat, 's vad tűzzel tölt bennünket egészen. Általán fogva szólva, nekünk azon szép ábrándozásokat, a' mellyeket a' szeretet

természetesen a' nélkül-is felgerjeszt bennünk, nem kell nevelnünk, mentül finomabb a' szeretet, annyival veszedelmesebb-is. Azomban a' Románok' olvasását nem akarom egészen megtiltani; mert az a' szabadságot sérti-meg, mellynél fogva még inkább kívánjuk azokat olvasni, csak ne tsinálj ennek olvasásából fő dolgot, hanem inkább olly könyveket olvass, mellyek a' szívhez és lélekhez szóllanak 's azokat táplálják.

Ne annyira emlékező, mint gondolkodni tudó tehetségedet gyakorold leányom! a' magától gondolkodni tudó tehetség olly talentom, a' melly rendesen alszik bennünk, pedig lelkünks csak az által kaphat erőre. Ha lehetséges, képzelő' tehetségedet hajtsd alá eszednek, így tökéletes boldog lehetsz; a' fejér-népek rendesen képzelődő tehetségektől függenek, ha ifjúságokban valóságos munkássághoz nem szoktattak, a' gyönyörűségeknek adják magokat. Játékok, Románok, czifra-öltözetek, mind a' fántázia' hatalma alatt vagynak; igaz, hogy ha fántáziád határok közzé szorítod, sok gyönyörűségektől el kell lenned, de mennyi szenvedelmektől-is megszabadúlsz. A' fántázia mindig közidbe, és az igazság közzé helyhezteti magát, az okosság hallgat, ha a' fántázia uralkodik, a' midőn osztán mindennek annak tetszése szerént kell menni. Legjobb volna, ha úgy alkudhatnánk-meg fántáziánkkal, hogy örömeit hagyjuk neki, csak hogy ő-is kíméljen-meg bennünket a' szenvedésektől; akárhogy, annyi igaz: hogy a' boldogságnak legnagyobb akadálya az eleven finom tüzes képzelődés. A' világ csak arról beszéll *szerencsét tett*, az-az, más szóval: *kövessd a' magad út-*

ját, mennél előbb czélt érsz, annál jobb; az okosság ellenben azt mondja: *légy egyszerű, válasz csendes, nyugodalmas életet, vond-el magadat a' világ' lármája előtt, kerüld a' nagy sokaságot.*

A' virtus' jutalma, nem a' hír' névben áll, hanem lelki-esméretünk' tanúbizonyságában. Győzd-meg magadat arról, hogy a' legnagyobb tudomány abban áll, ha magunknál mindég otthon vagyunk. Egy régi Író mondja: *meg-tanúltam magammal barátságot kötni, soha se vagyok egyedül.* Magadban keress hát édes leányom az élet' minden viszontagságai ellen menedék-helyet, magadhoz mindég vissza térhetsz, 's megtalálod magadat. A' magánosságot használd, vond-el magadat néha néha a' világtól, olvass egynehány óráig, gondolkodj azon, a' mit olvastál. A' csendes magánosságban, ad tanító órákat a' bölcsesség, akkor elenyésznek a' bal-ítéletek és a' hamis képzelődés.

Hogy nyugodalmoson élj, ezen regulákat tartsd-meg: az öröm' tárgyaival élj, de ne add át azoknak egészen magadat, az emberektől ne várj sokat, ne hogy megcsalatkozz számvetésedben. Utoljára, hogy magad magadnak legjobb barátodnak kell lenni; kerüld a' nagy világot, annak közepében felébrednek újra az érzések, a' mellyeket csak nehezen tudtál elgyengíteni magadban. A' nagy világban az emberek a' rendetlenségnek baráti, mentől inkább a' világban vagyunk avatkozva, annyiival több erőt vesznek rajtunk az indulatok. Nehéz ellent állani a' véteteknek, ha az a' nagy világ' társaságában jó elő, legkevesebbet mondván: a' nagy társaságokból mindég gyengébben 's kevesebb szemérmetességgel térünk vissza,

kiváltképpen pedig a' finomúl érző lelkek legkönnyebben elkapják ott a' mérget, és ezek adnak lassan emésztő eledelt, hogy sokan nyomorúltak legyeuek. A' fiatal fejer-népek gyakran foglalatoskodnak a' reményekkel; igaz, hogy a' remény vígaszталással teljes érzés, de veszedelmes lehet; mert megcsalja az embert gyakran. A' legkissebb rossz-is, a' melly ebből származhatik, abban áll, hogy mi gyakran bizonytalan reménységekért, azt-is a' mivel már valósággal bírunk, feláldozzuk.

Ha a' szeretet meglep, 's egész lelkedet elakarja borítani, gondold-meg, hogy annak örömei könnyen elrepülők, 's kezeidből elenyésznek. Eleinte virágit mutatja néked 's eltakarja a' veszedelmet; megcsal, mindég idegen hamis formában mutatja magát, 's ha szíved részt vesz benne, csak akkor veszed észre magadat, mikor már rabja vagy. Kerüld tehát a' szeretetet, mihelyt magadban észre veszed, hadd fájjon a' szíved, mert gyenge fegyverrel nem lehet azt a' lélekből kitépni, ha egyszer elfoglalt, minden a' szeretet mellett és ellened van, semmi se segít rajtad. A' szeretetnek nagy uralkodása sok kínokba ejt bennünket, az okosság hallgat alatta, az ártatlan nyugalmat kínok váltják-fel, az ártatlanság virágja leszakasztatik, virtusunk tántorog, a' becsület helyett gyalázat követ bennünket. Kerüld azért a' Színhelyeket 's elragadó Játékaikat, se a' Poésisnak, se a' Muzsikának erősen ne add magadat, a' mellyel a' testi gyönyörűséggel vagynak egyben kötve.

Okosságodat erősítsd szorgalmatos munkák 's derék könyvek olvasása által. A' mi a' társaságos kötelességeket illeti, azokra nézve

tartsd-meg, hogy nem csak magunkra, hanem másokra-is kell nézni a' társaságban. Ítéletedben ne légy hebe-hurgya, rágalmazásnak ne nyisd-meg füleidet, az első tekintetnek ne hidj, 's ne kárhoztass senkit ideje előtt. Gondold-meg, hogy hihető dolgok vagynak, a' mellyek nem igazak, és igazak a' mellyek nem hihetők. Másokat megelőző, nyájas és szelíd viselet, egy a' legszebb társasági virtusok közül, a' melly nemes tulajdonságot néked megszerezni szükséges.

Természeti hajlandóságunk van az uralkodásra, a' melly pedig a' hamisság és igazságtalansággal szorossan egybe van kötve. Erre nézve csak s' virtusnak kell uralkodni, ez az egyedül természetes és törvényes uralkodás. Az alázatosság nem csak keresztyéni, hanem társaságos virtus-is; légy azért alázatos, minden magad megalacsonyítása nélkül, melly nem egyéb titkos nagyra vágyásnál. A' haragot, gyűlölséget győzd-meg magadban, a' ki téged megsért, elég megútálni és megvetni azt, 's boszszuállásod abból álljon, hogy mérsékelve viseld magadat eránta. Csak a' nagy lelkeknek tulajdona érezni a' szépséget abban, hogy így megtudnak ellenségeknek engedni.

Ha egyszer szavadat adtad valakinek, azt megtartsd, még a' legkisebb dolgokban-is, becsüld az igazságot, mert nincs semmi útálatosabb, mint azt megsérteni és parolátlannak lenni. A' hallgatás a' fiatal fejr-néphez mindig illendő, csak hogy kevélységből ne eredjen az, keveset beszélj vagy szólj a' társaságban, 's a' mit beszélsz, szépen és finom módon legyen kiejtve. Cselédeidhez légy jó és emberséges. Egy régi Író azt mondja: *hogy az*

ember úgy nézze cselédjeit, mint szerencsétlenné lett barátjait; 's gondold-meg, hogy a' külömbség a' történet' munkája, 's új terhekel te ne terheld szenvedéseiket, durva szókkal ne illesd őket; sokan vagynak közzűlök fain érzéssel bírók, ezért egy jól gondolkodó igyekszik inkább könnyíteni terheket. De azomban az ő hízelkedéseknek se nyisd-meg füleidet, meggondolván, hogy ezeket az embereket csak gyengeségeidért és kevélységedért tartod fizetésben.

Há leányom ezen tanácsokat szerencsétlenségből nem követed, akkor magad magadat vádold, én reám nézve édes leányom azok fogamat nélkül nem maradtak, 's én eleget tettem kötelességeimnek, hogy tégedet mindenre figyelmetessé tettelek.

MEGYASZSZAY.

18.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

Huszonharmadik Levél. Polykét Crantorhoz.

Férjfiui köntüs. — Vendégség. — Rabszolga' felszabadítása.

Mikép írjam-le azon eleven 's mély érzéseket, mellyek ma szívemet általjárták? tanuja lévén egy

régtől fogva szerentséilen embertársam' boldogságának csak nem elfelejtettem a' magam szerentséilenségét. De azon érzéseim nem voltak olly haszonkeresés nélkül való, hogy a' tiszta jószág' érdemét reájok ruházhatnám. A' váratlan jónak akárki részesüljön-is benne, titkon magáért-is örül a' szenvedő, szereti látni, ha a' boldogság körülötte terjed, hogy neki-is lehessen jussa reményleni. E' szerint akarátja nélkül-is mindennel magára tekintvén, a' rabszolga midőn rablántzoktól szabadulást lát, a' maga megszabadulhatását forgatja elméjében. De minekelőtte ezen dolog eránt magamat bővebben kimagyaráznám, megkell mondanom, mi adott reá alkalmat.

Cnejus Octavius' fia elérte tizenhetedik esztendejét. Ezen időkor ugy nézettetik a' Romaiaknál, mint az életnek másodszori kezdete. Ekkor az ifju a' gyermeki-korból kilépven az Ország' tagjai és védelmezői közé kezd számláltatni. Még eddig az atyai hatalmon kívül semmit nem esmervén, csak az engedelmességet tartozott egygyetlen-egy tisztje gyanánt tekinteni; most már fontosabb kötelességek kezdődnek reája nézve, a' Haza szól hozzá, 's a' szófogadó fiat hűséges polgárrá akarja tenni. A' Romaiaknál szokás, hogy a' senátorok' és a' fő-nemesek' fiai tizenharmadik esztendejekben bársony prémű köntösbe öltöznek; jóllehet ezen viselet csak a' polgári fő-tisztviselőknek jussai közé tartozik, még is szabad azt azoknak fiainak-is viselni, hogy illendőképpen jelenhessenek - meg a' Senátusban, hová bizonyos esetekben attyjaikat követni engedelmek van. Azonkívül a' nyakokról egy aranytokotska-is függ-le (Bulla). Ezen szokást az idősebbik Tarquinius kezdette, kitől a' fia még igen fiatal korában ezen tisztelet' jelét nyerte azért; hogy kettős viadalban egy ellenséget megölt, utóbb

ezen megkülömböztetés minden jeles származású ifjakra-is elterjedett. A' tokotska könnyen felnyilik, 's rendszerént a' bűvös bájosok ártalma ellen intézett szerekkel van megtöltve; néha szívformájával bir, melly a' bátorságnak példázata. Tulajdonképpen ezen ékesség a' Triumph pompának egyik részét teszi; mindazáltal az ifjuságnak-is megengedtetik, hogy az ilyen kora kedvezés által a' törvényes jutalmak érdemlésére serkentessék. Végre eljött az a' nap, mellyen az efféle hiu jeleknek el-kell tűnni. A' pompa helyébe egyszerűség lép; valamint a' hajadon leány mikor a' gyermekségből kilép, bábját Venusnak szenteli, úgy a' fiatal polgár-is Bulláját a' háznak egy rejték helyén felfüggeszti, a' Lároknak szentelvén azt. A' bársonyprémű köntöst-is leveti, 's férjfiui köntöst vévén magára örül viselete változásán. Mint a' fiatal Sas, midőn új tollakkal ékeskedik, legelsőben repül-fel a' levegőben, 's szárnyaival a' felhőket hasogatván, bálor szemeit a' napnak szegezi.

Már hajnaltól fogva mindenek azzal foglalkozkodtak a' Consul' házában, hogy ez a' régen óhajtott nap méltóképpen innepeltethetnék-meg. Rokonok, Barátok, Cliensek, még Rabszolgák-is nagy számmal össze-gyűltek a' tornáztban, hol az ősök' képei tartatnak. Mindenek várták azon szempillantatot, mellyben az ifju Octaviust megköszönhetnék; némellyek, hogy neki barátságokat ajánlanák, mások, hogy kegyességet és jóakarátját magok számára kikérnék. Syrus által tudósítatván Luciusshoz mentem, éppen akkor, midőn attyának a' reggeli fiui köteleességet szándékozott megtenni. Mihelyt észrevett, sietve hozzám futott, 's forrón megölelvén, így szóllott: „édes Polykletem ez az egygyetlen egy nap, sok környülményeimet megváltoztatja, de nem erántad való barátságomat;

eddig gyermeki elevenséggel szerettelek, ezután az érettebbkor' állhatatosságával foglak betsülni;" 's a' nélkül, hogy a' felelésre időt engedett volna elragadott magával a' Consulhoz. Midőn ez fiát egyszerű köntösben, 's kezében vitt Bullájával látta, így kiáltott-fel kezeit az ég felé emelve: „halhatatlan Istenek, megengedtétek ezen napot érnem; akármi fog is ezután reám következni, nem más, csak hálát fogok erántatok érezni. — Oh édes fiam így szólla tovább, ezt szívére szorítván, légy hazához méltó, melly téged fiává fogad; élj dicsőségére, 's halj boldogságára.“ Ezen szók után kezénél fogván 's a' reá várakozókhoz vezetvén: „ímhol van, monda, Lucius Octavius Nepos a' Romai polgár. Fogadjátok-el őt ezen új méltóságában és segéljétek neki azt megérdemelni.“ Ekkor az egész társaság hangos örvendezésre fakadott, 's kiki rangja szerint az ifjuhoz ment, neki szerentsét kívánni. Mig ő a' szíves részvétel' ezen jeleire felele, én szemeimet Syrusra vetettem, ki soha sem hagyott-el bennünket, 's alig bírt szívét részegítő örömeivel. Most kevélyen megtekéntvén tanítványát, kedvetelve mosolygott: „Oh Lucius, mostantól fogva már uramat kell benned szemlélnem, a' nyájas barátkozás' idejének vége van; de minekelőtte arról végképpen lemondanék, engedd-meg, hogy éltes szolgád még egyszer megöleljen. Kedves fiam most utolszor merészellek nevezni ezen szóval.“ A' mélyen megillettetett ifju, által akarta magát engedni szíve' érzéseinek, midőn az atya egy tekintettel, 's ezen szókkal visszatartóztatá: „elég már, siessünk Jupiter' templomába menni.“ Elmentünk oda minden jelenlévőktől kísértetve, 's ott az Istenek fejedelmének segítségül hívása után, a' Camillusok különös Czeremoniával reá-adták a' leendő polgárra a' Római togát. Onnét késérőinknek szüntelen neve-

kedő seregével a' piatz felé vettük utunkat, hol minden rendü polgárok' számtalan sokasága már előre megjelent, első tisztviselőjök fiának tiszteletet tenni. Alig lépett ez a' Forumra, midőn közös öröm-kiáltással köszöntetett. Könnyűden 's minden feszesség nélkül mutatta-magát azon nép között, mellynek ettől fogva tagjává lett, 's az ifjuság kellemét az érettkor tartózkodásával egygyesítvén, tökéletes javallást nyert ezen emberektől, kiket a' hosszas tapasztalás az érdemnek olly ügyes bíráivá tesz. Ez a' Czeremonia minden polgár béiktatásakor szükséges. Még addig csak rokonaitól esmeretvén, csak azoknak pártfogások alatt mutatta magát a' közönség előtt, még hazája' fiainál idegen volt; de mihelyt illy innepi módon jelent-meg a' forumon, rangja azonnal megesmertetik, 's jussa van a' nép' minden gyűléseiben megjelenni; de voksot még nem adhat, míg még egy utolsó Czeremoniát véghez nem visz, mellyet most fogok említeni.

A' piatzról az ifjuság Istennéjének (Juventa) templomába mentünk, 's minekulánna annak egy fejr bika áldoztatott, Lucius a' bevett szokás szerint egy pénz nemet (Nummus) tett-le oltárjára. A' Consul' házához lett visszaérkezés után egész társaságnak pompás vendégség adatott. Az alsóbb rendűek külön vendégeltettek; a' többiek pedig kikhez nekem is számláltatni szerentsém volt, egy tágas Szálába vezettettek, melly csak nagy innepi alkalmakkal szokott felnyittatni. Még akkor a' Rómaiakat csak háznépek körében láttam, most volt legelsőben módóm pompájok' egész ditsősségét megismerni.

Elsőben minden vendégnek egy rövid és tágas asztali-köntöst (Synthesis) adtak, mellyben a' test szabadabban mozoghat, 's könnyebben le-

het a' párna székeken helyet foglalni mint a' szokott fogában. Rabszolgák, mosdó vizet hordoztak körül nagy ezüst medentzékben, 's kiki tsendesen várta, mellyik hely fog az asztalnál számára kimutattatni. Az asztal négy szegletű, 's tsak egy elefánt tsontból készült lábon áll, a' honnét Monopodiumnak hivattatik; rendszerint Czedrus vagy Czitromfából készül 's a' mint hallottam vagynak olyanok is, mellyeknek betse fel-ér egy egész uradalomnak árával. Az egygyik oldala mindenkor üresen marad, hogy a' szolgálat könnyebben történhesék; a' másik három oldalai körül bársonytakaróval, 's bársonyvánkosokkal ékesített ágyszékek vagynak, mellyek közzül egygyen egygyen rendszerént három vendégek, 's négynél többen soha sem foglalnak helyet. A' melly asztal három ilyen ágyszékkel van körül véve, az Tricliniumnak nevezetik, 's ezen nevet viseli a' vendéglő-szoba is.

A' legisztességesebb hely az ágyszék' közepén van, 's utánna valónak a' felsőbbik hely tartatik; a' lábaiknál a' gyermekek 's a' tsapodárok foglalnak helyet, mert a' nagyok valamint mindenütt, ugy itt is egy sereg éhesektől vagynak körülvéve, kik ezen közös név alatt foglaltatnak-össze, de kiknek szokásaik természetéhez képest különböző vezeték nevek adattatnak. Az olyanok, kiket valamelly vendég magával visz, minthogy ezt ugy kísérik mint a' test az árnyékot, árnyékoknak, kik magok szerint hivatlanul jönnek, mint az étel' szagára özsze-gyűlő legyek, azok legyeknek, 's kik legalább valóbbak lévén, a' szolgák' és inasok' korbátsának-is kiteszik magokat, Flágrüknak neveztetnek.

A' vendégeskedés azzal kezdődött, hogy sors huzatott, ki legyen a' vendégség Királya? az illýen előlülőséget visel 's ő rendeli-el, mikor kinek egés-ségéért kelljen inni. A' sors vagy inkább a' szolgák'

ügyessége ezen titulust Luciusnak adta. Tüstént élt ez jussaival, a' legtisztességesebb helyet foglalván-el, 's nekem a' felette lévő adván. A' többi vendégek, idejek és rangjok szerint helyhezettek-el.

Az első fogás Osztrigából, tengeri borzból, olajgyümölcsből, tojásból és egyéb efféle az inyt ingerlő étkekből állott. Ezen fogás Antecoenának-vagy Promulsisnak neveztetik, minthogy addig csak mézes bort (mulsum) szokás inni. De nem sokára felszedték ezen előételt, 's keményebb eledeliek következtek. A' felszedés közben a' rabszolgák nedves spongiával letörölték az asztalt. Mihelyt a' tálok felhordattak a' Fő-ételmester (architriclinius) szép rendel elrakta azokat, tökéletes erányosságot tartván azoknak mind egymás mellé mind egymásnak ellenébe-tevésében, De képzeld tsudálkozásomat midőn láttam, mint hozott vagy inkább tzevelt négy ember egygy egész vaddisznót az Erymanthusi vadkan' tsuda nagyságával bírót, mellynek kiálló fogairól pálmadióval tellyes kosárcák függöttek; háh kiálta vig kedvel egygyik vendég, lám Trojai vaddisznó ez! Ezen szóknál nem tartóztathatám-meg magamat a' mosolygástól. „Talám, mondék Luciushoz Æneástól, országtok' hires fundálójától kaptátok ezen derék petsenyét?“ — „Nem talál-tad-el, felele Lucius, Priamús' asztala egyszűrűbben volt megrakva mint a' miénk. Ezen vaddisznó a' Trójai lóhoz hasonlítástól veszi nevét; mindjárt meg fogod látni miben áll a' hasonlóság.“ Ekkor a' metélő tsudálkozásra méltó ügyességgel, 's erányossággal elszeldelte. A' vendégek, ügyességétől megbájolva nagy figyelemmel nézték munkáját. A' disznónak tágas belsejéből először egy him-őzet huzott-ki; ebben egy nyul volt, melly viszont egy tengeri-nyulat foglalt magában, és így tovább, egy filemiléig; melly egygy ezüst tányérra

tétetett, 's mint betsület-falat Luciusnak adatott. Ezen látománynál megkeltőztetett a' nézők' öröme; a' poharak tüstént teli töltettek, 's minekutánna az új polgárnak mindenféle szerentse kívántatott, kiürítették. De az ivás előtt kiki egy kis bort öntött az asztalra, Bachust és a' Lárokat segítségül híván. Az efféle Libációk, vagy itali-áldozatok, mindég a' második fogás' kezdetekor történnek, míg mi Görögországban azt a' napnak akarmelly órájában, az evésnek mind kezdetekor mind végzetkor ismételni szoktuk. Mihelyt egy petsenye elvult szeldelve, egy osztogató szolga (distributor) a' tálat mindenik vendéghez elhordozta; kiki tetszése szerint vett belőle, 's többen azt a' mi nekik adatott egy velek hozott finom gyapju asztalkeszenőbe (mantilia) takarták, feleségeiknek 's gyermekeiknek akarván küldeni.

Nem számlálók-elő egygyenként mindent a' mi a' táblát ékesítette. Leginkább szemembe tűntek az ezüst rostélyokon behozott murmulthérek, mellyek egészen olyan fekvésben voltak öszszegömbölyödvé, a' milyenben az erdőn e' végre ásatott gödrökben álva, találatnak. Közepén egy páva volt a' fő petsenye. Az asztal' két végein látszattak egyfelől rendkívül való nagyságu orsó-halak, másfelől egy pupokkal tellyes igen nagy tok-hal (acipenser). Egy a' vendégek közzül megtudván, hogy Görög vagyok, kérdezte tőlem: ha a' Romaiak' vendégségei fel-érnek-é az én hazámbéliekkel. "Igen is, felelék; mi is úgy eltávoztunk eleinktől mint ti a' tieitektől. Hajdan Attica' termései tették az Atheneiek' eledelét; mióta a' Persákat meggyőztük, polgáraink úgy élnek mint a' Satrapák." — A' mieink pedig, miut maga a' Persák' Királya, felele egygyik tsapodár. Az okos népnek nem kell határjain túl keresni élelmét. Mi az egész föld ke-

rekségének parantsolunk, azért ez tartozik Urainak szükségait kielégíteni. A' Phasis' madara és az Indusok' pávája szintén olyan jussal tétethetik asztalainkra, mint az Őseink' asztalaira a' magok kertekben termesztett répa tétetett.

Ekkor a' Consul kezdvén szóllani: „ugy vagy, monda méltóságos és mérséklett hangon, kétség kívül kiki szabadon élhet azon jókkal, melyekkel bír, 's ha részt vehet illendőképpen a' maga Századjának hasznaiban. Roma' ditsőssége első polgáraitól fényes életet kíván, de ezen fénynek tisztának és nemesnek kell lenni, millyen az a' forrás, melyből származik. Szeretem én azt látni Templomainkban, közös helyeinkben, vagy jeles Innepeink' alkalmával, millyen az, melly ma bennünket özszeegyűjtött; de ki nem tudja közzülünk hogy az Ország' jövedelmeinek árendálói minden alkalom nélkül-is sokkal pompásabb vendégségeket adnak, mint én egy illy örvendetes történetnek ditsőítésére adok. Nem láttuk é nálok, hogy egymásután kétszer is megrakják az asztalt a' leg válogatottabb étkekkel? kifogyasztják az erdőket és a' tengereket, hogy mértékletlen fény-üzéseknek eleget tehessenek, 's nem sokára Róma a' birodalma alá hajtott tartományokban több özszevásárlókat fog számlálni mint katonákat.“

„Azt hiszed-é tehát, monda az előbbeni közbeszólló, hogy a' híres Cincinnatus, ha e' mi időnkben élne, nem ugy tenne mint mi teszünk?“ — „szokásait megváltoztatná felele Octáviusz, de erkölcsét megtartaná.“ Tehetségeink és fogyatkozásaink, sokszor századunkban gyökereztetnek, de virtussaink és vétkeink magunkban vagynak. Az a' hős kit említesz, még a' böszég' kebelében-is mértékletes lett volna, míg Penelope kérői, kik tsak rostélyos

petsenyét ettek, még a' szegénységnek közepette-is tékozlók voltak. "

Egy Néptribunus, ki a' vendégek¹ számában volt, sietve megragadta ezen alkalmat, mellyel nép-kény vadászó gondolkozását mutogathatta. „Hogy-hogy! így szólla hathatós hangon, vallyon sajátunk-nak tarthatjuk é gazdaságunkat, midőn olly sok szegény polgárokat látunk körülöttünk nyomorogni? vallyon nem ezeké-e igazság szerént a' mi bősé-günk; 's hogy az emberiségről ne szólljak, nem kellene-e már tsupán okos vigyázásból-is, bőkéz-zel osztogatnunk nekik azt, a' mit szűkölködések tőlünk igaz jussal kívánhat? De a' helyett, hogy ezt tselekednénk, inkább esztelen kérkedékenysé-günkkel kikatzagjuk a' szerentsétlent. Mai napon Romában ötszáz házak számláltatnak, mellyekben egy mázsa nehézségű ezüst tálok találhatnak! * Tá-vol van tőlünk az az idő, mellyben egy Consul tsak két hitvány ezüst poharat hagyott maga után ** 's még azokat-is az ipától kapta ajándékban egy dítsos éges táborozásból lett viszzatérésekor. Ki hin-né-el, midőn az illy pompásan megrakott asztalt látja, hogy egy még nem egészen száz esztendő's törvény tilt, a' vendégségben más szárnyas állatot az asztalra adni egyébb egy tyuknál, *** még pedig azt sem hizlalhat? " A' Consul tsendesen mosolygott 's minden egyébb felelet helyett, egy épen akkor el-metélt Fátzánból a' legjobb falatot küldötte neki; a' régi egyszerűség ezen buzgó védelmezője azt az örömnek legelevenebb érzésével 's kimutatásával

* Eppen Marius és Sylla' idejekben Plin. Hist. nat. XXIII, 11.

** Plinius XXIII. II.

*** Lex Fannia sumptuaria, a' mellyet Fannius Consul ho-zott 588 eszt. Ez 100 asra határozta-meg egy vendég-ség' költségét. Mint más törvények, mellyek a' költséget tárgyalták, ugy ez is alig jött gyakorlásba, mindjárt hamar feledékenységbe ment. Plin. X, 1.

vette, 's egyedül azzal foglalatostkodván a' mi előtte vala, a' beszélést másoknak engedte.

Nem sokára minden hús, mellyel az asztal megvolt rakva, eltakarítottatott, 's a' harmadik fogás vite-tett-fel, ez mindenféle részént még forró süteményekből és szebbnél szebb gyümölsből állott. A' vendégek poharai eltseréltettek, nagyobbak adatván nekik, és számos rabszolgák jöttek-bé a' Szálába agyagból égetett és Sámos szigetében készült nagy korsókkal. Ezek nagy gonddal bevoltak szurkolva, 's oldalaikon egy felyül-írás a' benne lévő bornak honját, 's mellyik Consul alatt lett szüreteltetését jelentette. Némellyikeken ez olvastathatott: *igyalok*; a' másikon: *szomjus vagyok*. Ennek látására a' vendégek' öröme rendkívül felelevenedett. „Oh melly boldog a' mi századunk! kiálta egygyik köz-zülök. Romulus az Isteneknek tejből adott itali áldozatokat. Numa tiltotta a' halottak hamvait borral öntözni; 's egy Római hadivezér, hogy egy fontos alkalommal győzdelmet nyerhetne, azt fogadta az Istenek' fejedelmének; hogy egynehány tsepp bort fog Oltáira áldozni; mi körülöttünk a' bor özön módra foly, * tiszteljük az elmúlt időt, 's örülünk a' jelenvalónak.“ Mindenek forrón tápsoltak ezen szók' hallására, 's maga a' Tribunus-is poharát tartván azt vallotta, hogy az Istenek' jótéteményeivel élni annyit tesz, mint őket tisztelni.

Lucius egy darabot tett előmbe egy lamposból, melly zöld páséton hozatott az asztalra. Kóstold-meg ezen Hybla hegyéről való mézet, monda, 's mond-meg ha fel-ér-é a' Hymettusival.“ Nagyon édes felelék én, de a' mienknek füszerességét nem egészen éri utól. Ne irigyeld ezen tsekély elsőséget hazámnak, mellynek hálaadatlan földje némelly terméseit különös jósággal felruhazza. Így Figéink

* Plin. X. 12.

jobbak a' Tuskulumiaknál. De más felől ti többekben fellyül-haladtok bennünket. Semmit sem hasonlithatik a' kalabriai szőlő gerezdékhez, a' sicziliai gesztenyéhez, 's az avelanumi dióhoz. Nints olly szép körtvélyünk mint nektek, 's az alma ollyan gyümöls, mellyet alig esmerünk.

„Igy osztották-el jótéteményeiket az Istenek, monda a' Consul; egy nép sints elfelejtve, de egy sem is ditsekedhetik minden kedvezéseikkel. Mindeniknek szüksége van a' másakra; 's a' kéntelenség még inkább öszszekaptsolja őket mint a' jó akarat. Carthagó a' magáról nevezett, 's olly jeles gránát almát adja, a' sárga baratzk Arméniából vette eredetét. Crétának Cyclonia nevü városa amaz arany színü körtvélyeket (birseket) ajándékozza, mellyek mind nagyságokért mind fűszeres illatjokért olly nevezeteseek. De miben lehet nagyobb külömbféleség, mint Bacchus' ajándékaiban? Italia, Görög-ország és Persia mindenik azzal ditsekszik: hogy ő ad e' részben Rómának legbetsebb adót; mind a' hárman vetélkednek az elsősen, mellyet mi egyszer egygyiknek másszor a' másiknak tulajdonítunk. Van itt, így szólla tovább Falernumi, Arvicziai, Cæcubumi, Leszbosi, Naxossi 's a' t. bor; mindenik régi és jó; de mindazáltal ollyan Myrhától és Nardustól illatozó borokat, millyeneket az elpuhúlt emberek leginkább szeretnek, nem fogsz itt találni. Szeretek barátim' társaságában a' természet' ajándékinak örülni, de tisztaságokat soha el nem változtatom.“ Kiki szabadon abból a' borból töltetett magának, mellyet fellyebb betsült; Lucius egy nagy pohár Leszboszit adatott magának, 's nekem nyujtván: kóstold meg, monda ezen bort, melly egy szempillantatig hazádra emlékeztet, hogy azután azt ismét veled elfelejtessen. A' poharat félig kiürítettem, 's visz-

szaadván így szólék: Édes Luciusom; óhajtasd' első része bétellyesedett segéld a' második' részének bétellyesedését eltávoztatnom,! oszd-meg barátoddal azon örömet, melyben őt részesíteni kívánod. "

Az asztal fölött soha sem szüntem-meg Syrusra figyelmeznem. Ez Ura' háta megett álván nagy szorgalommal és gonddal szolgált annak 's egyedül tsak annak. Legkissebb mozdulásaira-is vigyáztván előre eltalálta úgy látszott minden kívánságait, 's nem is hagyott időt hogy néki valami parantsoltatnék. Azt lehetett gondolni, hogy egyszerre elfelejtván mind idős voltát mind addig tett szolgálatjait, elevenebb volt a' körülötte lévő fiatal rab-szolgáknál. Azon szembe-tünő öröm, melyet ezen fáradságos szolgálatból érzett, akaratom ellen szomorúságot okozott bennem 's örömmel láttam, hogy Lucius is egyformán érzett velem.

A' vendégség vége felé a' Consul felkelt helyéről, „édes fíjam, így kezde szóflani, ma kezdéd futni az élet pályáját, azt akarom, hogy rajta első lépésed szembetünőképpen megkülömböztesse magát. Ezen vendégtartó asztalnál, melyre kezemet teszem, esküszöm, hogy első kérésedet fogom teljesíteni. A' választás melyet tész, fogja meghatározni, millyen vélekedéssel kelljen erántod lennünk. Szólj, ha minden gazdagságomat kívánod is, szavam szent lesz.“ Ekkor az ifju kellemesen elpirulván így szólla: „Édes Atyám tartózkodás nélkül élek jósággoddal; vajha választásom megnyerhetné javallásodat! Syrust szabaddá teszem.“ Minden vendégek forrón tapsoltak neki. A' Consul elérzékenyedve, mosolygott: „jól van, Lucius, így szólla, nem tsaltad-meg reményemet; illő hogy a' ki beléd minden jónak magvát hintette, az szedje első gyümölsét. Ditsérem háladatosságodat; tsak azért tar-

tóztattam vissza ma reggel annak kifakadását, hogy annál nagyobb erőt adnék. Ezzel Syrus felé fordulván így szólla: „add ide kezedet, hogy szabadságodnak ezen első bizonyosága téged vendégeink közé számláljon. Ülj mellém 's igyál az én poharamból.“ — De miképp fessek-le Syrus' örömének részegségét. Elkábultnak, zavarodottnak látszott lenni; lelkének heves indulatai ábrázatja' minden vonásaiban kimutatták magokat; melyje el volt szorulva, alig tudott lélegzetet venni, míg végre hirtelen könny-zápor omlott ki szemeiből; 's melly ékeszöllással birtak ezen könnyek! Octaviushoz ment, de a' helyett hogy annak kinyujtott kezét megfogta volna, lábaihoz esett: „úgy vagyon, így szólla, megváltoztattad sorsomat, végső napjaimra felderítetted a' boldogság' hajnalát; de te mindenkor az én méltó az én nemes szívü Uram fogsz maradni. Magam általamod neked azon jussokat, mellyekkel a' sors tégedet reám nézve felruházott; engedd-meg, hogy éltes szolgád tüzhelyed mellett halhasson meg; nem kíván tőled más kegyelmet, tsak azt, hogy hazáját még egyszer megláthassa.“ — „Hibásan gondolkozol Syrus, ettől fogva senkitől sem szükség szabadságot kérned; menny szabadon a' hová tetszik; seuki sem tartóztathat vissza; én téged Romai polgárnak nevezlek-ki, 's ezen szent név az egész világ előtt tiszteletben van.“ Azután a' vendégek felé fordulván „Barátim, tudjátok, monda, hogy tsak a' Censornak kell megmondanom, rabszolgámnak felszabadíttatását, ha azt megakarom erősíttetni; sőt hogy ezen előttetek tett kinyilatkoztatásom már maga is elégséges volna; de azt kellene hinnem, hogy nem tellyesítettem ezen hűséges szolgám eránt kötelességemet, ha tsak azt tenném vele, a' mit egyebek sokan, sokkal csekélyebb szolgálatokért is az övéikkel tenni szoktak. Magától tanultad édes fiam, hogy

a' Római szabad köztársaság kezdetében egy Vindicius nevű rabszolga, Hazánkat egy nemes szívű bejelentés által megszabadította, 's hogy ennek emlékezetére 's tiszteletére a' felszabadításnak azon neme rendeltetett, mellyet Vindictának hívunk, 's melly a' felszabadítottat minden jussainkkal megajándékozza. Illyen módon kell néked is tanítód' hűségét meghálálnod. Az, a' ki belőled jó polgárt formált, megérdemlette hogy polgárrá legyen. Vidd tökéletességre azt, a' mit olly szerentsésen elkezdettél; én tselekedetenednek tsak tanuja leszek."

Ekkor Lucius felkelvén így szólla: „Édes Atyám és mindenek kik vendégei vagytok méltóztassatok engem követni.“ Kiki sietett késérője lenni; maga előlment, Syrus mindjárt utánna, 's a' Consul a' többi nézők között. Elérkeztünk a' Prætor' törvényszékéhez, kit egy rabszolga a' dolog felől előre tudósított vala. Az Curulis székében ült; széke mellett mind a' két felől Lictorok, széke előtt pedig Jegyzők lévén. Lucius hozzá ment, 's Syrusra mutatván ezt mondá fennszóval: „azt akarom hogy ez az ember szabad legyen. A' Prætor a' rabszolgát függésének utolsó jeléül egy a' kezében lévő veszővel gyengén megtsapta, azután így szólla: "ki nyilatkoztatom hogy szabad vagy a' Rómaiak' módjára.“ Ezen szempillantatban egy Lictor a' felszabadulthoz menvén, kezét megfogta, 's vele magát megkerültette annak jeléül, hogy ettől fogva szabad lesz mennie a' hová néki tettszik.

Minekutánna a' társaság a' Prætorától búcsút vett, vissza ment a' Consul' házához. Syrus kevélyen járdalt a' Forumon, mint ollyan ember, kinek ettől fogva ott helyet foglalni jussa volt. Ekkor eszembe jutott az, a' mit elébb maga beszélt vala a' megaláztatásnak azon neméről, melly a' felszabadult rabszolgák' állapotjával Rómában elmulthatla-

nul össze van kötve. De akár azért, hogy az embereknek a' dolgokról való képzetek állapota változásával megváltoznak, akár azért hogy a' felszabadulásának igen bősülete való környülményei, az övét szembe előtt egészen más fényben mutatták, ő most nem látott egyebet, hanem csak új állapotjával való nyertességét.

Viszszatérése után a' házban Cnejus Octavius Syrus névvel köszöntetett. Béve szokás az, hogy a' felszabadultak, a' magok tulajdon nevekhöz régi Uroknak nevét és előnevét hozzáadják. Ők bizonyos tekintetben ennek familiájához toldattatnak, 's valószínűségi Clienseivé lesznek. Mindazáltal semmi esetben sem szabad nekik Uroknak feleségét leányát, vagy testvér-nénnyét vagy hugát feleségül venni. A' legfőbb hivatal, mellyet elérhetnek a' polgári *Ædilisek* hivatala. De gyermekeik egyéb polgárok gyermekeivel egygyenlők, kivévén azt, hogy az Ország' fő tisztségeire nem léphetnek, mellyekből mind addig kiváltak rekesztve. Ők magok teljes mértékben bírnak minden egyéb jussokkal, p. o. hogy a' Gyűlések által ítéltetnek-meg, meg-nem vesztőztethetnek, 's kínzással nem vallattathatnak. Voltak a' mint hallottam olyan Rómaiak, kik főben járó vétekkel vádoltatván rabszolgáikat felszabadították, hogy azokat kínzással ne lehessen valatni, 's az által tőlök az Urok vétkét meg ne lehessen tudni.

Holnap az új polgár a' Censor előtt jelenik-meg, ki őt Laistromába beírja, értékét feljegyzí, 's a' helyet mellyet a' Római nép között foglalnia kell tudára adja. A' felszabadultak mindenkör a' városi Tribusokba irattatnak, 's különösen az Esquilinusiba. Fontos szolgálatok, tisztességes magok viselte és értékek' szaporodása által fellyebb való osztályokba léphetnek. Még egy vallásbéli Czere-

monia van, mellyet a' felszabadultnak véghez kell vinni, 's mellynek véghez vitelére már ma nintsen idő. Holnap korán reggel Lucius és én Syrust Ferroniának a' felszabadultak véd Istennéjének Templomába fogjuk késérni, kinek ezek a' hajokat szentelik, 's annak Oltaráról a' szabadság süvegét nyerik.

Szerentsés Syrus! a' te nyomoruságodnak már vége van; az enyim talám még tsak most kezdődik.

19.

A' Moldvaiak és az Oláhok.

(Egygy angol Utazó leírása után.)

Nem könnyen találhatni Moldva-országhoz hasonló nagyságú tartományban, annyi különféle Nemzetet, mint itt. Moldvaiakon kívül laknak ezen tartományban Görögök, Serbusok, Bolgárok, Lengyelek, Kozákok, Magyarok, Németek, Örmények, Zsidók és Czigányok.

Az eredeti honosok Moldvaiak, kiktől *Cantemir* Moldvai születésű Író így szól: „Úgy látszik, a' vakmerőség és kevélység Moldva' lakosával veleszületik. Ha jó lova és jó fegyvere van, első embernek tartja magát e' világon, 's hiúsága' fellobbbanásában a' legretteneteseb uralkodónak is hadat izen.“ — A' Moldvai — közönségesen véve — bátor, sőt vakmerő és viszzálkodó is; de valamint

könnyen felindúl, szintolly könnyen lecsillapítható is ő. Hazapolgárok sőt katonák is nem ritkán vagdalkoznak egymás közt, korbáccsal és bottal. Ha valaki az ő karddal kezdett vagdalkozását félbeszakasztani próbálná, legkeményebb büntetésnek fogná magát kitenni. A' Moldvaiak igen tréfásak, vig kedvűek, és nagy magok' megerőltetésébe kerül eltitkolni derült véralkatjokat (*temperamentum*), kivált mikor ennek ingerlésére alkalom adatik. A' barátkozást olly könnyen el tudják feledni mint a' gyűlölséget. Természetöknél fogva igen hajlandók az ivásra, 's néha egész napokon által is elisznak, kivált innepeken, vagy mikor kellemtelen idő van. Egyedül a' katonák isznak nálók égettort, vagy ha valamelly Moldvai bizonyos alkalommal innék is, csak ebéd előtt iszik abból egy pohárral. Kik első Moldvában és az Oláh-széleken laknak, szenvedélyes kedvellőji a' bornak. Verseny támadt egykor az eránt, ha valljon a' Moldvaiak e vagy az Oláhok jelesebb ivók? Felfogadván egymással a' vetélkedők, úgy határozzák magok közt, hogy a' *Fohschani* hidján jónének-összse, melly viz Moldvát Oláh-ország-tól választja. Itt addig ittanak, míg az Oláh a' sok bortól elázva, holtan a' földre rogyott. A' Moldvai, mint ivó hős, győzedelme' jutalmaúl nemesi rangot nyere Fejedelmétől. — Moldvában a' férjfiak jól értik a' nyilazást, és a' láncsavetésben is nagy ügyességét mutatnak. Csak nem mindég oldalokon függ kardjok; egyedül a' vadászok járnak puskával. Ellen-séget puskával megtámadni pulyaságnak tartják. — Lenemírható bátorsággal kezdik-el a'

csatát; de ez csak addig tart, míg a' második megtámadásra vitetnek, a' mikor t. i. egészen enyészve van bennök a' hős szellem; és ha másodszor is viszszaveri őket az ellenfél, akkor többé már semmi sem bírhatja őket arra, hogy az ütközetet viszont újra kezdenék. Néha a' Tatárok' fortélyát követvén, tettetik magokat, mintha vissza futamodnának, hogy így az ellensapatot magok után csalhassák, és hirtelen vissza fordulva szállhassanak vele szembe. Ezen ravaszság miatt az ellenség gyakran veszte-el olly győzödelmet, mellyet már egészen bizonyosnak tartott. Ha győznek, majd igen kegyetlenek, majd viszont engedékenyek; hanem mikor Török vagy Tatár az ellenségök, ditséretre méltó tettek tartják azt mingyárt megölni, mihelyt elfoghatják, és ha kíméletből ezt cselekedni valamellyik elmulasztaná, árulónak és hitetlennek fognák azt nevezni.

A' mértékletesség olly jeles tulajdon, mellyet a' Moldvaiak nem ismernek. Ha szerencsések, kevélyek; ha szerentsétlenek, akkor gyávák és csúsznak az ember előtt. *) Első gondolattal semmit sem tartanak nehéznek; de ha legkisebb nehézségre, vagy legcsekélyebb akadályra lelnek, azonnal elvesztik erejüket 's bizodalmokat, és nem tudnak magokon segíteni. A' Moldvaiak nem csak nem szeretik a' tudományokat, hanem gyűlölik mind azt is, valami azokkal legkisebb összeköttetésben van; a' szép műveknek még

*) Következésképpen nem bölcsek a' Moldvaiak; mert *Seneca* szerint: *Sapientem nec secunda evehunt, nec adversa demittunt.*

csak nevét sem ismerik. Azt hiszik ők, hogy a' tudományok elrontják az észt, 's ha valamely Tudósról van szó, azt mondják: az igen sok tudomány miatt megbolondult. A' tanulás — mondják ők — egyedül Papokhoz illik; és Laicusnak nem kell mást semmit is tudni, mint olvasni, írni, hogy nevét leírhasssa, és ökreiről, lovairól, juhairól lajstromot vezethessen, öneki minden más ismeretek feleslegvalók.

Mind a' Moldvaiak mind az Oláhok erősek és természetesek; azok is ezek is olly tulajdonsággal bírnak, melly őket különösen katonáknak jeleli-ki; mindennémű katonai gyakorlatokat bámulásra méltó könnyűséggel megtanulnak. — Az alsó Moldva' lakosai minden egyéb honosainál gyakorlottabbak a' fegyverben, mivel már régóta bizonyos háborús karban állanak a' Tatárokkal. Ugyan azért nyugtalanabbak is, és ha nincs ellentársok, kivél hartzolhatnának, akkor könnyen fellázadnak a' Felsőség sőt még a' Hospodár ellen is.

Valami a' vallást illeti, mind abban igen tudatlanok. Prædestinatiót hisznek, és azt állítják, hogy a' minden dolgok' fő oka minden embernek előre elhatározta élete' végtel-ját, és így az életet semmi sem tudja meghosszszabbítani vagy megrövidíteni. Ezt ők olly erős meggyőződéssel hiszik, hogy a' legdühösebb csatába is belérohannak, legkissebbé sem gondolván a' következtésekkel. Felső Moldva' lakosai, kik nincsenek annyira fegyverhez szokva, szelídebb characterűek; valóságosak egész a' fanatismusig; azért ott igen sok templom, Klastrom és remetelakás van, mellyekkel a' hegyek szinte elborítatnak. Ezen

Moldvaiak mindég hű jobbagyai voltak a' Hospodárnak, 's ha valamikor zürzavar és zenebona volt köztök, azt a' Boyárok indíták. — Törököt, Örményt vagy Zsidót megölni nem tartják véteknek a' Moldvaiak; közönségesen tolvajoknak nem mondhatni őket, jóllehet a' kik Tatár-ország' szomszédságában laknak, minden gondolkozás nélkül rabolnak, különösen oroznak a' Tatárok körül, mivel azt hiszik, hogy ezektől csak a' magokét veszik-viszsza.

A' falusi nép' öltözete egy hosszú durva posztó köntösből áll, melly szorosan a' testhez van alkalmaztatva, 's bő újjai vannak. A' Polgárok, Kereskedők, és a' Boyárok mentét viselnek. Ez az öltözet könnyű, bő, 's a' tagok' mozgását nem akadályozza. — A' lovaglás egygyetlen egy kedvencz-gyakorlások. Az év' szebb szakában lehet sok olly fiatalokat is látni, kik török szokásként Djerit-hajigálásban szeretik magokat gyakorolni. A' nemes ifjak, kik vagy a' Provinciákban, vagy a' Hospodár' udvarában készítik magokat hivatalokra, latin- franczia- és olasz-nyelveket is tanulnak, de csak igen kevesen mennek a' nyelvtanulásban elő. A' Papok' Morálja 's Aristoteles' Philosophiája azon kútfők, mellyekből ismereteiket merítik.

Az Oláhok közönségesen véve, elevenebb characterrel bírnak mint a' Moldvaiak; több ész is látszik bennök. Nagyon vendégszeretők, 's noha szegénységben élnek, még sem tagadják-meg soha a' befogadást, ha valamelly idegen náluk szállást kér. Három napig magának és lovának igen pontosan gondját viselik, a' nélkül, hogy azért legkisebb bért is

várnának és elvennének. Tsupán Vaslui' lakosait kell e' tekintetben kivenni, kik nem csak bészárják ajtajikat az idegenek elől, hanem mihelyt valamelly útagót sejdítének-meg, azonnal betakarják magokat holmi rongyokkal, hogy attól alamizsnát kérjenek.

A' Moldva- és Oláh-fejérszemélyek alkalmas szépek; szép ábrázat ékesíti őket, de az többnyire halovány. Kevésnek van szőke haja, leginkább barna hajúak; szemeik feketék, 's csupa vidámság és tűz ragyog bennök. Ambár ezen tartományokban nincsenek a' fejérszemélyek olly szoros őrizet alatt, mint a' Törökknél, még is csak igen ritkán látni őket publicus helyeken, mivel ők ezt csak az alsó rendűekhez tartják illendőbbnek. Ezen két országban a' Szép-nem a' szelidség maga. Annyira bírja szívöket a' szelidség' indulatja, hogy sklávjaik szülejiknek, férjeiknek, sőt kedveseiknek is; a' Moldva- és Oláh-Szép-nem semmi más törvényt, semmi más akaratot nem ismer, mint a' férjfiakét. Ha a' férjfi beszél, az aszszony remegve közelít ahoz, kezét csókol neki, 's bocsánatot kér tőle. A' Szép-nem' nagyobb része sem olvasni sem írni nem tud. Moldva- és Oláh-országban, néhány szót kivéve, ugyan azon egy nyelven beszélnek, melly leginkább a' latin nyelvből származik *).

N. A. KISS SÁMUEL.

*) Igen sajnálom, hogy a' melly nyomtatványból ezen interessáns leírást fordítottam, sem azon ángol utagó' neve, sem utagásának ideje nem vala megjegyezve.

20.

Állati érzések' befolyása a' lélekre.

(Schiller után.)

Midőn már a' lélek egy nemesebb ösztön' titkaiba beavattatott, megvetéssel nézne alá társának (a' testnek') mozdulatira, 's nem könnyen fogna a' physical élet' alacson vágyainak áldozni, ha őt arra az állati érzés (thierisches Gefühl) nem erőltetné. A' Mathematicust, ki a' végetlenség' tartományaiban kalandoz (schweift), és az abstractio' világában a' valódi világot elálmodja, felriasztja intellectualis szendergéseiből az éhezés. A' Physicust, ki a' Nap' systemájának műszerét részekre osztja, 's a' bolyongó csillagzatot a' megmérhetetlenségen ált kíséri, egy kis töszúrás visszarántja őt saját anya földéhez. A' Philosophust, ki az Istenség' természetét akarja kifejteni, 's azt véli, hogy ő a' halandóság' korlátain álttöre, egy kis hideg éjszaki-szél, melly az ő roskadó kunyhóján keresztül suhan, visszavezeti őt önmagához, és megtanítja arra, hogy ő csak egy boldogtalan középvalóság a' barom és az angyal között.

Éhség és mezítlenség tették az embert elsőben vadászszá, halászszá, pásztorrá, földművessé 's építőmesterre. A' kény, háznépeket alkota, 's az egygyes ember' bátortalansága

gyarmatokat állíta-összsze. Itt lettek a' társasági kötelességek' első gyökerei. Nem sokára szegénnyé lön a' szántóföld a' nevededő embercsoportnak, az éhség elszéleszté meszsze climákba 's tartományokba, mellyek a' tapogató szükségnek kinyilatkoztatják a' magok' termékeiket, megtanítván az embereket egyszerű'smind a' földművelés' újjabb és tökéletesebb módjára, 's az a' körül magát előadható ártalmas következtetések' elhárítására. Illy egyes tapasztalások traditiók által eljutának a' nagyatyáktól a' késő unokákhoz, és még kiterjedőbbekké lettenek. Megtanulták, miként lehet a' természet' sokféle erejét önmaga ellen haszonra fordítani, viszont új környülményekre alkalmaztaták azokat, és így találták fel az egyszerű 's igen hasznos mesterségeket.

Az illy mesterség és találmány mindég csak az embernek, mint állatnak, javára történt ugyan, de mégis az erőnek gyakorlása, mégis az ismeretekben való nyereség volt annak következtetése. Azon tűznél, mellynél a' még durva természeti ember a' halait megsütötte, nyomozgatá későbbben Boerhave a' testek' keverékét. Azon késből, mellyel a' vadember vadhust metéle, találta-ki utóbb Lisnet azt a' kést, mellyel a' férgek' nervusait is megmutatta. A' melly czirkalommal elsőben csak holdföldeket méregettek, azzal Newton az eget és a' földet mérte-meg. Így kényszeríté a' test a' lelket azon történetek' vizsgálására, mellyek magokat ő körülötte előadják; így tévé az emennek a' világot, érdeklővé, fontossá 's szükségessé. A' belső 's munkás természet' ösztöne, az anyavidék' szükségeivel párosúlva, megtanítá törzsokatyáinkat a' me-

részebb gondolkozásra, 's számokra olly házat talált-fel, mellyben ők, csillagok' vezérlése alatt, folyóvizeken és tengereken bátran útnak és új zónákba evezének.

Itt viszont új veszélyek, új szükségek, új termékek, 's a' lélekerőnek új munkálódásai. Az állati-ösztönök' zavarodása fellátja egyik gyarmatot a' másokra, a' durva érczből kardot készít, hőseket és despotákat teremt. Városok erősítetnek, országok állítanak-fel; országokkal együtt polgári kötelességek és törvények, művészségek, számok, törvénykönyvek, Papok és Istenek.

Már most a' szükség fényüzésre fajúlván-el, minő megmérhetlen mező nyílik-meg szemünknek! Most a' föld' erei szorgalommal kikeresgéltetnek, megjárják a' tenger' fenekét is, virágzik a' kereskedés és az utazás. Keletet nyugaton, nyugatot keleten bámulják; a' külföld' szüleményei mesterséges egek alá szoknak, és a' kerti mesterség, a' világ' többi részeinek productumait *egy* kertben viszi össze. Művészek eltanulják a' természet' mestersegeit, a' hangok meglágyítják a' vadakat, szépség 's egyetértés az erkölcsöket és ízlést megnemesítik, 's a' művészség tudományra 's erényre vezet által. „Az ember, (úgymond Schlözer), ez a' hatalmas Al-isten, kősziklákat alkot a' rónából, tengereket lecsatornáz, és hol előbb hajókáztak, ott most szánt, vet, arat. Csatornák által világrészeket és tartományokat elválaszt egymástól, összeviszen folyókat, és homokpusztákra vezeti azokat, hol a' sivatag vidék mosolygó mezővé válik; elrabolja más világrészek' termékeit, 's önn climájába teszi azokat által. Még az éghajlat,

Levegő 's időjárás is engednek az ő hatalmának. Minthogy erdőket kiirt és mocsárokat kiszárít, vidám ég mosolyg felette, nedvesség és köd elenyésznek, a' tél gyengébb 's rövidebb lesz, a' folyók már nem fagynak-be. Finomabb leszen a' lélek is a' finomabb éghajlat alatt. — A' haza foglalatostoktatja polgárait azzal, mi az életre szükséges. Munkásság ad az országnak bátorságot, belső 's külső nyugalmat, melly a' gondolkozónak és művésznak gyümölcsöző alkalmat ad kezébe, 's így lön Augustus' időkorá arany-időkorra. Most a' művészek bátrabban és akadéktalanul emelkednek fellyebb, a' tudományok tiszta világosságban jelennek-meg; a' természettörténet és természettudomány feldöntik a' babonás balvélekedéseket; a' történet az elővilág' tükörét nyújtja, 's ekkor a' Philosophia mosolyog az emberek' bolondságain. De midőn már most a' fényűzés puhaságra 's tobzódásra változott, dühösködni kezd az emberek' csontaiban, és ragadó-nyavalyákat szül, mellyek az athmosphærá-t is megmérgezik, akkor siet a' szorongattatott ember, a' természet' egygyik országától a' másikhoz, az enyhét-adó szerek' kinyomozása végett; feltalálja most a' Chinának isteni kéréget, kiássa a' hegyek' gyomraiból a' hatalmas erejű mercuriust, 's a' napkeleti mákból kipréseli a' becses nedvet. A' természet' legitkosabb szugolyai kikerestetnek; a' Chemia eldarabolja legutolsó elemeikre a' productumokat, és saját világokat teremt magának; a' természet-történet gazdagítatik; Swammerdam' mikroskopicus nézése megfogta a' természet' járását. Még messzebb haladott az ember. Szükség és újság-

kivánás a' balvélekedés' korlátain áltszökének; bátran veszi kezébe a' kést, 's a' természet' legnagyobb remekének, az embernek testalkati mivoltát tanúlta-ki. Így kell annak, a' mi legroszszabb, segédül munkálkodni arra, hogy a' legnagyobb cél elérettessék; így kelle minket a' nyavalyáknak és halálnak arra kényszeríteni, hogy Orvoshoz és életforráshoz folyamodjunk. A' döghalál képezé számunkra a' nagy híró Hippocrateseket és Sydenhamokat, valamint háború szülte a' Fővezéreket is; 's a' szerelem' uralkodó nyavalyájának köszönhetni az orvosi ízlésnek egész reformatióját. *)

Nemes-Apáthi KISS SÁMUEL.

21.

Fáj a' Szívem.

(Egy Román Plánum nélkül.)

Megigazítá tollát, tentát tölte kalamárissába, székét közelébb 's jobban helyheté Író-asztalkájához, még egyszer simára dörgölé a' mély gondolkozás' ránczait homlokán 's írni fogott. Ekkor kopogtak az ajtón, 's Czapai Úr, legvigabb embere falujának jó reggel kívánás közben lépe-bé.

*) Schiller ezt az értekezést húsz évvel írá előbb, mint a' Parnaszszon ragyogva megjelent volna.

„Engedelméből,“ így szoll itt tobák szippantás közben valamelyik tudos Olvasóm, „de itt néhány nagyon ’s érdeklő kérdések maradtak fejtetlenül: ki készült az iráshoz. Kihez lépe-bé Cz. Úr? Az értetlenségeket nem kellene szaporítani. Ugy is kemenczét lehetne már fűteni azon könyvekkel, melyeket minden becsületes Olvasó’ illy panaszszal kéntelen félre-vetni: Nem értem, és nem értem!“

Igen is igazságos az Úr’ kérdése; töstént felelni is fogok. De méltóztatott talám a’ czímlapon olvasni, hogy Románom plánom nélkül készült; innen sok kérdései lehetnek még a’ munka folytatában hozzám Uraságodnak, melyekre ha mind feleletet adni kényszerítetem, úgy Románom csupa kettőnk közt tartandó dialogból fog állani — quod Deus avertat! — Nézze csak milly türehetetlen ama Kisaszszony: mi lesz vége Románomnak? ’s itt e’ gyönyörű Aszszonyka már is haragos szemeket vet Uraságodra, miért zagyvala belé mondokájával dologomba. Én senkinek, kivált a’ szép Aszszonyoknak kedvét szegni soha sem szoktam; azért ez úttal semmit jobbat Kegyednek nem ajánlhatok a’ tisztes halgatásnál.

Az az Író, kitől munkám elején szó van, sem több sem kevesebb, hanem egy szerelmes ifjú Vidori vala. Néki vig elmét, vonzó nyájasságot ada a’ természet. Kedvelték, őt a’ társaságokban, hol kivált midőn Czapai Úrral egygyütt lehet, maga a’ megtestesült bánat is kaczajra fakadt volna. De két héttől fogva mintha más lélek szálta volna meg, komor, szótalán, méléző lett, nem hangza-le egy lány tréfa is ajkairól, ’s csak magára szerete bolygani. Az egész falu vette észre e’ változást, okát mindenik tudni kívánta, de hiába, mert ő, mint a’ sokszor üzőbe vétetett erdei

vad a' szaglászó ebek' hajtását, olly okosan kikerült minden kérdezősködést. Vidori búsul, ez volt a' napi újság, miért? „Megfogom én tudni,“ mondá Czapai, 's egy reggel éppen ezért nyitá bé Vidori ajtaját.

Isten hozta, Bátya, soha jobb órában nem kereshetett volna meg — e' szókkal sieté Vidori ölelésére a' bélépőnek.

Czapai. Talám éppen valamelly fontos dolgosában vagyok akadály?

Vidori. Tellyességgel nem; még az esik jól, hogy akadályoztatom.

Cz. Különös. Az emberek mindnyájan az akadályokat elhárítani, a' gátokat kikerülni szorgalmatosok, 's Kegyed éppen a' célra nem vivő akadálnak örvend.

V. Cél most nincs szabva előmbe.

Cz. Hát a' toll, a' papiros, e' ránczba szedett homlok, e' tudós komolyság képén, nem azt mutatják-é, hogy valamit írni akar?

V. Igen is.

Cz. Hát író! lehet-é képzelni, ki munkájának egész menetelét, kezdetét, végét előre mint egy miniatürben lelkében le ne rajzolja? hogy előre ki ne tegye a' cél, a' miért 's a' mire tollat foga kezében?

V. És éppen olly író! lát maga előtt, ki mind ezeket előre elgondolni restelte, hanem csak leült és írt.

Cz. Ha, ha, ha! Szeretném az illy könnyeden készült munkát látni. Különös ifjú, hogy gondolatjai' árjától hagyja magát minden plán nélkül ragadtatni, mint egy habok közzé dült török.

V. Imhol van! — 's kezébe nyujtá e' töredéket:

„Meddig fügsz a' pókhálózott fogas' vas horgán öblös kürtöm? Rég elhalt a' bivaly, fekete, mint az üst' korma, de emléke fenn csillog bened. Olly gyönyörűn recsegett belőled a' hang, mint a' medvék' hármóniája a' fenyvesek' éjjén. Miért fügsz hát most illy feledve? Zengd inkább tetteit a' hatalmas Vaskarúnak meszszi világra, hogy a' hazatérő tehenek' bögése némuljon-el tördelt rekedésidre.“

„Mi lárma zajong a' sárlepte útszán hasonlatos a' cseresnyét szemelő seregély raj 'sibajjához. Pista a' vaskarú tör ott elő, mint a' hegyoldal' meredekén legördülő szitróm; szemei, mint két tüzkerék, ontják a' szikrát, szájából bór lángot okádik, 's a' terengették' özönje dorombol.

„Sokak ellenjei néki, körül fogják, mint méhek a' dühödött medvét. De dorongja süvölt-fenn, sok vérpatak csordul utánna a' betörött főkből. Utat az erősnek!“

„Kicsoda mer hozzá közelíteni? Darabos Palkó jön a' veres arczal. Izmos markában görcsös somfabot. Nem rettegi őt sem a' Vaskarú. Mint két bika a' homokos téren úgy zúdúlnak egymásra. Minden szem meredten nézi a' küsdöket, 's haja borzad a' közeláltnak.

„Harsogj kürtöm, mint szélmorgás a' kísértetes éjféلكor. Győz Pista. Vas karja' dobását ki nem álhatja Palkó. Kettétörik a' görcsös somfabot, 's Palkó, mint rothadt fűz a' földre gönnyed — “

Czapai. 'S csak eunyiből áll? tám ennek folytatásán törődés tevé olly mélézóvá, olly fejthetetlen mesévé minden barátjai 's barátnéji előtt?

Vidori. Barátnét a' szó' legelvontabb értelmében csupán egygyet óhajtok, kinek érzései édes ősz-

hangzásban légyenek az enyimekkel, kit olly rokon tűz hevítsen irántam, millyennel én lángolok érte!

Cz. Vagy úgy! — talám valami szerelmi historia?

V. Nem éppen, csak a' szívem fáj!

Czapai, kinek meg lehet adni, hogy igen jól érté a' vallatás' mesterségét, most minden ékeszöllásával felsült. Vidori, mint egy megátalkodott gonosztévő, olly makacsúl halgata. Viszsaült asztalkájához, 's tollával néhány betűt firkált egy levél' tiszta felére. Czapai sétált, 's egész Demosthénii tűzzel mutogató a' halgatás' káros voltát, kivált a' szívet illető dolgokban. Ígéré, hogy mindent elfog követui, kész lesz eget poklot összeveszteni 's ismét kibékeltetui, csak hogy barátja' baján segíthessen. Mind hijába, Vidori úgy ült, mint Hárpokrátés. — Néhány óra múlva szájról szájra szált egész faluban e' hír: Vidorinak szíve fáj; de miért? azt sem Komám Aszszony édes Ötsém aszszonymnak, sem a' Majorosné a' Tekintetes Ifjúaszszonymnak nem tudá megmondani. Czapai százszor is megesküdt egygy órában, hogy néki, törik, szakad, meg kell tudni: mi bántja barátja' szívét? —

Szívfájdalom, legkinosabb betegség a' nap alatt! Kiszárad a' ró'sa, ha féreg dúl keblében, leroskad a' czimeres tölgy, ha rothadás odvasítja törökét, 's az ember ne érezze, ha benne az a' parányi portéka, mellynek jól-léte annyira alapja földiboldogságának, hogy csupán a' belőlle származott édes érzések lehetnek annak alkotó részei, szenved, 's az epedés' kinjai közt dobog? Hidje-el, édes Aszszonykám; hogy minden kényszerített öröm, melly nem szívből ered, csak ollyan, mint a' néhány virágból szívott méz, arany színűnek 's nektár

ízűnek tetszik, pedig keserősége mián nem lehet elnyelni. Ha volt néha olly bús órája, mellyben szép szívet egy futó nyilallás hatá-keresztül, úgy bizonyára győző erősségeimre nem szorúlt azon igazságra nézve, hogy milly keserű annak élete, ki szünetlen mejje' bal oldalából nyögi-ki jajjait. Nem fogja, reméllem ellenzeni, ha ezen nevezetes betegség körül, mellyben csaknem minden ember 15-ik évi korától 30 's néha 60-ig is sinlődik, tett orvosi észrevételeimet előadándom. Nékem ugyan, mint Hókezeséged előtt is tudva van, egygy orvosi Kartól sincs Diplomám. Azomban, minthogy a' szívfájdalom nem is a' testi epidemicus, chronicus 's több más legio nevű rendetlen nyavalyák' száma közzül való, hanem olly csudálatos betegség, mellynek kinjait nagyobbára a' lélek szenvedí, orvosoltatása pedig csupán a' test által esik-meg; én is elmondom róla, a' mit tudok. 'S ha Kegyed is édes mézes ajakú Aszszonykám, saját tapasztalásait gyenge észrevételeimhez hozzáragasztani, 's midőn pseudo orvosi pályám' göröngyein tántorgani kezdek, segéd-kezet nyújtani méltoztatik; bizonyosan jó véget ér igyekezetem. Az egygyesült erő többet győz, akarmilly bajost könnyebben kivihetővé tesz, mint a' rideg magányos erőlködés. Egygyesítsük hát erőnket ez új orvosi pályára, mellyen legalább rhabarbarás borostyánok nem teremnek. Én minden ditsősséget örömet átengedek Szépségednek; 's nem irigylem, sőt ezerszeres lesz örömöm, ha a' világ úgy érez, mint én, 's Kegyedet leggyönyörűbb, legügyesebb, legbájosabb 's legelmésebb Aszszonynak fogja mondani. Részemről elegendő jutalom lejénd az a' csók, mellyért ró'sa ajkainak esedezem.

Nevei e' betegségnek: Szív fájdalom, édes kín, czipria' igája, lelki bodúltság, méléző kórság, ab-

rándozó álmadozás alva és ébrent, sóhajtati forróság, száraz szomj, könnyés égedelem.

Jelei: Kezdetén e' nyavalyának a' beteg inkább vig, mint bús; szerelmes dalokat dudolgat, táncz-nótákat füttyöl; karjait gyakran terjengeti a' levegőben, mintha valakit ölelni akarna, 's ezen érzékeny nyújtodzás közben egész lelkéből felsohajt; sétálásait mindég valamelly bizonyos ház felé, 's mindég ugyan egy útszán teszi, jele, hogy a' nyavalya erőt vett 's terhesedik: — Már most minden reggel verseket ír, azokat nagy Páthoszszal declámálja; esténként szereti a' hold világón járkalni; sóhajtásai sűrűbbek 's csaknem egymást érik; szemeit vagy égre vagy földre mereszti; kerüli a' társaságokat; az elvont magányos berkek, homályos setét lugosok, a' kertuek legfélrebb sűrű szilvafás szegletei, viz omlások legkedvesb mulató helyei; étvágyja rendkívül kezdi gyötretni, orcája néha igen pirosra gyúl, néha igen zöld színt vált; a' hideg vizet örömezt iszsza, ha bort kezd inni, jele a' gyógyíthatatlanságnak: midőn órákig szótlan ül a' legvigabb társalkodási körökben, fejét térdére könyökölt kezében nyújtatván; gyakran törli homlokát, mellyen egy csepp veriték sem izzad-ki, 's már ekkor kezdi sutogni legmeghittebb barátjainak, hogy néki szíve fáj! —

Jelentései: Ha galambokkal álmodik a' beteg, van egy mákszemnyi remény gyógyulásához; de ha éjjel szünet nélkül forog ágyában, 's álmaít titkolni kezdi, már keményebb 's izgatóbb szerekre van szükség. Paroxismus csupán akkor szokta bolygatni a' beteget, midőn szép leányt vagy aszszonyt lát, 's ez annál terhesebb, mennél kedvesebb a' látotttárgy. Előjelei a' Paroxismusnak: a' beteg előbb szeliden epedve simúl, majd érezhetőleg lapúlva súrlódik a' megpillantott Széphez, most lágyan majd

erősebben szorongatja karjait, hevesen kap kacsójához 's egy forró csókot nyom reá, 's ekkor következik a' paroxismus' leglángolóbb momentuma, az Imádottnak hévvel való átölelése.

Okai: Külömbözők lehetnek; egy pár szép szem 's annak szerelmet lángzó bájságára, egy teli mejj 's annak két paradicsomi hóhalma, egy meztelen fejr nyak, vagy irigy fátyol fedezte vállak, egy kövér szemet 's szívet ígésző termet vagy egy karcsú derék, egy gazdagon csipkézett hószin főkötő koronázta Diána-fő, vagy egy hosszszű fürtökben leloggó haj fedezte Didói-homlok; egy kétes mosoly, egy olvasztó tekintet, egy lágy készszorítás 's több illy, ez vagy amaz érzéket csiklandoztató mozdulatok. 'S minthogy minden érzékek a' szívvvel olly szoros öszszeköttetésben állanak, hogy ennek híre nélkül semmi is őket nem érdekelheti: innen, ha a' szem egy felséges alakot lát, kinek bájos tekintete a' köszírtet is olvadásba hozná, tüstént érezni kell azt a' szívnek is, mellyben egygyik vágy a' más nem könnyen teljesedhetőt költvén-fel, következik az epedés, nyugtalan gondolkozás, kétes remény, tünődés, ábrándozás, sóhajtozás, 's végre szív fájdalom.

Orvosságai: Az Orvosoktól közönségesen gyakoroltatni szokott Praxis szerint, minden nyavalya' orvoslásában legelőbb az azt szülő okokat kell megsze hárítani, 's aztán gyogyszert venni elő. De itt egész megfordítva kell banni. Itt az okok mentől közelebb hozattatnak a' beteghez, annál sikeresebben eszközölhető a' gyógyítás; sőt legjobb foganattal csak úgy eshetik-meg, ha maga a' betegség' okait magával hordó személy veszi curája alá az epedő beteget. A' Köznép az ígézést eleven szénnel edzett víz által való dörgöléssel szokta gyógyítani; e' nyavalyában is, ha korán kezdi cu-

rálni a' szép Aszszony vagy leány saját kecsesi által elkinzott betegét, a' mágnetikai készsorítások, súrlások, ölelések szemlátomást mutatják gyógyító erejüket. De ha makacsulni kezd a' nyavalya, 's a' szív legbelsőbb rejtégeibe ver fészket, akkor dupla dósisokban kell beadni reggel mint este, délelőtt mint délután a' következő áromásabb szerekből készült pilulákat:

Rp. Forró csókot tiz párt.

Édesgető szerelmi tekintetett egy kacsintással.

Hizelkedő biztató szókat lágy hangon.

Orcza czirogatást két kézzel.

Fülbe sűgást mindegyre. — Ezeket egy szives ölelésbe öszszetöltve, minden órában huszonnégyszer kell rázogatni, 's az édes báj' tűzénél gyönyörűség' lombikjába destillált öröm könnyekkel feleresztvén, adj hozzá:

Örök hűség' eskű spiritust hűsz cseppet, NB. ez minthogy könnyen repülő kényes szer, hogy annál jobban öszszetimporálódjék a' többi speciesekkel, — minden cseppet egy varás' csókkal kell lefojtani.

Édes reményt nem sokára.

Szem nyilat szívrehatót százat.

Szerelem czukros harmatot egy pár ró'sa ajakkal.

M. D. Pilula formában Nro. 1000.

S. „minden pillantatban hűsz szemet végyenbé a' patiens olly formán, hogy fejét apolgatónéjának hó keble' halmaira hajtsa, 's onnan égő tekintettel nézzen-fel szép szemébe.“

Szükséges szorgalmatosan takargatni zsebkendőkkel, smizlikkel vagy lilla-szín főkötő-pántlikával a' beteg' szíve és szeme tájját, ne hogy meghűlvén recidivázzék. Dietájára nézve tartsa-meg a' patiens: ehetik, ihatik akarmit, csakhogy az asztalnál vagy szemközt, vagy jobbján üljön szíve imádott Orvosnéja.

*Vidori Szerényinek!**Julius' 8-kán.*

Ollyan különösön vagyok, hogy ha magam
 képét kellene festenem, a' sok visszás vonások-
 ból bajosan ismernél reám, édes Barátom! Em-
 lékszel-é még ama délutánra a' Kolo'svári Népkert-
 ben, midőn az új tavasz' első Májuszi innepét
 ülte az örvendező népség, midőn egymás karján
 mi is ott ögyelgénk a' leggyönyörűbb álló és mozgó
 ember grúppokkal pe'sgő allékon? Tudod, milly
 csintalanul kacsingánk szemébe ennek és annak,
 milly gondatlanul 's ügybe se véve suhogánk-el a'
 legvigyorgóbb Szépség mellett, milly bátran köze-
 lítünk a' legigézőbb kellemekhez, 's szívünk még
 sem akada lépen? Ah! az egy volt öröm nap-
 jaim közzül, 's fájdalom, hogy csak volt! — Tu-
 dod, mint kacagták a' szegény Szilvásit az ő sok
 szerelmi galibájiért, mint gúnyolók örökös érzelgé-
 seit? Pedig szegénynek csakugyan igaza volt, mi-
 dőn a' veres Sál miatt nem alhata. — Mosolygód,
 miért emlékeztetlek a' múltra? Néked, elhiszem,
 könnyen áll a' nevetés; mert bohó szeszedet min-
 den Isten adta kielégíteni képes! De én éppen ta-
 lálom most töltöm-bé azon titkos hetedik esztendőt,
 mellyben a' természet-vi'sgálók' állitmányja szerint
 minden ember újjá lesz; mert más vért, más ér-
 zést 's egy beteg szívet érzek magamban. Oh
 ha itt lennél, ha kebledbe önthetném azon terhet,
 melly szívem' tájját annyira szorongatja! De irigy
 távol szakít tőled. — — — Lágy csend altassa
 porait, ki az írást feltalálta, az ő mestersége nél-
 kül ollyan lennék néked, mint Iskola-mesterünknek
 az ő punktátlan 'Sidó Bibliája, némán vesztegle-
 nek magányom porai között. Így legalább leveleim
 'ha nem mondhatnak is meg néked mindent, csak-

ugyan nem kívánják a' halgatás' leplébe göngyöltetni szövevényes sorsomat. Ólellek!

Vidori Szerényinek!

Julius' 20-kán.

Elébbi levelemből is gyaníthatád szívem bibéjét. Szeretek, Barátom a' bodúlásig szeretek egygy Aszszonyt! „Hm“ mondod órrfintorítva, 's miért nem Leányt? „Azért, mert a' Schiller Aszszonyérdemről irt verséhez csupán szerelmem tárgya ilhetik ideálúl. Oh midőn őt látom az egész világ előllem minden Leányaival, minden tarka cziczomás Szépségeivel szétenyész, csak ő marad egyedül előttem önn fényjében mint a' nap, hév sugárt lövelve belém. Mindég, még akkor is, midőn én gyermek, 's ő csak akkor felvirúlt hajnali kórban valánk, jól esett, ha pillantataimat rajta nyugtathatám; 's most, mikor ő, mint' egy dús keblű rósa, a' szépség' egész csúkos teljében virít, maradjak érzéketlen iránta? — Hasztalan hordod-elő újra meg újra minden filozófi okaidat: hogy ő másé 's a' más sajátját szeretni nem szabad; hijában magasztalod a' Resignatio' dicső voltát, én kinevetem minden erősségeidet, 's dönthetetleneknek vélt győző okaid' megczáfolására szerelmem hathatóságát állítom.

Láttad volna csak őt, ama felejtethetlen Vasárnap' délyestén, milly szívrabló helyzetben ült két barátnéja közt a' Zófán. Tömve volt a' ház több férjfiakból és ifjakkból, több aszszonyokból 's leányokból álló társasággal, 's ezek közt nem utolsó Szépségek lövöldözték szemnyilaikat a' complementirozó legényekre. De az ő önn-természeti színjé-

ben mosolygó alakja hódító tekintete, gömbölyű kövér Vénuszi termete annyira elhomályosítá a' kenderdőzés által magosított kecseket, a' büszke magashitt kellemeket, mint hold a' többi csillagokat. 'S ő ezen királynéji elsőségét számba se véve, olly nyugodtan, olly szelid lebecsátkozással, olly vonzó nyájassággal hánt mindennel, szállott mindeuhez, mint egy halandók' vigasztalására éghől szált angyal.

Távul, de szemben ültem velle; szemeim csaknem elnyelték mind azon imádandó tökélyeit, mellyek megannyi tündéri erővel ragadák magokhoz szívemet. 'S valahányszor az ő édesen néző sötét szép szemeiből, egygy olvasztó sugár ütközék szünetlen rajta nyugvó pillantásainba; mindannyiszor láb újjaim hegyéből a' vér forrón lövődött-fel főm' tetejére. Érzém milly boldog, kire ő hint szerelmi fényt, kire ő szerelme' égő tekintetével olly forrón, olly epedve néz, mint én reája!

Zálogosdihoz kezdénk. Már élte' Szeptemberébe lépett, de most is bohókás erű Miki Ur, volt a' játék elintézője. Hibázott ez 's amaz, gyűlte a' zálogok, 's végre megjelent az óhajtott kiváltás' ideje. Egygyik égett, 's egy pár csók oltá tűzét; más kútba esett 's egy szíves ölelés kíséreté, 's most az imádott Aszszony szólíttaték segedelemre. Ha lássad azon nemes mozdulatot, azon méltósággal tellyes még sem büszke hajlongást, azon könnyű felséges lépteket, mellyekkel egy vizbehálónak segítségére sietett, bizonyoson te is így kiáltottál volna fel: „nincs ez aszszonymnak párja!“ Mar nyilni kezdének rósa ajakai, sokan 's kivált én szívszakadva lestük az onnan kihangzandó boldog nevet, midőn a' Játék' gabogya véu Obestere előugrott, 's Aszszonykám' másnak szánt csókját erővel lecsókolá. Életemben legelébb ekkor érzem az irigy-

ség' nyögését mejjemben. A' lerablott csókot nem szántam volna körmeimmel lekarczolni szájáról a' gonosz Tobiasznak, 's haragom csak akkor múlt el, midőn a' zálogkiváltás' második sorában, magam levék szerencsés (oh Barátom, itt ki kell mondanom kedves nevét!) Széphegyi Luizát lángjai között forró pár csókkal kiragadni. Illy édes, illy idvezítő tűzben az ő karjai között, méz csókjaitól részegülten, örökre vágytam volna egygyütt égni véle. De a' komor Nemezis, ki az emberek' legvigabb időtöltéseiben is szereti, hogy minden az ő durczás etikettéje szerint folyjon, intett, 's nékem kelletlen kénytelen egy leányt kelle szollitanom égésem' oltására. —

Tölt és múlt !!! ... Látom minden öröm itt csak egy perczig tartó, 's az emberek még is olly gondatlanok annak éldellésében. Mohon lesik a' holnapi nap' feltünését 's a' márt használatlan hagyják lezuhogni. Ah nékem kevés 's talám éppen semmi módom a' jelen' használásában, nem izlelhetek egy cseppecske édest is, bár egy futó pillantatig általa, 's a' jövődre nincs 's tám nem is lehet soha egy vidám kilátásom?! Ezek valának gondolatim, midőn a' társaság osztáival őt a' nevezhetetlent házáig vezetém, vagy is jobban szólva, karján csügve úgy vitetém általa, mint az a' boldog méh, melly egy hó kéz szorította bokrétára száll. —

Vidori Széphegyi Luizához.

„Szép vagy!“ csak ezt tudám sohajtani,
Midőn a' Zófán szembe hű raboddal
Nyúgvál 's mosolygó tűz pillantatoddal
Nem szánál illy nagy lángra gyújtani.

„Szerelmedet búzgón óhajtani
Valyon szabad lesz, 's birni hó karoddal?
Szívembe nyugtot öntsz-é szózatoddal?
'S fogsz-é közel hozzád bocsájtani?“
Kérdém magamba; — 's gerjedő hevemnek
Mélyebben érzém csapkodásait,
'S hogy öröim nélküléd nem teremnek.
Elkínzott keblem' hánykodásait
Oh szánd! — ne tolj-el, ne hagyj elmerülnöm,
Ölelj magadhoz 's engedj istenülnöm! —

Ugyan ahhoz!

Ha szeretni vétek, úgy nincs nállamnál a'
föld' hátán kárhózatosabb gonosztévő, mert téged
szép Luiza, kimondhatatlanul szeretlek! Akarmit
beszéljenek az emberek, hogy szerelmemre átkot
kiált a' szokás' szava, hogy az illyes szerelmen a'
nemkedvezés' gyanúja szokott lebegni, nékem
mindegy; mert az emberek mindenről a' túlon túl
szeretik csevegni, 's nem született még olly szep-
lőtlen Virtus, melyre rágalmok' mérgét reá ne
fecskendenék. Szívem önn lelkiisméretem előtt 's
még előtted is, imádott Aszszony, kimentí magát.
Mit tehet ő arról, hogy benned annyi lángragyúl-
lasztó túlajdonok egyesültenek? Ne lobbanj hát
haragra szeretetemért; mert a' szeretet' ama nagy
parancsolatjának: hogy úgy szeressük embertársain-
kat, mint önn magunkat, leghivebb készséggel
csak akkor tudok engedelmeskedni, mikor téged
látlak, vagy reád gondolok. Luiza, Luiza! ha bár
század részét tudnád viszontagolni néked szentelt
érzéseimnek, bennem egygy angyallal többitenéd a'
boldogok' számát!

Ugyan annak!

Próbáltam erőt venni indulatomon, elfojtani gerjedelmemet, 's bocsásd-meg vétkemet téged is próbáltalak elfelejteni; de minden iparkodásom gyáva erőlködés vala. Nem törekszem hát azon szent tűz ellenére, melyet te gyújtál belém; küsdhetik-é a' bogárka az őt ragadó hullámmal? Néked, szép Luiza! húsz szívet is ha lenne örömet od'adnék; mert ez egyet még akkor is egyedül te bírtad, midőn nem tudám, tiéd volt 's lesz ez örökre osztozatlanul. Nincs egy pillantatom is olyan, mellyben nem te lennél tárgya gondjaimnak. Szent az ösvény nékem, mellyen járdalsz, kedves a' hely, hol mülatsz, paradicsom a' ház, mellyben lakozol. Oh miért nem bírok a' mesebeli tündérek' erejével, be örömet válnék egy porszemmé, hogy papucsodra ragadva csókolgathatnám lábadat?! Reggeltől estig, alkonyodattól hajnal támadásig' hozzád repeső szívem csak téged lát, téged imád alva és ébrent, 's szerelme' kinjait kebleden vágynak kisírni, 's ha ilyenkor elgondolom, milly nagy közfal, milly aczél kapuk választnak tőled, még akkor is, ha lélekzedet csak nem magamba szívom, milly sok akadály áll ellent, hogy enyim nem lehetsz, 's közzüllök egyet sem látok oszlani, legottan csüggedt lelkem kész öszszerogyni. Oh Luiza! csak tőled szólhat egy csepp harmat hervadt kedvem' virágaira, csak te adhatsz egygy istenórában enyhülést elgyötrött szerető rabodnak! — Ki is ne szeretne téged' midőn benned a' természet remekjét látja minden józan szem. Az a' bájos teli kebel, mellynek lilium halmain a' szerelem' tündérekéi szendergenek, az a' kövér minden hozzá illő tökéletes tagokkal diszes termet, azok a' deli téjhab vállak, azok a'

gömbölyű lágy karok, azok a' vida újjú gyöngé-
kacsók, azok a' kerek hajnali színben égő szép
orczák, mellyeknek patyolat bőrét magok a' Grá-
czyák csókolák olly gyönyörűvé, az a' kettészelt
legdicsőbb rósához hasonló édes száj, mellynek
bibor ajkain maga a' megtestesült Szépség rejti
csókjait, 's végre azok a' szerelmet mosolygó söté-
tét napok, a' te két szép fekete szemeid, mellyek
a' legnyiltabb homlokot büszkitő selyem szemöldök-
ök alól olly édesen kacsinganak, hogy a' holt
érzésbe is életet öntenének, milly könnyen hozzád
hodíták ez olvadó szívet, melly csupán egygyik in-
gerednek is tehetetlen lett volna ellent állani! Ké-
pedet akarám festeni, de bocsásd-meg tollam' erőtlensé-
gének, hogy vonásaidat csak félig meddig tudá
az imádott originálról lemásolni. Téged csak egy
Ráfáel' mesteri ecsetje rajzolhatna, 's még az sem
úgy, mint szivemben vagy lefestve. Itt, itt érzé-
sim' szentek szentében van bényomva a' te hív
képed, 's nincs olly erőszak, melly azt onnan ki-
törülhetné! —

Vidori Szerényinek!

Julius' 30-kán.

Ma látogatására valék imádott Aszszonykám-
nak egy barátom' társaságában. Magára leltük,
karszékén ülve 's Agláját olvasva. Beszélgetésünk
tárgya természetesen a' szép könyvek' olvasása 's
Aglája lett. „Nékem,“ így szólla Luiza szemembe
nevetve, „úgy tetszik, hogy a' mostani fiatal Írók
igen is szerelmesek.“ Mi természetibb, felelék, az
ifjúság' lángoló korában, 's mi boldogítóbb a' sze-
relemnél? — „Az ifjak kimentik egymást“ mondá
mosolyogva. „Egész Agláját szeretem,“ folytató

nyugodtan „de kivált két kis darab benne kedvelttem: a' régi szeretőhöz irt versecske 's a' Herepei Búcsu-dala, ezek' olvasása mindég jól esik szívemnek!“ Bizonyosan a' múltnak valamelly édes emléke teszi e' darabocskákat olly kedvessé szépséged előtt? — „Igen is viszszonez, volt egykor egy Barátom, kinek képét itt hordom“ 's szívére mutatá. „Ki tudja láthatom é valaha?“ — Oh Barátom! e' jelenést, e' csendes busongást, melly mint az esthajnal' halványulni kezdett pirulatja, ömlék-el arczulatján, ha lássad, ha tanúja lehess e' szép lélek' innepének, mellyet Barátja' emlékezetének szentelle!?!... — Igazán illett volna szájában a' Virág' „tőlem Barátom meszsze vagy“-ja. Boldog, ki e' nemes érzésű Aszszony' barátságára érdemesítetik, boldogabb, ki szép szívét bírhatja, 's ah e' boldog nem lések én tám — soha!?! —

Vidori Szerényinek!

Aug. 2-kán.

Vadászi Úr névi innepét ülte; mondám-é, hogy ő Luiza' férje? A' több vendégek' sorába én is hivatalos valék. Örömet mentem, ki is ne vágyna ott lenni, hol Luiza a' házi Királyné? Hoszszason ne kívánd e' nap' történeteit tőlem, arra egy minden gondtól üres játszi elme lehetne alkalmas, az enyim pedig, tudod mindég Luizával van teli. És itt, hol őt minden lépten nyomon látám előttem lebegni, tehetém é, hogy kívülle egyébire ügyeljek? Oh a' vigság' legzajgóbb lármájában, a' mu'sika lehangosb concertjében, az összeütt poharak' pengései 's siketítő tússal kísért üritései közben sem láték hallék semmit, és senkit rajta kívül. Mégis a'

kéntelen udvariság más Szépek körül parancsolá édelegnem, kik az innep' fényjét más 'ifjak' szemében bizonyosan nevelték, de nem az enyimben; mert valahányszor Luizára tekinték, mindannyiszor szívem' jайдúltáig érzém annak igazságát, mit valahol olvastam: „a' szekfü szép virág, de ki vágyna leszakítására, midőn ró'sát talál?“ Néha magam feledve hévvel ölelém-át a' jobbomon ülő leányt, mert Luizára tapadt nézetem olly csábulásba hozott, hogy őt hívém lenni mellettem. 'S ilyenkor elpirulásomban be szívesen buktam volna lábaihoz, hogy személlye' felségét másra ruházott vétkemért bocsánatot esdekeljek. De a' szín' hátuljában mindig olly hatalmas Acteurök figuráltak, kik miatt nem leheté hozzá közelíteni. Az innep' délútánja és éjje táncz 's öröm zajban tölt-el, mindent magával ragadott a' vigság' árja, 's a' több tombolók közt én csak ollyan valék, mint egy letört szárnyú liba, a' több vigan gágogók között. Hajnal felé az álmatlanság' bádjatt tekintete kandikált-ki minden szemekből, 's én sem bádjatt sem álmos nem valék. Luiza' homlokán az egész innep' folytában kényszerített derűtség ült, 's az erőltetett vidámság alól gyakran kitörtek a' kedvetlenség' beteg vonásai változó képén. Nem álhatám-meg, hogy midőn egykor mellettem elsúhanna, ókát ne kérdjem sokszori elszintelenedésének. „Oh olly rosszúl vagyok, sűgá hirtelen, hogy alig mozgok, de kedves vendégeimet nem akarom megzavarni!“ — Barátom, mit szolsz e' példátlan önnemtagadásra? Nézd ez angyali érzésű Aszszony nem gondol egéssége' változásával, nyűgta' feláldozásával, csak hogy kedves embereinek egygy öröm órát szerezzen. Oh hát nem méltó ő, hogy szívem örökös rabja légyen?! —

*Vidori Szerényinek!**Aug. 24-kén.*

Napról napra kinosabb lesz sorsom, édes Szerényim! Érzem nem soká vihetem, hogy alatta össze ne rogyjak. Látni, milly boldog, ki egy szíve szerint való Nő' karjain szenderülhet, nékem lelket zúzó látás; mert nincs remény, nincs kilátás, hogy valaha azt, kit olly forrón óhajtok enyimnek, birhassam. Oh Barátom! miért vannak annyi különös bonyolodások, szövevények, viszszonyok, annyi czeremoniás köteleztetések és kötelességek, annyi vas korlátokkal elzárt enyimek és tiédek az emberek' világában? Miért súgja a' más jussáért búzgolkodó illendőség legártatlanabb mozdulatainknak is ezt: „Nem szabad“? Igy kell elfojtani a' legszentebb lángokat, széttépni a' legkecsegtetőbb remény' bájvirágát csak azért, hogy másra nem magunkra kényszerítünk ügyelni. Oh be szívet vérző áldozatba kerül az önnemtagadás, csak azért, mivel még angyalruhába sem engedik béliopodoznunk a' más' Paradicsomába! Bizony, Barátom, a' resignatio ha Schillert tollal fested is csak resignatio marad, 's azért, hogy Arkádiában született, nem fog soha egy szívet is elcsábitani tudni.... Szerelem! Téged az emberek' boldogítására küldö az ég, 's hát csak nékem kell poklot termened? Mi haszna hogy szívem olly forrón, olly hévvel, olly tiszta tüzszel szeret, mint a' millyen hajdan a' Veszta' óltárán lángolt, ha viszont szerelmet annyira bálványozott Luizámtól nem remélhetek? —

Változásom itt mindeu szemet reám vont, egységem' gyengélkedését adám okául. Levegő cserélést, utazást javasolnak; de miként követhessem e' tanácsot, midőn ha csak láthatom is a' Gyönyö-

rút, egy cseppnyi csillapodását érzem szívem' tűz hullámjainak? Nem, Barátom! itt maradok, itt lábainál égek-öszsze önnlángjaimban, mint Féniksz; 's akkor talám nem fog sajnálni hamvaimtól egy könnyet, melytől újra éledjek!?!....

Luizához, Hajnalkor.

Most még te alszol, 's lelked' álmai
Múlt édes órák' kényjein lebegnek
'S a' ró'sa kőrből egy tündér seregnek
Lengnek beléd szelíd sűgalmi!

A' tiszta érzet' szent nyűgalmi
Bájkellemiddel szendén édelegnek,
'S boldog lepelbe búva szenderegnek
Érosz csókoltá kebled' halmi.

Oh bár felém is szállna álmadásod,
Szívedbe néha képem tűnne-fel;
Mint volt barátod bírnám olvadásod
'S helyette szép Szád' csókkal öntne-el!
Nem nyomna úgy, mint most, kín 's fájdalom
Éretted engem, édes Angyalom!

Vidori Szerényinek!

Deczember 9-kén.

Mellettem ült, 's csak az irigy fonál
Szálán biberkelt, melly kötőtőjére
Szorúlva néha rásímúlt kezére,
'S játszék szemének pillanásával. —
„El innen ezt! rég lángolásival
„Gondolj szívemnek!“ mondék, hó keblére
Remegve dültem, szám szájához ére,
Hagyá — 's eláztam áldomásival!

Méh a' most fejlő ró'sa' biborából
 Nem szív-fel annyi édest, mennyit én
 Kostoltam ajka' czúkos harmatából;

Lelkem lihegve szált-ki kényzetén,
 'S reá tapadva csókja csattantára
 Eljajdúlt; ah! — mert meszsze vágyhatára!

Vadászinénak szül. Széphegyi Luizának!

Deczember' 23-kán.

Régolta lesem, mi baja az én szívem szerinti Barátom Vidorinak? Kár lenne ez ifjú embernek illy korán, minden igaz ok nélkül, elveszni; mert hiszem benne sokat reméllénk, 's ez a' remény idő nap előtt, mint egy gondatlan fűtty oszoljon füstbe? Nő, ezt lehetetlen tovább szenvednem! Illy gondolatokkal, édes szép Aszszonykám, nyitám-bé ma Vidori' ajtaját. Őt felöltözve ágyában hanyatt szúnyadva lelém asztalán egy pecsételetlen levélke hevert. Velem született kíváncsiságomnál fogva láb-új hegyen oda ásonték, 's észrevétetlen végig olvasám. Képzelve örömet, egész bibéjét kitanúlám belőlle Barátomnak. Ez egy lamentatiós levél vala egy iskolai Barátjához, mellyben szerelmi boldogtalanságát szívreható szókkal írta-le. Tehát az én Barátom Vidori, édes Aszszonykám, tetétől talpig szerelmes Kegyedbe; mert hiszem itt falunkba más Aszszony Luiza néven nincsen; 's az is igaz, hogy Kegyed legszebb minden Fejérnépeink között. Charmant! nincs rossz gusztusza Barátomnak. De hát már ezen finom izléséért szerelme' áldozatjává legyen? Azt bizony, köztünk szó maradt legyen, Szépséged sem kívánhatja, ha csak vas szíve nincs, 's még úgy sem, mert a' tűznek még az aczél is enged. Földig hajtom hát magam', Angyali tekín-

tete 's csúkos főkötője előtt, szép Luiza, 's esedezem, nézzen irgalmas szemekkel szegény Barátom szivsebére, végye őt apoló szerencsés curája alá és gyógyítsa-meg! Ezen szíves indulatját a' Haza' és minden jók' nevében míg él minden nap ezerszer is megköszönni el nem mulatja

Szépségednek

alázatos szolgálja

CZAPAY ENDRE m. k.

Tollamnak nagy nyilallásával esik történetem' itteni félbeszakasztása. Pirúlok, szép Olvasóném, hogy bé nem végzett Románnal kén tetem néked udvarlani. Minden Románnak, hogy az szemet és szívet vagy vesét egyformán gyönyörködtethessen, mulhatatlan postulátuma a' lakadalmon végződés; az enyimtől pedig olly távúl jár a' lakadalom, mint a' bánkrotozott Kupecztől a' Credit (Hitel) 's még is meg kell szünnöm további elbeszéléstől. Olly hiszembe vagyok azonban, hogy ha okáimat előadándom, nem fogsz reám többé neheztelni. — Czapai Úr Vidorí' minden leveleit per fas et nefas kezére kerítvén, tegnapelőtt éjféltájban, midőn éppen Morphéusról gondolkodnám, hozzám hozta, 's kért minden Kritikákra és Antikritikákra, minden megczáfolásokra és igazításokra, hogy egy kis elő- és útó-beszéddel légyek jó, Világ eleibe bocsátani. Illy hathatós kérésének lehetetlen lett volna ellent mondani. Fogadék 's megígérék mindent, csupán az előbeszédet nem, mivel annak írására nem érzék elegendő vénát időmbe. 'S imé teljesítve van fogadásom: — a' történet úgy, a' mint volt a' maga egyszerűségében, minden jobbítás

igazítás és függelékek, minden typothetai botlások és ficzamodások nélkül elhagyá a' sajtót ebben az esztendőben, 's Authori parolámra, címjének tökéletesen megfelel. Folytatását előre nem éppen bátorkodom ígérni, mivel könnyen megeshetik, hogy a' szép Luiza, hírem nélkül, incognito fog a' Czapai Ur' levelére válaszolni. —

FOGARASY JÁNOS.

Erdélyben.

21.

HOROGSZEGI SZILÁGYI MIHÁLY.

Ragyogó század nyílik előttünk. De megelőzők ezt ama' fondor 's törpe czélok 's tettek, mellyek a' Honra valamint vérnapokat tüntettek-fel egy felől; úgy arra a' világosodás' felhőtelen egét deríték más felől. E' korban tündöklék a' nagy Hunyady János' bajnok-lelke, ekkor dült egy Idéken, a' Nemzet' kedvelt fiján Hunyady Lászlón, 's nem érdemlett sirbá zárá a' virágkorút. Corvín Mátyás' aranyvilága most álla-elé, felkapá szárnyaira a' hír a' Magyart, 's ez boldog boldogtalan volt nagy Királya' hatalma alatt; a' mint ezt erényei 's botlásai kalózolák az élet' ösvényén.

Horogszegi Szilágyi Mihálynak életkora-is a' Mátyás' századjára esik. Nevét e' régi Nemes-nemzetség a' Szilágyságtól vevé, a' hol lakott. Mihálynak atyja László, Garázda Mik-

lóssal, Zrebernik- vagy Zvornik-várát Bosnyák-országban a' Törökök ellen vitézül oltalmazván, azt 'Sigmond Királynak a' maga épségében átadák, 's akkor érdemdíjúl két falut nyertek attól Erdélyben, ú. m. Balá'sfalvát Doboka Vármegyében, és Sz. Imrét Gyula-Fejérvár Vármegyében. Utóbb Szilágyi László egy Horogszeg nevű várost nyert 'Sigmond Királytól Temes Vármegyében, 1408-ban Deczemb. 29-én, 's innen az előnév. Lászlónak, Belleni Katalin hölgyétől 6. gyermeke születék. Mihály, — kőről szó van, — László, Oszvald, Er'sebet, 'Sófia 's Orsolya.

Szerencsés neveltetésben részesült Mihály. Virágkorában nem csak a' szükséges tudományokban képzé lelkét, hanem széles nyelvös-méretet-is szerze. Korán feltűnt benne a' heves vérmérséklet, 's a' ritka rettenthetetlenség; melly előre gyaníttatni hagyá felőle a' jövőndőket. Férjfi korában álla a' hadzászló alá, 's V-dik László' királykodása alatt, dísz dicsőség követé vérpályáját. A' hős lélek ragyogásba hozá nevét a' Nemzet előtt; díja, páros közszeretet lett, mellyre nemesi származása-is nyujthata okot, de a' hőspályaérdem feldúlhatatlan alapot vete annak.

Szilágyi' honlángú szíve 's rendíthetetlen lelke, kivált a' Belgrádi-vár alatt nyilvánodott; de elébb egygy árnyéktartó vonást nem lehet eltitkolnom. Már 1455. körül, a' Belgrádi-vár' gondviselője volt ő, a' távollévő Hunyadi János helyett. György Rác-Despotával viszsza's életet folytata e' tájban, 's azt elfogatván jobb kezét újjaitól megcsonkíttatá, 's váltságdíj mellett mellett ereszté csak szabadon. Mihályuak e' tette bár milly kűtfőből erede-is, a' nagy

Hunyadi Jánosnak sok bajra nyújta alkalmat; az irígyek őt okozák ezért, 's csak nehezen engesztelheté-meg az e' miatt haragra lobbant V-dik Lászlót.

Ezt Mahomed' kirohanása követé; másfél-százezer Török kíséré a' felfuvalkodottat 1456-ban Belgrád' bástyáji alá, 's csak hamar elnyelhetni gondolá azt. Szilágyi, az akkor Budán tanácskozó Honrendekkel tudatá a' dolgot, 's Hunyady János sieté védeni a' vég-várat. A' Belgrádi csekély számú, de válogatott vár-őrsereg esküvéssel kötelezé magát holtig oltalmazni az erősséget, 's a' büntetés halál volt, ki a' feladást csak említené-is. Szárazról vízről rohant Mahomed Szilágyi felé, temérdek serege éjjel nappal szorongatá őket; de Mihálynak a' bástyáknál erősebb lelke, tíz napig oltalmazá azt, bár a' Szultán által Mysiában Chrysonicumban öntetett török-ágyúk' robaja, szinte a' Szegedi telkekre hangzott-is el. Hunyadi megérkezett, 's vele egygyütt a' török veszély' vérnapja-is. Iszonyú harcz, lángviadal között csakugyan eltolák Mahomedet vitézeink Belgrád' falai alól, minden hadi készületeit elfogák, 's 24. ezer Törököt áldozá-fel a' csatavész; száznál több szekér hordá a' sebeseket vissza a' durva Hon felé, elmondani Barbarus-feleiknek a' gyásznapot 's bizonyítani azt, hogy nem a' csoportok' temérdek volta, hanem az egygyetértő hős lélek a' diadal' kedveltjei.

Szilágyi, mint a' Corvinus-háznak rokona, minden alkalommal valósítá szoros ragaszkodását ahoz. Példa erré a' Nándor-Fejérvári történet; melly annyi vérnyomokat hagyott maga után. Halálos ellenségével, Cziléji Gróf Ulrikkal, itt keveredék bajba Hunyadi László.

ló, akkori Belgrádi 's Temesvári Kormányozó; 's midőn az álnok, László' fejét ketté hasítani szándékozik, Szilágyi 's többen öszszevagdálák a' czudart, 's bár Lászlónak esküvéssel ígére kegyet a' Király, még-is hóhérpalos alatt rogyott-öszsze később a' szerencsétlen Ifjú. Szilágyi Belgrádból Temesvárra követé a' Királyt, 's Hunyady László és Mátyás, érdemdíjúl némelly falukat ajándékoznak itt neki, 's az ajándékot a' Király helybenhagyá.

Hunyady László a' nagy reményű, áldozat lett. Mátyást Bécsbe vivé, utóbb Cseh-országba küldé mint fogolyt a' Fejedelem. Bánat emészté e' hírre Szilágyi' kebelét. A' törvénytelen tett boszszúra lobbantá őt; gondatlan elkeseredés nem volt ez minden tekintetben, a' mint a' környülmények mutatak; szép vonás festi itt Mihály' characterét azon állhatatossága 's a' méltatlanságon történt felindulása által, melyet rokoni, jóltévői iránt valósított. Hadi-sereget szede tehát a' megbántatott Anya' részére; elfoglalá Erdélyt 's ott a' Királynak minden jövedelmeit. Keresve keresé magának 's a' Hunyady-háznak jó barátokat, megbékélt halálos ellenségeivel-is, csak hogy czélját érje. Így fogott kezét Sz. Miklósi Pongrátz Lip-tai Fő-Ispánnal, olly lekötelezéssel: hogy egymást minden ellenségeik ellen védeni fogják. Szilágyi ellen Giskra küldeték; azomban néhány ütközet után-is nem sokat árthatának egymásnak; a' békét a' Hongyülésen akará eszközölni a' Király, de mivel Mátyás mint fogoly Prágában hagyaték, Szilágyi Er'sébet-is megtartá a' visszaadatni kívánt Besztercze, Déva 's más várait. Ezen 1457-ben húnyt-el László Király, sírjába vivén a' Nemzet' jobb

érzésű részének örökös neheztelését, mellyet Hunyady László vétkes megölettetése gerjeszte benne.

Erősen feltette magában Szilágyi; hogy Hunyady Mátyásnak kivívja a magyar koronát. Vitéz János Váradi Püspököt küldé tehát Prágába, Podiebrád Cseh Királyhoz, ki Mátyás' váltsága' fejében negyvenezer aranyat kívánt, mellynek kifizetése' megajánlása után a' Követ visszatért. Az 1458-ik év' 1-ső napján Pesten gyűltek-özsze a' Hon-nagyok a' Királyválasztás iránt tanácskozni. A' Hunyady ház' barátival Székely Tamás Auranai Perjel, Rozgonyi Sebestyén, Kanisay Lászlóval, Sz. Miklósi Pongráczal 's másokkal, húsz ezerből állott sereggel jelent-meg Szilágyi; de Gara László Nádor-Ispán, Újlaky Miklós, Bánfy Pál és a' Hunyady-ház' más ellenségei látak a' készülleteket, 's nem mérészlének átmenni Pestre. Budára kívánák átjönni ezek a' Rendeket; megdöbbsent Szilágyi e' hírre, attól tartván: hogy a' Budán lévő Hon-rendek Királyt találnak magok között választani, 's így czélja füstbe megy; szerencsére épen átfagyott a' Duna, 's Szilágyi személyesen átment a' fővárosba 's Pestre kérte a' Rendeket. Félttek ezek Szilágyi' bosszújától, 's a' Pápa' Követe által tőle esküvéssel 's írásban kinyerék: hogy sem Hunyady László' haláláért, sem Mátyás' fogságáért senki bosszút nem álland. Pestre jöttek tehát által a' Budaiak, a' szent ügyet nyomos ékesszóllással pártolá Mihály; előadá a' Hon' kárait, mellyek az idegen Fejedelmek alatt történtek, 's szívökre köté: milly felette szükséges lenne, magyar vérből származottat választani Királyjá, kinek fő

gondja lesz majd a' Hazának a' jelenkor' viharos csapásai által meghomályosodott fényét újra visszaadni. Még nem végzé szavait Szilágyi, 's egy hangon ő kiáltaték Magyar Királynak; szelíden eltávoztatá ő az ajánlást, 's e' helyett az elhunyt Hunyady Jánosnak halhatatlan érdemeit, az ifjú Mátyás' jeles tulajdonit említé. A' Rendek' véleményi megoszlanak; nagyobb része Szilágyihoz hajlott, majd a' tisztelet, majd a' boszszútól való félelem miatt. Seregeinek negyvenezerre szaporodott száma a' Duna' jegén 's a' Pesti útszákon Mátyás' nevét zengé, 's a' Palota-is végre, a' 15. évű Mátyás' választásában megnyugovék. Szilágyi' tettének koszorúja az volt: hogy a' választott új Király mellé, 5. évre Kormányozónak nevezteték-ki.

Még az nap megesketteté Szilágyi a' Rendeket Mátyás' hűségére, 's azon bölcs törvényeket, mellyek valódi hazaszeretetet nyilvánítanak, 's a' mellyek a' Rendek által hozattattak, megerősíté. Mátyás' választatását az örömmámorú kormányozó még azon nap tudatá a' Vármegyékkel 's nagyobb Városokkal. Fényes kütséget küldé Prágába Mátyáshoz, 's azután Budára menvén, a' Várat Gara László' gondviselése alól, Mátyás' számára kezéhez vevé. Elért czélja örömmérszései között pillanta végig a' hű alattvaló, a' roppant munka' épületén végig, mellynek talpkövét ő vetémeg; elég díjt találván önszívében. A' Hunyady-háznak embertelenül megszeplősített hírét kiakará emelni az árnyékból, rettenetes 's méltatlan gyászhalmából, felásátá a' boldogtalan Hunyady László' tetemeit, bú-könny' árja borítá-el a' lelkes rokont, midőn a' holt-

tak' honja ismét eleállítá a' széttagolt Ifjút, 's Gyula-Fejérvárra küldé nyugodni azon kincset, mellynek elrablásakor a' Magyar-hon' némelly jégszívú fiai, ördögi kaczajra fakadtak. Ezt tette Szilágyi; ellöké a' lábai eleibe szórt Nemzet' czímereit, nemes önntagadással húnnya-be szemét a' korona 's bíborfény előtt, mellyet az ezer királyi székre érdemes férjfi, hálás szívvel nyújta jóltévője fíjának által; szerényen áldozván a' nagy Hunyady János' emlékének 's érdemeinek.

Mátyás átvette a' királyi-széket, 's Szilágyi hú lélekkel igazgatá a' kormányt. Az ifjú Király őt most Beszterczével ajándékozá, 's az egész Vármegye Fő-Ispáni hivatalával tisztelémeg, melly dísz az előtt a' Hunyady nemzetsége volt. Még a' múlt évben kiakarák ugyan a' Beszterczeiek magokat a' Hunyadyház alól vonni, 's midőn ezt Szilágyi Mátyás számára elfoglalni akará, ellentálltak azok, 's ekkor a' megboszszontott férjfi nagy erővel ütven rajtok, a' várost meghódítá, az akaratosoknak részint szemeiket tolatá-ki, részint kezeiket vágatá-el.

Alig hihető, hogy ama' gondos fáradozást, mellyet Szilágyi a' Mátyás' fényes ösvénye előtt tett, olly hirtelen elfeledje a' nevendék. Mátyás önnmaga kezde uralkodni, feltett czéljait makacs megátalkodással követte, 's nem mindenkor fontos 's helyes parancsait a' legpontosabban akará tellyesülve látni. A' Kormányozó némellykor feltára az uralkodásvágyú előtt az akadályokat, mellyek eleibe állának azon rendeléseknek, mellyek a' kormánynak akkori állapotjához nem lévén mérsékelve, tellyesíthetők sem voltak.

De Mátyás felette rossz néven vette az intést, 's Szilágyi' egyenes magaviseletét, midőn az Ifjú' kicsapongásait korlátozni iparkodék, fellelve a' vérséget 's jótéteményt, ferde útra tért. Augusztus' végén a' Hon' alsó részei megtekintése végett elútaazék Mátyás. Itt laktak Szilágyi' armányos lelkű irigyei; gyanúba hozák ezek az emberséges férjfit a' tapasztalatlan Király előtt, 's tőle elidegeníték. Mátyás a' Tiszához szólítá magához Szilágyit, a' vele tartandó tanácskozás' színe alatt. Nem sejte gonoszt a' nemes-lelkű; elfogató ott őt, 's Octóber' elején a' Világosvári várba zárátá-le.

Sínlék már a' hű szolga, szívemésztő bánatit azon gondolat: hogy kínozja az, kit bíborfénybe avatott csordúltig nevelé. Közönségesen azt hitték: hogy Mátyás jóltévőjét életétől-is szándékozik megfosztani; azért, ki nem sokkal ez előtt megoldá az ő Prágai rablánczait. Csakugyan az undok szándék teljesítése iránt meg-is érkezék a' Király' nevében költ levél, de a' melly vétkes czél, némmeltyek által Mátyásról elháríttatik, 's Mihály' vetélkedőjinek tulajdoníttatik. Bár mint legyen-is: Szilágyinak szabadságát 's a' várat szakácsa adá-viszsza. Fájlalták a' jók Szilágyi' esetét, 's nagy érzést támaszta a' Honban a' nem törvényes tett. Mátyás Belgrádból írt levelében a' Szászoknak ígéri: hogy Szilágyi' fogságának okát nyilvánítani fogja, 's hihető másfelé-is küldettek hasonló, 's a' közbotrántkozást megnyugtató levelek. Lábatlan Gergely a' Világosi Várkapitány, kérkedék Szilágyinak a' hozzá érkezett levélben parancsolt meggyilkoltatása iránt. Önmaga akará megérteni a' Királytól a' valót, 's Budára sieté.

Az alatt a' Szilágyi' szakácsa három szolgatár-saival összebeszél 's lármát üt, hogy t. i. a' Török a' várhoz közelget. Az épen nem kép-telenséget elhívék az örök, kitódúlnak a' köl-tött ellenség eleibe a' várkapun, mellyet a' hű szakács gondosan becsuka utánnok, 's a' benn maradt ellentállókat levagdaldván, a' fogház-ba ront, 's megoldja Szilágyi' lánczait, fegy-vert nyújt kezébe, ki a' várat hű póraival 's eleséggel megtöltvén, a' visszatérni akart erő-szakoskodókat elűzé bástyái alól.

A' méltó kifakadás, elolta Szilágyiban minden tekintetet. Ezt kell vala tennie, 's ezért a' józan nem kárhoztathatja. Megírá Mátyásnak egyenesen: hogy szakácsának töb-bet köszön 's többel tartozik, mint neki. Má-tyás azomban örömjelet viselve arczain a' bán-kódás helyett, azt válaszolá: hogy szabadúlá-sának maga-is örül, 's fogságát némelly czu-darok okozák. Hány Hatalmas szolgáltat ma-is illy hideg elégtételt!

Mátyást önkényt ragadozá a' Nemzet' ü-gyei kormányán. Állhatatos, majd átalkodott lelkét, alig hajthata-meg valami; és azért ne-héz megítélni, mint esheték-le szemeiről a' Szilágyi iránt viseltetett idegenség' hályoga, mint foga vele kezét könnyenhívósége mel-lelt-is, 1459-ben a' Tisza mellett. Mátyás Vár-konyhoz, Szilágyi Varsányhoz szálla; a' ré-szökről választott közbírák itt ítélek-el az ü-gyet, 's a' megbánás érzélményei között köt-te-ték itt örök béke 's barátság. Szilágyi innen a' Fejedelmet Egerbe követé, ki reá itt mint Igazgatóra, alsó Magyar-ország' őltalmazását bízá. Nem sokára Fő-Hadivezéri czímmel tisz-telék-meg őt, 's majd Tót- Horvat- és Dal-mata-országokba Kormányozónak nevezé-ki.

Szilágyi' lelke most új lángot kapott; őszinte élete napfényre jött, 's eltűnt a' gyanú' minden szikrája a' Király' szívéből.

Szilágyi felede mindent, a' mi történt; kettőztetett hévvel iparkodék most előmozdítani a' közjót. Szendrőhöz nem messze megerősíté Kevi várát, t. i. e' tájról tarta a' török becsapástól; de ezek a' Száván áthatván, Mitrovicz 's más városokat rablák-ki, 's tűzzel vassal pusztítva, Futakig jutának. Ali-Beg volt vezére a' Kontyosoknak; Szilágyi megérté ezt, 's őket Futakhoz közel, Szokolyi Péterrel megtámadja, dicső diadalt vesz lettek, 's a' ragadományt visszavévén, 17. ezer keresztyén fogolynak megoldá lánczait. Így küzde Szilágyi a' Hon 's Királya mellett bámulandó hűséggel, 's innen lehet megmagyarázni azt: hogy ő 1460-ban Mátyással Csánádon özszejövén, a' békét egymás között erősebb lábra állíták, 's Mátyás meggyőződve a' lelkes férjfi' szeplőtelen erkölceiről, udvarából 12. embert kergete-el, kik Szilágyi' szerencséjének 's erkölceinek vermet ásni nem borzadtak.

Eddig Szilágyit nem hagyá-el őrangyala. Most hirtelen megváltozék szerencséje, 's bezára előtte a' diadal' fénykapujit. Még azon évben Possasin mellett ütközetre kélt a' Törökkel a' dolog; Szilágyi győzni látszaték eleintén, de utóbb a' magyar-tábor' kevés voltát megtudá Ali-Beg, 's a' vele volt testvére Scander-Beg vérszemet kapott, 's temérdek népével körülkeríté azt. A' végveszély' pillanatját szemei előtt látá Szilágyi; kétségbeesve harczolt kis számú seregével, a' hadláng' közepette sodrá harczható karja a' pogány rendeket, 's keresi a' dicső a' hős halált, melly azom-

ban most idétlen irgalomra lágyúlt iránta. Szilágyit 's Lábatlan Gergelyt elfogák az Oszmánok, emez egy fogolytörökön váltságot nyert, Szilágyit majdnem kipótolhatatlan kárára a' Honnak, Constantzinápolyba hurczolák a' Barbarusok, 's a' Török Császár' parancsára feje vétetett.

Szilágyi' élete nyomos befolyással volt a' Magyar-nemzet' késő sorsára nézve-is. Neki, egyenesen neki kell köszönnünk az arany időt, melly Mátyás' királyi székeből szétsugárzék a' Honban, mellynek emléke még ma-is olly édes önnelbízottságba bájolja a' Magyarat. Hős lelke, önnmegtagadása, engesztelékeny valója 's a' páratlan hazafi-láng, az utó-kornak-is követésre méltó példajaként fognak világolni. Pártfogója lévén a' tudósoknak 's tanulóknak, neki köszönhetni az 1458-dik esztendőbeli 10-dik törvényczikkelyt, melly azt mondja: „*Ne a Sacerdotibus Scholaribus et Nobilibus telonia atque decimae exigantur.*” Hamvait ugyan a' vadföld tartja, talán szétszórva ölében, de egykori létét gondosabban megőrzi a' maradék, 's minden nemes kebel emlékkö-vül szolgál annak. Hölgye Bátory Margit volt, de a' ki nem ada örököszt fényjének. Aldott legyen emléke! *).

Nem bizonyos, ki írta emlékére e' sorokat:

„*Supplicio indigno periit Szilágyius Heros,
Fata ita dulcia, vel tristia quemque manent.*”

Debreczeni BÁRÁNY ÁGOSTON.

*) Kútfők: Buday Ferencz M. Or. Hist. Lex. 3-ik Dar. lap 345. — Timon Chron. p. 67. et sequ. — Spangár Krón. 209. l. — Pető Krón. lap. 76. 's köv. — Ungarischer Plutarch v. Kölesy. — Buday Esaiás M. Or. Hist. — Topogr. M. Reg. Hung. pag. 567. — Joannes Hunyady p. 65. — De ortu et progressu Liter. in Hung. p. 90. 's mások.

23.

Felső - Büki NAGY PÁL' tiszteletére.*

Fulchrum eminare est inter illustres viros,

Consulere patriae, — — — Sen. in Octav.

Nunquam stygias fertur ad umbras

Incluta Virtus, vivite fortes,

Nec lethaeos saeva per amnes

Vos fata trahent. Sed cum summas

Exiget auras consumpta dies,

Iter ad Superos gloria pandet. — Sen. in Herc. Oct.

Árpád' birtokában ott' hol Po'sony-Vára

Szirtes alapjáról a' Dunát szemléli;

A' Magyar ha felhág a' halom' fokára,

Magát honunk' védő őrlkeknel véli. —

Itt' voltam én nem rég' képzelődésemmel,

'S itt' láttam a' myrtusz' zöld árnyai között

Azon Férjfiakat, örömrzésemmel

Kikre már az érdem borostyánt kötözött.

Égig nyúlt Cziprusok alatt, — a' hegy' ormán,

Egy bájolv fénylő aranyoltár állott;

Mellyről a' tömjénfüst egyenes nyilformán

A' Magyarok' erős Istenéhez szállott.

Várna, Mohács, Nándor, Szigethnél — vérékkel

Aldozatot e' Hon mellett kik tevének

* Czimnévezet nélkül-is, nem tsak Hazánk, de a' Külföld-is esmérí Öt.

Biborszín' szárnyokra-kelt nemes szívökkel
E' szent oltár felett mind ott' lebegének. —
Óh felséges látás! — Hazánk' hív Nagyjai
E' jelenkorból-is öszvesereglettek
'S mint dicső Ősöknek széplelkű Fijai
Nemzetünk' javára mind munkások lettek.
Itt' — itt' — mint Főpapok, ők magok gyújtották
A' mindégszikrázó tüzet az oltáron,
És erre — csak az olly' szíveket nyújtották
Mellyek tündöklenek majd az égi váron. —
Nagy Hunyady' 's a' hős Zrínyi' árnyékaik
Megjelenve örömtapsal mosolyogtak,
Hogy később-századi unokafijaik
Ujabban szittlyai erényre búzogtak. —
Egy ércoszlop nyúlt-fel itt' a' közeleten,
Duna', Tisza', Dráva és a' Száva' népe
Körítvén Asztrea ült a' tetőzetén,
'S a' mellékre, — Flóra virágokat tépe.
Két szép görög ifjak, Sperthiász és Bulis
Szummán' palástjában előtűnedezték:
Lehetett még látni Cháron' vizén túl-is,
Curtziusz, Décziusz mikép' örvendeztek.
Nemesis megjelent ekkor, — 's Phidiással, —
„Nagy Pál hív Magyarinak“ — midőn ezt iratta
Az oszlopra, — kiki éljenkiáltással,
Ezen tisztelt Névét sokszor harsogtatta! —

PERLAKY DÁVID, *Ev. Predikátor,*

Győr 's Mosony Vármegyei Táblabíró.

A' páros élet' kellemei.

Testvéremhez.

Felices ter et amplius,
Quos irrupta tenet copula, nec malis
Divulsus querimoniis,
Suprema citius solvet amor die.

Horat. L. 1. Od. 15.

Szép e' földi élet, míg az Ifjúságnak
Biborszin' szárnyain tarka képzetekkel,
Önvágy szerint festett édes bódogságnak
Rajzó kebelében töltjük örömökkal.
De elveszti létünk minden kellemeit,
Ha meg nem oszthatja szívünk érzelmeit
Óhajtott Párjával. —

Bár Bal'samillatu virány lapályokon
Lépdelvén zöld babér és ró'sa Koszoru
Fügjön-is a' barna hajfűrtös homlokon,
Még-is a' Pimplai tér nagyon szomorú,
Ha, — mint Ithakai Vándor' bús nőiája
Mellét, — nem zeng Penelópe' cziterája,
A' hűség' hurjával. —

Midőn a' dagályzó veszély' ingerei
Csapdoznak soktorku örvény 's hullám között,
Kebelünk' rémulve küzdő gyötrelmei
Enyhülnek, bár szívünk nagyon megütközött,

Hogyha — "Päte, nem fáj!" — Árria ezt mondja
'S ön' sebjét felejtve csak arra van gondja,

Zajt mint csendesítli. —

Kedvrontó agságok töprenkedésekkel

Reánk sulyosodván oszlanak bajjaink,
Ha hiven szerető Hölgyünk, báj kecsékkel

Fogadja szép vállán pihenő karjaink'; —
'S bóldog! — kinek titkát rejti Leänája,
'S kinek szerény, gondos és gyors Szabinája
Él'tét édesítli! —

Óh Dani! — átlátván ez' igazságokat,

Társ után sóhajtál magános pályádban,
'S im' a' jámboroknak szánt bóldogságokat

Kiosztó Kegyes Ég — jó Emiliádban
Megadta szívednek örömét tetézve,
Mellyért én-is lantom' hurjait intézve

Hymen' virágos oltára

Előtt, mennyegző nótára

Azokat mostan pengetem

'S kívánásom' így zengetem:

"Párosodott Szívek! — soha

Bé ne boruljon egetek

Mig sirhalmotokat moha

Nem fedi; — legyen Veletek

A' szerencse — 's bokkrétával

És béke' öröm-ágával

Mindég ékeskedjetek,

Soká' — soká' éljetek!!!,,

Perlaki Dávid.

A' jádzó Gyermek.

(Schiller után.)

Kedves Gyermek jádsz anyád ölébe
 Te új polgárja az életnek,
 Ne érjen a' bú, és gond-körébe;
 A' bútól 's gondtól mentt szigetnek.
 Féltve tart a' meglábolhatatlan
 Viz felett, az anya tégedet:
 És te — a' mélly örvényre ártatlan!
 Mosolyogva veted' szemedet.
 Jádsz ártatlanság szerelmes Fia
 Ki a' szabad ösztönt követed,
 Mint egy bóldogító Arcadia
 Ollyan a' föld még te melletted.
 Még a' teremő erő maga mér
 Magának képzelt határokat,
 A' tenni kész indulat nem esmér
 Kötelességet és tzelokat.
 Jadsz! nem soká eljő a' szárasztó
 Az igaz dolog, 's kötelesség;
 És majd akkor nem lesz az izzasztó
 Nagy munkára sem kedv sem készség.

B. ***

Az esztendő' utolsó estvés éji. 1830.

Éltemből egygy év ismét elenyészik ezennel

'S a' mindent benyelő tengerőzönbe merül.

Kit keres áldozatom, kinek ég éjféli töményem,

Most mikor olly nagy időm tölem örökre tűnik?

Légy, kegyes Istenné, Emlékezet, áldva legelsőbb

Légy te, ki multak közt élsz mulatozva velek.

Mint telehold' szeme néz a' sirhalmokra, te szint ugy

Vetsz voltakra szelíd fényletű gyenge sugárt.

Szebbek az esthajnal' fényénél képeid, ajkad

Zengzete bár mi ditső hárfai-dalt is előz.

Nyájasan ifju korom' tavaszát mutatod te gyakorta

Életem' Edene hol mennyet igérve virult;

'S a' mi kevés violát szerelem számomra szedett volt

Azt hervadhatatlan szép koszorúba fűzöd.

Sokszor könnyek közt mosolyogra jelensz meg előttem

'S jobb karomat fogván a' temetőbe vezetsz,

'S meg holt kedveseim' gyepesült sirhalmain, édes

Gerjedezeit gyújtó bús tsevegésre hevülsz.

Oh légy idvez akár gyászt vére magadra jövendesz

Oltáromhoz akár vig lészen öltözeted.

Tsak hamar elrepülő bájjal, tud ígézni jelenkor:

Az nyomosabb 's maradóbb a' mi gyönyört te szerepsz.

S. K. J.

